

İSA MUĞANNA

İDEAL

**"LİDER Nİ ŞRİYYAT"
BAKİ-2005**

894.3613 - dc 21

AZE

İsa Muğanna. İdeal. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2005, 536 səh.

Xalq yazıçısı İsa Muğanna (Hüseynov) Azərbaycan nəsrinin inkişafında sanballı xidmətləri olan söz sənətkarıdır. Yeni Azərbaycan nəsrini onun, artıq nəsr poetikasının gözəl nümunələrindən çevrilmiş əsərləri olmadan təsvir etmək çətindir. Nəsrimizin əsaslı surətdə yeni mərhələyə qədəm qoymasının fəal iştirakçısı olmaqdan daha çox bu nəsrin yaradıcılarından biri kimi fəaliyyət göstərən yazıçını, odur ki, 60-cı illər nəslə öz sələfləri saymaqda tam haqlıdılar.

İsa Muğanna yaradıcılığının başlıca xüsusiyyəti folklorla, xalqın bədiə tənqidi prinsipləri, estetik və əxlaqi kateqoriyaları ilə dərin bağlılığıdır. Yazıçının, həyatdakı ziddiyyətləri bütün kəskinliyi ilə göstərən "Yanar ürək" romanı özünün ictimai, vətəndaşlıq konsepsiyası ilə, mühüm sosial həqiqətlər barədə söz açmaq cəhdi ilə ictimaiyyətimizin inkişafı üçün çox gərəkli olmuşdur. Bu əsərinin mövzunu müəllif sonralar "İdeal" romanında bir qədər də dərinləşdirmiş, yeni bədiə məzmununda zənginləşdirmişdir.

Təqdim olunan, yenidən işlənmiş şəkli ilə yaxın və uzaq keçmişimizdən tarixi hadisələrin, alim və filosoflarımızın vətənpərvərlik çarpışmalarının əks etdirildiyi "İdeal" əsərində yazıçı Azərbaycan xalqının ulu tarixi kökləri ilə müasir mədəniyyət problemlərini vahid süjet xəttində ustalıqla birləşdirmişdir.

ISBN 9952-417-29-0

© "LİDER NƏŞRİYYAT", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Fəlakətin hələdici mərhələsi onda başladı ki, Qrek-Latin quldarlıq qanunları əsasında qurulmuş Vizantiya imperiyası 604-802-ci illərin dünya müharibəsində hərbi qələbələrini daha güclü fəthlik silahı olan Xristianlığın qələbəsinə çevirib, bu dini iki yüz il müddətində öyrənilən müxtəlif dillərin köməyi ilə müxtəlif ölkələrdə müxtəlif variantlarda yaya-yaya, o vaxta qədər planetin əsas - gür yaşayış yerlərində bəşəriyyətin vahid Elm - həqiqət dili kimi mövcud olan Odur dilini bir daha rəsmi qadağan etdi; hələ birinci illiminillik tarixdə, sonra isə Yeni tarixdə (Xristianlığın yayıldığı əsrlərdə) hər cəhətdən təhrif uğradılan, Kainat həqiqətlərindən uzaqlaşdırılan planetimizdə Odur dilində Bağ (insanı insana və bəşəriyyətimizi Kainatın Odur bəşəriyyətinə bağlayan Bağ) kəlməsi Qrek-Latin dilində təhrif "Boq" sözü ilə əvəz olundu, Saf Ağ İnsanın (Bağın) əli - Oğlu mənasında işlənen əlaqə kəlməsi ərəbin təhrif "əllah" ("Allah") sözü ilə (təbəlləhlə), Bağhəməd (vahid həqiqət Bağı) rütbəsi "Mühəmməd" adı ilə əvəz edildi. Bəşəriyyətimizin yalnız az bir qisminə (təhrif "Muğ", "Mağ" kəlmələrindən adlandırılan, "atəşpərist" sayılan gizlin Bağlara) məlumdur ki, dinlərin əsəsindəki kitablar, o cümlədən "Bibliya" ("Tövrat" - "Tora"), "Yevangeliya" ("Noviy zavet" - "İncil") "Quran"da, vizantiyalıların özlərinin məcburən etiraf etdikləri kimi, "Bağ dilində" - "na bojyem yazıke" (yəni Odur dili ilə bu dil əsasında yaranmış Tərik - "Türk" dilində) verilmiş kitabların son dəri cəmi təhrif tərcümələrindən, uydurmalarından, əfsanələrdən ibarətdir. Həqiqətin nə dəri cəmi təhrif edildiyi və təhriflərdən necə global - ümumbəşəri fəlakət törədiyi barədə bu müqəddimənin özündə az-çox təsvir vermək üçün bütün açıqlığı ilə deyilməlidir ki, zahirdə biri-birini düşmənin rolu oynayan dinlər, kökü vahid Odur bəşəriyyəti olan xalqları dil-şüur və məniyyəyətə ayırmaq, parça-parça ərazilər, sərhədlər daxilində məhdudlaşdırmaq, bəsitləşdirmək, nəticədə vahid Din mərkəzi Vatikanın - gizlin quldarlıq dövlətinin tələblərini təmin etmək məqsədi güdür. Planetimizdə əsrlərdən bəri hökm sürən dini, siyasi qadağalar, saysız-hesabsız "elmi" ("tarixi", "etnik") arakəsmələr (süni psixoloji düşmənlilər) mühitində Kainatdan xəbərsizlik, açıq deyirmə, "sivilizasiya" altında cahillik o dəri cəmi qatlaşıb ki, bu cahilliyyənin yaratdığı labüdə "katastrofa" qarşısında indi Vatikan dövlətinin özü də qorxuya düşüb, nisbi proqressiv dairələrin planetdə "bütün dinləri birləşdirmək" təklifini, "həqiqi təhrif edən xristianlıq", "fundamental İslam", "təriqətdə İslam", "Bəhayilik", "Yəhudilik", "Buddizm" və sair "dini", "elmi" "izmlər" əvəzində, mövcud Vahid həqiqəti yaymaq ehtiyacını rədd edibilmir.

Mən sözün əsil mənasında ürək ağrısı ilə, faciə içində bildirirəm ki, əsrlər boyunca Vatikan casuslarının təlimatları əsasında ("öz elimizlə") gah açıq, gah da gizlin məhv edilən "Muğ" - Bağ nəslinin təhrif adı ("Muğanna" - "Bizim Muğlar") altında çap etdirdiyim əsərlərdəki Bağ həqiqəti - Saf Ağ Elmi hələ də təhrif "izm"lərin müqavimət səddi arxasındadır. Yeni Zaman - 2000-ci il ərəfinə sədd dağılmalıdır, təhrif insan məhz Saf Ağ Elmi sayındakı maariflənməli, saflaşmalı, hər cəhətdən ucalıb Odu rəbşəriyyətinə - bədi həyat planetlərinə qovuşmalı, yəni "Yer" -Eyər (Uca Işıq) planetinə gizlin gəlib gedən Işıq gəmilərinin düşdükləri guşələrə buraxılmalı halda olmalıdır. Əks halda fəlakət baş verəcəkdir.

* * *

Yaxın və uzaq keçmişimizdən tarixi hadisələr, bədi sülh içində verilmiş Saf Ağ həqiqətlərinin qavranılmasını asanlaşdırmaq məqsədilə mən əsərlərin hamısını yenidən işlədim. "İdeal", "Ölüm-dirim" əsərlərində və bir səhifəlik "Peyğəmbərin möhürü"ndə Elmin əsası verilib; bu üç əsərlə tanış olmayan oxucu dördüncü, beşinci, altıncı, yeddinci əsərləri - "qəbristan" - "Gur Üzü", "İsahıq, Musahıq", "Məhşər"i ("nəşər-Məşər"i) dərk edə bilməz. Təkrar edirəm; əsərlər yalnız burada göstərdiyim xronoloji ardıcılıqla oxunmalıdır ki, fayda versin.

Muğanna. 22/VII-1997

SÜLEYMAN PADŞAHIN XƏ ZİNNƏSİ

1

Zaman o zamandı ki, bir hissəsi Cənubi Azərbaycan, ikinci hissəsi Şimali Azərbaycan və sair adlandırılan ölkənin bir qismi "super dövlət" SSRİ-nin tərkibində, müharibədən təzəcə çıxıb, yoxsulluq, aclıq pəncəsində sıxılırdı. Amerikadan alman, cəmaatin rüşxəndə "təsbağa yumurtası" adlandırılıb, ancaq əlacsızlıqdan yediyi kiflənməmiş yumurta tozu -"yaıcnıy parasok" da nemət sayılırdı; taxılı, ətlik heyvanı, yağı, pendiri silib-süpürüb aparmış dördillik ağır müharibədən sonra bu "paraşok" demək olar ki, hər şeyi vəz edirdi. İran kişmişisi isə qənd və ümumiyyətlə şirniyyat yerinə işlənirdi. Buna görə də, Kür boyundakı ucqar rayonların ən ucqar kəndlərindən tez-tez Bakıya gedib-gəlib kis-kisə "yaıcnıy paraşok" gətirən, o biri tərəfdən Arazın o tayına ayaq açıb, ordan hər dəfə bir at yükü kişmişlə qayıdan Çax-Çux Xalığın Qonaqlıdakı həyəti bütün həyətlərdən yığnaqlı olmuşdu.

Söyüd şivindən hörülüb, mal peyini ilə suvanıb, ətənglə ağardılmış yəndəmsiz daxmanın qabağındakı hamar palıd kötüyünün üstündə daş-tərzəzi görünən kimi bütün kənd oraya axışırdı və bu vaxt əmirli nəslinin əziz-ərköyün yeniyetməsi Səməd də, əmisi Sultanın, yəni rayon partiya komitəsinin birinci katibi Sultan əmirlinin "payoku"¹ndan hər cür nemət dadıb özünü "kişmiş acı" saymadığına baxmayaraq, dərhal o yığnağa tələsirdi ki, yığnağın içində - qarışıqlıqda Xalığın qızı Gülbənizə göz vursun, Gülbəniz də öz bacılığı Gülgəzə göz vursun, sonra daxmanın xalvət bir küncündə çömçilib, önlüyünün ətəyini açıb, atasından "çırpışdırdığı" kişmiş Səməddə Gülgəzin qabağına tutsun ki, Səməddə Gülgəz onun – Gülbənizin ətəyində kişmiş yey-yey, doyunca bir-birinin üzərində tamaşa edəsənlər və pıçıl-daşa-pıçıl-daşa eşiy, Çax-çuxun nəhəng ətərlə ciblərinə basışdırdığı rəngli pula - göy ətəlliliklər, qırmızı otuzluqlara baxa-baxa, "Çax-çux özünə gün ağlasın, biz də özümüz" - deyib gülüşsün.

¹Yüksək rütbəli işçilərdə - məmurlara müftə paylanan ərzaq.

Bu üç nəfər- iki qız və bir oğlan, cəhalət və işgəncəllər dolu ölümlü dünyamızın bədi həyat dünyası Kainatdan ayrılığının səbəblərindən bəhs edən bu fəlakətli kitabının ilk səhifəsində oynayan üç anauşağı kimi şeydilər, üçü də bu fikirdə idi ki, Çax-çux Xalığın kişmiş tək onların "ağzını şirin elmişdi", cəmaat kişmişin kilosuna altmışca manat verirdi, onlar isə "müftcə yeyirdilər". Bundan başqa, Gülbənzir Səmədi sevirdi, Səməd Gülgəzi sevirdi, Gülgəz isə hər ikisini sevirdi, buna görə də hər üçünün könlü şadı, ağızları da şirin.

Səmədin gur, qara, deyilən gör, mərhum anası Suranın saçlarına oxşayan, dalğalı saçları Gülbənzirin təyinə doğru sallananda, o biri tərəfdən Gülgəzin qara ipək cığaları sallanırdı. Bu vaxt Gülbənzir qısqanlıqını gülüşlə, zarafatla gizlətdirdi:

- Ey, ey, saçlarınız görüşdü! - deyib bir lili Gülgəzin, o biri lili Səmədin başını dala itələyirdi.

Gülgəzin lili bir yandan Gülbənzirin önlüyünün təyini uzananda, Səmədin lili də o biri yandan uzanırdı. Bu vaxt Gülbənzir yenə hər şeyi zarafatla gizlətdirdi:

- Ey, ey, lilləriniz görüşdü! - deyib bir lili Gülgəzin, o biri lili Səmədin lili dala itələyirdi. Sonra saçların, lillərin görüşü təkrar olunub, "dizlərin görüşü", "ayaqların görüşü" də bunun üstünə gəlib, hər üçünün arasında sehrli, sirli ilk gənclik oyununa çevrilirdi və kişmiş qurtarana qədər bu oyun davam edirdi.

Bu günlər əmirli yeniyetməsi Səmədin ömrünün bəlkə də ən xoşbəxt günləri idi. "Ekspeditor"¹ Xalığın rəsmi "faktura" - malın siyahısı və qiymətləri ilə mal payladığı və qeyri-rəsmi "çax-çux" - alver elədiyi üç para kənddə, o cümlədən burda - Qonaqlıda hamıya məlumdu ki, Arazın bu tayı ilə o tayının, yəni Sovet Azərbaycanı ilə Cənubi Azərbaycanın arasında "sərhədin açıldığı"² gündən indiyə qədər - beş il ərzində bu adamın o taya ayaq döyməyi heç də alver üçün deyil, bu get-gəl əmirliyərin o tayda - "xarici ölkədəki qohumları" ilə, Təbrizin əmir məzaristanında dəfn olunmuş ataları Məhəmməd əmir, qardaşları Şeyx Ağ əmir, Şeyx Boz əmir, o şeyxlərin bu tayda - Sovet

¹ Ekspeditor - satılmaq üçün mal gətirən

² "1941-45-ci illər müharibəsi"ndə müttəfiq dövlətlər - SSRİ, ABŞ və İngiltərə arasında müqavilə üzrə Sovet-İran sərhəddi açılmış, Cənubi Azərbaycanda Demokrat Partiyasının başçılığı ilə Şura (Sovet) hakimiyyəti qurulduqdan sonra sərhəst gediş-gəliş başlanmışdı.

Azərbaycanında "sinfi düşməni" sayılan müsəlmlərdən ilə qalaq qaldılar.¹ Palıd kötüyünün üstündə daş-türküzi görünəndə bütün kənd əvvəlcədən bildirdi ki, Çax-çux yenə "Məhəmməd bə mirdən, şeyx qardaşlardan", o qardaşlardan qalan mülklərdən, var-dövlətdən danışacaq.

Səməd isə öz ələmində idi. Hətta son günlərin böyük, ciddi hadisələri - "o tayda Azərbaycan Demokrat Firqəsinin məğlubiyyəti, yəni "Milli Hökumətin yığılması" və "Şahın bizimkiləri topa tutması"² da bu gur saçlı, möhkəm bədənli, "Əziz-Ərköyün sədr oğlunun" gur hissiyyatla dolu şadlığına mane olmamışdı. Başqa sözlə, dünyada baş verən hadisələr bu cavana hələ bir o qədər toxunmamışdı və toxuna da bilməzdi. Cəmaət deyirdi: "Sədr oğlunun Araz aşığındandı, Kür topuğundan", yəni "heç nə vecinə deyildi". Və bu sözlərdə həqiqət vardı.

Gözünü açıb dünyaya baxanda Səməd özünü kəndində çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan nəhəng bir otaqda, səhərdən gecə yarıya qədər bu otağa dəst-dəst gəlib-gedən cəmaət arasında "Əziz-Ərköyün sədr oğlu" kimi, "şəxsən Sultan bə mirlinin dizinin dibində oturan bə mirli yetirməsi" kimi, "ordenli bolşevik Qılnc Qurbanın atının türkində gəzən" və "yetdiyinə yetib, yetmədiyinə bir daş atan dəliqanlı" kimi görmüşdü. Qonaqlının nəsillicə alverçi olan və var-dövlətini qorumaq üçün həyat-bacalarında çoxlu it saxlayan Qudalı məhləsinin itlərini döyürdi; bə mirliyə açıq-açıqlıqna "düşmənlərim" deyən Qudalı ağsaqqalı Xəlilvət Rəhimin atının quyruğunun altına tikan qoyub soncuqladardı; Gülgəzin atası Məmiş bə İləvoğluna "Göbələk Məmiş" deyib qaçışan Qudalı cavanlarını "deşiklərinə cən qovardı", bəlinə keçənlərin ağır-burunlarının qanını bir-birinə qatardı; "Qudalı cavanlarının atamanı Qılı Qeybəli", Qonaqlının partkomu Cəfər bəminin - Lüt Cəfərin özündən iyirmi yaş kiçik arvadı Ayna bacının "ora-burasına baxanda" Qeybəlini "Dantes"³ köpəyoğlu" adlandırıb "duel"

¹ *Sovet Azərbaycanında "batın"* - gizlin şəraitdə Safağ Elminin tədrisi ilə məşğul olan adamlar həmişə öz adları, həmişə "AdıPünhan" adı ilə tanınırdılar. "Bə mirli" familiyası altında yaşayanlar bə qədim zamanlardan etibarən "Muğanna" nəslə adlanırdılar. Müasir Muğannalar Cənubi Azərbaycanında "Muğani", Sovet Azərbaycanında "Muğanlı", Türkiyədə "Muğlar" adı ilə tanınırlar.

² Həmin üç dövlət müqaviləyə əsasən İran, Cənubi Azərbaycanı yenidən fəth etmişdi.

³ *Dantes* - Puşkinin qatili, Rus ədəbiyyatını öyrənməyə orta məktəb şagirdlərinin nifrət obyekti.

çağırardı və dueldən sapandına daşınan mal peyini yığıb Qıllı Qeybalının üzgözüünü, üst-başını batırdı; hesabdar Mürsəl, Qonaqlının məşhur "qılyanlı qocalar"ndan Çürük Aşıqla Xızr Abının məkgünü rini kəsib, ömür rini bazarlarda keçirən Qudalılara məkgünü yazanda Səməd atasının bu işə qarışmağını gözəməyib, mühasibliy cümardı, "vedomostu"¹ stolun üstündən qapıb Mürsəlin başına çırpardı, "təzədən yaz, köpəyoğlu!" - deyib, ədalət bərpa olunmayınca idarədən çıxmazdı.

Lap uşaqlıqdan başlayıb, hələ də davam edən bu cür dəliqanlılığına görə Qudalı cavanları ona "Dəli Səməd" deyirdilər və yəqin ki, elə haqlı deyirdilər; daim dingildəyib hökmən nə isə eləməyə, həttə gecələr çarpayıda da qaynayıb yorğan-döşəyi, balıncı ızişdirib bir-birinə qatışdırmaq heç də adi, normal adam vəziyyəti deyildi və Səməd özü də hiss edirdi ki, ancaq son vaxtlar "Kamal attestatı proqramı"nda imtahan bilet rinin çoxluğundan qorxub kitabların üstün cümanda, bir də Gülbənin ön lüyünün tətindən kışmış yey-yey Gülgəzə tamaşa eləyəndə "az-çox adam olurdu".

1946-cı il dekabrın iyirmi üçündə qədr vəziyyət belə idi.

O qış günü Çax-çuxun "o taydakı şeyx qardaşlar" barədə cəmaata danışdığı xəbəri, "O əmirilər Sovetin düşmənləridilər, burdakı əmirilər Sovetə dost olarlarmı, ay cəmaat!" - dediyini qulağı alar-almaz Səməd əlini Gülbənin ön lüyündən çəkib, birbaş idarəy - atasının kabinetinə yüyürdü və o gün də birinci dəfə eşitdi ki, demə, Sultan Əmidən başqa, "Ağ əmir, Boz əmir adında şeyx əmiləri" də varmı; haçansa - "İranda məşrutə vaxtı", Səttar xan üsyanı illərində gəlib-gedərmişlər, Bakının, Gəncin, Tiflisin, İrəvanın² məscidlərində ianə yığıb o taya apararmışlar. Axırncı dəfə, Şimali Azərbaycanca Şura respublikası qurulanda Nəriman Nərimanovun "Şərqdə müstəmləkəçilikdən, azadlığa çıxmağın yolları" haqqında nitqin qulaq asıb gedilən, bundan iki il sonra - iyirmi ikinci ildə isə, sonuncu Azərbaycan şahının tətində oturan təzə Pəhləvi şahının qəzəbinə keçib zindana düşüblər, yeddi-səkkiz il müddətində şahə dəfərlə məktub yazıb Pəhləvlərlə türklərin eyni millət olduğunu sübut eləməy çalışsalar da, "millət pərist qiyamçılar" damğasından qurtara bilməyiblər və nəhayət,

¹"Vedomost" - Kolxozçuların məkgünün rini verilən pulun siyahısı.

²Srin əvvəlində Tiflisdə, İrəvanda da məscidlər vardı, əhalinin əksəriyyəti dindar azərbaycanlıları. 1918-ci ildə rusların qəlibəsindən sonra qədim İrəvan - o dərcəsi: (İrişiq, Ev, Ün - İrişiq Evinin ünü), indiki "Yerevan" Ermənilərə verilib.

otuzuncu ilin qışında iki qardaşın ikisi də bir gündə xəlvəti öldürülüb, "Ə mir məzarstanı" deyilən qəbristanda dəfn olunub... Atası Səmədi stolun böyründə oturdu, özü isə ayağa qalxdı. Boyu elə uca idi ki, stolunun dalından qalxanda başı divarda Stalinin portreti ilə yanaşı durardı və bu vaxt Səməd qalın, bir az yağlıtəhər saçlarında daraq dişlərinin izi qalan, bıığı da saçları kimi parıldayan atasının Stalinə necə oxşadığını daha yaxşı görüb, kükrək qürurla coşub dik atılandı. Atası bu hərəkətdən təccüblənib; "hoppanırsan elə", - deyirdi. Sonra gözücu portretə baxıb dodaqucu gülümsünirdi, "Yaxşı böyüyürsən, oğlum. İşıqlı böyüyürsən, əmma çox hoppanma. Oğul təmkinli olmalıdı", - deyib hər dəfə nəsihət eləsə də, Səməd heç cür təmkin saxlaya bilməzdi. O gün isə, sədr stolunun böyründə, xüsusi xalça üstündə, Sultan Əmi kimi, Qılınc Qurban kimi böyük adamlar üçün qorunub saxlanan "qonaq yerində" - kreslodə oturduğunu da hiss eləməyib, atası kabinetdən çıxıb gedəndən sonra da kresloya yapışqılı qaldı.

Qabağında, stolun küncündə üç şəkil vardı. Biri "Ə mir məzaristanı"nda bir cüt yanaşı qəbrin şəklili idi. İkinci, üçüncü şəkillər isə, həmin qəbrlərin başdaşlarının ayrı-ayrılıqda şəkilləri idi. Danışib qurtarıb kabinetdən çıxanda, atası qapıdan qayıdıb bu şəkilləri buraya atdı və hirsli-hirsli gəzinməyə başlayıb:

- Bax! Bax! - dedi.

- Baban Məhəmməd ə mirin qəbri də o məzaristandadı, Əmilərin Ağ ə mirənin Boz ə mirin qəbri də. Adlarını kommunist qoyanlar şeyx adlananları özlərinə düşmənin sayırlar, - dedi.

- Aclıq il¹ gəlib bu tayda qalmasaydıq, rus dilini öyrənib, Leninin kitablarını oxuyub Kommunist Partiyasına daxil olmasaydıq, Sultan Əminənin mənim yerimiz də o məzaristan olardı indi, - dedi. - Cəllad şahın Əli çatmadı, bu tayda səlamət qaldıq. İndi özümüz özümüzə cəllad olmuşuq. O taydan şeyx qəbrlərinin şəkillərini gətirdirik, bu tayda kommunist Sultan Əmiriyyənin kommunist Məddəd Əmirini çək-çevirə salırıq: "Səfini düşmənlərimizin qardaşlarısınız!" - filan!.. Bax o şəkillərə, fəxr elə ki, Ə mir adınnan adlanan o məzaristanda qədim nəslin-kökün, Səttar xan, Bağır xan mücahidlərinə haqq-ədalət dərzi deyən şeyx Əmilərin var. "Şeyx" kəlməsi qorxutmasın səni. Oxumusan, Lenin deyir:

¹XX Əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanca (cənuba "Güney" də deyilir) aramsız üsyanlar nəticəsində kütləvi aclıq olmuş və Arazın o tayından bu tayına insan axını gəlib burada məskunlaşmışdı.

"Religiya opium dlya narodov". "Din tiryəkdir xalqlar üçün". Yəni beynləri dumanlandırır din, real dünyadan ayırır. Əmilərin Ağ Əmirin Boz Əmir razıydılar bu fikrin, tez-tez bizim Doktornan, yəni Nəriman Nərimanovnan görüşürdülər. Dini məhz "tiryək" adlandırırdılar. "Mollaların nazıynan oynama, Doktor, - deyirdilər. - Çox hiyləgər məxluqatdı mollalar, bir də ayrılıb görərsən elə özün də tiryək çəkirsən", -gülüşürdülər. "Şeyx" rütbəsinin, din libasının altında gizləlib "Kainat elmi" - "Saf Ağ Elmi" adlanan böyük elm yayırdılar Əmilərin.

Təbrizdə mədrəsəmiz vardı. "Quran"ın tədrisində surələrin oxunuşu, yəni kəlmələrin, ayələrin-cümlələrin rəbcə təffüz tərzi, qiraət üsulu qurtarandan sonra mədrəsənin qapılarını bağlayıb "batın", yəni gizlin "təfsir"o, yəni şərh - izaha başlayırdılar.

"Həqiqət Quran"ın kəlmələrində, ayələrində, surələrində deyil, hürufatda, hər bir hürfin əsliində. Hürfin əsli isə rəbcə deyil (yazıram bura, oxu): Oğr dili adlanan dildə. Məsələn, "Quran"ın ilk surəsinin vevləndəki iki hürfə diqqət yetirək:

"Ə lifLam".

"Ə lif- "A" hürfinin əsli - Oğrcəsi "Ə lEv"di. Mənası: "Evin Ə li".

Bunları da yazıram kağızda, gözünün görəsin ki, Oğr kəlmələrində, söz daxilindəki söz birləşmələrinin hamısı böyük hürfin yazılır.¹ Məna isə izahat tələb eləyir. Necə yəni "Ə lEv" - "Evin Ə li"? Kimin evinin Əli? Evin də Əli olarmı?.. Uzun təfsirdən - şərhədən sonra məlum olurdu ki, "Ev" (həlik belə bil) Allahın Evidi. Bu Evin Ə li, yəni işləyən, yaradanı isə Allahın Oğludu.

Nə başa düşdün?

Ə gər Ə li-Oğlu varsa, demək Allah tək deyil və demək, "Quran"dakı "Allah təkdir", "Allah doğub törəmir" sözləri yalanmış?!

Bax belə təfsir-şərh!

"Lam" hürfinin əslində - Oğrcəsinə diqqət yetir:

"Ə lim!"

Birinci surənin vevləndəki "Ə lif Lam" hürflərinin birlikdə mənası nə olur?

"Ə lEv Ə lim!" Yəni "Evin Ə li mənim əlimdir". Hər bir Aləmdə, yəni "Qalaktikada" həliyə söz, məna çatdırar, kitab, həqiqət verən Ə l-Oğul var.

¹Yabancı tədqiqatçılar deyirlər: "Qədim Türk dilində hər bir söz hecalardan ibarətdir". Yəni dilimizin zənginliyini anlamayıblar.

İndi görək bu "Allah" və ya rəbin dilindəki kimi "İlah" deyilən bu kəlmənin özünün əslisi - Odu rəsi nədi?

İlağdı!

Yazıram, yəni gör: "İlağ".

Yəni "Ağ"ın "li?" Bəli.

Bəs "Ağ" nədi?

SafAğ İnsandı "Ağ". Yəni, ən saf İnsan, rusca desək, "Preçistiy".

İlağın mənəşi oldu "SafAğ İnsanın" bəli.

Demək, "Oğul" - İlağ - "Allah" özü kiminsə bəli-Oğludusa, o Oğulun özünün də oğlu ola bilərmi? İbət! Demək, bir daha aydın olur ki, "Allah" doğub töhmür demək olmaz. Yəni, "Quran"ın əsas müddəsinə - "Lailahə illəh" - "Allahdan başqa Allah yoxdur" müddəsinə inanmaq mümkün deyil. Elə isə, "İslam milləti" deyilən bu qədr halini necə inandırılar? "İslam" dinini necə yaradıblar? Sadəcə olaraq, "Quran"ın əslini yazan kişinin bütün qohum-qrabasını qırıblar, qılıncı dirəyiblər boğazımıza: "Kəlmeyi şəhadəti de!" Elə ki, "Laila-hə illəh" demədin, başın getdi bədənən!.. Nəyə lazım olub bu? Kimlərə lazım olub? Bax, bu sualların cavablarını öyrəndə, dünyamızın tarixini biləndə hər şey aydın olur və insan, həqiqəti bərpə eləməkdən ötrü mübarizəyə başlayır.

Baban Məhəmməd bə mir, Əmirin Ağ bə mir bə Boz bə mir bax belə işlər görürdülər. Belə adamlara SafAğ Elmi Alimləri deyirdilər.

Sözüm çoxdu, oğul. Əmma qısa deyəcəm.

Lenin kimdi? Stalin kimdi? Mir Cəfər Bağırov kimdi? Biz - Sultan, Mədd adlananlar kimik? İnqilab nədi, kommunizm nədi? Sən hələ heç nə bilmirsən, oğul.

Mir Cəfər Bağırova hamı Mirqəzəb - cəllad deyir xələtdə. Niyə? Öyrənməlisən, bilməlisən!

Vəzifəlilər "Kişi" deyirlər ona, "Azərbaycan bolşeviklərinin atası", "xazeyin" deyirlər.

"Kişi" sayılanın "Pers" çağırdığı istəklisi bir generalı var. O "Pers", KQB¹ Xudiyevi, NKVD² Gülnovu, prokuror Sayılovu, RİK³ Ağamalını çəkib dövrəsinə, rayonun bütün aktivini əmilərini nöqsan tutur bizə.

¹ "KQB" - Komitet Qosudarstvennoy Bezopasnosti (Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi).

² "NKVD" - Narodnyy Komissariat Vnutrennix del (Xalq Daxili İşlər Komissarlığı).

³ "RİK" - Rayon İcraiyyə Komitəsi.

"Törçümeyi-halınızı düz yazmayıbsınız". "Sinfi mənsubiyyətinizi gizlədibsiniz!", "Partiyayı aldadıbsınız!.." "Təhlükəli adamlarsınız!.." Siz də "batın", yəni gizlin işləyənəldənsiniz, "Pünhan", "AdıPünhan" deyirlər sizə..." və sair. Xəlvəti qırğın, sürgün planları düzəldirdilər ki, ümumiyyətlən xalqımızı məhv eləsinlər. Niyə? Lap sadəsini deyirmən: vətənimizə, torpağımıza, varidatımıza sahib olmaqdan ötrü.

Müharibədən qabaq başlanmışdı bu söhbət... Danışiram ki, başımıza bir iş gəlsə, fikirləşmiyəsən ki, görəsən niyə gizlədilər məndən bu işləri. Körpəydin onda sən, cəmi on yaşın vardı. Xüsusi izahat yazdıq onda ki, dünyanın həqiqətini açan "Pünhan" alimlər, el arasında gəzərgi şeyxlər, müridlər, dastanların rəmzlərində Kainatın sirrlərini açan ustad aşıqlar, Ah, əlsgər kimiləri azalıb, kommunizm üçün təhlükəsiz olublar, yəni siz çox nəhaq belə ələ-ayağa düşübsünüz. İzah elədik ki, şeyx qardaşlarımızın bir çox fikirləri Leninin fikirləri ilə oxşardır. Biz özümüz də sinfi düşmənin-filan deyilik, Vətənimizin o tayında olanda bu tayı "xaric" saymırıq, bizə inansanız, çox xeyrimiz dəyər sizə.

Lap cavanlıqdan bir ayağımız Bakıda, o biri ayağımız o tayda, fədalərin arasında olub, oğul. İki qardaş bir qarına ac, bir qarına tox, Doktorumuzun başçılığından "Hümmət" Partiyasının pudnan qızılını daşımış o taya ki, Səttar xan fədaləri siləhsiz qalmasıqlar çöllərdə. Qohum-əqrəbalarımızı qan içində qoyub qayıtmış bu taya ki, lazımıq burda.

Baş düşürsənmi nə deməkdi bu, oğul?

Fədarlıqdı bunun adı, qəhrəmanlıqdı! Demək olar ki, hər gün "dopros" - istintaq eləyirdilər, çalışdırlar bizim vasitəmizdən təbliğatçı kommunistlər göndərsinlər o taya, Saf Ağ alimlərimizi axtarsınlar, tapıb qırsınlar - məhv eləsinlər.

Sonra biləcəksən, tariximizdə çox olub belə qırğınlar.

Bil! Baş düş! Yadında saxla. Əmma lal-kar ol, danışma heç kəsə ha! Heç kəsə!

İyirminci ildə Doktorun mandatıyndan gəlmişik biz bu rayona, yerli cəmaatnan, Qılınç Qurbannan çiyin-çiyinə, hökumət qurmuşuq. Əsas şeyləri deyirmən sən. Yazdıq bunun hamısını o vaxt, müharibədən əvvəl, verdik, göndərdilər yuxarıya - Bakıda o "Kişi" deyilən Mirqəzəbin özünə, çünki elə o vaxtdan onun özünün göstərişindən incidirdilər bizi. Xəlvətdə özümüz də başa düşürdük ki, Marksın, Engelsin, Leninin "bütün dünya fəqərəyi-kasıbları, birlişin" şüarıyndan heç cür razılaşamırıq. Çünki lap aydın məsələdi ki, dünyamızın xarəbəliqə adamların

bir qisminin varlı, istismarçı kapitalist, feodal olmağında deyil; bizim hətə Nizamimizdə nı vıvıllırdı mılum olub ki, dünyamızın xarablığı insanın özünün, yəni bütün bəşəriyyətimizin özünün qanmazlığındandı. Dünyamızın keçmişini bilmir insan. Həqiqətin, yaxşının, pisin nə olduğunu qanmır. Nə iş görürsən, həmm özünün zərərini eləyir, həmm də başqalarının. Belə olan halda, yəni kapitalistin, feodalın əlinin altında zillət çəkən fəqəri-kasib ilə birgə istismarçının özü daha qanmazdısa, milləti iki yerə bölməyin nə mənası var?! Qan-qırğın, kin, ədavət daha da xarab eləmirmi insanı?!

Kimə deyər bilərdik bunu, ay oğul?!

Kəndlərdə cəmaatdan məktub, şahid-filan yığdıq ki, biz ədalətli adamlarıq, kasıb pənahıyıq. Sağ olsun ki, Qılınc Qurban da dil yetirdi. Köhnə bolşevikləri, ağsaqqalları yığdı başına, o "Kişi" deyilən teleqram vurdu. Sağ qaldıq biz. Çox gizlin elədilər qırğınları, tutquları, sürgünləri.

Müharibə qurtaralı təzədən başlayıblar. Bakını materialnan doldurduqları bəs deyil, indi də Çax-çux Xalığın atını kişmişin yüküyləyir ki, "Get kəndlərdə sat, arada da söz yay ki, kişmiş özümün deyil, o taydan Ağ əmirin Boz əmirin oğulları öz əmiləri Sultan əmirliyin Məddə əmirliyi göndərirlər, qorxuram söz çıxar, ləkə gələr əmirilərin adına, taqsırı məndə görürlər, öz adıma çıxaram kişmiş, sataram. Pullarını özəlirin verəcəm: Həqiqətin Sultan əmiyin stolunun üstünə yığın-yığın pul qoyurdu cəmaatın gözünün qabağında, "Sizə çatacaq", - deyirdi. Başa düşürsənmi? Yəni dövlətlidilər Ağ əmirin Boz əmirin oğulları, dövlətli olduqlarına görə də guya şaha qulluq eləyirlər, o tay, bu tay Azərbaycanın birlişib əsarətdən qurtarmağını istəmirlər.

Əslində, özəlri, başda bu Bıqlı dərindən çıxartdılar ki, o tay Azərbaycan farsın əlində qalsın, bu tay Azərbaycan Rusun əlində, Borçalı, Başkeçid Gürcüstanın əlində, İrəvan çökeyi, Zəngəzur, Göyçə, Dilican dərəsi Erməninin adına yazılsın... Bil bunları da! Bil! Danışma ha! Lal-kar ol! Xüsusən var-dövlətimiz, mədrəsə-miz-filanımız barədə lal ol! Bayaq dedim, bir də deyirm, unutma, bizi həmməş varidatın başından aşan sinfi düşmənin qələmə verirlər,

- Bil! Uşaq deyilsən daha, onillik qurtarırsan, gör cəmaatın gözünə necə küll üfürürlər, kor eləyirlər ki, sabahları əminin məni "ifşa olunanda", partiyadan çıxarılıb həbsə alanda ədalətsizlik kimi görünmə -

¹ Stalinin ləqəbi.

sin bu, əvvəlcə cəmaat elə özü desin ki, belə də olmalıydı, şahnan əla-qə dəydiilər, xalq düşməniydiilər!.. Dost da Şura hökumətinin adından danışır, düşməni də. Cəmaat seçməmir yaxşını yamandan. Sən seçməlisən! Oğlumsan! Bilməlisən ki, hümmətçi, yəni Nərimanovçu kommunistlər deyirlər bizə. Millətçi deyirlər, əmma millətçi deyilik biz, inşallah, bilək ki, biz bütün bəşəriyyətin qeydini qalan "Dəlişlərdən". "Dəli" pis söz deyil. Vaxtı çatanda bilək ki.

Bir şeyi də açmalıyam sən. Özlərini Leninci bolşeviklər adlandıranlar Moskvada kök sahib bizim ara-bərdərimizi casus agentlərinin doldurublar, biz hümmətçiləri xəlvətə qırıblar həmişə. Stalin niyə yol verir belə şeyə? Dedim Stalini də tanımırsan sən hələ. Sultan əmin danışacaq özü sənənin, başa salacaq hər şeyi.

Əmin Sultan indiyəcənin evlənməyib. Niyə? Bilirsən?

Qılncı Qurbanın bacısı Qıymat hələ biz Bakıdan gələn vaxtdan vurğunda əmin. Qıymat da bir Qıymatdı. Nə gözəllikdə tayı-bərabəri var nə də ağıldakamalda. Əmma evlənmir əmin. Fədai sayır özünü ailə oğul-uşaq istəmir. İyirmi ikinci il qəddər, nə qəddər ki, Ağ mirin Boz mirin səsi gəlirdi o taydan, hər il gedib Arazın üstündə Culfa körpüsündə fədailərin görüşürdü, məsləhət verirdi. Kitab paylayırdı. Sırr açırdı: "Mirlilər deyilik biz. Dünyaya Kainat elmi yayan AdıPünhanlıq. Muğanna adlanan gizli nəşlədən. Kitablara oxuyun, görün "leninci kommunist" adlananlar kimlərdi, "Muğanna" adlananlar kimlərdi!.. Çox sırlar, həqiqət açırdı Sultan əmin fədailər.

Milli hökumətimiz yıxılsa da, fədailər sağdılar o tayda. Bu taya keçib başqa şüarların-familiyaynan yaşayanlar da çoxdu.

Onlardan dərəcə alacaqsan sən. Əmma unutm ki, əsil fədailik silahlı mübarizədə yox, şüurlara həqiqət yetirməkdədi! Yəni Şeyx Məhəmməd mir, Ağ mir, Boz mir mələndi fədailik.

Çox çətin sözlər deyirəm bu gün sənə, oğul. Belə lazımdı. Çoxunu sonralar dərəcəliyəcək... Ürəyim damıb, axıracan atalıq eliyəmmiyəcəm sənə. Başımı yeyəcəklər. Özü də lap tez ola bilər bu iş. Tale özü gətirib səni bu gün bu kabinetə, oğul. Qulaq as. "Vəsiyyəti yüngüllükdü" deyiblər. Cəmisi iki şey deyəcəm sənə. Əşit, sonra da otur burda, çıxma heç yana. Peçə qalamışam, istidi otaq.

Otur, burdaca fikirləş, yaddaşına həkk elə sözümlü.

Rəhmətlik anayın bir az saxlanıcı var sandığında. Götürsən onu heç kəsə heç nə deməzsən, bilet alıb birbaşa gedərsən Bakıya. Sultan

Əmin deyəcək kimin yanına getməlisən Bakıda. Generaldı. Ona da "AdıPünhan" deyirik. Sazı sinəsinə alandaca enir-qalxır sinəsi, gözəlri dolur: "Koroğlunun çən qalası, ırş dayanıb naləsi..." "Familiyasını da deyim: Məhərrəmovdu. Bizim bu tərflərində. Qohumluğumuz da var... Ola bilər Məhərrəmovun özünün də başı əlində olmasın. Lap həmballıq elə, əmma oxu, təhsil al! Bu bir.

Çörək dalınca qaçma, bilik dalınca get. Cibini yox, bu sinənin altını doldur ki, eşqin olsun sənədə, eşqin yaşa bu dünyada, daha Xalq-malığ kimi titriy-titriy, ölə-ölə yox!

Bilikdə eşq. Məarifdə eşq. Dünyəvi, hərtərəfli dərindən alimlikdə eşq.

Elm bir də eşq. Budu vəsiyyətim. Vəssalam.

İndi götür bu şəkili.

Sultan Əmin partiyasının arasından çıxartdı verdi mənə bu şəkilləri, mən də sənə verirəm. Özü də ümidin verirəm ki, vaxtı çatanda sən də partiyanın arasında gəzdirəcəksən bu şəkilləri.

Eşit, unutma! Leninin köməyinə ehtiyacımız olmasaydı, biz girməzdik bu partiya. Bayaq dedim əsas nöqsanı bu partiyanın: bəşəriyyəti parçalamaq olmaz! Qan tökmək, düşmənçilik yaymaq olmaz! Çox pis olar bunun axırı, oğul. Çox pis! Əmma girdik bu partiya. Çünki fikri-fikrimizdən, ürəyi ürəvimizdən Nərimanov vardı bu partiyada. Lazım gələndə Bolşeviklərdən on nüfuzlu adamları doğru yola çağırırdı. Əslində, elə əmilərin də istəyirdilər ki, Bolşeviklərdən ayrılmayaq. Əmma gülürdülər, məsxərəyə qoyurdular ikimizi də: "Bizim şəkillərimizi yapışdırın firqə biletərinizə, həqiqi kommunist olun", - deyirdilər. Yəni həqiqi kommunizm ayrı cürdü.

İyirmi səkkizinci ilin yazında, axırncı dəfə o taya gedəndə Qəsri-Qacar zindanında görüşdüm o rəhmətliklərin.

Yekə, qalın qapısı var o zindanın. O qapıdan sol tərəfdə lap dar dəhliz var. Dəhlizin o başında, deyilənə görə divarın qalınlığı yarım metrdir. Bilirdim ki, o başdakı lap dar qəfəs kimi yerlərdə saxlanan adamlar sağ çıxmırlar ordan. Buna görə özüm-özüm söz verdim ki, işıqlı sözlər, şad xəbərlər danışacam, heç olmasa beş-on dəqiqəliyə qəmləri dağılsın. Dedim oğlum olub. O rəhmətliklər qoydular sənənin adını. İki mənası var "Səməd"in. "Sən"nin, yəni incə "s" hərfinin yazanda "ehtiyacı olmuyan" deməkdi, yəni "azad". "Saf"nan - qalın "s"nin yazanda "bədi" deməkdi. Ərəbcədi bu. Əslə - Oduncu SimOddu "Səməd"in. Sim həmə Ağ - SafAğ deməkdi, həmə də Uca. Od - həqiqətdi. SimOd - Uca hə -

qıqıt deməkdi. Yadında qaldımı? Bir də deyirəm: "Səməd" in əslisi - Od-ə rəsi SimOddu. Elmimizə görə, "Səməd" - SimOd adı daşıyan adam Uca həqiqət, Saf Ağ Elminə qulluq etməli idi. Elmə qulluq etmək üçün isə, SimOdu işi cəmaatnan olmalıdı, çünki "cəmaat" kəlməsinin əslisi - Od-ə rəsi də SimOddu. Ərblər Simo, uca olana - Kainata "cəmə" deyiblər, həm elə "cəmə olan" mənası veriblər, həm ağ, yəni "gümüş", yəni təmiz mənası veriblər, "at" kəlməsini isə qonşuları qreklərdən alıblar. Qrekcə həm "at", həm də "ki" "od" mənasındadı, Yerdəki od-alov mənasında, bizim həm Yer odu, həm də Kainat Odu - həqiqət mənasını Qreklər kimi, ərblər də unudublar. Bunlar heç. Sonralar dərəcə cəksən, biləcəksən hamısını. Həllək bircə bunu yadda saxla ki, "Səməd" - SimOd - Uca həqiqət mənasında olduğuna görə, SimOdnan cəmaat əlbir işləməli, əlbir yaşamalardı... Əmilrin dedilər böyüyəndə kimlər qoyublar onun adını, mənanı anlat, bilsin...

Sədr Məddəd ömründə birinci və axırınıca dəfə oğluna bu qəddər sirr açdı, "hoppanan" oğlunun necə tərpinə qaldığını, qızıl-qırmızı ikən necə ağbəniz olduğunu görsə də susmadı, yəqin ki, doğrudan da "ürəyinə damdığına" görə vəsiyyətlə yazıb, kabinetində və idarədən çıxdı, o vaxt rayonlarda məsul işçilərin paylanan, biri də gəlib buraya - Qonaqlıya düşən "Villisi" minib, qəzəbini, kinini motorun gurultusu, nərtisi ilə bütün kəndə yaya-yaya, Ortaolla üzə aşağı Xalığın həyətinə sürdü, vurub kötüyü aşır, daşı-tərzini, kişmişə dağıtdı, evlərin, təyillərin, ot tayalarının ara-bərsində maşının yanında yüyür-yüyür nə isə deyən "dölləl köpöyoğlunu" söyləyən yenə Ortaolla çıxıb, rayon mərkəzinə tərəf getdi.

Və Səməd bir daha atasını görmədi.

* * *

Kəndin aralanıb meşə yoluna burulanda, dümdüz yerdə maşın aşmışdı. Cəmaat uzun, arası kəsilməyən siqnal eşidib hadisə yerinə töküləndə kişinin həlləsi üstündə imiş, siqnalı basan da özü imiş. Cəmaatı görəb əlini siqnalın çəkəndə nə isə demək istəyib. Əmma "dili yoxuymuş" daha. Sultan əmi xəbərlə tutub gələndə isə "meyid soyuyubmuş".

Sultan əmi sarğını açıb, qardaşının gicgahında partlamış yerə baxıb ağlamaq evlərinə elə hey köksünü ötürmüş. "Yaran nə dərin, da-

daş" - deyirmiş vü hürdün ondan-bundan soruşurmuş ki, niyə danışmırsınız, belə dümdüz yerdə maşın niyə aşılıb, necə olub ki, bədənin heç yeri zədələnməyib, tükə gicgahı bu cür partlayıb-dağılıb?!

Sultan Əliyev heç kim heç nə deyər bilməyib. Ancaq NKVD Gülnovun "zaklyuçeniyaşını"ndan sonra aydın olub ki, "Sudüşün yerli meşənin arasındakı nəmişlikdə Məddəd Əmirli rulu kəskin şəkildə sola burduğuna görə maşın aşılıb və aşarkın sağ qapının yuxarı küncü Məddəd Əmirlinin sağ gicgahına batıb, çoxlu qan axmasına və qanaxma nəticəsində ölüm hadisəsinə səbəb olub".

Bütün bunları Səməd hamıdan sonra bildi. Atasının köhnə yoldaşı, Qonaqlının partkomu Cəfər Əmi - Lüt Cəfər onu elə orda - kabinetdə, oddan qızarmış dəmir peçin yanındakı nazik taxtda üzünü qəbirlərin başdaşlarının şəkillərini söykəyib yatan yerdə tapıb oyatdı.

- Qalx, oğlum... Bədbəxtlik olub... Atan avariya düşüb, - dedi.

Sonra qoluna girib, "uzun, arası kəsilməyən signal"dan "zaklyuçeniye"yə qədər, hər şeyi yerli-yataqlı danışa-danışa və nədənsə, tez-tez "qəsd işi yoxdu", "qəsd işi yoxdu", - deyər-deyər onu hadisə yerinə apardı. Bu vaxt nə maşın orda idi, nə meyid, nə cəmaat. Qan tökülən yeri torpaqlayıb, dövrəsinə qaratıkan yığmışdılar ki, "qanı tapdalayan olmasın". Qaratıkan yığınının yanında bir saqqız ağacının döşünü balta ilə çapıb hamarlayıb, qızmar dəmirli iri-iri qara hərflər basmışdılar: "Məddəd Əmirli burda həlak oldu. 23 dekabr 1946-cı il".

Nə qədər ki, yaxınlaşıb yazını oxumamışdı, Səməd elə bil hələ də yuxulu idi, ayaqlarını yerə basdığını da hiss etməirdi və həttə Cəfər Əmi - Lüt Cəfərin qəribə pıçıltı ilə danışdığı təfəssilata da bir növ laqeyd idi. Saqqız ağacının üç addımlığında dayanıb o yazını oxuyanda isə birdən-birə boğulmağa başladı.

İçirisi sökülüb gəlib boğazına tıxanmışdı, boğazından qaynar qurğuşun qalxıb dəhşətli ağrı ilə başına-beyninə, gözlərinin çuxurlarına dolurdu, bir şey görməyi qoymurdu. Bu vəziyyətdə hardansa, lap yaxından ayaq səsləri eşitdi. Atasının çəkəliyi idi, saqqız ağacının altındakı tapdanmış yerdən o yanda xəşəli, çör-çöpü zə-zə, ağır-ağır cırıldayırdı. Səmədin canından alov qalxdı. O an da alov buza döndü... Bu nə deməkdi?! Sağ idi atası?! Səməd titrəyər-titrəyər, güc-bəla ilə gözlərini açdı. Ağacların qaraltıları arasında, kimsizlikdə heç nə görmədi. Sonra lap yaxında Sultan Əminin boz kitelini gördü.

¹Zaklyuçeniye - hadisə haqqında rəsmi nəticə - rey.

Kitelin sağ-solunda Qonaqlının qəlyanlı qocalarından Çürük Aşıqla Xızr Abının qaraltılarını gördü. Sonra qaranlıq çökdü.

Müharib illərində, gecəli-gündüzlü, aramsız işlərdə yorulub tapqıdan düşəndə, hər dəfə Sultan Əmi belə zülmət içində, qardaşının qapısında səslənirdi: "A kolxoz sədri, yenəmi nöyüdü yoxdu? Neyniyə ki indi? Göz dörmə oynuyaq, yoxsa bir-birimizin üzünü görmək üçün bir işartı tapaq?" Sədr Mədd katib qardaşından yaşca böyük - ağsaqqal sayılsa da, dərhal əl-ayağa düşürdü, ya neft tapıb lampanı yandırardı, ya da ocaq qalayardı ki, "doğrudan da heç olmasa gecələr bir-birimizin üzünü görək". Neft tapılana və ya ocaq qalanana qədər Sultan Əmi onu -Səmədi çağıraraq "dizinin dibində" oturdardı, nə qədər üzgün düşsə də, gümrah danışardı: "Hə, de görək, qardaşoğlu, harda oxuyacaqsan, nə olacaqsan?" Bu onun hər dəfə təkrar etdiyi daimi sual idi. Səmədin cavabı da daimi idi: "Partiya məktəbində¹ oxuyacam, Sultan Əmirli olacam". Əmisi ləzzətli şaqqanaq çəkirdi: "Partiya məktəbinə ağzı qatıqları götürmürlər axı, qardaşoğlu. De görüm ağzıyın qatığını necə siləcəksən?" Bu sualın da cavabı çoxdan hazırdı: "Əminin nəzarəti altında, ikiillik ali-orta institutun tarix fakültəsini qurtaracam. Sonra yenə Əminin nəzarəti altında, Əminin Öz yanında təlimatçı olacam. Azı üç-dörd il işləyib, bişib-bərkiyəcəm. Sonra elə Əminin özündən də xasiyyətlənmə alacam, o xasiyyətlənməyənin ağzımın qatığını silib, girecəm partiya məktəbinə..." Sultan Əmi də, Səməd özü də, atası da yaxşı bilirdilər ki, müharib illərinin qaranlıq gecələrində döndə-döndə təkrar olunan bu söhbət nə qədər zarafatyana idisə, bir o qədər də ciddi idi, elə ciddiliyinə görə də axırda Sultan Əmi mütləq kövrəlirdi: "İki qardaşın birçə balasısan sən, qardaşoğlu. Varlığımı sənənin yolunda qoyacam, birçə bala!.." "Dəndənnən məsləhətləşmişik. Vaxt çatanda bir sirr açacam sənə. Həlləlik birçə bunu bil ki, o Çax-çux Xalqın-filanın dilində bir kəlmə var: "xəzinə". Bizdədi o xəzinə, birçə bala, Süleyman peyğəmbərinkidi. Yalan demirəm. Vaxt çatanda yerini deyəcəm. Ağzıyın qatığını siləndən sonra dünyanın ən varlı bir kişisi olacaqsan, birçə balam. Əmma bir şərtimiz var: dilini dişinə tut. Xəzinəsi olan adam ağzına qıfıl vurmaldı ha, birçə balam" - və sair. O qaranlıq gecələrdə Sultan Əmi nələrlə, nələrlə danışmışdı! Axırda da hökmən təkrar edirdi: "Varlığımı sənənin yolunda qoyacam, birçə balam!"

¹Marksizm-Leninizm əsaslarını, dialektik, tarixi, fəlsəfi materializmi mənimsəyən "xüsusi hazırlıqlı" partiya kadrları hazırlayan ikillik məktəbi.

Çökmlərin cırlıtısı yaxınlaşıb kəsiləndi, Səməd əmisindən yenə məhz o sözləri eşitmək istədi. Səbr, təsəlli mümkündü, ancaq o sözlərlə mümkün ola bilirdi. Əmma... Əmma... Bu nə idi belə - Sultan əmi yoxa çıxdı! Sultan əmi vətəndə tamamilə başqa bir adamın yad-yoğun, nəfəslili səsini eşitdi. Bu yad səsin dediyi sözlər də yad idi:

- Meyidin üzünü açma... Xahişimiz bircə budur səndən, açma meydin üzünü... qəsd işi yoxdu. Özüm şəxsən yoxlamışam, dəqiq müəyyənləşdirmişik. Əmbə açma. O şeyi ki, biz görmüşük, istəmirik sən də görəsən...

Nəyi? Həmin "sağ gicgahda" dən yaranı?..

Boğula-boğula, qarala-qarala çalışıb bir də baxanda Səməd başa düşdü ki, nə cırlıdayan çökmlər o çökmlərdir, nə də boz kitel o kiteldir; cəmaətin "NKVD Gülnöv" dediyi milis rəisi Gülnövdu, qəlyanlı qocaların qaraltıları arasında, nəhəng qarnını irəli verib, qıp-qırmızı damarları görünən alma gözləri və dəhşətli-boğucu çaxır qoxusu ilə ilk baxışdan nifrət doğururdu. Əmma bu nifrət yalnız görkəmi görə deyildi, "NKVD Gülnöv" açıq-açıqına "əmirliklər düşməni" - deyən adamın - lopa qara bıqlı ikən "ağsaqqal sayılan Qudalı Rəhimin ən yaxın dostu, deyilən görə həttə qohumu idi və üstəlik, əmirlikləri "daprosa" -istintaqa çəkənlərdən sayılırdı; atasının danışdığı "dapros" əhvalatı vətənlər dən ordan-burdan qulağına düşsə də, "Ərköyün sədr oğlu" buna, demək olar ki, heç əhəmiyyət verməmişdi. Burada birinci dəfə açıq nifrətli baxıb, üzünü döndərən getdi.

Ayaqlarının altında yer də niz dalğası kimi qabarıb onu da qaldırırdı, enib onu da endirirdi, sağa qaçıb onu sola itələyirdi, sola qaçıb onu sağa itələyirdi. Bu cür gedib hardasa uzun, qapalı bir tabut gördü, tabutun qapağının hər küncündə bir mismar işıltısı gördü.

Yönəldi ki, qapağı qaldırsın, açsın, baxsın, qucaqlasın, hönkürsün. Yenə çökmlər cırlıdadı, yenə boz kitel bozardı, yenə "açma" deyildi:

- Açma, bircə bala, açma...

Bu dəfəki səsi əmininin səsi idi, boz kitel də əmininin kiteli idi. Nədənse əmisi də Gülnəvin sözlərini təkrar etdi:

- Qəsd işi yoxdu, - dedi. Xeyli susub bir də:

- Qəsd işi yoxdu, - dedi.

Əmma Səməd bu səsi təbə oldu, bu kitelə sığındı və eynilə Cəfər əmi - Lüt Cəfərin dediyi kimi tez-tez köksünü ötürən əmininin həmrizində elə bil min il həsrətində olduğu həmriz tapıb, o tapıntıdan yapışdı.

O tapıntı ata həniri idi.

Sədr Məddəd Səməddi bir süfrədə çörək yeyəndə, Səməddi yanaşı çarpayıda yatanda Səməddə o hənir isindiyini bilməmişdi. "Yetdiyin yetib, yetmədiyin bir daş atmağının", "hoppanmağının", "qaynamağının" da elə o hənirdən olduğunu başa düşmüşdü. Hər şeyi indicə, o həniri əmisində tapandan sonra başa düşdü. Gözlənilməz itkinin dərdi gözlənilməz tapıntının sevincinə qarışdı. Hönkürtünün içində südəmər uşaq gülüşünə oxşayan gülüş titrədi. Gülüş yox, Qonaqlıda buna "oxranma" deyirdilər. Bütün günü anadan ayrı, mələk qalıb, axşamlar analarının üstünə cuman körpə quzular, oğlaqlar belə oxranırdılar. Bütün günü "yaslı"da göynəyən-göynəyən qalıb, axşamlar analarının məmələrində qoşa lələk yapışb titrəyən "yaslı" uşaqları belə oxranırdılar. Dərd içində tapdığı xoşbəxtliyi Səməddi o dilsiz körpələr, o quzular, oğlaqlar kimicə oxrandırdı. Duzlu göz yaşlarına qarışan ana südündən nə mələk gələrsə, Səməddin dərdinə qarışan əmi-ata hənirindən də elə bir şey mələk gəlirdi. İndiyə qədər ancaq ad-sanı, şən-şöhrəti ilə fəxr etdiyi əmisini Səmədd belə sevdi.

Bu məhəbbət bir saniyədəcə Səməddin qanına-canına hopdu. Başına, beyinə, gözlərinin çuxurlarına dolmuş qurğuşun birdən-birə yumşalıb, ərziyib tökülməyə başladı.

Ətrafda uğultu eşidildi: hamı, hamı hönkürürdü.

Sonra birdən hərəkətə gəlirdilər.

Qapağının hər kücündə bir mismar işıldayan tabutu qaldırdılar, axşamın sazağında nəfəsli buğlana-buğlana aparıb, Qonaqlının günbatanında, tənə belində, Sura əmirinin baş daşı ayılı-ulduzlu¹ qəbrinə elə yanaşı qazılmış qəbirin yanında yerə endirildilər.

Qəlyanlı qocalardan biri - Xızr Abı quyu kimi qaralan dərin qəbrin baş tənəfində çömçəlib hərəkətsiz qaldı, qalan qəlyanlılar - Çürük Aşıq, Tüftiş Abbas, Möhsün kişi, bir də bu ətrafdakı üç para kənddə məşhur olan, xələvətdə "Erməni mollası" ləğv edilən adlandırılan Gülnəz Molla tabutun qapağının bir tənəfini qaldırıb, orda - gizlində nə işə vacib iş başladılar.

Səmədd hər şeyi görürdü, hər şeyi eşidirdi. Əmma buna nə görmək demək olardı, nə də eşitmək. Çünki Səmədd üçün indi dünyada Sultan Əmidən başqa heç kəs və heç nə yoxdu. Atası, anası da, o tayda şeyx

¹Baş daşlarında Türk "ay-ulduzu" qadağan edilsə də, Sovet Azərbaycanının hər yerində bu qadağaya riayət edilmirdi.

milinin oğul-uşaqları da, "vaxtı çatanda partbiletin arasında gəzdirmək" üçün pencənin qoltuq cibini qoyduğu şəkillər də - hamı və hər şey ancaq Sultan midən ibarət idi.

Qocalar tabutun yanından ayağa qalxıb, qəbrin dövründə cərgələndə Sultan miyə baxanda, Səməd yenə misinin səsinə eşitdi.

Yolboyu Sultan mi qolunu onun boynundan çəkmişdi. "Ağla bircə bala, ağla", - demişdi. "Ağlıyammıram mən, bircə bala, yaş düşündə qalıb, ağlıyammıram, mənə və zimdə də ağla", - demişdi. Qəlyanlı qocalar cərgələndə bəri baxanda Səməd böyründə yenə hamanca səsi eşitdi, Sultan minin birdən-birə rusca danışmasının səsbəbini isə, yalnız onun lində "pravitelstvennaya teleqramma"nı görəndən sonra başa düşdü, buna görə də o teleqramdan yadında cəmi üç kəlmə qaldı: "Prekratite bezobraziye. Stalin".¹

Kimin üstünə vurulmuşdu teleqram? Bakıya, o "Mirqəzibin özünün, yoxsa, "o taydan qəbirşəklə gətirdib bu tayda kommunist Sultan mirləyən kommunist Məddə mirlinin cək-çevirə salan"ların üstünə? Bu sual Səmədin beyninə tük kimi toxundu, fikir oyatmadan, iz salmadan keçdi. Beyninə, ürəyinə və bütün varlığına o üç kəlmədən bircəsi hakim oldu - "Stalin".

Sultan midən sonra kimlərsə nə isə danışdılar. Sovet sədri Qılınç Qurban, qəlyanlı qocalardan Təftiş Abbas da nə isə dedilər. Qəbir daşlarının aralarında nəfəsi buğlanan, lal-dinməz cəmaat da dilləndi. "Pers adında bədxah"ın, "Xudiyev dəstəsinin", "doğrudan da bezobraziye"nin barındə söz deməyən bircə adam qaldı ki, o da "bezobraziye qurbanı olan" sədrin oğlu idi. Qəbristanda, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun beş addımlığında yox, Səməd indi atasının kabinetində idi, üzünü soyuq şəkillərlə söykəyib yatmışdı və yata-yata fikirləşirdi ki, Stalin adı, Stalin teleqramı olan yerdə "Mirqəzib" kimdir, Pers-mers, Xudiyev-mudiyev kimdir, "bezobraziye" nədir?! Suduşun yerdə qaratıkan yığılma saqqız ağacı da, tabutla Sura mirlinin qəbrinin böyründə qazılmış qəbrdə taxtın üstündə yuxuya gedib qalan Səmədin rəyasıdır, keçib gedəcək, qurtaracaq, hamı, hər şey yoxa çıxacaq, təkəşəkillər qalacaq, bir də özü; oddan qızarmış dəmir peçin yanında taxtdan qalxıb yenə "qonaq yeri"ndə - kresloda oturub, atasının yolunu gözləyəcək və bir azdan motor səsi eşidiləndə yenə pəncərədən baxıb, Çax-çuxun kötüyünü vurub yıxan, kişmiş dağdan maşını görəcək.

¹ "caibliy (biabırçılığa) son qoyun".

Əmma rəyə qurtarmadı. Hər şeyin keçib gedəcəyini, yoxa çıxacağına Səmədin Əməlli-başı inandığı bir vaxtda, cəmaatın arasından uzun, qara bir adam çıxdı, hönkür-hönkür yüyürüb, tappıltı ilə dizləri üstə düşüb, Sultan Əminin çəkmələrini qucaqlayıb yalvarmağa başladı:

- Ayağım altında ölüm, bağışla mənə! İki qardaşın bircə balasının başına çevir mənə, keç günahımdan! Məddə deyil ölən, mən bəxti qarayam ölən! Bu rəhmətliyin barəsində heç vaxt pis fikirdə olmamışam. Özün bilirən, dilimdən nə çıxıbsa, tapşırıqnan olub hamısı. Yoxsa... bu gözəl, bu igid kişinin barəsində hansı köpəyoğlunun dili gələr bir söz desin! Əgər buna əl qaldıran olubsa, başa düşürəm, mənə danışdıqlarım əsasında olub. Öldür mənə öz əlini! Bağışlayammırsan, öldür! Atamız, rəhbərimiz Stalinin bu cür teleqramından sonra yaşamaq istəmirəm mən, yoldaş əmirli!..

Çoxdanışan adam, sözlərindən də bilindi ki, Çax-çux Xalıqdı. Sultan Əminin qabağında, qəbir üçün yoğrulmuş gilli, qumlu palçıq ovuc layıb üzünə yaxa-yaxa ağlayırdı.

- Qaradüzüm yanında, yoldaş əmirli, qaradüz! - deyirdi.

- Stalinin də qurban olum, teleqramına da, sən də! Öldür öz əlini! - deyirdi.

Qəlyanlı qocalardan Ən cavanı, nəhəng boy-buxunlu Təftiş Abbas çəkib onu Sultan Əminə aradı.

- Çıx get, çıx get! - dedi.

Çax-çuxun belə yılmışdı. Qolları bir-iki uzanmışdı. Qara, palçıqlı üzündə göz yaşları işıldaya-işıldaya, qıçları bükül-bükül uzaqlaşdı, birdən-birə kükrəyən dəhşətli bir şübhədən içrisi alışan Səmədin də elə bil ardınca aparıb, atasının dəfn mərasimində, hamıdan və hər şeydən ayırdı.

Bu ayrılma əmirli yeniyetməsi Səməd əmirlinin ruhi sıxıntısının, mənəvi həyatının başlanğıcı idi.

Əminin hələ müharibə illərində, vətəncədən proqramlaşdırdığı həyat yolu zahirən eynilə qalsa da, bu yol gözənilmədən Səmədin içrisinə doğru burulduğuna görə, Səmədin özündən başqa heç kəs bilmədi ki, kəndində çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçan əmirli mülkü ilə vidalaşb kənddən gəndə, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutla birgə, o illərdə ikiillik ali-orta institutun auditoriyalarında, yataqxanada, kitabxanada, yeməkxanada o uzun adamın o qara, palçıqlı üzə havadan asılıb bircə gün də Səməddən ay-

rılmadı. Qırx doqquz-ılli ikinci illərdə o qara üz həyulaya çevrilib, raykomun təlimatçıları otağında məskən saldılar, "sezonun işini nəzarət üçün kolxozda təhkim edilən" Səməddi birgə şirkətdə, səpində, pambıq yığımında Səməddi birlikdə çölləri gəzdirdi, Məddəd mirli ilə Sura mirlinin qoşa, aylı-ulduzlu qəbirçiklərinin yanında dayandı. Sonra isə Bakıya getdi, partiya məktəbinin auditoriyalarında, kitabxanada, yeməkxanada, yataqxanada tez-tez görünüb, müharibədən sonrakı bu "quruculuq illərində" sürətli dəyişməkdə olan dünya ilə Səmədin arasında məmuli-başlı səddə çevrildi.

2

Bu illərdə iyirminci-otuzuncu illərin yadigarı "şinel" və müharibənin yadigarı "teloqreyka"¹ yavaş-yavaş sıradan çıxırdı. Kənddə yaxşı maaş alan müəllimlərin, qulluqçuların hamısı, ticarətdə, fermalarda, taxıl, yun, yağ tədarükündə gizli və varlanan adamların isə əksəriyyəti "kitayski makentoş" - pləş geyinirdi və hamı bilirdi ki, makentoşları Çax-çux gətirir... Aşaqlar idarəyə gedən, idarədən qayıdan briqadirlərin, mənaqəbaşların,² xeyir-şər yığnaqlarından dağılışan ahlı adamların, həttə həyətlərdə tərpənişin qocaların, qarıların əllərində güclü "mil" işığı uzağı vuran Çin fənəri parıldayırdı. Elektrik işığından məhrum, zülmət küçülərdi, cığırılarda hamı Çin fənəri ilə gəzirdi və hamı bilirdi ki, fənərləri də Çax-çux gətirir, köhnə arvadı Badsəbanın öhdəsini verib gedir, Badsəba isə hökumət adamı sayılan göyü, yəni kürəkəni Məsimin narazılığına, dəyintisinə baxmayaraq malı açıq-açıqlıq ortalığa töküb satır, həttə Qurbanlı sovetliyinin³ üç para kəndində, o cümlədən burda, Qonaqlıqda da alverçiləri qılnc çəkən Qılnc Qurbanlı sovetliyi raykomun təlimatçılarından tək "Məsimin zonası" - ərazisi olsa da, Sultan Əmi bu sakit, qaraqabaq oğlu "Əfəli" saydığına görə hərdən Səməddə "Get o Əfəli kömək elə", - deyirdi və bu vaxt Məsim qoşulub Qonaqlıya gedəndə Səməddə, Badsəbanın makentoşları cərgi ilə kəndirdən asıb, fənərləri kilimin üstünə düzüb, həyətdə məmuli-başlı dükən açdığını öz gözəlri

¹ Şərgəllər üçün qalın üst geyimləri.

² Kolxozda hər briqada bir neçə mənaqəyə bölünürdü.

³ "Sovetlik" - kəndləri idarə edən dövlət orqanı.

⁴ SSRİ-də fərdi alver qadağan idi.

ilə görürdü, o uzun, qara adamın özünün də hardasa hər lənbə-fırlandığını və bu şəxsi dükanın nə isə anlaşılmaz bir sehirli qoruduğunu sövqi-təbii duyurdu, əmma o həyətlə nə qədər göz yetirsə də, bir vaxtkı "yaicni paraşok", kişmiş alverçisini, təzə makentoş möhtəkirini görə bilmirdi. Müəllimlərin, qulluqçuların və rüşvət-fılanla gizlin varlanan adamların əyinlərində makentoşları görəndə də Səməd dərhal o qara üzü görürdü, yollarda, cığırılarda, həyətlərdə Çin fəndlərinin projektorsayağı "mil" işıqlarını görəndə də dərhal o qara üzü görürdü, makentoşlar, fəndlər çoxaldıqca o qara üz də çoxalıb, yayılıb aləmi tuturdu, Çax-çux Xalığın özü isə, o il qəbristandan gedəndi ki, hələ də göz dəymirdi. Kənddə, rayonda, hər yerdə hamı ilə əlaqədə, ünsiyyət idi. Səmədin ayağı dəyən yerlərdə isə, el bil havadan iy çəkib yoxa çıxırdı, bədən üzü bədəndən ayrılıb, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında qarala-qarala qalırdı. Odur ki, həttə son iki ildə - Bakıda da Səməd onu unutmamışdı.

İş o yerə çatmışdı ki, əminin şoferi - "quşburun" Müslüm "Bircə bala"ya ilk bahar nemətliəri - "təzə, duzsuz pendir", "nəhrə yağ" aparıb yataqxanada Səmədin sifətini görəndə qorxuya düşdü: "Bıyy! Xəstəsən-nədi, ay Səmi?!" Səməd bu vaxta qədər necə qapalı gəzib-dolanmışdısa, orda, işgəncilərdən bezmiş kimi, bir az açılışmalı oldu: "Qəbristanda Çax-çux o cür, əminin ayağına yrxılandan bəri onun sifəti yuxuda da yadımdan çıxmır, ay Müslüm!" - dedi. Heç, yarım saat çəkmədi ki, Qonaqlının nə üçünlü Müslümlə Bakıya getmiş, "Sestra" çağırılan şəfqət bacısı, yəqin ki, Müslümdən hər şeyi öyrəndiyini görə bircə kəlmə: "Patalogiyadı. O vaxt çox sarsılımsan. Keçib gedəcəkdir" - dedi.

Əmma keçmədi "patalogiya". Çünki bunun həqiqi adı "şübhə" idi.

Yalnız şübhə?

Başqa nə vardı?

Sultan əminin qabağında diz çöküb yalvarandan sonra Çax-çuxun özünün cəmaat arasında o vaxtkı söz-söhbətlərinə görə, diz çökməyi də, o cür hönkürüb yalvarmağı da ondandı ki, "KeQeBe Xudiyev"o agentlik eləmişdi, Şeyx qardaşların bu taya qaçan fədalı şagirdlərinə nə mirilərin xəlvəti əlaqələri barədə KeQeBeyə yaxşı-yaman yazıb, kişiləri çəkk-çevirə salmışdı", xüsusən o kişmiş əhvalatı ilə "sədr Məddədi hövsələdən çıxartmışdı", Məddədi də "məşını sürümməyib, düppəüz yerdəci fədləyin xərcinə getmişdi". Belə çıxırdı ki, bu müsibətdə Çax-çux Xalığın bircə günahı vardı, o da "KeQeBe Xudiyev agentlik eləməyi" idi?

Bəs Səməddən niyə qaçırdı? Niyə belə ardıcıl yayınıb gizləndirdi?!

Bu barədə Çax-çux, Əlbəttə, heç kəsə heç nə deməmişdi və deyə də bilməzdi. Çünki Səməddə görə Çax-Çux Xalıq daha böyük günah sahibi idi: cinayət işləmişdi, adam öldürmüşdü. Səməd bunu bütün varlığı ilə hiss edirdi, bütün qəlbi ilə duyurdu, hətta atası maşını nərləti, gurultu ilə sürüb kişmiş, daş-tərəzini dağıdandan sonra Çax-çuxun onu harda, necə, nə ilə vurduğunu da bütün təfərrüatına qədər görürdü.

O təfərrüat hələlik, Əlbəttə, xəyaldan başqa bir şey deyildi. Yəni dəlil-sübut, şahid-filan yoxdu. Əmma Səməd yəqin bilirdi ki, içrisini alovlandırıb kürə kimi qaynadan xəyalı nə vaxtsa, hardasa çəkib onu Çax-çuxun üstünə aparacaq, cinayətkarla - qatillə onu qarşılaşdıracaq və o vaxt mütləq bir hadisə baş verəcəkdir; çox ola bilər ki, illərlə gizləndirən sonra qatil onunla üz-üzə gəlməyi dözməyib, nə isə bir əlamətlə öz daxilini göstərəcəyi məcbur olacaq və elə o əlamət də kifayət edəcək ki, Səməd hər şeyi onun gözünün içində desin, yaxasından yapışib, lazımı yerə təhvil versin, cəzasına çatdırsın.

Əmma Səməd onu da yəqin bilirdi ki, nə qədər kükrəsə də, əvvəlki Səməd deyildi. Vaxtilə Qudalılara qan udduran "Dəli Səməd" üzünü şeyx Əmilərinin qəbirinin başdaşlarının şəkillərinə söykəyib yatıb, oyanmamışdı. İçrisində "cəhənnəm kürəsi" gəzdirən Səməd isə, Əlbəttə, tamam başqa Səməddi və bu Səməd öz kürəsində yana-yana, istər-istəməz düşünürdü ki, Çax-çux Xalıqın bu qədər ardıcıl yayına-yayına sirr saxladığı tamamilə aydınsa, bəs Sultan Əmi o sirrə niyə laqeyddi? Hələ hadisə yerində şübhələninib "bəlkə qəsb işidi" dediyi halda, sonra niyə fikrini dəyişmiş, NKVD Gülnovun sözlərini təkrar edən Cəfər Əmi - Lüt Cəfərlə birgə o da təkrar edib "qəsd işi yoxdu" demişdi? Sultan Əminin də belə deməyinin özündə də nə isə bir sirr yoxdu ki?!

Cavabsız suallar da bir cür "cəhənnəm kürəsi" idi, bu kürəyi düşündə Səməd qovrula-qovrula qalıb heç yana çıxıb bilmirdi.

Ola bilsəydi ki, Səməd ömrü boyu elə-beləcə qovrula-qovrula qalsın, Çax-çux Xalıq da elə o cür - gözdən yayına-yayına, "çax-çux eləyi-eləyi" qocalıb ömrünü başa vursun, sirrini də özü ilə aparıb getsin? Təkcə bu sualın cavabı aydın və qəti idi: YOX! Mütləq görüşməli idilər və o hadisə də baş verməli idi.

Əmma iş elə gətirdi ki, nə görüş Səmədin təsəvvüründəki kimi oldu, nə də hadisə. Əvvəlcə yenə Sestra gözlənilmədən yenə yataqxanada

görünüb, "Məddə mi rəhmət gedəndə Sultan Mamedoviç özü də çox sarsılmışdı. Əmma keçdi-getdi. Səninki də keçəcək. Çətini Xalığın görüşüb kəlməlişən qədərdir", - dedi. Sonra "Sestra" ilə sözləşmiş kimi, o uzun, qara adam özü göründü...

* * *

...Səməd üçün son dəriçil gözəlilməz görkəmdə - başında yaşıl vilçur şlyapa, damağında gümüşü tutulmuş trubka, səhər ertə Bakının sənişin vağzalının qəlbəliyinə birdəncə zühur etdi, həm də yayınmaq, gizlənmək əvəzinə trubkasını cəmaatın başı üzərində tütüldü-tütüldü özü Səmədə yaxınlaşdı və sələmsiz-kələmsiz, müqəddimə-siz-filənsiz, birbaşa soruşdu:

- Xəbərin varmı, Əmin evlənib?

Çax-çuxun üzü qara məxmər kimi ışıldaırdı. Gözləri bir cüt Çin fənəri idi - iri, dəyirmi, par-par yanırdı.

- Eşitmədinmi, qadasi?.. Deyirəm Əmin evlənib. Səməd özünü itirmişdi.

- Sultan Əmi?.. Necə yəni evlənib?!

- Hə, bildim elə təcübünə cəksən... Məktəb uşaqları elə bilirlər, müəllim nə çörək yeyir, nə su içir, nə də ayaqyoluna-zada gedir... Əlli yaş nədi ki kişi olandan ötrü! Evlənib də!

- Qıymat?

- Yox, Qıymat deyil... Qıymat heç yadına da düşməyib... Qız başqasının istəklisiymiş. İşin bu tərəfi qəlizi bir az. O oğlannan düşməncilik olmasa yaxşıdı... Hə... Çoxdan görüşmürdük biz sənnən, qadasi. Vaqonda gələcəm yanına. Hökmən!.. Cavan oğlansan, nə bilirsən nələr olur bu dünyada!.. Gələcəm. Hə... Tez-tez görüşəcəyik bundan sonra. Hə...

Fənərlər qapandı, trubka tütüldü-nə-tütüldü uzaqlaşdı, bir də on saatdan sonra, sarsıntılı, çaşqın Səməd çamadanını bağlayıb düşməyə hazırlaşanda, gəlib kupədə tütüldü.

- Sən çatırsan... Kəndə getmirəm mən... Sədr Məddənin sonra yaman dəyişib cəmaat. Mühəribnin qatı vaxtı o rəhmətlik azı on manat paylatdırdı məkgünə.¹ Bizim Qudalıların ağsaqqalı Rəhimin iki

¹Yalnız tək-tək kolxozları "milyoner kolxoz" adlandırılıb, hər yerdə təbliğ edib, "Sovet kəndlisinin firavan yaşadığına" nümunə göstərirdilər.

arvaddan on qızı işləyirdi. Ayda hər si üç yüz manat qoyurdu Rəhimin qabağına. O aclığın-gicliyin içində məmuli-başlı dolanırdı cəmaat, mən kimi çax-çuxnan baş gireliyənləri də dolandırır, hə... Elə deyil indi. Qatıqsatan, alçasatan olub hamısı. Manatı manatın üstünə qoyurlar. Bir qəpikləri çıxanda canları çıxır. Əmbə kənddənin ayağını kəsmişəm hələ. Hə... Gəl dim deyim ki, mayda olub o iş, dörd ay bundan qabaq. Deyirlər elə birdən-birə evlənmək fikrinə düşüb. Müslümü çağırıb, şoferini, deyib Sultan əmirli deyilmə mən daha, arşınmalçıyam, gedək axtaraq bir Gülçöhrə tapaq gətirək bu evə... Müslüm elə bilib zarafat eləyir. Sonra görüb yox, iş ayrı cürdü. O gördüyün zəhmli-zabitli Sultan əmirli qəşəng geyinib-gecib, oturub masında, "Sür, - deyib, -gözüm harda kimi tutdu, masına basıb gətirəcəyik zəkas!"

Əmbə uğuru xeyir olmayıb, səhər dediyim kimi, başqasının istəklisini tutub gözü, yarıxoş, yarızor gətirib, elə o günü də kəbin kəsdirib.

Qurib işdi, hə? Təccüblüdü?

Nə quribdi, qadası, nə təccüblüdü. Çox əcaib bir məsələ var bu evlənmə söhbətinin altında. Qaş-qabağını nə qədər sallasan da, mən bir az da çətinləməliyəm ki, o əcaib məsələnin heç olmasa bir qismi çatsın sənə. Hə.

Mənim kürəkənim Məsim orda işləyir, bilirən, əmiyin yanında hələ. Qızım Gülbəniz də, bilirən, gedib-gəlir ora. Demək istəyirəm ki, az-çox xəbərdaram mən əmiyin işlərində... Keçən il Stalin öldü yataqxanadan bir həftə çıxmıybsan eşiyə, oturub içib, içib ağlayıbsan. Bax, onda hesab elə ki, əmini ağlayıbsan. Stalin ölən günü əmin də ölə, qaraltısı qalıb stolun dalında, hə! Yadındadı mı o "Molnya" teleqram?" "Prekratite bezobraziye". Qırmızı qələmnin yoğun, qırmızı xətt çəkmişdi o iki sözün altından, qoymuşdu stolunun şüşəsinin altına. Məsim deyir, həttə Bakıdan gələn böyüklər də səslərini çıxardamırdılar onun qabağında. Dillənin olanda o dəqiqə barmağı dirənməmiş o iki sözün üstə, hamı lal olmuş. Gülnov nədi, Sayılov nədi, rəhmətlik Məddin "Mirqəzəb" dedi ki Kişinin özü də o saatca yumşalmış, gülümsünürmüş: "Həqiqətən sultan olmusan, Sultan Mamedoviç! Həttə mənə də öz təbəbə sayə bilirsən, Sultan Mamedoviç!" Hə, gör kim təbəbəmiş əminə - Mir-qəzəb! Elə böyütmüşdü onu o teleqram!.. İndi elə deyil. Hakimiyyəti, hökranlığı qurtarıb əmiyin, qadası. Gündə bir ziyalı öldürülür rayonda. Özü də elə o cür: sağ gicgahdan iti çəkiçin vururlar deyirlər. Kimlərdi o usta qatillər? Hamısı eyni cür vurur ki, guya çox adamın yox, tək ada-

mın işidi. Körpə uşaq da başa düşür ki, nə isə gizlin kompaniyadı bu, qırğındı. Qırx səkkizinci - əlli birinci illərdə Sibirə, Qazaxıstana sürülən azərbaycanlılar ordan Moskvaya şikayət yazırlar, əvəzində burdakılar bədbəxt olurlar. Öz aramızda qalsın ha! Siyasi məsələdi. Dilində çıxar, səni də birtəhər eliyirlər! Hə... Əmin susur. Heç cıqırımı da çıxartmır! Niyə, bilirsən? Çünki tüpürüb hər şey! Keyfindi! Hə... Özü də yaxşı bilir ki, bu gün-sabahlıqdı. Uzaqbaşı, konfransacandı. Bir-iki aya başlanır rayonlarda hesabat-seçki konfransları. Bizimki oktyabrda olur həmişə. Deməli ikicə ay qalıb. Yeşikdə çıxmayacaq əmin o seçkidə. Təkcə vətəni yox, özü də yeşikdə qalacaq. Bəs nə! O cür adamlar elə vətəniyənin nəfəs almırlarmı, qadası? Nəyi var axı onun vətəniyənin başqa? Evində oturduğu stul da dövlətiydi. Bəs nə! Fikir verməyibsen?! Ayağının altına saldığı xalçanı qaldır bax astar üzünə, orda da birka var: "İnventar RKP".¹ Nə inventar, heç o ev də özünün deyil. Revkomun² qəza komitəsi olmuş vaxtyndan o bağın içindəki binada. Yeşikdə qalan günün sabahısı təcə katib çağırır deyəcəkdir: "Zəhmət çək, çıx o evdən". Ordaca yatacaq ürəyi. Bəs necə? Belədi bu vətənililər, qadası. Vətəni var - adamdı, yoxdu qurtardı, tamam oldu ömrü. Əmin təcə qanır bunu. Elə buna görə də ac canavara dönüb indi, əlin keçni basır ağzına, kam alır bu dünyadan. Nədi yediyi, kimin qisməti? Fikir vermir, udur! Fikir versəydi, başqasının adamını arvad elərdimi özün?! Belədi indi əmin, qadası. Otuzca yaş kiçikdi deyirlər Özündən o gözəl. Sürüdə əmlək tək bir şeymiş, canavar ağzına keçib, hə... Görəcəksən o gözəl. Onda biləcəksən kimdi başına and içdiyin əmin! "Nə caib məsələ" dediyim elə o gözəlinə bağlıdı.

İndiyicən bir kəlmə də demək olmurdu onun barəsində. Katib deyildi ha, yarımallahıydı o teleqramdan sonra. Xudiyevi, bilirsən, elə teleqram gələn günü qovdu rayondan, o heç. Bir töhmət Gülənova yapışdırdı, birini prokuror Sayılova, birini də RİK Atamalıya. O vaxtdan orqan-zad yoxuydu rayonda. Bir o teleqramıydı stolun üstə, bir də Sultan Əmirli. "Prekratite" deyib ayaqlayırdı hamını.

Məni necə ayaqladı, bilirsən? Büro iclasına çağırdı. Getdim gördüm yeddi nəfər büro üzvündən altısı cərgəyənin oturub divarın dibində. Əlləri dizlərinin üstə, gözələri bərkilə qalıb, quruyublar, elə bilirsən nəfəs də almırlar. İstədim him-cimnən soruşum Gülənovdan ki, məni niyə

¹"Rayon partiya komitəsinin əmlakı".

² İnqilab komitəsi.

çağırtdırıb bu "həqiqətən sultan olan Sultan"? Gördüm dirigözlü ölüb o gördüyün heyvər nə çənnik, mənim üzüm baxmaqdan da qorxur. RİK Atamalıya baxdım, o da ölmüşdü dirigözlü. Həmişə Sultanın böyründə, yumşaq kresloda oturan "fəhlə sinfinin nümayəndəsi"ndən başqa heç kəs baxmadı üzümə. O da elə qanlı-qanlı baxdı ki, elə bil atasını öldürmüşdüm. Hə!.. Əlahzrət "sultan olan Sultanımız" ayaq üstəydi. Yumruqları stolun, şüşənin üstə. Pırpız qaşlar çatılı. Gözlər qan çanağı. Başladı ki, "RİK sədriynən, milis rəisiynən əlbir olub rayonun bütün mağazalarına gələn malları hökumət qiymətinə kürüyüb aparırsan, bədbəxt həliyə iki qat artıq qiymətə sınıyrsan! İş o yerə çatıb ki, partiya komitəsinin bürosu məşğul olur sənənin işinlə. Öz iştirakınla rəy soruşuram, qulaq as" Rəyi isə, bilirsən ki, "fəhlə sinfinin nümayəndəsi" deyir həmişə. Düşündü bir qatar dəmir-dümür, o uzun-hoqqar fəhlə "fatih" oxudu mənə: "Rayonumuzun müdrik və ədalətli rəhbəri əmirli yoldaşın qısa, lakin çox aydın məlumatı əsasında prokuraturaya verilməli idi bu iş!" Qılınc Qurban malı yüklədi belimə, eşşək kimi saldı qabağına, milis qədrə piyada apardı: "əmirli yoldaş tapşırıb ki, bu eşşəyin palanını alın, özünü də qovun ticarət sistemindən..."

Məsimnin Gülbənizi qoşdum bir-birinə, yolladım yanına ki, buyruq quluyam mən, Xudiyev elə buyururdu, o ayrı cür buyursun, nə oyun açır-açsın başıma, mənbə çörüyümi kəsəmsin. Yalvardım ki, bir parça vaxtımdan daşda-tərəziddəlim, ayrı şey gəlmir əlimdən... Eşitmədi. Ayaqladı!.. Bədbəxt hardan bilirdi ki, orqandanam mən, "zasekreçen-niyəm"!¹ Lazım gələndə lazımı adamlara göstərirəm üzümü. Aydın oldumu?!

Məsələn ayrı cürdü, qadası. İcazə ver, nəzər-diqqətinə çatdırım ki, sənənin özüyün də vəziyyətin yaxşı deyil. Əmiyin evinə getməmlisən sən. Niyə? Orasını demiyəcəm indi. Yaxşı olar ki, düşüb burdan birbaşa gedəsən bizim Məsimgilə. Mən bildirdim ki, sən bu il qurtarırsan məktəbini. Qohumum var mənə orda. Sizin də qohumunuzdu ata tərəfdən. Hə, tanıyırsan. Professor Məhərrəmov Məhərrəm Abbasoviç. Hə. Onu da bildirdim ki, təyinnəmənin öz rayonumuzadı. Dünən partiya uçotundan çıxıbsan, ordan da gedib bilet alıbsan bu altıncı vaqona. Gör iş nə yerlədi ki, vaqonunu da öyrənmisəm. May ayından indiyəcəm fikrim-zikrim sənəndi, qadası. Niyə? Orasını da demiyəcəm indi. Bircə şey deyirm həlləlik: getmə o evə!

¹Hər tərəfli məxfiləşdirilmiş (agent).

Gülbəniz bir neçə dəfə tapşırıbmışam bu dörd ayda, bəzi sözlər deyəcək o sən. Bilirəm, şübhən var mən sarıdan, yaxşıyaman fikirləşsən. Soruşma hardan bilirəm. Bax, birinci kərədi belə üz-üzəyik, əmbə səni mən sən özündən də yaxşı tanıyıram, qadası! İçərin qaynayır sən. Düşməni görükür gozun. Qan düşməni... Hesablamışam, bu gün düz yeddi il səkkiz aydı belə sən. Rəhmətlik Məddə maşını o cür sürüb bizim həyətdə kişmiş dağıdanda idarəddəydin sən, pəncərəni açıb baxırdın. Yaman söydü məni rəhmətlik, yaman həddədi. Sonra da getdi elə iş gəldi başına... Deyirlər elə o vaxtdan başlanıbmiş bu qırğın - terror. Lap belə müharibədə qırırmışlar ey bizimkiləri! Qırx səkkizinci ildə erməniləri xaricdən bizim irəvana - Göyçəyə-zada köçürdündə, deyirlər, planlaşdırılıb Moskvada ki, azərbaycanlı-türk deyilnin dünyadan bir şey qanarı səlamlət qalmamalıdı. Tuturlar, sürürlər, qırırlar!.. Son uşağıydın onda... Atan əmbə qananlardan, görünlərdəniydi. Elə ona görə də elə oldu. Budu açığı. Hə!.. inan, sevinmədim.. Həyətdəydin onda mən. Oturub, podpolkovnik Xudiyev Aron İsayeviç lənət deyirdim. Xudiyev çağırtdırmışdı axı onda Məddə rayona. Doprosamı, tutmağamı, nə bilim, allah bilir. Şübhə siz, bilirmiş Məddə. Çünki hirsliydi yaman. Heç nədənsə güdaza getdi rəhmətlik. Heç nədəncə! Gülbənizi göndərdim xəbərləsin sən. Getdi gəldi ki, "yatur. Qıymadım oyadım". Açıq, çox qorxurdum səndən, qadası. Yaman dəliqanlıydın o vaxt. Nə danım, qızı da elə ona görə göndərdim ki, gedib öz gözünəni görəsən necə olub o bədbəxtlik, qəsd işidi, yoxsa avariya?.. Sən qınama məni, can şirin şeydi, qadası, o müsibətin içində öz canımın qeydini qaldım. Gülbəniz, deyirəm, oyatmamışdı. Özüm getdim. O şəkilləri gördüm, qorxu aldı canımı, dabanı üstə qayıtdım. O vaxtdan qaçırdım səndən. Yeddi il gündə bir evdə yatdım Qudalı məhləsində. Keşikçim olmuyanda yuxu getmirdi gözüm. Mürgülüyn kimi görürdüm gəldin... Danışılacaq şey deyil. Allah heç kəsə göstərməsin mən çəkinə... Sən Bakıya gedəndən sonra bu iki ildə adam sifətinə düşmüşəm. Sən də dəyişibsən, şükür, necə deyirlər, inteligent olubsan. O Səməd hara, bu hara? indi söhbət eləmək olar sənənin, hə. Məni sən elə "Çax-çux" tək tanıyırdm. Savadım-zadım haqqında təsvürün yoxdu. Bir az dedim, vaxtı çatanda biləcəksən hər şeyi, inşallah.

Çox şey deyəcəm mən sənə, qadası.

O avariya günü bir yaradı, bu gün yeddi il səkkiz aydı qövr eləyir o yara bu sənə. Vaxtı çatıb, kəsib atmalıyam daha yaranı. Bu gün da-

nışsaq, bu gün atacam, sabah danışsaq, sabah atacam. Onda özün görəcəksən, kimlər vururlar bu yaranı, necə vururlar, nə üçün vururlar. Bir az dedim bayaq. Əmbə hür şeyi açmaq olmur. Zəman çox dəyişib, qadası. Kim qarantiya verə bilər ki, bu plaskart vaqonun ora-burasına səs yazan şey-mey qoyulmayıb?! Xüsusi gələcəm yanına, xəlvt bir guşdə danışaq, açım töküm sənə bu zəmanın iç üzünü. Hə. Əmbə, dediyim kimi, vətəncə Məsimgilə gedəsin gərək. Gülbəniznin kəlmələşəndən sonra o şək-küşbhələrin hamısını özün çıxardıb tulluyacaqsan ürəyindən, özün axtarıb tapacaqsan mənə, danışmaq istiyəcəksən hökmən.

Kəndə olacam. Getmiyəcəm heç yana. Oturub səni gözlüyəcəm. Həm də çax-çuxum var orda bir az. Kişinin çax-çuxu olanda köhnə arvad da xoş baxır üzünə. Elə onun yanında qalıram indi, Badsəbanın daxmasında.

Dörd otağım var Bakıda. İyirmi səkkiz aprel küçəsində. Qismət olacaq, inşallah, görəcəksən. Qonşum da elə Məhərrəm Abbasoviçdi. Köməkləşib şərait düzəltdimşik ikimiz də. Əmbə Badsəbanın o cırıq daxmasını min elə şəraitə dəyişmərdim. Ağzımın dadı da ordadı, can rahatlığım da. Sehv eləmirəm, sən özün də meylliydin o cırıq daxmaya. Görürdüm, qadası, görürdüm hər şeyi. Bizim Gülbəniz çox istəyirdi sənənin xətrini. Nə danım, açığı, mən özüm də ayrı gözünə baxırdım sənə. Sonra o cığalı qız gəlirdi ortalığa. Ələzoğlunun Gülgəzi, qaraçı gözəli. Bir dəfə istədim risq eləyim açım sənə ki, o Göbələk Məmiş deyilən yazmaq, oxumaq öyrədiblər "mekbez"də - savad kursunda, donos yazandı, ev yıxandı o cırdan kişiciyəz, alma onun qızını. Sonra gördüm lap pis çıxır axı, - ata qızına elçilik eləyir. Danışmadım onda. Nə isə... Bağışla, çox açıqlıq eləyirəm. Məcburam da, neyləyim! Hə!.. Oturub gözlüyəcəm. Bax, bir də deyirəm, Gülbəniznin danışandan sonra özün başa düşəcəksən ki, mənənin də danışmalısən hökmən. Təkrar eləyirəm, çox şey deyəcəm mənə sənə, qadası. Sırın doludu bu sənə. Əslində, bir də elə buna görə qaçırdım səndən. Çünki əminə aiddi sirrin çoxu, əmin də ki, elə yanmallahıydı. Nə qəddər səndən qorxurdum, hesab elə ki, beş o qəddər ondan qorxurdum. Sənə sirr açsaydım, o saat gedəcəydin onun üstünə, çünki çox dəhşətli sirdi, qadası. Açsaydım, əmin yapışacaydı yaxamdan ki, de görüm Səməd hardan bilir qəsd işidi?! Odu ki, qaçırdım, qadası. Hə!..

Mayda o iş olanda birinci elə mənə bildim ki, başqasının istəklisini gətirib evinə o yarımallah, başa düşdüm ki, axırı çatıb daha, sənnən gə-

rüşmük olar indi. Hə. O vaxtdan bu günə gözlüyirdim. Avqustun iyirmi üçüdü bu gün. Yadımda saxla: iyirmi üç avqust, min doqquz yüz illi dördüncü il, axşam saat səkkiz. Stansiyada dayanhadayanda, altıncı vaqonun kupesində Çax-çux Xalıq sən deyir: "Gözün elə şeylər görəcəkdir ki, bu gün, ömrümdə görməyibsiniz! Qulağın elə sözlər eşidəcəkdir ki, ömrümdə eşitməyibsiniz!" Falçı sözü deyil bu. Əsasım var. Çətin gündü bu gün səndən ötrü, qadası. Ata gözündə gordüyün əmin düşəcəkdir gözündən, adamlıqdan çıxacaq, murdar əskiylə dönəcəkdir nəzərinə. Dözümlü olmalısan bugün. Çox dözümlü!.. Bir dəfə sınıbsan. Bir də sınsan düzəlməzsən. Odu ki, unutma məsləhətimi: qabaqca, deməli, Məsimgilə getməlisən, Gülbənizlə görüşməlisən hökmən. Sonra da, deməli, mənə görməlisən. Gözlüyəcəm ha!..

Trubkanın qətranı iyi və qatı tütüsü ilə birlə, kupeylə anlaşılmaz və anlaşılmaz olduğu qəddər də dərhlətli xof dolub, Səmədin sinəsini tutub nəfəsini daraltmışdı. İllərlə səndən gizləndən, şəksiz-şübhəsiz qatil, belə birdən-birə, belə sərbəstcə üz çıxıb, atasının müsibətindən sonra ata əvəzi əziz əmini də böyük müsibətlərlə gözlədiyini xəbərləyib, "gözün elə şeylər görəcəkdir ki bu gün, ömrümdə görməyibsiniz" deyirdisə, "falçı sözü deyil bu, əsasım var" deyirdisə və sən bu adamın doğrudan da nəyəsə əsaslandığını duyurdunsa, bundan necə xoflanmayasan?!

* * *

Çax-çuxu kupədə qoyub düşməyi tələsəndə Səməddə aydın olan bircə bu idi ki, o əvvəlki üzü palçıqlı adam, o cinayətkar - qatil yoxa çıxmışdı, yaşıl şlyapanın altında qara məxmər üzünün qətiyyəti ilə, dəyirmi fənlər gözlərinin cəsarəti ilə tamam başqa hisslər oyadan, "sənəsi sirlə dolu", çoxbilən bir adam peyda olmuşdu və bu adam, bildiyinin yüzdə birini də açmayıb, hər şeyi nədənsə sonrakı görüş - Badsəbanın daxmasına saxlayıb, ancaq bunu lap aydın demişdi ki, Səməddə öz doğma, əziz əmisini, ata əvəzi himayədarını heç də yaxşı tanımırdı, əmisinin ətrafında baş verən hadisələrdən xəbərsizdi və bilmirdi ki, "Stalin ölən günü əmisi də ölüb, stolun dalında qaraltısı qalıb", üstəlik, dörd ay bundan əvvəl - may ayında başına nə gəlibsə, necə sarsılıbsa, "Sultan əmirli deyilmə mən daha, arşınmalçıyam" deyib, "Gedək axtaraq bir Gülcəhrə tapaq gətirək bu evə" deyib, əmma uğuru xeyir ol-

mayıb", "Gülçöhr vızın kimins - "başqasının istəklisini" gətirib!.." Qətran iyi ilə, tüstü ilə birgə sinəsini tutub Səmədin nəfəsini daraldan da, slind el bu evlənmə xəbəri idi ki, "canavara dönüb" və "dünyadan kam alır" sözləri ilə birləşib onu tamam çaşdırmışdı.

Necə yəni "canavara dönüb?!"

Sultan Əmi hara, belə bayağı sözlər hara?!

Sultan Əmirini Sultan Əmirli eləyən el bu deyildimi ki, "özünü fə dai sayıb", "oğul-uşaq istəməyib", "həm gözəllikdə, həm də ağılda-kamalda tayı-bərabəri olmayan Qiyməti" da ailə səadətindən məhrum qoyandan sonra məhz fə dai kimi yaşamışdı. Bu barədə atasından eşitdiyindən Əlavə Səməd özü də yaxşı bilmirdimi ki, Əminin ailə ilə bərabər şəxsi ev-eşikdən də imtina eləyib, "inventar RKP" içində qalmağının böyük, ciddi səbəbi vardı?

Nə olub, nə baş verib ki, saç-saqqalının ağaran vaxtında "birdən-bir" "dünyadan kam almaq" xəyalına düşüb?!

İnsanın "birdən-bir" bu dəri cəddə metamorfozaya uğraması mümkündürmü? Əgər metamorfoza yoxdursa, bəs Sultan Əmirini "Sultan Əmirli deyilmə mə n daha" deməyi vadar edən nədir? Bəlkə heç deməyib? Nəyi görü tətbiq olunmalıdır ki, Sultan Əminin dilin, tətbiqkürün bu qəddər yad-yabancı "arşınmalçı" məhz onun öz dilindən çıxıb? Bu kəlmə ilə birgə bu evlənmə Əhvalatının özündən də anekdot iyi gəlmirmə və elə anekdot iyindən məlum deyilmə ki, Çax-çuxun dili ilə düşməni danışır? Belə çıxmırmı ki, Xudiyev rədd olub rayondan getsə də, Xudiyevin dəstəsindekilərin "hər sinə bir töhmət yapıdırılsa"da, "bezobraziye" heç də fəaliyyətində qalmayıb, vaxtilə Əmir məzarstarundan qəbirlərin başdaşlarının şəkilləri vasitəsilə ittihamnamə düzəltməyi kimi, indi də başqa cür bir vasitə ilə - qadın filanla, "başqasının istəklisi" ilə ittihamnamə düzəldib? Azmı olub belə şeylər? Hələ müharibədən əvvəl Qudalılar ağsaqqalı Rəhim, Cəfər Əmi - Lüt Cəfəri partkomluqdan çıxartdırmağa çalışanda, Qudalılar Cəfəri möhkəm içirdib, otaqda tək qoyub, yanma qarmonçu Şənbə - gəzəyən Şənbə adında bir qız salmışdılar və taxtda Şənbə ilə yanaşı lüt-ürəyən yatan Cəfəri cəmaata göstərüb: "Baxın görün kimdi böyüyünüz", - deyib kişini hörmətdə salmışdılar. Doğrudur, Cəfər Əminin adının böyründəki "lüt" kəlməsi köhnə şeydi. Hələ iyirminci ildə, Bakıdan tənqidi gələn vaxtlar "dünya inqilabı"ndan danışanda "proletariat" vızın "lümbülümlüt proletariat" deyirmiş. Bir ay hər gün belə danışmış, ayın axırında - maaşını alan günü

kəndin ortasında, yağnaqda deyib: "Kim lap lümbülümlüt proletardırsa, əlini qaldırsın". Maaşını Əlişini qaldıranların arasında tən bölüb paylayıb. Deyiblər: "Özün bir şey qalmadı axı". Deyib: "Sanadım. Düz otuz nəfərsiniz. Arvadım yox, uşağım yox, hər gün birinizin evində qismət kəsəcəm, heç kəsə zor düşməyəcəm, otuz günün tamamında tən maaşımı yen sizə paylıyacam". Sonra gülüb, utananda həmişə boynunu qaşayıb yerə baxdığı kimi, onda da boynunu qaşıya-qaşıya: "Ayna adında bir yetim gözəliniz var burda, onu mənə alsanız, daha hər gün birinizin qapınızda oturmaram", - deyib və elə o günü Aynadan söz alıblar ki, "Get, ay qız. Belə insan yoxdur dünyada...". Hələ o vaxtdan partiya özünü katibi Cəfər Qaryağdı oğluna "Lüt Cəfər" deyirmişlər. "Aləm bəzər, özü lüt gəzər" deyirmişlər və Cəfər əmi özü də bu lütlüyü ilə fəxr edirmiş. Şənbə əhvalatı "lüt" kəlməsinin mənası ilə birlikdə partkomun özünü də birdən-birə dəyişdirmişdi. Və Səməd gözünü açıb dünyaya baxanda o dilavər kişinin əvəzinə, tez-tez dili-dodağı sən, susqun, sınıq, çoxuşaqlı bir adam görmüşdü. Yadında idi ki, Şənbə əhvalatından atası da çox pozulardı: "Cəfəri yox, Qudalılar partiya təşkilatını soyundurublar", - deyirdi. "Cəfərin adı Lüt qalandan bəri elə bilirəm sağ əlimi kəsiblər, solaxay işləyirəm", - deyirdi.

Müharibə başlananda Lüt Cəfər hamıdan əvvəl ərizə verib, "körpəni sənə Məddə tapşırıb" könüllü getdi, özünün dedi ki, "dörd qabırğasını qospitalda qoyub, dörd orden-medalın qayıtdı", əmma adı elə "Lüt" qaldı. İndi gündə bir aşxanada qarmon çala-çala, qarmonu kimi özü də köhnə Şənbə ilə birgə Cəfərin "Lüt" adı da köhnəlib, cəmaat arasında saysız-hesabsız ləqəblərə qarışb, daha bir o qədər söz-söhbət səbəb olmasa da, həqiqət belə idi ki, bircə "lüt" kəlməsi Qonaqlının partkomunu ömürlük ləkələmişdi. Bu "arşınmalçı" kəlməsi elə o "lüt"ü xatırlatmırdımı? Əgər Çax-çux Xalq evlənmə əhvalatı da dildə-ağızda olan bir əhvalat kimi danışdısa, belə çıxmırdımı ki, bu "arşınmalçı" da dildə-ağızda idi və indi haralardasa, kimlərsə Sultan Əminin uca adı əvəzində, "arşınmalçı" deyirdilər?! Bundan da belə çıxmırdımı ki, "bezobraziye" doğrudan da fəaliyyət idi?! Qara məxmər üzünə o cür qətiyyət, dəyirmi fənlər gözələrinə o cür parıltısı da açıq-aydın göstərmirdimi ki, "zasekreçenmy" Çax-çux Xalq yenə hamanca "KeQeBe Xudiyev" döstünün - Gülənovun, Sayılovun, RİK Atamalıının himayəsidə idi, "həmişəki qaydadaca çax-çuxunu eləy-eley" çax-çux" altında hamanca işini - agentliyini davam etdirirdi? Belə olmasaydı,

vaxtilə Sultan Əminin qabağında diz çöküb, "Stalinin də qurban olum, teleqramına da" deyib hönkürtü ilə aman diləyən rəzil adam indi bu qəddər cürətlə "hakimiyyətə, hökmranlıqdan" danışardımı, Sultan Əmirlinin oğlu Əvəzi yetirməsinin gözünün içində "hökmranlığı qurtarıb", "axın çatıb" deyib bilirdimi? Bütün bunlardan aydın deyildimi ki, metamorfozaya uğrayan Sultan Əmi deyil, onun düşmənləri idi, səbəbi isə bu idi ki, "dörd ay bundan əvvəl, mayda olan işlə" - evlənmə həvaləti ilə indi nə isə daha əsaslı ittihamnamə düzəltdimişdirlər? O "gözəl" doğrudan da "başqasının istəklişi" idisə, üstəlik, "özündən otuzca yaş kiçikdisə", demək, Sultan Əminin adına ləkə yaxılmışdı?! Elə ləkə ki, Sultan Əmirlinin bu dəfə mütləq "yeşikdə qalacağına" döstü üzvlərinin hamısını, o cümlədən Çax-çux Xalığı da inandırmışdı? Elə bu inama görə deyildimi ki, Çax-çux, nəhayət, üz çixıb qorxusuz-hürküsz danışmağa başlamışdı?! "Axırı çatıb?!"

Qatardan Səməd belə təlatümlü düşdü.

3

Ürəyinin çırpıntısı necə idisə, addımlarının sürəti də elə idi.

Vaqzal meydançasından küçüyə çıxıb, şəhərin dəmiryolla paralel uzanan bu yeganə geniş küçəsində kazarmasayağı alçaq, boz binaların -rayon idarələrinin səkilərində döstü-döstü dayanmış çesuyça¹ kostyumlu, "səbətlə" şlyapalı adamlardan birinin də üzünü baxmayıb, tutqun qışqabaqla, ağızucu salam verərək keçdi.

Heç kəsə görüşmək istəməirdi. Heç kəsə danışmaq istəməirdi. Bir rayonda ki, "bütün aktiv" Xudiyev döstləsinin səsinə səslənib, ömürlərini mübarizlərdə keçirmiş kommunist qardaşları "Əmir törəmələri", "şeyx qardaşları" adlandırılıb, "səfə mənsubiyyətinizi gizlədibsiniz", "xaricə əlaqəniz var, təhlükəli adamlarsınız" - demişdi, bir rayonda ki, həttə Stalinin teleqramından sonra da o döstləy meydan verildirdi və "bezobraziye" yenidən Sultan Əmirlinin üstün ayaq alırdı, o rayonun hər axşam bu səkilərdə baş-başa verib saatlarla məxfi pıçıldayan "fəalları" ilə görüşməyin bir mənası varmı?

Təlimatçı işlədiyi illərdə Səməd bu adamları gah kəndlərdə - təhkim olunduqları təsərrüfat üstündə, gah iclaslarda, müşavirələrdə, gah da

¹ Ağ ipəksayağı parça - kostyum, don - Əllinci illərin kütləvi dəbi.

el bu səkilərdə müşahidə eləyib, həmişə acı təssüf hissi ilə görmüşdü ki, xüsusilə qırx səkkizinci ildə tutqular, sürgünlər başlananda bu adamlar "əsli o taydan olan" raykom katibi ilə üz-üzə gələr-gələmiz nə qədər quruyub-qapanırdılsa, Gülənovla, Sayılovla və ya RİK Atamalı ilə rastlaşanda bir o qədər yumşalıb-açılışırdılar, - xüsusi hörmətli qoşa Əl uzadıb görüşüb hal-əhval tuturdular, toya-şana, xeyr-şərə çağırıb yaxınlaşmağa, əlaqədə-ünsiyyətdə olmağa can atırdılar. Səməd Əmindi ki, bu çesuyça geyimli adamlar indi Çax-çux Xalıqə da qoşa Əl uzadırdılar, ondan "kitayski makintoş", "kitayski termos" və sair ala-ala, şübhəsiz, "şeyx törəməsi" Sultan Əmirli barədə yeni söz-söhbətləri qulaq asıb, hər axşam bu səkilərdə bir-birinə ötürürdülər və yəqin ki, indinin özündə cərgələndə Sultan Əmirlinin qardaşı oğluna tamaşa eləyində də elə o barədə pıçıllaşırdılar. "Fəallar"ı Səməd belə tanıyırdı və Məddə Əmirlini "güdəzə verib" indi də o biri qardaşı güdəzə verməyi hazırlaşan çesuyçalılara kinini heç də gizlətməmiş istəmədi. Odur ki, düz keçdi.

Geridə - stansiyada parovozun qışqırtısı eşidildi. Vaqonlar dartınıb taraqqatareq saldı. Kazarmasayağı uzun, alçaq, boz binalar boyunca əks-səda - quru, sərt tiqıltılar axıb uzaqlaşdı. Səməd hiss etdi ki, tüstü ilə dolu kupe qatardan üzülməkdə, ayrılmaqdadır. Çax-çux indi də "sirlə dolu sinəsi" ilə həyulaya çevrilib yaxınlaşır ki, sözünün axırında dedi ki o müəmmalı sözləri təkrar etsin: O evə getmə... "O evə getmə..." Gəlib çatdığı, cəmiyi yüz addım irəlində o doğma evin üfəqdən rəng çəkib qırmızı çalan qızarttaq darvazasını gördüyü bir vaxtda nəinki dayanmaq, azacıq tərddə eləməklə də Sultan Əmirlinin uca adını təhqir kimi bir şey olardı. Bütün sirlərin açan o qızarttaq dəmir darvazanın arxasında, sərin, tirli bağ içindəki ikimərtbəli ağ daş evdə idi. Odur ki, raykomun alçaq, boz binalardan kəskin seçilən qırmızı tuf daş binasının həyətidə ikinci katib Əziz Mayılovla üçüncü katib Məleykə bacını görüb, salamlayıb, keçən il rayonda təcrübədə olduğu aylardan indiyə qədər onlarla görüşmədiyinə baxmayaraq, bu Əziz adamların yanında da dayanmadı.

* * *

Darvazanı açıb, çaylaq daşları ilə döşənmiş, kənarlarına qırmızı kərpic düzülmüş cığıra ayaq basar-basmaz, səbirsiz boylanıb, bağın dərinliyində fəsad ağaran evə baxanda isə elə bir aləm gördü və elə bir səssizlik.

eşitdi ki, hətta tüstülü kupenin birdən-birə peyda olub cığırın üzərində havadan asılı qaldığına və Çax-çuxun indi daha ciddi xəbərdarlıqla "Getmə... əvvəl Gülbəniznin görüşməlisən hökəmə" dediyinə də həmiyyət vermədi.

Sıxlıqdan ağaclarının budaqları bir-birinə pərçimləmiş bağdakı toranlıqın arxasında, evin üst mərtəbəsində altı pəncərənin altısı da tay-batay açıqdı. Soldakı tək pəncərənin dalında yataq otağının tünd qəhvəyi divarlarından başlamış, bina boyunca uzanan yetmiş kvadratmetrlik zalın - yemək otağının açıq qəhvəyi divarlarının künclərinə qədər, hər yer üfuqun parıltısına bürünmüşdü. O parıltının içində, raykomun qonaq evinin qarovulçusu və bufetçisi Seyid kişinin sarı samovarı buğ püskürürdü. Əmma Seyid kişinin arvadı Xeyrə arvadın vələzinə indi orda -samovarın yanında qırmızı xalatl, qırmızı qıymaçalı, zərif bir qadın dayanıb, bir ucunu çiyinə atdığı dəsmalla stəkan-nəlbəki silirdi.

Qıymat?! Yox, Qıymat deyildi.

"Saçının birini ağ, birini qara hörüb gözləyən" o uca qadın indi xeyli yaşlı olmalı idi, hörükləri də ağ olmalı idi. Bunun boyu alçaraqdı, hörükləri isə qara idi. Əmma bu da tanışdı, Qonaqlıların "durnaboğaz" dedikləri uzun boynu, aşağıya doğru meyilli çiyinlərinin yatımı, ümumiyyətlə, duruşu-tərpinişi kimi isə, lap yaxın, hətta doğma adamı xatırladırdı. O qədər yaxın, o qədər doğma ki, elə bil Ayna bacı idi, "Lüt ürmi yemədim, sizi də yeməyim", - deyir-deyir gəlib, kəndində çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçan mülkdə "rəhmətlik Suranın samovarını" qaynatmışdı, işləməkdən codlaşmış barmaqlarından tək-çək barmağına düşən üzüyü ilə stəkan-nəlbəki kimi çıqqıldada-çıqqıldada silib qurtarıb indicə sədr Məddəli Ərköyününü səsləyəcək, "Gələn, a yetimlər, çay hazırdı" - deyəcəkdi. Ya da elə bil Gülbənizdi, Gülgəzi qabaqlayıb özünü içəri salmışdı, "Ayna bacının başı qarışıqdı bu gün, gəlməyəcək". Bir də ki, bilirsən özüm gedəcəm nərsə Səmədimizə, a bacı, incimə! - deyib qımışıb, eşikdən boylanan bacılığına yanq ver-ver, sədr Məddəli dəliqanlısına qulluq eləyirdi.

Səmədin gördüyü adam bu idi - öz ata yurdundan, doğma kəndindən, məhərrəm bir elqızı.

Eşitdiyi isə çox qərrib, qəfil, bəlkə də heç bir əsas olmayan gur sevinc və xoşbəxtlik səsi idi, öz içrisində birdəncə qaynamağa başlamışdı: Çax-çux da rədd olsun, KeQeBe Xudiyev-filan da, dəstəsi də, o dəstənin səsinə səs verən agent "fəallar" da! Sultan ə mirli evlənib,

lap yaxşı eləyib! Əlinin içindən gəlib! Sultan əmirli deyəndə, məgər daşdır, dəmirdir-nədir, Sultan əmirli? İnsan deyilmi?! Sevə bilməzmi?! Təklilin əzab-əziyyətlərini azmı çəkib, subaylığın məhrumiyyətlərini azmı görüb ki, bundan sonra da görsün?! Könlü azmı qubarlı olub ki, bundan sonra da olsun?! Yaşasın Sultan əmirli ki, o tay-bu taylı vətənin müsibətlərinin içində, bu qəddər düşmənin arasında özündə qüdrət tapıb, belə bir elqızı gətirib evinə! Bu elqızı Sultan əminin həyatını, şübhə siz, tamam dəyişdirib, bundan sonra da dəyişdirəcək, ömrünü uzadacaq, düşməni xar edəcək!

Bəs "özündən otuzca yaş kiçik?"¹ yəni lap cavanca qızcıgəz?! Üstəlik, "başqasının istəkisi?!", "caib məsləhəti?". Bu sözlərdə elə bir şey yoxdursa, tüstülü kupe yolu niyə kəsib? Qara həyula niyə belə təkidlə təkrar edir ki, "vəv! Gülbənizin görüşməlisən hökəməni?"

Səməd bu barədə düşünmədi. Daha doğrusu, düşünməyə istəmədi. Üfuqun parıltısından səhnə kimi işıqlanmış otaqda, buğ püskürən samovar yanında doğma, məhrəm elqızına bircə baxışdan kükrəmiş sevinci, xoşbəxtliyi ilə vurub kupeni dağıtdı, həyulanı "sirlə dolu sinəsi", qətran iyi, xofu-filanı ilə birgə qovub, illərin uzaqlığında qalmış "Dəli Səməd"nin yerişini xatırladan zərblə addımlarla, dabanlarını cığırın çaylaq daşlarına döyəcəyi-yə-döyəcəyi evə yönəlmişdi.

Gözü yuxarıda - otaqda idi. Vaxtilə, təlimatçılıq illərində bu evdə gördüyü həyatı, məişəti indi daha aydın görürdü. O nə həyatdı, nə məişətdi ki, ad-sanı bütün ölkəyə yayılmış Sosialist əməyi Qəhrəmanı əmirli yoldaş gecə saat birdə, ikidə, bəzən həttə üçdə, dördə evə qayıdanda öz əli ilə kir-qaz yandırardı, üstəlik, "Bircə bala"dan dön-dön üzr istəyib, "Bağışla, səni yuxudan elədim, bir bax gör o səbətdə yumurta qalıbmı", - deyirdi! Yorğunluqdan, üzgünlükdən, qayğanağı nimçəyə boşaltmağa belə ərinib, birbaşa tavadan yeyib ayaqlarını sürüyü-sürüyü, zalın o başından dala acılan qapıdan öz köhnə, revkomun vaxtından qalma "revkom kabineti"ni keçən kimi divana düşənərdi və çox vaxt səhər qəddər elə orada düşəli qalardı. Səhər isə, gər bazar açılana qəddər qaçıb getməsiydi, Seyid kişinin bazardan gətirdiyi bir nəlbəki qaymaqdan üç-dörd qaşıq alıb, bir stəkan şirin çay içib, "Mən qaçdım, bala, səni otur arxayın ye", - deyirdi. Həttə nisbətən asudə günlərdə, nahara çıxmağa imkan tapanda da "qaçmağa" tələsdiyini görən yenə kir-qaz yan-

¹ Bu cür evlənməyə əxlaq qaydalarını tapdalamaq, "nümunəvi sovet adamı", raykom katibi üçün isə böyük əxlaqsızlıq sayılırdı.

dırıb, yenı dı "Bax gör o sıbbıtdı yumurta qalımı?", - deyırdi. İ mi, qardaşoğlu gündı bızın iki dıfı qayğanaq yeyırdilır. İş o yerı çatmıdı ki, Sımdı yumurtadan diksinmıdı vı yıqın ki, elı diksindiynı görı, elini sıbbıtdı atanda vı ya qayğanaq ortalğa gıındı drıhal "yaiçnıy paraşok" alverçisini qarşısında görüb, "cıhınnm kürsini" düşırdi. İmma neylım k olardı? Fıdai İmi öz fıdai odunda yana-yana Qıymatdan uzaqlaşdıği kimi, o da öz "kürsini" yana-yana cığalı Gülgızındı aralı düşmı mıdı? Hır dıfı Qonaqlıya gedındı "Sıbr elı, qaraçı gözli, sıbr elı", - deyib ür k sakitliyi, könül xoşluğu olmayınca hır cür mıhrumiyyıtdı dözmıyi vacib bilmirdimi? "Qaraçı gozli"nin qaş-qabaq salladığını görındı isı, zarafata başları: "Birdı elı ola bilmı zmi ki, Demokratlarımıznan, İmimnı mın dı o tayı azad elımıyı gedındı sındın göyçıynı rast gıldim, vuruldum, qaldım orda! Belı axmaqdan ötrü niyı çürüdürsın özünü? Çıx get ırı!" - deyib, Gülgızı ağıladıb, özü şaqqanaq kırdı.

Bu birinci dıfı idi ki, Sımdı o yazıq zınnılrı vı İmi ilı qardaşoğlunun hıyatına, mıştın ayrı cür baxırdı vı hıtta bir növ tıccıblırdı ki, iyirminci ilin may ayından bu ilin mayına qıdır, düz otuz dörd il ırzındı o cür yaşayışa Sultan İmi necı dözmüşdü? Axı mısı heç dı yalnız kirqazda, qayğanaqda-fılanda deyildi. Mısı onda idi ki, Sultan İmi, ümumiyyıtdı, çox gırgın yaşayırdı. Hıtta yataq otağında "adam kimi" yatdığı gecıırdı dı rahatlamnayıb, yuxunun içindı elı ah-naı çıkr, elı inildıyır, zarıyardı, deyırdin tındın t kısırlır. Ayıq olduğı vaxtlar kimi, aydın tııffız "Qırıb qurtaracaqlar millıti!..", "Sür cıkr, ay oğul, büsbütün sür cıkr, bircı bala!..", "Yurdumuza murdar millıtdı dolduracaqlar, bircı bala!..", "O tay ıldın getdi, bu tay da getmirmi?!" - vı sair qorxunc, vahimli sözlır deyirdi. Tırslikdn, mıhz orda - çarpayıda yanmoyaq yatdığı gecıılr Bakıdan o Mirqızlıb zıng vurardı. Sultan İmi sırsım atılıb telefona qaçanda hökmın ayağı yorğan üzünün cırığına keçırdı. Seyid kişinin arvadı Xeyrı arvadın hıftıdı cımi bir dıfı sildiye tozlu döşmıdı yorğanı dalınca sürüyüb aparıb, Mirqızlıb danışandan sonra, o tozlu yorğanı çiyninı salıb, telefonun yanında oturardı, "Sın yat, yat. Yuxumu haram eldi yenı mın Mirqızlıbı" - deyib bızın sıhır qıdır elı orda hırkısız qalardı. Sımdı cıncırını da çıxarmayıb, İmisinin qara qalın qaşlarının o gecıırdı tıdricı çallaşıb pırpızlaşdığına, boz-ala gözlrinin necı heybıtlı qan çanağına döndüyünı tamaşa edırdı vı tıkcı

"Mirqəzəb" kəlməsindənin körüyü dönən köksü atlana-atlana, əminin canındakı alovu öz canında duyardı.

Bu alovun içində Sultan əmi evlənməyə qərarına gəlmiş və evlənməmişdi, özünü belə bir yaxın, doğma, məhrəm elqızı gətirmişdi, aydın deyilmi ki, saçsaqqalının ağ vaxtında heç də "dünyadan kam almaq" yox, otuz dörd illik gərgin mübarizlərdən sonra da "bezobraziye"yə qarşı barışmaz, ardıcıl mübarizəsini davam etdirmək üçün sağlamlığını, qüvvəsini, iradəsini saxlamaq məqsədi güdmüşdü?! Qurtardı daha! o həyatın, o məişətin bütün məhrumiyyətləri, əzab-ziyyətləri qurtardı! Elqızı samovarla məşğuldursa, demək Sultan əmi "revkom kabinetin"dədir, hamanca üstün parusın çəkilməmiş divanda dincəlir ki, qalxıb çay içəndən sonra raykoma gedib, öz vətəni iş rejimi ilə gecə saat bir, ikiyə qədər işləsin.

Səməd köksünü ötürdü. İlahi, o iş, o rejim üçün necə darıxmışdı! Gecə yarıda, bütün şəhərin sükuta batdığı, tək stansiyada parovozların nəfəs aldığı bir vaxtda, "rayonun döyünən ürüyü, düşünən beyni" adlanan o qırmızı tuf daş binanın çılcıraqları altında, qaraqabaq, yerə baxan, "fəl Məsim"lə, əziz müəllim Mayılovla, Məleykə bacı ilə, fədalı əmi ilə birgə yuxusuz qalmaq, öz evlərində başlarını atıb yatan adamlar üçün nə isə bir xeyirli iş gördüyünü bütün qəlbinə duymaq necə xoşdur!.. Məleykə bacı – Məleykə Muradova tez-tez "Sultan Mamedoviçin çayını təzəliyə", arada rusca qalın-qalın kitablar oxuyardı: "Voskresenye", "Anna Karenina", "Bratya Karamazovi", "İdiot". Sən də oxu, Səməd. Bunları oxu, gör Rusiya necə bədbəxtmiş, indi necə xoşbəxtmiş!" - deyirdi. "Rusiya bizi də xoşbəxt eliyib, bax belə böyük mədəniyyət verib!" - deyirdi. Səmədin ürüyündən keçirdi ki, kaş əmi elə bu "diapozonlu xanım" adlandırdığı katib ilə evlənməydi. Əmma Sultan əmi "diapozonlu xanım"la yola getmirdi: "Sabiri də oxu! Mirzə Ələkbər Sabiri! Sabun bişirən şairi!" - deyirdi. "Vaqifi də oxu! Vurğunu da oxu!" - deyirdi. Sonra birdən-birə məlum oldu ki, o "diapozonlu"nun gizlinəri var, o "gizlinərin qardaşı" xalq düşməni çıxıb, gülləlib. Buna görə də kəbin kəsdirmirlər". Xəlvətdə, kabinetin küncündəki palma ağacının böyründə başını Sultan əminin çiyinə qoyub hıçqırdı: "Nolacaq axırımız, Sultan Mamedoviç?! O tay Farsın pəncəsində, Borçalı dəhşətli şovinist gürcülərin əlində, bu tay belə, Dağıstan elə!.. Mən Rusun bu həqiqətin nəhəng dəbiyyatıyan təsəlli verirəm özüm, sən buna da tərs baxırsan! Ədəbiyyatçıyam mən, Sultan Mamedoviç! Mən çox gözəl

bilirm ki, Sabir ndi, - Nizamisi var bu milltin, Nsrddin Tusisi var! Füzulisi var! Bax, slind el buna gör heç cür dözmimir ki, bel rzil olmuşuq..." Çesuyçahların arasına çıxanda is mavi rınglı kişi kitelini kip düymüyib, qup-quru, rsmi çinovnik qadına çevrilrdi. "Başqasının istklisi?.." Bık el Mleyk bacı idi o qırmızı qıymacalı? Yox! Gör nec sarsılmışdı yazıq Smd, - Mleyk bacı bir az bundan vvı raykomun qabağında qalmamışdı?! Qonaqlının dıbiyyat müllimi lskır müllimin - "Dam direktor" lqbli o zrif kişinin qardaşı Qurban da "37-ci ilin qurbanı, yni sürülndndi. Evindn "Övliyalər" kitabı tapılmışdı. lskır müllim müharib vaxtı Rusiyanın harasındansa "evokuasiya" edilmiş - köçürülmüş hmin, adı unudulmuş şfqıt bacısı Sestra il evlnmışdı ki, "rusnan qohumluğuna gör hbs olunmasın". Bdbxt adamlarla dolu idi hr yer: son bir neç ild xbr tutub Smd bu işrdn v "rköyün sdr oğlu" ikn zab-keş çevrilib! Bdbxtlikrdn nec bezib Smd! misinin yarıyuxulu iniltirindn, "chnnm kürsindn" nec cana doyub! Bsdır! Yazıq ata, bdbxt ata, qanın batdı! O "zaklyuçeniye"nin, o "qsd işi yoxdu" sözlrinin altında gizlnn açıq-aydın qsd işini açmağa oğluyun nı imkanı var, n d qabiliyyti. Oğlun "chnnm kürsindn" çıxmaq istıyır, yaşamaq, işlmk, sevinmk, sevindirmk istıyır!.. Bu evd ail qurulub. Doğrudanmı bu evdn d çağa sısi gıcık?! O çal, pırpız qaşların altında o cür heybtli qan çanağına dönn gözlər d gülçık?! Qardaşoğluna "Birc bala" deyın Sultan mirli d "mnim balam" deyçık?! N vaxt ola bilr bu iş? Lap tezlik?! Beş-altı aydan, birc ildn sonra?! Oğlu olsa adı n? Mdıd?! la!.. Qızı olsa adı Sura! Xoşbxtlikdn başına hava gılır adamın!

Daş cıgırın qurtarıb qalın, km çayırılığın başladığı yerdı, hıytin genişliyind Smd bir daha yuxarı baxdı v elqızını bu dıf bırid - pillknd görüb istır-istmız ayaq saxladı. Elqızı onu tanımışdı? Qarşılamağa glirdi? Yox, deysn elı deyildi.

Üfün parıltısı çkılmışdı. Evı bağın arasında toran qatlaşıb, demk olar ki, mlli-başlı qaranlıq çökmüşdü. Elqızı hıytin ortasında dayanmış lı çamadanlı adamı deysn heç görmıyib, pillkndn dşn kimi sola buruldu. İndi qaramtula çalan uzun xalattının tkıri yellnı-yellnı, evdn on-on iki addım o yanda, tut ağacının altındakı dıyirmi stola tırf getdi. Orda, dıyirmi stolla köhn qarğı kresloların yanında, krpic yığınının üstündı manqal qızarırdı.

Elqızı tutun dövrəsində, stolun ətrafında hərəkət edib-fırlandı, manqalın hər birində titrəşən yarpaqların altına qayıdanda bir əlində maşa, o biri əlində hərəkət edən bir-iki yağlı qabırğa çəkilməmiş dəmir şişlər meydana oldu. Maşa ilə odu yayıb, şişləri manqala düzdü. Sonra tutun haçasından qalayı ağaran böyük bir sini endirib, su kranını açdı, gur şırıltılı suyun altında sinini yuyub, bayaqdan çiyində ağaran çay dəsmalı ilə qurulayıb, stolun küncünə qoydu. Sonra hardansa bir yığın yuxa gətirdi, yuxalara su çiləyib, bircə-bircə siniyi yığıb, çay dəsmalı ilə örtüdü və cəld dönüb, manqalın yanında çömçülib, şişləri çevirməyə başladı.

Səməd yaxınlaşıb on addımlıqda dayanmışdı. Başını azca yana əyib, elə dolu ürəkli, elə aludə gözləri tamaşa eləyirdi ki, elə bil ömründə nə belə səliqə-səhmanlı gəlin görmüşdü, nə də belə səriştə ilə hazırlanan xörək-çörək. Bir azdan o yuxalar pıllaydı döncək. Elqızı bu bütöv, şirə ilə dolu qabırğaları birbaşa yuxanın arasına çəkib bükəncək, qaynar-qaynar aparıb süfrədə açanda kababın buğu tavana vuracaq. Yaşa, əmi, o müsibətlərin hayıfını çıx!

Sevinclən, rıqqıtdən Səmədin həttə gözləri doldu. Bu, övlad sevinci idi. Bəlkə lap uşaq sevinci idi. Eynilə, körpə uşaq görəndə yanaqları uzunlu damlalar süzülən o "diapozonlu xanım" kimi, göz yaş axıtmağa hazırı. Yəqin elə buna görə də Səməd bu "göz yaş zəifliyindən yaxa qurtarmaq", lap uşaq kimi, bir oyun açmaq istəyib fikirləşdi ki, səlini çıxarmasın, özünü göstərməsin, elqızı yuxalı, kabablı sinini aparıb süfrəyə qoyandan sonra birdən qapıdan girib başlasın ki, "Çoxdandı qayğanaq yeməmişəm, əmi. O yumurta səbəti hardadı?" Əminin bu zarafatdan necə şaqıldayıb gülcüyini, "Bircə bala"nın belə gümrah gəlişindən necə fərqlənəcəyini indidən görüb, qərara aldı ki, elə-belə də eləsin.

Əmma həyatı Səmədlə başqa oyun oynayırdı.

Tut ağacına doğru uzadılıb altına dəmir yol relslərindən dirəkli vurulmuş eyvana işıq zolağı düşdü, o zolaqdan bəriyə, tutun topa tacına doğru kölgə uzanıb çəkildi, sonra Sultan Əminin hamanca yorğun, cədsi eşidildi:

- Nə uzun çəkdi sənin bu kababın! Getməliyəm axı mən!

Hamanca yorğunluq! Hamanca gərginlik! Hamanca Sultan Əmirli!

Səməd buna inanmadı. Daha doğrusu, inanmaq istəmirdi.

Eyvandan kabinetə qayıdanda Sultan Əmi qapını çırpdı. Özü də elə çırpdı ki, bütün evdə pəncərələr cingildədi. Səməd isə, bu aşkar əsə-

biliyən də inanmaq istəmirdi. Əminin sevincində sevinc, xoşbəxtliyində xoşbəxtlik tapmaq, ötən illərin əzablarından birdəfəlik qurtarmaq arzusu necə güclü idisə, həttə qapı çırpılandan sonra elqızının birdən-birə qəmli göründüyünü də həmişəyi tə vermədi, evin gəlinin xəlvətdən tamaşa etməyə nə qədər xoş olsa da, əmisi tələsdiyinə görə o da tələssib, nəhayət, yaxınlaşıb "salam" verdi və atası ilə əmisindəni götürdüyü cənub ləhcəsilə: - Salam verdim, salam almaz, belə olmaz, belə olmaz, - deyib güldü. - Salam, elqızı!.. Axşamın xeyir, gəlinbaci! Sən bu evə xoş gəlmişən! Səfa gətirmişən!

Hesabla, "gəlin baci", "doğma məhrəm elqızı" Qonaqlıda uşaqlardan böyüyə, qarıya, qocaya qədər hamının tanıdığı bu sındıran gələnin qalınaraq səsi dərihal tanımalı idi, Qudalı məhləsinin adamlarından başqa bütün kəndin ərköyünü, istəklisi "Dəli Səmədin", "iki qardaşın bircə balası", "əmirli yeniyetməsi"nin qayıdıb gəlməyindən sevinib boynuna sarılmalı idi, o doğma elin bütün elqızları kimi mehriban, açıq, səmimi ürəkli o üz-bu üzündən, alından öpməli idi, öz növbəsində "xoş gələrsən, səfa gətirərsən" deyib, bəlkə iş-gücünü atıb, ərini də sevindirmək üçün evə yüyürməli və ya elə burdan qışqırıb, "Muştuluq, Səməd gəldi" - deməli idi. Səmədin ürəyindən keçən bu idi və hesabla, elə belə də olmalı idi. Əmma elqızı nəinki sevinmədi və boynuna sarılmadı, heç başını da qaldırmayıb, üzünü də baxmayıb, duruxub qaldı. Bu çox təccüblü idi.

Qabırğaların yağı ərriyib cızhacız töküldükcə ordan-burdan gur alov dilləri püskürüb, ətə qarşalayıb korlayırdı. Bayaq alov püskürdükcə elqızı şişləri tezəcə kənara çəkirdi, alov yapışb söndündə yenidən yaxınlaşıb böyür-böyür söyüyürdü. İndi isə heç ətini də tərpətmirdi. Qarşısında xoşagəlməz nəməhrəm dayanmış kimi, başını endirib, elə bil həttə manqalı da unudub, qərribə gərgin, hərəkətsiz qalıb, nəməhrəmin rədd olub getməsinə gözlüyürdü.

Səməd canında sıxıntı duydu. Həmanca xofun köksünü tutub yavaş-yavaş boğazına, xirtdəyinə yığıldığını, nəfəsinin daralmağa başladığını hiss etdi və əminin qismətinin göz qabağındaca yanib qismətdən çıxdığına baxmayaraq, o da duruxub qaldı.

Elqızı anbaan uzaqlaşb yadlaşsa da, bu qadının doğmalığını, əzizliyini Səməd indi daha aydın görürdü. Sadəcə elqızı yox, bu qadın Səmədin ürəyinin parçası idi. Elə ürək parçası ki, nəinki boyun-boğazının, çiyinlərinin yatımından, onu həttə qıymaçanın altından sallanan cığa-

larından da tanıya bilirdi və tanımışdı. Əmma gözünün gördüyünü beyni görmürdü, ağılı kəsmirdi.

Öz səsi ilə vətəndə Səməd elə bil kəndə xırıltı eşitdi:

- Sən kimsən?! Niyə üzümə baxmırsan?!

Bu xırıltı insan səsinə bənzəmirdi.

Elqızı bu xırıltıdan diksindi. Səmədin o bayaqkı gümrah, şəhər səsinə tutulmuşdu, indi isə diksinib titrəməyə başladı və elə titrəyə-titrəyə ayağa qalxdı. Alovun işığında qorxudan boyumüş gözləri parıladı.

Səmədin çamadını əlində düşdü.

- Gülgəz!..

Daha heç nə deyər bilmədi.

* * *

Əslində, Səməd onu hələ bayaq darvazadan evə baxandaca tanımışdı. Əmma Gülgəzi Sultan Əminin evində görmək başqa planetin adamı Yerdə görmək kimi bir şey idi. Buna görə də Səməd onu hansı əlamətlərilə Qıymatı, Ayna bacını, Gülbənizi, həttə Məleykə bacını yada salan müərrəd bir elqızına oxşatmışdı. İndi üçaddımlıqdan üzünə baxan "qaraçı gözəl"ni isə heç kəsə oxşatmaq mümkün deyildi.

Onların arasında qıpqırmızı alov fışıldayırdı. Yağla, tənə birgə alışmış közdən qırıb - mavi tüstü qalxıb tutun budaqlarını çulğalayır, durğun, bürkülü havada yayılıb enib bütün bağı götürürdü.

Yanan Sultan Əminin qisməti idi, Səməd isə Gülgəzi alov içində görürdü və beynində Çax-çuxun sözləri səslənirdi: "Əcaib məsləhət!.. Əcaib məsləhət!..", "Getmə o evə!.. Getmə o evə!.."

Alov gödəldi, yatdı. Qatı tüstü və yanıq iyi qaldı.

Gülgəz həmin yerdə, həmin qorxu içində, hələ də titrəyirdi. Əmma Səməd daha onu görmürdü. Tüstünün içində indi Çax-çux dayanıb, gümüşlü trubkasını tüstüldə-tüstüldə təkrar edirdi: "Getmə o evə!.. Getmə o evə!.."

Bu səsin arasında yeni qapı çırpıldı, yeni pəncərələr cingildədi. Həyətlə enən taxta pillələrdə, sonra daş çıxırda çəkənlər cırıldı - Sultan Əmi getdi. Sonra hardasa, deyərsən bağın hasarının dalında, raykomun qonaq evi səmtində Seyid kişi hay-küy saldı:

- Bu nə tüstüdür, a başma dönüm, bu nə iy-qoxudu belə?!

Hay-küy hasarın dalından bu üz - bağa keçdi, yaxınlaşıb bəridə -həyətdə kəsildi. Tüstüdən qatlaşmış qaranlıqda Çin fəniyərinin mil işığı uzanıb manqalın dövrəsində, dəyirmi stolun, qarğı kresloların üzərində gəzdi, qalxıb, nəhayət, tutun budaqlarının altında dayandı. Orda Səməd yenə Gülgəzi gördü, Gülgəz də Səmədi gördü.

Seyid kişi fəniyəri döşü bərabərində tutub, asta-asta, addım-addım yaxınlaşırdı. Fəniyərin arxasında boyunun hədsiz uzunluğundan yılmış donqabel qaraltısı qaralırdı, qırxıq ağ başı ağarırdı. Səməd hər şeyi görürdü, hətta maxorkadan tutulmuş batıq sinənin yaxınlaşdıqca necə xışıldadığını eşidirdi, əmma buna nə görmək demək olardı, nə də eşitmək. Çünki dünyada Səməd üçün indi Gülgəzdən başqa heç kəs və heç nə yoxdu. Seyid kişini ancaq ona görə görürdü ki, bu kişinin hədsiz uzunluğu Gülgəzin atası Məmiş Ələzoğlunun bircə metrlik boyunu xatırladırdı; maxorkadan tutulmuş sinənin astmatik-sinəgir xışiltısını isə ona görə eşidirdi ki, bu xışiltı vaxtilə Qonaqlının qəlyanlı qocalarından qəlyan çəkmək öyrənib indi gecələr yorğan-döşəkdə də qəlyanı damağından qoymayan Ələzoğlunun sinəsinin xışiltısını xatırladırdı.

Bir vaxt vardı, çöldən evinə qayıdanda Ələzoğlu hər axşam çiyində bir yaba qaratikan gətirib, il boyu çəpərini qalınlaşdırmağa çalışırdı, odur ki, həyətbacasına həmişə sarı-qızılı iynəsayaqı uzun-uzun tikan səpələnirdi. Günün nə vaxtı o tərifi getsəydi, görürdün ki, bapbalaca, ayaqyalın, başıaçıq "Qaraçı gözəli" yerdə oturub, ayaqlarına dolmuş tikanları dırnaqları ilə dartışdırırdı, yanaqları uzununu iri-iri damlalar axıdır. Elə o balacalıqda, başı qızıl əsgər papaqlı, ayaqları "Qəmisinin çəkməsi kimi" qara xrom çəkməli sədr oğlu da quru yerdə orurub, "Qaraçı gözəlinin ayağını dizinin üstünə qoyardı, "Mənənim dişim siçan dişidi", - deyib ağzını o qarayanıq, toz-torpaqlı ayağa söykəyib, tikanları dilinin ucu ilə yaşlaya-yəşləyə bircə-bircə çıxarıb tüpürürdi: "Bu bir... bu iki... bu üç..." - on-on beş, bəzən iyirmi tikan çıxardardı və bu işdən usanmazdı. Çünki o bu işə başlayanda "Qaraçı gözəli" dərhal hicqırtısını kəsirdi, başını azca yana yeyib, ayaqlarından çiyinə yən sədr oğluna mat-mat tamaşa edirdi... Sonralar Cıgəli Gülgəzə bir yerdə oturanda "Dəli Səməd" o balaca "Qaraçı gözəli"nin təqlidini çıxarmaq üçün başını yana yeyirdi. "Avariya" gününü qəddər belə idi. "Avariya" günü Səməd üzünü şeyx Əmilərinin qəbirinin şəkliyərinə söykəyib yatıb daha oyanmayan "Dəli Səməd"ə birgə "Qaraçı gözəli"ni vidələşmişdi və bilmirdi ki, o balaca gözəlin təqlidini çıxara-çıxara özü də vər-

dışkar olub, kiməsə, nəyəsə tamaşa edəndə hökmən başını yana yirdi. Bilmirdi ki, indicə fənin işığı üzünə düşəndə də eynilə təqlid çıxaran "Dəli Səməd" kimi baxırdı və Gülgəz də elə bu baxışdan birdən-birə dəyişib, hamanca, ayaqları tikanlı qızcıgəz kimi, yanaqları uzununu iri-iri damlalar axıtmağa başlamışdı.

Özündən xəbərsiz Səməd indi ancaq o göz yaşlarını görürdü.

- Mən inanmıram... İnana bilmirəm, Gülgəz. Dedilər, mənim başqasının istəklisini götürüb... arvad eləyib özünə... Ürəyim nədə damdı...

Kim inanar belə şey?!

Bu sözləri ürəyində deyirdi, dilindənmədi? Nə fərqi vardı? Nə dediyini və nə üçün dediyini Səməd özü bir o qədər anlamadığı kimi, Gülgəz də bir şey anlayana oxşamırdı, yəqin buna görə də Səməd ondan heç nə soruşmurdu, izahat tələb eləmirdi.

Seyid kişi duruxa-duruxa, addım-addım gəlib dayandı. Bu evdə, bu ailədə baş verən hadisə lap ilk gündən ona məlum idi. "Başqasının istəklisi"ni məhz kimin istəklisi olduğunu Seyid kişi yaxşı bilirdi, odur ki, Səmədi tanıyar-tanımaz hayküyünü kəsib, səsinə içində salmışdı və yaxına gəlsə də, nə isə demək-danışmaq fikrində deyildi. Arvadı Xeyrə arvad bağın hasarından o yana - qonaq evinin həyətinə açılan qapının arasında əli çıraqlı durub, dön-dön "Nədi, a kişi? Bir şey yoxdusa, mən gedim" desə də, kişi burda dilənməyi də münasib saymırdı. Əmma cavanların üzünün baxanda dözmədi, xışıldayıb-xırıldadı:

- Dağıl, ay dünya! - dedi.

- Niyə uçmursan, niyə dağılmırsan, ay dünya?! - dedi.

Özü də elə dedi ki, gər dünya insan sözündən təsirlənən bilən bir şey olsaydı, "beş oğlunun beşi də müharibədə qalandan məxorkaya dəm verən" bu xışiltılı kişinin nələtinə sonra nə isə baş verməli idi.

İbətə heç nə baş vermədi. Təkcə Xeyrə arvad bayaqkı laqeydliyinin əksinə, narahat olub irəliləyirdi.

- Nədi axı yanan? Evdə bir şey dəymir gözümlə, - dedi.

Bir də Seyid kişi özü doluxsundu.

- Şey-mey deyil... İnsandı yanan, arvad. İki növrəstə cavandı yanan.

Bədbəxt Sultanımızdı yanan! - dedi.

Yalnız bu sözlərdən sonra Səməd uzun müddət nəfəssiz, şüursuz qalıb aydan adam kimi dərinə nəfəs aldı.

- Necə, necə olub bu?! Sən necə gəlib çıxmısan bu ev?!

Bu ilk sualdan sonra beynində sual suala calandı. Qardaşoğlunun istəklisi Əminin evində arvad?! Düşmənin işi, düşmənin qurğusudursa, bu necə qurğudur?! Gülgəzin dili yoxdumu, Sultan Əmin deyil bilməzdimi kimdir, kimin istəklisidir?!. Belə çıxır ki, Gülgəz susmuşdu?! Niyə?! Nə isə, kim isə məcbur olmuşdu ki, sussun?!. Bəs kənd?! O boyda kənddə bir adam tapılmazdımı ki, bu "bir dənə gözəl" "Bircə bala"nın münasibəti barədə söz çatdırın, işarə vursun? Bircə kəlmə, bircə işarə kifayət deyildimi ki, bu bədbəxtlik olmayaydı? Demək, kənddə susmuşdu?! Cəfər Əmi, Ayna bacı da, Gülbəniz də susmuşdu?! Əlləzoğlu özü də, Hənifə arvad da?! Niyə?!

Saysız-hesabsız sualları necə yağdırdığını, nəyi soruşub, nəyi soruşmadığını Səməd özü də bilmədi.

Cavab əvəzinə ancaq hönkürtü eşidirdi.

Gülgəz Əlini üzünə basıb hönkürtüsünü boğdu, dözülməz ağrı çəkən xəstə kimi sızıldı ilə yilib yerə çökdü və daha qalxmadı.

Səməd də yilib donqarlandı və daha heç nə soruşmadı.

Dərdli qoca düz deyirdi: yanan insandı. Bu evdə həyatı, məişəti dəyişdirib, yorğun, gərgin raykom katibini xoşbəxtliyə çıxaran o doğma, məhrəm elqızı və evdə yeni ac gedən Sultan Əminin qisməti ilə birgə Gülgəz də yanib tüstüyə çevrilmişdi. Bu sızıldayan, göynəyən Gülgəzin ancaq adı Gülgəzdi, özü "başqasının istəklisi" idi... Qara həyula düz deyirmiş: Səməd bu evdə gəlməmişdi idi, "ömründə görmədiyi şeyləri" görməmişli, "ömründə eşitmədiyi sözləri" eşitməmişli idi, "bir dəfə sınıandan sonra bir də sınmamalı" idi. O "sirlə dolu sinə" doğrudan da sirlə doludur. İndi daha aydın görünür və təsdiq olunur ki, çoxbilən adam bildiyinin bəlkə heç mindən birini də deməyib; "ömründə görmədiyi şeyləri" Səməd hələ bundan sonra görəcəkdir, "ömründə eşitmədiyi sözləri" hələ bundan sonra eşidəcəkdir.

Əli çarəqli arvad da gəlirdi, "bıy" eləyib heyrətini içini çəkdi.

Seyid kişi arvadına nə isə pıçıldadı, xışıldayıb-xırıldadı:

- Yeri, yeri! -dedi.

Özü isə fəniyə rəhəmlə, necə dayanmışdısa, eləcə qalıb tərpinmədi. Səməd də elə gəlirdi ki, kişi fəniyə ancaq sarsıldığına görə yox, həmişə ona görə belə tutub durub ki, bədbəxt "növristə cavan" istəklisinə son dəfə baxsın, vidalaşsın, çıxıb getsin və bir də bu tərəfləri ayaq basmasın. Başqa cür necə ola bilərdi? Əlbəttə, çıxıb getməli idi. Xeyrə arvadın o cür "bıy" eləməyindən məlumdu ki, Səmədin bu həyətdə görünməyinin özü də yaxşı deyildi, Əminin arvadına belə baxmağı isə bəlkə, həttə qəbahətdi.

İmma Səməd baxmaya bilmirdi.

İllozğunun yaba ilə döyüclüyü, yapıxdırıb çəpərlə qaldırdığı qaratikanlardan tökülüb, yağışlardan sonra da korşalmaq, çürümək bilməyib üst-üstə yığılan sarı-qızılı tikanlardan elə bir gül bitmişdi ki, o gülün trini duyandan sonra "Dəli Səməd" kəndə sıışmayıb, sinəsi, başı açıq, özünü yelə ver-verə düzlərlə düşürdü və bu vaxt bədənində qeyri-adi qüvvət, zehində qeyri-adi itilik, gözəlində qeyri-adi işıq hiss edirdi. Qəsdən soruşmuşdu, öyrənmişdi ki, bütün Qonaqlıda, bütün Tahirliyə və bütün Qurbanlıda, yəni sovetliyin üç parakəndinin üçündə də cavanlar qaratikan kolunun da vaxtı çatanda gül açdığından xəbərsizdirlər. "Sədr oğlunun" sualından təccüblənirdilər: "Qaratikan hara, gül hara?!" Qıllı Qeybalı isə, şaqqanaq çəkib, sonra kinli-kinli fıslıdayardı: "Biyabanda qaratikan da tabedi sədr oğluna, mən eliyəndə gül bitirir", - deyirdi və hətta "sədr oğlunun" cibində çıxarıb ovcunda göstərdiyi xırda-xırda, sarı-qızılı ləçəkləri öz gözəlri ilə göründə inanmazdı: "Güldümü ki bu?!" - deyirdi. Belə çıxırdı ki, çəpərlə vurulmaqdan və tündirdə odunun altına yalonqu kimi qoyulmaqdan başqa heç nəyi yaramayan qaratikan kolunda Qəlyanlı qocaların "axça" dedikləri qədim qızıl pulsayağı sarı-qızılı ləçəklər bitdiyini təkcə "Dəli Səməd" görmüşdü. Başqa güllərin ləçəklərinə bənzəməyən o qalın ləçəklərin meyvə-bar kimi uzun müddət kolda qalıb getdiklə zərifləşdiyini, soğulub yüngülləşdiyini və payızla qış arasında güclü külləklər səməyi başlayanda kollardan kəpənək kimi uçub çöllərə yayıldığını da təkcə "Dəli Səməd" görmüşdü. Hər ləçəyin ortasında tək bir dənə barama toxumuna oxşayan, dəftər və rəqində qara nöqtə kimi xırdaca toxum gizləndiyini, o toxumun ən quru-quraq çöllərdə aylarla xarab olmayıb nə vaxtsa yağış yağanda, ləçəklə birlikdə torpağa yapışib cücərdiyini də, həmin quru çöllərdə qaratikan kollarının o sap kimi nazik cücərtildiklərindən qalxdığını da təkcə "Dəli Səməd" görmüşdü və gördüklərini Qəlyanlı qocalara danışib, "yerin altını-üstünü bilən" qəlyanlılardan "yaşı bilinməyən "Xızr Abı" ilə yaşının çoxluğuna görə və özünün dediyi kimi, "zəmanə ilə düz gətirmədiyini görə" "Çürük" adlanan Çürük Aşıqdan öyrənmişdi ki, "Qaratikan heç yerdə tək-tək bitməz, gur bitər", buna görə də Qaratikan - "Gur-tikən" deməkdir... Bir vaxt varmış, indiki Qonaqlı meşəsində, Sudaşın çəməninə, kəndlərdən, otlaplardan əslərə-lamət də yoxmuş, quru-qaysaq çöllərmiş, boş-boşanaq düzlərmiş. Gecə-gündüz yel əsirmiş, tozanaq qalxarmış. Elə tozanaq ki, göyün üzünü tutarmış, gecə ilə gün-

düzün fərqi bilinməmiş. Haman tozanağın içində bu yerə hardansa Qaratikan toxumları düşüb, bu meşənin yerində vıvılcı kom-kom Qara-tikan bitib, artıb çoxalıb, qaratikanların dibində, ara-bərsində ot-ot, kol-kos bitib və bu aralara dolan toxumlardan Qaraağac şivləri mənə gəlib, sonra da "bu gördüyün meşə, sel-su, kın-tikin...". "Yel toxum gətirir, meşə bitirir", - deyirdilər. "Meşə su götürür, su verir, çay axıdır" - deyirdilər. Belə-belə şeylər danışmaqdan nə Çürük Aşıq usanardı, nə də Xızr Abı. Və Səməd yaxşı bilirdi ki, qocalar hər şeyi ona -Səmədə eşitdirmək üçün danışardılar. Buna görə də bütün kənddə tək "Dəli Səməd" görmüşdü ki, Qaraağac da "Gurağacdır", çünki bu da "axça" - "qızıl" bitirir, yazın orta ayında isti yellər səndə Qaraağacın sarı-qızılı ləçəkləri də kəpənək kimi uçuşub çölləri yayılır. Əmma bu ləçəklər çox tabsızdır, quru yerlərdə tez ölüşgüyir, buna görə də lap yüngül yaranıb ki, çölə düşəndə azmaz mehdən də yenidən qanadlanıb gedib Qaratikanı tapsın, vaxtı yetişəndə o Gurtikənliklərdə də meşə mənə gəlsin, sel-su, kın-tikinti olsun.

"Dəli Səməd" belə şeylər görüb, gördüklərinin sevincindən demək olar ki, hər "həftə sonu" adlanan qısa dərslərinin sonunda sinif yoldaşları Xızr Abı ilə Çürükdən saz, söz öyrənməyi gedəndə "Dəli Səməd" Ortayolda qalardı, gur, dalğalı saçlarını dalğalandıra-dalğalandıra, yolla o baş-bu başa addımlaya-addımlaya, bütün kənddə səs salardı: "Ey Qılı! Korsunuz hamınız!" - deyirdi. "Sizin aramızda bir mən bilirəm nə var-nə yox bu dünyada!" - deyirdi. Danışmaqdan, qaynamaqdan yorulanda isə, yenə gülünün trini arzulayardı.

Əgər o vaxtlar o gül qəsd etmək, o sehrli tri yanıq iyni çevirmək niyyətinə düşsənsəydi, "Dəli Səməd"də, şübhəsiz, kimlə xətliyətirmədən, hardasa nəyisə uçurub dağıtmadan, yandırmadan sakitlik tapa bilməzdi. İndi, Gülgəzin yanıb tüstüyü çevrildiyini bütün aydınlığı ilə gördüyü, yanıq iyni bütün kəskinliyi ilə duyduğu dəqiqələrdə isə Səməd ümitsizliyin son həddində dərd yükünün ağırlığından başqa heç nə hiss etməzdi.

Yenə nə isə soruşmaq istəyirdi, soruşa bilmirdi.

Dönüb getmək istəyirdi, gedə bilmirdi.

Ovcuna nə isə soyuq, sürüşkən şey toxundu. Diksinmədən, ürənmədən baxdı: çamadanının qulpu idi; Xeyrə arvad birdən böyründə peyda olub, bil-yindəni yapışb silkələyirdi ki, çamadanını alsın.

Ərinin əksini, arvad elə sərtdi ki, elə bil onu cinayət üstündə tutmuşdu.

- Söz-gap yerdən-göydən çıxıb. Sən də gəlib durubsan burda dirək tiki!.. Nə baxırsan, ay oğul?! İşdi, olub də!.. Neçə kərə çalışıb özünü qəsd eləsin bu yazıq gəlin. Bir dəfə nöyüt qabını almışam əlindən. Başına tökürdü... Bir dəfə də paravozun qabağından itləyib çıxartmışam. Günahı yoxdu bunun. Yoxdu! Əmin də günahsızdı. Görüş özünün. Görüş! İndi yox... Yara təkdi hələ. Çıx get burdan. Elə qaranlıqlı get ha, gözə görükmə!..

Arvad onun barmaqlarını çamadanın qulpunun altında qatlayıb, həttə qolundan çəkdi. Səməd bu kobud qadının iradəsinə tabe oldu, əmisinin arvadına daha ötrü baxmağa da cəsarət eləməyib, nəhayət, ayağını yerdən üzdü, başını qaldırmadan, ağır-ağır aralandı.

* * *

Hara gedirdi? Nə üçün gedirdi?

Baş verən hadisənin özü də, ürək də, ağıl da deyirdi ki, Gülgəzdən həmişəlik ayrılıb. Gülgəzlə birgə "Gürtikənli", "Gurağacılı" dünyadan da, o sevinclərdən, fərəhlərdən də həmişəlik ayrılıb. Dünya indi yanıq iyindən və tüstüdən ibarətdir. Başqalarına "kor" deyən Səməd özü indi kor olub, bu tüstünün içində həttə əmisini də görmür. Bundan sonra Sultan əmi ilə nəinki bir evdə, bir süfrə başında oturmayaqlar, yəqin ki, heç üz-üzə də gəlməyəcəklər, bir vaxtki kimi, rayonun işlərində, şeyx əmilərin elmi fəaliyyətini davam etdirən "Batin-gizlin", "AdıPünhan" Ağların, yəni Ağ əmir kimi SafAğların, "Muğ"ların Sibirə, Qazaxıstana sürülüb, itib-batmağından, Cənubda şah zülmündən - savadsızlıqdan, aclıqdan danışib dərhləşməyəcəklər. İndi tamamilə aydındır ki, Sultan əmirli də "ölüb, stolun dalında qaraltısı qalıb". O qaraltının isə "axın çatıb", tezliklə doğrudan da "yeşikdə qalacaq", "hakimiyyətə qurtaracaq". O vaxt Xudiyev dəstəsi ilə birgə fəallar da qorxusuz-qadağasız olub daha o səkilərdə pıçıldaşa-pıçıldaşa "konfrans"-filan gözləməyi də ehtiyac duymadan, hər gün, hər saat Gülnovun, Sayılovun, RİK Ata-malının səslərinə səs verəcəklər, beləliklə, qırmızı tuf daş binadakı kabinetlərdən başlamış, o kazarmasayağı binalara, kolxoz və sovxozlara qədərlər, hər yerdə - ancaq "bezobraziye"nin KeQeBe kadrları əyləşib, "bezobraziye"nin əmrlərinə "baş üstü", "göz üstü" deyəcəklər, Səməd isə, bütöv bir rayonda hamıya, hər şeyə nifrətdən, qəzəbdən boğula-

boğula, tük-tənha qalıb, bu mühitdən baş götürüb qaçmağa, doğma yurddan, doğma torpaqdan da həmişlik ayrılmağa məcbur olacaq.

Belə bir aqibəti gör-gör hara gedir, nə üçün gedir? "Bezobraziye" kadrları arasında perspektivsiz yaşamağa dəyərimi? Ümumiyyətlə, yaşamaq mümkündürmü? Yaxşı olmazmı ki, bu saat burdan cumub bu səhərdə az-çox hörmət elədiyi adamlar arasında, "Dəli Səməd"in köhnə dostlarından "pyanska Yusifi" "pyanskaların" daimi məskəninə - dəmiryol restoranında tapsın, iki il bundan əvvəl Bakıya yola düşəndə anasının sandıqçasından götürdüyü və birini də xərcləmədiyi qədim "axça"lardan birini ofisiant Qayım Qudalının üstünə atsın, "Bufeti köçürt bu stolun üstünə!" - deyib, Yusifin muğamlarına, təsniflərinə, bayatlarına qulaq asa-asa nə ki var "vursun", sonra da stansiyanın ucqar, qaranlıq bir yerində başını relsin üstünə qoysun. "Pyanskə"nin o gözəl, köynək səsi qulaqlarında cingildəy-cingildəy, bu yanıq iyində, bu tütüdə, Sultansız, Gülgəzsiz dünyadan birdəfəlik yaxa qurtarmaqdan yaxşı nə ola bilər?!

Darvazaya qəddər Səməd belə getdi. Sultansız, Gülgəzsiz, perspektivsiz dünyadan yaxa qurtarmaq ehtirası birdən-birə necə güclənmişdi, darvazada dəmir şəkəklərin işıqlarını seçir-seçməz dərhal özünü stansiyanın ucqar, qaranlıq yerində, relslərin arasında gördü. Bunlardan isə tamam başqa hisslər törədi: ölüm niyyətli ümitsizliyin dərinliyində etiraz kükrədi, "Dəli Səməd"in öz ətrafındakı haqsız işləri üsyanlarına oxşayan bir üsyan dalğası qabarıq qalxdı: "Günahsız Gülgəz"lə "günahsız Sultan əmirli"ni və "Bircə bala"nı yandırıb dünyanı yanıq qoxusuna bürüyən qüvvəni, qara həyulanın cəsarəti arxasındakı "bezobraziye" döstünü cismənin məhv etmək! Qaçaq Nəbi, Dəli Alı, Qaçaq Kərəm, Qaçaq Ələs kimi qisasçıya çevrilməklə Öldür-öldür ölmeklə.. Qaynar qan sifətinə, beyinə vurub gözlərini tutdu və Səməd kükrək üsyanın belə qəti qərarlı necə həyata keçirəcəyini o qəddər də düşünmədən, dar-vazadan geriylə, manqal tərəfə cumdu. Bayaq orda, manqalın yanında əmisinin tətə doğramaq üçün saxladığı enli, ağdəstə xançal gözünə sataşmış, dumanlı, ötrə hiss oyadıb tütünün altında qalmışdı. Həmin hiss indi tamam aydın, qəti fikrə, niyyətə çevrildi: "Hamısını tapmalısan bu gecə, hamısını məhv etməlisən, ey məhv olan bədbəxt!.." - xançalı yerdən qapıb pencəyinin altında kəmərin altına soxdu... Lakin bu qan-qisas ehtirasının qabağında Xızr Abı adlanan, qara qarmon qırıqları arasında açıq mavi, dərin ziyalı - alim gözünü parıldayan heybətlə bir pəngə dayanmışdı.

Qocalıqdan kiçilmiş sifətinin qırıqları nı qəddər qeyri-adi idis, xırdaca cüssəsinə uyuşmayan uzun qolları, enli, güclü əlləri bir o qəddər heyvətli idi. Məqalın on addımlığından, qaranlıqdan peyda olub kəllə-kötür barmaqlarla Səmədin yaxasından yapışmağı ilə xançalı pencəyin altından çıxarıb bağın dərinliyinə fırlatmağı bir oldu.

- Məqsədin nədi, nədürüst?! Ağ mənə Boz mənə elm, həqiqət uğrunda qurban getdilər! Məndə mənli də məhz həqiqət uğrunda getdi! Bu gün-sabah Sultan mənli də gedə bilər! Nə ağıllı, istəklili kənd partkomu saydığı "diapazonlu qadını" bir tərəfinə şpik¹ qoyublar, öz əmi- uşağınız əziz Mayılovu da o biri tərəfinə! Dilindən nə çıxar Sultan bədbəxtimizin elə günü çatdırılır Mirqəzəb! Bəs necə?! "Dovşanı arabaynan tutan Şura hökuməti" deyirlər buna! Kimin ümidin qalacaq Kainat Elmi, ey Elmdən, dünyadan xəbərsiz cahil!.. Bilirsənmi kimsən sən?! Düş qabağıma! Seyidin qapısında, o xəlvətdə sözümü eşit, sonar hansı cəhənnəmə rədd olursan ol, bir də belə divan sifətidə görünmə buralarda!.. Nə baxırsan üzüm, a heyvər?! Sənin tanıdığın Xızr Abı deyiləm mən, AdıPünhan əlifbəyəm! AdıPünhan əlissərnənin Dəli Alıynan² oturubdurardım, indi gəlib mənli yurduna qısılmışam, uşağ-muşağa elm öyrədi-öyrədi sənə təhsildən qayıtmağını gözəyirdim.

Çünki məhz səndən ötrü dustağam mənə o mənli mülkündə!

Qəzəblə, hiddətlə, bir az da ağsaqqal ərkilə Səmədi itələy-itələy aparıb həyətin yan qapısından o yana, qonaq evinin alçacıq dəmir dirəklər başında araxçınsayağı dəmir qalpaqlar altında solğun lampalarla işıqlanmış həyətinə saldı, eynilə ağ binanın yanqığındakı tut ağacı kimi, budaqları yanlara süzmüş ağacın altına, dəyirmi stol dövrəsindəki qarğı kreslolardan birinə basdı, çamadanını da böyrünə atıb:

- Qulaq as! - dedi. - Bircə kəlməmi də buraxma, huş-guşnan din!

Məndən vəsiyyəti eşitdiyin vaxtdan nə qəddər keçib? O qırx altıncı ilin dekabrı, bu əlli dördüncü ilin avqustu. Səkkiz ilə yaxındı hər dəfə sənə görəndə içim qaynayır. "Elm və eşq" deyib sənə Məndə Sultanın tapşırığından, iki qardaşın vəsiyyəti deyib. Sultan özü sənə millətimizin, dünyamızın taleyi barədə çox şey danışmmır. O ağ binanın dəlmə-deşiklərinin hamısına anfaq doldurub KeQeBc. Ona görə burada

¹ Xəbərdər.

² "Dəli Alı" - məşhur qaçaqbaşı.

danışırım sənən. Babanız da alim olub sizin: Məhəmməd ə mir. Təbrizdə indinin özündə də çox şeyi gizlədirik Məhəmməd ə mirin barəsində. Çünki şahın siyasilərinin xeyli adam şəxsən Stalinin tapşırığına görə göndərilən casuslardı. Yəni o tayda da tutqu gedir, qırğın gedir! Bildinmi?! Beynin boşdu sən! Elmin yoxdu! Lənet sən partiya məktəbin! Partiya tarixin! Elmi kommunizmin!

Hoppanma! Sakit otur və din!

Sultan bir kəhnə də danışmamayıb sən bu "elmi kommunizm" adlanan nəzəriyyənin təhrifliyində. Niyə? KeQeBe qorxusu öz yerində. "Dəli Səməd"sən sən! Hamanca "hoppanan", Ərköyün bircə balasan. Allahların Elmi barədə məlumatın olsaydı, "elmi kommunizm"nin təhrifliyini bilib təhsil alammazdın o məktəbdə. Sultan ehtiyatlanıb ki, dilin içki-zad deyilndə ehtiyatını itirib dilində söz qaçırdarsan, Mirqəzibin agentlərinin qələminə keçərsən, evimiz yıxılar, varissiz qalarıq... Varis deyirəm. Çünki varissən sən! Bilmirsən!

"Allahların Elmi" deyirəm, bunu da qanmırsan! Şeyxlərin yox, məhz "Allahların!" Hoppanma! Qulaq as! Göbələk Məmiş ə ləzəzlərinin, Həniyə arvadın ocağından çıxan gözəl eşqilə yox, Elm eşqilə yaşamalısan! Qızarıb-bozarma!.. - AradaXeyr arvaddan "bir tik çörək, çay" istəyib, "Əli tərpin, yoldan gəlir bu adam", - deyində sonra Xızr Abı kreslosunu Səmədə lap yaxın çəkdi, iri, sallaq döş cibləri qələm, qələyan, kibrit və sair xırda-para şeylərlə dolu olan tünd yaşıl qalın köynəyinin yaxasını açıb, uzun günlüklü boz kepkasını stolun küncünə atıb, nəfəsini dərib, birdən-birə sakitləşən, bəlağətli səslə heyrətli sözlər yağdırdı:

- Bağday, Bağ OdEy nədi? Bağ Ata kimdi? Ulu Bağ kimdi? EySar kimdi? Bilmirsən!.. O vaxt o rəhmətliyin yazdığı kimi, Od rəzlərini mən də yazım bu bloknota, bax. Məddin yazdığını elə orda qoymusan, stolun üstündə, götürmüşəm, səkkiz ildə saxlayıram bu bloknotun arasında. Bunu də götürərsən söhbətimizin axırında... Təkcə bu yazdığım sözlərin mənalərini bilsən və bu mənalərlə bağlı mənaləri öyrənsən, "Yer" adlanan bu planetin bütün tarixini bilərsən... Ey! Fikrin hardadı?! O evdəki müsibəti unutmalısan son! Çünki o deyil müsibət, Həqiqət Elmi, Kainat Elmi, Ağların - SafAğların SafAğ Elmi adlanan Elmin Varisinin dünyadan xəbərsizliyidi! Bu millətin az-çox savadlı aşığının da bələdiyyə var SafAğ Elmində. Bakıya gedirəm, Sultan putyovka düzəltməkdir, göndərir. Üzüm baxandaca bilirlər kiməm, sevinirlər, parolumuzu deyirlər: "Ə mi Bağdan gəlir, dayı dağdan gəlir!" Nə deməkdə bu, mil-

İltiyin müstəmləkə olandan bəri dilində düşməyən, milyonlarla adamın bildiyi parol nə deyir? "Bağ" - Bağdı. Yazıram oxu. "Dağ" - OdAğdı. Nə deməkdi OdAğ, ey dili dilim-dilim doğranan bədbəxt?! Qulaq as, cahil!.. - Kor-kobud barmaqlar düyünəndi, Xızrın yumruğu stolu titrətdi. - Qulaq as!

Səməd boğulurdu. Lap körpəlikdən, atasının dili ilə sadəcə "Abı" çağırdığı indi 'AdıPünhan ƏlifBey' çevrilən bu qocanın belə rəftarının səbəbsiz olmadığını görsə də, ağ binanın həyətinin gəlinin tüstü içində itkinin ağırlığından və "məhv etmək" qərarının icrası əvəzində bu sirli, sehrli nitq qarşısında əsirliyində boğulurdu.

Çay gəldi. Bir-iki qurtum qaynar çay içib, həttə "qismət kəsdı" - bir az yuxa, pendir yedi, diqqətini toplamağa çalışdı. Əmirliyərin "iç adamı" saydan, "Quranın əslini bilən", "böyük hərifli Alim" kimi tanınan bu adam ailəyə üz vermiş bədbəxtliyin səbəbi barədə danışmağı, heç olmasa, Xeyr arvadın bayaq dediyinə uyğun əlavə bir şey deməyi lazım bilmirdimi?!

Bloknotdan cırdığı vərəqə biri-biridən qəribə sözlər yaza-yaza:

- Bax! Bax!.. Fikrin yayınmasın bu müqəddəsatdan! - dedi. - Sultan özü, şəxsən özü verəcək sənə Elmi. Sağ qalsa... Başımıza gələnin müsibətlərin arasında, belə qanıqara vaxtında dərəcə demək, Elm öyrətmək deyil mənim məqsədim. Ayıltmaq, Cüzi də olsa ayıltmaq!.. Partiya işçisi olmuyacaqsan. İndidən nəzər almalsan ki, başqa bir yolun yolçususan sən.

Dərk eləyirsənmi ki, qulsan sən?! Vətənin parça-parça, Rusun, Farsın, Erməninin, Gürcünün əlində müstəmləkə! Millətini aramsız qırırlar! Aramsız! Gecələr! Səssiz-səmirsiz, doldururlar maşınlarla! Yurdun Viran qalır! Sən isə "Yaşasın Stalin!" deyirsən! Çünki korsan! Korsan!..

Bayaq bura gələndə itlədiyim kimi itləmiyəcəyik, Təzə yolla özün gedəcəksən. Çünki bu yolun lap əvvəlində həvəs verilir insana, sonradan Əşqə çevrilir verildən həvəs.

Diqqətli ol, gör nə deyirəm indi.

Ərəb dilində "ilahiyyat" elmindən, "Tövrat"dən, "İncil"dən, "Quran"dən başlayırıq sözüümüzü, sonra cəmiyyətlərin kökü Odur dilində əzəli-əbədi həqiqətləri açıyıq.

Rus dilində "SSRİ tarixi" öyrənilən sənə o məktəbdə. Xəbərin varım ki, "Rus" dili, "Rus" xalqı olmayıb tarixdə?! "Araz" dediyin Ərüz çayının o tay-bu tayında Odurcu Ərüz adlanan vilayətdən tərrik düşüb

Türrik - "Türk", sonra "Rus"a dönən mülündi o "böyük Rus xalqı", ey dünyadan xəbərsizim!

Xüsusi dırs keçiciksən, inanacaqsan hər şey. "Rus" nədi, özümüzün - Odur adımızdan məhrum olmuşuq. Nəinki Odu r dilində, vaxtı gələndə türk eləcəksən ki, həttə o kök dildən yaranmış "Türk" - "Azərbaycan" dilindəndə məhrum olmuşuq. Heyrətlən! Dilimizlə birlikdə Adımızdan da məhrum olmuşuq deyirm!

"Azır" nədi?! Guya od deməkdi bu, "az ır", "atış"di guya!.. Savadsızlıq-öldü! Bir institut bitiribsen, bir də ali məktəb səviyyəsində məktəb, amma savadsızsan! Mən deyirm "az ır", gözünü döyürsən. İndi "Rey" deyilən yerdən, ıreydən qırıp-çatıb qovublar bizi, parça-parça olan, tarixini unudan savadsız millət hardan bilsin ki, "Malenkaya respublika" deyil. Nəhəng dünyası olub! Vahid dili olub! Ayrı-ayrı biri-birini başa düşməyən Türkmən, Qazağa, Qırğıza, Tatara, Başqırda, Xakasa, Nənə-filana dönübsən! "Rey"də Evrey olubsan, qovulub dünyaya səpələnib "Yevrey" olubsan!

Məddəpə lağ" deyib, (Saf Ağ İnsanın Əli - Oğlu). Yəni kim? Deyirm: "Boq Otes"in yox, insanı insana bağlayan Bağ Atanın Əli - Oğlu: EySar! Ey - Uca deməkdi, Sar - əhatə eləyən, saran hökmdar. Uca hökmdar - EySar "İsa" olub ərəbin təhrif dilində! "İis+us" olub Qrekin müsibətli təhrif dilində! Yer bəşəriyyəti planetlərin, yəni bütün Kainatın Odu r bəşəriyyətinə bağlayan Bağ ilk dəfə məhz Qrek dilində "Boq"a dönüb. Cahil insan deyir "Bağ olmasın, Boq olsun, Allah olsun, nə fərqi var?!" Bədbəxt hardan bilsin ki, Odu r dilində "Bağ" kəlməsini unudandaca həqiqətdən məhrum olur insan! Beyində, daha doğrusu, BağÜndən, yəni Bağ Əcdadlarımızın planetlərdən gələn Üzündən - səndən məhrum olur... Bəli, Ün eşidəndi insan! Milyon kilometrli məsafədə Ün eşidəndi insan!

Heyrətlən!

Mən ərüz - "Rus" deyində Evrey - "Yevrey" deyində dəhşət gəldin, gördüm, əmma izah eləmədim. Çünki vətəndən tərikliyimiz -"Türk"lüyümüz, "Rus"Muğumuz, "Yevrey"liyimiz yəni kökdən, Odu r dilində azan dillər barədə Sultan özü danışacaq sən. Diksin. Görüşməlisən Əmin! Onun özündən dırs almalısən! Mən ancaq bəzi vacib şeyləri deyirm. Müxtəsər bil həqiqət ki, ər - işiq deməkdi, Üz - mənə deməkdi. ərüz - mənə işığı deməkdi. Nə mənadı belə?

Qulaq as.

İ rÜzdən azma "ruz" sözü də var. "Nov ruz" Fars sözüdürmü? Bəli! İndi belədi. "Araz"ın o tayında, bu tayında hamımız "Novruz" bayramı eləyirik. Əmma bilən yoxdu ki, Farsın dilindəki "Novruz" Odur - "Türrik" - "Türk" - ÜnEv İ rÜz sözündəndi. ÜnEv aydındı ki, Evin səsi deməkdi. EySarı Evinin Ünü. İ rÜz də ki, dedim, mənə işığı deməkdi. ÜnEv İ rÜz - Ün Evinin mənə işığı deməkdi. Həmin qədimdən qədim ÜnEv İ rÜz günü EySarı evindən göndərilən məlumatı ayrı-ayrı alimlər yox, bütün həali eşidirmiş. İlk bahardan başlamış hansı rəzidən kilməli, hansı ayda nə yeyilməli, hansı xəstəliklər olacaq, əlacı-dərmanı nə olacaq və sair bu cür məlumat gəlirdi gündən başlayaraq, Bağdayın bütün həalisi bayram eləmiş.

Budu ÜnEv İ rÜz - "Novruz". Görürsənmi necə azıb Fars dili həqiqətdən? Başqa dillər də bax belə azıb Odu r dilindən. Vahid bəşəriyyətimiz parça-parça olub! Niyə?

Həqiqi tarixə yaxın gəlmiyə "Midiya tarixi" öyrənilər sən o məktəbdə. "Midiya" bədbəxtliyimiz də Qrek dilindən gəlir. Əsli - Odu r -si BağOdEydi "Midiya"nın. Dedim Od - Kainatın enerjisiydi, Odu r Həqiqət deməkdi, Ey, bayaq dedim, Uca deməkdi; BağOdEy -Uca Həqiqət Bağı deməkdi. "Türrik" - "Türk" dilində Bağday demişik. Bağın və ya Bağların "day durduğu" - ayağa qalxdığı yer, məkan! Bax belə vətənin olub, oğul. İndi də var o vətən. Əmma ixtiyarı gedib əlimizdən! Od - həqiqət də gedib, ad da gedib! "Yer"də yaşayan Ün eşidənər də yox dərəcəsidə.

"Azər bay can" sonrakı şeydi. Düşmənin sözüdü: "Az ər" "bay", yəni "vay" can. "Aytropatan" Qreqdə, yaddı bizə, Dünyaya.

Tarix deyil bu təhrif, təhqirəmiz adlar tarixi. Sonra biləcəksən.

Vətəni qaytarmaqdan ötrü vətənin həqiqətini bilməlisən, oğul. Bilməlisən ki, İ rÜz - mənə İşığı Bağlarımızın Üzünün - mənasının işığıdır. "Araz", "Rus", "ruz" isə ilahi mənə işığından məhrum təhrif sözlərdən ibarətdir.

Odu r dilində, Odu r bəşəriyyətinin ayrılma xəstəliyinin tarixi, elmi izahı xüsusi elmdir. "Yer" adlanan bu Eyər - Uca İşıq planetinin ən böyük dərdi ayrılıq dərdidir, oğul. Əsli - Odu r -si Ün s (Yaradan Ün) olan "ins"anın bu böyük dərdi barədə də əmin danışacaq sən. Ayrılığın səbəbi çoxdu. Həllik bunu bil ki, "ins"anın özünü tanımamağı, özündən ayrılması, BağÜnünün "beyin"ə çevrilməsi nəticəsində hissiyat şüuru üstələyib, hissiyat əsiri insan isə belə çəyirtkənki artıb, Bağday

İrazisindən uzaqlaşmış, ya quru səhraya, ya dəniz sahilinə, ya da dağa-dərəyə qapanmış, həm bədəncə, ağız-burun, dil-dodaqca, həm də şüurca daha da dənəyib; yalnız müvəqqəti yaşamaqdan ötrü yaradılan təhrif İrazilərdə söz, mənanı elə təhrif tələffüz edib, daha əslinə qayıda, yaxınlaşa da bilməyib. Nenin üzünə bax, Hindin üzünə, Çinin üzünə, Qazağın, Rusun üzünə bax, öz üzünə bax! Gör İrazinin ab-havasını nə kökə salır insanı. Ev İrəy (Uca Işıq Evi) hara, Yevrey hara?! Ev rə s sözü "Pərsu"ya "Pers", "Pars"a, "Fars"a, yəni tam mənasız "söz" dönüb. Halbuki fars da bizdən olub vaxtilə. Və ya. Gur (Güclü) Saf Ağ İnsan mənasında olan Gur Ağ - "Qrek", İrəv tamam təhrif "İrəb" dönüb! Ev rün - "Fər" Ünlü - "Faraon"a dönüb!.. Yenə deyirəm, kütlələr məcburən təhrif İrazilərdə düşükcü üzvləri dəyişdiyi kimi, dodaq, diş, damaq da dənəyib. "Dillər" Bağdaydan uzaqlaşdıqca dediyim kimi, hissiyat gücləndikcə "beyinlərdə" vətəni ehtiras"lar hakim olub, əs - ya-rat, yaradan mənası verir. Ünlü əs - Yaradan Ündü. "Beyni" ehtiraslarla tutulan Ünlü əs bir daha Odur - həqiqət işığı ola bilməzi?! "İns"anı Ünlü sə qaytarmaqdan ötrü Eylik - Ucalıq tələb edən Odlarımız, Bağlanımıza qarşı hücumlar başlanıb, nə başlanıb! Mühərib, basqın, qırqın!

Həqiqətimizin üstündə "İns" adında İlan qıvrılıb, oğul! Bağ sə r (Yaradan Işıq Bağ) ikən "bəşər"ə dönmüş İlanın zəhəri okeandı! Başqa ünvanı, başqa adı da var İlanın. Onu da Sultan tanıtdıracaq sən...

Səməd hiss etdi ki, bu heyrətli, sehrli nitqi bir az da dinləsə, baş vermiş bədbəxtliyin səbəbləri barədə nə isə aydın bir söz-xəbərlər eşitməsə, daha dözməyib kobudluq eliyəcək.

Və elədi. Səbrsiz, sərt hərəkətli İlini qocanın ağzına basıb:

- Bədi! - dedi. - Atamın ölümündən bətdir bu iş! Necə olub axı bu?! Sultan əmirli günahsızdasa, niyə danışmırsan ki, "günahsız" deyənlərin bildiyini mən də bilim, mən də deyim günahsızdım!

Abı qolyanımı, tütün kisəsinə çıxara-çıxara başını buladı.

- O barədə aydın bir söz deyəmmiyəcəm mən. Əmiyin özündən də gözlem heç. O günəqara gözəldən də... Düzünü heç bu "günahsız" deyənlər də bilmirlər, həqiqətin günahsız bədbəxtlər özləri də bilmirlər.

- Nə?! - Səməd necə axmaqcasına, əməlli-başlı dilli kimi şaqıldayıb güldüyünə özü də təccüblənirdi. - A kişi! Nə danışmırsan?! Necə yəni "özləri də bilmirlər?!"

Abı qolyanı alışıdırıb, gözələrinin açıq maviliyində od közlər-közlər, boğazını Səməd doğru uzadıb səsinə endirdi:

- İlan el çalib ki, dişinin yeri d bilinmir. Sultannan o günüqara oyanıb görüb r bir yorğanın altında r-arvaddılar. Daha n deyim bundan artıq?!

S m d d ist r-ist m z s sini endirdi:

- Ş nb, Lüt hvalatı?!

- T f silat lazımdımı, ay oğul?!

- Dem k, qurğu olmağına qurğudu?! Kimin işidi?!

- Coşma!

- Xudiyev d st si?! KeQeBe?! O d st nin işidi, ya yox?!

- Oğul! Ay gözümün nuru! Qaynama! Coşma! Bayaq "v h ş i" ehtiras dedim.

Sonra çox vacib söhb t başladı. S nd n ötrü bu saat hava, su kimi vacib söhb tdi, inan! M ni eşitm s n, bir varis kimi öhd n dü ş n iş d n x b r tutmasan, daha böyük, daha ağır müsib t olacaq. SafAğ İnsanların SafAğ Elmi varissiz qalacaq!.. Qırğın gedir dünyada! B lli, dünyada! "Az r baycana dönd ril n Bağdayımızı r l r boyu parçalayıb, indi görür l r bu Şimalımızda da qalıb Elm, C n nubumuzda da, Ş r qımızd d, Q r bimizd d! Yenid n parçalamğa hazırlaş ırlar! Lap xırda-xırda, arası s r h dli döv l t l r el m k ist yir l r. Plan var ey, ay oğul! Plan var! mma h yata keçir mmir l r. Ona gör d qırırlar. SafAğdan az-çox baş ı çıxanların hamısının sağ gicgahına iti uclu ç kic çaxırlar. Gürcüstandakı o Georgi kils sin şifr li teleqramlar gedir, bir-iki k lm: "Bir Sak!", "Beş Sak!", "On Sak!"¹ Ordan da Stalin hesabət verilir!.. Qohumlarınız vardı Qazağın Muğanlı k ndind: AğEy Bağlar! Ağab y l r deyirdik. Şamaxıdan sürülmüş d l r otuz yeddinci ild Muğanlıya. Getdim soruşdum ki, siz r i Sibir sürür l r axı, niy bura gönd rib l r? Dedi D r b ndi, Şamaxını, Muğanı h l birinci Aleksandrın vaxtında s Ağsız qoyublar, yerind heç n başa düşmüy n, saz da çalammayan b db xt, "Aş ıq"lar qalıb, s Ağ v zind, ey oğul! B db xtliyimizin d r c sini duyursanmı?! Sovet alim l ri deyir l r: "Sak" olub vaxtil, s Ağ hara, "Sak" hara?! "Kaspi" l r olub deyir l r, "X z ri" l r olub! Bir xalqı el yazı-pozudaca yüz l r t hrif söz parçalayırlar ki, Bağday silinsin tarix d n. X b rin varmı Qrek neç r tapdalayıb Bağdayı?! O fatehin iki sözü var: "ki", "at", ikisi d od dem kdi. Kainat Odu - h qiq t m nasında yox adı od-alov m nasında iş l dir l r. "K", "ka", "ko", "ku", "x", "xa" - hamısı "ki" d ndi. Fikir ver: "Sak" -

¹ sli: s Ağ. İndiki Gürcüstan r azisindəki bir bölüm hali. Açar adı da Od r d ndir.

hara, - "sOd (Yaradan Od) hara?! "Ka s pi" hara, Od şBağ (Yaradan Hıqıqt Bağ) hara?! "X z r" hara, Od s r (Yaradan İşıq hıqıqtı) hara?! S n bax bel, qıyma-qıyma, inc-inc d rs dem lidi min! "Varis" - Ev rEy s sözündndi. rEyimizin Yaradan Evi olmaqlısan s n! Ev - beyin m nasında da işl nır. Beyin olmaqlısan s n! S m d ayağa qalxdı.

- Abı! Bu saat heç n girmir beynim! Beyinsiz deyilm, başa düşür m ki, "dilim-dilim" dil, "Boq" - Bağ çox ciddi m s ldi. mma qan tutub aqlımı-flhmimi b dbxtliyimiz öldürür m ni! Qan iç c m! Qan iç n it m bu saat!

Abı da ayağa qalxdı.

- Qaynama!

- ...Qayınyacam da, daşacam da!... Atamın qanı batıb! Bu iş d el-bel qalacaq?!. Dözmm r m! Yem z-ıçm z qalaram! Yuxum rş çkil r, öl r m, Abı!.. Gedir m! Çax-çux Xalq çox şey bilir. Ondan başlayacam. Xirtd yınd n yapışb öyr n c m h r şeyi, qıracam hamısını! Xançalnan doğruyacam! S ssiz-slmirsiz! Elm n di?! C lladam m n bu saat!

Abı bozardı.

- Bu boyda SSRİ-nin qanını iç mm z s n!

- M n soyumalıyam, Abı! Qan iç m liy m, soyumalıyam.

Abı burda bir az fikr gedib, sonra, göz l nilm d n, astadan soruşdu:

- Heç olmasa beş-on d qıq qulaq asammazsanmı m n ?!

- On d qıq ?!. On d qıq d n sonra l ç k c ks n yaxamdan?

- Hökm n! Bayaq dedim qulaq as, sonra hara gedirs n get.

- De!

- Deyir m... Sultan, m n, "Adıpünhanlar" (Y ni "Muğ"larımız - Bağlarımız) özümüz d xeyli vaxtdı xeyli açıq işl yirik. Beyn l xalq miqyasda d st-t r fdar axtarıq. Çünki SafAğ Elmi düşm n l rinin, m hz beyn l xalq miqyasda casusların, çuğulların sayı-hesabı yoxdu! Bil c ks n, tanıyacaqsan. SafAğ s r lrimizi, d stanlarımızı f sil l -f sil, s tirb s tir d yişdiribl r. Bu saat, indinin özünd Bakıda Moskvanın, Tehranın casus alim l ri işl yirl r, M h r r min gözünün qabağındaca, Nizamid n, üzüb ri hamısının SafAğa aid n yi varsa, d yişdirirl r! Biri var Bakıda, Akademiyada. Cılız bir şeydi. M nd n bet r. mma h l o cür h yasız, qorxusuz insan görm miş l m m n. Bakıda gizlin şairlik el y n bir Pünhanımıza deyib, köm k el "İsg nd r nam "ni d -

yişdirək, hər sətirin bir manat verərim. Üstlik bir kilo qızıl, yaxşı varlanarsan... Lap çoxdankı bələdi bu. Sən bilməlisən və ətrafında gördüyün adamların hamısı ilə dil tapmağı bacarmalısan. Tarixin beləlik biz: əhrif insanın evimizə dürtülən ən həyasız, ən iyrənc casusuyla da dil tapmışıq, Elm verib beynini-şüurunu dəyişdirmişik.

Düşmənin əsas üsulu zordu, silahdı, qırğındı. Əmma ikinci üsulu, cahilləri təsir altına salıb ikincilərlə "Allahdan qorx" kəlməsilə və bunun əsasında məli işlə qorxudub, həqiqətəleyhin qaldırmaq bacarığı daha təhlükəli idi.

Bir neçə tarixi fakt deyim, yadında saxla.

Müasir "Azərbaycan"da ayrı-ayrı guşələrdə saysız-hesabsız dili dəyişmiş "Yəhudi" var ki, çoxunun kəndlərinin adı "Muğanlı"dır. Bilən varmı ki, bu da fəthlərin məlidir?!

"İsrayıl"ı indi də "İzrail" eləyirlər! Əsli – Od rəsi sərdi (Yaradan işığın əli). Bilirsen ki, lap qədimlərdən "Beytül müqəddəs" deyilən ziyarətgah var orda. "rəb"lədi bu "beyt", guya "ev" deməkdə. Əsli Od rəsi BağOddu (Bağ Həqiqəti). "rəb"nin dilində "Yəhudi", "Qrek"nin dilində "İudey" dönnən EyOd Od rəlimizin övladları haman BağOdun hələ elədiyi yerlərdə Elm öyrənməmişlər. Geri sananan əlilliminillik tarixin ortalarından başlayaraq "Assuriya"lılar - "Su-riya"lılar, "Qreklor", "Latınlar" dəfələrlə dağıdıblar BağOdu. Sonra görüblər "Beyt"ləri dağıtmaqla tədrisin qabağını alammırlar, bayaq dediyim haman ikinci üsula əl atıblar: "Beytül müqəddəs"i veriblər EyOd - "Yəhud" qiyafəli "Qrek" "monax"larının ixtiyarına... "Beyf"dən -BağOddan bir az o yanda bir dağın adını qoyublar "Səfa dağı". Diqqət yetir. "Səfağ" kəlməsinin vətəndə əhrif dildə - rəbcə "Səfa!" Yəni təmizlik. O "Səfa" dağından "Beyf" doğru axan suyun adını da qoyublar "Səfa suyu". Ətraf ölkələrdə, o cümlədən fəth elədikləri Bağday ərazisində də tədris dayandırıldığına görə Elmdən ayrılan, Qrek koloniyalarında qula dönnən kütələri, qocalı-cavanlı, sel kimi axıdıblar o "Səf su" axan yer: əl-üzünü, ayaqlarını yu "müqəddəs Səfa suyu"nda, get "Beyf"nin kəndarına yıxıl, daşı-divarı öp, arzunu-diləyini de, vəssalam! Diqqət yetir, gör Səfağ Elmini, Kainat haqqında məlumatı nə ilə vətənləyiblər: su ilə!.. Qrekinköhnə "xristian" üsuludu bu-"su"dən istifadə yolu ilə "Religiya" yaratmaq!.. Bədbəxt cahil hardan bilsin ki, "su" Od rəsi (Yaradan) sözündən azıb. Danışanda üz-gözümüz əsir-titrəyir, həmişə sifətimizdə mənə yaranır, həmişə səsimizdə - Ünümüzdə,

sözümüzü. Suyun axınından başqa, lap laltırpınmız qalanı da q sir-yaradır. Torpaq, daş, qaya, dağ, dər, hamısı hər şey q sir-yaradır. Hətta qn tırpınmız suyun özündə d s s var. O da Bağlarımızın Ünü - s s sayılır. Bağlarımız m hz Ünl, sözl - m na il bağlayrlar Kainatı özl rin. Bağ sm s - yaratmasa, tıhrif "ins"an Ün s - Yaradan Ün çevrilm yib "ins"liyində - m nasızlığında qalar. Bax buna gör d fatehl r Od r dilinin " s"ini "su"ya dönd rib b dbxt insanı "S fa dağı"nın "saf su"yuna bağlayıblar. Bu cör asan, sad bir üsulla yxıblar b ş riyy tin evini! Suya bas, çıxart de: "okrestili", oldun xristian!

Düşm ni tanımırsan s n, oğul. Bütün planetdə c hal tdi bizim n slimizi, kökümüzü k s n! Çax-çux Xalq, Xudiyev d st si "Saxara" deyil n, "D şti k bir" deyil n s hrada qum d n sidi.

S m d diksindi:

- Don Kixotam, n y m m n, kişi, "D şti-k bir" n n döyüş m liy m?! S n lap s rs m m yirs n, Abı! Bağışlı m ni, köhn n kobuduyam. Getdim!

- Dayan, cahil! - Uzun qol k nara uzanıb nec qayıtdısa, şapalaq S m din üzünd iz saldı. - Otur aşağı. Sizi kimi b l h l rin l la roman saydıqları o "Don Kixot"lar deyilmi insanı yolundan azdıran?! Guya d dal t yoxdu dünyada?! B s m n kim m, ay cahil! Sizin Tolstoyunuzu cibin qoyan saysız-hesabsız Saf Ağ Alim rini tanıyanda bil c k s n nec zibill rdi o "Don Kixof"unuz!, "H rb v s l h"ünüz!

İyirmi altı yaşındasan indi. Deyilib: " lli yaşında yüks k rüt b y çatacaq". Yalandı bu. "Altmış yaş" deyil r şeyx mil rin, M d d gizl dib s nd n, " lli" deyib. Soruşma "niy", sirrdi bu. M hz altmış yaşında bil c k s n n di o "yüks k rüt b". Yeni s k s n s k kizinci ild.

De görüm, iyirmi altı il bundan v v l şeyx mil rin nec bilib r altmış il sonranın hadis sini? Sad deyir m, loru deyir m: göyd n eşidib l r!.. n pis tıhrif sözl rd n biri d "v hy" deyil ndi. C brayıl adına çıxılan klamlar EvEyd n deyilib. Uca Evd n. "Quran" yox, "Gur Ün" deyilib.

Ağ q mir d Ün eşidirdi, Boz q mir d! Baban M h mm d q mir d! Ulu baban Musa ağa da! Musa ağanın başqa Pünhan Bağ oğulları da!

Yeni Peyğ mb rdi hamısı? B li! B li, ey Peyğ mb r l r varisi! "Muğ" - Bağ n slind n ancaq s n n kimi nadan cavanlar bilmir r "Peyğ mb r" n di.

"Peyğ mb r" - "Peyğ mb r" in sli - Od r c si Bağ Ün Ev r Eydi (Uca İşiq Evinin Bağ Ünü - "beyni"). " r b "Bağ Ün" sözünü tıhrif

eləyib "PeyğÜn" şəklinə salıb. Hiss eləyirsənmi necə təhrifdi?! "Pey-ğÜn" "vəvəlcədən xəbərlər verən" mənası veriliblər. Belə şərhlərin -izahların vaxtı deyil hələ, nəslini tanımalısan indi. Özünü tanımalısan!

Diqqətli ol!

Bağlarımız ilk-vevəli Olam adında kiçik bir yerdə olublar. O ayrı söhbətdi. Əsil dövlət Olamdan sonra yaranıb. Bağdayın ilk vilayəti Ər-Eyd, "Əmir" Evrəylər ordandılar. Mən də sizdənəm. Təhrif dillərdə "Yevrey" döndən Evrəylərik. Evrəy Odur, bədi Bağlar deyirlər biz. Əbədi! Ölümsüz! Hoppanma! Qulaq as!

Olam, irəli sinanan Əlli minillik tarixin birinci minilliyində olub. O minilliyin axırında GurAğ - "Qreklər" hücumları başlanıb. Belədi. SafAğ İnsan mühitində, yəni Əbədi insan mühitində ilk ölümlər tarixi -o vaxtdandı.

Bağdayın ordusu olub GurAğlar. Niyə qiyama qalxıblar, o xüsusi dərsdi, öyrənmək üçün.

Silah işlədən, qan axıdan əxlaqca, mədəniyyətə, ağd-şüurca murdarlaşan insan torpağa gedir-çürüyür. Saf mədəniyyətli SafAğ İnsan öldündə isə bətinədən təhrif dildə "Ruh" adlanan ƏrAğ (SafAğ İşıq) çıxır. Adını hələ bilmədiyən planet çatana qədər "Ruh" - ƏrAğ təhrif dildə "element" adlanan zərriyəciklərdə dolur, beləliklə, ölən insan ikinci dəfə yaranıb Əbədi yaşayır. "İkinci yaranış" yox, "ikinci doğuluş" deyirlər buna. Çünki ölən insanın beynində çıxan ƏrAğ rüşeymidir o insanın, başqa sözlə proqramıdır. Işıqın içində başqa planet uça-uça proqramdan yaranır, işıqdan doğulur. Həmişə də lap qısa müddətdə!

Sultan təfsilatla danışacaq sən bu ikinci doğuluşu. Həmişəlik bircə bunu bil ki, "Əmir" - Evrəy Odur, lərin ölüm yoxdu. Bir şərt: qan tökməsinlər, bətinlərindəki SafAğ İşığı - ikinci doğuluş proqramını öldürməsinlər. Bu əsas şərt əməl eləmədən, "Yer" mühitində nə qədər çirkəbə batsan da, sarsıntılar, işğınlar bahasına saflaşma bilərənsən.

Yerin özündə. Bildin?! Yalnız tək-tək hallarda həqiqətə nəmin qisas almaq niyyətili qan tökmələrindən də elə Yerin özündə əzab-ışğın hesabına saflaşanlar olur.

İşğınlarındən keçib Əbədiyyət qazananlarımıza, yəni təhrif həyatı dərinədən dərk edənlərimizə icazə verilir ki, "Yer", öz vətinlərində Ün göndərsinlər. Belələri, lazım gələndə, "İşıq gəmiləri" dediyimiz planetlərə gəmilərdə "Yer" gəlib, gizlin guşələrdə gizlin yaşayırlar, Ey-Sarın tapşırığı ilə iş görürlər. Gözlərin böyüməsin! Nə deyirm, həqiqətdi hamısı!

Bax bu Xızr Abı deyilən kaftarın indikindən qat-qat pis kaftarlaşan bir vaxtı vardı. Rus, Göyçni ilimizdən alıb Erməniyə vermişdi hələ. Getdim ki, bulaq suyu içim, qantpır, baldırğan, qoyungözü¹-zad yeyim, dirçəlim bir az. Elə gedən günü babam Məhəmməd mənə sənəni eşitdim: "Niyə belə axmaqladın, ay Abı? Göyçnin nemətlərini elə burdan göndərmirikmi sən?!" Məlum oldu ki, Saf Ağışığı içində hər şey göndərilir, mənə bu kaftar canımda qanıma, onun hesabına yaşayıram.

Saf Ağ Elmindən kənar insanın, yəni, təhrif insanın beyni yox dərdindədi. "Ölüb" - doğulub qayıdanlarımızdan bəziləri, özərindən asılı olmuyan səbəblərlə görür "Yer"də göz görünəndə "xortdayıb" deyir təhrif insan. Həqiqət Ünn - Odün "Din" deyənlərin sözüdü "xortdamaq". Öldürülür "xortdayan"ları. "Ruh" bədənə ayrı yaşamağı deyirlər ki, ikinci doğuluş, planetlərdə bədi həyat, Odr bəşəriyyəti haqqında bir kəlmə də həqiqət deyilməsin. Çünki diri ikən çürüyən murdarların xeyrinə deyil həqiqət. Məhz buna görə "din"lərdən dördüncü yapışlar çürümüşlər.

Səbrini itirmə! Bir-iki dəqiqə də qulaq as.

Odr dilində üç sözün ibarət bir söz var: EyOdr. Uca Həqiqət İşığı deməkdi. Kainatda ilk və ən böyük planetin adıdı bu, həm də Kainatın sahibi, yaşı məlum olmuyan bədi Bağ EyOdr Babamızın adıdı. Pünhanlarımız sərləndə Yer təbirilə, "Heydr" yazırlar. On beşinci əsrə Şah İsmayılın lap uşaq vaxtı Məkkədən "Heydrilər" adıyla casus ordusu dolub içərimiz. Ona görə də bilməlisən ki, hər "Heydr"yəm deyən Saf Ağ demək olmaz. "Biz ayrıyq" deyiblər onlar sonralar! "Şi"yik - Ayrıyq! Və başlayıblar Bağları açıq-açıqna qırmağa. Bağday tarixinin ən qara səhifələrindən biri də budur. Saf Ağ Alimi Şah İsmayıl dövründə hakimiyyəti alıb, üstəlik "Ruma" - rəim, indiki Türkiyəyə də lə uzadıblar. Sultan Səlib kəsib lərinə! Diqqətli ol!

EyOdr Babamızın Oğlunun adı BağBağÜndü. "Beyin" - Bağün Bağı deməkdi.

BağBağün Babamızın Oğlunun adı BağOddu, biz Bağ Ata deyirik.

Bağ Atamızın böyük oğlunun adı ləBağdı, biz Ulu Bağ deyirik.

Bəri başdan bilməlisən ki, bütün Odr lə süləri (Yaradan mənalı) - "Söz"ləri Bağların Odlarıdı (Həqiqətləridi) - adlandı - rütbələri.

¹ "Yenşen"

Məsələn, əsli İM-nin sözü (Mənim Yaradan Əlim - Oğlum). Əlminillik irəli sananan tarixin birinci ilindənin başlayaraq, geri sananan Əlli-minillik tarix müddətində və bu son Yeni tarixin min doqquz yüz Əlli dörd ili müddətində əsli İMon Odu - adı Ulu Bağın ilk və Əbədi rütbəsidir.

Altı qitəli Eyər - "Yer" planetinin bütün qitələrinin sahibi Bağ Atanın əsli İM-ni - Yaradan Əli - Oğlu Ulu Bağdır.

Təhrif dil "Solomon"a döndərilib əsli İM-ni. Sonra "Süleyman"a döndərilib. Mənasız sözlərdən başqa bir şey deyil "Solomon", "Süleyman"; "Bibliya"nın milyon-milyon nüsxələrində bütün planetə yayılıb. İlanın "sözü" - mənası - "elmi" Elmimizin Yaradan mənasını - Əs-Üzünü - sözünü öldürüb! Hiss elədinmi, duyduğunu faciəmizi?!

Müərrird "Midiyskiy tsar", "Boq Midii" yazır İlan və bu "tsar"ın, "Boq"un həttə təhrif adlarını - "Solomon"u, "Süleyman"ı da gizlədir ki, "Süleyman padşahın xəzinəsi" - Elmi, Bağdayda Bağ nəslə, Odur xalqı, Kainatın Odur bəşəriyyəti həmişəlik "batın" - gizlin qalıb, nəhayət, "batıl" - yox olsun.

Budu Evrəy Odurələrinin kütləvi qırğınlarının sirri!

"Qrek"in "od" mənasında işləmiş "ki" kəlməsini Rim senatının xüsusi qərariylə yeridiblər Odur dilində, "Türük" - "Türk" dilində. Sonralar Vizantiya da davam etdirib bu dəyişdirmək - həqiqəti öldürmək siyasətini. "Qrek"in, "Latın"ın gah açıq, gah da gizlin müttəfiqləri "Fars", "Ərəb" də davam etdirib təhrif sözləməyə öldürmək siyasətini. İndi isə "Böyük qardaşımız" - "Rus" xalqı davam etdirir. Hünərin var "Bakı" vəzinə həqiqi adını - BağOd dən, yoxa çıxarsan! "Quba", "Kuba" və-zinə OdBağ desən, "Bağdad" vəzinə BağOd desən və ya "Ərəb" cə "Məkkə" vəzinə BağOd desən, Sibir bu yanında qalar! Odur çayı vəzinə "Ki Ər" - "Kür" deməlisən!. GurOd vəzinə "qurd" (canavar) və ya "Kird", "kürd", GurOdM-nə vəzinə "Kirdman" deməlisən! Ey OdÜn s vəzinə "Ki Ün Əs" və ya indi deyildiyi kimi, "Günəş" deməlisən!

Ey OdÜn s - Uca Həqiqətin Yaradan Ününü unudub "Günəş" deyən "Türk"ün faciəsini hiss eləyirsənmi, duyursanmı?!

OdÜn s vəzinə "dəniz" deməlisən! Əks halda başıyın üstündə "Domokl qılıncı" peyda olar!

Sultandan sonra çoxlu Pünhan gizlin Muğannalarla görüşəcəksən. İşıq gəmilərində uçan Əbədi Bağ nəslə ikən ölümlü insanlara çevrilib müxtəlif yerlərdə gizlənen "Muğ" - Bağlarımızı, "Aşıq" - Əsəgləri-

mızı tanıtdıracaqlar sən. "Ələmlik" - Vahid Ələmlik biz, yəni Ələmlik - "Allah"ımız birdi sənən" deyəcəklər. "Səlimləyiküm" vətənin "Səlimləy" deyirlər. Yəni, "Yaradan Ələm Uca Ələmdir!" Cavab verirlər: "Ələm sənlim". Yəni, "Uca Ələm Yaradan Ələmdir..." Vaxtı çatanda çox adam açılışacaq sən. Hərəsi Elmimizin bir guşisini işıqlandırır yeni-yeni həqiqətlər açacaq. Elmi mənimsəyib, bütün varlığına inanacaqsan ki, Yeni tarixin qırxıncı ilində "Qalaktika"ımızın - Qalagımızın "Allah"ı - Ələm (Safə İnsan Ələm) olan EySəminin ("İsa"nın, İsa+usun) Ələmli! Bəli, oğul! Budu səninin sevgin, ailən, oğul-uşağın, qohum-əqrəban: Ələm! Bütün Odur bəşəriyyəti Vahid Ələmdir, "Lailah-illəllah" ola bilməz!

EySə özündən böyük qardaşı Evrim Sar Ənəğin ("Avrama" döndərilən) Ələmi;

Evrim özündən böyük qardaşı EySə Ənəvin ("İsa"ya, "Noy"ya, "Nuh"ya döndərilən) Ələmi;

EySə Ənəv özündən böyük qardaşı Ulu Bağ Ələminin Ələmi; "Din" yalançıdır; EySə Ənəv - "Nuh"nın ilk peyğəmbəridir, nə də ilk oğul.

Ulu Bağ, Bağ Atamızın Ələmi;

BağBağƏn Babamız isə EyOdur Babamızın Ələmi Bu ilkməlumatı alanlara bunu da deyirlər ki, təhrif dillərdə "Peyğəmbər", "Peyğünbər" döndərilən BağƏn EvrimEy "Məhəmməd" - "Mühəmməd" - "Muhamməd"nin Odu - adı - rütəsi BağHəməddü (Vahid Həqiqət Bağıdır).

"İmam" Ələminin Odu - adı - rütəsi EyMənin Ələmi (Mənim Uca Ələm).

BağHəməddü - "Məhəmməd" qədim "GurƏn" verilib, GurƏn! Yəni, "Quran" uzaq, - "Türk"çü, Odurçisi. O kitab bir müddət "Məkkə"də bağlı seyfə saxlanılıb; maraqlananlara deyiblər: "Bu alimlər üçündü, adı bəndələri verilmir". Belə çıxır ki, iki "Quran" var? Xeyr, oğul! "GurƏn" var və "GurƏn"ün fəsanlışıdırılmış, iyrənc tərcüməsi "Quran" var.

Ələmini EySə verib BağHəməddü. "Allah" - Ələm EySə ("İsa"; "İsa+us"). Bilməlisən ki, Ələm EySə cəmi Odur bəşəriyyətin - cəmi Kainatın yox, təkcə bizim "Kalaktika"ımızın Qalagımızın "Allahı" - Ələm Ələmi. Hər Qalagın öz Ələmi var. Hər Ələmin yanında öz SimOd məclisi var.

"İslam" yoxdu, Ələm sənlim var, oğul. Ələm sənlim - Yaradan Ələm!

Gör indi, necə gizlədilib həqiqətimiz, dünyamız, bəşəriyyətimiz!

İndi ged bilırsın. Xançalı yox, çamadanını götür, get mirli mülkün. Çürükün orda qalırıq indi biz. Get sakitləş, yat dincil. Sonra Sultannan görüşcüksən!..

Səməd duruxdu: "Sultannan görüşcüksən! Mümkündümü?!" Yen də beyni qıjıldaya-qıjıldaya, gözləri tutula-tutula, hara getdiyini, necə getdiyini bilmədi.

5

Qapını Hənif arvad açdı.

Həyətdəki alçaq çardağın arxasında təkotaqlı çiy kərpic evdə tavanın ortasından sallanan yeddilik lampanın¹ alovu qapının yelindən uzanıb-yaymalanıb, hisli şüşəni daha da hisləndirdi, arvad saçları dağılıb gözlərinin üstünü tutmuş ucaboy adamı vıvılcə tanıya bilmədi.

- Xeyir ola... Gəl gör bu kimdi belə, a kişi, - deyib içəridən rini çağırdı, tanıyanda isə, rini üzünə basdı, - Allah, mən ölüm ver!

İllozoğlu otağın yarısını tutmuş nəhəng taxtın üstündə böyrünü cecimə verib, mütəkkəyə dirsəklənib yatırdı. Arvadının çığırtısına quş yuxusundan bir göz qırpımında ayılıb, quş cəldliyi ilə yerə atıldı, səhərdən axşama qədər yollarda arabaların, atların, mal-qaranın qaldırdığı toz-torpaqdan keçəyi döndən çal tükli sinəsini qaşıya-qaşıya, gözlərini qıyıb, qonağa diqqət yetirdi və bir ılı sinəsində, o biri ılı qıyanın zorba başında, donub qaldı.

Kandarın bir tərəfində Gülgəzin ata-anası, o biri tərəfində Gülgəzin istəklisi dayanmışdı. Nə qədər ki Gülgəz aralıqda idi, bu kandar görünməzdi. Gülgəz aralıqdan getmişdi, kandar vətəndə sədd mənə gəlmişdi, odur ki, nə bu yandan ayaq atan vardı, nə də o yandan.

Səməd özü də mənə qalmışdı ki, bu ev nə üçün gəlir? Necə gəldiyini də doğru-dürüst bilmirdi. Yadında qalan bu idi ki, meşə çox qaranlıqdı, lap uşaqlıqdan hər qarışına bələd olduğu Kəsəyolla yerisə də, tez-tez ağaca toxunurdu, üz-gözünə şax-budaq çırpılırdı, üstəlik, ləndə nə isə tez-tez kol-kosa, kötüy-zada ilişirdi, səbəbini daha da tarıma çəkib lap cana doydururdu. Əmma heç nəyə diqqət yetirmədiyi kimi, ləndəki şey də diqqət yetirmirdi. Yalnız seyrəkliyə çıxıb, göydə ulduz,

¹ Neftli yanan çırağın (lampanın) n xırdası.

yerdə şəh işıltısı görüb, Sudüşəndə, həmin saqqız ağacının yaxınlığında olduğunu başa düşüb istər-istəməz yavaş-yavaş gördü ki, əlindəki şey çamadır.

"Dəli Səməd"dən Səməddən qalan yadigarlar içində bir yadigar da qalmışdı, o da daş əzələli idi, həmişəlik daşlaşıb, həttə "cəhənnəm kürsi"ndə də ərimmişdi, əksinə, "cinayətkarlar" - "qatillər" görüş gününün yaxınlaşdığını duyduqca Səməd sövq-ətəbi bir ehtiyac əzələlərini daha da daşladmışdı. Odur ki, çamadanı rastına çıxan ağaca çırpanda meşədə elə bil mərmə partladı, bürküyü gör yuxarılarda -uca budaqlarda yatışan iri quşlar gurultu ilə dağılışıb, qaranlıqda göyün dərinliyində cumdular.

Yadında qalan bir də bu idi ki, Qudalı Rəhimin hansı möcüzə iləsə elektrik işığına qırıq olmuş həyəttində boynu xışlı it ağzını açar-açmaz bütün məhləddən çoxlu canavarsayağı it xılı - köpək sürüsü töküldü, ağ tor köynəkdən camış qılı kimi qara qılı çıxmış Qılı Qeybəli üç yüz voltluq lampanın güclü işığı altında çarpayından qalxıb it xılına tətəpindi, hələ qaranlıqda olan köhnə düşmənin hansı hikmətli səs uzaqdan-uzağa tanıyıb, gül-gül qabağına yeridi: "Qorxma, qorxma. Gel, gəl, ay Səməd. Sən də öz kəsimizsən¹ daha, dəyməzlər sənə", - dedi.

Qılının açıq şadlığı, rişəndi və "sən də öz kəsimizsən daha" sözlərindəki gizlin məna təhqirdən bəzər səsəlib Səmədin üzünə şapalaq kimi yapışdı. Rəhimin üstü dəmirli, daş imarətində o yanda, məşhur palıd kötüyünün arxasında xırda pəncərəsi saralan daxməyə doğru getdiyi halda, dabanı üstə döndü. O söz şapalağından nə kökə düşdüyünü indi Hənifə arvadla əlzoğlunun gözərində oxuyurdu.

Deyərsən "Dəli Səməd" oyanmışdı, özü də indi yox, əmisinin darvazasında sevinc və xoşbəxtlik həsrətində kükrəyən etiraz və üsyanla birgə oyanmışdı. Düz yeddi il səkkiz ay yatıb, birdən-birə gözələrini açıb, ancaq atasını yox, ata həmişəli əmisini də, istəklisini də itirib tamam tək qaldığını, Xıdır Abının sirrli, sehrli nitqində sonra isə, qulaqlarında çox uzaq, anlaşılmaz aləmlər kimi səsləndən "Odur", "Saf Ağ", "Bağ" sözlərinin qatı dumanı içində faciəsinin ağırlığını duyub, darvazadan eşiyə, küçəyə atlanda deyərsən əvvəlcə qırmızı tuf daş binaya doğru cummuşdu, birbaşa əmisinin kabinetinə qalxıb, qapını bağlamaq, "Qaraçı gözəli"nin ayaqlarından tikanları dişləri ilə çıxara-çıxara, hələ o körpə

¹ Təhqiri ifadə, yəni "sən də öz "sünnətimizsən".

vaxtından Gülgəz neci könül bağladığından başlayaraq hər şeyi danışmaq, "avariya" günü hamının təkrar etdiyi "qəsd işi yoxdu" sözlərini, qəbristanda kükrəyin şübhəsini, "qara həyulani", "cəhənnəm kürsini", Çax-çuxla görüşünü, həyətdə Sultansız, Gülgəzsiz dünya haqqında düşündüklərini açıq-açıqına ortalığa tökmək, hər şeyi aydınlaşdırmaq, bədbəxtliyi törədən səbəbləri bütün dərinliyi ilə öyrənmək, bilmək, Abının çox ciddi xəbərdarlığına, qadağasına baxmayaraq, hökmün qisas almaq niyyətinə düşmüşdü, əmma yəqin ki, əmisi ilə üz-üzə gəlməyin, "açıq-açıqına" danışmağın çətinliyini, bəlkə də heç mümkün olmadığını hiss edib yolunu dəyişmişdi. Çax-çux dön-dön, müəmmalı təkidli "Gülbənzarın görüşməlisən hökmün" desə də, bu sözləri yox, "kənddə gözlüyəcəm" sözlərini yada salıb, şəhərlə Qonaqlının arasındakı Kəsəyola - meşəyə şığımışdı... Pal-paltarla, nadir kitablarla, qiymətli şeylərlə dolu çamadan yox, Səməddə mənalı, perspektivli insan həyatı da yox, o həyətdə götürdüyü xançalı vəz edən dəmir barmaqlarla, Çax-çuxun xirtdəyində yapışmaq lazımdı. Odur ki, barmaqlarını üyüşdürən, əsəblərini tarıma çəkən çamadanda həttə anasının çox qiymətli yadigarından -"açxa"lardan olduğunu da, diplomunu da unudub, o yükü ağaca çırpdı, həttə qan tökülən yer - saqqız ağacının yanına da burulmayıb tələsdə ki, bir əlilə Çax-çux adında o "sirlə dolu sin"dən, o biri əlilə iri hülqumlu uzun, quru boğazdan yapışsın, "Danış! Aç tök hamısını!" - desin. Yeddi il səkkiz ay müddətində, "avariya" günündən, "qəsd işi yoxdu" sözlərindən bu günə qədər nə baş vermişdisə, hamısı o sində idi və Səməd o sinəni bütün acı, kitab kimi oxumalı idi. Odur ki, Ortayoldan və Qudalı Rəhimin imarətində o yanda, palıd kötüyünün arxasında saralan o üçü qarış uzunluğunda, ikicə qarış enində pəncərəyə doğru qətiyyətlə gedəndə bu qətiyyəti sındırması bir şey görmürdü. Əmma Qeybalının beş-altıca kəlməsində sındı. "Gəl, gəl, ay Səməd. Son də öz kəsiyimizdən daha". Yəni: Sultan əmirlinin düşmənlərinin məhləsinə gəlişənsə, o "sirlə dolu sin"dəki sirlərin hamısının Sultan əmirlinin əleyhinə olduğunu bil-bil, mütləq öyrənmək, bilmək istəyirənsə, daha sən bizim fərqimiz yoxdur?! Yəni, Çax-çux Xalqla Qudalı Rəhim Sultan əmirliyi necə düşməndirərsə, daha sən də eləcə düşmənsən?! Dabanı üstə dönüb gəlib bu qapıyı döyəndə Səmədin üzündə belə bir fikrin dəhşətli həkk olunmuşdu. Dağılıb tökülüb tərən islanmış gur qara, ordan-burdan azca şabalıd saçların arasından heybətlə gözlər parlıdaydı. Həmişə arvadla əlilə zoğlunun qanlarını donduran da elə bu idi.

Əllozğun sönmüş qılıyanı damağından çəkib kəmərinə taxdı, Əllərini biz-biz tükələri bozaran qara üzünə sürtdü, xırdaca, yumruca başı ilə bədəni arasında nazik armud saplağına oxşayan boğazını qırıb - quş-sayağı uzadıb udqundu və belə, yenə quruyub qaldı: iri qol-budaqlı, hündür, qorxunc adamın qabağında nə başqa bir hərəkət eləməyi cəsarəti çatdı, nə də bir kəlmə deməyi.

Hənifə arvad isə, "Allah, mən ölüm ver" deyəndən sonra pıçılıya keçmişdi, ovsun oxuyurdu ki, bəla sovuşsun, hələ başı qızıl əsgər papaqlı Ərköyün sədr oğlu vaxtından "Göyüm" deyib əzizlədiyi, indi isə içəri çağırmağa da ürək eləmədiyi bu dəli-divanə cavan bu evə bir xəttər yetirməsin, can-cürəsi, Əl-qolu da olmayan, bircə qızdan savayı kim-kimsəsi qalmayan, oğulsuz, arxasız Ərin Əl qaldırmasın, atan-tutan, vuran-yıxan, qara naxırlı, sel sürülü igidlər məskəni Əlloz ocağında tək göblək tək bitmiş bu bədbəxt, el içində şərmdən olmasın...

Səmədin sükutu nə qədər çəkdisə, Hənifə arvadın ovsunu da bir o qədər uzandı.

Qudalıların və ümumiyyətlə, bütün kəndin dilində "Atdan azma" bəzməsi və "kə Hənifə" ləqəbi ilə tanınan bu kor-kobud arvadın gözəlində elə bir bulaq qaynarlığı vardı ki, belə yalvarış vaxtında bu qaynarlıq daşı da yumşaldırdı.

Qorxudan arvadının dalına qısılmış cırdan kişinin fındıqburun, qara-quru sifətinə isə elə yazıqlıq vardı ki, bu yazıqlıq cəlladı da yumşaldardı. Səməd də elə buna görəmi tutulmuşdu? Yoxsa, ona görəmi ki, bir-birini qəti yaraşmayan bu təzadlı Ər-arvaddan möcüzəli gözəllik mənə gəlmişdi və Səməd Hənifə arvadın gözəlində baxdıqca, Cığalı Gülgəzin - "qaraça gözəli"nin qaynar bulaq gözələrini görürdü, Əlloz-oğulunun "armud saplağı" boynuna baxdıqca, Gülgəzin "durna boğazını" görürdü və hiss edirdi ki, bu ata-ana ilə kobud rəftar, bunların yaratdıqları gözəlliyin özü ilə kobud rəftar kimi bir şeydir.

Təpiyib qaysaq bağlamış, qalın dodaqları ilə bil Səmədin özündən asılı olmadan tərpənib ağır-ağır aralandı və Səməd, yaratdıqları gözəlliyin bədbəxtliyi ilə birlikdə, şübhə siz, bədbəxt olan bu ata-anaya olduqca səmimi sözlər dedi:

- Zülmətdəyəm mən. Heç nə görmürəm, heç nə bilmirəm. Necə olub bu iş?! Atamın sağlığında... hələ o vaxtlar Gülgəzin mənə münasibətimi bildirirdi mənə... Sonralar da eşitməmişdim?! Gəlmişəm, qızınız məmin evində arvad!.. Necə olub bu?!. Nə Seyid kişi bir söz

dedi mən, nə də Xeyr arvad... nə də Xızr Abı!.. Mən bilməliyəm!.. Soruşuram necə olub bu iş?! Niyə dillənirsiniz?!

Nə Hənifə arvadın səs çıxırdı, nə də arxasında büzülmüş Əlləz-oğlundan.

Onların əvvəlcədən gözlənilməz bir səsi:

- Sən deyilmədimi ki, heç kəs heç nə bilmir! - deyəndə Səməd diksindi, geri dönüb yenə də Abım gördü.

Hündür, qara çəpərin darvazasında Sultanın boz "Pobeda"sı dayanmışdı. Gur işıqlı faraların qabağından bəriyə doğru şofer quşburun Müslümün nazık, uzun kölgəsi uzanmışdı. Səməd maşının açıq qapısı arxasında, oturmaqdakı adamın qaraltısına baxıb, bir də diksinən kimi oldu. Sultan?! Yox, əmisi deyildi, Çürük Aşıqdı, köynəkli sazı qucağında tutub bu yana boylanırdı.

- Gəl, min gedək! Qapılara düşməyini məsləhət görmür səni böyüdən adam! - Abı əlini Səmədin biliyinə atıb, elə bil həttə zorla aparmaq istədi. Əmma gözü Səmədin gözünə sataşanda birdən-birə sütləşib köksünü ötürdü. - Belə baxma mənə, gözümün işığı! İnan, inan, inan ki, heç kəsdən heç nə eşitmiyəcəksən. İstəyirsən keç içəri, otur. Bir yana baxanda elə yaxşı olar otursan söhbət eliyəsin bir az. Qırx yeddinci ilin iyununda ikilliyə qəbul imtahanına gedəndə ayrılmasan sən o vaxt "A qaynən! A qaynata!" - dediyin bu gözəlçillərdən. Dünyanın məndən zəhləsi gedir, mənim də bunlardan. Açığını deyirm, elə o "A qaynata!" - dediyin vaxtlardan mən istəmədim qaynatan, qaynən olsun bunlar. Qırx yeddinin iyunundan bəri dərdində, yasında keçib illərin, nə qızla məmli-başlı ünsiyyətdə olubsan, nə də bunlarla. "Nə var, nə yox? Dolanmanız-zadınız nə təhərdi?" vəssalam! İndi otur bu evdə, indi danış bunlarla! Tutmaz, oğul! Kolxoz qurulanda qardaşları gülləndi, sürüləri, naxırları alındı, Sovetin yalaq itinə döndü bu Məmiş. Yalını verir, kimin üstünə qışqırırlar, ona hürür! İnan mənə, adamlıqdan çıxıb ikisi də!

Aşıqdı mənim aram bu Göbəlləknə. Üzünə deyirm: "Yal içənsən, materialbaz, böhtançısan, Məmiş!" Deyir: "Görmüşük, elm-savad insanı insan eliyir, əmbə səni tərsinə, qudurdub, ay Abı, hey elə harf eləyirsən tutursan adamı. Bilmək də olmur, azarın nədi, a dərdin alım, niyə qapırsan!.." Deyərm: "Mənə baxıb sən də qəliyan almısan ağzına. Olmazdımı vaxtında sözümlə baxaydın, təki-tənha qalıb rəziləşəndə gəlib yanımızda balabançıdan, dəfədən-zaddan olaydın. Əyri yola

getməzdin, çalınan, oxunanlardan başına da bir şey qoyardın!" Gülür heyvan, deyir: "Çürükün işiniz-peşiniz pul yığmaqdı toylarda. Başımda nə işin var, xeyir vermək istəyirsiniz, cibimə də bir şey qoy!" Zarafat eləyir guya, hırıldaıyır. Əslində, bir ilan da budu elə. Yazıq Çürüyü də, məni də dilə-ağıza salıb: "Hər şeyin yüz yaşı var. Əmbə pul yığmaqdan doymurlar, aparıb şəhər bəlnisində sestraların təkəllüfinə tökülür, masaj elətdirirlər ora-buralarını, cavanlaşdırırlar özlərini!.." Eşidirsən? Boş-boşuna danışmıram bu Göbələyin barəsində. Bir ilan da budu dedim. Tək deyil. Yüzdü, mindi bu! Burda - Qonaqlıda, Tahiridə, Qurbanlıda, o yanda - Qazağın kəndlərində Göbələk Məmişin papağı qaralar-qaralmaz, dörd-dövrəsi dolur heyvanatla. Pıçha-pıç, pıçha-pıç! Ötən illərdə İrəvan, Dərbənd, Yəylə, Göyçə, Vədi tərflərində nə qədər insan seli qovulub, çoxu qırılıb, qalamı qaçır isti, susuz yerlərdə, çalışanlar bizə sığınırlar. Əmma bax bu, "dördün alım, dördün alım" deyər-deyər, astaca-astaca sürünür NKVD Güllənovun, prokuror Sayılovun, RİK Atamalıının arabələrində, ordan gedir, dediyim kimi, pıçha-pıç: "Göyçədən sürülənlərin hamısı köhnə Evrəy Oduridi. Çoxunun adı da üstündədi: Ələs, Evləs, Ələsgər, Eləslə - "Veyslə", BağSim - "MakSim", Bağ, Ağı..." - bir sicilləmə siyahı verib, hamısı Sibirin lap qatı yerinə sürülüb, məktub var, qışdan yazı çıxammayıb qırılıb hamısı! Qatıldı bu "qaynata" dediyin murdar!.. Əli birinci ildə Başkeçiddən sürülənlərimiz barədə də yazıb: "Vəh deyil bu adam, Evlədi, Kərim deyil Odurimdi, Zal deyil, Əslədi..." Yer verməyin kənddə-kəndə, kök salmasınlar!" - və sairə və ilaxır. Bax, belə ilandı bu Göbələk. Soruş: "Dəmiryol vağzalının poçtandan maaş alırsan yetmiş manat hər ay, hardan gəlir o pul?" "Bilmirəm, - deyir, - kimsə, uzaq qohumlarımdandı". Çax-çux göndərir öz cibində! Kim oldu indi bu "A qaynata?!" Niyə gəlmişən bu Xudiyev itinə qapısına?!

Abmın aramsız səsinə beyninə əlavə qıjıltı düşsə də, Səməd deyilənin hamısını eşidə-eşidə keçib otağın döründə - yuxarı başında, yorğun-üzgün, taburetkaya - kətilə çökmüşdü. Abı qəlyanına tütün basa-basa, sarı samanları işıldaşan boz divar boyunca o yan-bu yana narahat gəzinir, usanmadan deyiniirdi:

- Göyçənin beş kəndlərində biri bizim AğBizin kəndidi. Ulu Babamz Musa ağa tikdirib orda ilk evi. Bir baş kəndimiz də Qazağdan bəridə Padşahlıqda, onu da Musa ağa tikdirib oğullarına, özü qaçıb qaçaqların arasında Comurd adıyla yaşayıb. Ən gizli şeylərdi bunlar, əmma bu da KQB-dədi. Kim yazıb? Bax bu yaramaz Göbələk!..

İllozğun lampanın altında-ortalıqda dodaqlarını dodaqlarına yapışdırıb quruyub qalmışdılar.

Səməd Hənifə arvadın "qaynar bulaq gözlərində" vahim il birgü Gülgünin gözlərindəki vahimni də gördü. Əgər Hənifə arvadın kirpikləri bir az tozlu kimi boza çalmasaydı, ana ilə balanan gözləri demək olar ki, bir-birində seçilmişdi. Qalın buz bulağın gözünü necə tutarsa, vahim də bu gözləri eləcə tutmuşdu.

Səməd İlini üzünə çəkdi, içərisindəki burulğanda çalxamb-burulub, arvadı silkələmiş, ayılmağa çalışdı:

- Niyə belə baxırsan mənə, Hənifə xala! Davaya gəlmişəm mən.

Qorxmayın, söz tutsun diliniz, bir söz deyən mən!

Axır ki, buz sındı:

- Ay belə ağlına-dərəkən qurban olum sənin! Deyirəm axı, bədən niyyətən gəlmişsən sən bizim üstümüz. İzin ver, o ay qabağından öpüm, a dərəkənlə oğul!

Abı üzünü divara tutdu:

- Öp, öp! Tfu!..

Arvad başdan-ayağa titrəy-titrəy yönəlib Səmədin islah saçlarını qaldırıb, həttə, ovucları ilə tərini silib "ay qabağından" yəni alından, sonra o üzündən, bu üzündən öpdü.

Elə öp-öpə titrəyirdi.

- Səni həmişə öz balamız bilmişik biz. Allah şahiddi... Xıızr Abı burda bizim yazıq kişinin barəsində nə qədər yaxşı-yaman desək, elə kişi də çox istiyir səni... Nolsun yazıb "Avdı döyül, EvOddu!", "Nağı" döyül, ÜnAğdı, "İrşad" deyil, ərşaddı. Göyçəynin az-çox gediş- gəlişi olanın elə hamısı bilmirmi ki, mollalar qoymurlar orda adamların çoxunun adını! Məmiş yazıq yanı o qədərmi böyük qəllət eləyib?!

Hamı yazmırmı?!

Bulağın gözü bulanlıqda: "Sağ söz" vızın, arvad elə hey o yan-bu yan danışdı:

- Gözümüzün nurusan, a nur, nə oğul!.. Yazıq, nakam Sura dünyadan gedən günü bax bu döşlərimdənin süd vermişəm sənə. Qiymət İlimdənin almasaydı, özüm saxlıyardım səni, özüm böyütdürdüm səni.

Sonra da, allah versəydi, qapında qulun, qulluqçun olardım! Biz neyniyək ki, arxılarda sular tərşin axdı!..

Səməd nə vaxtsa doğma, əziz "qaynana" olan, indi isə qızını xatırlatmaqdan başqa bir doğmaları qalmayan arvadın bir kəlməsini də ötür-

mürdü: arvad eyham vurmurdumu, demək istəmirdimi ki, bu bədbəxtlikdə günahsızq biz? Necə günahsız ola bilərdilər? Gülgəz ata-anasından gizlinmi aparılmışdı?!

Əlzoğlu da, nəhayət, dirçəlib, səsinə arvadının səsinə qatdı:

- Xoş gəlibsən, dərdin alıb. Öz evin gəlibsən... Deyirdim bizi yad elməzsən daha. Bu çərx-i-fəlin necə fırlandığını, vallah, fəlin özü də bilmir heç. Odu ki, adamı eldən elə tullayır bu çərx, belədən-belə tullayır, axşam yatarsan, bilmirsən sabah nə gələcək başına... Bu Abı qocaldıqca itirir ağlını. Sən fikir vermə bunun çərx-n-pərxinin, dərdin alım. Deyirəm "Abı"sanmı sən, ay AdıPünhan?! Sabah-biri gün Şura hökuməti sənə özüyün də çarəni qılmıyacaqmı?! Mənim özüm dəmiyəcəkmi naxır, sürü sahibi Əlsuşağındansan, Əlzoğlu deyilsən!.. Allahın yolundan çıxıb bu Abı, xəlvəti bəddəmlə işləməyə məşğuldu. Sizin nəslə qohumluğu çatır bu bayquş gözlünün, odu ki, dərdin aldığı min də badalaq qururlar bu Xızrın bəddəmliliyində xoşu gəlməyənə. Bu milləti istəməyənə deyilən gör, peyğəmbərdən çox-çox vətənlər də varıymış. Mən bədbəxtin nəyinə gərəkdi Ermənin, Rusun dediyini deyim?! Rus deyilmi məni belə rəzil eliyən?! Bu Xızrın özü də milləti çaxnaşdıran, ayrılıq salan, a dərdin alım! Vallah-billah, bizim bədbəxt bələmizdən Sultanın başına nə gələdisə, o da bax bu Xızrdandı! Bu rahat otursa, inan bizi də incitməzlər ordan-burdan, a dərdin alım!.. Adı molla, özü şeytan düşüb ortalığa!.. Novruz bayramında gecələr tonqalların qıraqlarında uşaq-muşaq da bunun sözünü deyir: "Novruz" deyil, ÜnEv ƏrÜzdü. Qurban bayramı da: "İsmeyil qurbanı" deyil, ƏsEvəli, yəni özünü öldürməyə istəyirmiş "İbrahim" - Evərim peyğəmbər!.. Dünyamız özü dəyişir nədi, dərdin alım, düz iş yoxdu!

Səməd bunun da hər kəlməsinə diqqət yetirirdi: bu da eyham vurmurdumu, demək istəmirdimi ki, bəla kənardan gəlmişdi? Məhz necə olmuşdu? Abı niyə elə səbi gəzinirdi? Bircə balanın dalınca maşın gətirməkdə fikri-məqsədi nə idi? Çürük Aşıq da maşında idisə, o da ağ binaya getməli idisə, demək Sultan Bircə balası üçün həttə saz, söz də hazırlamışdı?!

Əlzoğlunun cır, quru-sərt səsi indi səbilik törəldirdi:

- ...Açıq, gözəlmirdim qapımızı açasan. Xoş gəlibsən, dərdin alım.

Bu üst-başını harda bu kökə salıbsan? Şalvarın cırlıb. Sudüşəndən kəsəsin gəlibsən nədi, balağların batıb. Corabların da su içindədi... Yamaqlı paltar geyən yoxdu daha, dərdin alım, yoxsa deyirdim şalvarını

yamasın Hənifə xalan. Əli qızıldı Hənifə xalayın. Axır vaxtlar arvaddı mənini dolandıran. O yetmiş manatın sirri var: mənim adıma gəlir, ayrısı alır, dərindən alım. Rəhmətlik Məddənin sonra xeyir-bərəkət yoxdu kənddə. Gündə bir sədr qoyurlar, hər sədr də bir hoqqa çıxardır. Qılnc Qurban da elə o köhnə qılncdı, gah yerimizi ölçür, deyir artıqdı, kəsir, gah heyvanı sanayır, bircə baş şaqıldaqlı toğlunu da qoymur normadan artıq qalsın bu həyatda,¹ qonaq-qonaça gələndə bir toğlu boğazı qanadaq, özümüz də bir tikə dadaq. Hər dəfə praktor Sayılovun ayağı dərindən bizim qapıya, uzaq qohumumdu, ondan bir az çəkinirdi Qılnc Qurban. Sayılov ayağını qapımızdan kəsəli, genə ley² tiki cumur üstümə Qılnc Qurban: "Lüt Cəfəri cana doydurubsan. Rayondan böyük-böyük adamları qonaq çağırırsan, kabab verirsən, iş düzəldirsən, Lütün xirtdəyindəni yapışırsan ki, xərçim çıxıb böyüklər, bu kağıza qol çək". Nolar, a bala?! Mənim ağ sürülərimi udan kolxozdan bir toğlu alsam, dağlar kolxoz?! Deyirəm, eşit, yeri düşəndə qamaşdır o Qurbanı. Beləydi mi Məddənin vaxtında? Yox, yox. Ayrı əryyəmiydi o əryyə, dərindən alım. Əmək gününə kolxoz özü verirdi ətliyi. Toğlu nədi, həftədə, yarım ayda bir əmlək kəsərdi qonağının ayağının altında bu suyumsuz Göbələk Məmiş. İndi Hənifə xalayın ərşətində umudum. Olanda əvəliklə, penceyəni dəyişirik dişimizi, olmuyanda elə ərşətdi ki, ərşətdi...

Məlum oldu ki, Əli toğlu qonaqlarına toğlu-filan kəsərkə niyyətinə deyildi.

Abının aramsız ayaq səsləri də bir tərifləni səbiləşdirirdi. Üstəlik, Hənifə arvad gah içəridə, gah da eşikdə, ocağın, qazanın böyür-başında yüyürüb-yıxılırdı.

Əli toğlu isə, Abının arada dediyi kimi, "yaman xoda düşmüşdü":

- Məktəbini qurtardınmı, dərindən alım? Bakıya qayıdacaqsan, yoxsa qalacaqsan? Şəhərdə yaşamaq ayrı şeydi... - Fındıq burnunun xırdaca, zərif pəriləri tır-tır əsirdi. Cücənin gözələrin kirpiksiz qapaqları vur-hay tərənirdi. Dırnaqları qaralan, gödək-gödək, yoğun-yoğun, qabarlı barmaqlar vur-hay qəlyanı doldururdu. Səməd bunun hamısını görürdü. Daha doğrusu, diqqət yetirirdi və elə bil hər şeyi birinci dəfə görürdü.

Kəmərinə asılı kisədən tütünü çimdik-çimdik çıxarıb, barmaqlarının ucunda didə-didə, zə-zə, uzun həngamənin sonra qəlyanı

¹ Kolxozçunun həyatı sahəsində "artıq torpaq", "normadan artıq heyvan" zorla alınır.

² Ley - kiçik qartal cinsi.

doldurub, nəhayət, alışdırmaq lazım gələnə, kibrit əvəzinə, əlverişli evinin suvaqsız divarından bir saman çöpü qopartdı. İndicə taxtın küncünə çıxıb, ordan əlini uzadıb, quru saman çöpünü lampadan alışdırıb qolyanda tənəkinin üstünə qoyacaqdı. Hələ "başı qızıl əsgər papaqlı" vaxtlarından ta bu son illər qədər Səməd əlverişli evinin bu hərəkətini min-milyon dəfə görmüşdü. Yadında idi ki, bu hərəkət hamı gülürdi, o cümlədən, Abı da gülürdi: "Göbələk Məmişdi də. Göbələkdən nə əhliyyət umursunuz?" - deyirdi. Təki bir nəfər - "Göy" gülürdü. "Bəsdi, a kişi, bəsdi. Belə şeylər eləmə! Ucuzlaşdırma özünü!" - deyirdi. "Mənsənin hörmətini qoruyuram cəmaatin arasında, səni güldürürsən özünə cəmaət!" - deyirdi və o vaxtlar burda - kənddə dükanla işləyən Qayım Qudalıdan kibriti yeşiklə alıb gətirirdi ki, "Qayınata" bir də saman çöpünü əl uzatmasın, saqqalının çallaşan vaxtında uşaq kimi taxta dırmanmasın. Belə şeylər o qədər olmuşdu ki, kənddə həətə zərbi-məsəl mələk gəlmişdi; hardasa, kim isə xəsislik eləyənə və ya dünya dolanması - güzəranlıq üzündən çox qənaətcilik eləyənə dərhal o zərbi-məsəl yada düşürdü: "Əlverişli tək qəpik qısırsan, acından köpük qusursan".

Səməd diqqət yetirdi: əlverişli hamanca uşaq çevikliyi ilə taxta qalxdı, əlini uzadıb saman çöpünü lampadan alışdırdı. Sonrasına Səməd daha baxa bilmədi. Qərribə idi ki, cırdan kişinin bütün başqa hərəkətləri kimi, min-milyon dəfə gördüyü bu son hərəkətini də elə bil birinci dəfə görürdü.

Hörmətini, əlaqətini qoruduğu "Qayınata" əvəzinə tamam başqa, yad-yabançı bir adam, əldə qayırma, çıpaq stolun o tərəfində, kətilə oturub, Abıya: - "Şi, adamlığın olsun, evə gəlibsən, yanını yerə qoy, -deyib, onu da oturmağa məcbur eləyib, qolyanını tüstüləndirib, yenə nə isə danışdı, Səməd isə daha bir kəlmə də eşitmirdi. Bayaq Abının dilindən eşitdiyi "Xudiyev iti" sözlərindən də bir o qədər təsirlənmişdi halda, indi əlverişli evinin həmişəki adı hərəkətindən - saman çöpü alışdırmağundan sarsıntı duyub, başını köksünə yemişdi. Müsibətin, bədbəxtliyin içində də qolyanını saman çöpü ilə yandırmağı unutmurdusa, belə yüngül sümükə taxta qalxıb taxtdan tullanırdısa, demək, bu kişi üçün heç bir müsibət yoxdu?! Əksinə, sevinirdi?! Sevinirdi ki, raykom katibinin qayınatası olub?! Qudalı Rəhim öz məşhur professor qudası Məhərrəmov Məhərrəm Abbasoviç arxalandığı kimi, bu da öz şan-şöhrətli katib göyü-kürəkni Sultan Əmirliyə arxalanacaq, daha nə

qapısında yeri ölçülü cək, nə heyvanı sananacaq, "qəpik qısqmaq, köpük qusmaq" vətənin firavanlığı, xoşbəxtlik tapacaq?! Bu müsibətin içində də "xeyir-bərəkətdən" danışdısa, evinin suvasız divarlarında işlədən saman çöpləri ilə bu adamın nə fərqi vardı? Yoxdusa, Səməd burda nə üçün otururdu?! Saman çöpü ilə nə danışmaq istəyirdi?!

- Ay Hənifə, nə oldu bərişdən? Süzmədinmi? Yağ ritmə, qovurma çıxart. Əmlək kəsəmmirik dərini aldıgıma, heç olmasa qovurmaynan çıxacaq vətəni. Köhnə qovurmaynan bəriş yaxşı tutur, dərini alım. Xızr Abıya da, o eşikdəki çürümüş Çürüyə də elə bəriş yaxşıdı. Dışarıdan da kasaddılar, ağillan tək, bu alimi bilməllər...

Səmədbaşını qaldırabilirdi. Təhqirdən, xocalıq tənindən, öz ləyaqəti, ucalığı qarşısında utandığundan öləb yerə girirdi.

Ayaq səsləri - çəkiliş şappıltısı eşidildi. Hənifə arvad gəlib, Səmədin sözlərindən dəhşətlənib, birdən yenə qurumuşdu.

- Bəriş yeməyi mi gəlmişəm mənə bura?! Sağ söz deyəmmirsən demə! Cəhənnəmə, goracan demə! Mən hiss eləyirəm, duyuram, görürəm ki, nə iş qurğu qurublar. Abı da etiraz eləmir buna. Bənin niyə bir şey demək istəmirsən?! Qızını raykom katibinə verib xoşbəxt olmusan?!

Yəni güman eləyirsən ki, bənənib qalacaq qızın orda?!

"Armud saplağı" yenə də çiynlərin arasına çəkilməmişdi, əlləzoğlunun hülqumu gedib gəlirdi.

- Deyəsən yaman yorulubsan, dərini alım. Çox yorulanda adam heç danışğını da bilmir... Ay arvad, tərpənsən!.. O ki qaldı qızın orda bənənib-bənənənməsin, onu Həqq-təala bilər, dərini alım. Olan olub, keçən keçib. Cavansan sən, ömrün hələ qabaqdadı. Qayıdarsan Bakıya, inşallah, ad-san sahibi olarsan. Yaxşı qulluqdu, ixtiyaratdı bu zamanınki, dərini alım. Onda hər şey öz-özünə yağacaq başından aşağı, mən tək çulucırıq kəndçiyin heç danışmaq da istəmiyəcəksən. Saman çöpünün yandırdım qəlyanı, dedim görüm neyniycəksən? Buludtəki tutuldu qaşqabağın. Niyə? Çünki şəhər adamsan sən daha, dərini alım, qəpik qısqıran otub-duramazsan sən daha. Düz deyir Xızr Abı, ləyaqət-zad harda bizdə?! Üz-gözüm, əlim-ayağıma fikir verirsən bayaqdan. Həftədə bir kərə ülgüc dəymir üzüm. Dırnağıma da vaxtlı-vaxtında kəsəmmirəm. Sədr bir yana buyurur, partkom o biri yana, ispartkom bu biri yana. Briqadının manqabaşı da Əlahiddə buyurur. Hamısına "bəli" deyəsən gərək, hamısını razı salasan, üstəlik, qapı-bacanda da qurtaldanasan gərək ki, çörəyin olsun bir tik. Aynın,

deyir, yüz illi iki oyunu var, hamısı da bir armud ağacının başında. Neynəm, nə iş görsəm, hamısı qəpiyə bağlanır, dərindən alım. İyirmi ildən artıqdı kolxozçuluq alıb insanlığımızı. Evin divarına suvaq da vurammıram ki, deyirlər manatı artıq düşüb!..

Səməd yenə tüstü görürdü və yenə də nə isə pis qoxu hiss edirdi.

Hənifə qazanı içəri gətirib birbaşa yerə - torpaq döşməyə qoydu, tətilyil sininin üstündən külü sildi. Gülgün "qaynar bulaq gözlü" anası vəzinə, Səməd eynilə bu cürtdən kişinin yatımında, yad-yabançı bir qadının süni gümrah səlini eşitdi:

- Ay kişi, nə "qəpik-qəpik" başlayıbsan yenə? Hökmətdimi, divan-dərdimi Səməd, nədi ki, bu qəddər ah-zar eləyirsən? Öz balan deyilmi! Ah-zardansa, Bakıdan-zaddan soruşsan, görək qurbanı olduğum nə danışır?

- Çox yorulub, arvad, yaman birtəhərdir dərini aldığım. Yoldan gəlib, axı! Əvvəl gərək adamın canı dincəlsin ki, sonra da boğazına çörək getsin. O tasi-zadı bəri elə, isti su gətir, bir ayağını, başını yuyaq yaxşı-yaxşı...

Hənifə yenə eşiyə yüyürdü.

Əlləzoğlu "hə, hm" elədi.

- Yuyaq ayağını, başını. Dincəl, qal gecəni. Sonrasını özün bilərsən, dərindən alım. Eşikdə Çürük deydi gözümlə. Hələ də elə bilirsən qumrovdu səsi batmışın. İçəri çağırıram indi, çalar, oxuyar. Məndən olsa, heç görükmə bu kənddə. Qudalılardı indi bu kəndin ağası. Başda Rəhimnin Qeybalı, ayaqda Çax-çux Xalığın yeniyetmələri... Qurbanlıdan o yanda razyezd¹ var, poyezd gah bir dəqiqə dayanır o razyezdə, gah da eləcə yavaşlayıb keçir. Elə ki, bu Qudalı yeniyetmələri maşınan gedib dururlar o razyezdə, bil ki, Çax-çux Xalıq gəlmişlidi. Poyezd yavaşyanda çamadanlar, bağlamalar dolu təkəyi yağır vaqondan. Bu yeniyetmələr göydə tururlar, doldururlar maşına, Xalığı da oturdurlar kabinkada. Ordan sürürlər əvvəl Qurbanlıya, mal paylayırlar Xalığın adamlarına. Sonra Tahirlidə paylayırlar, sonra da burda. Belə pullu adamlardı indi burda dövrən sürən, dərindən alım. Hökumət-zad sayan yoxdu daha. "Dünya bizimdi" deyirlər bu alver adamları. Açıqı, sənin kimilərin yeri deyil daha bura. Hayf deyilmi sədr Məddin belə pəhləvan oğlu, gəlsin bu Qudalıya-zada yoldaş olsun burda? Get otur Bakıda, böyü! Yaxşı

¹ Dəmir yoldan keçid.

sədan gəlsin qulağımuza, biz də sevinək, fəxr eliyək o sədan-sorağınan! Sultana yol vermiş nələr sənən də yola getməzlər, dərdin alım!...

Səməd boğulurdu. Eyhamlarla dolu, hiyləli sözlərdən başqa, həmişə çox pis iylənmiş dəri qoxusundan boğulurdu. Döşmənin ortasında buğlanan qazanın ttri də bu qoxunu dəf eləmir.

Təngnəfəslilikdən istər-istəməz dikəldi. Gözləri taxtın ayaq tərfində cərgə ilə düzülmüş boz taxıl çuvallarının, qədim kirkir daşlarının üstündə motalın, yağla dolu, ağzı çilikli mal qaranın, qovurma küpünün, bir az o yanda divara söykətilmiş qara sacın, içində qurumuş xəmirə barmaq izləri görünən təstənin və oxlovun üzərində gəzdi. Nəhayət, nəzəri küncə dikilib qaldı. Orda, qapağından yumruq irilikdə qıfıl asılmış dəmir sandıq, sandığın üstündə bir cüt qara xrom çəkmə, bəridə - yerdə isə bir cüt çarx vardı. Çəkmələrin üstünü toz basmışdı. Çarxların isə yəqin ki, altı dəşildiyini görə üçün gözün parçaları qoyulmuşdu.

Səməd nifrətlə üzünü yana çevirdi, çarxların üfunətinə təmizlənməyən qəlyanın qətranı iyi də qarışmışdı. "Sirlə dolu sənənin biri də burda idi, qır kimi qatı nikotinlə dolduğuna görə qoxusundan baş çatlayan qəlyanını sümür-sümür, cücən gözlərini qırıb, tüstünün arxasından Səməddə baxırdı.

Hənifə bir əlində tas, o biri əlində isti su ilə dolu vedrə və mis dolça, tövşüyü-tövşüyü içəri gəlirdi. Çənəsinə tər tökülürdü.

İllozoğlu qəlyanı stolun küncünə söykəyib, tası çəkirdi.

- Bəri ver. Son su tök, özüm yuyacam!

Çömçülib, iki bükülüb, qonağın palçıqlı tufli rindən yapışdı.

- Qaldır ayağını, dərdin alım...

Səməd mat-məttə, tutulub qalmışdı. Abı isə daha dözə bilməyib, qalxıb Səməddə açıq qəzəblə baxırdı:

- Bu rəzilləri niyə rəzilləşdirirsen?! Nə qəddər oturacaqsan bu heyvanat töləsinə?! Nə eşitmək istəyirsən axı bunlardan?!

Hiddəti coşanda dəyirmilənib doğrudan da "bayquş gözləri"ni xatırladan, əslində isə qeyri-adi işığı, sözün əsil mənasında parıltısı ilə valehlik, səcdə oyadan gözləri yana-yana yeriyib Səmədin üstünə qışqıranda Abının sifətində qan qalmadı, qara qarmon qırışları düməğ ağarıb soyuq tərindən islandı.

- Qalx, cahil! Qalx, min maşına! - Yaşıla çalan bozuntul brezent çəkməsinin burnu ilə Səmədin qıçına necə sərt təklik ilişdirdisə, Səməd, sümüyü işləyən ağrıdan dik atıldı, üfunətlə, alçaqlıq və rəzalətlə dolu

Evdən tezç çıxıb qaçmağa, hətta məşının yanında müti yilə baş yənin köhnə dostu Müslümdən, oturmaqda boynu buruq oturan dörd-ölümli Çürük Aşıqdan da qaçıb uzaqlaşmağa tələssdi. İndi aydın olan bircə bu idi ki, əmisi məşin göndərmişdisə, üstəlik, Müslüm də hadisələrə iştirak edirdisə, demək, Sultan onu sərbəst buraxmayacaqdı. Buna görə də evdən çıxıb, ortayolla üzüaşağı gedib, yenə meşə yoluna buruldu.

* * *

Əmma çox uzaqlaşa bilmədi. Hələ Sudüşənə çatmamış, Əlləzoğlu arxadan özünü yeritib, pələninin tətəyindən yapışdı.

- Belə getmə!.. Aman günüdü, belə getmə, dərindən alım!.. Vay, dağılan çəpərim, yıxılan evim! Azdımı mənim düşmənim, sən də bir yandan düşmənin olasan məni, ay oğul?! Bədbəxt eləmə məni, belə getmə. Məsəl var, gəlin atdı, gör kimin qapısına düşdü. Başımın tükü sanı belə şeylər görmüşəm bu tərs-avand dünyada, dərindən alım. Sənin, mənim istəyimin olarsaydı hər şey, məni bəxtiqara istərdimmi qapımdan gözü yaşlı getsin övladım?! Mən olmayım, sən ol qız atası, bu dünyanın beş yiyəsində birinin elçiləri məşin sürsünlər qapına, başlasınlar ki, "Sultan əmirli vurulub qızına", "yox" deyər bilərsənmi, a dərindən alım?! Nəkarayam "yox" deyim məni Sultan əmirliyə?! Özü elə böyük adam, elçiləri özündən də böyük, necə "yox" desin Göbələk Məmiş?! Sən Sandan belim bağlı olsaydı, bəlkə də söz tutardı dilim. Məddin ölümü düşdü araya, elçi göndərmədin, el qaydasıyan, üzkdən-zaddan bir şey tullamadın üstümüzə. Dərdliydin, qanırdıq. Bə sonra?! İki il oxudun, gəldin-getdin bu kəndə, sonra gənə iki il oxudun! Niyə özünü aparmadın, niyə oxutmadın öz yanında?! O da məktəb qurtarmışdı. Sən tək oxumasa da, fəlməli-yəməli oxumuşdu. Taytusunun hamısı getdi. Gözünün qabağında Çax-çux Xalığın qızı da getdi, ikiillik qurtardı, diplom aldı əl qalında, sonra gəlinlik paltarını geyindi, xoşbəxt oldu Qudalı Məsimin. Görmürdünmü sən belə-belə şeyləri, a dərindən alım? Nə qədr gözlüyəcəydi səni mənim balam? Niyə gözlərdin bu qədr?! Qılınc Qurban özü bələhdi, bacısını da bələh elədi, gözlətdi, axırı nə oldu? Qırmızı geyinirdi! Şəstənin gəlib gedirdi Qurbanlıdan bura, burdan Qurbanlıya. İndi yasa batub, oturub, un çuvalına tay olub qalib qardaşının evində. Ələh-ələh, at sürdü qapıma bu yaz qardaşı, sən tək acı da-

nışdı o da: "Gör neç adamı bədbəxt eliyibsiniz..." Mənimmi bədbəxt eliyən?! Nə günahı var bu külbaş Göbələyin, a dərdin alım?! Ağzım allahdaydımı ki, Sultan ə mirli məşin göndərsin qapıma! Sən "göyüm" demişdim mən, ona yox. Sən özün göylük elmədin, atan rəhmət gedəndən sonra yeddicil gözlətdin qızı, indi niyə düşməntəki açırsan mənim qapımı, dərdin alım, niyə düşməntəki gedirsən?! Niyə xoşbəxt olmasın, niyə saxlamasın mənim qızımı Sultan ə mirli?! Əlin dəyməyib, ayağın toxunmayıb. Namusu üstündə, bu çöl-çəmən şəhli gül-çiçəyi tək, tər-təmiz adnan vermişəm mən uşağımı, niyə xoşbəxt olmasın?! Özü tək gülçik balalar qoyacaq o, Sultanın qucağına! Yaşının ölgün vaxtında oğul-uşaq sahibi olacaq sən min! İstəmirsənmi?! Yaxşı oğul tək özünü fikirləşməz, dərdin alım. Ə mindi, can-ciyəndi! Boşamaz! Yox! Boşamaz! Söz çatdırsan, yaxın olmuşuq desən, bilirsənmi neylər?! Məddin mauzerini saxlayır evində, stolunun siyirəsin... Allah göstərsin!.. Əmini də, özünü də, bizi də qana salma, dərdin alım, aman günüdü! Bir qızdı, el bil ölə, Öz əlinə qəbrə sallayıbsan, torpaqlayıbsan üstünü... Çıx get Bakıya, dərdin alım, çıx get. Hə nəfə xalana da, məni də yazığın gəlsin. Açığını deyirəm, nə qədər yazığam, bir o qədər də tər adamam mən. Sultana söz desən, bilirsənmi neylərm? Nöyüdü təkərlə, kibriti çəkərlə o boş qalan ə mirli mülkünə, bir kibrit də çəkərlə ə ləz mülkünə, çal-çəpərimin bir yerdə özümü də yandıraram! Sən həddədin, qorxutdun məni, mən də belə qorxuduram səni, dərdin alım. Yandıraram, vallah! Eşidirsənmi? Yandıraram! Düşmənləriniz elə bir şey istəyirlər allahdan. Sultan onsuz da dildə-dişdədi. Bu yanğınlar da bu tərfdən dilə-dişə düşsə, uçmazmı arxan? Məlsiz-mülksüz, arxasız, köməksiz, tək bir gələ, neylərsən ondan sonra? Sultansız, kim adam sayar səni?! Belədi məsələ, dərdin alım. Odu ki, deyirəm, düşməntəki getmə. Düşməni deyilmə mən sənə. Qohumam! Bə nə?! Qohumam, özü də lap yaxınca! Qohumunu yad elmə... Ə yildim qabağında, ayağını yuyum öz əlimin, hoppandın qaçdın! Xoşummu gəlir mənim ayaq yumaqdan?! "Ə yildim" deyirəm. Bu yaşında kiçildim sən qabağında, sən də gərək qiymət verəsin mənim kiçilməyimə, hoppanıb qaçmıyasan! Xızr Abı qanmaz adamdı, Allahlıq iddiasındadı kaftar! Səni də özü tək bədbəxt eliyər o, sözünü baxsan. Qaçma məndən, qaçma! Düşməni olma! Sultan oğul bilir səni özünü, "Bircə bala" qoyub adını. Sultan da mənim bələmdə. Bələmin balasısan sən, nəvəmsən! Göyüm olmalıydın, fəlkə belə döndər, nəvəm oldun. Nəvə də baba-

sına düşmənin kəsilməmi, dördün alım?! Qayıt gedək evə, qulluğunda duraq, başına fırlanaq. Qayıtmırsan, onda sırğa elə, as qulağından dediklərimi, dilin-ağzın özündə, fas-farağat çıx get Bakıya! Əmin elə orda da arxa olar, yaxşı qulluq, ev-eşik, hər şey düzəldir, inşallah. Nə qəddər çulu cırıq olsam da, mən də əlimdənin gələnini elərim. Mal-qoyun yazdırram adına. Sənin adın olan yerdə Qılınç Qurban heç yaxın da gəlməz çal-çəpərim. Artıram mal-qoyununu, beşi on elərim, onu yüz elərim, o boş qalan mülkdə bir cah-cəlal yaradaram ki, Qudalə Rəhimin cah-cəlah yalan olar onun yanında! Belə xeyir verərim mən sənə, dördün alım. Adam da xeyrindənin qaçarmı?! Bir qız nəmənəndi belə xeyrin qabağında?!

Bu yolla gələndə çamadan Səmədi nə hala salmışdısa, Əli zoğlu da eləcə bir hala saldı. Qaranlıqda tükürək kimi dığrılanıb tövşüy-tövşüy, xışıldaya-xışıldaya tənəyində, əl-qolundan yapışan bu rəddovdan, cindənin, şeytandan heç cür yaxa qurtara bilmədiyini hiss edəndə Səməd dayanmağa məcbur oldu, çamadanı ağaca necə çırpmışdısa, yaxasından yapışb onu da eləcə çırpdı.

Məşənin gecə sükutunda, dəyənək dəymiş it zingiltisayağı uzun-uzadı zingilti eşidildi. Qırxıq başından tökülüb üz-gözünə yayılan isti, çirşli qanı sil-silə, arvadını haraylamaq əvəzinə, məllic zingildiyini başa düşəndə Əli zoğlu bu it güzəranına dözməyib hönkürdü. Baş gicəlləndikcə yığıla-yığıla, dizin-dizin sürünüb, özünü evə salıb, Hənifənin gözündə dördünün əlacsızlığını görəndə Əli zoğlunun hönkürtüsü sızıltıya, göynərtiyə çevrildi. Çallaşmış, durub-toxtamış kişi əvəzinə el bil kimsəsiz, sahibsiz, yetim uşaq, başdan-ayağa qan içində, kandardaca oturub büzüldü. Gülşən Sultan əmirinin həyətinə, manqalın yanında necə çarəsiz sızıldayıb göynəmişdisə, indi atası da eləcə sızıldayıb göynəyirdi...

6

Bircə balanın kəndə getdiyini, orada Əli zoğlunun başını yarıb şəhəri qayıtdığını eşidəndə Sultan bu xəbəri zahirən sakit qarşıladı. Şəhərin alatoranında, papaq əvəzinə başında bir topa çit bozara-bozara özünü yataq otağına salıb, göyünü-kürəkini dümsüyəyib oyadıb: - Qardaşoğlun dəli-divanədi! Çarə, dördün alım! - deyəndən sonra Əli zoğlu pırpız qaşların altında durğun gözünü baxa-baxa qalıb, bu sakitlikdənin heç nə anlamadı.

Kürəkənin çox qapalı adam olduğunu və qayınatasının yüz sözünü bir cavab verdiyini yaxşı bilsə də İzzətoğlu çarpayının böyrünü kəsdirib tərpinəndi ki, əhvalatın üstündən dörd ay keçəndən sonra, nəhayət, hökmin trafik danışınlar. Əmma Sultan nə orada-çarpayıda bir söz dedi, nə də yuyunub tut ağacının altında, dəyirmi stolun yanında, qarğı kreslodan oturandan sonra. Niyə dillənirdi? Nə fikirləşirdi?

- Dərdin alım, bir tədbir tökməsin, hara çıxar bu söz-söhbətin axırını?

Pırpız qaşlar çatılıb qabardı, Sultan İzzətoğlunun sözünü ağzında qoydu:

- Burdan bir yana tərpinə. Gözün qızıyın üstündə olsun. İt-qurd fırlanmasın yan-yörəsin.

İzzətoğlunun əli sinəsi üstə idi:

- Baş üstə, baş üstə, dərdin alım!... - Nigarançılıqdan üzüldü-üzüldü qul kimi yillib, qarğı kreslolardan birinin dalına çəkildi. Qapalı idi kürəkən. Çox qapalı. Bu tut ağacının altında, otuzuncu illərdən bu vaxta qədər qarala-qarala qalan bu dəyirmi, qalın stol İzzətoğlu üçün nə idisə, hələ iyirmi yaşından, beli mauzerli, şapqası ulduzlu vaxtından Qonaqlıya gəlib-gedən bu zəhmli, zabıtlı adam da elə bir şeydi, yəni İzzətoğlu kürəkənin ancaq qaraltısını görürdü, ürəyini, beynini, adamlığını isə demək olar ki, qətiyyənlə duymurdu. Əsl bədbəxtlik isə bunda idi ki, hiss qarşılıqlı idi: kürəkən də qaymatasını qətiyyənlə duymurdu; səhər-səhər bu bağın qalınlığında ağaca dırmanan pişiyi görüb qışqıran Qaratoyuq quşunun narahatlığı Sultan üçün nə idisə, İzzətoğlunun narahatlığı, nigaranlığı da demək olar ki, elə bir şeydi. Səməd barədə fikirlərini, qayğılarını, sarsıntılarını bölüşdürmək üçün Xızr Abı ilə Çürük Aşıqdan başqa adamlarla ünsiyyətə ehtiyac duysa da, Sultan bu Qaratoyuğa ürəyini necə açaydı, necə deyirdi ki, ötən dörd ayda bir gecə də rahat yatmayıb, evdə də, işdə də aramsız düşünüb-danışıb qardaşı oğlu rayona qayıdanda necə hərəkət edəliyini dön-dön ölçüb biçmişdi, özlüyündə həttə qərar çıxartmışdı və buna görə indi tənitiyib darıxmırdı!

Seyid kişi sinidə bir nəlibki qaymaq, bir parça təniz pendir və yuxa gətirdi, başının boz çit sarğısında qan ləkələri qızaran İzzətoğlunu və tut ağacından xeyli kənarda, samovarin yanında qıymaçasını burnunun ucuna qədər çəkib hərəkətsiz duran Gülgəzin qarısız dodaqlarına baxıb, köksünü ötür-ötür çıxıb getdi.

Sultan ömründə bəlkə də birinci dəfə iş tələsməyib, heç bir şey olmamış kimi, min-arxayın oturub arvadı sayılan bədbəxtin həmişəkindən fərqli - ağır süst tərpinəli süfrə düzəltməyini gözlədi və qısaca:

- Artıq-şik söz-gapa, hərəkət yol vermə, - dedi.

Bir xeyli susandan sonra yenə qısaca:

- Telefon zənglərinə cavab vermə, - dedi. Və qayınatasını süfrəyə dəvət etmədən, bir nəlbəki qaymağı, pendirli yuxanı büsbütün yedi, sakitcə, rahatca çay içdi, sonra evə qalxıb mehmanxanaya zəng vurdu. Mehmanxananın müdiri Marqodan Səmədin indicə gəldiyini, soyunub nömrədə uzandığını eşidəndə də Sultan tamamilə sakitcə:

- Narahat elməyin, yatsın, - dedi və təkcə bu faktdan - Sultan əmirinin Bircə balasının evə baş salmayıb mehmanxanada qalmaqından şəhəri necə söz-söhbət yayılacağı aydın olsa da, Marqoya əlavə bir şey tapşırmaı, iş getdi.

* * *

Qırmızı tuf daş binada qəribə sükut vardı. Çoxdan qanuna çevrilmiş qayda üzrə, katiblərdən başlamış makinaçılara qədər, raykomun bütün işçiləri birinci katibi dhlizdə və qəbul otağında qarşılasalar da, "sabahın xeyir" deyən də tapılmadı. Sultan bilmirdi və bilməyəcəkdə ki, dünyanın axşam Səmədin bu küçədən, bu binanın qabağından necə təlatümlü keçib gedib əmisinin darvazasını necə itələdiyini, sonra darvazadan küçəyə necə dəli-divanə görkəmində atıldığını nə qədər adam görmüşdü, yüz o qədər adam da ondan-bundan eşitmişdi; bu şəhər Səmədin Qonaqlı meşəsindən nə kökdə çıxıb gəlib, əmisinin darvazasına burulmadan, bu küçə ilə bir baş mehmanxanaya getdiyini də nə qədər adam görmüşdü, yüz o qədər adam dildən-ağızdan eşitmişdi; Sultan bilmirdi və bilməyəcəkdə ki, ətrafda söz-söhbətin artdığı bir vaxtda Bircə balası burda əmli başlı sensasiya yaratmışdı, o özü nə qədər məşhurdusa, bu saat Bircə balası da eləcə məşhurdu və bütün şəhərlə birlikdə, raykomun kollektivi də nə isə böyük biabırçılıq gözlüyirdi.

Öz çəkmələrinin cırıltısından başqa heç nə eşitməyib, gərgin sükutla qarşılaşanda, gözlənilən biabırçılığı Sultan ancaq indi hiss etdi.

Bu hiss təzə deyildi. Duru bir göl suyuna bulamıq arx suyu və ya sel qarışanda gölün dibində ləl necə çöküb qalırsa, may ayında o hadisə baş verəndən sonra bu hiss də Sultanın ürəyinin dərinliyində eləcə çöküb qalmışdı: suda xırdaca bir tərpəniş bədsi ki, ləl, palçıq da tərpənib qalxıb gölü yenidən bulandırsın. Odur ki, Sultanın hərəkətləri ağırlaşmışdı:

hərddən özündən asılı olmadan, evdə qapı çırpıb pəncərə cingildətsə də, şəhərdə, təsərrüfat sahələrində və burda - raykomda şəxsiyyətinin siqletonunu, təmkin və ləyaqətini saxlayırdı. Əmma bunun üçün xüsusi səy, xüsusi iradə filan lazım deyildi. Həyatın, ömrün böhranlı günlərini Sultan çox görmüşdü və yaxşı bilirdi ki, böhran şiddətlənəndə, çıxış yolu görünməyəndə çapalamaq, atılıb düşməklə işin xeyrinə olmur. Böhrandan səlamət qurtarmaq üçün adamdan iki əsas qabiliyyət tələb olunur: səbrlə dözüb gözləməklə qabiliyyəti və qəti hərkətlə məqamı yetişəndə, heç bir kənar təsirlərə qapılmadan, böyük qurbanlar bahasına olsa belə, qətiyyətdən dönməməklə qabiliyyəti. Yaxın işçilərinə, yaxın dostlarına və Sultanın özünə tamamilə aydındı ki, Mirqəzəbin bu rayonda məsul vəzifələrdə şəxsən təyin etdiyi Xudiyev döstləsilə gizlin və açıq mübarizələrdə Sultan məhz hər şeyi dözüb gözləməklə və qəti hərkətlə məqamı yetişəndə qətiyyətdən dönməməklə qabiliyyəti ilə qələbə çalmışdı.

Qırx altıncı ilin dekabr ayında Mirqəzəb özü şəxsin zəng vurub "Prikazıvayu telegrammu nə oqlaşat i vernut liçno mne"¹ deyəndən sonra yaranan böhrandan Sultan məhz dözümlü və qətiyyəti ilə çıxmışdı. Həmin teleqram əhvalatına bənzəyən, demək olar ki, analoji hadisələr qırx səkkiz, qırx doqquz, əlli, əlli bir, əlli iki, əlli üçüncü illərdə və bu ilin may ayında da baş vermişdi; Mirqəzəb bu dəfə Azərbaycanca danışdı: "Mən hər şey məlumdu, Sultan Mamedoviç. Mən susuram, çünki sənin başına oyun açan adamların çoxu xaric kəşfiyyatla bağlıdır. Həlləlik toxunmuram onlara. Hər şeyin vaxtı var", - deyib telefonun döstünəni asmışdı. Sultan, əlbəttə, o dəqiqə anlamışdı ki, bu sözlər yalnız bir məqsədlə - "oyun açan adamları" qorumaq üçün deyilmişdi. Və Sultan bu hadisədən də ancaq dözümlü qalib çıxmışdı, Xudiyevi KeQeBe-nin səlahiyyətinə daxil olmayan işdə - rayonun ərazisində Ermənilərə torpaq verməkdə təxsisləndirməqlə kifayətlənib, bu işdə iştirak edən Gülnova və başqalarına toxunmamışdı. Mirqəzəbin özü ilə rəftarı təsdiq edirdi ki, həm partiya işçisi, həm də bir insan kimi, dözümlü və qətiyyətli Sultan əmirinin xarakterinin əsas cəhətlərindən çevrilmişdi. Odur ki, qəbul otağının divarları dibində dirək-dirək duran əməkdaşların sükutu nə içərisində ləl palçıq kimi çöküb qalan o köhnə hissində bir dəyişiklik etməli gətirdi, nə də zahirində. Sultan lap ilk gənclikdən, Bakı ilə Təbriz arasında çox vaxt piyada gedib gəlirdi vaxtlarda adət

¹ "Əmir edirəm telegramın məzmununu açmayın və şəxsin məni qaytarın".

etdiyi sakit, lıngırlı yerışı, ümumi sıqlıti, tımkın vı dıyanıti ilı, ağır-ağır addımlayıb, palıdı dırmantınli, hündür qapının sağ-solunda dayanmış ı ziz Mayılova katib kömıkcısının arasından o yana - kabinetinin genişliyinı keçib şapqasını asdı, kitelinin döş cibindın köhnı, qalın, möhkım sümük daraq çıxarıb, seyrılib yapıxmış çal saçlarını sıliq ilı arxaya daraya-daraya, ovucları ilı gıcgahlarının dümağ tüklırinin yatımını sığaya-sığaya, stolunun dalına hırlındı, oturmada, tünd qırmızı örtüyünün vı göyümtül şüşınin üstündı qara üzlü, gündılik iş qovluğunu açdı. Böyük formatlı, yağlı-ışılıtlı kağızları tılsımdın aşıra-aşıra, üç vırrıqdı - üç siyahıda adamların ad vı familiyelerini bircı-bircı gözdn keçirdi. Bu, sabah - avqustun iyirmi beşindı başlanan pambıq yığımı kompaniyası üçün mısul olan, "üç zonada üç operativ ştab"ın siyahıları idi.

Sultan burada - kabinetdı dı hımin qırıbı sükutla dayanmış adamların üzlırinı baxmadan, birinci siyahını ı ziz Mayılova verdi, ikincini Mıleykı Muradovaya, üçüncünü isı, bu il gözılınılmıdn ırılı çıkilib tışkilat şöbısının müdiri tıyin edilmiş Mısim Qudalıya verdi. Üc ştabm üçünün dı üzvlrı sabah axşam saat altıda burda - mırkızi ştabda olmalı, zonalarda işin tışkili haqqında hesabat vermıli, dırhıl yerlrı qayıdıb, sentyabr-oktyabr aylarında pambıq yığımı planının ödınılmısi vı noyabrın yeddisinı, yını Oktyabr inqılabının ildönümünı qıdır mırkızı raport göndırılmısinı tımin etmıli idılır; Sov. İKP MK-nın¹ göstırışı vı rayon Bürosunun qırarı belı idi. Hır şey danışılmış, bu günı ancaq ılavı işçi qüvvılrının sıfırbrıliyi haqqında tıklıflırin müzakırısi qalmışdı. ı mma Sultan bu müzakırını tıxırı salıb, gecı saat on ikiyı -ştabın növbđnkınar iclasına saxladı.

- Qurtardıq. Gedı bilırsiniz, - dedi.

Bununla da bu gün daha heç bir işı mışğul olmayacağını bildirib qovluđu örtđü, müharibı illırindı nikotındın zıhırlınıb çox pis arıqladıına görı o vaxtdan seyrık çıkdiyi papiroso - "Kazbek"ı ıl atdı, gah stolun dalında, gah divanda oturub, gah küncđ çıkic kimi taqqıldayan vı vaxtı çatanda zıng vurmaq ıvızını köksünü ötürın kıfırli saat, gah da küçınin o tırfındı, qovaqların, çinarların hündür budaqlarında dolaşanların böyük kütlı qıhıqıhısını bınzyın qaqqıltılarına qulaq asa-asa, sıbrlı, dözümlı, qardaşı oğlunun yatıb yuxudan doyma-

¹ Sovetlr İttifaqı Kommunist Partiyasının mırkızi Komitısi.

sını gözəl idi, nəhayət, kəfkarlı saat dörd dəfə köksünü ötürəndən sonra, dermantinli qapını açıb, bircə balanın yanına getmək üçün bütün hiss və düşüncələrin üstündən qələm çəkib, qətiyyətlə kabinetdən çıxdı.

* * *

Mehmanxananın pillələrini də qətiyyətlə, birnəfəsə qalxdı. Dar, təkamüllüq nömrənin qapısını aralayanda isə, qış aylarından qalma, tünd rəngli pəncərə pərdələrini örtülmüş otağın aləqaranlığında gördüyündən təccüblənib ayaq saxladı.

Çarpayı boşdu. Səməd döşəmədə, yalnız döşəkağı üstündə, köynəkcək yatmışdı.

Sultan, bir əli ürəyinə üstündə, hərəkətsiz qaldı, o biri əli boğazında, boynunda gəzdi. Birdən-birə nəfəsi daralmışdı, gözəlri toranlamışdı.

Əmirərdə bu lap köhnə irsi azardı: şeyx oğullarını fədailərin cənnətdəki gizlin məskənlərində, "hümmət"çi oğullarını bu taya göndərən üçün yol ayrıcına qədər ötürüb, orada - ayrıcda tək qalanda Məhəmməd Əmir də bu cür birdən-birə tor görünürdü. "Əylənin. Gözüm seçmir dünyanı. Gözləyin bir az", - deyib, bir əli ürəyinə üstündə, o biri əli boynunda, dayanıb, boğaz, boyun damarlarını zişdirib, birdən də gözəlri açardı, "Hə, di gedin. Əmma bir gün də unutmayın ki, mən ayrılığa dözənlərdən deyiləm", - deyirdi.

Dörd oğulun dördü də yaxşı bilirdi ki, onlar Ulu Bağ Əsliyənin nəslindəndilər. Mən yeddi yüz doxsan yeddinci ilin qışında bir gəzərgi Monax - casus Peterburqa, Çar Pavelin oğlu, polis rəisi və vətəndaş I Aleksandra depeşə göndərmişdi: "Zdes na Muqani obyavilsa nekto Solomon, poçitayemy vsem zdesnim narodom, kotory İran i Tursiyu derjit pod svoey vlastyu".¹ Bu depeşin surətini Ünlü eşidəndən sonra Ulu Bağ Muğandakı saysız-hesabsız AğEy - "Əxi" icmalarının bir qismini ərdəbil, ikinci qismini isə Təbrizlə İrəvan çökəyi aralarına dağıtmış və bütün icma üzvlərinə əlaqə saxlamağı, görüşməyi qadağan etmişdi. Buna görə də təbiətə zərif, köyrək, qohumcanlı UluBağlılar, o cümlədən, Məhəmməd Əmirin adı ilə adlanan Əmirilərdən çoxu

¹ "Burada Muğanda yerli xalqın çox hörmət bəslədiyini kim isə bir Solomon peyda olub, İrəni və Türkiyəni öz hakimiyyəti altında saxlayır..."

qəribliyi, ayrılığa dözməyib xəstələnəndir. Sultan da belə rindəndi. Odur ki, illi beş yaşlı oğulsuz, uşaqsız Sultan da eynilə atası Məhəmməd Əmir kimi bir vəziyyətdə keçirib, dar nömrədə, "Bircə balanın" üç addımlığında öz-özünə "Yəni, gözəl bir az", - dedi və bu bir az vaxt ərzində necə qeyri-adi gərginlik hesabına toxdayığını o qəddər də dərk etmədən, tünd rəngli pərdədə süzülən tutqun işıqda Bircə balanı yenidən görüb, yaxınlaşıb böyründə çömlədi, cod, nahamvar döşmə taxtası dizlərini əz-əzə, tamaşaya durdu.

Səməd sağ yanağını biləyinə söykəyib üzünü üstə yatmışdı. Qıçının birini düz uzadıb, o birisini qurbağasayağı, qarnına yığmışdı. Bu "qurbağa yatışını" görər-görməz Sultan nəinki fikir və qayğılarını, eləcə də əzablarını da bütüncü unutdu, sarsıntılar, işgəncələr və zəin, sinəsi hüznə doldu: Məddə də həmişə bu cür, üzünü üstə, qıçını qarnına yığb qurbağa-sayağı yatardı. Uşaqlıqda iki qardaş bir yorğan altında yatanda, aralarında dava düşürdü. "Dizin böyrümü deşir, uzatsana sınımsını!" - deyib Sultan dümsükləyib Məddəyə oyadanda, Məddə mızıldanıb qıçını uzadardı, Əmma mürgüleyəndə yenə yığardı. Sultan bir də dümsükləyəndə isə Məddə hirsənib kiçik qardaşının üstünə atırdı, gecənin yarısında köhnə, hündür taxtdan düşməyi dəğirlənənə qəddər süpürüşürdü. Kəsüüb hərəsi döşəyin bir küncünə çəkirdi. Səhər yaxın evin havası soyuyanda isə qucaqlayıb, bir-birini nəfəsləri ilə isidirdilər.

Qırx-qırx beş ilin uzaqlığındakı "qardaş" adında dünya, həsrətdən, yağıdan, qəhərdən ibarət o tay, Azərbaycan adında dünya ilə birləşib Sultanın boğazından yapışdı. Sultan nə vaxtsa, hardasa qardaşına və qardaşı ilə birlikdə o taya, Məhəmməd Əmir, Ağ Əmir, Boz Əmir xəyanət etmişdi, bu dumanlı, anlaşılmaz xəyanətə görə, hakimi və müttəhimini də özü olan gizlin bir məhkəmədə boğulmağa məhkum edilmişdi. Hökm eləndi, bu dar nömrədə icra olunmağa bilirdi. Əmma Bircə bala onu xilas elədi: Səmədin pələng biləyi kimi enli biləkliyinə, möhkəm əzəli çiyinlərinə, burulub gərilmiş boynuna göz gəzdirdikcə Sultanın nəfəsi genişləndi, təqsirkarlıq, həsrət və yağı əvəzində, qəlbinə kəddər qarışıq qürur doldurdu: Məddə dünyasını dəyişmişdi, haraya isə uzaq səfər çıxmış və möcüzə ilə cavanlaşıb qayıtmışdı.

Sultan barmaqlarının titrədiyini gör-gör, Əlini onun bir az arxaya yatımlı, geniş alnında, vətəni Məddənin saçından ancaq dalgaları ilə fərqlənən saçında, boynunda, kürüyində gəzdirdi.

Səməd ağır yatmışdı. Oyanmırdı.

Sultan çağırmaq istədi, nə "Bircə bala" deməyi dili gəlirdi, nə də "qardaşoğlu" deməyi. Əmmə müraciət tapıldı.

Keçən yay raykoma təcrübəyi gəlirdi, üç il təlimatçılıqdan sonra iki aylıq təcrübəyi elə bir ehtiyac duymadığına görə Səməd vaxtının çoxunu partiya kitabxanasında oturub, dövlət imtahanı üçün onun vacib dərslər sayılan "Materializm i empirikritisizm" kitabını döndə-döndə oxumağa çalışdı. İşin axırında kabinetinin dal həyəti baxan pəncərəsindən boylanıb, Bircə balanın hələ də kitabxanada oturduğunu gördü, Sultan bu səyindən həmişə sevinirdi, həmişə narahat olardı. "Ey, filosof! Bəsdi kitablardan əlləşdiyin!" - deyirdi. "Fəlsəfəni ancaq kitablardan öyrənsən, mənim yaşma çatanda hər şeydən məhrum olarsan, ey filosof!" - deyirdi.

Bu gümrəh, zarafatyana müraciəti xatırlayıb, bundan Sultan həttə sevinc duydu.

- Ey, filosof! - deyib həttə əlini Səmədin çiyinə şəppildatdı.

Səməd oyandı.

Əmma buna hələ oyanmaq demək olmazdı. Çünki indicə yuxuda gördüyü rəya gözünün qabağında idi. Qara meşin şapqanın uzun günlüyü altında sifəti qapqara görünən, çiyini tüfəngli Qurban Əmi - Qılınç Qurban Gülgəzin hörüklərindən yapışib, qaranlıq meşədə, ağacların arasında sürüyürdü, iri-iri, sarı-qızılı tikanları zülmət içində aydıncı görünən qaratikan kollarının qalınlığına basırdı, böyür-başlarında insan qulağı-sayağı ağacgöbəlləkləri saralan kötökləri çırpırdı. Qışqıra-qışqıra "Qancıq! Qancıq!" - deyirdi. "Mənim qardaşımnan qardaşoğlumun arasına nifaq salıbsan sən! Səmədi Sultana düşməni eyləyibsen sən!" - deyirdi. Qurban Əmi - Qılınç Qurbanın bu qışqırtısının arasında Sultan Əminin yorğun, üzgün səsi də eşidilirdi. Özü yoxdu. Fərdin haradasa kitel bozarırdı, səsdə elə kiteldən çıxırdı: "Dayan, Qurban, dayan. Əl çək, Qurban, bəsdi! O mənim arvadımdı! Kəbinli arvadımdı!" - Kitelin səsi Səmədi üşürgecindirirdi.

Oyanıb gözlerini açdı, başını üyüşmüş biləyindən ayırıb, arxası üstə çevrildi və beləcə qaldı. Yad divarlar arasının yad mühitdə əmisini görüb, onun belə gözəl nilməz yaxınlığından çaşıb, yuxu ilə reallıq arasında asıldı: o dəhşətli, içərişi boş kitel zehnidə idi, sarımtıl düymələrin, boğazının dəmir çalkeçirini qəddər doğma, boz kitel isə qarşısında idi və bu boz kiteldə Sultan Əminin özü də həmişəki Əmi idi: doğma, əziz, boz ala gözəli dərin hüznə, yorğun-yorğun gülümsəyirdi. Bu gözəldən, bu baxışdan ayrılmaq, uzaqlaşmaq mümkündürmü? "Yox-yox!.. Yox-yox!"

Beynində oyanan ilk sözlər bu "Yox-yox" oldu və Səməd özü də bu sözlərin ahənginə uyğun ürək çırpıntısı ilə, titrək, hürək atılıb ayağa qalxdı.

Gərgin sükut içərisində əmi ilə qardaşoğlunun, yaxın ikən uzaqlaşmaq, doğma ilə yadlaşmaq istəməyənin iki nəfərin nəzəri bir-birinə sancıldı.

Qardaşoğlunun üzündəki təşviş əminin sifətini də dəyişdirdi. Əmma Sultan buraya "aydın fikirlə, qəti qərarla" gəlmişdi və indi məhz qətiyyətlə məqamı idi. Odur ki, ciddiləşməyi ilə güləyinin arası bir saniyə də çəkmədi və Sultan məmli-başlı qəhqəhə çəkib, iri, ağır yumruğu ilə Səmədin açıq sinəsini dürtməli idi.

- Ey, filosof! Hardasan?.. , nə gözlərini döyürsən? İçmişin nədi, əmini tanımırsan?

Mübaligəsiz demək olar ki, Səməd xoşbəxt idi. Çünki əminin dürtməsi də, baxışı da, gülüşü də xoşbəxtliyənin xəbərlər verirdi: "Boş kitel" dolu idi; o dəhşətli rəyanın özü kimi dəhşətli də rəya idi. Bu dürtmə, bu baxış, bu qəhqəhə açıq-aydın demirdimi ki, Sultan əmi doğrudan günahsızdı. "Həqiqət", "müqəddəs" sözləri ömrü boyu dilində düşməyənin Xızr kimi ciddi adamın inamından da məlum deyildimi ki, Sultan həqiqətin günahsızdı?! Səməd əmi üçün təhqiramiz şübhəyə düşüb Gülgəz, sonra da Hənifə arvadla əlləzoğluna sual vermişdisə, bu, sadəcə, sarsıntıdan olmamışdı?!

Yox, dünya Sultansız deyildi. Səməd xoşbəxt idi və bu xoşbəxtlik üçün hər şeyi unutmğa hazır idi. Odur ki, özünü əminin üstünə saldı. Qucaqlaşdılar. Və Səməd doğrudan da hər şeyi unutmuş kimi, hönkürtülü, sızıltılı, göynərtili Gülgəz əvəzinə, üfünün parıltısı içində buğ püskürən samovar yanında qırmızı qıymaçalı, qırmızı xalatlı "elqızını" gördü. İndi Səməd ömrü boyu tək qalmağa da, fəda əmi kimi hər cür məhrumiyyətə, əzab-əziyyətə, işgəncəyə də hazır idi ki, gəlir Sultan əmi qardaşı oğlunun o "elqızı" ilə yaxınlığını unudub xoşbəxt ola bilsənsə olsun, körpə səsi eşitsin, "mənim balam" desin! Səməd bundan artıq heç nə lazım deyildi və əminin qucaqlayıb bədrinə basmağı ilə də yəqin elə bunu demək istəyirdi ki, sənə xoşbəxtliyində başqa mənnə heç nə lazım deyil.

Gəlir öz gür hissiyatından əlavə bir şey düşünə bilsəydi, bu saniyələrdə Səməd özünü nadir saf insan ucalığında görürdü.

Elə ucalıqda idi ki, əminin həttə öpmək istəyirdi. Sultan imkan verməyib, ərkən onu dala itələdi.

- Qoy bir baxım görüm imtahan çoxmu sıxıb səni?.. Sıxıb deyəsən. Əmma çox yox. Yeməkdən yaxşıdır orda. Professorun Məhərrəm çox vaxt ordan hazır xörək apardır evinə... Səndən heç bir gizli sözüm olmayacaq. Açıq, dünyamız zülmətli bürünüb, oğul. Danışacam... Dedilər ki, getmişsən. Onu başa düşdüm. Keyli vaxtdı zəng vurmuram, yoxlamıram yeni kadrımı. Nə qəddər ərköyün olsa da, mənə, kadrım inciməməli belə şeylərdir...

Səndə susurdu. Səmiyyətdən kənar söz demək, yalan danışmaq istəmirdi.

Sultan özü onu bu vəziyyətdən qurtarmağa çalışdı:

- Bəs niyə quru yerdə yatmısan? Çarpayıda taxtabiti var, nədi? Hə, əlbəttə var. Geriyik hə, çox geriyik. "Kommunizmin astanasındayıq!"¹ Əmma adicə sanitariya qaydalarına riayət eliyəmmirik. Kəndə bir dəraşır canımıza, şəhərdə taxtabiti. Hətta sanitariya işlərinə də raykom qarışsın gərək, o dəriyəcəlidir səmiyyətimiz! Şərikin mənənin ya yox? Taxtabitiyə görə düşmüşsən bu çarpayıda, ya yox?

Səndin yadında idi ki, şəhər-səhər mehmanxana müdiri Marqonun müşayiətli gəlib dar nömrədə, cır-cır cırlıdan yantaxta, yarıdır çarpayısı səriləndə, başının üzərində peyda olan Qurban Əmi - Qılınc Qurban da taxtabitdən danışmışdı və döşəkağını döşəməyə sərib, "Burda yat", - demişdi. Nə isə, dumanlı bir hissə o taxtabiti söhbəti ilə bu taxtabiti söhbətini birləşdirib aparıb əlilə zoğlunun iyli çarıqlarına bağladı və Səndə Əminin sualının cavabında, birdən-birə ürəyinin özünə işləyən kəndlilə dillənib:

- Şərikəm Əmi, şərikəm! - dedi.

Sultan köksünü ötürdü.

- Hə... Bu taxtabitli çarpayınan gedirik kommunizmə! Rəhbərimizin sözüynən əmli tutmur, qardaşoğlu. Bakıdan kamandirovkaya gələn bir gecə qalıb, şəhəri vəğzala cumurlar. Bəribəşdən nəzər al bunu, yoldaş tənə kadr. Yaxşı, hə, çoxmu dayanacaqsan belə lütürən? Geyin də!.. Yuyun, geyin gəl! Aşağıda gözəl yirəm.

Sultan qardaşoğlunun yuyunub, geyinib Əmi ilə birgə evdə gedəcəyini və orada - evdə hər şeyin öz qaydasında olacağına şübhə etmədən, nömrədən çıxdı, içərisində yatıb qalan ləl-palçıqdan xilas olub daxilən yüngülləşmiş kimi dikəlib, çəkmlərini cırlıdada-cırlıdada, göv-

¹ Stalinin sözləri.

dəsinin ağırlığı altında, mehmanxananın min yerdə çatlamış binasını titrədi-titrədi, dəniz boyunca addımlayıb, birinci mərtəbəyə endi.

* * *

Səməd döşəkağına bürünüb, bütün mərtəbəni gözətib, hətta tualetdə də su tapmadı, bir də nömrəyə qayıdanda orda, həmişə qoxuyan divarın küncündə, pəhlüləyi fırladıb sızgıntı gördü, lüləyin dəlirfini sökəndilmiş paltar sabununu götürüb, ovcunun sızgıntıda dolmağını gözləyə-gözləyə yuyunmağa başladı. Ülgücü çamadanda idi, çamadanı isə qaranlıq, zülmət meşədi. Əilərini üzünə sürtdükcə, sıx, cod saqqalı ovuclarında xışıldadıqca, o zülmət meşədə budaqlardan gürultü ilə qopub ulduzlu göyün dərinliklərinə cuman quşların topa qaraltısı əllozğunun zingiltili qaraltısına, Gülgəzlə Qurban Əmi - Qılınç Qurbanın qaraltıları içi boş kitelin bozartısına qarışırdı. İnanmaq olmurdu ki, Sultan Əmi indicə bu nömrədə idi, "Bircə balanın" çıpaq çinəsini dürtməmişdi, gülmüş, danışmış və indi aşağıda gözləyirdi ki, Bircə balam evə aparsın. Səməd, Əlbəttə, gedəcəydi. Getməli idi. Üzü, peysəri od kimi idi, alının sümüyü elə bil kürdə qızmışdı, soyuyan şey deyildi, küçdə də, evdə də elə bu cür qızğın qalacaqdı. Əmma Səməd mütləq getməli idi ki, Sultanlı dünya Sultansız olmasın, elqızı o evdə binləndi bilərsən, binlənsin, o evdəndə körpə səsi gəlsin. Məddə və ya Sura adında körpə!

Möcüzə baş verirdi, Məddə və ya Sura adında körpə elə günü bu gün dünyaya gəlirdi!

Lüləkdən, - sızqandan Səməd belə ayrıldı, səhər-səhər sulu, palçıqlı atdığı şalvarının yuyulub yamandığını, ütüləndiyini, ayaqqabılarının təmizlənilməliyini hiss etmədən, cəld geyinib birinci mərtəbəyə endi, orda - qarderobla yanaşı otağın kənarında dayanmış yorğun-üzgün erməni qızı Marqo Əvəzinə elə bil daş divara baxa-baxa keçib, mehmanxanadan çıxdı.

Sultan Əmi küçdə idi. Həmin yeganə geniş küçün bu başında, kazarmasayağı binalardan və vağzalda təxminən iki yüz addım aralı olan bu çinarlı, çökəli yaşıllıqda, qədim məsciddə yerləşən anbarın sağ-solundan trəfa dar küçlər uzanırdı. Şəhər əhalisi əsasən elə bu küçlərdə, taxta darvazalar arxasında, kirəmid dəli, birmərtəbə evlərdə yaşayırdı. Rayonun məsul işçiləri, o cümlədən Məsim Qudalı - "Əfəllə Məsim" də, Əziz Maydovla "diapozonlu xanım" - Məleykə bacı da bu

tərfdə olurdular. Səhər gəlib mehmanxanaya burulanda Səməd istər-istəməz anbar məscidin qabağundan o yana baxdı. Küçünün dərinliyində, boz taxta darvazalardan biri Məsimgilin darvazası idi və Səməd yəqin bilirdi ki, gəlir dünyanın qatardan düşəndə birbaşa Məsimgilə gətirəydi, "Gülbə nizin görüşsəydi, nə məisinin həyətidə olardı, nə kənddə - llozoğlunun evində, nə də burada - mehmanxanada. Çünki palıd kötüyünün arxasında pəncərəsi saralan daxma kimi, boz taxta darvaza arxasındakı ev də sirlə dolu idi və gəlir o sirlər açılırdı, bundan, şübhəsiz, tamam başqa hadisələr törəyirdi. Özü də elə hadisələr ki, əmi ilə qardaş-oğlunu həmişəlik ayırırdı; Səməd bunu hiss edirdi, duyurdu, həttə bir növ anlayırdı. Odur ki, palıd kötüyünün arxasında saralan pəncərədən necə qaçıb uzaqlaşmışdysa, boz taxta darvazadan da eləcə uzaqlaşib özünü mehmanxanaya salmışdı. Bir sır ki, Sultanlı dünyanı Sultansızlaşdırma bilər, necə sır olur-olsun, Bircə bala o sirlə heç vaxt maraqlanmamalıdır. Gör bir nədən danışdılar - taxtabitdən. Və elə bu taxtabiti söhbəti əmi ilə qardaşoğlu arasında körpü yaratdı. Çax-çux da rədd olsun, daxması da, darvazası da! Körpünü saxlamaq, əmi ilə ünsiyyət saxlamaq, taxtabitili, birli, çarılıq dünya içində dərдинin böyüklüyü açıqca görünən bu əzabkeş katibin hər dərдин şərik "yeni kədr" olmaq üçün Səməd daha heç bir kənar söz-söhbətdə maraqlanmamalıdır. Necə yəni "partiya işçisi olmayacaqsan?!" Necə yəni, "Bağların varisi?." - Bütün bunlarla birlikdə elə bil Abı özü də Qurban əmi - Qılınc Qurban kimi, danışan kitel kimi rəya idi. Bir az bundan əvvəl Bircə balaya "yeni kədr" deyən əminin bu sözləri isə hər ikisinin köhnə arzusu, "proqramlaşdırılmış həyat" idi. Bu həyatın əksinə nə varsa, kim varsa, hamısı məhv olsun! Səməd hissələrini cilovlamalı, iradəsini toplayıb ancaq və ancaq Sultan əmirlinin xoşbəxtliyini təbət etməlidir!

Küçdə məsin belə yaxınlaşdı.

Sultan hamanca hüznü gözəlrlə onun boy-buxununa, qıçlarının sərbəst, sanballı tərpnəşin, qollarını uzunluğuna, əllərinin ağırlığına fikir verirdi.

- Gəl, gəl, - dedi.

Sonra küçə boyunca irəli boylanıb ciddiləşdi, sərtləşdi, öz köhnə zəhmli, zabitli görkəmində:

- Getdik! - dedi.

Bələliklə, dünyəndən bəri çalxanıb, vurnuxub, dəli-divanə hərəkətləri ilə bütün şəhərdə sensasiya yaradan qardaşoğlu ilə bu gün mütəq

biabır olacağı gözlənilən əmi, iş gününün axırına yaxın, səkilərin adamları olduğu bir vaxtda, küçənin tən ortası ilə, yanaşı, çiyin-çiyin addımlamağa başladılar.

Vaqzal meydanının bərabərindən ta Sultan əmirinin evinin bərabərinə qədər, bu küçəyə raykomun, icraiyyə komitəsinin, milis şöbəsinin, prokurorluğun və maarif şöbəsinin məşinlərindən başqa, at, araba buraxılmırdı. Günün bu vaxtlarından yanğı idarəsinin məşini bu başdan o başa gedib, o başdan bu başa gəlib su çiləyəndən sonra iş ümumiyyətlə nəqliyyat kəsildi. Çesuyçalıların səkiyə yığılması, cərgələnməsi, beşbir-üçbir baş-baş verməsi də elə bu vaxt başlanırdı. Odur ki, Səməd anbar məscidinin dövründəki cəhəllər, çinarlı yaşıllıqdan bu yana ilk addımını atandaca, dərhal çesuyçalıların ağartılarını gördü və əminin küçə boyunca irəliləyən gözlərinin dəyişməyinin səbəbini anlayıb, istər-istəməz özü də dəyişdi.

Solda, mərkəzin göstərişi ilə qətilmiş, qaralıb-boğulub boy atmayan "Rus ağaclarının", yolkaların qaraltıları arxasında, geniş həyətlə bir-mərtəbəli binalarda yerləşən RİK-ın milis şöbəsinin və prokurorluğun səkilərində heç kəs yoxdu. Sağda - kazarmasayağı binaların səkiləri iş beşbir-üçbir ağartılarla dolu idi. Lap yaxşı! Qoy baxsınlar! Əmi ilə qardaşoğlunun mənasibətini görsünlər! Ölsünlər!

Səmədin içəriyə tərpnədi: ağartılara yaxınlaşdıqca bu adamlara köhnə kəni necə qaynadısa, heç cür özünü saxlaya bilməyib, nümayişkarana hərəkətlə əminin qoluna girdi.

- Afərin!.. - Sultan ovcunu onun əlinin üstünə sıxdı və küçənin tən ortası ilə gətirdiyi halda, birdən yolunu dəyişib səkiyə qalxdı. Sağ səkiyə!

- Süleyman nəslən! Məhəmməd əmirən! Ağ əmir, Boz əmirən! Məddənlər! Sultansen!.. Xızr Abı mənim tapşırıqımdan danışib sənən... Gizlin "Muğlar" - Bağlar övladısan sən, Bircə bəlam! Gizlinlər tülki-sifət olmamalıdılar. Sənin əni adı hərəkətin də düşmənin gözünə iynə kimi batmalıdı, sarsıtmalıdı ki, çox da fəallıq etməsinlər. "Düşməni" deyirəm. Əslində düşmənzad deyillər. Bu çesuyçalıların çoxunu Zəngəzurdan Naxçıvanın Sədrək rayonundan köçürdülər. Göyçü gölünün dövründən, dağ kəndlərindən köçürüldülər. Bu adnan ki, bəs, Azərbaycanın hər yerindən Almanlar sürgün olunublar, Stalin yoldaşın öz əmridir ki, Naxçıvan, Zəngəzur səmtində nə qədər "türk" adınan tanınanlar varsa, hamısı Kür çayı boyuna köçürülsünlər. Bu ağ ipək geyilib sal-

lana-sallana gəzənərdən birinin də xəbəri yoxdu kimdi milliyyətcə! "Stalin yoldaş deyib" "Türk deyilsiniz siz, Azərbaycanlısınız!" İnanıqlar ey! İndi gör mənə nifrətlərinin kökü nədi: "Sultan ə mirli bizdən deyil, türkdü!.. Bir nəfər də qanan yoxdu ki, "Stalin yoldaş" bu bədbəxtləri Osmanlı türkü deyilənərdən ayırmaqdan və Zəngəzura, Göycüyü Erməni doldurub, bizi belə-belə üsullardan tədrisən məhv etməkdən ibarətdi! Vaxtı çatanda biləcəksən öləmizdə ki bu ayrılıq, kin toxumunun dərin-dərin səbəblərini. Həllək bir bunu bil: insan yoxdu bu səkilərdə, kütbeyin eşşəkdə hamısı! Babası Tehrandan Zəngəzura köçürülüb, farsca danışır orda Tehran ləhcəsiylə, deməli bu da farsdı! Türk Sultanın başını yeməli! Xudiyev açıq deyirdi bu eşşəklər: "Vı oturçanən-nıye persi! Vı doljın nenavidet Turkov! Vot tak!.."¹

Sultan bu sözləri qardaşoğlu ilə birlikdə çesuyçılara da eşitdirirdi. "Türk! Türk!.. ə sl ad getdimi bəda?!"

Birdən səsinə qaldırıb:

- Bizim şəxsi bədbəxtliklərimizin hamısı bax, bu köhnə antitürk ideologiyasındandı! - dedi. - Kitablarda bir dənə də Odur adına rast gəlməzsən!..

Çesuyçılar özünü itirmişdilər. Qardaşoğlunun qolu qolunda, onların üstün yeriyən bu Sultan ə mirli həmin, köhnə yarımallah Sultan ə mirli idi ki, ordan-burdan salam verənlərin salamını da almadan, düz irəli baxa-baxa, danışa-danışa şüblə addımlayıb, dedi ki hıçqıqların zəhmi ilə hamını qırağa çəkilməyi, divara qısılmağa məcbur edirdi.

Türk bir nəfər, əli portfelli, yağun adam ləyaqətli dayandı.

- Aşşamınız xeyir, yoldaş ə mirli, - dedi.

Bu, maarif müdiri Mirbağır müəllim idi. ə mma Sultan ona da cavab vermədi. Bu Mirbağır da özünü yarıfars, yarıtat sayırdı, Xudiyevin səpdiyi toxumu cüclətmək üçün maarif şöbəsinə, məktəbləri "özünükülərlə" doldururdu. "Şiə bu tayı tutub, burda da möhkəmlənəcəksən, Sultan Mamedoviç. Rus durub arxamızda. Siz özünüzü çox nəhaq kənar tutursunuz. Xeyri dəyməz" - deyirdi. Bu yumşaq, itaətkar görkəmli "naxal" - həyasız kişini Sultan daha çox bəyənmirdi. Odu ki, səlama qəsdən cavab vermədi. Bir də ki, bu səkidən, bu binaların taybatay açıq qapı-pəncərələrinin qabağından keçib mehmanxanaya gedəndə olduğu kimi, indi də fikri Bircə balada idi.

¹ "Siz türkləşdirilmiş, farslısınız. Siz türklərlə nifrət etməlisiniz! Bax belə!"

- Heyif, Abıya imkan verməmişən danışsın. Bütün cinayətlər cəhalətdən törəyir, oğul. Güzəşt getmə cahil. Stalinin, Mirqəzəbin, Xudiyevin səpdiyi toxumdu. Bitib qalxıb, rayonu basıb! Və tən saymırlar Azərbaycanı, təsəvvür etməsən. Şəxsi maraq xirdəkdəndi, ictimai maraqdan əsər-əlamət yoxdu! Çünki milli kökdən, məhz milli kökdən -Odə rlikdən, şüurdan məhrumdurlar! Qorxmasalar, çəkinməsələr, çöpü çöp üstə qoymazlar. Hökmən gərək əmr olsun, zorakılıq olsun aparatdan! Özü də, ümumiyyətlə, aparatdan, katiblərdən, şöbələrdən yox, mütləq "şəxsin Sultan ə mirlinin özündən!" Su kəməri partlayıb, cəhənnəmə partlasın! Maliyyə nazirliyi cari təmir pul buraxmır, su idarəsi təmir darəsi ilə müqavilə bağlamır, təmir idarəsi də müqaviləsiz işləmir, vəssalam! Kimin nəyinə gərəkdi başqa tədbir fikirləşsin?! Nə qəddər ki, şəxsin Sultan ə mirli xəbərr tutmayıb, ictimai əsaslar üzrə işləməyə barədə şəxsin göstəriş verməyib, su düz axacaq, su kəmərinin sağ-solunda keçilməz bataqlıq məhlə gəncək, ağcaqanad dünyanı gotürəcəyə, pul buraxıldıktan sonra da o bataqlığa görə iş getmiyəcək, nəticəsi də bu olacaq ki, antisaniitariya basacaq şəhəri, mənim qardaşım oğlu da üzünü qırxmamış çıxacaq küçəyə, baxan da deyəcəyə görə sən niyə saqqallıdın, adamı öləb nədi!

Sultan indi lap ucadan danışdı. Çesuyçalılardan bəzilərinin - xırda idarə başçılarının məmli-başlı titrədiklərini, yəni, öz ünvanlarına deyilən sözlərdən qorxuya düşdüklərini, eynilə əlləzoğlu kimi rəzilləşdiklərini gördükçə Səməd fikrən "Tfu!" - deyirdi.

Qolu əmisinin qolunda, əmisinin addımlarına uyğun addımlarla, eynilə əmisi kimi düz irəli baxa-baxa, qızartdaq darvazaya doğru gedirdi. "Avariya" günü əmisinin həminəndə ata həniri tapdığı dəqiqdən sonra əmisin heç vaxt indiki qəddər yaxın olmamışdı: çesuyçalılara kin onları iki canda bir qəlbə çevirmişdi və bu dəqiqələrdə Səməd bu birliyə mane olası bir şey görmürdü. Əmma raykomun qabağından keçib, çesuyçalılardan uzaqlaşmış, qızartdaq darvazaya yaxınlaşdıqda qolu öz-özünə boşalıb əmisinin qolundan üzüldü, ürəyi qəribə - uzun fasilələrlə vurdu, həttə addımları da dəyişib tərdəddüldü oldu və Səməd başa düşdü ki, hisslərini cilovlamaq, hər şeyi Sultan ə mirlinin xoşbəxtliyinə tabe etməyə qərarının qətiliyinə baxmayaraq, ürəyi iradəsinə tabe olmur, əgər bu məxənnət ürək bir az da bu cür dayana-dayana vursa, Bircə balanın üzünü vaxtında qırxmadığına da diqqət yetirən əmi bu ürəyi görəcəyə, evdə "elqızı"nın yanında isə, şübhəsiz, çarəsiz dərddə içində qalacaq...

Neyləsin? Bəlkə getməsin evə? Necə getməsin? Bir bəhanə tapıb dayansın, qayıtsın? İndicə, raykomun qabağından keçəndə əziz Mayılova Məleykə bacını həmin yerdə - həyətdə gördü. Bəlkə desin ki, ayıb oldu əziz müəllimlə görüşmədim? Axı o kişinin qabağından düz keçmək doğrudan da yaxşı iş deyil. Həm qohum idi, həm də uzun müddət rayonun ən hörmətli pedaqoqlarından olub, otuzuncu illərin cavan müəllimləri səfərbərliyə düşüb müharibəyə apardanda, yəni məktəblərdə müəllim çatışmayanda, əziz Mayılov "narkompros¹, kəndarını yağır eyləyib", "təcili pedaqoji kadrlar hazırlamaq üçün" Qazax şəhərində iki-illik institut açılmasının vacibliyini sübut ediyib. Qısa müddətdə - ikicə ildə cəmi diplomlu olmaq imkanına görə cavanların əksəriyyəti, o cümlədən Səməd məhz əziz müəllimlə minnətdardır. Bütün bunlar əsas vermirmi Səməddə desin ki, qayıdım görüşüm? Bəs niyə dilənmir? Sünilikdən çəkinir? İkiüzlülükdən? Bəs bu cür sıxılıb açılan ürək, bu cür dolaşq addımlarla gedib Gülgəzin yanında da üzə maska çəkmək nədir? Hər şeyi Sultan əmirlinin xoşbəxtliyini təbət etmək qərarı ilə gəlib, daha bu bəhanə-filan nədir? Yox, yox, biləttə ki, heç bir bəhanə gətirmək olmaz. Bax elə bu cür ürək, bu cür addımlarla getməlidir, çətinliyi birdəfəlik və həmişəlik üstələmək üçün, əminsin arvadı ilə görüşməlidir, bəlkə həttə, "Sən bu evə xoş gəlmisən", - deməlidir. Başqa yol yoxdur. Ancaq bu cür hərəkət etməlidir və bu hərəkətin işləməsinə dözmək nə qədər çətin olsa da, dözməlidir!

- Təzə kədr nə tez daldı qayğılar dəryasına?.. Rayonun daxili vəziyyətinə, dost-düşməninə maraqlanardın əvvəllər. Başa düşürəm... Sarsıntının buzunu sındırmaq çətindi. Abı hazırlamağı sənə ki, görüşümüz çətin olmasın. Əmma insanı öz səviyyəsindən yuxarı qaldırmaqdan ötrü vaxt lazımdı. Çox, çox, qeyri-adi qaydada dəyişdirməliyik biz sənə. Yoxsa dil tapmayacaqsan əminən. Açıq... lap açıq budu ki, rayonun daxili vəziyyəti-filan haqqında qəsdən sual verdim. Susma, oğul! Tərpət dilini!

Gərginliyin aradan qaldırılması üçün yəqin ki, məhz belə mərdlik tələb olunurdu. Səməd nəfəsini dərib, əlini üzünə çəkib saqqalını xışıldatdı.

- Daxili vəziyyəti özün yaxşı dedin. Qısa və aydın: "Kommunizmə taxtəbətili çarpayıyan gedirik".

¹ Xalq-maarif komissarlığı (nazirlik).

Sonra sövq-təbii, söhbəti uzatdı:

- Təyinnam alanda soruşdular ki, rayonunuzun perspektiv işləri barədə nə bilirsiniz? Şişdim qaldım... Zabitlərin evini aparmışdılar o günü. Sən daha yaxşı bilirsən necə zabitlərin evidi ora. Orqanın¹ məxfi guşələrində biridi. Sual verildir. Leninin maxizmi² tənqidi haqqında. Kimsə bilirdi kimləm mən, elə ona görə məhz maxizmə aid sual verildir. Mən də açıqca, hərtərəfli danışdım, başa saldım ki, maxizmin də xli yoxdu mənim şeyximlərim. Dini kommunizm, materiyanın fəvqündə olan ədalət yaddı Ağım mirlə Bozım mir. Təhrif dilərdə "Allahı" tənqid eləyiblər şeyxlər, Əlağı, yəni Səfənsən Əli - Oğlunu, insanı təbliğ eləyiblər. Onu da dedim ki, "İsa" təhrif addı Ərəb dilində. Əli EySardı dedim; qisası köhnə söhbətlərimdənin yadımda az-çox nə qalmışdısa, dedim orda. Biri qışqırdı ki, "İsus adı ilə məşhurdur Sın Boqa! Sən niyə türk çəkirsən?!" Dedim "Türk çəkənlər yox" həqiqəti deyənlər məndən əvvəl deyiblər. Mən istəyirəm ki, o əmilərim Şeyx Ağım mirlə Şeyx Bozım mir "Sın Boqa"nı Yerlə sıx əlaqəli şəkildə, materiya ilə bağlı biliblər, kasıb həali ilə əlaqələrini bizim proleter ideyaları ilə əlaqəli götürüblər. Din yoxdu burda! Özümün də xoşum gəlirdi cavabımdan. Əmma rayonumuzun perspektiv işlərinə gələndə köpdüm. Etiraf elədim ki, cari ilin plan göstəricilərinə başqa heç nəyinə maraqlanmamışam. Yaman sərtləşdilər. Dedilər "rayonun sabahına laqeydsənsən, partiya işçisi demək olmaz sən!..." Başa düşdüm ki, anketimə görədi hamısı. Zabitlərin evində o sual da anketimə görə idi, bu da... Bilirsən nə dedim?.. "Bezobraziye" barədə danışdım. Sədr Məddin ölümü barədə. Teleqram barədə! Stalin yoldaşın internasionalizm prinsipini anlamayan, məhdud dünyagörüşlü kadrlara nə ki var döşədim! Xudiyev, Gülnova! Dedim "nə qədər ki, orda elə adamlar var, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Sultan Əmirlinin rəhbərlik etdiyi rayonda planların ödənilməyinin özü də qəhrəmanlıq sayılmalıdı. Perspektiv işlər məni o vaxt maraqlandırır ki, kadr sağlam olsun. Sultan Əmirlinin ətrafında, gələcək baxan adamlar olsun. Pıçhapıç düşdü aralarında. Sonra zarafata düzülür dəlmə: "Kadr - sən! Bir də Əmin Əmirli! Başqa qohumun varsa, de onu da göndərək, Əmirli partiya təşkil eləyin orda". Belə... Daxili vəziyyəti belə görürəm mən. Sənnən sənənin beş-üç dostundan, bir də tənə kadrından başqa

¹ KeQeBe nəzərdə tutulur.

² Dini kommunizm

kadr görmürəm... Bakı mühitindən gəlir bunun hamısı. "Bezobraziya"nın kökü ordadı, əmi, yerli kadr neyləsin?! Daha nə deyim?.. Açıq, ənin səmimişi budu ki, başım dumanlıdı... - Sənə qızardı, öz səmimiyyəti üzündən artıq danışdığını duyub pörtüdü.

Sultan ona baxıb dərhal gözünü yayındırdı. Eynilə mehmanxanadakı kimi, ciddiləşməyi ilə gülüməyinin arası bir şey çəkildi:

- Yoldaş əmirinin tənqid atışığında başları xarab olanda çesuyçalılar deyirlər: "Gedək başımızı düzəldək", yəni içək, qəmlər dağılsın. İçirdim bu gün səni, Bircə bala. Özüm də möhkəm içdim. Məddin vəsiyyəti Abının diliylənin mənə xatırlatmışam sən... Heyif, Elm barədə kifayət qədər danışmamışığ sən. Abı təsir etməyib sən. Deyir əvvəllər eşitdiyini də unudub.

Rayonda zurna çalınır: "Qardaşı oğlunun, Bircə balasının istəklisini gətirib özünə arvad eyləyib"!..

Düşmənin qəvidi, canım-ciyərim.

Qazağın Dağ Kəsməninə köhnə Pünhanlarımızdan Fətəli Xan Xoynan¹ qohumları qalmışdı. Köçürdüm o yan-bu yana, dağılışdılar, kömək elədim pasportlarını da dəyişdirdilər. Əmma əlaqələrini kəsmirlər mənə... Aşıq Hüseyn Cavanın başına yığılmışdıq Qarayazıda –Qaratəpə. Biri dedi: "Dilünə deyil, dilim-dilim olan, ay ustad, elimdi!" Dedik: "fərqi nədi?" Dedi: Tatarları da sürmüşdülər Krimdən, Tatarıstandan, Balkanları, Qaraçayları da! Yazdılar, yazdılar Kremlə, axır odu bax qayıdırlar öz vətənlərinə! Bizi it unu kimi dağıdıblar hər yerə, bos biz neyləyirik?! Yığışırıq, öz aramızda sızıldaqırıq: "Ay dilim-dilim dilim! Nolsun?!"

Düz deyir o kişi.

Sözün iş keçməyin vaxtı çoxdan çatıb, Bircə bala. Əmma hanı Fətəli Xan kimi, Nərimanov kimi kadrlarımız?!

"Bezobraziye" dərindən çıxır, hazırlaşır ki, bu il mütləq yeşikdə qoysun mənə. Professorun Məhərrəm zəng vurmuşdu Bakıdan. İki ildə sənənin orda kefinə

¹ Fətəli xan Xoynan, Qazax qəzasında məskunlaşan Muğannalarla əlaqə yaratmışdı, Safəğ Elmi əsasında, bütöv Azərbaycan ərazisində dövlət yaratmaq niyyətində idi: Şimali, Qərbi, Şərqi, Cənubi Azərbaycan arasında çəkilməmiş, sərhəddə sıldırımını möhkəmləndirmək və Rusiyanın himayəsi altında, yalnız Şimali Azərbaycanda hakimiyyəti almaqla kifayətlənən "Müsavət" dövləti ilə gizlin rəqabətdə idi. Buna görə də qızı Məstanini indi "Ermənistan" adlandırılan ərazinin Ağbüzün kəndində gizlin adla yaşayan İsmayıl ağa Muğannanın oğluna verib qohumlaşmışdı ki, Muğannalarla əlaqəsini sırf qohumluqla pərdələsin. Sultan əmirinin Fətəli xanı da "Pünhan" adlandırması, Azərbaycan tarixinin nə qədər gizlin məcrələrlə axdığını göstərir.

Əhvalın, oxumağın, dolanmanın barədə hər ayın başında məlumat verib o məni. Yoxsa rahat olamırdım. İndi dediyin "maxizm" əhvalatını da sənə qabaq professorun deyib məni. Fəxrənin danışdı: "Safdı, mərəddi, prinsipialdı!.." Sonra səsi dəyişdi, dedi qohumum Çax-çux buralarda hərliyinir, Xudiyevnin görüşür... Povişeniye alıb Xudiyev, nə isə yeni vəzifəsi var... Onun vasitəsiylənin Mərkəzi Komitədə kiminsə qəbulunda olublar "dostlarım", məsələn qaldırıblar ki, Sultan əmirli daha yaramır katibliyə. Belə işlər var, yoldaş təzə kadr... Gedirik indi dinclik, danışırıq. Kişi bir dəfə evlənməli idi ömründə. Mənim o platonik sevgim də dildə-ağızda. Dostlarım deyirlər doğrudan platonik olub Qıymatnan, düşmənlərim deyirlər elə əvvəlcədən pozğun adamdı Sultan, hər küncdə bir arvad saxlayıb, uşaq-zad da istəməyib ki, əl-ayağına dolaşmasın, kam alsın bu dünyadan. Çox söz deyəcəyəm qulağına, ömründə eşitmədiyən sözlər eşidəcəksən əmiyin barəsində. Dözmək lazımdı. Səbr etmək, dözmək! Yeri gələndə də elə davranmaq lazımdı ki, gözü kəlləsinə çıxsın düşmənin! Bayaq qolunu qoluma salanda dəddələrini yandırdın. Çəyirtkədlər! Sarançə! Nə danışrlar, boğaznan, qarınnan bağlıdı hamısı. Sabah yığım kompaniyası başlanır, kababxanaların çoxunu bağlatmışam, içkini qadağan etmişəm. Ta yığım qurtaranacan qarın söhbəti eləyəcəklər mənim bu fəalları, kababa gör despot adlandıracaqlar məni. Həlləklik bu qəddər. Dalını evdə danışırıq. Konkret təklifim var yeni kadrıma. Harda, hansı postda kimlərinin və necə işləyəcəksən? Hamısı qətl olunub. Çox təşəssüf, öz həyatın proqram üzrə getmədi. Mirqəzəb adlı iblisin pəncəsində sıxıldım, Elm verəmmədim səne. Əmma ətrafın boş deyil. Məhərrəm, Abı, Cənubdan gəlirlər. "Mühacir" adlandırırlar hamısını; guya yad ölkəyə qaçblar! Onlarla əlaqə yaradacaqsan, başqa cür yaşayacaqsan. Şəxsi həyatın, evin-eşiyin də, şəbhəsiz başqa cür olmalıdı.

Səməd suya batmışdı. Boz triko kostyumun altından qolsuz köynəyin ancaq boyunluğu quru idi. Əmma tər yüngüllük gətirmədi. Kiminsə taybatay açdığı darvazadan da əmisi ilə yanaşı keçib, bağı, həyəti yenə tüstülü görüb, başı sarğılı əllə zoğlunu da tüstünün içində görəndən sonra nə hala düşdü, Səməd hara və necə getdiyini bilmədi. Bir də o vaxt ayıldı ki, evdə, həmin yetmiş kvadratmetrlik zalda, stolun arxasında tək oturmuşdu.

Nö Sultanla Səməd, nə Xızr Abı ilə Çürük Aşıq, nə Məhərrəm, nə də "mühacirlər" və bütün "Pünhan"lar - heç kəs bilmirdi ki, "çesuyçalılar" adlananlardan, əvvəllər olduğu kimi, hər beş nəfərdən biri yox, indi hər iki nəfərdən biri birbaşa Moskva KeQeBesinin işçisi idi. Hətta Azərbaycan KP MK-dan və respublika KQB-sinin özündən də gizlində, hər cür dünya nemətləri ilə təmin olunan, xalqdan tamam ayrılıb, bu xalqın keçmiş, gələcəyi ilə məşğul olan Muğannaları nəinki addım-addım izləyirdilər, hətta, imkan olanda - şərait yarananda öz şəxsi təşəbbüsləri ilə öldürürdülər. Bu təhlükəni tək bir nəfər, bütün Dövlət Təhlükəsizliyi işçilərinin sadəcə "Saşa" adlandırdıqları bir nəfər polkovnik bilirdi. Bu bəstəboy, son dəriçə mələhətli oğlu Muğannalardan demək olar ki, hamısı oğul, qardaş, yaxın-əziz qohum kimi sevirdi. "Saşanın üzündə şeytan tükü var" - deyəndə məhəbbətli gülümsəyirdilər. Bu məhəbbətli, əlbəttə, ciddi səbəbi də vardı: Gürcüstanın ən ucqar guşələrində yaşayan "Muğ" - Bağlardan başlamış, Şimali Azərbaycanın ən ucqar rayonlarından Lerikə qədər, Muğannalardan kim həbs olunurdusa, Şaşa, yalnız özünü məlum möcüzə ilə xəbərlə tutub, cinayət işi-filan yazmamış, istintaq başlanmamış, təkbaşına, türməyə - həbsxanaya gedib, lazım gələndə hətta əlini yarımaavtomat naqanın üstünə qoyub, qısaca "Azad edin" və ya "mənim şəxsi işçimdir" deyib buraxdırdı. Sultan nə qədər kədərli, sarsıntılı olsa da, hətta gecələrin birində o qalın bağın dərinliyində nəriyə güllə açılacağına heç bir şübhəsi olmasa da, əmin idi ki, Saşanın kor görünməz əli həmişə haralardasa - traflarda dolana-dolana onun özünü və Bircə balanı qoruyurdu və sədr Məddin ölümündən sonra bu iki nəfərin - əmi ilə qardaşoğlunun sağ qalmasının səbəbi də məhz o "əl" idi. Çox təhlükəli hallarda isə o "əl" Saşanın özü idi. Başında əlləzoğlunun "motal" papağı, çiyində əlləzoğlunun əlli ildən qalma əprimiş arxalığı, zəlin qapısında bir an görünüb, əlindəki uzun kabab şişini dişinə çək-çəkə geri qanrılıb yox olan o oğlanı nə aşağıda - həyətdə olan Sultan gördü, nə də Səməd: polkovnik Şaşa mələhətli qımışıb, dabanı üstə donub yoxa çıxdı. Səməd onu Sultanın həyətbacasında qulluq eləyən Seyid kişi kimi adamlardan biri sayıb, heç diqqət də etirmədi...

Hələ heç kəs, o cümlədən Şaşa özü də bilmirdi ki, bu ağ daş evin yaxınlığında, bağın çalkeçid budaqları altında daha bir nəfər naməlum

adam, kababın ətirini dəf etmək üçün cibindəki balıq konservini bıçaqla açıb, yeyə-yeyə Şaşanı daimi "pod kolpakom"¹ saxlayırdı ki, lap tezliklə qanını axıtsın və beləliklə, qorunduğuna əmin olan Sultanla birlikdə Səmədin həyatını da tükədən asılı qoysun. Hər gecə Moskva vaxtı ilə səhər saat dördüdə bağın dal hasarının dibindən o yana keçən, sement döşəməli, dərin, susuz arxadan sürünüb keçib, orada vaxtı ilə Rəhim Qudalının işlədiyi "Rayon yun idarəsi, Alınma, satılma məntəqəsinin künc otağında "priyomnik" in "nauşniklərini" başına keçirəndə o adamın eşitdiyi ilk söz "Ya Şaş! Ya Şaş..." olurdu. Yəni, Moskvadan danışan adamın "klicəsi" də "Şaş" idi... Bu gecə o Moskvalı sə, vaxtından xeyli əvvəl, yəni Sultanla Səmədin evə qalxdıqları dəqiqələrdə əmr etdi: "Ya Şaş... Ya Şaş... pora vzyat moyeqo tyozku... pora vzyat moyu tyozku"² çox keçmədi ki, arxadan içəriyə daha iki qaraltı girdi. Şaşanın başının dövrəsində, qaranlıqda üç lülə ağzı ağardı...

8

Fəlakətdən xəbərsiz Səməd zalda bayaqkı yerində tək oturmuşdu.

Uşaqlıqdamı, ilk gənclikdəmi, nə vaxtsa, əzəllərini daşlaşdırmaq fikrinə hələ təzə düşdükləri günlərdə, əzəli qayğısından başqa heç bir qaygıları olmayan çağlarda sədr Məddin Ərköyünü ilə Cəfər Əmi - Lüt Cəfərin qayını Yusif, Südəşənli meşənin arasında kərpikləsənlərin sarı torpaq çıxartmaq üçün qazdıqları dəri kimi dərin qaznağa su buraxmışdılar, göl düzəlmişdi. Hər gün məktəbdən çıxanda birbaşa o gölün qırağına yüyürdülər, kitab-çantalarını bir yana, paltarlarını o biri yana atıb, suya baş vurardılar, "eşmə" üz-üzə çıxıb, canı sulu-sulu meşəyə cumub, ağacların budaqlarını turnik çevirirdilər, pambıq kəni üçün köklənmiş sahə kənarında kötökləri ştanqa çevirirdilər, turnikdə oynamaqdan, ştanq qaldırmaqdan pörtəndə isə bir də suya baş vurub çıxıb, paltarları qoltuqlarında, çantaları çiynlərində, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evə qayıdıb, Ayna bacının, Gülbənzin və ya Gülgəzin həmişə hazır saxladıqları süfrənin qırağında cıl-cılpaq oturub, bir ətəyə çörək yeyib, o biri ətəyə "döbiyyat müntəxəbatının", "Cəbrin", "Həndəsənin"-filanın vərdəqlərini o yan-buyana

¹ "Mən Şaşayam... Mən Şaşayam... Mənim adaşımı tutmağın vaxtı çatıb".

² Nəzarət altında.

aşırandan sonra yenı göl cümardılar. Ömrün necı şirin çağları varmış! İmmə el gün olmazdı ki, Qılı Qeybalı şirin acı qatmasın. Dantes Qeybalı yox, o vaxtlar Qılı Qeybalı v "Ataman" deyiln pıpusür oğlan suyun altında qara camış kimi peyda olub Sımdin ayaqlarından asılarda, Qudalı uşaqları da cınsıyatın kimi qaynaşa-qaynaşa Yusifin il-qoluna sarıldılar. Sudan kınarda sdr Mıdd vardı, Qılınq Qurban vardı, adı Lüt qoyulsa da partkomluğunda qalan Cıfır ımi vardı, orda sdrin İrköyünü il partkomun qaynına yaxın düşmık cıtin idi, suyun altında is İrköyünün tırfli qara, gur saçlarından cıngı-cıngı qopartmaq olardı, "Yusif kimi gözıl Yusifin" ağzını cırmaq, burnunu burub ımzmık, şışirtmık olardı. Odur ki, suyun altında nı qıddır qalmaq mümkündür, bir o qıddır qalıb, lap boğulunca vuruşardı. Xüsusn sdr Mıddıl Qudalı ağsaqqalı Rıhimin idardı-iclasda sözlşdiklri günlrdı suyun altında vuruşma çox cıkkırdı. Elı çox ki, qılı camışla cınsıyatın dıstısinin ardınca sudan cıxanda göl dibinin hıyıcanla dolu, uğultulu sükutı Sımdin beynindn getmızıdı.

Qılı Qeybalı Dantes Qeybalı oldu. Göl qurudu. Bayaqqı "motal papaqlı, arxalıqlı adam qapıda görünüb yoxa cıxandan sonra, zalda tık qalanda Sımdı göl dibinin uğultulu sükutunu xatırladı. İllr keçındn sonra, ımisinin yemık otağında - yetmiş kvadrat metrlik zalda Sımdı özünü hımin göl dibindı hiss etdi. O göl dibi il bu zalın fırqı bircı bunda idi ki, burda ayaqdan asılan, cıngı-cıngı saç qopardan, ağız cıran, burun buran yoxdu, hıyıcanla dolu, uğultulu sükut içindı Sımdı özü könlü boğulurdu.

Sükutı ıvvılcı Sultan ıminin sısi pozdu:

- Nı oldu orda? Yenı yandırmısınız?

Sonra ı llzoğlunun sısi:

- Yandırmamışq, dırdın alım. Közün üstı qalıb qurumuşdu. Tızdın cıkkırm. Özü dı bel ıtındn, uc qabırğasından! Gıtırım indi, gıtırım. Siz başlayın. Gıtırım!

Sımdı ılini süfrıyı uzatdı. Nimçılın, araq, konyak şüşılının, qıdhlrın parıltıları içindı göyümtül qrafındı qaraya cıalan caxır gördü, qrafinin boğazından yapışb, ağzına söykdı.

Haradasa, deyısın "revkom kabineti" tırfdı Sultan ıminin qıh-qıhısi eşidildi:

- Barakallah, qardaşoğlu! , yıxar sıni caxır. Qoy yemık gıtirsın kişı!

Bu tı̇z - "macar" çaxırın tı̇mi tanışdı. Bir vaxt Sultan ı̇mi bu çaxın Tat Seyidin mı̇lhı̇mi adlandırardı. İndiki Seyid kişiy - raykomun qonaq evinin qarovulçusuna o vaxtlar - müharibı̇ illı̇rindı̇ "Tat Seyid" deyı̇rdilı̇r. Seyid kişinin indiki arvadı Xeyrı̇ arvada isı̇ "alverçi Xeyrı̇" deyı̇rdilı̇r. Tat Seyid üç para kındı̇ yeganı̇ müsı̇lmandı ki, çaxır çkı̇rdi, alverçi Xeyrı̇ isı̇, yeganı̇ zı̇nı̇ndi ki, iynı̇-sapdan, düymı̇dın başqa çaxır da satardı.

Günı̇rin birindı̇ Qonaqlıda xı̇bı̇r yayıldı ki, Başkındı̇, yı̇ni Qurbanlıda alverçi Xeyrı̇, ı̇rlı̇rindın qara kağız gı̇lın gı̇linı̇ri gecı̇lır evinı̇ çağırıb, xı̇lvı̇ti çaxır içirdir, sı̇hı̇risi qapı-qapı düşüb, hı̇min gı̇linı̇rdın çaxırın ı̇vı̇zinı̇ un yığır. Bu xı̇bı̇rı ı̇vvı̇lcı̇ heç kı̇s, o cümlı̇dın Sı̇mı̇d dı̇, atası da inanmadı. Sonra isı̇ Sı̇mı̇d, Qurban ı̇mi - Qılncı̇ Qurbanın atının tı̇rkini, atası isı̇ öz atını minib gedib, öz gözlı̇ri illı̇ gördülr ki, dörd tı̇rfinı̇ qarğıdalı şaxı döşı̇nmiş, alçaq bir çardağın altında, qara çırağın işığında qarmonçu Şı̇nbı̇ Zarıncı çalır, qara geyimli, göy örtüklü, cavan-cavan gı̇linı̇n oturub ağlaşırlar, alverçi Xeyrı̇ isı̇, yekı̇ bir çı̇llyin yanında dizı̇ri üstı̇ oturub, mis dolçanı çı̇llyı̇ basıb çıxarıb, gı̇linı̇ri dümsüklı̇yı̇-dümsüklı̇yı̇ çaxır içirdir.

Bütün bunları Sı̇mı̇d qarğıdalı şaxlarının arasından gördü.

Atası illı̇ Qurban ı̇mi isı̇ içı̇ri getdilı̇r.

Qurban ı̇mi Şı̇nbı̇nin qarmonunu dartıb alıb yerı̇ çırpdı, beşaçılan tüfı̇ngin qundağı illı̇ vurub çı̇llyi partlatdı.

O vaxt, o yaşında Sı̇mı̇d hı̇lın dilinı̇ içki vurmamışdı.

Çardağın altındakı hadisı̇nin sabahısı Tat Seyid, qoltuğunda bir "çelvert"¹ çaxırla, qapıdan girib, donqar belini bir az da ı̇yib, köyrı̇l-köyrı̇l uzun bir söhbı̇t başladı. Mı̇lum oldu ki, oğulları müharibı̇yı̇ gedı̇ndın sonra alverçi Xeyrı̇nin ı̇ri ölüb, Tat Seyidin isı̇ arvadı; bir düjün tı̇fil Xeyrı̇nin üstı̇ düşüb, bir düjün dı̇ Tat Seyidin üstı̇ düşüb, quru-taqqanaq arpa çörı̇yi yemı̇kdın quru-taqqanaq olublar yetimı̇r, o yetimı̇rin çörı̇yini kı̇smı̇k Kı̇bı̇nin qulpunu qırmaq kimi bir şeydi, odur ki, Qılncı̇ Qurban insafa gı̇lsin, qılncını qına qoysun, çax-çuxunu ı̇lindı̇n almasın Xeyrı̇nin.

Bu yanıqlı şikayı̇tin cavabında nı̇ sı̇dr Mı̇d dı̇ bir söz dedi, nı̇ dı̇ böyüklı̇rin işı̇rinı̇ qarışmağı xoşlayan ı̇rköyün oğlu. Tat Seyid qolotuğundakı çetverti küncı̇, divar dibinı̇ qoyub getdi. Qırx dördüncü ilin

¹ Üç litrlik şüşı̇.

axırındamı olmuşdu bu, qırx beşin əvvəlindəmi, Səmədin yanında deyildi. Yanında qalan bu idi ki, bu göyümtül qrafın bənzəyən o göyümtül çetvert şüşə elə o küncdə qaldı, üstünü toz basdı. Bir də "Müharib qurtardı" xəbəri çıxanda, Sultan Əmi o vaxtkı qara "Emadin"ində kəndləri gəzə-gəzə hər yerdə cəmaət təbrik ediyə-eyləyən, axırda yorğun-üzgün gəlib qardaşının evində oturanda, yəni çardağın altındakı hadisənin təxminən beş-altı ay sonra sədr Məddəd, nəhayət, o şüşəyə diqqət yetirdi, tozunu silib, tıxacını çıxarıb, Sultan Əmiyə bir stəkan çaxır verdi və Sultan Əmi ilk dəfə onda "məhləm" dedi. "Çaxır deyil ki, məhləmdir", - dedi. Sultan Əminin Tat Seyidə alverçi Xeyrənin işləri ilə maraqlanması da o gündən başladı və Səməd məlum oldu ki, Sultan Əmirli ilə Məddəd Əmirli o taydan nə vaxt gəlirlərsə, Seyid kişi də elə o vaxtlar gəlib, Qurbanlıda dam tikib, yurd salıb. Özü də çaxırçı-zad deyil, üç para kənddə ən mahir rəncbərvə bağlıdır. Alverçi Xeyrə də alverçi-zad deyil, oğulları gəndənin sonra, gün-günəran ucbatından, Qayım Qudalının iynə-sapını, sancağını, düyməsini sata-sata alverçi olub, axırda çaxır satmağa başlayanda isə ilişib, "gəzəyən Şənbəni evinə salan", cavan-cavan gəlirləri elində xar eləyən murdar zənn kimi tanıdı.. Sədr Məddəd "o çardağın altına ayaq basdığı gecəyə lənət" deyirdi, ağır qaradan seçmiş qılınç sıyıran dətləb ispalkomu, yəni Qurban Əmini pisləyirdi. "Elə mən də onun tayıyam!" - deyirdi. "Cəmaətin qəzəbi, kini yerdəngöy çıxıb. Üç kəndin üçündə də qapılar bağlanıb üzünə o bədbəxt kişiyin o bədbəxt arvadın!" - deyirdi. "Baturmuşuq Seyidənin Xeyrəni. Heç fəlakət də xilas eliyəmməz!" - deyirdi.

Sultan Əmi isə çox asanca xilas elədi. "Emadin"ini birbaşa Qurbanlıya sürdürüb, Seyid kişinin, Xeyrə arvadın "damlarında", yəni töyləsayığı yeraltı qazmalarında oldu, ordan kəndin ortalığına çıxıb cəmaət yığdı. "Nə Tat Seyid sizin tanıdığınız tatdı, nə də alverçi Xeyrə sizin tanıdığınız alverçidi", - dedi. "Müharibdə həlak olan oğlanların körpələrini boya-başa çatdırmaq üçün özlərini oda-közə vuran, qeyrətli nəni, babadı hər ikisi!" - dedi. Sultan Əmi belə deyəndə Seyid kişi "Emadin"ə bir tərəfində ağlayırdı, Xeyrə arvad isə o biri tərəfində. Maşının dal oturacağına oturub, Əminin qulaq asa-asa, gah Seyid kişiyə, gah da Xeyrə arvada baxan Səmədi də qəhər tutmuşdu, Qurban Əmi - Qılınç Qurbanın səhvi və atasının bu səhvə uyduğuna görə necə yanib-yaxılmağı barədə nə isə demək istəyirdi, deyil bilmirdi. Çox çəkmədi ki, Sultan Əmi Seyid kişi ilə Xeyrə arvadı oğlanlı-qızlı nəvələri, cır-cındır şələ-şələləri ilə

birgü qara damlardan çıxarıb aparıb, birini qonaq evinü qarovulçu vü bufetçi qoydu, o birini raykomda xidmətçi. Vü elü o günü anbar məscidin böyründü, cökələrin yaşıllığı içində karvansarasayağı tikilinin içindən köhnü barama tərəcələrini çıxartdırıb, dörd yerdən böyük, işıqlı pəncərə qoydurdu. Seyid kişi ilə Xeyr arvad orda- yeni evlərinin qabağında da ağladılar. Səməd isə öz sevincini, qürurunu bildirmək üçün ancaq o axşam məisinin evində, bu zalda, bu stolun arxasında, ömründə ilk dəfə çaxır içəndən sonra söz tapdı: "Mənim mənim el atasıdı!" - dedi. Sultan məni çox bərk tutulub, dolub, qəhərlili-qəhərlili uzun bir nitq başladı: "Nə elin var hələ, Bircə bala, nə də atası!.. Hissiiyyatın güclüdü, gözəldi. Əmma bir vaxt gələcək, sınacaqsan. Elimizin Türk deyilni də zülm altındadı, Tat, Kürd deyilni də. Elm öyrənmək üçün, bilək üçün ki, zülm altında olanların ataları da zülm altındadırlar... Kimlərdi o atalar, hardadırlar, nə üçün zülm altındadırlar? Diqqətinə dinlə!.. Az-az iç bu məhləmədə, dinlə vü unutma!.." Uzun nitq uzun olduğu qədr də dumanlı oldu, Səmədin yaddaşının dərinliyini gedib orda yatdı ki, bir də uzun illərdən sonra zülm altında olanların zülm altında olan ataları Muğlar-Bağlar Safağ Elmi sözləri ilə açılıb aydınlaşsın. Məhləm çaxırın təmi isə "Mənim mənim el atasıdı" sözlərilə bağlı idi. Bu təm Səmədin qürurunun, sevincinin, fərhinin təmi idi. Həyəcanla dolu, uğultulu sükut içində məllili başlı boğulduğu, gözələrinin qaraldığı dəqiqədə qrafində başına çəkdiyi çaxır, Səmədi dünənki, bugünkü hadisələrin burulğanından çıxarıb, vurğunu olduğu "el atası" Sultan məmirliyi qovuşdurdu. Bayaq yolda onlan Mirqəzəbin səpdiyi toxumdan bitib rayonu basmış çesuyçalılara nifrət birləşdirmişdi, indi isə məhbəbbət birləşdirdi. Vü elü bu məhbəbbət də Səmədi göl dibində burulğandan qurtardı.

Babasından məsinə vü ona keçən irsi xəstəlikdən Səmədin hələ xəbəri yox idi. Boğazının birdənqə genişləyib, nəfəs yolunun açıldığını, beynində ağrının divardan qopan kərpici kimi qopub düşdüyünü vü əlindəki göyümtül qrafində başqa şeylər görməyi başladıqını hiss edib, bunun ardınca məsinin qəhqəhəsini eşidəndə, avariya günü boz kitelə necə sığınmışdısa, indi qəhqəhəyi də eləcə sığındı, bu qəhqəhədən gülüş alıb güldü.

- "Məhləm" nədi, məni, möcüzədi bu, - dedi. - Verim səni də?

- Yox, yox! Məhləm adamı yıxır! Sorxoşluqdan qurtarmaq olmur. Debil eləyir adamı. Mənimki elə konyakdı... - Sultan divarda Stalinin qara lentli haşiyəli portretinin qabağından keçib stola yaxınlaşdı. - Konyak, azdan-çoxdan.

Səməddə sevincindən, lap axmaq-axmaq danışmaq da olsa, mütləq nə isə demək, danışmaq istəyirdi.

- Yox, bu dəfə Məhləm içicək sənin əmi, məhləm!

- Niyə axı?

- Nə bilim, - Səməddə başını azca yana əyib yumşaq, ağrılı, dərin gözlərlə əmisin baxdı. - Bircə balanın könlü belə istəyir!

"Bircə bala..." Bunu qardaşı oğlu özü dedi və bundan əminin gözlərinə əlavə işıq gəlirdi. Sarsıntılarla dolu, yanıqlı məhbəbbət işığı Sultanın sifəti ilə birgə səmində də titrədi:

- Bircə balama qurban olum... Təki gəlsin! İkimiz də Məhləm içirik bu gün!

Səməddə ayağa qalxdı, adı stəkanlara həyat sarsıntılan ilə mənalanmış çaxır tökdü, stəkanın birini əmisin verib, o birini özü götürdü. Bayaqdan gözü Stalinin portretinə sataşanda, fikri o tərəfdə dolanırdı.

- Sağlığım var, - dedi. - Məhv olsun Mirqəzəblər! Yaşasın, əbədi olsun "Bezobraziye"ni qamçılayan kişilər!.. Bunun barəsində atamdan da yaxşı-yaman eşitmişəm səndən də. Partiya məktəbində də bir sicilimə nitq dedilər "şəxsiyyətin pərəstişin" cəmiyyəti zərərləri haqqında. Açıqı, beynim girmədi, düz-məlli dinləmədim də, bir Ucarlı yolaşımnan sivişdik çıxdıq zaldan, getdik içdik o möhtəşəm şəxsən sağlığına. Düzü, mən bağliyam bütün sosializm, kommunizm korifeylərini, əmi! Qara lent yaşəmır bu kişiyə. İcazə ver o lenti qopardım.

Səməddə portretin çərçivəsinə dörd xırda, iynəvari mıxla sancaqlanmış lenti asanlıqla ayırıb, ovcunda büküb-büküb pəncərədən o yana atdı.

- İçək "xüsusi materiyadan biçilmiş"lərin sağlığına! O kişi boş- boşuna deməyib bu sözləri. Məgər mən xüsusi materiyadan biçilməyib?

Məgər atam xüsusi materiyadan biçilmişdi? Babamı demirəm. Şeyx Əmilərimi demirəm, bolşevik deyildilər onlar. Əmma bir yana baxanda, onlar da biz əqidəli deyildilərimi, əmi? Oğullarım nə üçün güllənin qabağına göndərirdi babam? Xeyrin şər üzərində qələbəsi nəminə göndərmirdimi? Bəs Əmilərim nə uğrunda qurban verildilər özlərini? Maxizmi tənqid eləyirəm mən, çünki xoşbəxtliyi bəşəriyyətin fəvqündən gözləmirəm! Öz Əlimlənin yaratmaq istəyirəm öz səadətim! Əmilərim də belə düşünmərdülərimi, əmi?

Pəncərədən görünürdü ki, həyətdə, tut ağacının altında, ocağın qırağında Çürük Aşıq yəqin ki, yağışa düşüb nəmlənmiş qara cürəsinin döşünü alovun üstündə o yan-bu yana gəzdirir-gəzdirir, yaylıqla sürtürdü,

köklüyirdi Səmədin lap uşaqlıqdan eşitdiyi ağır, dərin kədərli "Divani" havası çalırdı və asta-asta mızıldanırdı:

"...Beş gözün vurğunuyam..."

Hansi məclisdənsə Səmədin qulağında ötüb keçib getmişdi ki, "beş gözəl dərmizdi; Aşıqlar Bağ Ata ilə dörd oğlunu nəzərdə tuta-tuta məclisi çox vaxt bu sözlərlə başlayırdılar.

Səməd Çürüyün mızıldısını ötrə dinləyib, beyni qijiltılı:

- Əlbəttə, el atasız olmamalıdı. Yetim qalmamalıdı. Lap nə cür nöqsanları olsa da Stalin el atası deyildimi?! Mənim atam, Şeyx Əmilrim el ataları deyildilərmisi? Sən özün!..

- Bircə dəqiqə, bircə bala, bircə dəqiqə...

Sözünü kəsəmk istəmirəm. Əmma bircə dəqiqə... - Sultan stəkanı stolun küncünə qoyub, barmaqları titrəy-titrəy kitelin yaxasını açdı. Səməd narahat oldu:

- Həyəcanlandırıdım sənə?!

- Yox, yox... Kaş həmişə belə həyəcanlanaydım... - Sultan papiros yandırdı, ağır-ağır yeriyib, əlini portretin arxasına uzadıb, ordan kiçik formatlı bir şəkil çıxartdı. Sifəti avazımsıdı. Dərin, uzun qırıqlarla doğranmış hündür alnında narın tırışılırdı. - Dünya dəyişir, vulqar sosiologiyanın dövrünü qurtarır, Bircə bala. Ömrümdə təsvürümə gətirməzdim ki, partiya məktəbinin müdavimləri belə açıq siyasi mübahisələr eləyər bilərlər. Deysən doğrudan da dəyişir dünya... O murdar, o Çax-çux hələ müharibədən qabaq hardasa görübmiş bu şəkli, xəbərlər veribmiş o birisi murdarlara- Gülənova, Persə, onlar da dübarə çatdırıbmişlər Mirqəzəbə ki, əmirilər şeyx qardaşlarının şəkillərini saxlayırlar evlərində. Guya namaz qılıram mən! Belə əcaib-əcaib böhtanlar içində keçib ömrüm, oğul!.. Dünən Bakıdan ifşa xəbəri eşidəndə bayram eləməliydim mən Mirqəzəbin ifşasını. Dünəndən burdadı bu içki. Sevinmədim, içmədim... Çoxdan bildik onun düşmənciliyini. Əmma arxası elədi ki, açığı, ifşa olunduğuna indi heç kəs inanmırdı. Dünən sən qatarda olanda tutulub Mirqəzəbə Mir Cəfər Bağirov! Həbs olunub. Sultan əmirlinin qələbəsidə bu. Korifey-filan, öz yerində. Qələbə şərfini iç!

- Yox, əmi! - Səmədin ürəyi sökülürdü. Həyəcanla, ehtirasla, stəkanını qaldırıb əmisinin stəkanına vurdu. - Korifeylərdən sağ qalmış Sultan əmirlinin sağlığına! Ah-uf yaraşmır sənə, əmi. Mirqəzəbə də rədd olsun, zülm də. Mətin Sultan əmirlinin sağlığına içirm! Qalib Sultan əmirlinin sağlığına!

Sultan dikəldi. Solğun, bozuntul üzünə pul-pul qızartı çıxdı. Gözləri gülürdü.

- Xeyli vaxtdı eşitmirdim belə sözləri. Dağ götürdün çiyinimdən!.. Gəl belə danışaq. Sən iç mətin əmi sağlığına, mən içim mətin qardaş- oğlu sağlığına! Mərqəzə bin bezobraziyə sürüsü içində misinin qolundan tutan, misiyinə çiyinə addımlayan dirəkli oğul - arxa sağlığına!..

Səməd həyəcədən stəkanımı bir də stəkana vurdu.

- Məndə az-çox yetkinlik varsa, o da sənənin xidmətində, əmi. Sənin şəxsiyyətinin fəxr edim mənə. Sənin uca şəxsiyyətinə, ideallarınan!.. Gözlə insanlığınan!..

- Mən də sənənin fəxr edim, Bircə balam! Varisim! Hələ dərk eliyəmməzsən kimlərin, nəyin varisisən. Eləmiriz batmır beynin. Abıynan burda kobud rəftarın göstərir ki, hələ çox, çox uzaqsan Varislikdən. Ətraflı söhbətlərdən sonra Yer üzündə misli olmuyan bir xəzini verəcəm sənə. "Süleyman peyğəmbərin xəzinəsi"ni!

İçdilər.

Hər şey yaxşı gedirdi. Ələzoğlu içəriyə qulaq ver-ver, pillələri lap pişik kimi səssiz qalxsa da, Sultan qeyri-adi həssaslıqla, qayınatasının gilişini duyub qabağına getdi, zəhmli pıçıltı ilə: - Qayıt, qayıt! - deyib, sinidə yuxaya bükülü kababı ondan alıb, gətirib ortalığa qoydu. İlk addımı Sultan yolda atmışdı. İkinci addım - çətin, ağır addım burda -evdə yox, başqa şəraitdə atılmalı idi, Sultan Səmədlə tamamilə danışmalı idi. O açılışmadan sonra, başı yanları qayınata da yaxın gələ bilirdi, bəlkə hələ Gülşad da gözə deyil bilirdi. Hələlik isə Sultan maksimum ehtiyatlı olmalı və addımı öz vaxtında atmalı idi.

- Çox içmə hələ. Çesuyçalı "korifeylər"lə görüş təyin eləmişəm bu gecə, saat on ikiyə. Lap qısa söhbət olacaq. İstəyirəm sən də iştirak eləyəsən. Görəsən...

Sultan sözünü tamamlaya bilmədi. Qapıda, nəhəng, qalanın üstündə iri qırmızı ulduz-toqqalı, qırmızı dəri kəmərlər, tərlə at sifəti və nəhəng at gözləri parıldadı.

- Nuş olsun! Axşamınız xeyir, yoldaş əmirilərlər! Gəldim ki, həmişə o qar? Düşməniniz Mərqəzə bin, axır ki, ağzıbir salındığına görə təcili elçiyim sizi, həmişə... aranızda nələrlə olub keçdiyini baxmayaraq, bu cür istəkliliyə, bu cür istəkliliyə, belə süfrə arxasında oturmağınıza görə təcili elçiyim, şadlığımı bildirim və... rüsxət olsa sizlənin bir az düzəldim bu yeri başımı.

Səməd həm o heybətlili baxırdı, həm də misin. Sultanın sifəti bir andaca saralmışdı.

Ağır-ağır ayağa qalxdı. Çağırılmamış qonağa Əlinin hərəkətilə elə orda - qapıda dayandırıb, asta-asta ağır sözlər deməyi başladı:

- Adın Zərridi, Əmma kolxozları soymaq məharətinə görə Zor nəçənnik deyirlər. Hər səhər Xəlvt Rəhimin həyətinə bir yazabuğanın xasını yediyinə görə Xaş nəçənnik deyirlər. Bir ad da mən verirəm: naxal nəçənnik!.. - Və birdən acığından gülüb, ruscaya keçdi: - Kruqom marş!

Gülənov şişib qaldı. Sonra sağ Əlinin barmaqlarını sağ gicgahına qaldırıb, birdən-birə üzgünləşib:

- Yest kruqom! - deyib getdi.

Sultanın yumruqları stola, çənəsi sinəsinə dirənmişdi.

- Birini gördün!.. Tök içk! - dedi. - Belələrinin yığıncağına sərxoş da getməklər olar. Tök! Kəşfiyyətə gəlmişdi köpəkoğlu, görsün... Əmma elə bil nəsi olub, bu belə gəlib... Ürəyimə damıb nə isə.

Bu dəfə də sözünü tamamlaya bilmədi. Aşağıda - bağın dərinliyində biri-birinin ardınca iki güllə şaqıldadı.

Sultanla Səməd diksinib tez pəncərəyə cumdular. Gülənov darvazaya doğru tarappa-tarap qaçırdı.

Sultan bir az duruxub soruşdu:

- Kimə atdı a kişi?

Ələzoğlu bağın dərinliyini göstərdi.

- Nə bilim, a dərdin alım...

Çin fanarlarının işığı altında çoxlu tənə qandan başqa heç nə tapmadılar...

Səməd səndəliyirdi. Əmma beyni açıq idi. Əminin ardınca gedə-gedə, bayaqkı müəmmal qandan, ocaq, tüstü qoxusundan içərisinə necə üzüntülü, qat-qarışıq hisslər dolduğunu, eyni zamanda bu hissləri cilovlamaq üçün indi bir o qədər çətinlik çekmədiyini bütün aydınlığı ilə başa düşdü. Qırmızı tuf daş binanın pillələrini qalxanda, özünün düşündüyü kimi "Əməlli başlı toxtamışdı".

Qəbul otağında dörd divarın dördünün də dibində sıx cərgə ilə düzülə stullardan çesuyçalılar bir nəfər kimi gurultu ilə ayağa qalxdılar.

Bu gurultuda gizlin mənə vardı; birbaşa dermatinli qapıya gedən əmisinin ardınca yeriyib heç kəsə baxmasa da, Səməd hiss etdi ki, həbs xəbərinə burda da eşitmişdilər və teleqramdan sonra yarımallah olan Sultan əmirinin bu dəfəki qəlibində sarsılmışdılar, məhz buna görə də, stullardan dik atıldılar, qısıq, müti, rəzil qullara çevrildilər. Pıçıldaşib, "Kişi, Kişi" dedilər.

Qısıqlığı, qorxaqlığı, mütiliyi, rəziliyi Səməd dermatin qapının sağında, küncdə dayanmış üç nəfərin üzündə daha aydın gördü.

O üç nəfərdən - Xudiyev dəstində birincisi prokuror Sayılovdu. İkincisi milis rəisi Gülonovdu. Üçüncüsü RİK Atamalı idi.

Prokuror Sayılovun sürməli qadın gözlərində bənzyən süzgün gözlərində təhlükə qoxusu ilə çıpaq yaltaqlıq ilə orqanik birləşmişdi ki, Səməd bütün rayonda ən yaraşqlı kişi sayılan bu adama "iyrənc" deməyi bilmədi.

Qorxaqlıqla yaltaqlığın orqanik birliyi milis rəisi Gülnovun at üzündə münasib alma gözlərində donuq təbəssümdən, RİK Atamalıının içikindən şişib bir cüt yupyumru tətə dönmüş göz qapaqları arasında qərribə cəv titrəliyindən də görünürdü.

Vaxtilə Mirqəzəbin vaqonu gəlib stansiyada parovozdan açılanda, bu üç nəfərlik dəstənin başçısı Xudiyevlə birgə, o vaqonun qabağında necə dayanırdırsa, indi Sultan əmirinin qabağında da eləcə "smirno" dayanmışdılar; dil tərpedib salam verməyi də cürət etmədən, baş əyirdilər. Qərribə idi ki, uzun-uzun illər ərzində bu adamların bu gününü arzulayan Səməd onların bu rəzil tabeliyindən heç bir sevinc duymadı. Beynində fırlanıb təkrar olunan "iyrənc, murdar" kəlmələri həər üçün də damğalayıb, öz köhnə kinindən də güclü ikrahla üzünü döndərərək qapıdan soldakı küncə meyliyəndi.

Üç nəfər də o sol küncdə dayanmışdı; solğun, bozuntul üz, qalın-pırpız qaşları və boz-ala gözləri ilə Sultan əmiri ekiz qardaş kimi oxşayan əziz Mayılov, sakit nələləki gözləri, ağ kəlağayısı, yumru qızıl tənliyi - sırğaları ilə katibdən daha çox gözəl ev gəlini oxşayan "diapazonlu xanım" - Məleykə bacı və şümşad boylu arıq, qayğılı katib köməkçisi Məlik.

Səməd bu üç nəfərin üçün də eyni hörmət və rəğbətlə bəli verdi. Xüsusi dəvət gözləmədən, binada öz köhnə sərbəstliyi ilə əmisinin ardınca kabinetə keçdi. Lakin Sultan ilə dabanı üstə qəbul otağına çıxıb, gözəl nilməz, heybətlə xırıltı ilə Gülnova:

- İçəri gəl, - dedi.

İçəri-dən isə, üzü divara, lap astadan soruşdu:

- Kimiydi vurulan?.. Şaşa Babayev?

Gülünov bir addım irəliləyib, nəfəsli Sultanın boynunu döy-döy:

- Bəli, - dedi. - Ölməyib... Sağ qolundan, bir də qıçından vurdular. Yun idarəsində sandılar yaralarını apardılar.

- Hara?

- Bakıya. Ordan gələn reysin Moskvağa təcili istintaqa aparmalıdılar.

- Niyə təcili?

- Bayılov türməsində nə heyli adam çıxarıb Babayev, xaricə qaçırdıb. Təbriz... Demokrat partiyasının Bakıda bağlandığını bilmirlər. Muğannalar o tayda. Babayev Bayılovdan çıxartdıqlarını göndərərək ki, bərpə eləsinlər partiyasını, sonra Amerikağa mühacirətə getsinlər.

- Niyə məhz Amerikağa?

- Fransada, Germaniyada daşnaklar çox fəaldırlar. Muğannalar özləri Amerikanı istəyiblər, Vaşinqton da razılıq verib.

- Son köhnə qurdsan. De görüm, nə olacaq?

Gülünov pıçıltya keçdi.

- Azərbaycan daxilində, həmmə o tayda, həmmə bu tayda terror güclənəcək. Sizi də daha sağ qoymazlar. Əmma xaricdə hərəkətiniz güclənəcək.

- Yaxşı, çıx!

Sultan özü də qəbul otağına çıxdı və kabinetdə Gülünovla boğuş söhbəti birdən-birə qışqırtıya çevrildi:

- Bax indi siz öz adımdan "prekratite bezobraziye" deyərək bilirsiniz! - dedi. - Mirqəzəb adında qaniçin qaraquş qanadıynan uçurdunuz hamınız! Qanadınız sındı! Əgər yerlərinizdə qalıb tutduğunuz vəziyyətdə işləməyə istəyirsinizsə, tamamilə dəyişməlisiniz!.. Qorxudan itaət olmamalıdır. Səmmimi işgüzarlıq olmalıdır! Xalqa diqqət olmalıdır! Bacarmadığınızı açıq etirafla bildirməlisiniz! Rüşvət üstü dərhal həbs olunacaqsınız!.. Bu, minimum proqramdır!..

Açıq qapıdan Səmməd milis rəisi Gülünovun gözündən hamanca donuq təbəssüm parıldadığını gördü. Əminin nə barədəsə suallarına hamının, o cümlədən sürməli qadın Sayılovun da eyni müti səsinə eşidirdi:

- Bəli, bəli, yoldaş əmirli. Mən Kəlbəcərin saf ab-havasında böyümüşəm, yoldaş əmirli! "Saf" kəlməsini çox eşitmişəm orda Şəməşirin saf dilində...

Ustad Aşıqlara və SafAğa az-çox istinad edən çesuyçalılar da vardı və belələri nə isə deməyi başlayanda Sultan həmişə susub, ustadlara aid dərindən qapılırdı. Çünki Dərrə ləyi, Göyçə səmtindən Muğan duzlaqlarına sürülən qoca ustadlar bürküyü dözməyib qırırdılar - öldürülür.

Sayılovun Dəddə Şəməşiri, "saf" kəlməsini xatırlatması kifayət etdi ki, Sultan birdən-birə öz "proqram" çıxışını yarıda kəsib, qapıya yönəlsin.

Belə hərkəti yalnız SafAğ dərindən xəbəri olanlar duya bilərdilər. Səməd isə heç nə hiss etmədi. O bilmirdi və heç vaxt bilməyəcəkdi ki, məşhur Aşıq Şəməşir SafAğ Elmi ustadlarındandı. Bu mövzuda şeirləri ardıcıl dəyişdirilib, dinə bağlanırdı, ya da sadəcə, gizlədilirdi. Səməd bilmirdi və heç vaxt bilməyəcəkdi ki, xüsusilə öz qohumları Göyçəli, Aşıq Alının adını daşıyan AğBiznli Alı ilə oğlu Aşıq Şamil Muğannalarla gizlin ünsiyyətə olduqlarına görə zəhərlə öldürülmüşdür və bu bəddəmlidə Sayılov da iştirak etmişdi. Məhz buna görə Səməd, əmininin qəmini hiss etmədi.

Cəmisi beş-on dəqiqəlik söhbətdən sonra Sultanın ardınca çıxanda Səməd elə gəlirdi ki, bu dəqiqələrdə Sultan əmirli onunla da sərbəst danışacaq.

Əmma Sultan köyrək dilləndi:

- Şaşam getdi... Dirəyim yıxıldı...

Səndən ayrılısam o günü ölürəm. Mübaliğəsiz. Nəfəsim kəsilir... Yaşamalıyam mən. "Xəzinə"ni sənə verəndən sonra, layiqli Varis səviyyəsinə durduğuna əmin olandan sonra da yaşamalıyam sənənin bir yerdə! Ağır mübarizələr var irəlidi. İnsanın özünün özünün psixoloji mübarizəsi çox ağır olur. Başa düşdün?!

Nə isə dumanlı bir şübhə, qara bir fikir Səmədi sarsıtdı.

Küçünün kimsəsizliyində Sultan ayaq saxlayıb yerə baxdı.

- İstəyirsən bir az da açıq danışım? Səməd udqundu.

- Danış... Həyatımız dumanə bürünüb, əmi...

- Yaxşı dedin, dumanı dağıtmaq lazımdı. Kişi kimi mərdənə söhbət eliyək! Mən onu boşaya bilmərim. Kəbinlidi! - Sultanın dili bıçaqdı. Bu söhbət olmalıdı. Birdəlik... Boşasam, düşmənin böhtanı təsdiq olunacaq: "Əxlaq pozğunluğu". Sultan əmirli ləkələnsə, Varis də ləkələnib hər yerdən qovulacaq. "Xəzinə" sahibsiz qalacaq. Elm məhv ediləcək, batinlərlə birlikdə xalq da bütün qırılacaq! Bütün hər şey səndən asılıdı indi. Ya tüpür əminə çıx get, səhər gəl dəfn elə. Ya da bu axşam evə necə

getdik, necə yedik-içdik, eləcə gedək oturaq - Sultan xırıldadı, inildədi. - Hansını seçirsən? Mərd ol! Üzüm bax! Ya tüpür get, ya qal. Səmədin səsi oğlunun xırıltısından seçilmədi:

- Mənin fikirləşmişəm... Gələli bundan başqa bir şey fikirləşməmişəm... Dumanı dağıdırsan. İmkan verirsən sözümü deyim... Deyirəm: Qalıram, o mi...

- Səbr... fil səbri tələb olunur! Qeyri-adi dözümlü!

- Başa düşürəm o mi.

- Mənsənin bir tərəfi bu.. Günü sabahdan oğlunu verirəm. İdeologiya üzrə işlə: təbliğat-təşviqat şöbəsinə götür. Raykomda struktura dəyişikliyi gözlənilir. Təkcə təşkilat şöbəsi olacaq. Bütün rayonun kəndlərində, qəsəbələrində partiya təşkilatı katibləri, raykomun instruktorlarının hamısı səni təbə olacaq. Həlləklik, demək, təbliğat-təşviqatı götürürsən. Elə günü sabahdan da təhlükə get kəndə, yağma kömək elə, camaatımızın da dərindən qal. Nə deyirsən? Lap açığı, bir az aralan buralardan... Həlləklik...

- Razıyam, o mi.

- İçəri gedirik indi. Təkrar edirəm: fil səbri! Dözümlü..

Səməd dillənmə bilmədi: həyətlə keçmişdilər.

* * *

... Süfrə. Həmin süfrə idi. Göyümtül qrafində çaxır da həmin çaxırdı. Çaxırın içində isə indi tamam başqa adamlardı.

- Çörək ye, tutar səni bu Məhləm.

- Yox... Sən danış...

- Danışım, danışım... Axşam səni o qara lenti portretin qopardanda danışsız anladığ bir-birimizi: səni Stalinin şöhrətində, müharibənin, qələbənin miqyasından ayrılmırsan... Əmma mənsə mürəkkəbdə. Moskvanın münasibəti keçən ildən məlumdu. Bilirdik ki, təsərrüfatda, elmdə, mədəniyyətdə bütün yığıntıları, geriliyi təkcə Stalinin adına yazmaqla partiyaya bəraət qazandıracaqlar. Çünki beynəlxalq mənsəli vardı: bu sistemin hər yerə yayılmaq təhlükəsi qorxutmuşdu hamını - Amerikayı, İngiltərəni. Xüsusən Almaniya sosialist dövləti - FRG¹

¹Almaniya Federativ Respublikası müstəqil dövlət sayılsa da, SSRİ-nin respublikalarından birinə çevrilmiş, bütün Avropanın sovetləşmə təhlükəsi yaranmışdı.

vahim y salmışdı hamını. Planetdə kasıblıq, aclıq, bir qrup kapitalistin fantastik varlanması, Afrikanın, Asiyanın səfalıti... Hamısı SSRİ-nin xeyrinədi. İnqilabın eksportu sürətlənir. Moskvada plakat çap eləyiblər, milyard tirajnan: "Leninizm şaqet po planete".¹ Xruşov qoymayıb yaysınlar: "Mı i tak vspuqnuli kapitala. Ya bı deystvoval naoborot. Spravte etot lozunq. Ya s mirom poyedu v London, a nado i v Vaşinqton".² Qisası, Stalini tək sıradan çıxarıb kapital dünyasıyan az-çox barışmaq istəyirlər, - danışiram ki, belə gizlin şeylərdən də xəbərin olsun. Mayda professorun gəldi. Stolumun üstündə şüşənin altında o teleqrama işarə elədi, dedi bunu çıxart burdan. Məlum oldu ki, Mərkəzi Komitənin xəttiynin gəlib Məhərrəm. Həmin məktub oxundu. Sizdə də oxunub, bilirsən özün hər şeyi. Məncə, həttə dərək eləyirsən ki, yoldaşların "Stalinizm" adlandırdığı "izm" dəhşətlərdən ibarətdi. Əmma dəhşətlər hələ irəlidi. Türkiyənin kapitala söyənib Azərbaycanı, Türkcstanı azad eləyəcəyindən qorxduqlarına görə gizləndən Türkiyəyə dolur Sovetlər. Burda isə köhnə "pantürkizmlə mübarizə" şüarı indiki sürgünlər, qırğınlar "xalq düşmənləri" adında yalan sehrin bürünüb. Bircə il də yaşasaydı, o "Stal" - "Polad" deyilən cəllad, əmin də "xalq düşmənləri" sırasında olmalıydı. "Xəzinə"miz barədə çox məlumat gedib Moskvaya. Açılıb hər şey. Zahirde guya qırxsəkkiz illi üçüncü il terror, sürgün kompaniyası guya qurtarıb daha, əslində isə daha dəhşətli - maksimum gizlin aparılır. Mayda professorun dedi bunu mənə. "Nəzər al ki, Muğannalardan bir nəfəri də süləmət qoymuyacaqlar", - dedi. Sən gəldin durdun gözümün qabağında. Məhərrəmi yola salıb qayıdanda doli kimi idim. Gözüm seçmirdi dünyam. Nəfəsim kəsildi. Axşam sən bu qrafini necə çəkdi başına, mən də eləcə çəkdim başıma, ac qarına. Şoferi çağırdım, Müslümü. Seyid kişidi indi burda mənim məhrəmə, bir də Müslümdü. Seyid kişi kostum tapdı, qalstuk gətirdi. Ömrümdə birinci dəfə kitəldən çəxdim, qalstuk taxdım. Müslüm də üzümü qıxdı. Oturdum maşında. "Sür! - dedim. - Kəndlərin ara-bərsində, sahələrdə, harda gözünə gözəl qız düşsə saxla, maşına basıb gətirəcəyik bir baş zaksat!" Yazıq güldü, sonra da qəmliəndi. "Evdə anamnan elə sənə fikrini çəkirik, -dedi. - Nə olar axı bir allah bəndəsi gətirsən bu evə? Qocalmamısan, əldən düşməmişən. Uşağın olsa, öz balamız kimi saxlıyıraq".

¹ "Leninizm bütün planetə yayılır".

² "Biz onsuz da qorxutmuşuq kapitalizmi. Məndən olsa, əksinə hərəkət edərdim. Gizlədin bu şüarı. Mən sülhə gedəcəm Londona, lazım gələ Vəşinqtona da..."

Yaxşı oğlandı Müslüm. Açığı, özüm də birtəhər oldum, oğul, yaş boğdu mənə. O tayda qardaşlarımın taleyi elə, bu tayda Məddimin taleyi belə, özümün də axırım bu cür! Doğrudan da, niyə bir züryət qalmasın?! Səməd də sağ qalmasa, bədbəxt "Muğ", "Mağ" Bağlarının varisi kim olar?!

Elə birdəncə ciddi fikrə düşdüm. "Sür, Müslüm, - dedim, - sür". "Sultan əmirli yoxdu daha, - dedim, - Arşınmalçıyam! Sür gedək bir Gülçöhrə tapaq gətirək evimiz".

Baxtına o çıxdı. Qara baxtına... Danışlası deyil.

Necə oldu mənə Xəlvt Rəhimin həyatın düşdüm o günü? Kim apardı? Niyə getdim? Axı, ömrümdə qapısını açmazdım o "Xəlvt Rəhim - Agent Rəhimin, möhtəkirliyə ağsaqqalının! Bilirdim ki, Xudiyev də o evdə görüşür Xalıqnan, döstüsi də daimi qonağıdı Rəhimin. Getdim iç-içə azı bir saat danışdım, çalışdım Elm verim, təsir eləyim... Yadımda deyil mənə baş verdi. Səhərişi gözümlə açanda gördüm zaks müdiri gəlib zaldan baş əyir yataq otağına: "Sabahınız xeyir olsun, yoldaş əmirli. Gəlmişəm təbrik eləyim, həmişə zaksınızı kəsdim. Zəhmət olmasa, gəlin bu anketə qol çəkin. Özüm doldurmuşam anketi, qol çəkməyiniz qalıb". Deyirəm "Danışlası deyil". Əmma danışaram... Beş gün ərzində Tiflisin o tərflərində, Borjomi yolunun sağ-solundakı kəndlərimizdə, Borçalı çökəyində, Baş keçiddə başlamış Lerik qədr gəzdim, ərdəbildə olanlarımızdan adam çağırdım, sərhəddəkilərin köməyindən xəbərdarlıq elədim ki, Şahnan Moskvadakılar eyni siyasət itləridi, ayıq olsunlar. Kür-Araz boyunda Muğannalardan kimi tapdunsa, hamısına xəbərdarlıq elədim. Lerikdəkilərin çoxu da Muğan düzündən duzlaq basmış yerlərin sürülmüşdür. Stalinin xüsusi göstərişinə, Mirqəzəbin şəxsən iştirakı ilə, dağ halisi cəhənnəmə bürküsünə salınmışdı ki, qırılsın bədbəxtlərimiz. "Ermənistən" adlandırdıqları ərəmə torpağımızdan sürülənərimiz duzlaq bürküsündə nəfəs çəkməmişdir. Gəzdim... Saf Ağ carçısı Aşıq Ah Ağ Bizənlə sazı qucağında, son nəfəsə gəl "Gəl, ey Şəspayi Behrim" oxuya-oxuya can verib. Ne deməkdi, nə rəhmətdi bu "Şəspayi Bəhrim",¹ "Altıayaqlı dəniz atı"? Altı qitəli Yer - Eyərin sahibi Ulu Bağ əsliməndi. Alı əmimiz, yəni Aşıq Ah Ağ Bizənlə nur

¹ Elmin xalq variantında "Şəspayi Bəhr" - "Altı ayaqlı dəniz atı", - "Altı qitəli Yerin "atı" - Odu (Həqiqəti) Ulu Bağ əsliməndi - "Süleyman padşah". Xalq variantında rəhmətli farscadır; Nizamidən qalan ənənəyə görə, rəhmətli mənə fars dili altında gizlədilir, yalnız Türkcüyü tərcümədən və şərhdən sonra rəhmətli açılır. Məs: "Nuşab" - "icməli su" - "dirilik suyu" - Odu rəhmətli (Bərdə hakiminin rəhmətli rütbəsi).

müclssəm siydi. Yandım, oğul. Daxilən sındım. Həftənin axırında məşını sürdürdüm "Şüşli" pavilyona - restorana.

Dörd aydı nə gecmə var, nə gündüzüm. "Gülgüz" deyirm, ağzımda dilim yanır. Üzünə baxıram bədbəxtin, üzüm yanır. İçirm, nə çərnəyirm, özüm də bilmərm, guya dərş deyirm bədbəxt.

Dörd aydı Qurban gəlir kabinet: "Boşa! Qaytar". "Nə qədr ki, bu qancıq burdadı, Səməd adında qardaşoğlun yoxdu" - belə deyir. Axırda məcbur oldum Saşaya ismarladım ki, vaxt tapsın, Qılınc Qurbannan söhbət eləsin.

"Qaytar bu qancığı!" Hm...

Qaytarsam guya nəsi dəyişəcək! Nə dəyişə bilərə axı?!

Əksin!.. Axşam dedim sən... Çax-çux Xalq xüsusi gedibmiş Bakıya. Əhvalat çatıb yuxarıya. Daha doğrusu, yuxarıdan gəlir hər şey. Qaytarsam, demək, öz əlimin təsdiq eləyirm bədbəxtliyimizi.

İndi gör nə çəkir bədbəxt əmin. Təsəvvür elə, gör nə halda olmuşam dalınca mehmanxanaya gedəndə. O cür abırsız, həyasız!.. - Sultan stəkanı boşaldıb yenidən doldurdu.

- İçirm ey, içirm! Yoxam mən!.. Yoxam!.. RİK Atamalının təşəbbüsünün Azərittifaq tikdirib o "Şüşli"ni, Tahirliynin Qonaqlının arasında. Adı internat-məktəb yeməkxanasıdı, özü Güllənovun qardaşı Molla Güllənoğlunun traktiridi, həm Erməni, Sovet casuslarının görüş yeridi, açıq-açıqına! Həm də Mirqəzəb toxumlarının kef yeridi. "Şüşli pavilyon"da Sayılov "pastayannı tamadadı", Güllənov tamadanın birinci müavini, Atamalı ikinci müavini. Moskvadan necə göstəriş alıblarsa, hər həftənin altıncı günü gecəyəkən sərhəddi açılar Culfada. Tehranda yaşayan "xüsusi dəstə" adlanan cəllad rusları göndərirlər düz bu Şüşliyə, Moskvadan, İrəvandan xüsusi intruksiyalaman yığırlar. "Arşınmalçılar nəslə" barədə topladıqları məlumatı müzakirə edirlər. Sənin xəbərin yoxdu, "Ermənistan" adlandırılan ərməni torpağında qalıb hələ Muğannalar. Bir etibarlı adamımızın, gizlətmərm, həmin Saşanın məlumatına görə, Xudiyev agentlərinin Türkiyədə də agentləri çoxdular, deyir, türk ordusunun içində göndəriblər, Türkiyənin ən məsul işçilərinə çevriliblər, asta-asta dağıdılar ölkəni daxildən. Belə bədbəxtliyimiz var, Bircə bala. Şüşli pavilyondan qərar yayılır hər yer: harda, kim, nə vaxt öldürülsün. Təkcə bir nəfər nəzarətçimiz var bizim o pavilyonda. Lap cavanca rus qızıdı: Marina. "Məryəm ana" deyirik. Tam. Lazım olacaq. Başqa nə deyim sən?

Rayonun belə müsibətli vəziyyətində, köhnə qayda üzrə səfirlik aparıb pambıq yığımını təşkil eləyirəm. İclasın yarısında, birdən elə bil yuxudan ayılıram, görürəm dilim o sürüynin danışib, özüm sənin yanında olmuşam. Bu dörd ayda, bu divarların arasında ancaq sennin oturub-durmuşam. Üçüncü adam olmayıb burda. İnanırsanmı mən? Başını qaldır, üzümə bax, gözümün işığı! De görüm inanırsanmı mən?! Səni məndən, mənə səndən ayıra biləsi qüvvə varmı bu dünyada?!

Səməd başını qaldıra bilmədi. Çünki gözəlri dolmuşdu.

- Yoxdu əmi! - dedi. - Elə bir qüvvə yoxdu! Sən incə adamsan, böyük insansan, əmi! Gör nə qəddər casus, terrorist arasında işləyirsən!

Əgər bu vaxt əlləzoğlu görünməsəydi, məhbəbbəti Səməd çox söz dedirdicəydi. Çit sarğının üstündən başına həmin qıllı, boz "motal" papaqda, Göbələk, hələ əlində bir şiş kabab, yox yerdən peyda olan şeytan kimi, birdəncə stolun böyründə peyda olub, Səmədin sözlərinin qabağına tıxac kimi tıxandı.

- Köhnə pıyyamın kəlamıdı; əvvəl təam, sonra kəlamı. Əvvəl yeyin, sonra danışın, dərindən alım... - Qara, gödək barmaqlar şişin birini Sultanın nimçəsinə çəkdi, ikincisini Səmədin nimçəsinə.

Sultan bu müdaxilədən nə qəddər tutulmuşdusa, Səməd bir o qəddər sarsılmışdı. Stəkanı ovçunda sıxıb, kirpiklərini endirib, əlləzoğlunun burdan rədd olduğunu gözəlyirdi. Yox, vəziyyəti alışmırdı Səməd!

Sultan əllərinin titrədiyini gör-gör, öz nimçəsindən yuxa parçası ilə bir tikə götürüb ona verdi, birini də özü götürdü.

- Düz deyir, əvvəl təam...

Alovlu ocağa su tökülən kimi bir şey oldu. Dolu stəkan Səmədin birdən-birə barmaqlarının arasından sürüşüb böyrü üstə düşdü. qara- qırmızı çaxır yayılıb düməğ süfrədə qan ləkəsinə çevrildi və Səmədin gözəlri o ləkəyə dirənib qaldı.

Dumanlı bir hiss, içərisinə çöküb qalmış o ləl-palçıqdan da qatı, köhnə bir çöküntü tərpənib Sultana tələsdirdi ki, duz qabını tezce götürüb süfrədəki "qan"ın üstünə duz töksün, - Ye, ye! Çörəyini ye! - deyib qardaşoğlunu yeməyi məcbur eləsin.

Səməd başını endirib, üzünü gizlətməyi çalışıb yeməyi başladı, əmma gözəlri dolanıb yenə o ləkəyə dirəndi.

- Hə, meylinizə yarayırımı, dərindən alım?.. Yaxşı iççalat da var. Bəlkə mən gedim bir-iki şiş də iççalatdan çəkim?

- Hə, get, get! - Sultan qayınatasını açıq- açığına qovdu.

Səməd Əlini qrafinə atdı, stəkanı doldurub, təkbaşına içdi. Cəmişi bir neçə dəqiqə əvvəl, "Elə bir qüvvə yoxdu" deyəndən qəddər ayıqdısa, indi bir o qəddər sarxoşdu.

Qalın duz layının üstünə çıxan qızartıdan başqa heç nə görmürdü.

O qızartıya "Dəli Səmədi" yuxudan oyadıb hadisə yerinə - saqqız ağacının yanına aparən Cəfər Əmi - Lüt Cəfərin və Gülonovun səsləri həkk olunmuşdu: "Qəsd işi yoxdu!.. Qəsd işi yoxdu!" Qapağının hər küncündə bir mismar işildəyən tabutun yanında dayanmış Sultan Əminin səsi də Cəfər Əmi ilə Gülonovun səslərinin arasında idi: "Qəsd işi yoxdu!"

Bu səslər çoxdan açılmış bir sirri yenidən açırdı.

O sirri ki, Səməd hələ "avariya" günü Əminin məhəbbətinin altında basdalayıb gizlətmişdi. Elə indinin özündə də basdalayırdı, mürəkkəb hiss və duyğular çılpaq şüurunda saxlayıb, aydın söz-fikrə çevirmək istəmirdi, Əminin süfrəsində qan ləkəsinə həkk olunmuş səslər məhz o sirri söz-fikrə çevirirdi: "Öldürülüb!.." "Öldürülüb!" "Öldürülüb!.." "Qəsd işi yoxdu", - deyib özündən əvvəlkilərin sözünü təsdiq edən, "Açma" - deyib qapağı qaldırmağa qoymayan qardaş bilir ki, qardaşı öldürülüb, Əminə sirri qardaşoğluna açmır, çünki o sirri açsa, yəni qardaşına sui-qəsdin xəbərdar olduğunu etiraf etsə, gərək qəsd işinin gizli dilməyində iştirakını da və bu hərəkətinin səbəbini də açıb desin...

Süfrədə qan duzu yedi. Kim isə zalın o baş-bu başındakı çilçıraqlardan Əlavə işıq yandırdı, stolun üzərindəki parıldayan çilçıraqın altında ləkə açıq qırmızı rəngə düşdü, ordan - ləkədən çıxan səslərdən biri son dəfə "Açma" - dedi. "Açma! Bircə bala, açma!" - dedi və susdu. Səməd elə gəlirdi ki, bu axıncını heç də ordan - ləkədən yox, Əminin özündən eşitdi. Diksinib, hövl içində başını qaldırıb baxdı. Əminə cəmişi yerində deyildi.

Sultan, Əlində çaxırla dolu stəkan, yeri-üyrü addımlarla qapı tərəfdən gəlirdi və gələn-gələn zalın yuxarı başında kiməsə üz tutub: - Ağlıyammıram, - deyirdi.

- Düz yeddi il səkkiz aydı yaş düyünlənib qalıb, ağlıyammıram, - deyirdi.

Səməd ancaq indi gördü ki, içəridə tək deyil.

Yuxarı başda döşməyə xalça salınmışdı, döşəkcə, mütəkkə qoyulmuşdu. Xalçanın bir tərəfində, sinidə Seyid kişinin samovarı buğlanırdı, o biri başda - döşəkcənin üstündə Abı ilə Çürük Aşıq, ayaqlarında qara-qırmızı naxışlarla bəzəli corablar, bardaş qurub yanaşı oturmuşdular.

Çürük Aşığın qabağında, stəkanın yanında özü kimi qədim, xırda, qonur-qara cürəsi işıldayırdı. Abının çay stəkanının yanında isə, "iç adamının" özü kimi qədim yastıbalabanı qaralırdı.

Vaxtilə Suranı o taydan - Təbrizdən gətirib kəndə özünü toy eləyində sədr Məddə, daha doğrusu, o vaxtkı "Bedkom"¹ Məddə öz halal dəddə-baba malından bir axça Çürük Aşığa bağışlamışdı, bir axça da Xızr Abıya. Səməd qocaların o axçaları xərcləmiş yib, birini saza, birini də balabana yapışdırdıqlarını eşitmişdi. Əmma görməmişdi. Çünki Çürüyün haçansa bütün mahalda məşhur aşığı, toylarda, şənliklərdə otuzluq lampanın altında dayanıb öz cəkkiltisi ilə lampanın alovunu oynatması lap çoxdan nağıl kimi, əfsanə kimi bir şey olmuşdu. Xızr Abı isə, Aşıq qardaşı sazı yalnız hərdən qocaların təkidilə üzə çıxardığına görə, "axçalı-pullu" balabanını sandığın dibinə atıb, mollalıq eləyirdi, daha doğrusu, arxalığının ciblərini çərklərlə doldurub divarlar dibində, qəlyanlı qocaların arasında qəlyanını tütüldü-dütüldü oturub, oraya gəlib əsəlim deyənlərin cavabında "İey sə Um" deyir-deyir "Təhlə"dən, "Qaraçöpdən, Qarayazıdan"² gələnin müridlərinin³ hamısının toplaşmasını gözləyəndən sonra hərsin bir Təbriz çapı kitabça paylayıb, "Süleyman padşah"dən, "Xəzini"dən hədis deməyi başlayır, o yığnağa kənar adam qoşulardisa, o dəqiqə "Qurani Şərif"dən, Şəriətdən söz salırdı. Yad adam gedəndən sonra isə, öz əvvəlki ovqatını təzələmək üçün hökmən Çürüklə baş-başa verib, bəzən hər ikisinin qəlbindən çıxan qəzəli, gəraylı, qoşma oxuyurdu:

"...Mən ələhm oğluyam ələvənd⁴ dağında..."

Abıya, Çürüyə aid belə-belə qəribə, anlaşılmaz söz-söhbətləri xatırlayıb, haqqında bu qəddər danışılan Safəğ Elmini "boş bir şey" adlandırıb, həttə bundan qəmlənəndə birdən Səməd son dərsicə anlaşılmaz bir aydınlıqla atasını Abı ilə yanaşı gordü, o, üşütmə içində tir-tir əsdi. Eyni anda içərisində qışqırtı titrədi: "Bu nədi, bu nədi?!" Bədbəxt hardan

¹ Kasiplar komitəsinin sədri (1930-cu il, kolxoz qurulana qədərki rəhbər vəzifə).

² Gürcüstan SSR-nə verilən ərazilərdən.

³ Şagirdləri şərti olaraq "mürid" də deyirdilər.

⁴ "Ələvənd" - ələv Ün dağı (Ulu Bağ səliminin Olam "Olimp" ərazisində - "saray"ı - Sarəyi olan dağ). Hal-hazırda ziyarətgah sayılır.

bilirdiydi ki, uzaq OdAğÜz BağOdun r planetindən SafAğ İşıq içində göndərilən bu canlı insan qəddər canlı şəkil tük-tük adamlara nəsib bir xoşbəxtliyin başlanğıcı idi.

Görüntü tezəcə yox oldu.

Sultanın səsi eşidildi:

- Özünüzü məlumdu hər şey. Çıxardın içimdənin bu düyünü!

Çürük dilləndi:

- Abıya çoxdan ayandı sənin düyünün. Hazır gəlmişiz biz, oğul. O əlindəkini bir qırağa qoy. Əyləş, başlayaq.

- Başlayın, başlayın!.. - Sultan stəkanı boş qrafinin yanına qoyub, keçib portretin altında oturdu, qollarını sinəsinə çarpazlayıb, başını arxaya - divara söykədi, göz qapaqlarını endirdi. "Açma! Bircə bala, açma!" – deyən o asta, xırıltılı səslə hələ də Səmədin beynində idi. Bu səsin təhriki ilə, Səməd gecədən indiyə qədər keçən müddətdə birinci dəfə əmisinin üzünü diqqətlə baxdı. "Açma" - deyən, içəriyə düyünlü əminin qapqara yanmış, qurumuş göz qapaqlarında yeddi il səkkiz ayın yuxusuzluğunu gördü. Səməd, əlbəttə, açmayacaq, hər küncündə bir mismar işıldaayan qapaq necə bədi örtülü qalıbsa, bu açıq sirri də elə qalacaq.

Qarayıq göz qapaqları titrədi, çal, pırpız qaşlar düyünlənib daha da pırpızlaşdı. Həmin bu anda da yastıbalabanın bəmi cürünün cingiltili zilin qarışıb qarmon səsinə çevrildi. İllərin uzaqlığından bir sehrə gəlirdi, Səmədin ürəyini ovcuna alıb apardı. Bu sehrə "Zarınçı" idi. O "Zarınçı" ki, hamının, o cümlədən Səmədin də pislədiyi Gəzəyin Şənbənin barmaqlarından çıxmışdı, qara geyimli, göy örtüklü gəlinləri ağılatmışdı. O "Zarınçı" indi Çürük Aşıqla Xızr Abının barmaqlarından çıxırdı.

Aşxana, kababxana künclərində "lotu-potu üçün çalan", "gündə bir kişinin altında uzanan", o bədnam Gəzəyin bu sehrəni hardan alırdı?!

Bu quru-taqqanaq qocalar bu sehrəni hardan alırdılar?!

Səməd əmisini də unutmuşdu, özünü də.

Birdən balaban susdu. Çürüyün quru, uzun barmaqları on bəmə-baş pərdədə, "Baş Divanı" üstündə ağır-ağır tərplənib, "Zarınçı" göynərtisindəki sehrə ciddiləşdirdi. Eyni vaxtda qocaların başları əsə-əsə bir-birinə doğru əyildi. Zəif, üzgün-heysiz, əmma bulaq suyu kimi tərtəmiz zil Abının məxmər bəmi ilə qoşalaşdı, iki səslə bir-birinə elə qovuşdu ki, daha üçüncü səslə-cürə lazım olmadı; Çürük əlini saxladı ki, sözlər aydın eşidilsin:

Əhvahını soruşursan, nə təhər deyim, ey qardaş,
Azərbaycan nə təhərdir, mən o təhərim, ey qardaş.
Şimaldan bir səmum əsir, Cənubumuzdan başqası,
Səhralaşan yurdumuzda tozdan bəhərim, ey qardaş!

Səməd yenə əmisin baxırdı. Pırpız qaşlar necə çatılmışdısa, eləcə qalmışdı. Yeddi il səkkiz ayın yuxusuz gözləri necə qapanmışdısa, eləcə qalmışdı. Yox, düyün açılmırdı. Bunu, deyəsən, qocalar da gördülər. Oxumaq əvəzinə el bil hönkürməyi başladılar:

Farsın içində dilsizəm, Rusun içində elsizəm,
Ağlamaq da qadağandı, boğuş qəhərim, ey qardaş!
"Qəhər" sözü "qəhr"dəndi, "qəhr" - "kişir" - Odərdəndi,
Odu, ki də qəhr olan məzlum Odərim, ey qardaş!

Qarayanıq göz qapaqlarının tökülüb seyrəlmiş kirpiklərini bu fəryaddan sonra da qupquru göründü Səməd başa düşdü ki, düyün açılmayacaq. Çünki Sultan əmi yatmışdı. Özü də hələ bayaq qollarını sinisində çarpazlayıb başını divara söykəyindəncə yuxuya gedib, nə "Zarını"ın eşitmişdi, nə də "Divanı"ni.

Qocalar birdən-birə qəzəblənmiş kimi, heç birinə yaraşmayan heyrtli, uca, hönkürtülü səslə bayatı çəkdi:

Eheeeey, oyan dağlar!
Nə yatmışan, oyan, dağlar!
Bu yanın zülmətxanədi,
Necədi o yan, dağlar?! A dağlar! Od Ağlar,¹ dağlar!

Qocalar susar-susmaz, bayaqkı görüntünü Səməd bu dəfə əmisinin böyründə - divanda gördü; Sultanın o cür bayatıdan da oyanmadığına el bil Məddədə də heyrtlə nib, üzündə heyrti, oğluna baxıb yoxa çıxdı.

Qocalar kor-peşman, Sultana tamaşa eləyirdilər.
Səməd isə daha nə əmisin baxa bildi, nə də qocalara.

¹ Saf Ağlar həqiqi ti: El şairlərinin ustad Aşıq - əsərlərin şeirlərində "dağlar" motivinin çoxluğu "Od Ağla" və "sinəsi dağlar" olan ölkə ilə - Bağdayla bağlıdır.

Yeddi il səkkiz ay öz "cəhənnəm kürsi"ndə yanıb qovrulandan sonra burda, Əmisinin süfrəsinin başında atası ilə Əmisinin "məzlum Odur" talelərinə yana-yana ilk dəfə doyunca, demək olar ki, lap boşalınca ağladı. Üzünü biləyinə söykəyib, elə burda da yatdı və gecənin bir vaxtı oyandığı anda rəya gördü. Bu rəya həmişə şirindi, həmişə də acı. Şirinliyi bunda idi ki, Gülgəzlə üz-üzə oturmuşdu. Gülgəzlənin gözlərinə, cığalarına baxa-baxa, Gülbənzinin önlüyünün tənəyində kişmiş yeyirdi. Acılığı isə bunda idi ki, kişmiş acı idi. Dilin-damağına çökən zəqqutun dadını duyduqca, Səməd tez-tez Gülgəzlənin biləyində yapışırdı. "Yem, yem! Kifləyib kişmiş! Zəhərlənmiş!" - deyirdi. Əmma Gülgəzlə qulaq asırdı. "Sənənin zəhər də xoşdu!" - deyib güllə-güllə kişmiş ağzına basırdı və acılıqdan, elə güllə-güllə inildəyirdi.

Oyanıb qaranlıq zalda, yığışdırılmamış süfrədə qabların soyuq işıltılarına baxa-baxa, həmişə iniltini yenidən eşidəndə Səməd rəya ilə reallıq arasında, anlaşılmaz və anlaşılmaz olduğu qəddər də əzablı bir aləmdə bir müddət hələ ki təsirsiz qaldı. Sonra dik atılıb inilti gələn tərəfə cumdu.

Qapıları, pəncərələri taybatay açıq yataq otağında, stolüstü lampanın işığında, arxası üstə uzanıqlı Gülgəzlənin elə bil son nəfəsə "qamət" dikilmiş, işgəncə ilə dolu gözləri parıldayırdı. Sultanın zil qara hörükələri qarışmış çal saç işıldayırdı. Səsi xırıldayırdı:

- Qalmısan!.., Sən bu evdə qalmısan!

Səməd Əllərini üzünə basdı. Yataq otağına tərəf cumduğunun, orda gördüyünün, eşitdiyinin də rəyada baş verdiyini hiss etmədən, burdan qaçmağa, uzaqlaşmağa çalışıb, səndəliyə-səndəliyə geri çəkildi. Taleyin dönüklüyündən, təhqirin ağırlığından, bədbəxtliyin sonsuzluğundan boğulurdu. Anı bir nəzər, anı bir mənəzərlə qəlbində hər şeyi alt-üst eləmişdi, bütün həyatını varlığını qurban verməyi hazır olduğu Əmisinə - "uca şəxsiyyəti, gözəl insana" məhəbbət və zində, ürəyinə ikrah doldurmuşdu.

O balıncın üstündə dəbərlə qalan, işgəncə ilə dolu gözləri, o qara saçların arasında işıldayan çal tükələri xəyalından, uzaqlaşdırmağa, eşitdiyi inilti ilə xırıltını qulağından çıxarmağa çalışdı, mümkün olmadı. O gözlər daha da böyüdü, dəhşət dünyanı tutdu və Səmədin Qaraçı gözəli adında Qaratikanlı-Gurtikənli, Qaraağaclı-Gurağaclı dünyası ilə birgə Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünyası da o dəhşətə qarışb yoxa çıxdı və Səməd bu yoxluq, heçlik içində Əmisinin evinin pillələrinə axırınca dəfə düşüb, eynilə dünənkini kimi, haraya və nə üçün getdiyini bilmədi...

Yoxluq, heçlik içində bir qaraltı göründü. Səməd elə gəlirdi ki, düz bu yana gələn qaraltı kim isə Sultanın adından gəlir. Əmma qaraltının böyründə "Pobeda" maşını görünüb faraların qəfil parlayan gur işığında o "qaraltı"nın zərli paqonlarında üç iri qırmızı ulduzu ışıldayan bəstəboy, dolu, möhkəm, gözəl bir oğlana çevirdi. Axsaya-axsaya, bir yanının üstünə çök-çök, sürətli yaxınlaşıb, sol əlini tənizfiş boynundan asılmış sağ qolunun altından çəkib, iri, qabarlı pəncəsini Səmədin qarşısında geniş açdı:

- Salam, əzizim. Mən Şaşıyam, - dedi.

NKVD-də müavin işləyirdim. Çəşmə. Burda yox, Bakıda. Sənin də, mənim də şüurumuz əslində Ulu Bağlı olmalıdı. Ya da Süleymanlı. Babayev yazdırıram. Atamın adını familiya götürmüşəm. Atam işimizin xatirə Mirqəzəbin baldızı ilə evlənməmişdi, Bağirovun sağ-solundakı Ermənilərin hər həftə, bəzən hər gün təşkil etdikləri terrora göz qoyurdu, Muğannaları xəbərdar eləyirdi. Elə bunun üstündə öldürülür. Məşhur adam olub, tanıyarsan: Baba Əliyev Ulu Bağ Əsli Mənin, (Solomon) bilirsən on doqquzuncu əsr qədim Yerdəki Adlarını tez-tez dəyişirmiş: Comərd, Musa ağa... Bu bizim tanışlığımız. İndi sonrasına qulaq as. Qılnc Qurbana danışmışam, nə lazımdısa. Onnan söhbət elə. Beynin açılacaq. Ətrafında nə baş verdiyini tamam dərk eliyəcəksən... Vəssalam. Missiyanı qurtardı. Səlamət qal, əzizimiz. Bu bizim birinci və sonuncu görüşümüzdür. Mən həbsdəyəm.

"Volqa"ya minib qapını çəkdi. İşıq uzaqlaşdı.

* * *

Yoxluq, heçlik içində bir qaraltı da göründü. Bu dəfəki bir metrlik qaraltı əlil zoğlu idi. Bir əlində yaba, o biri əlində neft qabı, Ortayolun o tərəfində, uzun illər ərzində günbəgün, aybaay qalınlaşıb keçilməz hasara çevrilmiş çəpərin darvazası səmtində gəlib, əmirli mülkünün qabağında dayananda yabani yerə sancdı, nefti tələsmədən, təntimədən, pəncərə taxtalarının arasından o yana axıtdı.

Səməd çəpərsiz, hasarsız, hamar, geniş həyətin çəməni qovuşduğu yerdə, su quyusunun dikdirində oturmuşdu. Baxırdı və səhərin toranında hər şeyi görürdü.

Gödək, yoğun barmaqların ucunda kibrit çöpü alovlanıb o illozoğlunun üzünün biz-biz tüklərini işıqlandırır, sonra şam kimi şölələnib, içəridən zirəzə ilə boşurğu bağlı pəncərə taxtalarının arasından o yana düşdü.

Səmədin kirpiyi də tərənəmədi.

Sədr Məddin Ərköyünün qoşa çarpayıları kibrit çöpünün düşdüyü yerdə - divarın dibində idi. Neft oraya, iki il bundan qabaq Ayna bacının naftalinli yib palazla örtüyü yorğan-döşəyin üstünə tökülmüşdü, yanğın da ordan başladı, neftdən islanmış divarla dikən yeriyib pəncərə taxtalarına dırmandı.

Quyunun üstündə su mancanağı necə hərəkətsizdisə, Səməd də eləcə hərəkətsizdi. Pəncərə taxtalarını bürüyüb tavana doğru uzanan alova baxa-baxa, cibində - partiletin arasında gəzdirdiyi qəbir şəkili rini görürdü. O şəkil rini idisə, kəndarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evdə indi eləcə, şəkil kimi bir şeydi; o gəlir şeyx Əmilərinin qəbirinin "nöyüt töküb kibrit çəkən" olsaydı, Səməd, ləbləttə, laqeyd qalmazdı. Divar arxasında avadanlığa isə tamamilə laqeyd, oturub, nəyin harda və necə yandığını bütün aydınlığı ilə görürdü.

Yorğan-döşəklə eyni vaxtda, çarpayılardan sağda, şüşələrində bir cüt qanadlı mələk olan şəkaf dədərhal alışıbmışdı, odur ki, qapının yuxansında, "Bircə balanın qaranquşları" üçün qoyulmuş bacasayağı yerdən eşiyə buxarı işığı kimi titrək, qırmızı işıq düşürdü. Arada qara, qatı tüstü burulub o işığı basdı. Bu o deməkdi ki, çarpayılardan solda, şifonerdə sədr Məddin sarı meşin paltosu, sarı xrom çəkmələri, qalın qayış kəmərlə naqan qoburu da alışıbmışdı, dəri qoxulu qara tüstüyə çevrilib, qaranquşların bacasından buruq-buruq çıxırdı, balkon dirəklərinin arasında yaymalanıb havaya - torana qarışırdı.

Səhər yuxusunun elə vaxtı idi ki, Sudüşən çəməninə vətərliliyi, Qurbanlıya doğru uzanıb gedən kanal boyunda qurbağaların qurultuları da ara vermişdi. Hətta Qudahlıların çəpər diblərində kirpi yerişin, dovşan hoppanışına hürən itlərinin də səsi çıxmırdı. Bu cür sükutda, içəridə gurultu qopanda Səməd dədərhal başa düşdü ki, anasının sandığında, dörd-küncdəmir qutuda "bezdımın" barıtdı, partlayıb, qutu ilə birgə sandığı da dağıtdı.

Müharibə qurtaranda sədr Məddin öz köhnə naqanı, mauzeri, beşaçıları və patrondaşı ilə birgə küncdə-bucaqda boş gilizləri qəddər yığışdırıb aparıb təhvil vermişdi, evdə "bir tiyə də qoymamışdı", o dördkünc qutuda "bezdımın" barıta isə toxunmamışdı.

Hər il martın iyirmi birində Birc bala sandığı açıb barıtdan bir ovuc götürürdi. "Novruz" bayramı münasibətilə qoz, fıncıq satan Çax-çuxdan bir kilo qoz alıb, Yusif kimi gözəl Yusiflə birgə xəlvəti çəkirdi, çuvaldızla, bizlə qozların içini eşib boşaldıb, əvəzinə "bezdımını" barıt doldurardılar. Qaranlıq düşündə, bütün həyətlərdə "hər ölünün ruhuna bir tonqal" qalananda isə, Çax-çuxun daxmasının yanından o yana - məhləyə keçirdilər, çəpərlərin, ot tayalarının ara-bərlərində gizlənmə-gizlənmə, həyətlərdə yaxınlaşıb, Qudalı ağsaqqalı Xəlvət Rəhimin öz atası ilə qardası Məmmədlinin ruhlarına qaltdığı qoşa tonqaldan başlayaraq, "hər Qudalının tonqalına bir qoz" atardılar, irilixırdalı tonqallarla bəzənmiş, rahat kənddə birdən-birə partapart düşürdi. Çoxları bu partapart atışma zənn eləyib narahat olardılar, kəndində çəmonotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin həyətinə isə şaqqıltılı qəhqəhə ucalardı. Sədr Məddə, ispalkom Qılınç Qurban və həttə sakit, susqun partkom lüt Cəfər də "döyüşdən qayıdan Koroğlu dənisi" Birc balanı qəhqəhə ilə qarşılayıb qucaqlayırdılar. "Yaxşı eləyirsən, lap əliyin içindən gəlir", - deyirdilər. "Qudalılar özəri bu kəndi azmı zibilləyiblər ki, üstəlik oğru-əyri cədadlarının ruhları da zibilləsin!" - deyirdilər.

"Avariya" günü üzünü qəbirlərin şəkillərinə söykəyib həmişəlik yuxuya gedəndə Birc bala anasının sandığında "bezdımını" bantı da özü ilə aparmışdı. İçəridə gürultü hər şeyi yenidən qaytardı. Əmma bu xətirin ömrü bir an da çəkəndi: "Novruz" axşamının tonqalları da, sədr Məddənin, Qılınç Qurbanın, Lüt Cəfərin qəhqəhələri də, "Döyüşdən qayıdan" Birc balanın özü də "bezdımını" barıtlı birgə partlayıb dağılıb tavana çırpıldı. Orda- tavanda çartaçat düşdü, belə ağaclarının -kəndlilərin aralarına çitənməş qarğı-qamış çatultu-patultu ilə yanib tökülməyə başlayanda, döşmənin meydan genişliyində nəhəng, uzun stolla dövrəndəki stullar da, naftalinlə nib, bükülüb stulların üstünə yığılmış xalçalar, kilimlər də, lap yuxarı başda - Birc balanın yazı stolu, kitab tərciməsində "Dumanlı Təbriz", "Tegeran", "Gələcək gün", "Polad necə bərkidi", "Voyna i mir" və sair seçmə kitabları və tərcimənin üstündə Qaratikan - Gürtikə, Qaraağac - Gurağac budaqları da od tutdu. Ev kürə kimi uğuldadı və nəhayət, dörd pəncərənin dördündən də gur alov püskürüb, on addımlıqda, quyunun üstündə Səmədin üzünü, sinisini, əlini qızgın külə baturdı, sonra evi çulğalayıb göyün dərinliyini milləndi. Ordan - dərinlikdən parça-parça od-alov, qurum, kül yağmağa başladı...

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, yaz və payız gecələrində burada - qyunun dikdirində oturub, o taydan gələn, bu taydan gedən durnaların səsini dinləyində sədr Mədd kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evlərin başqa bir ev görmüş ki, o ev səhərdən axşama, axşamdan səhərə qədər qaynayan bir mir bazarının söykəyində, gecələr tək bir almaları tappıldayan hündür, seyrək alma ağaclarının arasında qırmızı kərpicdən tikilib, bir fədailərinin Şeyx Məhəmməd bir mirdən təhsil-tərbiyə alan uşaqları üçün ayrılıbmış, min doqquz yüz doqquzuncu-onuncu illərdə açıq üzündən fədailərin çoxu ailələri ilə birlikdə Bakıya - fəhləliyə gedəndə isə, o ev bütün bir mirlilərin uşaqlarının, o cümlədən Məhəmməd bir mirin özünün sonbeşikləri Məddə Sultanın daimi məskəninə çevrilibmiş. Uşaqlar o evin torpaq döşməsində, boz kilimlərin, ala-bula cecimlərin üstündə, qamış ləfli, açıq kitabların önündə cərgə ilə bardaş qurub, gündəlik dərslərini hazırlayıb, çörəklərini də orda yeyirmişlər, Şeyx Məhəmməd bir mir pənah gətirən acılardan birini, bağla bazar arasında hamballıq eləyən Fağır Məmmədlini, sonralar Yağır ləğbi ilə məşhurlaşan, quru sümük ləngəy-skelet oxşayan adama kömək eləmək üçün meyvə yığıb qax kəsəndən sonra, Məhəmməd bir mirin o vaxtkı aşpazı Xeyriyyənin, indiki alverçi Xeyrənin - Xeyrə arvadın qulplu qazanlarının qulplarından tutub, evlərin xörək aparırmışlar, xörək olmayanda isə, çox vaxt gecəni də orda qalırırmışlar; qırx yaşlı sədr Mədd burada - qyunun dikdirində otura-otura, on iki yaşlı, gödərk, tökmərk ev sahibinə çevrilib, haman boz kilimlərin, ala-bula cecimlərin üstündə yorğan-döşək döşəyib, kiçik qardaşı Sultanla özündən başqa iyirmi-iyirmi beş, bəzən otuz nəfər miuşağı, dayuşağı, xala, bibuşağı üçün yer salırmış. Ev də kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan ev kimi, bircə otaqdan ibarətmış. Bir mma o bircə otağın uzununu Məhəmməd bir mirin arşın addımı ilə on altı arşın, eni səkkiz arşınmış. O başda bir buxarı, bu başda bir buxarı varmış. Evin özü kimi buxarların bacaları da qırmızı kərpicdən hörülüb damdan o yana dörd arşın uzadılıb, palıdsayağı nəhəng alma ağaclarından yuxarı çıxarılıbmış ki, Təbrizin ab-havası nə qədər təmiz olsa da, bağa qurum çökməsin. Bacalarla tavanın arasında dörd barmaq enində iki ləvə baca da qoyulubmuş ki, buxarlarda, sacayaqlarının üstündə qulplu qazanlar qayna-

yanda divarlara xörk iyi hopmasın. Şəhər qatı duman çökdüyü, bağda dumanın burulub-büküldüyü vaxtlarda o əlavə bacaların ensiz, uzun deşiklərindən içəriyə duman tıpilib, tavanın altına ağ cuna çəkirmiş. Quru sümük ləngə hambal-fağır Məmmədli divarın dibində sallağı oturub çubuq sümür-sümür, tavanın altındakı ağ cunaya doğru tüstü üfür-üfür, köksünü ötürüb, elə hey "bərəkət rəş çəkilib, bərəkət rəş çəkilib" - deyirmiş və Məddəl kiçik qardaşı yorğan-döşyin arasında o ağ cunaya tamaşa ed-ed qəm batıb köyrəlirmişlər, gecənin bir aləmində hambalın hətta yuxuda da "Bərəkət rəş çəkilib" dediyini eşidəndə isə nəhayət, dözməyib, birdən-birə üsyan qaldırmışlar ki, "Bəs deyilmi?!"

Yağış yağanda əlavə bacalardan buxarların qızgın kərpiclərinə iri damcılar döyüclənib, səssiz cızıldayıb o an da quruyurmuş. Hambal həmin divar dibində çubuğunu sümür-sümür Məddəl Sultana o damcıları göstərirmiş, "O damcılar əhli Təbrizin ruzusudu. Göydən gəlir geyir gedir. Himayədarımız Şeyx Məhəmmədin iltiması da fayda vermir!" - deyirmiş. Uşaqların yenə də qəmli-nib, köyrəlib, dillənmişlərini görəndə isə, bir dəfə dediyini beş də, on da deyib, axırda yenə üsyana səbəb olmuş: Qardaşlar ikisi də yorğan-döşkdən atılıb Fağır Məmmədlinin yaxasından yapışıb soruşmuşlar ki, "Yəni Şeyx Məhəmməd nə mir fədalıdır birgə cəmi əhli-Təbrizin himayədar Şeyxidisə, necə ola bilər ki, iltiması fayda versin?! Fədalı Bakıdan tüfənglə, patronla qayıdıb, Sərdara, Salara¹ qoşulub, rəbblərlə vuruşurlarsa, bu o demək deyilmi ki, himayədarlarımızın iltiması faydalıdır? Şeyxin bu qəddər cavan-cavan yetirmələrini niyə ruhdan salırsan, etiqadlarını sındırırsan?! Belə üsyanlardan Fağır Məmmədlinin donqar belə daha da donqarlanırmış. "Rəbabin dalında İngilisin topxanası² durur. Beş-üç fədalı neylər topxananın qabağında?!" - deyirmiş. Adətən, bütün Təbrizin yuxuda olduğu, qaraul fədainin də harayasa söylənib səsinə çıxarmadığı vaxtlarda olan bu söhbətlər kəskinləşəndə Fağır Məmmədli birdən belinin donqarını düzəldəndə elə bil içərisində nə tamam başqa - ziyalı, hətta müdrik bir insan peyda olub, qardaşların taxtanın

¹ Səttar xanla Bağır xanın hərbi rütbələri.

² Səhvən "Birinci dünya müharibəsi" adlandırılan müharibə (1914-18), əslində 1910-11 -ci illərdə başlanmışdı; Rusiyanın ətrafındakı ölkələrdə bir tərəfdən "Antanta" adlanan dörd iri dövlət o biri tərəfdən Rusiyanın Gənclər quberniyasındakı ordu (qaçaq) hissələri ilə döyüş gedirdi.

üzrində qəribə, gözəl nilməz müləhizlər deyirmiş: "Tədrisin üçüncü ili nə deyilir burda sizə, bəradərlərim? Deyilmirmi ki, Bağ Atadan ucalan da, BağBağün Babaynan EyOdə r babanın SimOdları da birdəfəlik və həmişəlik hökm çıxarıblar ki, insan insana əl qaldırmamalıdır?! Üstün fəteh gələnin millətin döyüşməyib ərazini türk etməsi daha münasib sayılır, düzdü?! Ən son cümlə, həttə fətehin qanını tökmək də çayız sayılır! Düzdü? Bəs möhtərəmlərimizin, himayədarlarımızın fədailəri nə üçün belə qan tökürlər?! Himayədarlarımız sizə bir söz deyir, əməldə başqa söz deyirlərsə, Heydərimiz¹ xoş gedərmə bu?! Nə deyax indi, nə fikir eliyax, bəradərlərim?! Təbrizin ruzisinin ərəş çəkilməsinin səbəbi nədi indi?! İngilislərin İngilisləx elamax nə deməxdir?! Beləliklə, himayədar Şeyx ata ilə birlikdə fədailərin döyüşləri də "elmsizlik", "cahillik" sayılarda, əmiuşaqları, dayıuşaqları, xala, bibiuşaqları da yorğan-döşəklərin arasından hoppanışib, hambala hücum çəkirmişlər ki, "o gər Şeyx Məhəmməd əmirin bu bağdakı fədai ocağından başqa Təbrizin hər yerində fədai ocaqları silahlandırsa, Şeyx Ağ əmir Şeyx Boz əmir də şəhərbəşəhər, kəndbə kənd gəzib həttə o taya - Comərdin² qaçaqlarına kömək göndərilərsə və o gedənlər də Comərdin qaçaqlar; ilə çiyin-çiyin, rus qoşunlar;na qarşı vuruşurlarsa, bunun hamısı həq-qədalət üçündürsə, niyə "elmsizlik" sayılsın?!.." Təhsil, təbiyyət-tədris, qurtarandan sonra bu evdəki əmir yetirmələri də Comərdi, Sərdara, Salara qoşulacaqlarsa, fədailər "beş-üçdürərmə?!" Bu cür həmlə ilə hambalı elə didib-dartışdırırmışlar ki, Fəğır yenə birdən-birə fəğırlanıb, sözünü geri götürməyi məcbur olmuş. "Ay dadaş, mənə o bacalardan düşən damcılar azdırır. Xətamı bağışlayın. Yıxılın yatın. Sabah burnunuz kitaba düşəndə genə mənim üzümə söz gələcək", - deyirmiş və qalxıb, ilk növbədə Məddəl Sultani uzanmağa məcbur oluyub, böyür-başlarını basdalayırmış. Əmma yerli uzanandan

¹ EyOdə r Babaya

² "Comərd" hələ XII əsrin Gənc AğEy - "xi" əsnafının (sənətkarların) Xilafətə qarşı başçısı (komandan rütbəsi) idi; Şeyx Məhəmməd əmirin, Göyçəli Aşıq Alının və Qazax qəzasında Hüseyn ağanın atası, gizlin "Süleyman" adı daşıyan Bağ da "Comərd" rütbəsinə idi; hələ Antanta, hələ də Rusiya ilə döyüşməyi məcbur edilmiş, 1899-cu ildə "yoxa çıxıb" gizlin mülkəndən comərdlik edirmiş. "Comərd" - "Süleyman", "Musa" haqqında tarixi materiallar itirilib-batınıb, yalnız Saf Ağ Elmi yayan Pünhan aşığıların əsərlərində qalıb; "Aşıq Qərib" dastanında "Ağ atlı pirani", "Şahzadə Qasım" dastanında "Şəşpayı bəhr" - "dəliz atı" - "Odünə s Odu (Günəş həqiqəti), "Məsim və Dilə fruz" dastanında "Süleyman padşah".

sonra qardaşlar özəlri dən sənssiz-səmirsiz cızıldayan damcılara baxdıqca Təbriz əhlinin "ərş cəkilən ruzusu" haqqında fikirləşmişlər, ruzunu qaytarmaq üçün himayədar Comərdin, Şeyx Məhəmmədin və Şeyx Ağ ər mirə Şeyx Boz ər mirin gördükləri işlər haqqında pıçıldaşa-pıçıldaşa, bacalardan işıq süzülüb, buxarıların kərpiclərinin rəngini açana qədər gözlərini yummurmuşlar.

Dolu yağanda o ensiz, uzun bacalardan içəriyə dolu dənələri tökülüb, döşmədə atdanıb diyirlənirmiş. Hambal divar dibində çubuq sümür-sümür yənə elə hey köksünü ötürürmüş, "Getdi... Millətin ruzusu getdi!" - deyirmiş, birisi on iki yaşında, o birisi on yaşında, "Millətin ruzusu"nun dərini çəkən qardaşlar isə, daha hücumə keçmədən, o atdanan, diyirlənən dolu dənələrini yağıb buxarlara atmışlar ki, "göylərin bərəkəti ocaqlarda qalsın".

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, iyirmi səkkizinci ildə Qəsr-i Qacar zindanında şeyxlərlə görüşüb qayıdanda da Məddət Sultan öz uşaqlıq məskənlərində baş çəkib görüblər ki, Şeyx Məhəmməd ər mirin ölümündən və Ağ ər mirə Boz ər mirin Qəsr-i Qacar zindanına aparılmasından sonra kimsəsiz evdə bacalardan tökülən dolunu yığışdıran uşaq olmadığına görə, dolunun ərileyib islatdığı yerlərdə - buxarıların yan-yörələrində çəmənotu və qazayağı qalxıb, ağ cunalı uca tavanın altında, divarların küncələrində isə qaranquşlar yuva tikiblər... O vaxtkı Tat Seyidlə - Şeyxlərin bağbanı ilə aşpazı Xeyriyyə hələ Təbrizdə imiş, Məddət Sultanın Tehrandan qayıtmağını gözləyirmişlər ki, onlara qoşulub bu taya adlasınlar. Məddətin bir tərəfdə - buxarının qabağında yasa batdığını, Sultanın o biri tərəfdə - buxarının qabağında yasa batdığını görüb ağlaşıblar, "Ot bitdi. Comərd ocağında ot bitdi. Quşlar yuva saldı" - deyib hönkürüşüblər... Sonra oturub, ətraflı danışblar ki, "o quru sümük ətəngə hambal - Fağır Məmməddəli casus çıxıb: o tayda Qaçaqqların başçısı Dəli Alını tutdurub "Fətilbörg" - Peterburqa, Çarın hüzuruna apardırıb, o vaxta qədər tutalub aparılan başqa Pünhanlarla birlikdə Dəli Alı çarə anladıblar ki, əslində bu müharibənin üç tərəfi olan ölkələrdə - Antantada, Rusiyada, o tay-bu tay Azərbaycanda və Türkiyədə əsrlərdən bəri məskun olan xalqların hamısı BağOd ər ətəğ, EySar ("İsa", "tisu") və BağHəməd adlarına söykənən vahid millətdir, aralarına ayrılıq toxumu səpilib, həttə dillərini də dəyişdiriblər... Dəli Alı Çarın "dilmancına" - tərəcümçiyə deyib ki, biz bu tarixi lap çoxdan bilirik, ona görə də heç bir yerə basqına müharibəyə getmirik; siz -

ruslar, o yanda da ingilislər bizim şeyxlərimizi vadar elə dilər döyüşək, əslində isə, biz cəmi Yer üzündə qardaşlıq Elmi fədalıyıq... Çar Dəli Alıya "bir çamadan qızıl" verib, deyib yoldaşlarını da apar, gedin Elminizi yayın. Əmma çarın cahilləri yenə qırğın salıblar, hambal Məmməddəli özünü o taydan rus gətirib Səttar xanı vurdurub... Aradan keçəndən sonra indi-indi məlum olur ki, Şah özü də, İngilisdən savayı, Rusnan da əlaqədə imiş... "Seyid" ömrünün yarısını Məhəmməd əmirin qapısında, fədalı ocağında bağbanlıqla keçirib, orda da ailə, oğul-uşaq sahibi olduğuna görə, bu tayda şeyxin oğullarının qapısında bağbanlıq niyyətində imiş. Xeyriyyə isə "ömrünün yarısını Məhəmməd əmirin mətbəxində" keçirib, orda da oğul-uşaq tapdığına görə, bu tayda da şeyxin oğullarının xərk-çörəyinə baxmaq niyyətində imiş və ayrı cür həyat təşvişvür eləmirmiş. Odur ki, Sultan Culfada yük məşinə doldurub gətirdiyi həmişəliklərinə ağ daş evi göstərərək, "Bura qəza komitəsidir. Mən burada oluram. Sizin nə burada qalmanız məsləhətdir, nə də bu tərəfdə görüşməyiniz" deyəndə Seyid Xeyriyyə Sultanın belə gözlənilməz dönüklüyünü anlamayıblar; Məddə məşini Qonaqlı vəzinə, Qurbanlıya sürdürüb, "Bu kənddə yurd salacaqsınız. Nə Comrədin, nə Şeyx Mehəmməd əmirin, nə Şeyx Ağ əmirin Şeyx Boz əmirin, nə də Sultannan mənim adımızı dilinizə gətirəcəksiniz" deyəndə Seyid Xeyriyyə bundan heyətləniblər. Əmma Məddə heç nə izah eləməyib, o vaxtkı İsgəndər kişinin, sonrakı Çetəze İsgəndərin köməyi ilə həmişəliklərinə dam, avadanlıq, güzəranlıq düzəldib Qonaqlıya qayıdanda isə, özü də "yurd salmaq" niyyətinə düşüb, Möhsün kişinin - kərpickəsin Möhsünün el yolu ağzında qazıb "el quyusu" adlandırdığı bu quyunun yanında mərhum atasının arşın addımları ilə on altı addım uzununa, səkkiz addım eninə ölçüb, bu ölçüdə özül qoydurub. Dəmir yolundan o tərəfdə Xırran çayı deyilən dağlıyı sel yerində çaylaq daşı gətirib, balta küpü ilə, çəkiclə sındırıb-xırdalayıb, özülə xır tökəndə, iş avadanlığına gələnə özülün eninə, uzununa baxıb təccüblənib, "bedkom" Məddənin soruşublar ki, "Bu boyda mülkü" kimdən ötrü tikdirir? "Bedkom" heç kəsə heç nə izah eləməyib. Lüt Cəfər mızıldanıb söylənəndə ona da izah eləməyib. Qılınç Qurban açıq danışır: "Arvadın rəhmət gedib. Çağan da Qıymatın qucağındadır. Bəysən, xansan-nesən, bu saray nəyinə lazımdı?"¹ - deyib, Məddə yenə izah eləməyib.

¹ Səfə mübarizlərin şiddətli zamanı keçdikdən sonra da böyük evlər tikdirməyi, yəni, varlı görünməyi təhlükəli sayırdılar.

Divarları qaldırıb, damı örtürüb qapını asdırandan sonra bir payız axşamı quyunun dikdirində oturub, o taya uçan durna qatarının səsinə eşidəndə birdən yerində atılıb, Möhsün kişinin hacatlarının arasından "lom"u götürüb, ayağının altına kətil qoyub, qapının yuxarısında divarı deşib-dağıdıb yekə bir baca açıb. Bacanın dörd dövrəsini hamarlayıb öz əli ilə suvayandan sonra isə, lapatkamı götürüb gedib Sudüşəndən "bir neçə lapatka ağzı çumbuz" - nəmtorpaqlı çəmənotu gətirib kandarın sağında basdırıb, bir neçə lapatka ağzı da çumbuzlu qazayağı gətirib kandarın solunda basdırıb. O axşam da, sonralar da bütün kənddə və rayonda "bedkom" Məddin bu qərib işlərindən danışmışlar. "Beş dəfə metr yarımliq pəncərəsi var. Əmbə üstlik, baca da açıb", - deyirmişlər. Çəməninin içindədi evi. Əmbə kanda da çəmənotu kəib", -deyirmişlər və bu qəriblikləri dillilik ilə təmin edib sayırmışlar. Sultandan başqa heç kəsin, o cümlədən Səmədin də xəbəri yoxdu ki, bu tayda "yurd salıb" quyunun dikdirində ilk dəfə oturub ilk dəfə durnaların səsinə qulaq asanda, sədr Məddin birdən-birə vahiməyə düşübmiş ki, təzə yurda isinişəndən sonra "fə dai ocağı"nı unudub fə dailikdən çıxıb, bu vahimə ilə də "lom"u qapıb, qapının üstündə divarı deşib-dağıdıb baca açmışdı ki, yazbaşı qaranquşlar gəlib Qonaqlının evlərində yuva tikəndə burda da tıksınlar, balalasınlar, cəvdləşsənlər, nəğmələrini oxusunlar və beləliklə, iki vətənlə quşlar, iki vətənlə adama gecə-gündüz rahatlıq verməyib, "Sən fə daisən! Sən fə daisən!" - desənlər. Kanda da çəmənnotunu, qazayağını da ona görə kəmişdi ki, payızda qaranquşlar uçub o biri vətəni gedəndən sonra "iki vətənlə adam" evə girəndə də, evdən çıxanda da çəmənnotunu, qazayağını görüb, "fə dai ocağı"nın taleyini düşünsün.

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, axşamlar briqadirlərlə manqabaşılar, tək-tək xüsusi "naryad"¹ alanlar və şəxsi iş üçün sədrə görüşməyə istəyən və mirli mülkünə doluşan vaxt təsadüfən ayaqlarını çəmənnotunun, qazayağının üstünə basanda, çəmənnotunu, qaz-ayağını yox, sədr Məddin ürəyini tapdalayırmışlar; camaat dağılışandan sonra soyunub, çarpayıya uzanıb, "Yataq, Bircə bala, yataq", - deyib, qaranquşların yuxulu cəvdlilərinə qulaq asasa gözlərini yumanda, sədr Məddin heç də burda yox, "fə dai ocağı"nda yatırmış. Odur ki, qırx beşinci ilin dekabrında Milli hökumət qurulduğunu və əmir fə dailərinin "fə dai ocağı"na qayıdıqlarını eşitdiyi gün sədr Məddin ən xoş-

¹ Gündəlik işlərə aid tapşırıqlar.

bəxt günü imiş; qırx altıncı ilin dekabrında Milli hökumətin yıxıldığını, o mir fədalının bağdan çıxmağa da imkan tapmayıb, mərmi altında qırıldıqlarını eşitdiyi gün isə, sədr Məddin ömrünün ən qara günü imiş; ondan sonra - dekabrın on ikisində iyirmi üçün qədr yaşadığı on bir gün ərzində beyni necə tutulubmuşsa, gözləri necə qapanıbmışsa, daha çəmənotunu, qazayağını görmürmüş. Səməd bunların heç birini bilmirdi.

Səmədin bildiyi ancaq bu idi ki, "bir ayağı o tayda, bir ayağı bu tayda olan, hər dağ döşündə bir kənd sala-sala gəzən qəribə ulu babası Comərd - Süleyman birdən-birə yoxa çıxıb, sayı-hesabı bilinməyən qohum-qərba Arazı keçib bu taya səpələnib, o tay-bu taylı vətəni də, yol ayrıcında keçinən babası ilə başlayan "çarvadar" xurcununda gətirilib Persiə verilən şeyx Əmiləri də, top atışı altında qırılan o mir fədailəri ilə kimsəsiz qalan "fədalı ocağında, hamısı bu yanan evdə - "o mirli mülkü"ndə nə isə daha böyük bir ələmlə birlikdə alovla bürünmüşdü... Atası gürültülü alov üzərində, qırmızımtıl işıq içində görünüb qışqırmağa başladı: "Sənin Elmin, Eşqindi bu yanan! Şeyxlərin Elmi, Eşqidi bu yanan! Süleyman dünyasıdı bu yanan!"

Səmədin beyninə gürultü, uğultu düşdü.

Necə oturmuşdusa, eləcə də qaldı. Alov dikili gözləri alovla dolu idi. O gərdəndə özünü kəndə baxa bilsəydi, görürdü ki, nə qədr laqeyd otursa da, gözlərində qaynayan alov heç də yalnız yanğının şəklində ibarət deyildi.

* * *

Arxadan kim isə yaxınlaşıb quyunun dikdirində daşlığı, qumluğu xışıldatdı. O illə zoğlu heyrətli cəsarətli Səmədin qənsərinə fırlanıb tamam qorxusuz-hürküsz:

- Demişdim səni! - dedi... - Hələ nədi bu?! Kənddə Xəlvtən Qeybalı, orda - şəhərdə Güllənovnan Xalq bir səsnə deyir: "Səfərbərik, Məmiş kişi!.." Nə ağılınan iş girirsən sən burda?! Görmürsənmi nə haldadı min?! Ata vəzi min, a dərdin alım!.. Çıx get! Getməsən, sənnə bir yerdə, sağ-solunda gəzənlərin hamısı güdəza gedəcəkdir, hamısı! Abını da öldürtdürəcəklər, Çürüyü də, bayaq burdan məşinnə gedəni də. Alə itdənin məşhurdu sizin o polkovnikiniz. Bir çekist sağında oturmuşdu, biri də solunda. Qandığı bu oldu ki, deyəsinə tutulub o qabağından yeməyən polkovnik! Qalx! Eşitmirsənmi, ay insan balası, insan deyilsənmi, a dərdin alım, daşsanmı, qayasanmı!..

Səməd daşdan, qayadan da səssiz-səmirsiz, kirpiyini də tərptətmirdi...

II

Hardasa kim isə heybətdi səslə bağırırdı:

- Korsunuz?!. Görmürsünüz?!.

Dikdirdə daş, qum xışıldadı: Əllə zoğlu rədd olub getdi.

Hardasa at kişndi, bir-birinin ardınca iki güllə açıldı. Qudahların it xılı dünyanı başına götürdü. Qapılar, darvazalar şaqıldadı, kəndə çaxnaşma düşdü.

Hay-küyə həvəs Qurban Əmi Qılınc Qurbanda hələ "Əsrin əvvəllərində", gah məşhur qaçaq Dəli Alının dəstində, gah da ikinci məşhur qaçaq Kərəmin dəstində, çar tərəfdarları bəyləri döyüşdüyü "cavanlıq çağları"ndandı. "Dəli Alınan Kərəmin dövrələri qurtaranda", yəni iyirminci illərdə Qurban Əmi - Qılınc Qurban "Türkiyəyə keçən Qazax bəyləri ilə atışb", bununla da "atryad nəçinnikliyi" ilə vidalaşb, kənd sovetində tək bir milisioneri və katibi ilə qalandan sonra, müharibə illərində öz əvvəlki vərdisilə gecələr səhər qəddər at belində, sovetliyin Ərazisində "gəşt eləyirdi", hardasa fəvqəladə hadisə baş verəndə beşaçılının dalbadal havaya boşaldıb, "Trevoqa! Trevoqa!"¹ -qışqıraraq cəmaətə oyadardı və elə hadisə yerində "prakrorsuz-mrakrorsuz, sudyasız-mudyasız", "Ədalət qılıncını sıyrıb Əyrini kəsirdi, düzü yoluna qoyardı". Müharibə qurtarandan sonra "ömür yoldaşı beşaçılan"la da vidalaşb, vətəndə adi qoşalılığa gəzdirdi və "Trevoqa" qışırmağa daha ehtiyac olmasa da, adətini tərgitməyib, yenə də axşamdan yatıb; qalxıb, əvvəlki atlarının nəslində qalan, "paçası guppultulu" kəhrinin belində, sovetliyin Ərazisində "gəşt eləyirdi", yenə də həmin qayda ilə "Ədalət qılıncını sıyrıb Əyrini kəsirdi, düzü yoluna qoyurdu".

At kişnərtisinə, güllə səslərinin döndəndə Səməd axırıncı dəfə mehmanxanada rəyada gördüyü hamanca qara meşin pəncəkli, qara meşin şapqalı, Əli qoşalılıqlı, hay-küylü Qurban Əmini gördü. O Qurban Əmini ki, həər yerdə "Ədalət mücəssməsi köhnə bolşevik" kimi tanınırdı; o Qurban Əmini ki, Stalinin "prekratite bezobraziye"sində hələ səkkiz il əvvəl köhnə bolşevikləri və ağsaqqalları başına yığıb gedib Gülnovla Sayılova "kontra"² belə filan uşağı" deyibmiş və elə bu "kontra"ya görə

¹ Rus ordusunda qəbul olunmuş həyati ifadəsi, 30-40-cı illərdə Azərbaycan baycanda da işlənirdi.

² Əksinqilabçı mənasında.

də Mirqəzəb özünü yığışdırıb, bir də ta qırx altıncı ilə, o kişmiş əhvalatına qədərlər "şeyx qardaşlarına" toxunmayıbmış.

Bu Qurban Əmi o Qurban Əmi idi ki, "iki qardaşın bir balasına" "üç qardaşın bir balası" deyirdi. Bircə bala kəhər atın türkində, Əllərinin ikisini də Qurban Əminin kəmərinin altına salıb, yırğalana-yırğalana Süleyman Rüstəmin "Çapayev"¹ şerini oxuyanda Qurban Əmi o şeri bir də, beş də oxutdurardı və Bircə bala hər dəfə eyni həvəslə "Çakıl daşlı çaylardan Çapayev çapa-çapa" - deyində Qurban Əmi hər dəfə qəhərlənirdi, "Bah-bah! Məni yazıb, ay oğul, mənciyəzi yazıb!" - deyirdi; Bircə bala Maksim Qorkinin "Fırtına quşu"² oxuyanda isə, Qurban Əmi şahin kimi qiyyı çəkirdi. Sonra yəhərin qaşına, atın yalına baxa-baxa əyilib uzun-uzadı deyirdi: "Fırtınalar qurtarır, birlər üyümü gəlir, ay oğul!.. Şahinlər qarğalaşacaq, ay oğul! Bax onda şahin ol sən. Əyilərin qabağında əyilmə! Yoxsa, bu dünya əyildikə əyilə!" - deyirdi.

Kişinrtiyə və güllə səslərinə dönəndə, Səməd dərhal hiss etdi ki, adı sədr Məddə və Sultan Əmirli adları ilə yanaşı dayansa da, bu "Ədalət mücəssməsi", "Ədalət qılınca" nə hardasa, nədənsə güdaza gedər, nə də deyişib tanınmaz olar.

Qurban Əmi öz şəxsiyyətinin ucalığı ilə ürək isidirdi. Əmma bu istilik həmişə kədərlə gətirirdi. Dünnə mehmanxanada peyda olub, döşəkağını öz Əli ilə döşəməyə salıb "Burda yat. Sən yat, Qılınca Əmin də keşiyini çəksin" deyində Qurban Əmi bu yaşında hər cür təhlükəyə qarşı hazırlığı ilə onu nə qədər sevindirmişdisə, indi bir o qədər kədərləndirdi və Səməd, şapqasının qabağında ulduzu parıldaya-parıldaya yəhərdən yerə atılan balaca kişiyə baxa-baxa, qapıların, darvazaların saqqıltılarını dinləyən-dinləyən fikirləşdi ki, bu "trevoqa"nın nə mənası var, yoxluq, heçlik içində Ədalət qılınca kimi kəsə bilər?!

Göy dirənmiş alov sütununun işığında təkərlə izlərinə qədərlər görünən Ortayolda Əlləri vedrəli, belli, yabalı kişilər, arvadlar, cavanlar, qocalar vurnuxdular, gah yaxından, gah uzaqdan bir-birlərinə nəsi dey-dəy, bağırışa-bağırışa, yanğının ətrafına toplaşdılar, balkon dirəklərindən başlamış, bel ağaclarına qədərlər od içində qıjıldayan evə yaxın düşməyin mümkün olmadığını görüb duruxdular, kütləşdilər, sonra ordan-burdan

¹ Çapayev Rus monarxiyasına qarşı döyüşən partizan komandiri kimi, çox təbliğ olunduğuna görə Azərbaycanlılarda da sevilirdi.

² İnkilabi şeir.

sökülüb, quyunun üstündə təkə oturan ev sahibinə doğru meyillənirdi, bu bədbəxt cavanın aqibətindən qəmlənib hərəkətsiz qaldılar.

Təkə Qurban əmi hərəkətdə idi: ortalıqda - od-alov yağmurunun altında o yan-bu yana gedib gəlirdi, kimləsə qışqırırdı, kiminsə yaxasından yapışıb silkələnirdi, hədələyirdi. Nə üçün? Göbələk Məmiş əlləzoğlunu "kəsməyin" nə mənası var? Tutaq ki, kimsə xəbərdardır əlləzoğlunun bu cinayətində, tutaq ki, kim isə Sultan əmirinin qayınatası haqqında danışmağa cəsarət eləyib irəlilə çıxsın, "Mən gördüm, əlləzoğlu yandırdı evi", - desin, Qurban əmi də gedib, qaratikan çəpərinin dalından Göbələyi çıxarsın, atının qabağına qatıb aparıb Gülənova təhvil versin, nə dəyişər bununla? Yoxluqda, heçlikdə nə əməllə gələr?!

Nəhəng palıd kərəndənin yonulmuş bel ağacları yanib ortadan üzöldükcə bir-birinin ardınca guruppagurup tökülüb, divarların arasında üst-üstə qalaqlandı, bayaqdan yuxarıda - havada qıldayan alov indi tənirə düşmüş kimi guruldamağa başladı, tüstü-duman dünyanı götürdü. Səməd boğazına dolub nəfəs yolunu bıçaq kimi kəsən bu acı tüstü içində də bir xeyli oturandan sonra, qəlyanlı qocalarsayağı, əllərini dizlərinə dayayıb, ağır-ağır qalxdı, dönüb getdi.

Tüstü-duman altından baxanların hamısı gördü ki, boy-buxununun, qollarının, qıçlarının sanbalı-siqəti ilə həmin əmirli yetirməsi idi. Yetirmənin özü isə bütün aydınlığı ilə dərk edirdi ki, bu sanbalın, siqətin içərişi bomboşdu. Elə boş ki, həttə "prakrorsuz-mrakrorsuz, sudyasız-mudyasız kəsən" nadir nüfuzlu köhnə bolşevikin canıyananlığından da üz döndərüb çöllə-biyabana gedirdi. Qurban əmi, şübhəsiz, nə isə ələməyincə yorulmaq, usanmaq bilməyəcəkdir, bəlkə həttə öz köhnə dostunu "kəsməyincə" sakitləşməyəcəkdir. Əmma bunun faydası nədir? Qardaşoğlunu müsibətində qoyub o biri otaqda qadın zorlayan, tamamilə ayıq baş və aydın şüurla "Sən bu evdə qalmalısan" -deyənin o dəhşətli adamı "kəsməyin" nə mənası var?! Bircə balasının zalda, süfrə arxasında olduğu bir vaxtda öz çal saçlarını qara saçlara qatan insan insandımı?! Hələ qardaşının dəfnində "Ağlıyammıram, Bircə bala, yaş düyünənib qalıb, ağlıyammıram", - deyib, yeddi il səkkiz ay sonra o düyünü ürəyində çıxarmaq üçün sehrkar aşiq çağırən, sehrin başladığı dəqiqədə isə yuxuya gedib daş kimi yatan o daş "kəsmək"dən nə çıxar?! Yoxluqda, heçlikdə nə isə bir şey yaranar? Daş dönüb yenidən insan olar və əmirli yetirməsi əminin yenidən vurular?!

- Səmədd!.. Səmədd!.. Dayan, ay oğul! Sınma, ay şahin balam! Günü bu gün düşmənlərini diz çökdürəcəm sənin qabağında! Dayan! Elə şeylər eliyəcəm ki, ürəyin dağa dönəcək! Dayan!

Səməd dayanmadı. Əksinə, "şahin" sözündən necə qəzəblənərək aralandısa, Qurban əmi yedəkli diyi atı və yanınca yortan Xızr Abı ilə birlikdə yüyürməyə məcbur oldu.

Abı dala qaldı. Qurban əmi çatıb, atı yedəkliyə-yedəkliyə, yanaşı addımlamağa başladı.

- Sərt danışacam sənnən, oğul... Ürəyim yalvarır üç qardaşın Bircə balasına. "Qurban əmin qurban olsun sənin, belə yerim, belə yilm! Dözmürəm" - deyir ürəyim. Ağlım, şüurum "sərt ol, ay Qurban - deyir, - Qoyma, qoyma qanadı sınısın şahiniyin!" Bu iki gündə hara gedibsen, Saşaynan yanaşı, kölgəntək sürünmüşəm dalınca. Qaçqıncılıq vaxtından vərmişimdi, lazım gələndə addım-addım gəzərdim adamın dalınca, gözə görürkürəm. Çürükənin Abı oxuyandan sonra necə ağladığımı da gördüm, evdə necə çıxdığımı da gördüm... Papağımı qoy qabağına, bir fikirləş yaxşı-yaxşı, gör Leyli-Məcnun zəmanəsidi mi bu zəmanə, əli-Kürəm zəmanəsidi mi?! Kontralardan vurduğumuz vaxtlar Sultan özü dər deyib mənə. Əslimizi - nəslimizi bir dəfə Məcnun zamanında itirmişik biz. Yəni o zaman ki, Müaviyənin oğlu Yezid qırmışdı bizim Saf Ağlarımızı. Əliyə vətəndə "Leyli" deyən Məcnun oldu millətimiz, dağıldı. Sonra da içimizə rus dolub Gəncimizi Yelizavetpol eləyərək itirdik əslimizi-nəslimizi, "Kürəm" olduq, düzlər düşdük, "Əslim haray!" qışqırdıq. İndiki zəmanə daha pis olub, ay oğul. Fədalərimiz qırıldı, qaçaqlarımız hamısı dağılışdı. Təbrizdə də elə müsibətdir!.. Eləmiriz, tariximiz yandırıldı. Sazımız sındı, əslimiz batdı. Söz deyənimiz qalmadı. Kor kimisən sən! Məddənin vəsiyyətinə qatarsan sən! O vəsiyyəti irəlidi, o Elm, Eşq irəlidi, yoxsa agent Məmişin məlakə qızı?! Sultan nə deyib sən? Onun işinin elə məqamıdır ki, həmişəlik yığıla da bilər indi, həmişəlik qalib də ola bilər... Eşdirdinmi?! Fikrin nə qədər qarışıq olsa da, çalış fəhmənə qulaq as... O vurğun vurmuş, qanı köynəyinə bulanmış Mirqəzəbin məhkəməsi başlanır Bakıda, Dzerjinski¹ klubunda. SSRİ prokurorunun özü şəxsən gəlir. Rudenko! Gör məsələni nə yerdə ki, vayenni tribunal baxır işə. Şəxsən Rudenko ittihamçıdır!.. Xudiyev zəng vurmuşdu səhər saat beşdə, yaltaqlana-

¹ KeQeBe-nin klubu.

yaltaqlana. Dözəmmədim, trubkanı aldım Sultanın əlindən. Dedim ki, polkovnik qırışmal, o paqonları Mirqəzəb taxmayıbmı sənin çiyinində?! Gəlirəm, bu rayonda "Hümmət"çilərin başlarına açdığı oyunları bircə-bircə oxuyaram üzünə, sübut eliyərim ki, "sosializm", "kommunizm" dey-dəy milləti qırıb-çatıb quldarlıq quranların lap yekə başçılarındansan sən Xudiyev! Səsi kəsildi, lal oldu qırışmal. Əmma sonra bir yaxşı xəbərlər dedi Sultana. Rəhmətlik Məddin vaxtında əmin nə yazıbsa Moskvaya, hamısı ittihamnamə olub. Klubun səhnəsi doludu deyir, qalın-qalın ittihamnamə qovluqlarıynan, çünki tək əmin yox, respublikadan çox adam yazırmış Moskvaya. Heyif, görmədin necə getdi əmin. Uçmağa qanadı yoxuydu!

- Getdi?!

- Əlbəttə!

Səməd nəyi təccübləndiyini o qədr də anlamadan, dumanlı beyinlə dolaşır sözlər mızıldadı:

- Bu vəziyyətdə... Bakıya... Bəs mənə... mənə tapdaladığını hiss eləmirmi heç olmasa?! Deyirsən sevinirdi?!

Səməd ayaq saxladı. Rəngi qaralmışdı.

- Demək, cəllad da sevinc hissindən məhrum deyil! Qılnc Qurban ağır-ağır yana döndü. Gözləri böyümüşdü.

- Cəllad?! Sultana cəllad deyirsən sən?! Səmədin başı sinəsinə yıldı.

Qılnc Qurbanın qırğı gözləri qıyıldıqca, nazik, qara, quru dodaqları bir-birini sıxılıb, cod, çal tüklər arasında yox oldu. Qəzəbindən kişi nə qədr nəfəssiz dayandısı, ağzını açanda boğazı boru kimi güyüldü.

- Bilirsən nə şillə çəkərdim!

- Çək... İndi hamı şillə çəkər mənim üzümə... "Vəziyyətlə..." "Varis!.." Kim varis olmalıyam?! Meyidəm mənə!.. İstəyirsən lap heyvan kimi döy o əlindəki şallaqnan. Fərqi yoxdu. Ölüyüm!

- Ölünün içində kin qaynamaz, oğul!

- Qaynayırdım... İndi elə deyiləm, Qurban əmi. Boşdu indi içim... Sultan mənə mirliyi də kinimə görə vermədim o adı... Cəllad deyil, o da öldü!..

Qılnc hiss edirdi, hərdən də eşidirdi ki, Abı arxada ağlayırdı. Şallağı geriye vıyıldadı, pıçıldı-xırıltı ilə:

- ! Ey! Kos! Neynirsən?! - deyirdi.

Səməd isə heç nə eşitmirdi:

- İki sözündən biri "dördin alım" olan Əllozəqlu da ilana dönüb, qalxıb quyruğunun üstündə, "Çıx get!.. Çıx get!.. Sürdürəcəm!" - deyir, "öldürəcəm" - deyir... Quyunun üstündə özümü bilmirdim. İndi görürəm yox, bir alım şey fikirləşmişəm orda. Bəli, öldü Sultan Əmirli! Ağlını itirib! Xudiyev döstünə qalib gəlmiş olar?! Almaniyayı yedi, Reyxstağı yedi bu KeQeBe! Məncə, Mirqəzəbin tutulması da fırlıdaqdı. Moskvada necə hər şeyi yoğurub-yapıblar Stalinin üstünə, burda da eləcə, hər şeyi yıxacaqlar Mirqəzəbin boynuna, yenə öz cəlladlıqlarını davam elətdirəcəklər! Bunu bu axşam başa düşdüm. Bayaq alova baxa-baxa dərək elədim ki, Əmirli mülkü deyil o yanan, Vətənimizdi! O tayı verib Farsa, bu tayı paylayıb erməniyə, gürcüyə "böyük qardaşımız Rus" çoxdan içib qanımızı, Qurban Əmi! Kim dura bilər bu boyda imperiyanın qabağında?! Əmimin, mənin bərabər sən də ölmüsən! Heyif, o igid polkovnik də öldü, Məhərrəm Abbasoviç də!.. Şahinlərin çoxdan qarğalaşblar, Qurban Əmi. Bizim dünyamız deyil bu dünya. Düz demirəm?! Ulu babamız Comardı dirilt! Şeyx Məhəmmədi, Ağ Əmiri, Boz Əmiri dirilt! Milli hökumətin fəxri Pişvərini dirilt! Nərimanovu dirilt! Qəbristandı vətənimiz! Bu qəbristanda Elm nədi?! Varis nədi?! Başına at Əpib Xızr Abının, Sultan Əmirliyənin, yarımcan Çürükənin bir yerdə!.. Kəsmə sözümü, Qurban Əmi! Bilirsən necə istəyirdim mən Əmimi?! Mübaliğəsiz deyirəm, atamı itirəndən sonra atama məhəbbətim də, üzünü görmədiyim anama həsrətli məhəbbətim də Sultan Əmirlinin uca şəxsiyyətinə məhəbbətimdə birləşmişdi. Oturub həttə saatlarnan fikirləşirdim ki, şəxsi həyatında, məişətində məhrumiyyətli nə də özürsə, mən də eləcə özüm. O tayda demokratların qəlbəsinin həsrətiyənin, o tayda gecəni gündüzə qatıb işləməyə arzusuyunan öz istəkli Qıymatını necə gözlədirsə, mən də məhz o cür hərəkət eləyim. Mən ancaq zahirən başqa cürüydüm, Qurban Əmi, daxilən Əmimin kopyasıydım... Səni də çox istəyirəm, sədr Məddin xatirəsini də Əziz saxlayıram mən. Əmma siz deyildiniz mənim idealım. Bircə elmim, bircə eşqim varıydı mənim, o da Sultan Əmirliydi. Lap dünyanın bütün həyatını qurban vermək istəyirdim mən ona!

- Sultan məni səcdə gahın olmalıdı sən.
- Yox!.. İdealım qadın zorlayıb!
- Bilirəm mən onu.
- Səməd dıksındı.
- Nə?! Bilirsən?!

- Dedim bilirəm.

- Həm də ideal adam sayırsan onu?! Belə hərəkətdən sonra mən də ideal sayım o canavarı?! O qatili!

Qılinc Qurbanın yeni gözəli qıyıldı.

- Bir hərəkətinən yox, mübarizlərdə tanınır adam!.. Dedim, deyirəm: Sultan həmişə səcdəgahın olmalıdı sənin. İnsan yel deyil ki, gah o yana əssin, gah bu yana. İdealdan dən vuran oğul əvvəl bir özünə baxsın yaxşı-yaxşı, fikirləşsin dərindən, görsün başı çıxırmı bu dünyadan. Mənim dediyimi deyirsən sən də, Ruhdan düşəndə. Əmma cəllad var içərimdə! Ölüm-dirim mübarizəsi gedir bu saat hər yerdə! Mən bu kəmsavadlığımnan qanıram ki, Stalindən sonrakı bu demokratiya söhbəti xeyrimizə deyil bizim. Sultan müdrik adamdı. Düz deyir ki, bir tərəfdən Mirqəzəbi müttəhim kürsüsündə oturduruq, o biri tərəfdən Mirqəzəbin yaratdığı Bezobrazileyə demokratiya veririk. Hələ demokratiyasız-filansız belə oyunlardan çıxırlar! Əl salırlar bizi, dolayırlar, gülürlər! Bu nə?! Danışmadımı Sultan sənə? "Arşınmalçı" damğasıyınan neyləyirlər onlar, bilirsən?! Gülmək nədi?!

O casuslar, banditlər yuvası Şüşli pavilyona yaxın gedəmmirik. Bizdən yaxınlıq eliyən adamlara arağın içində zəhər içirdirlər! "Terroru bu!" - deyirlər özləri! Necə hərəkət etməli idi Sultan indi bu cəlladlar zəmanəsində?!

Mən deyirdim boşasın. Dörd aydı, gecə-gündüz, axşam-sabah birçün kəlməm vardı ona: "Boşa!" Rədd etmə deyirdim o qancığı. İndi demirəm.

Artistlik etmədim orda - yağında. Yazıq canım, nə oyunlardan çıxıram! Əməlli-başlı artist tək, yapışdım Qılı Qeybalının yaxasından, başladım qışırmağa ki, bu kəndlərdə nə fənalıq var, hamısı siz Qudalılardandı, Məddin evində siz od vurubsunuz ki, Məddin oğlunun ayağı kəsilsin kənddənin... Qeybalı da Qeybalıdı. Fısıldadı, tısıldadı, axırda qıpırmızı dedi: "Düşmənin Sultan əmirinin ocağının başındadı, Səmədin ayağını kənddənin kəsmək istiyən do odu, evi yandıran da..." Nə desəm yaxşıdı? Güllü qabağında da əyri danışmayan Qılinc Qurban başladı ki, Əlləzoğlu qohumudu, can-ciyər idi Səmədin. "Sırağün gecə burda qolunu çirmədi, ayaqlarını yudu Səmədin, - dedim, - qovurmalı ərşətə aşına qonaq etmədi". Gözü kəlləsinə çıxdı sənin o Dantesiyyin. Bilir axı, yalan danışan deyil Qılinc Qurban. Əgər yalan danışsa, deməli, nə sə məqsədi var. Qorxdu heyvər! Çəkildi, kəndə fısıldadı: "Qılinc Qurban da bəzi adamdı". Zəmanə dəyişir, oğul. Yaman dəyişir, zə-

man!.. Yaxşı qulaq as, indi açmalıyam mən sən bu bədbəxtliyi. Necə olub, elə danışmalıyam. Hamımıza "üzizim" deyən o igid polkovnik bərk silkədi mənə, dedi: "Danışmalısən! Bilməliyə Səməd, lap qatil dönüb həqiqətən hamısını qırmaq niyyətinə düşsə də danışmalısən!.. Qulaq as, gör necə işləyib KQB-miz! "Şüşəli" pavilyonda baş-başa verib hırıldaşa-hırıldaşa tələ qurublar. Nə yediriblər, nə içiriblər Sultana, necə deyirlər, bir allah bilir. Heç nə qalmayıb yadında! Heç nə! Səhər tezdən zaqş müdirini göndərirlər evinə ki, "Get Arşınmalçıynan Gülçöhrninin kəbinini kəs!" Sultan yuxudan ayılmamış başının üstünü alıb müdir köpəyöglü ki, bəs şəhərdə hamı gözüydümlüğü verir bir-birinə, Sultan Mamedoviç, deyirlər, ailə qurubsunuz, gəldim təklik eləyim, həmişə də kəbin şəhadətnaməsini doldurum... Axşamdan narahatıydım mən... Həmişə siyirmə qılınca girirdim Xəlvt Rəhimin məclislərinə, xəbərdarlıq eliyirdim ki, rayon partiya komitəsinin və şəxsən Sultan Əmirli yoldaşın əleyhinə birçün kəlmə danışq olsa, damlıyacam Rəhimi, böhtancı kimi, məhkəməyə verəcəm işini. Qamaşırdılar məndən kontra köpəyüşağı. O gecə elə bil allah fəhmimi aldı. Fikir elədim ki, Sultan özü olan yerdə mən kiməm! Sabahısı tezdən getmişəm şəhərə, görürəm o küçə doludu çesuyçalıynan, beşbir-üçbir, baş-başa veriblər, deyib-gülürlər, Çax-çux Xalq da dayanıb düz Sultanın darvazasının qabağında, demisini tüstülə-tüstülə söhbət eləyir zaqş müdiriyyənin. Qorxusuz-hürküsz gözümün içində baxdı. "Kəbin kəsməyib bu kişi, -dedi, - ölüm aktı yazıb Sultan Əmirliyə!"

Sənin fəhmin Məddin fəhmidi, gözün itidi, şahin balam! Düz deyirsən ki, öldürüblər. Özün fikirləş indi, gör nə yollaman gedir ölüm-dirim mübarizəsi! Söznən deyiləsidimi necə alçaqdılar düşmənlərimiz, necə heyvandırlar, necə vəhşidirlər! Səncə, neyləməliyə bu vəhşilərin qabağında Sultan Əmirli?! Taleyinə kor deyib oturmaldı?! Təslim olmalıydı?!

Güclü adamdı sənin Əmin! Bəli! O qancığı zorlamaqdan ötrü yox, o vəhşilərlə, murdarlara, Mirqəzəb toxumlarına qalib gəlməkdən ötrü saxlayır onu evdə. Lüt Cəfər deyil Sultan! Comərd qanı axır Sultanın damarlarında! Təbrizdə Əmir bazarı deyilən dünya bazarının sahibi, aqıl, adil Məhəmməd Əmir qanı axır Sultanın damarlarında, oğul! Dörd oğlunun dördünü də xalqın xidmətinə göndərmiş, yol ayrıcında tək-tənha ölənin kişinin oğludur Sultan!

Pünhanlarımız arasında Şeyx Əlimiz vardı, "Aşıq Alı" adınan çalib oxuya-oxuya ellər gəzirdi, gecələr səhər qədərlər Elm yayırdı. Folklorçu

professor deyilən uzunhoqqar bir naçalnik gəlidi Göyçəyə, şerlərini yığdı apardı, yoxa çıxartdı! Çürük yığır indi orda-burda yadda qalanları, yazır kopyalarını Qaraçöpə, Təhləyə göndərir ki, ordan da hər yerə yaysınlar. Şeyx Əlinin şan-şöhrəti AdıPünhan Əl skərimiz vardı, "Aşıq Əlsgər" adınan gəzirdi. AdıPünhan Hüseyn AğEyimiz vardı, "Hüseyn ağa" adınan gəzirdi, cəmişi beş-altı Qaçaqnan Tiflisdə qubernatorun buxarısının bacasından odun içində düşürdü ki, mauzerini dirəsin qubernatorun boğazına, xəlvəti müqavilə bağlasın: "Qazax mahalına qoşun göndərməyəcəm. İmza qubernator kopəyoğlu!"

Hüseyn AğEyin oğlu Hacı Əlimiz vardı. Məkkəyə gedirdi hər il, guya zəvvarlara azuq yığan taciriydi, Əslində, Ədalət Əliydi. Qubernator Tiflisdə qaçaq libasında qatil göndərmiş ki, Hüseyn AğEyimizi öldürsün, Hacı Əli ovcuynan tutub xançalı, qoymayıb atasının başı yarılсын. İşləmədi sağ Əli, yumulu qaldı... Üçdə tağın adamlarının adlarını çəkdim mən sənə Comərd Süleyman nəslinin. Təbrizdəkiləri dedim, Göyçədəkiləri dedim. Qazaxdakıları dedim... Budumu?! İsa Əfəndimiz olub, bircə atyadnan Denikin piyadasını pərin-pərin salıb Dərbənddə. Ordan gedib qoşulub Kamal Paşa Atatürkə, Trabzonda rusu pərin-pərin salıb, Gəncəyə bizimkilərlə depeş göndərmiş ki, rusun on beş eşalonu gedir o tərəfə, qabağını kəsin, qoymayın gedib Bakıda oturmağa. Bax bu Qılınc Əmin, Əlində mauzer, at belində parovozun qabağına getdi... Nə Məddin adı Məddədi, nə Sultanın adı Sultandı. Mollalar açırlar Quranı: "Adın oldu Xızr!" "Xızr" nədi?!. "Kisr" nədi?! OdSardı, oğul! Pünhandı adlarımız, özümüz də ki, Alim!.. Vaxt keçdikcə daha nə adımız qalır, nə də biliyimiz!.. Əhməd, Məmməd, Səməd, Alı, Vəli - hamısı Ərəbin yalan "Quran"ından. Gülüşürlər indi mollalar: "Ağ yalan!" Bilən varmı nədi bu?! Bu yaxınlardaca bilmiş ki, otuzuncu ildə Stalin, Leninin "dekret o zemle"sini Ələyib torpağı kəndlidən alanda xəlvətcə Dini də azad ələyibmiş, odu ki, molla hər yerdə başda oturur, "Quran" Əlində: "Bir salavat da çevirin hökumətimizə, Stalin yoldaşa, Vəzirov yoldaşa, Kəşanoviç yoldaşa!" Nədi bu, ay oğul? KQB-di, ay oğul! "Molla" adında! Sən Ərəb adı qoyub adınan bərabər Elmini də məhv eliyən molla KQB!.. Nə yaxşı ki, Sultanın revkomuna düşdü yolum o vaxtlar. Gecələr, beşaçılan qucağımda, revkomun damında keşik çəkəndə mənə bu kəmsavad başıma Elm yeridən alim Sultanın nə qədər şagirdi var, bilirənmə?! Hamı savadsız təkə tanıyır bizi. Açıb-ağardammırıq ki, revkomda darülfünün qurtarmış q biz! Uni-

versitet deyirdi indi. Oxuduqları da nədi? Yunanıstan mədəniyyəti belə gəlirdi, Roma Sezan elə getdi. Güya ali təhsil verirdi bədbəxt cavanlarımıza. Bir köpəyöğlunun da xəbəri yoxdu ki, Bağdaydı yer üzündən silən Qrekin tarixini öyrədirlər balalarımıza... Abı! Səsin niyə batıb?! Niyə demirsən düzdü, Bağday tarixidi dünya tarixi! Bilmirsənmi beyni qatıdı "Dəli Səməd"i?! Başını götürüb getsə, kim sahib durar o "Xəzinə"yə?!

Xızr Abı dümağ, nəhəng yaylığı üz-gözündən çəkib irəliləyir, Səmədin sol tərəfinə çıxdı.

- Sarsılıb, ay Qurban. Aman ver, özü danışsın, boşaltsın ürəyini. "Elm nədi!" - desin, "Varis nədi!" - desin, "Başuza at tənib!" - desin. Batmayıb səsim, əksin, o mülkün alovundan üstümə qurum yağa-yağa, üz-gözüm qarsalana-qarsalana axtardım, Çax-çuxu tapdım, dedim: "Şahid var, səni yandırdırıbsan evi! Get yır-yığış elə, günü bu gün damlanacaqsan!.." Sən ləngitmə bu işi, ay Qurban. Gördüm orda, Rəhim, Xalqa sarı getmədin. Ehtiyatlanırsan, yoxsa, gizlin hazırlıq işi görürsən, nədi? Bilmirəm. Öz işini gör sən. Səmədi məni tapşır daha.

- Sözümlə əsasını geridədi. Sən göstəriş vermə Qılınc Qurbana. Gün qalxır, yandıracaq. Çöldə saxlama Səmədi, evə apar. Ya da, pullu adamsan, apar Şüşəlilə. Çürük də yəqin orda olar. Casusların "sbor günü" deyil bu gün. Apar, yaxşı-yaxşı ətraflı danış bunnan, Xızrlığını göstər!

İndi hələ mənim ixtiyarımdasan, oğul.

Sözümə fikir ver.

O məktub - "Şəxsiyyətə pərəstləş" oxunandan bəri əziz də ilana dönüb. O gördüyün mehriban əzizimiz! Asta-asta sürünüb kabinetlərdə əmiyin kadrlarını udur bircə-bircə. Dünənki maarif müdiri Mirbağırı qaldırıb Sultanın üstə. Bu səhər müəllimlərin, uşaq-muşağın gözünün qabağında bar-bar bağırdı Mirbağır ki, "Tədris proqramlarını pozammarıq! Bir nəfər də şagird vermirəm pambıq yığımına!"

Elə bilirsən doğrudan qorxublar Mirqəzəbin tutulmağından?! Əksin, Şaşa elə bundan ötrü xüsusi gəlibmiş desin ki, "partiya daxili demokratiya" şüarı köhnə partiya kadrlarının başlarını yeməkdən ötrü şərəit yaratmadan, yəni cəməatı qızıqsdırmaq, kadrları tənqid atəşinə tutub başlarını yeməkdən ötrüdü. Budu bax həqiqət!

Məni də görüm, məktəb uşaqlarını pambığa həmməşə şüarnan, şərəqiyyənin aparən Mirbağır deyilmi bu?! Nə olub, indi niyə bağırır birdən-bir?! Çünki Bezobraziyə demokratiya alıb! Ağızları allahdadı ki, yığım

kampaniyası mütəşəkkil keçməsin, plan dolmasın, Sultan əmirinin işi bu yandan da aysın!.. Axı əsas məsələdi yığım. Rayon pambıq rayonudu. Cəmaətin dirriyi də pambıqdandı, katibin üz ağlığı da.

Mən bilirəm necə qayıdacaq əmin o məhkəmədən. Keçən il Mirqəzəbin şəxsi tapşırığına Pers gəlirdi tutqu təşkil elədi rayonda. Silistsiz-filansız, təsərrüfat rəhbərlərini doldurdu əşalonun vaqonuna! Əgər əmini də o iş bulaşdırıb lap azmaz da olsa günahkar saysalar, Bezobraziye dərhal pıçapıç salıb pozacaq yığım kompaniyasını. Tükədən asılıdı əmiyin taleyi, oğul. Sən bel bağlayıb, təhkim eləyib bu zonaya. Güllənə, Rəhim, Tahirlinin, Qurbanlının sədrinin ayrı-ayrı tapşırıb ki, Səmədin bir sözü iki olmamalıdı. Dünün qəstindən evə qayıdanda qolundan necə tutubsan, necə dirək durubsansa, bax bu çöllərdə, pambığın arasında da o cür dirək durmalısən! Düşmənin yaxdığı ləkəni səndən savayı kim silə bilər?! Mənim Qeybalıyı yalan danışmağın silinməsi o cür qara ləkə? Sənin bayaqkı o əyili qədd-qamətini Qeybalının bircə kəfəri rixləndən baxıb "Məcnun" deməyi bəs deyilmi ki, dildən-dilə düşsün tənəzin adı, Sultanın ürəyini yük olsun, Bezobraziyenin niyyəti "avariya"sız-zadsız keçsin həyata?!

İndi de görüm, kimdi qadın zorlayan? Sultandı, yoxsa Sultanı belə kök salanlardı?!

Heç bilirsənmi nə qəddər zir-zibil yaxıblar mənim üstümə?.. Gövdəm dəşik-dəşikdi düşmənin gülləsində, hər yaranın tarixinə bir dastan qoşmaq olar. Əmma gör düşmənin nə deyir: paçamın arasını da güllə aparıb guya, onçun övladım yoxdu!.. Adam yanında hörmətimi gör necə bəzəyiblər: "Bacısını kabinetlərdə ötürüb oğraşlıqna qazanıb hər şeyi!.. Güllə qabağına çıxmağa nə vardı?! Oğul istəyirəm bu murdarlarnan döyüşsün!

"Fırtına quşu" oxuyardın mənin atının türkində. Çürük nəsihət eləyirdi ki, Aşıq Alıdan, Əlsgərdən oxu, Abbas Divarqanlıdan oxu, ay oğul. Çürüyün cavabında yenə "Fırtına quşu"nu deklomasiya eliyərdin. Səsin hələ də qulağımdadı. İndi niyə qaçırsan fırtınadan?! Bu cıgırı əlinə alıb hara gedirdin belə?! Nə qəddər vurnuxmaq olar bu aralıqlarda?! Üz-gözünə bax, əyninə-başına bax! Bircə o qalib ki, quşlar yuva qursun başında! Belə eşqmi vəsiyyətlə eləmişdi sənin bizim qardaşımız?!

Başımı qaldır, üzümə bax görüm. Mənin sözümü qurtardım həlləlik. Üzümə bax görüm, bir şey düşdümü içərinə. Heç nə demə. Eləcə üzümə bax, kifayətdi...

Səməd başını azca yana yiyib necə baxdısa, bu baxışdan sonra yəqin ki, doğrudan da heç nə demək lazım deyildi. Əmma söz Səmədin ürüyini dəşirdi:

- Daş deyiləm, insanam. Düşünürəm... Əlləzoğlunun nöyüdü necə tökdüyünü də gözümləndirdüm, kibriti necə çəkdiyini də. Qalxmadım yerimdən. Ev o vaxt evdi ki, insan olsun, mənalı həyat olsun içində... Nə ev-eşik lazımdı mənə, nə də var-dövlət. Heç nə lazım deyil mənə, insandan başqa!.. Yeddi il yanmışam, qovrulmuşam öz daxilimdə. Məncə, sən bilirsən bunun səbəbini. Abı da bilir. Əminim də bilir. Gecə bir şey oldu orda, evdə: süfrəyə çaxır dağıldı. Qırmızı çaxır... Mən qan ləkəsi gördüm o çaxıra baxanda, əminimin süfrəsində. Əminim özü də elə gördü! Əhvalı dəyişdi, çoxlu duz tökdü ləkənin üstünə. İndi məlum olur ki, sən də ordaymışsan. Sizin bir-birinizdən gizlin sözünüz yoxdu. Mən hər şeyi demirsiniz. Əmma nahaq. O şeyi ki, sirr kimi saxlayırsınız, sirr deyil o mənim üçün.

Avariya günü gözüm tutuluydu mənim. Dünya zülmətə bürünmüşdü. Tabutnan tabutun qapağının küncələrində mismarlardan başqa bir şey görmürdüm. Əmma qərribə zülmətiydi o zülmət. Qəti deyil bilirdim ki, məndən aralıydınız siz orda, dəfndə. Sonralar da yaxın gəlmədiniz heç biriniz. Niyə?! Yeddi ildə həmişə aralı gəzmissiniz. O qan sirrinə görədi hamısı!. Narahatlıq keçirməyin, əzab çəkməyin, tamam arxayın olun ki, atamın ölümü barədə bir kəlmə də soruşmuyacam sizdən.

Avariya deyil, öldürülüb və Gülənovun o "zaklyuçeniye"siyənin hər şey ört-basdır olunub. Aydın məsələdi. Kimlər iştirak eləyiblər o ört-basdırda? O da aydındı! Təkrar eləyirəm ki, sirr yoxdu burda mənim üçün. Hətta nəynən və necə öldürüldüyünü də bilirəm. Bunu danışacam sizə.

Xalqın o palıd kötüyünün üstündə, çəki daşlarının arasında bir nal varıydı. At nalı. Ortasına qurğuşun yapışdırılmışdı. Təxminən yarımkiloluq daş qəddər, yastı qurğuşun.

Dəfndən qayıdanda gördüm kişmiş yığışdırılıb yerdən. Çəki daşları da haman yerə qoyulmuşdu, kötüyün üstə. Təki o nal yoxuydu!

Sonralar gözüm axtardı, nə Çax-çux Xalqın özünü gördüm, nə də o qurğuşunlu nalı. Mən yəqin bilirdim, lap dəqiq bilirdim ki, atam məşinnan vurub kötüyü aşırıb kişmiş dağıdanda qatil ordaymış, cəməatın arasında. Nalı götürüb, minib məşına... - Səməd istər-istəməz meşə tətəyinə, haman saqqız ağacına tərff boylandı.

- Deyirsən yəni Xalq?! - Qılınç Qurbanın bəbəkləri qığılçımlanırdı.

Səmədin gözəri isə gərgin və durğundu.

- Yox... İkic gün bundan əvvəl qədr Çax-çux Xalıq şəksiz-şübhəsiz qatil sayırdım mən... Atam kişmiş dağıdanda idarə ediydim. Pəncərədən baxırdım. Kişmiş dağıdandan sonra Qudalı Rəhimin evi tərəfə getdi maşın, məhlənin o biri evlərinin, ot tayalarının aralarında o yan-bu yana şığıdı. Atam tez-tez qapıdan boylanırdı, deyənin kimisə axtarırdı. Əmma heç kəs yoxuydu o yanda. Təkcə Xalıqydı, maşının böyrüncə yürürdü, atama yalvarırdı, atam da söyürdü onu. Sonra bu yana, yola tərəf buruldu maşın. Xalıq görükdə daha...

- Demək Xalıq?!

- Yox, Qurban əmi, yox!.. Gecə orda, stolun dalında yatanda bir rəya gördüm. Gördüm Xalıqın daxmasında kişmiş yeyirəm, zəhər dadır kişmiş. Zəhər verib Xalıq məni. Əmma qatil deyil... Bakıdan bir vaqonda gəldik onnan...

- Xalıqnan?

- Hə... Sırağün. Əmimin evləndiyini Bakıda dedi o mən. Kimləndiyini demədi. Niyə? Başa düşmürəm... Yəqin ona görə ki, desəydi, daha söhbət eliyəmməzdi mənə. Sonra kupeyə gəldi. Orda da çox mümməli şeylər dedi. Mən görən Xalıq deyil bu Xalıq. Tamam başqa adamdı. Əlaqələri genişləndi. Çox mürəkkəb, təhlükəli adama oxşayır indi Çax-çux Xalıq. Hər şeyi fikirləşirəm ki, belə elə çox dəyişdiyinə görə daha qatil görmürəm mən onda? Əmma o deyil. Məlum deyil qatil. Xalıq şübhəsiz tanıyır onu. Mən elə gəlir ki, qatil ordan, kötüyün üstündən nəli götürəndə qorxub Xalıq. Qorxub ki, hadisə yerində qalar o nəli, o düşər... Cənubumuzda Məhəmməd əmir, Ağ əmir, Boz əmir kimi gizlin iş adamlarının gizlin işləri barədə məlumat toplamağa göndirilən kəşfiyyatçı, şübhəsiz hazırlanmış adamdı. Bu tayda Gülənovnan, Saylovnan işləyir, demək, kriminalistikadan-zaddan başı çıxır. Ona görə də qorxuya düşüb, maşının yanında yürür-yürür çalışıb ki, nəli alsın qatildən. Alammayıb, ləbətə... Kupədə dedi: "Avariya günü yaradı ürəyimdə"... Bunu başa düşürəm. Qurğuşunlu nəli məşhur nəldi. Kim göstərsən, o saat deyər Xalıqındı. Üstündə də Xalıqın əlinin izi. Lazım gələydi sübut eliyə bilirdilər ki, Xalıqdı qatil, kişmiş dağılanda nəli götürüb, minib maşına, saqqız ağacına çatana qədr maşında olub, orda nəli geridən çıxıb sədr Məddin sağ gicgahına, rulu burub, maşın çevrilənə yaxın atılıb qaçıb... Çox asanca sübut eliyə bilirdilər. Əmma eləməyiblər. Açıq-aydın qəsd işi!.. Bir səhifə kağız yazılıb, atılıb arxivə.

İ mim dı razılaşıb o kağıznan! Necı yıni "qısd işi deyil?!" Terrordan söhbıt gedir burda! Söz-söhbıtinizdın tamam aydındı ki, xalqın elminı, dilinı, tarixinı terror elan olunub! Sıdr Mıddin ölümü "qısd" deyil?!

Yeddi il sıkkiz ayda aramsız fikir-zikrimi az-çox durulanı budu indi. Kimısd danışmalıydım bunu mın. Danışdım budu!..

Qılncın gözlrındın qıyıqlıq getmirdi.

- Bı niyı indi danışrsan?! İ miyin o "qısd işi yoxdu" sözlırini niyı indi deyirsın?!

- Mısdı dı elı bundadı, Qurban ımı...

Üç sual var beynimdı.

Birinci sual: Kim öldürüb? Bunu tapmaq çıtın olar. Hım vaxt uzanıb. Hım dı o "Şüşlı pavilyon" adında düşmın ştabı yaranıb.

İkinci sual: Niyı öldürüb? Elmı görđdi, şübhısız! İ mimi, sıni, Xızr Abını, Çürüyü, o gedın KQB polkovnikimizi - Saşanı... Ümumiyyıtlı, hamınız niyı susmusunuz?!

Üçüncü sual: Bu anlaşılmaz sükut sizin xeyrinizıdır, yıni susmaq lazımdısa, mındın niyı gizlıdırsınız?!

Tabutu açmağa qoysaydılar, çox şübhınlımdim bılkı dı. Gülınov da "Açma" dedi, İ mim dı. Sonra qıbiristanda gördüm qocalar atamın yarasını gizlıdırır. Tık mındın yox, cımaatdan da gizlıdırır. Aydınca gördüm, başa düşdüm ki, atama qısd olunduğunu çox adam bilir, İmma hamı dilini dışıynın tutur, çünki bir nıfırın bir nıfırı qısdı deyil bu qısd, ele işdi ki, hamı susmalıdı. Niyı açmırsınız mın ki, mın dı bilim vı susum?!

O qurğuşunlu nalı bu yeddi il sıkkiz ayda ürıyimdı qurğuşun kimi gızdirmışım, heç kısı heç nı açmamışam. Gözüm nalı axtarıb hımış. Qatili xıyalımda dıfılrı ifşa elmışım, yaxasından yapışıb aparıb tıhvil vermişm. Xıyalımda! Hıyatda isı heç nı elmışım. Çünki nı qıdır "qan-qan" desım dı, qaynayıb coşsam da, ürıyimin dırinliyindı hımış duymuşam ki, İslindı, nı nalın tapılmağını istmışım, nı dı qatilin ifşasını. Çünki ifşa mınim "qısd işi yoxdu" deyın idealımı ifşa eliyı bılr, Qurban ımı! Sın duyursan mını. Duyursan! Qısd işi açılsaydı, sizin mındın gizlıtdiyiniz sırr dı açıla bılrđdi, İmim etiraf mıcburiyyıtındı qalıb, etiraf elmalı olardı ki, düşmnnın kompromisı gedib, inayıtın üstünü örtüb. Bılı! Hamınız örtmüsünüz! Dılı Sımdım mın, dilimi dışımnın tutmaq qabiliyyıtım yoxdu. Açıq deyirım: cinayıtı gizlıdınlrın hamısı iştirak elıyib cinayıtđ!

Deyirsən "səcdəgahın olmalıdı". Bu qurğu quran murdarların mühitində ideal saflıq, ılbıttı, qeyri-mümkündü. Əmma nə vaxt dərək elədim bunu mən? İndicə! Sən danışanda! Bu ötən yeddi il səkkiz ayda, dünən, bu səhər, lap beş dəqiqə bundan əvvəl faciə içindəydin mən! O kupədə mimi ifşa eliyəndə Xalq deyirdi: "səsım var". Mənim faciəmin də səsi var: idealım qadın zorlayıb deyirəm! Bəraət vermə buna! Vermə! Bu hərkəti məndən gizlətdiyiniz hərkətin üstünə gəlib cəlladdan da bətr, alçaq adama çevirib mimi! Abı kimi son də, necə deyirlər, azacıq aşın duzu deyilsən, analiz verdin, xeyli yüngülləşdirdin dərdimi. İndi yoxdu bayaqkı faciə. Mübaliğəsiz deyirəm, yoxdu. O qadının gözəlri var gözümün qabağında. Öz fəərləliə, məzlumluəna görə zalımlar əlində oynucaə döən zənnin bədbəxtliyi var! Bir də... Gizlətmirəm; səndən, ağır itki hissi var, əlləzoəli nədi?! İnsanın istəyi - bütün varlığıdı! Varlığını itirmişəm mən! Niyə gizlədim?! Sultan əmirini xoşbəxt eləmək istəyirdim dünən. Həqiqətdən gördüm mən dünən. Deyirdim gücüm çatır, yağımı basdaşıyaram içərimdə. İndi bu itki daha pis üzür mən! Əmma... bayaq "Ölmüşəm" deyəndə nəzərdə tutduğum faciə isə yoxdu. Yanan Vətənimə görmürdüm! Qırılan xalqımı görmürdüm! Sədr Məddin iki vətənlə durnalarını görmürdüm! Belə dəhşətli böyük faciə içində mimi yenidən göstərdin sən mənə. Səsa Babayev bilirmiş kimə tapşırmaq lazımdı mənənin danışmağı!.. Abı babam peyğəmbər kimi adamdı. Əmma o Şüşəli pavilyon barədə danışmalıydı o mənə... Əmimin bərabər səni də yenidən gördüm. Kimin əəliə gələr ki, həttə Qılınc Qurbanı da çirkəbə batırıblar bu murdarlar?! Qıymat kimi uca qadının barəsində söz deyiblər! Doğrudan da, xəbərim yoxuymuş dünyadan. Kəmk elə mənə, əgər mümkünsə, bu nalı, bu qurəşun yükünü də çıxardım ürəyimdən. Fakt özlüyündə dəhşətli faktdı axı! Qardaşının qanını batırıb!.. Özü də gördüyünə göz yummaqnan yox, saxta "zaklyuçeniye"ni şüurlu təsdiq eləməknə batırıb Məddə əmirinin qanını! Nədi bu?! Mənəvi iflas deyirlər belə kompromissə. Əmma əmimə yaraşdırmamışam mən "iflas" kəlməsini. Əəliə gəldikdə dərhal atmışam beynimdən bu kəlməni. Səbəbini dedim sənə, ifsadan qaçmışam. Əmimin həər şeydən əvvəl, məhz uca mənəviyyətiyən fəxr eləmişəm mən həmişə, üstünə toz qonmaəni də istəmişəm. Həttə Mirqəzəbənin telefon danışqlarından sonra necə sındıəni, necə əyildiyini görəndə də, həmişə yenilməz saymışam mimi.

İndi ayıq düşünməyə istəyirəm. Ən acı həqiqəti də çəkinmədən deyər bilirsiniz. Bu vaxta qəddər soruşmamışam, indi də soruşmuram ki, necə olub razılaşmısınız o cür səndən. Dəhşətli gəlirəm, deyirəm Qılınç Qurban hara, o cür cinayəti ört-basdır etməyə hara?! Əmma bunu da soruşmuram səndən. Bircə şeyi dəqiq bilməliyəm mən: Əminəm niyə o hala düşdü o ləkəni görəndə süfrə?! Qardaşının yarasını gördü, dözməmişdi? Əgər belədisə, bəs Çürükün Abının "Zarıncı"sı niyə yaş çıxartmadı gözündən?! Heç olmasa köyrəltmədi! Niyə o cür yatdı?! Daş kimi!

Əzabımı duyursanmı, Qurban Əmi?!..

Bayaq sən vəhşi düşmənin qalib gəlməyi qabil güclü adam göstərdin mənə və mən başa düşdüm o dəhşətli adamın o gücünü. Deyirsiniz çox böyük faciələr gözəyir bu bədbəxt xalqı. Məhz buna görə də hər cür dəhşətli dözdür Sultan Əmirli ki, səlamət qalsın, mübarizləri davam elətsin.

Yas qurub yasadə yatan adamı isə başa düşmürəm!

Çürükün Abını xüsusi gətirtmişdi. Ağlayıb daxilən yüngülləşməyə istəyirdi. Bəs niyə daşad döndü?!

Duyursanmı mənim işğınımı, Qurban Əmi?! - Səməd dartıb köynəyinin yaxasını açdı, Suduşunun qurtaracağından, meşənin sağ səmtində başlayıb, ulğunluqlar, pöhrəliklər, sirkanlıqlar arasında zolaq-zolaq uzanan pambıq sahələri tərəf boylandı. - Bura göndərib mənə. Gecni gündüzə qataram, pambığın arasında yataram, ta yağın qurtaranacan bu çöllərdəni yığışmaram! Bircə bu əzab olmuyaydı, Qurban Əmi! Güclü adam öz yerində! Mübarizlik, yenilməzlik, hamısı bir yana, mən insan görməyə istəyirəm, Qurban Əmi! Dünən o yatanda məhz insan itirmişəm mən! Necə qaytarım, necə dirildim o insanı?!

Qılınç Qurban dumdüz yerdə cəvşüyürdü.

- İndi hər şeyi açıq deməliyik biz sənə. Deyirsiniz "böyük faciələr gözəyir bu bədbəxt xalqı". Xəbərin varmı ki, İrəvanda, Dərəkəyədə, Göyçədə, Başkeçiddə yurduca süpürgə çəkildə, yəni qırx səkkizinci ildən bu yana Borçalıya da süpürgə çəkildi, Təhləni də, Qara-Çöpü də, Qarayazını da (hansı deyim), Tiflisin arxalarının, bərisinin camaatını da irdəyib lap az-maz şübhələndikləri adamları da sürdülər. Eşalonlarda çörəksiz, susuz saxlayıb qırdılar! Əmin "Emadin"də gedirdi, Çalışdı heç olmasa tək-tək adamlara, yəni şəxsən dərəcə dedi, Elm öyrətdiyi təsərrüfat başçalarına tutarlı partiya səndə-filan düzəlsin, saldırsın, saxlasın, sürgündən, üzə üstə ölü kimi qayıdırdı, dost, məslək-

daş yanında da rəmznin danışdı: "Ağac qalmadı, qırdılar, ay Qurban, ay Abı, Bağlar bəhrə verməz daha!" Nə r Sultanımız uşaq tiki hönkürdü: "Bağdayı fəsanıyı döndürdilər!.."

Bir gün var... Bir payız günü, yağışı-yağmırıyan, dolub camma, ürüyüm, beynim, çıxmır ki, çıxmır... Sultan o cür uşaq tiki ağlıyandan sonra yuxum rış çəkildi. Bu cırdan min el sındı, arıqladı ki, lap, nə deyim, rrdova döndü, adamlıqdan çıxdı. Nədən ki, boğazımdan çörək də getmirdi... Necə oldusa, gecənin bir almində bir azacıq mürgülüyib, birdən dik atıldım, köhnə mauzeri belimə taxdım, tufəngi çiynimə keçirdim. Dörd daraq patron sol çiynimdə, bir daraq sağ çiynimdə saldım, birini də belimə bağladım. Stansiyada guruhur düşmüşdü, vaqonlar dartışdı, arvad-uşaq qışqırışdı, güllü səsi gəlirdi. O dəqiqə bildim iş nə yerdədi. Yazıq atı çala-çuxurlarda, selavarlarda nə hala saldımsa, Məhərin budkasına çatanda gördüm tir-tir şir altımda. Qorxdum çatdıyar at, düşdüm, buraxdım, cumdum, gördüm ne?.. Boyunu yerə soxum ay Qılınc Qurban rayonun yarıcasını doldurublar on-on beş uzun eşalona, mənə aparamırlar; parovozlar qırıq-qırıq qışqırışır, vaqonları açılar kimlərsə, o biriləri kimlərsə güllə zoruna qoşurlar! Güllənovu görəndə qan beynimə vurdu bir güllə sol ağının dabanına çaxdım, dübarə çökdü köpəyoğlu, birini də sağ dabanına çaxdım, dıymıdı, çök-çök döndü baxdı, gördü mənə. Bağırır ki, "Başına atını tıpiş, görmürsəni sürülür rayonun, sabah da sizin kəndləri bu hala salacaqlar". Çəkildim, atıldım xəndəy, alaqaranlıqda, heç bilirsən necə qıfıl sındırdım?! Şarak-şarak, vaqonun qıfılı daloy! Şarrak-şarrak - o birisi daloy. Cəmaat da ayıq tırpındı, qapıları o yan-bu yan çəkib töküldülər düz, kola-kosa... Məxlək bir də o vaxt ayıldım ki, tufəngin qatarları bom-boşdu. Mauzerdə də üç-dörd güllə qalıb. O damda, relslərin dalında da rusun şskəri qarışb Ermənin yekpapaqlısına, üzə üstə dşənişib parta-part dşəyirlər. Öz-özüm dedim "işin bitib, a Qurban". Bir də nə görsəm yaxşıdır, qız uşağı, arıqlığından yıxıldıqca sümükləri taqıldayır. Baxdım - kim? -Lütün kiçiyi, o Diniş deyilən, özü ağırlığında xurcunun iki dolusu patron, sürüyür, yıxılır, qalxır. Xır-xırıldadı ki, dđmgil daldan gəlirlər, qorxma. Məxləs, gün çırtanacan döyüşdük, camaat qaçdı, dağıldı dağa-daşa, Rusnan Erməni də doluşdu vaqonlara, taraq-taraq dala sürüldülər köpəyuşağı. Bilirsənmi niyə? Nə qədr açığırdısa sürgün, bir o qədr də xlvətiydi, ay oğul! min! min də ordaymış, ey, küryimdə ağacın dalına gedib atırmış! Özü də nə? Pulemyot! Bəli!.. Hökumət heç üstünü

vurmadı o işin. Demə Moskavadan qadasın aldığım o istinni bolşeviklərdən hansısa dördünü yandırıb. Bağirovun ki, Mejdunarodnıy skandalını istəyirsən, ayıb olmasın şalvarlarını çıxartdı Bağirovun sağ-solundakı ermənilərin. Getdi Kremli də bir-birinə vurdu. Görüm necə deyib? Hə: "Rano ili pozdno sarvyotsya etot antiturkskiy plan! Toqda ves mir poydet na nas! Yəni "Na vas!.."¹

Əmin insanlığım itirməyib, oğul!.. Otuz dörd ildə şəxsən yetirdiyi Bağ övladları getdi! Cəfər kimi pak məhkəmə getdi! Göz yaşları qalarımı Sultanda?! Demə "bəsləniy dəşə döndü?!" Deyən "nə yaxşı dözürlər?!"

Səmədin fikri haçalanmışdı:

- ...Cəfər əmi də... tutulub?

- Hə də... Bədbəxt Lüt!.. Zahirən suyumsuz, daxilən Bağ övladı getdi elimizdən. Danışardım. Qorxuram tamam-kamal bir şey çatdırammaram. Sultan özü dərs deməli idi sənə. Özü! Üz döndərmə qardaşımdan, oğul! Başqaları tənki sən də mükəmməl dərs al. Bax, onda biləkənsən bu dünyanın tarixini. Yazıq Abı, "Adəm, Həvva" eşidəndə dəli olur: "Torpaqdan yaranmışıq, torpağa gedirik" deyən olanda, inanırsanmı ki, kəndin ortasında palçıq yığır ovcuna, yoğurur, başdı-ayaqlı kuklasayağı düzəldir, düşür o "torpaqdan yaranmışıq" deyənlərin üstünə: "Budə ha! Nəfəs verin, Adəm eleyin bunu, Həvva eləyin! Ər-arvad eləyin, doğsunlar, törəsinlər!.." - qan-tərə bətur, daha Qudalılardan-zaddan da qorxmur, yığır cavanları, aparır dərs deməyi... Təftiş Abbasın oğlu Məmməd Xəlil Zal sənə oxuyurdu məktəbdə. Xızr Abıdan dərs alandan sonra getmədi ali məktəbə, bilirsən, şoferlik eləyir. Hünərin var get ona deyən "Bağ hara, insan hara?!", göy çıxar hirsindən ki, "Bağ olmuyan insan da var?!"

Səməd Məddəd oğlu əmirli, üç qardaşın Bircə balası bu vaxta qədər bilmir ki, Bağlığından xəbərsiz insanların cəhalətini ucbatundan zülm altındaymış biz!.. Sağ olsaydı, bədbəxt Lüt də belə deyirdi sənə. Səməd duruxdu. -Ölüb?! Qılınç Qəhərləndi. - Dalım Abı danışsın. Abı da qəhərlidi. Astadan:

- Öldürüblər, - dedi. - Burda, sovetliyin üç para kəndində, bir də

Qaraçöpdən, Təhlədən gələnlərimizin arasında öz rəməzlərimiz varıydı.

¹KeQeBe-nin klubu.

Elmi mənimsəyən adamlara "Varlı adam" deyirdik, mənimsəyən bilmiyənlərə, ümumiyyətlə, cahillərə "kasıb" deyirdik. Yazıblar KeQeBey. Məhərrəm Sultana xəbərlər çatdırıb ki, "Varlı", "Kasıb" məsələsini şəxsən Mirqəzəbə çatdırıblar, Mirqəzəbə də şəxsən Stalinə deyib. Təfsilatını Qurban yaxşı bilir.

Qılınç Toxtamışdı.

- Hə, bilirəm, - dedi. - Krimdən, Stalinnin görüşdən qayıdanda Mirqəzəbə burda, Məhərrin budkasında vaqonuna çağırıb Sultanı. İçəri girəndə yekə bir siyahı qoyub əmiyin qabağına: başda bizim bədbəxt Lüt, Qurbanlının sədri İsgəndər kişi, Tahirlinin sədri Cəbrayıl kişi... Qışqırıb ki, "Vot tvoyo istinnoye litso".¹

Millionen vse oni!" Əmin deyib: "Bunlar təsərrüfat başçılarındı, hərəsi altmış əməkünü alır, aylıq əmək haqları beş yüz-altı yüz manat olur". Gözü kəlləsinə çıxıb ki, "Tı yeşşo zaşışayeş ix? Moy rabomik Xalığ xoroşo znayet ix".²

Yazıq Sultan! Nələri çəkib baş!

Deyir: "Dərdimi heç kəsə açammadım, düz iki il gecə-gündüz dişimlə, durnağımnan müdafiə elədim"... Bildirəri elə bu vaxt, yığım-qabağı, günortaüstü atın yəhərini alırdım həyətdə. Bir də gördüm əmin maşını qoyub düzün ortasında, pay-piyada gəlir. Bir əli boğazında, o biri əli ürəyinin üstü. Dolçanı doldurdum daş suyu, yüyürdüm qabağına. Dolçanı aldı, başına, sinəsinə tökdü suyu. Dedi: "Sualıma cavab ver, a Qurban. De görüm, kolxoz sədrini müşavirə zalında sorğusuz-sualsız həbs edib, dustaq vaqonuna basdırsam, neylərsən mən?" Dedim: "Gülləliyərim səni". Dedi: "Lüt Cəfəri də o cür basdırıb, Çax-çux Xalığın arzusuyun, general Persin əmriylə Qudalı Rəhimi sədr təyin eləsən, neylərsən?" Dedim: "Gülləliyərim". Dedi: "Yun planını yüz əlli faiz əmək xatirənə cəməatın evində, körpələrin altından döşəkləri çəkib, cırıb yunu alsam, neylərsən?" Dedim: "Gülləliyərim". Dedi: "Onda üçqat güllələnmə düşür mən". Dedim: "Sən belə şey etməzsən axı, ay Sultan!" Dedi: "Özüm elədim, ya general Persi mane olammadım, nə fərqi var?!"

Belə dərdsahibidi əmin, Bircə bala!

¹ "Budu bax sənin həqiqi sifətin!"

² "Sən hələ bir müdafiə də eləyirsən onları?! Mənim işçim Xalığ yaxşı tanıyır onları".

Çox naziksən sən, mənim balam. Əmma dünyadan ayrılıbsan, yeddi ildə öz içindən şibsen. Bakıdan gəlmişli, bu iki gündə çəkdiyini bəlkə yeddi ildə də çəkməyibsən. Ə zabını duyuram. Ə zabına, işgəncənə qurban olsun Qurban Əmin!.. Bağışla baş-ayaq danışaram, fikrim qarışdı bir az. Elə sözmü dedin ki, qarışmasın? "İnsan itirmişəm"... Qanan adamdan ötrü çox ağır sözdü bu. Ə mindən ayırmıram mən özümü. Nə vaxt bilsəm, başa düşsəm ki, doğrudan da itirmişəm insanlığımı, o vaxt bu qoşalılığın lüləsini diriyərim çənmin altına, ayaq barmağımın tətbiyi basaram, məsələn qurtarar.

Əmini görmürsən sən, görmmirsən hələ. Öz içindən savayı heç nə görmürsən hələ sən. Gözün baxmağına baxır, əmma qabağındakı adamı görmürsən. Daş kimi yatdı deyirsən. Ə min, axı, yatmamışdı, oğul! Yatmamışdı!

- Yatmamışdı?! Necə yəni, yatmamışdı?!

- O bayatıdan sonra Sultan yox, son yatmışdın! Sən! Sultan heç mürgülənməmişdi də! Mənim gözümün yayınmaz heç nə, bala!

Səməd xeyli dayandı.

- A kişi, sən nə sirsəlməyirsən?!

- Artıq söz demə! Şilə yeyərsən!.. Bəli, Sultan yatmamışdı deyirəm. Sən başını stola dirəyib silkənirdin dərli-dərdli. Sultan divandan sürüşdü, diz çökdü sən qabağında, hönkürdü, yalvardı: "Sən burda qalmalısan!.. Sən burda qalmalısan, Bircə balam!.." Bə sən neylədin?! Dik atıldın həqiqətən dəli tək!.. Sultanı mən bilirsənmi necə tanıyıram? Bir otaqda yüz adam yatsın, Sultan da olsun o yüzdən biri. Gözümü bağla mənim, sal o otağa, deynən tap Sultanı bunların arasında, gözü bağlı gedib deyərəm budu. Çünki inildəyir Əmin yatanda. Lap az-maz mürgüləy ha, mütləq inildəməli idi! Neçə il bir damın altında olubsan minnən, eşitməyibsenmi yatanda necə inildəyir?! Mən, məsələn, ömrümdə uzanmaram yatanda. İki balınc qoyuram kürçümə, oturan yerdə yatıraram. Rəhmətlik Məddəd gərək hökmən üzə üstə uzanaydı, qıçının birini yığaydı qarnına, ayrı cür yuxu getməzdi gözünə. Sultan da elə yatır, əmma gözünə yuxu gedəndə elə inildəyir, elə bilirsən tündən tək səslər.

Dal otaqdaydım, ordan gördüm gözünü yumub yazıq, sənün üzünə baxammır. Sən hönkürəndə yıldı, ikiqat oldu divanda. Daş yilərmə, bala?! Elə yıldı ki, stolun bu biri tərəfindən görmədin daha sən onu. Qabağında diz çökəndə də görmədin. Çünki deyirəm, başını stola dirəmişdin, silkənirdin, ağlayırdın. Abıynan mən, Çürük, bu biri yandan

tamaşa eleyirdik nə Sultanimizin aqibətinə, biz də ağlayırdıq. Çünki, deyirm, min yalvarırdı sən: "...Getmə bu evdən, oğul! Sənsiz puçdu hər şey, ay Səmi balam, Bircə balam!.. Sən getməməlisən bu evdən!.. Getməməlisən!.." Hoppadın, illərini üzünə şappıldatdın, gurultuyunan düşdün pilləkandan, yıxıldın, qalxdın qaçdın!.. Necə yəni "qadın zorlayıb?!" Yazıq canım, dona girdim, dedim: "Bilirəm mən onu". Nəyi bilirəm, işi?! Budu bax, Abı desin, bu müqəddəs insan desin necə olub əhvalat! İcridiblər, deyirm, sonra aparıblar Rəhimin evinə, Gülgəzi çağırıblar ki, gəl qaynatana qulluq el. Sonra da eşikdə qızı yıxıblar qurta-qurt bir şüşə konyak töküblər boğazına!..

- Bəsdi!.. Bəsdi, Qurban əmi!.. - Səməd boğuldu. Gözləri qaraldı. Əmma dünyəndən bəri beynini qaynadan sözləri çatdırmağa çalışdı:

- Mən stolun dalında elə ağlayanda divanda deyildi əmim?! Yataq otağındaydı! O yataqda, o taxtda... ağ yastıq üstündə qara saçlara qarışan ağ saç mənimki idi?! Necə yeni "bu müqəddəs adam desin?!" Mayda nə olub, bilmirəm. Mən...

Abı gözlənilmədən, əlini onun yaxasına atdı.

- Bura bax ey! Sən niyə belə tərs-avand görürsən hər şeyi?!

Səməd qışqırdı.

- Mən dünyanın öz gözümün gördüyümü deyirm! Qara saçlara qarışan o ağ saçları!..

Qocaların rəngləri dəyişdi. Abı dedi:

- Elə şey olmadı dünyən.

Qılınc dedi:

- Nə?!

- Atan əvəzi bu kişi deyir Sultan divanda ikiqat olub yalvarırdı sən. "Sən bu evdə qalmalısan!.." Niyə inanmırsan, ay nadan?! "Taxt" nədi?! "Qara saç, ağ saç" nədi?! Gözün alacalamb sən!.. Bəli!

* * *

Bir az sonra Qonaqlı ilə Tahirinin arasında, meşənin ətəyində, bu yerlər üçün yenilik sayılan "Şüşəli" pavilyonda, yəni fasadı və sağ-sol divarları şüşədən ibarət olan intemat yeməkxanasında oturanda da Səməd sevincindən titrəyirdi: "Gözüm alacalanıb?! Demək, mənə deyirmiş "qalmalısan!.." Gör, diqqət yetir indi, ağ evdəki o qara saçla ağ saç-

lıların arasında necə mürd söhbətli olub, münasibətli necə açıq və aydındır ki, Sultan üçüncü nəfərin də o evdə qalmasını mümkün sayıb "Qalmalısan!" - deyib! Yəni "qal, bir evdə, bir süfrə başında, birlikdə qalib gələk bu dərdə! Bezobraziyeyə birlikdə qalib gələk!.." "Mürd əmim! Uca əmim! Səcdəgahım!.."

Belə bir kədərlə, dərd içində gur sevincin ardınca boz "Pobeda" pavilyonun qabağında, qoca çınarın qatı kölgəsində dayananda, Müslüm soldan, Sultan sağdan düşüb, taybatay açıq dəniz qapıya yönələnə Səməddə birlikdə Xızr Abı da ayağa qalxdı.

- Qurban hardadı?! - Sultanın sifəti avazımişdı.

Abı gözlərini tavana qaldırıb:

- Ey sahibim, özün kömək ol! - deyənə sonra udqundu. - Xoş gəldin, qurbanın olum. Bakıda deyildinmi?! Niyə qayıtdın?!

- Soruşuram Qılınc hardadı?!

- Burdaydı. Kənddə deyisən nə olub, çağırıldı, Qonaqlıya getdi.

- Bəs siz niyə burdasınız?! O xaraba Qonaqlıda ele işlər olur, sizin də bu xarabada iştahanız açıqlı?! Əclaf!lar!

Abı tamam özünü itirdi.

- Sən belə danışmazdın mənə, qurbanın olum, nə olub?! Desən!

- Necə nə olub a kişi?.. De görüm adı "falçı" qoyulan Abımız heç nə bilmir?! Dünən səhərdən göstəriş verilib əlilərlə ki, mülkü yandırmalısan. Qurban eşidib... Dünəndən eşidib. Bəs kitabxanayı niyə çıxartmamısınız ordan?!

Abının uzun qolları yavaş-yavaş qalxdı, uzun, kəllə-kötür barmaqlarla başını tutub hərəkətsiz qaldı.

- Kitabxana!.. "Vərəsə?.." "Xəzinə?!"

- Hə!.. "Süleyman peyğəmbərin xəzinəsi!.."

- Ay oğul, "Xəzinə"nin bu mülkdə olduğunu sən nə vaxt demisən mən bədbəxt?!

Sultan duruxdu:

- Qurbana demişdim... Məddə, mən, Qurban, Məhərrəm, Şaşa... Beşimiz bilirdik. Bakıda Şaşa dedi mənə ki, evi yandırdılar, yəqin "Xəzinə" də yandı... O bədbəxti Moskvaya istintaqa apardılar. Deyirdi: "Gülləyə cəklər mənə". Onun dalınca getməyə gəldim bura cumdum. Çünki, yadımdadı, Xudiyev ora-bura çəkirdi. Sənin "Xəzinə"nin orda olduğunu kimsə çatdırmışdı ona. Demək, yanıb?!

- Vay, vay!.. Evdə hər şey külə dönüb, ay oğul!

- Yaxşı, gəl!

Hələ maşına minməmişdilər ki, qeyri-adi gurultular eşidib, o səmtə boylandılar: əmirli mülkü toz-duman içində idi. Evi, daha doğrusu, divarları traktorla uçurub-dağıdırdılar.

Dumanın altından bir qaraltı çıxdı. Qılınc idi. Atı maşının qabağına çapdı və çatub, maşınla yanaşı sürdü:

- Dünün əlloğluna möhkəm tıppindim ki, yandırısan özün də səlamət qalmıyaqsan! Gecəni yatmayıb, qovrulub. O başdan gedib yandırır. Bu heç... Musibət budu ki, "Voroso" divarda, qaya daşlarının arasında, üç qardaşın sirri içində dura-dura bu səhər biz yangından aralanandan sonra kimsə, bir adam bizim cavanları yığıb ora - "Şüşəli"yə. Traktorçu Mirini, Məmməd Xəlifə Zalı, ekizləri. Deyib: "Sultan əmirli göndərmişni. Məhərrəmovam. Məhərrəm Abbasoviç. Alın bu bir paçka yüzlüyü. Yaxşı-yaxşı yeyin-için. Sonra o yanıq divarları uçurun, hamarlayın. Axsamacan daş daşının karyerində. Elə çalışın ki, günə səhə özülü qoyulsun tənəvin, Sultan əmirli Bakıdan qayıdanda görsün tənəsi tikilir". Budu, Miridən, Məmməd Xəlifə Zaldan, ekizlərdən eşitdiyim. Məhərrəm deyil, kimsə ayrı adamdı. Öyrəndim sir-sifətini, boy-buxununu. Qaşlarının arasını bitişik, ağzı yekün. Qızıldı. Zırpı... Məncə, KeQeBedən zaddan deyil. Erməniyə oxşayırdı deyirlər...

- Qurban!.. Qurban!.. Nə çərçirənə yirsən?! Qaya daşlara dururmu?! Səlamətdimi "Xəzinə"?!"

Qılıncın cavabı Sultanı ildırım kimi vurdu:

- Traktor xıncı baxırsın... daşları da, kitabxanayı da.

Səməd qorxu, heyrət içində, əmin baxırdı. Maşının arxa oturacağında, Abının yanında Sultan elə yıldı ki, Abıdan da balaca oldu. Xırıltılı, iniltili səslər:

- Kömək elə, a kişi, - dedi, - dərmanın kitelin yan cibindədi. Solda.

Müslüm istər-istəməz maşını saxladı. Abı dərmanı - həbi çıxarıb verən qədr Müslüm iri bir Çin termosundan stəkana dəmsiz çay kimi sarımtıl bir şey tökdü.

Sultan stəkana başına çəkib irəli baxdı.

- Dayandırın, - dedi.

Cavanlar boz "Pobeda"nı görmürdülər.

Gicgahlarında və çətinlərin ucunda ağ tülküri də tozdan bozarmış, his-paşı kombinizonda çox pinti, çirkli bir adam kimi görünən traktorçu

Miri ekizlərdən və Məmməd Xəlifə Zaldan xeyli yaşlı olduğuna görə yoldaşlarının toz-duman, bürkü içində şit, söyüşlə dolu zarafatlarına qarışmırdı. Gur topa saçlı, alçaraq, enlikürək Məmməd Xəlifə Zal sınıq-salxaq "paltaratonka" maşınının ayaqlığında dayanıb, rulu-sükənı tək olli ilə, "pedal"lan işə tək ayağı ilə idarə edən maşını qıjılatdıqca, ikisi də cürüfəsiz, sarı, çil-çil ekizlərin - Tofiq Fikrətin divar küncünə bağladıkları "tros" - yoğun məftil divarın olan-qalan hissəsini də dağıtdıqca traktorla maşının gurultularına şaqqıltılı gülüş qarışırdı:

- Dağıldı! Ay Miri, Qılıya xəbərlər göndər, arvadının... dağıldı!.. - və sair, məlli-başlı sərxoş cavanlar hər-zə-hər-zə şeylər danışdırlar. Deyilənlər pis eşidilsə də, dörd dövrəyə yığılmiş "avara-uvara"lar, yəni işsiz qocalar, uşaq-muşaqlar da gülüşürdülər və yalnız Miri ağır "STZ"¹ traktorunun qabağına bağladığı "buldozer yağanı"ni çox sərtaqıltılı ilə yerə çırpıb, dağılan divarın "ayıbalası" kərpic qızıltırları ilə birlikdə daş parçalarını və qara kitab cildi qırıntılarını yağlayıb aparıb, Ortayolun çala-çuxurlarına töküüb, sərxoşluqdan yarımyumulu gözünü geniş açıb traktoru camaatın üstünə süründü gülüş kəsildi.

Nə qədər ki, bu hay-küy, zarafat, gülüş davam edirdi, ayrı-ayrı sözlər Səməddə çatmırdı, çatanda da heç bir təssürat doğurmurdu.

Eynilə Sultan kimi birdən-birə heydən düşmüş Abı demək olar ki, sürün-sürün özünü yetirib traktorun qabağında dikləndi heybətlə qışqırtı eşidilirdi:

- Saxla! Dala çək, sənin keçmiş keçməni!.. Görmürsənmi nədi bu kürüdüyn?!

Traktoru geri çəkmyə, motoru söndürmyə məcbur eləyib, Mirini söy-söy Məmməd Xəlifə Zaldan üstünə yüyürdü. Qan-tər içində birdən elə dirçəlmişdi ki, boynunun qırıqları olmasaydı, deyərdin cavan oğlan yüyürürdü.

- O zəbriman elə içməməzdin ki, bir tikə ağıl qalaydı başında?! Bəsdi! Tərpətmə daha! - deyib camaatın üstünə qayıtdı.

- Bu dəliqanlıları tutaq ki, başdan çıxarıblar, gözünü kəllələrində oynayıb, bəs siz niyə görmürsünüz bu müqəddəsə?! - deyib kərpic qızıltı-qırıntılarının arasından əski parçası kimi qalın, əzik bir kağız götürüb, ona-buna göstərdi - Müqəddəsə deyirmə! - "Tövrat"dı? "İncil"dı? "Quran"dı? Xeyr, onlardan əvvəlki, onlardan sonrakı bədisidi!

¹ "Stalin adına traktor zavodu".

Gurultular kəsildi. Sonra cəmaat gah yerə, gah da Abının əlindəki əski parçası kimi qalın kağıza baxırdı.

Abı o kağızı çırpıb, silib təmizləyib-təmizləyib qışqırır, deyiniirdi:

- Şura hökuməti qadağan elədi bu müqəddəsə, yığışdırdı, yandırdığını yandırdı, yandırmadığını gizlətdi! Mən yaşadığımı yaşamışdım, tutqudan-filandan qorxmadım, ordan-burdan "Quran", "Hədis" adı altında yığışdırdım sizin bu varidatınızı! Bədbəxt millət! Məddət rəhmətlik bu mülkü tikdirəndə gecəyənin gəldim, pul verdim ustalara, dedim bu müqəddəsə qoyun bu qaya daşlarının arasına, horün divara, sədrin heç xəbəri olmasın. Kimdənin ötrü eləmişdim mən bunu? Sizdənin Ötrü eləmişdimmi?! Sizin müqəddəsədən xəbərsiz balalarınızdan ötrü saxlamamışdım ki, bu gün, Stalin belə-filan gora qoyulandan sonra, Xruşşov xalqa azad nəfəs verəndən sonra çıxardım üzə, deyim gələn dərs alın, ay balalarım... Xruşşovun da atasına rəhmət oxuyaq!

Abı elə yerli-yataqlı yalan danışdı ki, məşində Sultanın hətta dodağı qaçdı.

- Xudiyev burda olsaydı, əməlli-başlı inanardı ki, əsl kommunistdi bizim Abı, "Xəzinə"nin sahibi də guya elə bu donqar kommunist imiş, bunu güllələsək bəsimizdi!"..

Bir daha gülüb:

- Sür qayıdaq, bala. Neyniyə bilirik daha?! - Məhv eleyiblər "Xəzinə" mizi!

Lakin Müslüm əlini tərpətməmiş yenə Abının qışqırtısı eşidildi:

- Başınıza nə gəlibsə, hamısı bax bu müqəddəsə biganəliyinizdəndi! Tərpənməsin heç kəs! Əl vurmayın! Özüm yığışdıracam hamısını!

Səlamət qalanını da, lap xırda-xırda əzik-üzüyünü də, hamısını yığışdıracam! Qolumdan tutanım, sahibim varsa, qoymaz güdazə getməyib!

Bu sonuncu sözlər artıq Sultana ünvanlanmışdı. Odur ki, Sultan: - Dayan, saxla, - dedi. - Görək bir şey qalıbmı?

Abı cibindənin iri, yaraşqlı bir bıçaq çıxartdı, böyük tiyəni açıb köynəyinin yaxasına saldı və sərt cırıltı ilə köynəyini tən ortadan cırdı, çıxarıb yerə sərdi. Tərtəmiz, düməğ can köynəyində, diz çöküb, namaz qılansayağı yiyib, toz-torpağın içində qara cında kimi bir şeyi öpüb, qoşa ovcunda götürdü.

- Cildi qalıb Babək dediyiniz bədbəxtinizin haqqında yazılanı! Sovetin yazıçıları, gorbəgər Stalinin alimləri bunun atası Eyəgə "yağ satan" eləyiblər, anasının adının əvəzində "qəhbə" yazıblar. O eybəcər

böhtanlar ifşa olunurdu burda, cildciyi zi qalıb indi! - Cildi köynəyin üstünə qoydu.

Səməd ancaq indi gördü ki, Abının yerdə öpdüyü cında kimi şey kitab üzü idi, Bircə balanın vaxtilə "revkom kabineti"ndəki nəhəng taxta sandıqlarda və burda - kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evdə gördüyü daş cildli kitablardan birinin cildi idi, traktorun təkərinin altında xıncmınc olmuşdu. Xeyli kəndardan baxsa da, cildi Səməd dərhal tanıdı. Çünki kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin kərpic qırıntılarının arasında belə kömür kimi qara cild başqa cild ola bilməzdi. Abı silib-təmizlədiyi vərdəqi köynəyin üstündə sığallayanda, Səməd vərdəqi də dərhal tanıdı. Çünki kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin yerində bu cür, dörd dövrəsi qızılgüllərə, sarı bülbüllərə bəzənmiş, tən ortasında əski əlifba ilə cəmi on-on beş sətir yazılmış vərdəq də başqa vərdəq ola bilməzdi. Cəmaat heyrətli çaxnaşdı:

- A kişi, bir adam tənki danışsana!.. "Qəhbə" nədi?! Babək anasının adına "qəhbə" yazan yazıb, bə bunu kitaba salıb çap eliyən köpəyoğlu nə tənər eliyib ki, səsinə çıxardan olmayıb?! Əlini kəsərən mən elə adamın!..

Abının hönkürtüsü cəmaatin səks-küyünə qarışdı.

Məmməd Xəlil Zəlin maşınının dövrəsi, "tros"un süründüyü yerlər, traktorla buldozer yağınının zolaq-zolaq izləri və Ortayolda çala-çuxurlara basılmış kərpic, daş qırıntılarının ara-bərsi də əzik-üzük, cırıq-cırıq, parça-parça vərdəqlər dolu idi.

Abı dizin-dizin sürün-sürün, vərdəqləri ovucalarında sığallaya-sığallaya, can köynəyinin tənəyi ilə sil-sil köynəyin üstünə yığırdı.

Əmma bu iş çox çəkmədi. Növbəti kağız dəstəsini köynəyin üstünə qoyanda, Abı ətrafına baxıb birdən ayağa qalxdı, tarım gərilib sıxılan qarmonun qırıqları necə çaxnaşarsa, Abının üzündə qırıqlar da elə çaxnaşdı, qırıqların arasından tamam başqa- dümağ sifət çıxıb, həttə, yolun qırağında boy-boya verib məyus gözlərə ona tamaşa edən qəlyanlı qocalan da tənccübləndirdi: üzünün birdən-birə uzanantənər olması, qırıqların açılması Xızr Abının nədənsə dəhşətli gəldiyini göstərdirdi. Qəlyanlılar bir-birinə baxıb təşvişli: - Nə oldu?! Abıya nə oldu belə? - deyəndə Abıdan qışqırtı qopdu:

- Canımıza azar oldu! Niyə kömək eləmirsiniz?! Köynəklərinizi çıxarın, bircə-bircə yığışdırın hamısını! Bərpə eliyirik bacarsaq!

Çürük köynüyini heysiz qollarından zorla çıxarıb yerə sərirdi. Sonra qalan qılıyanlılar, hətta "qabırğası qalın", yəni çox ağır tırpınişli sayılan nəhəng gövdəli Tüftiş Abbasla özünü heç vaxt "qara iş verməyən" Qılınca da Abının o cür heyranlıq laqeyd qalmayıb, köynəklərini çıxarıb yerə sərdir. Dörd tırpınişli, cəmaatdan da tırpınişli olanda Abı onlara da qışqırdı:

- Dedim yaxın gəlməyin siz! Qədrini bilməzsiniz, yığammazsınız siz bu müqəddəsatı!

Qılınca da qışqırdı:

- Dağıt bu avara yığnağını! Rayonun sahibi gəlib qardaşının mülkünü viranə görüb quruyub qalıb. Bəlkə beş-üç kəlmə sözümüz var kişiyinə. Gərək elə ağzımızın içində baxsınlar?!

Qılınca Qurban gözünü dolandırıb elə təkə baxışı ilə avaraları dağıdanda sir-siftdən çıxmış Sultan da, nəhayət maşından düşüb, yaxınlaşıb, taqətsiz yiyilib, orda-burda tək-tək az-çox səlamət qalmış kitabları, zik-üzük vərəqləri, cild, kağız quruntularını yığışdırmağa başladı. Müslüm də, Əlibəy, Ərhal iş girişdi, Məmməd Xəlifə Zalla ekizlər də.

Tək Səməd, "paltaratonka"nın böyründə, cəmaatdan xəlvətdə peyda olub biləyindəni yapışan hədsiz kök bir qadının dilinin altına düşüb hərəkətsiz qalmışdı.

* * *

Kök qadın illərin uzaqlığında qalmış zərif, gözəl Gülbənizin səsilə danışdı:

- Oğraş mən gətirib Gülgəzi, atası evindədi. Bakıya qayıdır gənə mən. Əllozoğluna deyib: "Özün göz-qulaq ol, qıza hədyan söz deyin- filan olmasın!" Gedək, qurbanın olum! Gedək, kəlməşin!.. Bu "Xəzinə" batdı. Fikir vermə buna. Gedək!

Səməd biləyini qadının Əlindəni qoparıb irəli yeriyəndə burda da Abının danlağı altına düşdü:

- Hə, gəl, gəl! Azdan-çoxdan bir şey qoyursanmı indi qabına?! Bax, gör nələri qabilə Bezobraziyə! Şəkkak olmasaydın, dünyanın orda gözün alacalanmasaydı, bu səhər heç olmasa bu quru divarlara sahib dursaydın, düşmənin dağıda bilərdimi bu müqəddəsatı?! Məhəmməd mənə, Ağ mənə, Boz mənə düz on il sərasər gec-gündüz fədalər

yazdırdıqları, dünyanın özü boyda tariximiz traktorun altında qalardımı?! "Kitabi-Düdd Qorqud"un izahıdır" yazan Pünhanımızın bu nadirincisi belə xıncıldadı?! - Abı səsinə qısıb, ağzını Səmədin qulağına tutdu: -Nadanlığının bəhrəsidi bax bu! Yığışdır indi, dilli-divan yaramaz! Bundan sonra da divanlıq eləsən, bu dəfə Sultanın özünü də məhv eliyəcəksən! "Xəzinə"nin dalınca onu da güdaza verəcəksən!

Səməd biləyində hələ də Gülbənin barmaqlarının tımasını hiss edirdi ağır-ağır yer çökdü.

- Mən bilmirdim, Abı... Bilmirdim ki, divarlarda belə şey var...

- Nə?! - qarmon qırıqlar yenə açılıb Abının dəhşətini göstərdi. - Nə danışsan, ey divan?! Kitablara sən özün, minnən, Məddən, Qurbannan, Cəfərin bir yerdə, öz əlinlə gətirməmişdinmi Naxçıvandan?!

- Yox... Yooox...

- Necə yox?! Qırx altıncı ildə o tayda hökumətimiz yıxılanda, qırğın xəbərinin sonra Mirqəzəbin əmrinə Persin bu kitablara "Şeyx Xorasan"¹ tərtibində çıxardıb asfalta tökdüyünü gözlərinlə görmədinmi?!

Səməd toz-torpağın içində oturub, hərəkətsiz qaldı...

12

Səmədin xəbəri yoxdu və o da bilməzdi ki, hələ müharibədən əvvəl, Sultan əmirli ilə Məddə əmirinin "tərcümeyi-hallarını gizlətdikləri" barədə söz yayıldığı və "şeyx qardaşlarının əleyhinə kompaniya" başlandığı vaxtlar gecenin birində Bakıdan Sultan əminin yanına sadə görkəmli, çopur üzvlü, "Müəllim" kličkalı cavan bir çəkist gəlib xəbər veribmiş ki, Mirqəzəbin şəxsən özünün sərincağı ilə, Gülnovla Sayılovdan və RİK Atamalıdan ibarət "üçlüyün" başçılığı ilə iki qardaşın ikisinin də evində axtarış aparılmalıdır; Şeyx Ağ əmir, Şeyx Boz əmir və ümumən o taydakı "Muğanna"larla - UluBağlılarla əlaqələrinə və "Kainat Elmi"ni - Saf Ağ Elminə aid bircə parça kağız, məktub, şəkil-filan tapılsa, bu da bəşdir ki, qardaşların sinfi mənsəbiyə-

¹ "Şeyx Xorasan" Naxçıvanda, əlincə çayının qırağında, Xanəgah kündinin yaxınlığında dəfəndilmiş məşhur "Yan Pünhanın" - Saf Ağ Aliminin gizli adlarından biridir. Müxtəlif adlarla müxtəlif məkanlarda müxtəlif qiyafələrdə olmaq Ulu Bağ ələminin ("Süleyman"ın, "Solomon"un) həyat təcrübəsindəndən götürülüb hər yerdə tətbiq edilirdi.

yəti təsdiqlənsin; Elmə heç dəxli olmayan təriqətlər və ümumən köhnə dünyaya aid bircə kitab, əlyazması-filan tapılsa, bu da bəsdir ki, qardaşların siyasi orientasiyası haqqında hökm verilsin. Buna görə də dostları -köhnə çəkist yoldaşları və şəxsən "Müəllim" özü Sultan Əmirliyə məsləhət görür ki, özünün və Məddin evində o taydan nə varsa, hamısını təcili yığışdırıb, ildən-ayaqdan uzaq, etibarlı yerdə gizlətsin və ya yandırıb məhv etsin... Səmədin xəbəri yoxdu və o da bilməzdi ki, o axtarış ərəfəsində "şeyx qardaşlarf"nın beş-üç həyəni, sirdaşı varmısa, o həyəni və sirdaşlardan biri də həmin "Müəllim" kličkalı çopur, uzun adam imiş.

Müharibədən əvvəllər, Sultanın köhnə yoldaşları ilə işlədiyi illərdə "Müəllim" də Xüdiyev dövlətində sayılırmış. Əmma Sultana, Məddin yaxşı məlummuş ki, "Müəllim" "AdıPünhan" "Muğannalar"dandır; Ulu Bağ nəslinin bir qolundan, bütün dövrlərin - quruluşların dövrlərində açıq fəaliyyətə olmağı da bacaran məşhur "Ağ Türklər"dəndir və demək, ona inanmaq lazımdır. Məhz bu inama görə də məsləhətə yatıb, elə o gecə, yəni "Müəllim"in gəldiyi gecə ağ daş evdəni və Əmirli mülkündəni bir maşın dolusu yük yığıb, ildən-ayaqdan uzaq, etibarlı yerə" göndərmişdi. Dost-tanılardan ancaq Lüt Cəfəri Qılınc Qurbanın, bir də ki, "müəllim"in iştirakı ilə baş verən bu hadisələrdən o vaxtkı on yaşlı Bircə balanın yaddaşında bəzi şeylər qalsa da, Səmədin xəbəri yoxdu və o da bilməzdi ki, o "ildən-ayaqdan uzaq, etibarlı yer" qardaşların vaxtilə gedib-gəldikləri "Şeyx Xorasan türbəsi" adında məqbərə idi; "Quran hürufatının sirrini açdığına görə" "Hürufi" adlandırılan "Şeyx Xorasan"ın gizlin qəbri idi, oraya göndərilən yük isə Ağ Əmirli Boz Əmirin şəxsi arxivə və "köhnə dünyaya aid" kitabxanaya idi. "Şeyx Xorasan"ın oradakı qədim kitabxanasına qarışdırılmışdı ki, seçilməsin. İyirmi ikinci ilin yazında, yəni Ağ Əmirli Boz Əmirin tutulmağı ərəfəsində arxiv, üstün "İttihadi-İslam" yazılmış iki nəhəng taxta sandıqda Culfa "tamojnasına" - gömrükxanaya gətirilib Sultan Əmirinin o vaxtkı dostu, sonrakı düşməni Xüdiyev təhvil verilibmiş, bir az sonra isə şeyxlərin Qəsr-Qacar həbsxanasından yazdıqları məktubla birlikdə qardaşların özlərinə təhvil verilibmiş; otuzuncu ilin qışında, yəni Ağ Əmirli Boz Əmir öldürüldəni sonra isə kitabxana elə o cür nəhəng sandıqlarda Culfa "tamojnasından" gətirilib, mərhumların şəxsi möhürləri ilə möhürlənmiş və siyyət məktubu ilə birlikdə burada - rayonda yenə qardaşlara təhvil verilibmiş. Bircə bala o sandıqlardan ikisini ağ

daş evin sağ küncündə - Əmisinin "revkom kabineti"ndə, üçünə isə, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan mülkdə, baş divardakı tək pəncərənin sağ-solundakı kitab tərəcələrinin sağ-solunda görüb, daş cildli kitabların əski əlifba ilə naxış-naxış, gül, bülbul¹ şəkilli səhifələrini dəfələrlə vərəqləsə də, Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, Sultan Əmirli ilə Məddəd Əmirlinin "sinfi mənsubiyyəti" və "siyasi orientasiyası" haqqında arxiv kitabxanasının "tamojnada" qeyd alındığı vaxtlardan məlumuş. Yəni hələ iyirmi ikinci və otuzuncu illərdən Mirqəzəbin əlində sübuta ehtiyacı olmayan faktlar varmış və Mirqəzəb elə o faktların əsasında, axtarışsız-filansız da qardaşların taleyini həll edə bilirmiş.

Bəs niyə həll etməmişdi?

Səbəb nə idi ki, KQB işçilərinə çox yaxşı məlum olan "İttihadi-İslam" firqəsinin adı sandıqların üstündə, göz qabağındaca dura-dura, yəni Sultan Əmirli hər şeyi açıq saxladığı halda, Mirqəzəb hökmən axtarış aparması lazım bilmişdi?

Axtarış Əgər "üçlüyün" qərarı üçün, "üçlüyün" qərarı isə həbs üçün lazımmışsa, bəs səbəb nə idi ki, Gülənov arxiv kitabxanasının, üstəlik "tamojnada" təhlil-təslim sənədlərinin yoxa çıxdığını aktlaşdırıb, Sultan Əmirli ilə Məddəd Əmirlini "panislamist ideologiya" gizlətməkdə təqsirləndirəndə Mirqəzəb yenə də işi ləngidib, həmin aktı və Qonaqlı kənd sakini Xalıq Qudalının materialını rayon fəalları arasında müzakirəsinə verməyi vacib saymışdı?

Əgər rayon fəallarının müzakirəsi, qardaşların haqqında "fəkarümumiyyətin" rəyi də ittihamnamə hazırlamaq üçün lazımmışsa, bəs səbəb nə idi ki, general Pers gəlib rayondan Bakıya məhz belə rəyi və ittihamnamə aparandan sonra da Mirqəzəb məsələni qurtarmaq vəzifəsinə, Persin üstün əsib-coşub, "sənin işçilərin dövlət təhlükəsizliyi ilə yox, Əmir, Şeyx törmələrini himayədarlıqla məşğuldular!" - deyib, o "akt"dan, "rəy"dən və "ittihamnamə"dən əlavə "səslə ittihamnamə" tələb etməmişdi?

Əgər söhbət doğrudan da "dövlət təhlükəsizliyi"ndən gedirmiş və Sultan Əmirli ilə Məddəd Əmirli doğrudan da o dərəcədə təhlükəli

¹ Səhifələrdə "gül", "bülbul" şəkilləri bütün Şərqdə "Elm bilən" ("Alim") rəmzləri kimi işləndirib; "gül" - "kişilə" - Odun (Həqiqətli), "bil-bil" (bülbul) bilən mənasındadır; Klassik ideologiyamızda "gül", "bülbul", "xarı bülbul", "köksünün altı sarı bülbul" (dərdli) ifadələrinin çox işlənməsi bu deyilənə sübutdur.

sayılmışlarsa, bəs səbəb nə idi ki, Mirqəzəb qardaşların müharibə illərində tamamilə sərbəst yaşamağına imkan verib, o taya ayaq döyən "rabotniki"nin - Çax-çuxun materillərini düz beş il gözləmişdi, üstəlik, hətta o materiallardan "bir qovluq dolusu" səsli ittihamnamə" hazırlanandan sonra da qardaşları tutdurmayıb, ancaq "çək-çevir"lə kifayətlənmişdi?

Səbəb nə idi ki, "şeyx qardaşları"nın məsələsi iyirminci illərdən otuzuncu illərə, otuzuncu illərdən qırxıncı illərə qədər uzanıb, ancaq "avariya" günü teleqramda "prekratite bezobraziye" sözləri ilə qurtarmışdı?

Nəhayət, səbəb nə idi ki, teleqramı vuran adamın vəfatından - Əlli üçüncü ildən sonra məsələ yenidən qaynayıb, bu dəfə heç bir il də çəkməyib, Mirqəzəbin özünün tutulması ilə nəticələnmişdi?..

Səmədin xəbəri yoxdu ki, bu sualların cavabları heç də ancaq Dzerjinski klubunun səhnəsindəki qovluqlara yox, həm də Dzerjinski; klubundan beş yüz kilometr uzaqda, burada - Qonaqlıda Çax-çux Xalq adlanan "rabotnik"in "sindəndəki sirlərdə" idi.

* * *

...Sultan Əmirlinin, Qılınc Qurbanın və bütün qəlyanlıların gözünün qabağında Çax-çux Qudalıların həyətinə çıxıb birbaşa Əmirli mülkünün yerinə, Səmədin üstünə yeridi.

- Bu xəbərləkdə heç nə qalmayıb, qadası! Əmin də havayı zəhmət çəkir! Dostları da!.. Bu "Xəzinə"nin sirləri Çax-çuxun bu quru sinəsinin altındadı. Sədr Məddin qatili də məlumdur mənə... Gəlmədin, danışmadım. Bu gün də danışmasam, ola bilər ki, sirlərin hamısı elə həmişəlik bu sində qalar. Yəni mənim özümü də öldür bilirlər... Məhərrəm Abbasoviçin kitabxanasında "Sirli daşlar" adında nəhəng bir kitab var. Sənin professorun olub o kişi, mənim isə, bilir ki, bacanağımdı. Gedərik, öz əlimin verərdim sənə o "Sirli daşlar"ı. Bu daş "Xəzinə"nin məzmununu elə ordan da bilərsən, yazarsan, söz verərdim sənə ki, birdən-birə elmlər doktoru olarsan. Hə!.. Demək istəyirəm ki, bu "Xəzinə"nin aqibətinə qəmlənmişəm. Heç!.. Sən başqa həqiqətlər bilməlisən. Qalx, gedək danışım. Qalx! İnan mənə, belə məsləhətdi.

Səməd donuq, dumanlı gözlərlə gah Çax-çuxa baxırdı, gah da Əmisin. Bir şey anlayası halda deyildi.

Abı:

- Get! Qoy danışsın, - deyəndə bunu da başa düşmədi. Yalnız Sultan kənardan-kənara:

- Get! - deyəndə ayılan kimi oldu.

Ayağa qalxıb Çax-çuxun ardınca yeriyəndə də, yöndəmsiz daxmanın qabağında, həmin palıd kötüyünün yanında yenidən Gülbənizlə rastlaşanda, "hədsiz kök qadın"ın atasına anlaşılmaz qəzəblə baxa-baxa: - Danış, danış! Sonra mən də danışacam! Paxırını açıb göstərəcəm! -dediyini eşidəndə də beyni, bədəni tutqundu, Çax-çuxun çənəsinin işlədiyini görsə də, heç nə dərk eləmədi.

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, Səməd elə ilk sözlərdən başa düşərdi ki, trubkanın qətran qoxulu tüstüsü arxasında tez-tez közlərdən də yirmi gözəlri parlaya-parlaya danışan "rabomik" bu dəfə daha diqqətli həqiqətlər açıb "qəsd işi yoxdu" deyən qardaş qatili" adlandırdığı Sultan Əmirinin cinayətinin üstünə yeni-yeni cinayətlər gətirirdi.

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, "Müəllim" "klicə"şindən başqa, Səməd, Əmisi ilə köhnə çekist yoldaşlarının vaxtilə şərti olaraq "Nəcəfoğlu" təxəllüsü ilə tanındıqları məşhur bir marksist filosofun adını da eşidərdi və bilirdi ki, "rabotnik"ın o taya ayaq döydüyü vaxtlar - qırx bir-qırx altıncı illərdə Nəcəfoğlu tez-tez həmin "İldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yer" - Naxçıvanın Əlincə qalası yaxınlığında Nəimi məqbərəsinə gedib, orda "Kainat Elmi"ni aid kitabları oxuyub, Əlinci ilin yanvarına qədər - doqquz il sərasər işləyib, "ancaq Kişinin şəxsi icazəsiylə oxunan" bir kitab yazıbmiş, o kitaba görə Stalin mükafatı alıb, Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilibmiş, Əmma elə o vaxtlar o kitabın Ətrafında nə baş veribmiş, Nəcəfoğlu birdən-birə guşənişinliyə qapılıb, Mərdəndəki bağından kənara çıxmırmış. Həmin cismən, həmin də ruhən tamamilə sağlam ikən elə guşənişinmiş ki, Ən yaxın dostlarının və həttə Akademiyanın prezidentinin çağırışlarına da getmirmiş. O vaxt - Əlinci ilin yanvarında heç kəsin şübhəsi yoxmuş ki, guşənişinlik kitabla əlaqədardır. Çax-çux isə yəqin bilirdi ki, Nəcəfoğlunun hamıdan, hər şeydən üz döndərməyi köhnə Əhvalatdır, özü də ancaq sədr Məddin ölümü ilə və o teleqramla bağlıdır. Köhnə məsləkdaşı Sultan Əmirinin qardaşının, "Pünhan" - gizlin alim sədr Məddin "avariya"ya düşdüyündən və teleqramdan xəbərlə tutanda Nəcəfoğlu dərhal yola düşüb gəlib burda - rayonda teleqramı oxuyub və Xudiyev döstü ilə o dəstəyə yaxın adamlardan başqa, hamının ürəyində olan teleqramda nə görübsə, raykomda - "qardaş qatili"nin kabinetində

başını qamarlayıb, "fəlakət, fəlakət" deyən-deyən bütün günü damısb: "Demək, bu ölüm birbaşa Stalinnın sənə bağlıdır?! Belə də fəlakətim olar?! Demək, sənə qəsdən həbs eləmişlər ki, istifadə edəsinlər?!" Çax-çux "Müəllim"i şahid gətirib deyirdi ki, Mərdəkanə -bağına qayıdanda da Nəcəfəli hey "Fəlakət! Fəlakət!" - deyirmiş. Dörd il sonra -İlinci ilin yanvarında Sultan Əmirli alim dostunu görmək üçün Mərdəkanə gedəndə məhz sədr Məddin ölümü və teleqram barədə aralarında nə söhbət olubsa, Nəcəfəli yenə başını qarmalayıb, "Fəlakət!" - deyib. Sonra elə bu kəlməni təkrar edər-edər "vanna otağına girib, qapını daldan bağlayıb, ülgüclü venasını kəsib".

Çax-çux bu ölümü sədr Məddin ölümündən sonra Sultan Əmirlinin "ikinci cinayəti" sayırdı. Niyə?!

- Biləcəksən, qadasi. Birinci cinayətin səbəbini də, ikinci cinayətin səbəbini də biləcəksən - deyirdi. - Səbrnin qulaq as. Səbrnin! Çünki qırx altıncı ilin oktyabrındakı "avariya"nın İlinci ilin "vena" hadisəsinin əlaqəsini açmaqdan ötrü mən özüm də səbrnin, yerli-yataqlı danışmalıyam. Hə!.. Öldürülən adam beş deyil, on deyil. Milyonlardan adamın nə vaxt, harda, necə öldürüldüyünü bilməsən, Sultan Əmirlinin qatilliyini dərk etməzsən! Qulaq as... Evrəyləri yer üzündən köklü-kömcəli silmək planı "Vatikan"da yazılıb. Alman Patriarxına, Gürcüstanda, xəlvəti dərdə yerləşən lap gizlin Georgi kilsəsi mərkəzinə, ermənilərin bütün Qriqoryan kilsələri mərkəzlərində bütün katalikoslara göndərilib. Milliyyəti bu vaxta qədər məlum olmuyan, yalan bioqrafiyayın ömrü sürmüş köpəyöglünün birisi - Hitler, Qrek Vissarionun oğlu Qrek İosif Stalinə göndərilib. Hə!.. Bax elə o vaxtlar bu planın birinci qurbanı kim olub, sənə? Mustafa Kamal Pasa Atatürk! Bəli! Hə!.. Atatürkü öldürəndən sonra bu məhv olan "Xəzinə"dən gizlin dərslərin siyahısı tutulub. - Xalq güldü. - Bəzi ağzıgöyçəklər söz yayıblar ki, guya o siyahını mən tutmuşam!.. Hə! Əbləhliyə bax ey! Mən özüm, bütünü əslim-nəslim Evrəy, Evrəy Mustafa Kamalı siyahıya salarammı, qadasi?! Hə! Stalinnın Hitler, məhz Atatürkün qətlinin sonra görüşüblər, Vatikanın planı üzrə, bilərsən yəqin, əvvəlcə İspaniyada başlayıblar qırğını. Özü də necə?! Nəzər alsan ki, "Alman", "Nemes", "Doyleid"-filan millətin özünün də kökü indi "Ary" yazılan Əreydəndi, yəni xalısca Evrəydir, onda gör İspaniyada kimin kim müharibə eləyirmiş: "Kastil" - Odessa Odessa, yəni "İspan" - Əsev Odessəli lap xalis Evrəydir, bu bir! Rusiyadan səfərbər olunub İspaniyaya göndərilən Odessa - "Odessa" Evrəyləri (yəni qədim "Kırım"lı-

lar- Od rEvlr), bu "faşist", "nemes" damğasıynan damğalanan bdbxt rEy Od rlrri özlri!.. Bildinmi ndi bu qan-qırğın, hardandı? Sonrasına qulaq as!..

g r Çax-çuxu az-çox diqqtl dinlsydi, "Müllim", AtaTürk, Od s, sEl, rEy Od rlrin Ncföglü adlan il yanaşı, Sm d misinin köhn yoldaşlarından daha birinin, vaxtil kndinin adı il Xalxali txllüsü il tanımış sonralar Demokrat firqsinin sdri v Milli hökumtin başcısı kimi mşhurlaşmış daha bir alimin - Mir Cfr Pişvri-nin adını da eşidrdi v bilrdi ki, qırx bir-qırx beşinci illrd Cnubda qırx dörd qzet redaksiyasını "Azadlıq cbbhsi" tşkilatında birleşdirib, gecli-gündüzlü çalışdığına baxmayaraq, Xalxali d vaxt tapdıqca bu taydaki hmin "ldn-ayaqdan uzaq, etibarlı yer" - "Şeyx Xorasan" mqbrrsin g lirmiş, ordaki arxivin v "Kainat Elmin aid" kitabların asasında m qalır yazırmış, yazdıqlarının bir üzünü Bakıya - Fİlsfi İnstitutuna - Ncfögluna göndrib, o biri üzünü Tbrizd özünün buraxdığı "Ajir"¹ qzetind çap etirmiş... Çax-çux yen d "Müllim"-i - "Çopur" adlandırdığı çekisti şahid g tirib deyirdi ki, qırx beşinci ilin dekabrında Demokrat firqsinin qtbbind n v Milli hökumt qurulandan sonra da Xalxali bu tayda Sultan mirli il görüş g lmy imkan tapırmış. İşi o qdrmiş ki, iftarı, naharı, şamı da maşında yeyirmiş, yuxusunu da maşında alırmış, mma firqsinin mğlubiyytind n v Milli hökumt yıxılandan sonra Şimali Azrbaycana mühacir t hazırlaşdığı günlrd d Xalxali bu tayda Sultan mirlinin rayonuna g lmy imkan tapırmış. Qırğına mruz qalan mühacirlri xilas elmk üçün, yen gec-gündüz maşından düşms d, bzn h tta güll yağmuru altında bu taya - Naxçıvana keçib dostu il görüşürmüş. "Avariya" gününd n sonra - qırx yeddinci ild d Xalxalinin vziyyti bir o qdr yaxşılaşmayıbmiş. mma "avariya"dan v teleqramdan xbr tutanda da imkan tapıb, drhal glib teleqramı oxuyub v teleqramda n görübs, eynil Ncföglü kimi, o da "flak t, flak t!" - deyib. V el bu klmnı tkrar ed-ed rayondan çıxıb gednd hardasa Yevlax smtind avariya düşüb ölüb.

Bu ölümü Çax-çux "bu yazıq, bdbxt oğlanın atasının", yni sdr Md din v Ncofoğlunun ölümünd n sonra Sultan mirlinin üçüncü cinayti sayırlı. Niy?

- Sbr el. Bilcks n. min adi qatillrd n deyil.

¹ "Hyıcan" - "Tbil".

Söhbətin bu yerində Gülbənin səsi eşidildi:

- Bəsdi, də! Görmürsənmi sözünü eşitmir? Rusiya, Kırım, Odessa, İspaniya, Faşist-filan, nə qəddər çətin-pətin danışmaq olar, a kişi?! Konkret söz de, sən bu əzizim! Aydın, konkret! Başa düşsün! Görmürsənmi nə haldadı?! Get burdan!

Çax-çux təccüblü itaətli dönüb aralandı.

Badamı gözəldən anlaşılmaz qəzəbi anlaşılmaz gülgünlük, sonra köyrəklik əvəz etdi.

- Boyuna qurban olum! Bayaq da gördüm, boy-buxunun daha da gözəlləşib. Biləyindən tutdum. Tutduğumu da düz-əməlli bilmədin, sən dərdini çəkəni əlinin hərini bilmədin... Hayıf, boynun bükük olub, ay Səməd! Hayıf səndən! Mənə niyə belə boynuburuq baxırsan, yadına nələr düşür, ay Səməd?!

Sözlər nə qəddər ürəkədən gəlsə də, Səməd hədsiz köklüklə birgə bu sözlərdə də vulqarlıq duydu. Əmma bu vulqarlıq da birdən-birə dəyişib, yanğıya çevrildi:

- Niyə belə başı bəlalı oldun, ay Səməd?! Yel hayandan əsdi, tufan hardan qopdu, niyə ayırdı səni bizdən, ay canım-ciyərim?! Bu "dəd" dediyim belə-filanın adını "Manyak" qoyublar! Soruşurlar bu Kətyənin deyilən kişinin çəpəri niyə belə dağılıb? Kətyənin çəpəri qalır burda, bu başlayır çərinləməyi ki, bəs bu Kətyənin bir oğlu Fin müharibəsində batdı getdi, o birisi, nə bilim harda... Axırda deyirlər, ay Çax-çux, biz səndən Kətyənin kişinin çəpərini soruşuruq ki, cəmaat niyə əl tutmur, sən bizə Finlandiyadan danışsən!.. Bədbəxti də! Elə gün yoxdu ki, bu "dəd" dediyimlə dalaşmıyaq, çırpışmıyaq. Əclafdı! Materyalbazdı, evyıxandı! Sənin bir dırnağını da dəyişmərim buna. Günsən, Aysan sən! Gündüzlər gün kimi işıq saçardın üstümüzə, gecələr Ay kimi nur çiliyərdin!.. Özün bilirsən, oxuyan deyildim mən. Gözümün altını, üstünü yırtıdım, o iki illikdə bircə əl ona görə oxudum ki, sən harda işləsən, mən də sənin yanında işləyim, "qardaş" deyim, bacın olum, ömrümün axırınacan qulluğunda durum!.. Ayağının kirini içərim sən! Xörək yediyin qabın dibini yalıyaram! Özün də bilirsən bunu, bəs niyə uzaq gəzirsən məndən, niyə qapımdan qaçırsan, qurbanın olum?! Niyə bu qəddər qəlbəqaralıq eləyirsən, a canım-ciyərim, bu "dəd" dediyim, yəni o qəddərmi köpəyoğludu ki, adam öldürsün?! Bu deyil qatil! Bu deyil!.. Sözünü çatdırdımı sənə, bilmirəm... Eşitmişəm, heç özün də inanmırsan bunun Məddə əmiyə əl qaldırmağına!.. O günü... O müsi-

büt günü olanları bax bu gözlərimnən görmüşəm. Hə, bə nə! Elə ona görə danlayıram bunu ki, çox danışma, söz de! Hə... Hamıdan qabaq mən eşitdim ki, signal səsi gəlir, uşaqlar da Sudüşəndə çıxırırlar, "maşın döndü, maşın döndü" deyirlər.

Cəmaat bizim həyətdən, o yığnaqdan tərpənəndə də hamıdan qabaq mən tərpəndim, getdim gördüm qızıl-ala qanın içində yazıq Mədəd əmi. Bax bunu da mən tapdım ordan...

Güləniz əlini irəli uzatdı. Ovcunda at nalı vardı. Çax-çuxun çəkdi daşı vızın işlətdiyi həmin qurğuşunlu nal! "Avariya" günü bu daxmanın qabağında, bu palıd kötüyünün üstündən yoxa çıxan həmin nal!

- Eşdirsənmi, a qurbanın olum? Deyirəm bu nalı mən tapmışam ordan. Maşının yanından... Vuran bunnan vurmuşdu, qanlı-qanlı tullamışdı ora ki, şeyayi-diləlsun, dedimdən görsünlər kişinin ölümünü!.. Fikrin məndədimi? Vəlcə mən də elə bilirdim avariya. Ağlıya-ağlıya əlimdə tutub, heç baxmırdım da buna. Milis töküləndə də elə əlimdəydi. Bir də gördüm o Zor nəcnik deyilən, Xaş deyilən Gülənovdu, kağız kimi bir şeyi tutub durub qabağında, ayağını ayağıma vurur, böyrümü dümsükləyir ki, "Sənənmə, ay qız! Əlindəkini bura qoy..." Dərd başdan aşanda adamın ağlı itirmiş. Gözüm baxa-baxa, bil-bil ki, bizim naldı bu nal, verdim ona, bükdü götürdü. Sonradan sonraya başa düşdüm ki, dedim evini yıxmışam! "Qəsd işi, qəsd işi" deyirdilər. "Nal Xalıqındı", "Qurğuşunlu naldı" deyirdilər. "Nalnan vuran Xalıq özüdü", Xalıq niyə bura tullayıb nalı?!" - deyirdilər... Yaranı təzələyirəm, bağışla mənə, canım-ciyərim! Məcburam, neyniyim!.. Yeddi il idi bu nal Gülənovun evindəydi... İşin arasına qoymamışdı. Özün bilirsən ki, "zaklyuçeniye"sini ayrı cür yazmışdı. Bunu da aparıb evindəki stolunun siyirməsində saxlayırdı. Yeddi il idi bu nalnan bir yerdə biz hamımız ailəlikən o siyirmədəydik. Guya qohumumuzdu o Gülənov deyilən. Üzünü mürdşir yusun! Yeddi il idi hər il soğan qabığı kimi soyurdu bizi. Bu "dəd" dediyimin özünün qazancının anamın əlini gələnəni yığırırdı. Dəmiryol məktəbində sinif vermişdilər mənə. Əlbə bilmirdim maaş nə olan şeydi. Maaşını da qoyurdum o pulun üstə, aparırdım verirdim Gülənovun arvadı Leyla xanıma, ayağına düşürdüm ki, nalı qaytarsın, qaytarmırdı!.. Belə dümdüz dayandığına baxma bu "dəd" dediyimin, içrisi yoxdu. Yeyib qurtarıb bağır-övkəsini, yaradı içrisi! Çünki canı Gülənovun siyirməsindəydi, var-dövləti də Leyla xanımın barmaqlarında, biləklərində, boynunda!.. İndi sən verəcəm bu nalı? Niyə? Qulaq as.

Bu yaz, mayın vvlind, bdbxt Gülgzin başına o iş gln günün axşamısı hamımız oturmuşduq burda, anamın hıytınd. Bu "dd" dediyim ara qoymuşdu kötüyün üst, tkbaşına içirdi, çrtıq çalardı. "Sultanınkı da buryacanmış", - deyirdi. "Axın çatdı, dövranı qurtardı", - deyirdi. Qalxdım arağını divara çırpıdım. Dedim: "Allahın olsun, vicdanın olsun! Sultan mirliynn düşmnsn, biz d bilirik düşmnsn. Bıs cavanlara yazığın glmirmi?!" Dedi: "Sultan mirlinin özünün öz Birc balasına yazığı glmirs, qardaşını öz linnn zrayıla verib, n yaxın dostu Xalxalini - Pişvıni zrayıla verib, n istkli alimi Nccfoğlunu zrayıla verib, indi d qardaşı oğlunu Birc balasını da öldürürs, mnim niy yazığım glmldi!"

Onda bir şey qanmadım bunun sözlündn.

Hardan bilıydım ki, snin min mnim bu "dd" dediyimd n clafıymış! Hönkür-honkür ağladığım yerd, bir d gördüm yen Gülnovdu, maşınından düşüb dayanıb qabağında, bu nal da lind, el o vaxtkı kimi, yen ayağını ayağıma vurur, böyrümü dümsüklıyir ki, "Snnnm, ay qız! Hazırlaş, Bakıya gedccksn. Bu nalı aparıb Smd verccksn, atasının ölümü bar d hıqıqtı deyccksn".

O vaxtkı kimi, nal lind, qurudum qaldım.

Anam süfr açdı kötüyün üst. Bu claf öpüdü Gülnovnan. Dem Mirqzbb el onda yerind deyilmiş, dostları da Gülnova xbr veribmişlr ki, Mirqzbn Persin işlrı xarabdı, Sultan mirlinin bxt ulduzu doğur, Gülnovlar, Qudahlılar yığışın, başmıza çar qılın. Bunlar da yığışıb "Şüşli"d, sonra da ağsaqqallarının dağılmasında qurğu qurubmuşlar, Sultan mirlini klmk xatirin mnim yazıq bacılığımnan snin mhbbtinı suiqlsd düzldibmişlr. Gülnov "qardaş-qatili"ndn danışrdı, mnim bu "dd" dediyim d ağzından öpüdü onun. Dli oldum, Smd! Kötüyünüst n varıydı, başlarına çırpıdın!.. sl dli mnnm o gündn. Knd gınd gözüm dirnir Xlvırt Rhimin darvazasına. El ki, görürm yığışdılar, heç olmasa qazanlarını aşırmasam, rahat olmur üryim.

Eşit, bax, gözünün için deyirm bunun: ddm yoxdu mnim!

Anamı atdı getdi professor Mhrrmovun baldızıynan evlndi, bağışladım. O taya getdi gldi, "Şeyx Ağ mir, Şeyx Boz mir" yazdı,! mnim cancıyrimin atasını çk-çevirı saldı, onu da bağışladım. Çünkü Sultan mirliyn düşmñçiliknn laqdarıydı bunun hamısı. Professornan qohum olmağı da düşmñçiliknn bağıdı, yazı-pozusu da.

Üzün deyirm, evi yandırtıran da budu!

Bir tərfdən "Mirqəzəb qalib gələn Kişini" ağzadolusu tərifi yir, o biri tərfdən düşmənciliyini eləyir, dərindən çıxır ki, "qalib gələn Kişi"nin özünü qalib gəlsin. İstədiyini eliyəcək bu. İndiyəcə heç kəs qabağına duramayıb, indən belə də durammıyacaq. Özü pıçıldaıyıb mənə ki, Məhərrəmovun bacanağına fəlakət toxunammaz... Bircə şeyi, bircə əclafılığı bağışlamıram mən, o da Gülgəznin səni də bu düşmənciliyi qurban eləməkləridi. Ömürlük bağlıdı mənim qapım bunun üzün! Nə Gülbəniz adında qızı var bu əclafın, nə də Məsim adında kürəkəni! Anama da demişəm, ya bunun ayağını kəssin bu qapıdan, ya da çıxsın getsin Bakıya, zir-zibilini satsın bunun orda. Yangında, səni quyunun qırağında oturanda axırncı sözüm belə olub buna.

Atam da sənsən, anam da, Səməd! Gülgəznin qovuşduracam səni, qurbanın olum! Eşidirsənmi nə deyirm? Qovuşduracam!.. Dörd aydı Qaraçı gözəliyin məktubunu gəzdirirəm qoynumda. Bu nələ bir yerdə məktubu da aparmalıydım Bakıya. Ürəyim gəlmədi, qorxdum dərindən -dövrün mane olar bədən xətərlər. Keçən həftə bu əclaf Bakıya gedəndə tapşırıdım ki, Əgər Səməd eşitməyibsə, səni də açma. Dedim: "Özün də bilirsən, mən də bilirəm ki, Mirqəzəb gedib - arxanız ucub, umudunuzu bu at nalına bağlayıbsınız. Səməd söz açsan, didərgin düşər. Ya elə Bakıda qalar, ya da çıxar gedər Moskvaya, Leningrada-zada. Sən elə elə ki, vəqondan düşəndə birbaşa bizə gəlsin" - dedim. Çox çalışıb bu əclaf, mümkün olmayıb.

Allah mənəni öldürsün, müsibət çəkənlər bu iki gündə. Hamısı ondandı ki, həqiqətdən xəbərin yoxdu, canım-ciyərim, o "Əmi" dediyin əclafı tanıyırsan. Axı, Məhəmməd Əmini doğrudan da "öz əliylənin əzrayıla verib! Doğrudan da "sui-qəsd yoxdu" deyib, vəziyyətdə qalmağın xətrincə qanını batırıb qardaşının! Üstəlik də belə bədbəxtlik: Gülgəz!.. Dörd aydı nə gecim var, nə gündüzüm, elə bu barədə fikirləşirəm.

Qulaq as, gör necə olub.

O teleqram Mirqəzəbin üstünə vurulubmuş. Bir üzü də "Əmi" dediyin əclafın özünü gəlibmiş. Mirqəzəb vəvvəlcə Xudiyevə zəng eləyib, qışqırıb ki, "Teleqrammu nemedlenno otnimitc u neqo!"¹ Sonra "Əmi" dediyin zəng eləyib, qışqırıb ki, "Teleqrammu ne oqlaşat i sročno vernut lično mne!". Sonra da Persnən öz şəxsi mühafizəçisini mindirib hərbəti tıyyarlayı. Heç yarım saat da keçməyib, Pers tezəcə alıb Sultan Əmirinin başının üstünü. Lüt Cəfərnən Qurbanlının sədri İsgəndər kişi,

¹ "Teleqramı təcili alın ondan!".

bir dən Tahirlinin sədrinə Cəbrayıl kişi ordaymışlar. Üçü də oxuyubmuş teleqramı. Pers hamısının dilindən iltizam alıb ki, Sultan Əmirlinin kabinetində oxuduqları sənədin, gördükləri adamların, eşitdikləri sözlərin haqqında heç vaxt heç kəsə heç nə deməyəcəklər. Qol çəkdirib, kağızı qoyub cibinə, naqanını çıxarıb, deyib: "Ya teleqramı ver, ya da həyatından keç". "Məmi" dediyin deyib: "Məndə deyil. Konverte qoydum, qardaşıma göndərdim". Aydınımı, ay Səmməd?!

Hey fikirləşirəm ki, teleqramı ordaca qaytarsaydı, bədbəxtlik olardımı?! Özü ölməliyənin qardaşını öldürtdürüb. Budu bax həqiqət!

Bu dədə dediyim əclaf indi gizlətmir heç nəyi. Deyir: "Persi həyətdə, yağnağın içində, başında motalpapaq, əynində kürk görəndə cə bildim ki, nəşə olacaq". Özünü görməməzliyə vurub bu. Guya nə görüb, nə də tanıyıb. Başını sallayıb kişmişini satıb. Persin yanında bir yekəsi də varmış, bu deyir deyəsən mühafizəçisiymiş. Camaata qarışıb kişmiş alıb o "Yekə". Sonra xəlvətdə salıb nalı götürüb, maşını gəlində atılıb minib, işini görüb, əmbə teleqramı tapmayıb Məddəminin üstündə. Qardaşını bada verəndən sonra qardaşının tabutunun yanında qəhrəman kimi oxuyub o əmi dediyin əclaf! "Prekratite"-filan!

Eşidirsənmi, qurbanın olum, başa düşürsənmi kimdi əmi dediyin, nəyin hesabına oturub stolda?!

O bədbəxt Qaraçı gözəlın çox şey yazıb məktubunda. Oxuyacaqsan, görəcəksən ki, namussuzluğu da əmiyin özündən düşüb. Yəni o qədrmi içibmiş ki, ayıb olmasın görməyib altındakı kimdi?! Bu dədə dediyimin əl-üzünü yumuram mən. Əmbə istəyirəm biləsən ki, yeddi ildə qatil kimi tanıdığın adam qatil deyil! Qarasına uçduğun, canını qurban dediyin adamdı qatil, a qurbanın olum!.. Eşidirsənmi? Xalq Məmməddəli oğlu Qudalı deyil sənin düşmənin! Xalq Qudalının da, sənin də, Gülgəzin də, mənim də bir düşmənimiz var, o da qardaş qatilidi! Eşitdinmi?! Lap hündürdənin deyirəm, özüdə eşitsin: özüdəqatil! Qardaş qatili!.. Düşündü qızıl ulduz, ayıb olmasın altında dünya gözəli, kefi baxır! Tfu! Tfu!.. Əlini üzündən çək, qurbanın olum, ağlama! Eşitdinmi dediyimi?!

Yox, Səmməd eşitmirdi. "Şirin-şıtq gözəl" ikən vulqar qadına və vulqar qadın ikən belə çoxbilmiş zənnənə çevrilən zənnənin əlində nala baxırdı və "qardaş qatili" kəlmələrinin başqa, daha heç nə eşitmirdi. Kirpiklərinin yaş əvəzinə elə bil su axırdı.

Çoxbilmiş zənnən "Qurbanın olum, Canım-ciyyərim" deyir-deyir əşyayı-dəlil nalı Səmmədin kəmərinin altına soxub, hönkürüb kənara çəkildi.

* * *

Sonra yenı Çax-çuxun çınısı işlmıy, sındı ki sirlrı açıb tökmıy başladı:

- Qardaşını necı güdaza verdiyini bildiyn kimi, o böyük adamları necı güdaza verdiyini dı yerli-yataqlı, dılil-sübutnan bılcıksn, qadası - deyirdi.

ı mma Sımd hı dı dinlyısi halda deyildi.

"Şirin-şıtıq gözı" ikn vulqar qadına, vulqar qadın ikn dıdsındn dı öt, mümmalı çoxbilmiş znın şıyayı-dılil nalı qoftasının altından çıxarıb ırılı uzadanda, bu nal bir parça buza dönüb Sımdın mgıyn yapışmışdı. Bu nal ortalıqda ola-ola, Gülnovun ardınca ımisinin dı "qısd işi yoxdu" dediyni xatırlayar-xatırlamaz Sımd mgıynd mılli-başlı buz soyuqluğu hiss etdi. Tk bir dıf, tıı bı vaxtı, Yusif kimi gözı Yusifin dodaqlarının knarlarında fı, burnunun üstünd qoz mı gıldiyni görüb, dostunun "Qozdu Yusifm, idbar Yusifm indi" dediyni eşidnd belı bir şey hiss elmişdi: mgıyi birdn-birı buzlaşmışdı. Sarsıntıdanmı? Böyük itki qoxusundanmı? Ndns, Yusif kimi gözı Yusifin doğrudan da İdbar Yusifı çevrildiyni görnd necı olmuşdusa, nalı Gülbızın lındı görüb, ımisinin "qısd işi yoxdu" dediyni xatırlayanda da elcı oldu: buzun altında beyin gizildıyib, sıxılıb bırkidi, qulaqlarının dalından, peysındn küryin, çiyinrin, qollarına vı bütün bđninı soyuq çimildışmı yayıldı. Gülbız göz yaşı tök-tök, "canım-cıyrım" dey-dey nalı onun kmrinin altına keçirnd is, bu nal sehirli güzğüyı çevrilib Sımdı bir tabut göstırdi.

Hamanca tabutdu: qapağının hr küncündı bir mismar işıldayırdı...

Yeddi il skkiz ay bundan vıvı mismarları Sımd necı aydın görmüşdüs, indi dı elcı - bütün aydınlığı ilı görürdü vı anbaan daha da bırkıyib daşlaşan beynindı o dörd mismardan başqa heç nı olmasa da, anlayırdı ki, qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündı gördüyü tabutu bu gün - ıllı dördüncü ilin avqustunun iyirmi beşindı eynilı görmıyi boş-boşuna deyildi: "avariya" tıkrar olunmuşdu!

Mhz tıkrar olunmuşdu.

ı mma o avariya ilı bu avariyanın fırlrı dı vardı.

ı sas fırq bunda idi ki, tabutdakı meyd indi tk atasının meyidi deyildi. Atası ilı yanaşı meydin boz kiteli, boz, düzbalaq şalvarı, qara xrom çkmııri vardı. Pırpız qaşları, açıq qalmış boz-ala gözıri, iri burnu, qalın, sırt dodaqları vardı. O meyd Sımdın yeddi il skkiz ay

və iki gün ərzində bütün günahlarını bağışlaya-bağışlaya, öz ürəyi, öz vicdanı kimi qoruduğu Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünyasının meyidi idi; tabutun örtülü qapağının altında, Səməd atasının ancaq partlayıb dağılmış qanlı gicgahını, Əmininin isə, yuxusuz gecələrdə çallaşmış qaşlarının bir-bir-tükələrini də görürdü və başa düşürdü ki, həttə qaşlarının tükələri də dilə gəlib min bir fikir söyləyən bu "uca şəxsiyyəti", bu "gözəl insanı", bu "ata həmişəlik ata vəzini" heç kes vəz etməyəcək.

O "avariya" ilə bu "avariya"nın əsas fərqi bunda idi.

Fərqi bir də bunda idi ki, bu dəfə nə telegram vardı, nə Stalin adı, nə də Stalin adından ikinciləklə "Prekratite bezobraziye" deməklə bütün "bezobraziye"ləri son qoyub, həttə ölümün dəhşətini də yuxuya çevirən bilən bir adam vardı. "Prekratite bezobraziye" vəzinə o adam "Qəsd işi yoxdu", - deyib qardaşına da, qardaşı oğluna da, özünü də xəyanət eləmişdi və elə xəyanətin gör-gözün düşüb xırdalaşmış, rəziləşmiş, nəhayət, ölmüşdü. Elə ləyaqətsiz, elə şərfətsiz ölmüşdü ki, dəfə, yasa gələndə yoxdu. Təki bir nəfər - Çax-çux Xalığ tabutdakı "uca şəxsiyyəti"nin ölüsünü də Səməddən almağa gəlmişdi:

- Əsl Bezobraziye öz Əmin ola-ola, hansı Bezobraziyədən danışsın?! - deyirdi.

- Mirqəzəbin yekəsi öz Əmin ola-ola, hansı Mirqəzəbdən danışsın?! - deyirdi.

Fərqi, nəhayət, bir də bunda idi ki, beyni nə qədər daşlaşsa da, bu dəfə Səməd boğulmurdu. Gözlərinə qaranlıq çökmürdü. Dünya zülmətə batmırdı. Tabutla, qapağın hər küncündə bir mismarla birgə Səməd, qarşısında bir cüt fanarını parıldada-parıldada aramsız otan Çax-çuxla Gülbənizi görürdü.

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, "Müəllim"in, Necəf- , oğlunun, Xalxalının adları ilə yanaşı, Səməd Mirqəzəbin Pers adlandırdığı "rabotnik"in həqiqi adım da eşidirdi və bilirdi ki, qırx bir-qırx beşinci illərdə Pers - general Atakişiyev də həmin "öldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yer" - "Şeyx Xorasan" məqbərəsinə gedirmiş, yol kənarlarında nəzarətçilər qoyub, məqbərəyə girib, arxivə və kitabxanada nə isə məxfi iş görmüş, Necəf oğlunun, Xalxalının, ya da onların işçilərindən kiminsə gəlişində xəbərlər tutanda isə, məqbərədə hər şeyi vəvəlki qaydaya salıb, çıxıb tezəcə uzaqlaşmış.

Arxivlə kitabxananın o məqbərəyə göndərildiyini Pers hardan, necə öyrənibmiş? Çax-Çux bu barədə bir söz deməsə də, belə çıxırdı ki,

hələ "Müəllim" in axtarış xəbəri apardığı gecədən, Mirqəzəb özü də, Perslə birlikdə, hər şeyi bilirmiş; "siyasi mövqeyi yanlış, millətçi" sayılan Nəcəfoğlunun ətrafına toplaşmış alimlərin və çekistlərin təhriki ilə Sultan Əmirinin evinə gedib "dövlət sirrini açdığına görə" "Müəllim" təhminlə veribmişlər, özünü də fəlsəfi institutunda Nəcəfoğlunun aspirantı və katibi düşündülmüşlər ki, "o millətçinin" o taya - Xalxalının qəzetinə göndərdiyi məqalələri əvvəlcədən oxuyub təhlükəli fikirləri qeyd əlsin və Pers tez-tez məlumat yazıb günahını yusun.

Çax-çuxun fikrincə, bacanağı "Müəllim" - Məhərrəm Abbasoviç elə o "danışqı" alim olduğu vaxtlarında da haqqı nahaqqa verməmiş, vətənin, xalqının o tayda milli istiqlaliyyət yolunda çalışan oğullarını qorumaq üçün canından keçməyi hazırmış. Əmma, eyni zamanda, elə indiki kimi ayıq və tədbirli imiş; bir tərəfdən "kəfni boğazına dolayıb", Mirqəzəblə Persin növbəti "dövlət sirrini" də dostlarına açıb, "Mənim elimdən Nəcəfoğlunun başını yeyəcəklər", - deyibmiş, o biri tərəfdən, dostlarına xidmətini davam etdirmək üçün, Nəcəfoğlunun o taya göndərdiyi "Prometey odu" adlı məqaləsinə "millətçilik" baredə məlumat yazıb Perslə yaxınlaşmış, sonra Xalxalının o taydan fəlsəfi institutuna "Pişvəri" imzası ilə göndərdiyi bir əlyazmasında Prometeyi "Evə rəod¹ Bağday" adlandırı-adlandırı "fəsanəni Bağday həqiqəti" kimi qələmə verib,² "milli lovğalığa yuvarlandığını" şəxsən Mirqəzəblə yazıb, beləliklə, Mirqəzəbin özünün də etibarını qazanmış və elə bu etibara görə "Müəllim", nəhayət, general Atakişiyevlə - Perslə birlikdə məqbərəyə gedib, ordaki "məxfi işi" öyrənməyi nail olubmuş.

O nə iş imiş?

Elə bir iş imiş ki, indi Mirqəzəblə Persin məhkəmədə müttəhim kürsüsündə oturduqları bir vaxtda da o baredə açıq danışmağa icazə verilmir; iki gün bundan əvvəl bacanağını rayona yola salanda Məhərrəm Abbasoviç köksünü ötürüb, "Heyif, danışmaq olmaz. Dövlət sirridi", -deyib. Odur ki, məhkəmədən beş yüz kilometr uzaqda Çax-çux da Mirqəzəblə Persin əsas cinayəti sayılan o "məxfi iş" baredə açıq söz deməyi lazım bilmir. Əmma Səməd sözün söz çəkəni bacaran

¹ Evə rəod təhriki "Fərhəd". Bütün bədii əsərlərdə də "Fərhəd"dır.

² Yəni "FerOd" (Əslə Esə rəyOd) "Bisütuna" döndürülmüş Bağstan qayalarındakı təhriki. Farslı yazıları çapıb, "su" - Sağ Əlmi çıxarır.

oğlandır, diqqətli qulaq assa, özü başa düşür ki, qırx bir-qırx beşinci illər arasında o məqbərədə görülən iş nə iş imiş. Səməddən kömək üçün Çax-çux ancaq bunu deyər bilər ki, iyirmi ikinci ildə İranın siyasi polisi kommunistləri hər yerdə həbsə alıb Qəsr-Qacara göndərindən, Pişvərinin təklifi ilə, partiyanın arxivindəki əsas sənədləri, o cümlədən ənzəlidə, rəhbərlərdə, Mazandaranda, Təbrizdə, Xorasanda, Rəştə, Gilanda və Tehranda "podpolya"ların sənədlərini də Ağ əmirə Boz əmirə etibar edibmişlər. Ağ əmirə Boz əmirə də kağızları vaxtilə özlərinin mənsub olduqları "İttihadi-İslam" fırqəsinin kağızlarına qatışdırıb, sandıqlara doldurub, "şəxsi arxiv" adı ilə bu taya göndəribmişlər. Otuzuncu ildə şəxsin Stalindən məxfi "depeş" alıb İranda "təhlükəli"ləri həbs etməklə haqqında siyasi polis göstəriş verəndə və polis ikinci dəfə kütləvi həbslərə başlayanda isə, yenə də Pişvərinin təklifi ilə partiyanın Təbrizdəki gizli kitabxanasından ən vacib kitabları seçib. "İttihadi-İslam"ın kitablarına qatışdırıb, mərhum şeyxlərin "vərəsəlik şəhadətnaməsi" ilə birlikdə "Vərəsə kitabxana"¹ adı ilə bu taya göndəribmişlər. Perslə məqbərəyə gedəndə Məhərrəm Abbasoviç dərhal görüb ki, arxivlə kitabxana əslində Demokrat fırqəsi zəminində yaradılmış Kommunist Partiyasına məxsusdur; Partiyanın hələ Demokrat adından qvvəl "Hümmət" adı ilə tanındığı vaxtdan rəhbəri olan "Doktor"un - Nərimanovun 1904-cü ildə öz dəst-xəttilə yazdığı "Məramnamə"dən başlamış, sonuncu rəhbəri Pişvərinin "Qızıl sətirlər" adlanan məqalələr məcmuəsi də, bütün şəhərlərdə və vilayətlərdə özəklərin şifrəli ünvanları da, həmin özəklərdə işləyən "Hümmət"çi "kommunist"lərin - gizlin Bağday tarixi öyrəndən fədaillərin şifrəli siyahıları da ordadır. Sonrakı səfərlərdə Pers özü ilə köməkçi "şifrovalşık"² aparıb, sandıqda yeddi yüz illi kitabın hamısını bircə-bircə, səhifə-səhifə zərərbinlə yoxlamağa başlayanda isə, Məhərrəm Abbasoviç başa düşüb ki, məqbərə həmin təlimat mərkəzidir; otuzuncu ildən qırx birinci ilə qədər, on bir il "Qəsr-Qacar zindanında və sürgündə qalıb buraxılandan sonra Pişvəri "qayət məxfi" təlimat və tapşırıqlarını "etibarlı yerdə" kitabların səhifələrində yazırmış, "podpol"ylar da hər şeyi ordan aparırmış. Səməddən bundan nəticə çıxara bilər ki, general Pers orda nə iş görürmüş. Demokrat partiyası bütün gizlin özək ünvanları ilə birlikdə, Mirqəzvin ovcunda imiş.

¹ Kitabxananın bir qismini 1964-cü ildə Cənublu elm adamı, Musəvinin Bakıdakı evində gördüm. Mənsəbi KQB ilə bağlı olduğu üçün sirri açmadım (Muğanna).

² Şifrə açan.

Bu iş elə mənxfi aparılırmış ki, "Müəllim"i məqbərəyə apardıqca Pers onu hərdən ölümə hədələyirmiş: "Xaturladıram, bu sirri cəmi üç

nəfər bilir. Birinci elə birincidi.¹ İkinci mənim. Üçüncü sənsən. Dördüncü də var, onun adı çəkənin dili kəsilsin!² Sırr açılsa, bu məqbərəyə ayağı dəyən adamlardan biri də sağ qalmıyacaq", - deyirmiş. "Müəllim" isə yenə "kəfni boğazına dolayıb", Persin hədələrini dostlarına çatdırıb, dön-dön "Ehtiyatlı olun", - deyirmiş. Belə çıxırdı ki, hələ sənə Məddə sui-qəsdən, Pişvərinin "avariya"ya düşməyindən, Nəcəfoglunun venasını kəsməyindən xeyli əvvəllər də təhlükə gözlənməmiş. Bu cür qırğın təhlükəsinə baxmayaraq, Sultan Əmirli məhz o "məxfi işi" açmaq niyyətilə Ali Baş Komandan Stalinə məktubu məktub üstündən yazıb "Müəllim"ə oxuyurmuş. "Müəllim" qəti etiraz eləyib, "Bələlərimizin hamısı "Bıqlı"dan³ gəlmirmi?! Mərqəz bənin kəşfiyyatçılarını tutdursan, Bıqlı sənə Özündən necə istifadə eliyir, bilirsənmi?!" - deyirmiş və Mərqəz bənin indi "za slujeniye kapitalu"⁴ ittihamı ilə güllənməmiş "şefinin" - Beriyanın⁵ adını çəkəndən, eyham vururmuş ki, "Böyük arxası olmasa, Mərqəz bə belə iş görməz". Məhz "Müəllim" in qəti etirazlarına görə, qırx iki, qırx üç, qırx dördüncü illərdə yazılan məktubların heç biri göndərilməyib. Əmma "məxfi iş" barədə Ali Baş Komandan Stalinə Bağday tarixinin açılmasının bütün planet üçün xeyirli olması barədə elmi məlumat çatdırıb, Stalin təsir etmək fikri dostların hamısının fikri imiş. Həmin də müharibədən sonraya saxlamağı məqsəd uyğun saymırmışlar. Odur ki, qələbə rəftərində - qırx beşinci ilin yazında dostlar məqbərəyə yığılıb qərara gəlirlər ki, o iş haqqında Sultan tək bir, geniş, hərtərəfli məktub hazırlasın, "Müəllim" in vasitəsilə Bakıya - Nəcəfogluna göndərsin, Nəcəfğlu fəlsəfi institutundan Cənub mətbuatına material aparan çekist dostlarının vasitəsilə Pişvəriyə göndərsin, Pişvəri isə məktubu "Azadlıq cəbhəsi"nin⁶ konvertinə qoyub, Tehrandan Moskvaya "ikinci cəbhənin"⁷ poçtunu daşıyan təyyarə ilə göndərilməyinə nail olsun, həmin "konspirasiya"⁸ gözlənilsin, həmin də

¹ M.C.Bağirov nəzərdə tutulur.

² İ.Stalin nəzərdə tutulur.

³ Stalinin ləğvi.

⁴ Kapitala xidmət.

⁵ Lavrenti Beriyanın - SSRİ Təhlükəsizlik Komissarlığının sədri.

⁶ Cənubda "Azərbaycan milli hökuməti" siyasi məqsəddə SSRİ tərəfindən təşkil olunub "Azadlıq cəbhəsi" adlandırılmışdı.

⁷ "İkinci cəbhə" - SSRİ-nin o vaxtkı müttəfiqləri tərəfindən Almaniyaya qarşı cəbhə xəttili.

⁸ Gizlilik.

Ali Baş Komandan Cənubi Azərbaycanca "Azadlıq hücrəti"nin ən güclü təşkilatlarından birinin - "Mətbuatın azadlıq cəbhəsi"nin konverti ilə maraqlanıb, raykom katibi Sultan Əmirlinin məktubunu şəxsən oxusun, Bağdayı bərpa etməyin və qədim dünya Odurğunun bütün planet miqyasında birləşdirməyin bütün ölkələr üçün necə xeyirli bir iş olduğunu anlaya bilsə, "Azadlıq hücrəti"na mənasibini dəyişdirsin.

Necə qərara gəliblərsə, elə də eləyiblər və Sultan Əmirlinin yandırmağa məcbur olduğu əvvəlki məktublarının əksinə, qırx beşinci ilin yazında hazırladığı axırıncı məktub - geniş tarixi məlumat, nəhayət, ünvana gedib və məlumdur ki, qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə haman teleqram gəlib. Əmma "prekratite bezobraziye" sözlərinin kəskinliyinə və bu sözlərin altındakı imzanın qüdrətinə baxmayaraq, Mirqəzəb heç də qamaşmayıb və "Müəllim"i hədəfəyən general Pers necə deyibmiş, təxminən elə də olub: "məqbərəyə ayağı dəyənərdən" hücrəsi bir yolla dünyadan gedib, "yarımallah Kişiy" çevrilən "qardaş qatili" salamat qalıb, bir də Məhərrəm Abbasovic. Çünki "Yarımallah kişi" Sultan, "Bıqlı"nın şəxsi müxbirinin çevrilibmiş!

- Bildinmi, ay yazıq "Bircə bala"sı?!

Çax-çuxu diqqətli dinləsəydi, Səməd bilirdi ki, hələ "Ehtiyatlı olun, ehtiyatlı olun" dediyi vaxtlar "Pünhan" - "Müəllim" - Məhərrəm Abbasoviç Sultan Əmirlinin məktubundan nələr törəyəcəyini, yəni Bıqlının qan tökcəyini qabaqcadan görmüş və Sultan Əmirlinin özü ilə sədr Məddəd, Nəcəföglü ilə Pişvəriyə də dön-dönə xəbərdarlıq eləyib, "Mirqəzəbnin Pers yox, siz cəzalanacaqsınız. Siz cəzalanacaqsınız!" - deyirmiş. Odur ki, "konspirasiya"ın təşkil eləyib, məktubun ünvana yetişəcəyini başa düşən kimi, məktubun ardınca özü də Moskvaya gedib, Mirqəzəbə Persdən gizlin, Rudenkodan əvvəlki SSRİ prokurorunun - tələbə yoldaşının qəbulunda olub, Culfa yolu üstündə, qədim məqbərədə "məxfi işi" bütün təfəsilatı ilə danışmış və elə orda da - prokurorun kabinetində oturub, hər şeyi rəsmi yazıb, imzalayıb veribmiş. O vaxtdan - qırx beşinci ilin yazından qırx altıncı ilin dekabrına qədər Məhərrəm Abbasoviç "fövqəladə siyasi iş" üçün SSRİ prokurorluğunun səfərcamında olan kadr kimi, "operativniklər" tərəfindən qorunmuş və o iş üçün ayrılmış "xüsusi qrup"un köməkçiləri ilə birlikdə gah Cənubi Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində - Rəhbərlik, Nəzərlilik, Təbriz, Xorasana, gah da Rəşt, Gilana və Tehrana gedirmiş. Əgər Çax-çuxu diqqətli dinləsəydi, Səməd bilirdi ki, qırx altıncı ilin dekabrında teleqram gəlir -

İndən sonra "xüsusi qrup" lıǵv olunub, "kapitala xidmətinı görü güllülnın şefin hökmüynı Cı nub mısıısi bağlanıb arxivı atılıb", bir dı bu "yaxınlarda, Rudenko SSRİ prokuroru tıyin edilındı meydana çıxarılıb. İmma Mıhırrım Abbasoviç özünü hımiş o "lıǵv olunan xüsusi qrup"un üzvü sayırmış, köhnı qrup üzvlıri ilı, o cümlıdın Rudenko ilı ılaqısinı kısmırmış, hıtta Azırbaycan tarixinin Sovet dövrünı aid dissertasiya yazıb, tarix elmlıri doktoru olub, partiya mıktıbi ilı yanaşı, müxtılif institutlarda mühazirı oxumaǵa başlayandan sonra da Mıhırrım Abbasoviç hımin "xüsusi qrup"un işini davam etdirib, indi Dzerjinski klubunun sıhnısinı qalaq-qalaq yıǵılmış qovluqların arasındakı nömrısiz qovluqda ilk rısmi yazısını şırh edın ılavı sındılr toplayırmış. Demı, Bıǵlının atası kimi tanınan mışhur keşış "Cuqışvili" Gürcüstan vı Azırbaycan ırazisındeki Qreklıri himayı edın çox varlı Vatikan casusu imış. "Müıllim" hıı cavanlıqda bu "informasiyanın" izinı düşüb vı öyrı nib ki, Sovet dövründı bağlanmış sayılan Georgi kilsısi ımılli-başı işlıyirmış vı keşış özünü "Daǵ qartalı" adlandıran Stalinin başcılıǵı ilı, Qafqazda zıncırlınmış, yını Qreklırlı ıhatı olunmuş Prometeyin qanını içmık üçün "qartallardan" - Qreklırdın ıbarıt "internasionalnıy otryad" düzıldibmiş vı "qartallarına, o cümlıdın Mirqızıl dı hırl il "Cuqışvili paketi" - qızıl göndırmış. Çax-çuxun sözündın belı çıxırdı ki, bu cür cinayıtın açılmasında onun - Xalıq Qudalının özünün dı ımıyi az deyil; aşkarda Mirqızılın "rabotniki" kimi tanınsa da, ıslındı Xalıq öz ıziz bacanaǵının, nadir qabiliyyıtlı böyük çekist, alim vı ictimai xadim Mıhırrımovun "rabotnik"i olub; aşkarda general Persin, podpolkovnik Xudiyevin buyruqlarına getsı dı, ıslındı, Mıhırrım Abbasoviçin tapşırıqları ilı işlıyib vı indi, nıhayıt, açıb deyı bilırl ki, tıkcı Tıbrizı yox, ırdıbilı, ınzıliyi, Xorasana da gedib, Milli hökumıt qurulanda isı, mıhz Mıhırrım Abbasoviçin tapşırıǵı ilı Mazandarana, Rıştı, Gilana vı Tehrana da gedib, hırl yerdı Demokratlarla görüşı-görüşı, Mirqızıl Persin "mıxfi işi" barı dı xıbırdarlıq elıyib: "Bütün ünvanlar, bütün sıyahı ıllırındı. Hazır olun, sizi qıracaqlar". İ gırl bu deyilnılrı şekk-şübısi varsa, Sımdı "Müıllim"dın - professorunun özündın soruşsun, bilsin vı inansın ki, bu "Çax-çux" adlanan adam, "kitayski makentoş", "kitayski fanar, kitayski termos" sata-sata, özü özünı cı "Çax-çux" adı qoyub şıxsiyyıtini, mınlıyini kiçildib, hıtta eşşık kimi yüklı nib atın qabaǵında milisı aparılarda da cıncırını çıxarmayıb. Bütün rayon danışırl ki, bu taya gıındın sonra

Fağır - Yağır Məmmədli Sultan - mirlinin tənqiblərinə dözməmiş özünü quyuya atıb. Quyuya hələ də "iyili quyusu" deyilir. Xalq yalnız Məhərrəmovun xahişinə görə, atası Fağır Hambalın - Yağır Məmmədlinin şəksiz qatili Sultana toxunmayıb, o qatilin işləri barədə nə Xudiyevə bir kəlmə deyib, nə Persə, nə də Mirqəzəbin özünə; içində qovrulmuş qovrulmuş, o böyük çekistlə çiyin-çiyinə vətənin xidmət eləyib. İndi o klubda SSRİ prokurorunun yenidən fəaliyyət göstərən "xüsusi qrup"unun üzvləri yəqin ki, birinci sırada oturublar, iyirminci illərdən bu vaxta qədər - otuzca il masqalı qalmış Mirqəzəb adında siyasi cinayətkarı ifşa etdiklərinə görə hamısı qəhrəman sayılır, Çax-çuxun isə, necə deyirlər "it dəftərində" də adı yoxdur. Əmma Çax-çux buna da dözür. Əgər Məhərrəm Abbasoviç hardasa, kiməsə nə isə deyib Qonaqlı kənd sakini Xalq Qudalının vətənin xidmətini rəsmi qeyd etməyi lazım bilməsə, "Çax-çux" adı və "rabotnik" damğası üstündə qalsa, Çax-çux buna da dözər. Təkcə bir şey dözməz. O da budur ki, vaxtilə teleqramı stolunun şüşəsinin altına qoyub, yarımallah Kişiyə çevrilən o "qardaş qatili", indi də Mirqəzəbin "qəbrini qazan" qəhrəmanlardan biri kimi, o məktubun surətini şüşəsinin altına qoyub, yenə yarımallah olsun. Sırağagün qatarda Çax-çux belə fikirləşirdi. "Dövrəni qurtarıb" - deyirdi. Çünki Gülbənzirin həqiqətini Səməd sırağagün qatardan düşündü bilməli idi və elə o gecə qatilin üstünə getməli idi, qatil isə, qardaş oğlunun qabağında heç olmasa az-çox bəraət qazanmaq üçün əllozğunun qızını evdə qovub, əxlaq düşgünlüyü barədə söhbətləri öz əli ilə təsdiqləməli idi və bununla da dövrəni qurtarmalı idi. Səmədin dünyadan xəbərsizliyi hər şeyi tərsinə döndərdi; o qatil şəhərin mərkəzi küçəsində qardaşoğlu ilə çiyin-çiyinə yeridi! Hətta evinə apardı! Hətta qəddəh döyüşdürdü! Kəfləndirib, yanına salıb, işıqlı küçədə gəzdirib, yetirməsi ilə dostluğunu nümayiş etdirib, hamının ağzına daş basdı. Səmədin dünyadan xəbərsizliyində belə istifadə etdi o usta siyasətçi, qatil! Bu şəhər isə sevinə-sevinə, gülə-gülə getdi! Niyə? Çünki Səməd sarıdan belə bağlıdır; əmindir ki, Mirqəzəbə qalib gələn Kişi şəhərtə qayıdanda hamı səsinə içində salacaq və "avariya" günündən indiyə qədər qardaş oğluna "Bircə bala" deyir-deyir necə hər şeyi gizlədibsə, bundan sonra da eləcə ört-basdır eləyib, öz yarımallah Kişiliyində qalacaq. Bax, buna dözməz Çax-çux. Heç cür dözməz. Odur ki, "şəyidənlil nal"ı ortalığa çıxarıb ki, "teleqramı qardaşıma göndərdim" deyib qardaş qanına bais olan qatil cəzasız qalsın! Əlbəttə, nə həqiqəti

danışib "İşyayi-dəlil" Səməd verən Gülbəniz razı olar ki, Səməd bu nalı silah kimi işlətsin, nə də Çax-çux özü arzu eləyər ki, bu nal bir vaxt Persin Əmiri ilə sədr Məddin gicgahını partlatdığı kimi, indi də sədr Məddin oğlunun qisas hökmü ilə, "qardaş qatili"nin gicgahını partlatsın; Gülnovun darvaza qabağına qoyduğu milisyonerlər və sədr Məddin mauzeri ilə Əlaqədar qurğunu Çax-çux ona görüb ləğv elədi ki, başına gələn müsibətlərdən sonra Səməd üstəlik də "eşq dəlisi", "Əmisi arvadının oynası" və "Əminin qatili" damğaları ilə damğalanıb qazamata düşməsin, partiletini, gələcəyini itirib, ömürlük bədbəxt qalmasın; Əgər ömürlük bədbəxt qalmağını istəmərsə, Səməd sadəcə bir iş görməlidir: bu nalı aparıb o qatilin qabağına qoymalıdır. "Danış, Əmi. Danış görüm qardaşını necə öldürdün" deməlidir, vəssalam. Bundan başqa heç nə lazım deyil. Niyə? Çünki divin canı şüşədə olan kimi, o siyasətçi qatilin canı da bu "İşyayidəlil"dədir: "İşyayi-dəlil" özü onun gözünün içində deyicək ki, məktub yazıb Mirqəzəbi ifşa etməyi çalışanda da tək öz canının qeydində qalıbsan, telegramı gizlədib, Əzrayılı qardaşının üstünə göndərində de!.. Beləcə ifşa edicək onu bu nal. Xirdəyində yapışb boğacaq. Hətta Səmədin heç dilənməyib, nalı onun qabağına qoymağı da bəsdır ki, nəfəsi kəlsin, Yağır Məmməddinin oğlu ilə birlikdə Səməd də rahatlıq tapsın, düşməncilik qurbanı olan o zənnən də, təhlükə gözləyən Qudalılar da.

"Sindəndəki sirləri" açıb tökəndən sonra Çax-çux Xalq Səməd belə "sadəcə bir iş" təklif etdi.

* * *

Səməd duyurdumu, anlayırdımı ki, "sadəcə bir iş" və "Danış, Əmi. Danış görüm qardaşını necə öldürdün" sözləri ilə beynin toxum səpilir, Əmi ilə qardaşoğlunun arasında toqquşmaya zəmin hazırlanırdı? Duyurdumu, anlayırdımı ki, qurduğu qurğunu "ləğv elədiyini"dən danışan bu qorxunc qurğu ustası, Əslində, heç nəyi ləğv etməyib, ancaq silahı dəyişdirmişdi - sədr Məddin mauzerinin əvəzinə "İşyayi-dəlil nalı" qoymuşdu ki, lap tezliklə, hadisə yerində bu "silah" "eşq dəlisi"nin, "Əmi qatili"nin Əlinin izi ilə birlikdə "ortalığa çıxsın". Yox, Səməd, Əlbəttə, nə duyurdu, nə də anlayırdı; Əminin onsuz da tabutda görən və bu ölümdən özü də dirigözlü ölüyə çevrilən adam nə duya bilirdi, nə anlaya bilirdi?!

Toz-torpaq içində son kağız qırıntılarına qədər yığandan sonra Qılınc, Təftiş, Kəty'n koması çağrılan başaşağı, səssiz-ünsüz qılıyanlı ilə ona oxşayan Möhsün kişi, hamıdan axırda isə, bir-iki saatda yüz il də qocalmış kimi ikiqat Abı, arası dolu, ağır köynəklərini aparıb, Müslümün açıb tənizlədiyi "baqajnik"o - yük yerini, oturaqların "sideniye"lərin aralarına doldurdular. Sultan necə hiddətli və yarımcan gəlmişdisə, eləcə də yarımcan, xarabalığın qırağında, quyunun dikdirində oturub hərəkətsiz qalmışdı. Bayaقدan bəri azı beş-altı dəfə öz- özün: - Kimin işidi?! Kimin işidi?! - deyir-deyir Qılıncı çağırıb sorğu-suala tutmuşdu: "Məndə divardan kitab çıxarmamışdı ki? Bəlkə çıxarıb, görüblər?..", "Mən Müslümü çox sədaqətli sayıram, sən necə?", "Bəlkə, deyirmən Bakıdan təcübəli adamlar çağıraraq, elə Xalığın özünü istintaqa çəksinlər?", "Vərsən"nin bu qədər gizli yerini bilən adamı tapmalıyıq, ya yox?" və sair.

Xarabalıqda heç kəs hiss etməirdi ki, Sultanın bir gözü Badsəbanın daxması tərəfdə tək dirək kimi duran Bircə balada idi, Səmədin gözü də əmisində idi.

Yalnız əmisi xırıltı ilə: - Yaxın gəl! - deyəndən sonra Səməd yaxın getdi və yalnız indi gördü ki, əmisi də eynilə Abı kimi büzüşüb, elə bil hıyatdan əlini üzmüşdü.

- Nəli niyə götürdün?!

Sual nə qədər gözlənilməz olsa da, Səməd o an başa düşdü ki, əmisi düşmənin niyyətini duyub və məhz duyduğuna görə də sözünü naldan başladı.

Gizlətmə! Açıq de! O gecəki kimi, mərd danış!

Səməddə də hey qalmamışdı.

- "Əşyayı-dəlil" deyirlər onlar bu nala... Gülbəniz kəmərimə sancdı, mane olmadım... qaytarmadım.

- Niyə?!

- Olub.

- Çax-çux bunu Sultan əmirinin birinci cinayəti adlandırdı.

- Düz deyir. Cinayətdi. Səməd tir-tir əsdi.

- Əmi! Mən yaşamaram bundan sonra. Sən... sən necə yaşamısan?!

- Qulaq as... - Sultan inildəyirdi. - O il... Qırx altıncı ildə Rusiya ermənilərinin, Suriya ermənilərinin, Türkiyə, Qərsiya ermənilərinin...

qisası, bütün planet ermənilərinin birbaşa Roma papasına bağlı Katalikoslara, Sovetlər İttifaqı Kommunist partiyasının bilavasitə köməyiylə beynəlxalq nüfuzlu qərar çıxartdırlar Vaşinqtonda. Əslində Vaşinqtonun yox, Vatikanın məmurları o qərar. "Genosid" - milli qırğın deyirlər. Guya Türk Erməni qırır... İşin kökünü bilməlisən sən. Dünnin -srağagünün işi deyil bu. Qresiyada, Rımda illərlə yox, əsrərlə düşünülmüş plandı. Eramızın onuncu əsrinin axırına qədər indiki Rusiya, Ukrayna, Belorusiya, Bolqarıstan, Gürcüstan Braziliyi xristianlaşdırdan sonra, indiki Türkiyə Brazisində Ərzincan - "Yerzincan" deyilən yerə bir dəstə Hay sürüblər. Daha, doğrusu, köçürdülər. Bu niyyətin ki, Türkiyə müharibəyə cəlb olunanda Hay arxadan vursun. Eşidirsənmi?.. Əmiyin cinayətinin tarixini danışaram. Diqqət yetir: hardadı indiki "Ermənistan SSR?" Yerində deyil. Bunu lap asta-asta eləyib Vatikan. Ərzincandan, bir az da bizim Cənubumuzdan yavaş-yavaş sürüşdürüb bu yana, "Hay" olub erməni. Bizim torpağın adıynan ey!.. Nəticə nə olub? Erməni girib türk Braziliyinin ortasına. Vatikan başlayıb Erməni silahlandırmağa. Rusun, İngilisin iliyən. Qalanını az-çox bilirsən. Min doqquz yüz beşinci ildən bu vaxta qədər, fasilələrlə qanımızı su yerinə axıdılar. Həyasızlaşdılar, başladılar xaricdən Erməni köçürməyi buraya - içimizə. Bakı doldu Erməni milyonlariylə, İngilislərin 11-12, nefti aldılar 12. Gəncə, Şamaxı, Şəmkir, Qazax, hər yerdə Erməni! "KPSS - "Domokl qılıncı" durub başımızın üstə, hünərin var səlini çıxart, etiraz elə. Əksinə! "Qardaş oldu Hayestan - Aaazərbaycan!.." Bir yandan sür, qır, o biri yandan müğənnilərimiz hər gün oxutdur: "Qardaş olub..." Belə şeyləri də bilirsən az-çox. Bilmədiyini bil indi. Xeyirxah adamlar o dediyim "genosid" qərarının, katolikosların məktublarının, bu barədə nə varsa, hamısını surətlərini çıxarıb göndərirdilər mənə: Saf Ağ Varisin!.. Bütün materiallardan lap aydın görünürdü ki, plan çoxillik müharibələr üçündü, Türkü Yer üzündən silməyə, Xəzərin Qaradəniz arası Brazidə "Velikaya Armeniya" dövləti yaratmaq, neftimizi, varidatımızı sağa-sola axıdıb qızıl yığmaq, nəhəng ordu, böyük hərbi texnika yaratmaq, bütün planeti inək kimi sağmaq... Mirqəzəb dörd yüz kommunisti - Türkü - Saf Ağı bir gecəyə güllətdi. Başladılar orda-burda Muğannaların - UluBağların "Pünhan"larını beş-bir, üçbir dənəməyi ki, belə böyük fəthlik planından baş açan qalması. Hər gecə Gürcüstana qaçırıdım, Pünhan "Aşıq"larımızı təhlükə zonalarına göndərirdim ki, toy-şən bəhanəsiylə gəzib-dolanıb xəbərdarlıq

eləsinlər, düşmənin qeydiyyatına düşmənlərimizi - "üzdülən"lərimizi Naxçıvana, Muğana, Lerikə, Yardımlıya göndərüb gizlətsinlər... Mirqəzəb kim çatdırmışdı bu işi? Bilmirəm. Yerevannan, sonra da Moskvaynan, Stalinnin Mikoyannan danışmışdı Mirqəzəb. Təki o teleqramı yox, surətləri mənə göndərilsən məktubları tələb eləyirdi: "Anastas İvanoviç Mikoyannan ayaq-ayağa durmusan son!" - deyirdi. "Erməni xalqına qarşı siyasi fəaliyyəti girişmiş!" - deyirdi. "İşini dayandır! Məktubların hamısını ver Xudiyevə, özün də izahat yaz mənim adıma ki, "xalqları bir-birini düşməni eliyən siyasi avantüristlərin toruna düşmüşəm" və sair, hər gün azı yarım saat qışqırırdı telefonda. Qisası, öldürülməliydim mən, oğul. Məndə yox, mən öldürülməliydim ki, Eçmiədzin Katolikosuynan Suriya Katolikosunun antitürk yazışmalarıynan başlanan döşətin üstü açılmasın. Bildinmi niyə demişəm konvertə qoydum, qardaşıma göndərdim?! "Güdaza vermişəm" demirəm mən, qardaşıma xalqıma qurban vermişəm deyirəm!.. İnsanın yalnız özü üçün, yəni sırf subyektiv hissləri ilə yaşaya-yasaya xoşbəxt olması mümkün deyil. İnsan uzunqulaq deyil ki, yoncalığa buraxasan, yeyi, doya, şllaq ata! Katolikoslarının açıq-saçıq həyasızlıqnan yazdıqları "Türk ölüm" məktublarıynan bir yerdə öz tarixi bədbəxtliklərimizi sübut edən tədqiqi yazılarımız Mirqəzəbin, Stalinin dırnağına keçirəydim, mən bütün xalqı öz əlimin məhv eləmiş olurdum. Bildin?!. İnsan yalanlar, iftiralar qurbanıdı, oğul! Xoşbəxtliyin yalnız həqiqətdə olduğunu bütün bəşəriyyət dərk eləməsə, mənim və ya bir başqa fərdin xoşbəxtliyi mümkün deyil! - Atan yaxşı bilirdi bunu. Zəng vurdum, dedim "teleqram" kəlməsi altında Katolikosların məktubları və bizim bəşəriyyətə müraciətinə yazdığımız tarix, həqiqət nəzərdə tutulur. Alsalar, şübhəsiz, ikimizi də götürəcəklər. Varisi təcili gətir, vəsiyyətim eliyim..." Təsədüf elə gətirib ki, sən özün getmişən onun kabinetin, səni mənim yanıma gətirməyib. Maşında tək oturub sürüb birbaş Badsəbanın daxmasının qabağına, vurub kötüyü aşırıb, özü şərait yaradıb ki, nə iş düşsün... Kimdi qatil? Bu başqa söhbətdi, heç kəsi taqsırlandırma! Heç kəsi! Məndə əmirli söhbət deyil bu söhbət. Dünyamızın özü qəddər böyük məsələdi bu. Vaxtı çatanda o barədə geniş danışmalıyam mən sənə. İndi, bu vəziyyətdə görmək istəmirəm səni! Pişvərinin ölümü də xalqımızın taleyi ilə bağlıdı! Necə foğlunun ölümü də! Əgər aramızda az-çox münasibət qalsa, o döşətli hadisələrin necə olduğunu da danışaram. Həlik mənim deyilsən sən! Get hara istəyirsən! Neyləmək

istəyirsən, elə! Nal hər şeyi həll eliyər, xoşbəxtliy çatdırar səni! Qurtardıq!.. Nə vaxt hiss eləsənsə, sənə Məddəd, Sultanın mirliyi layiq oğul olmaq arzusundasən, onda gəl, danışaq. Yoxsa... belə olmaz!... Dayanmısan qənşərimdə, gözünü zilləmişən üzüm: "qardaşını güdəza vermişən!.." Qurban verməknin güdəza verməyin fərqi dərk eliyəndə gələrsən! Dərk eləməsən gəl!m!

* * *

Necə hiddətli və yarımcan gəlmişdisə, Sultan, eləcə də hiddətli və yarımcan, qardaşı oğlunun üzünü baxmadan, "çay" təkliflərini eşitmədən, yeməz-içməz, Bakıya qayıtdı. Səməd isə Qurbanın minin dediyi kimi, "təhkimçiliyində qaldı". Gecəni harda keçəliydini, yuxusunun necə rəşə çəkdiyini, nə yeyib nə içdiyini bilmədən, kolxozun sədri Rəhim Qudalının, briqadir Qılıç Qeybalının deyib-danışdıqlarını eşitmədən, idarədə oldu, çöllərdə, məqəllərin düşərgələrində gəzdi. Yalnız bir sarsıntı, Sultanın mirliyinə, Xızır Abıdan, Qılınc Qurbanın başlamış Kətyənin kişiyə qədər, hamını bədbəxt eləmiş "Vətən" faciəsinin ağırlığını yavaş-yavaş aydın hiss etməyi, duymağa başlayırdı, haralarsa dolanıb qayıdıb Abını yenə xarabalıqda görəndə daha ondan ayrılma bilmirdi. Sədr Məddənin Ərköyünü heç də Ərköyün yox, dünyadan xəbərsiz heyvanmış! Üç qardaşın bir balası heç də Bircə bala yox, uzunqulaqmış! O uzunqulaq daş cildli kitabları vətənlə yib güllü, bülüllü miniatürlərə tamaşa eləsə də, "Əski Əlifbayanın yazılanları" "köhnə dünyanın zir-zibili" bilib, nəinki kitabların həmişə ağ hınada "revkom kabineti"ndən, həmişə də mirli mülkündən yoxa çıxmağı ilə maraqlanmırmış, həətə "bizimkilərin topa tutulduğunu", "Milli hökumətin yıxıldığını" da vecinə almayıb, sürgünlərdən, qırğınlardan üzülən Əminin əzablarından xəbərsiz, kəndin ara-bərsində anqıra-anqıra, şllaq ata-ata gəzirmiş! Anqırmaqdan, şllaq atmaqdan yorulub, acı, təntiyib qayıdanda isə, Əlini keçəni ağzına təpşirib daş əzəlləri ilə fəxr ed-edə, çarpayısında səvərib, fədailərin qırılmağından, atası ilə Əminin yasa batdığından xəbərsiz yekə başını nazbalınca basıb, çox yeməkdən tısqıra-tısqıra köpürmüş! Ancaq yeddi il səkkiz aydan sonra "şeyxlərin varidatı"nın xarabalığında hələ də dizin-dizin sürünən, sifəti gah düməğ ağaran, gah qapqara qaralan qocanın sözündən bilirdi ki, demə, hələ

"bizimkilər topa tutulan gecə" - qırx altıncı ilin dekabrın on ikisində Mirqəzəb Persi Culfaya, Təbrizdən və bütün Cənubdan qaçanlarımızın qabağına göndərilib əmr veribmiş ki, qayıdanbaş "Şeyx Xorasan" məqbərəsindən Demokrat firqəsinin arxivi ilə kitabxanayı Bakıya aparsın. "Çarvadarlar" adlanan agentlər dəstəsinin başqa Məhərrəm Abbasoviç də Persin dəstəsinə imiş. Culfadan Sultan əmirliyi zəng vurublar ki, farsca, ərəbcə bilən bir köməkçi tapıb, təcili gedib məqbərədə otursun, üstündə şeyxlərin şəxsi möhürü olan "Vərəsə kitabxanayı" partiya kitabxanasından və "Şeyx Xorasandan" iri bir daş sandıq dolusu kitabxanasından ayırsın, Ərizə yazıb Persdən rəsmi icazə alıb, "Vərəsə"ni aparsın. Demə, Sultan əmi elə o gecə - dekabrın on ikisində Abını da götürüb gedibmiş. Kitablari seçib, sandıqlara doldurub hazır qoyubmuşlar ki, Pers öz adamları ilə məqbərəyə gələndə icazə alsınlar. Əmma Pers nəinki icazə verməyib, üstəlik, məqbərənin qapısından dərmi qoparıb o dərmi, sandıqları sındırıb-dağıdıb, "Saf Ağ Elmi" əvəzində "şeyxlərin dini, mövhumatı" - deyə-dey "Vərəsə"ni "Şeyx Xorasan"ın qəbrinin yanındakı sandıqda saxlanan kitabxanaya qatışdırıb, sonra da əmr verib ki, "Bu ilan zəhərini çıxardın, mühacirləri daşıyan maşın kalonun altına tökün! Cibində partiyə gəzdirən şeyx törməsinin özünün bir yerdə mühacirlər də indidən bilsinlər ki, belə şeylərdə güzəşt yoxdu!"

Demə, kitablər asfalta töküləndə Sultan əmi elə ordaca "çıraq kimi sönmüş", Abı "Emadin"də onun "Ölüsünü gətirib", rayonda "möcüzəyənin dirildibmiş". Uzunqulaq isə heç nə eşitməyib, heç nə görməyib, anqırmağında, şıllaq atmağında, köpməyində imiş! Yeddi il səkkiz aydan sonra, indicə görürdü ki, "avariya" günün cəmisini üç gün qalana qədər anqırmışdı, şıllaq atmışdı, köpmüşdü!

* * *

"Avariya" günün üç gün qalmış - dekabrın iyirmisində səhərin alatoranında atasının "Villis"ində başqa həyətdə iki yük maşını görüb, sədr Məddin özünün, Qurban əmi Qılınç Qurbanın və Cəfər əmi Lüt Cəfərin, yəni kəndin üç rəhbər işçisinin üçünün də Naxçıvana "göy duz" gətirməyi getmək niyyətinə düşdüklərini eşidəndə az-maz şübhə də elmədi ki, ilin bu çağında, fermalarda bir kilo yağ çalınmadığı, bir baş pendir mayalanmadığı, malın, qoyunun duza ehtiyacı olmadığı bir

vaxtda duz dalınca Naxçıvana getməzlər. Getsələr də, üç rəhbər işçinin üçü də birdən getməz. Dəliqanlı başında başqa fikir oynadı: üçü də birdən hazırlşıbsa, deməli, kefi gedir. Pambıq yox, bostan yox, taxıl səpilib, fermalara ot daşınıb, kahaların, töylərin yırtığı-söküyü tutulub. Qalan bir dondurma şumudur, onun da tək Miri öhdəsində gələcək, öküz, kəl haylamağa, kotan qoşmağa da ehtiyac qalmayacaq. Belə arxayınlıqda duz, ləbləttə, bəhanədir; müharibənin qabaqkı kef-damaqlı çağları yada salıblar bu həriflər, sözləşiblər ki, "Naxçıvan diviziyası" adında, müharibənin on şiddətli vaxtı büsbütün qırılmış "diviziyada qırılan oğlanlar" hər il yazbaşı qalaq-qalaq yuxa bışirtirib, məkgünün düşən tək heyvandan burmabuynuz erkəklər seçib, Seyid kişidən adama bir "çetvert" çaxır gətirdib, arabaları qoşub "göy duz səfirin" çıxanda həm gedənbaş, həm də gələnbaş yollarda kefi baxdıqları kimi, bunlar da bir-iki gün o cür eləsinlər.

Belə şeydən qalmaq olar?

Çarpayıdan atılıb geyindi, qara xrom çəkməsini ayaqlarına çəkib, qara dəri paltosunu qoltuğuna vurdu. "Mən də gedirəm!" - dedi.

Hətta "Villis"lə iki yük maşınından başqa "Emadin"i də həyətdə görüb, məisinin papirosu papirosun oduna yandıra-yandıra, cod, xırıltılı səslə "hə, gedirəm" dediyini eşidəndə də heç nədən şübhələnməyib, "kef" havasını başından çıxartmadı.

Rayonun rəzisindən uzaqlaşib, hardasa Yevlax səmtində "aşxana" görür-görməz maşından yerə atıldı. "Siz əl-üzünüzü yuyun, qırığınız açılsın, yuxunuz dağılsın, bu Koroğlu dəlisi özü hər şeyi təşkil eliyəcək!" deyib aşxanaya cumdu.

Aşxananın müdiri əli təsbəhli, ağır bir kişi idi. Qara xrom çəkmələrini cırlıdada-cırlıdada, qara dəri paltosunu xışıldada-xışıldada üstünə yeriyən yelli oğlana gözücu baxıb, yerindən də tərpənmədi. Əmma yelli oğlan çox hay-küylü idi. "Azərbaycanın ən məşhur dörd nəfər adamı qonaq gəlib siz! Qaçaq-quldur qənimi Qılncı Qurban! Sosialist məyi qəhrəmanı Sultan mirlə! İlk bedkom sədri sədr Məddəd və ilk özək katibi Lüt Cəfər!" - deyib Qonaqlı yeniyetmələrinin doğrudan da "Azərbaycanın ən məşhur adamları" kimi tanıdıqları "dörd nəfər" in ad-sanı ilə o ağır kişini tərpəndib, bufətdəki qara "buxanka" çörəkdən, "qallandski su" dan və "pikuli" adında zay turşudan başqa, Kür balığı, gürcü çaxırı tapdırıb "kefcil hərifləri" içəri çağırdı. Qələbə günü Seyid kişinin şərəfi dilinə dəyərindən bəri "böyüklərin məclislərinin yaraşığına" çev-

rilmiş Koroğlu dölisini tamada seçib, "dörd qardaşın dördünün dō bir yerdō sağığına tost" dedi. "Bülbül olun, qō fōsdō olmayın", - dedi. Bōdbōxtlōrin qō fōsdōn dō betōr bōdbōxtlik içində sınıtısını hiss etmədōn, nōrildōyib-guruldayıb, hōr birinin ayrılıqda, axırda da "dörd qardaşın bir balası tamadanın sağığına tost" dedi. O "kef"dōn başı ayılmamış, bir dō hardasa yol qırağında āhōnglō āğırdılmış alçaq bir daxmanın qabağında "piti" kōlmōsi oxuyanda maşından atılıb, piti ilō tut arağı "tōşkil elōdi". Dōmlōnib, köyrōlib, "Siz mōni necō istōyirsiniz, bu qocaman tōbiōt dō elō istōsin sizi!" - dedi. "Hōr övladın bir atası var, mōnim dōrd atam, dōrd arxam var!" - dedi. "Dōrd ata"dan birincisinin - : "ō dalōt mōcōssmōsi"nin xōtri üçün Maksim Qorkinin "Fırtına quşu" şerini oxudu, ikincisinin - "şan-şōhrōtli partiya xadimi"nin xōtri üçün Sōmōd Vurgunun "Rōhbōrō salam" şerini oxudu, üçüncüsünün - susqun, qōm-qōssōli Lütün xōtri üçün Koroğlunun "Şad ol, könlüm, nō mōlulsan" mahnısını, dōrdüncüsünün - sōdr Mōdōdin xōtri üçün isō sōdr Mōdōdin özünün mahnısını oxudu: "Sōn haralısan, haralı, durnam? Ovçu ōlindōn yaralı durnam. Yar-yoldaşından aralı durnam. Hōm buralı, hōm oralı durnam". Gör bir, yazıq kişiyō necō kef verirmiş!.. Yeddi il sōkkiz aydan sonra indicō görüldü ki, mahnı qurtaranda Cōfōr ōminin dodaqları tıtrōdi, gözōri doldu. Sōdr Mōdōd özünü bir tōrōfō tutub yaylığını çıxartdı. Sultan ōmi özünü o biri tōrōfō tutub inildōdi. Hōtta Qurban ōmi dō qōhōrlōnōn kimi oldu vō açıq-aşkar qōzōblō ayağa qalxıb, "Kef qurtardı!" - dedi. "Müslüm sōni qaytaracaq burdan. Naxçıvanda bizim işimiz çoxdu. Sōn dōrsdōn qalma", - dedi. Uzunqulaq onda da qanmadı ki, sōfōr duz sōfōri deyil. "Hara qurtarır?! Kef tōzō başlanır! Koroğlu dōlisi hōlō tōzō qızışır! Dōrsdōn-zaddan nigaran qalma. Bir hōftōnin dōrslōrini bir geceyō hazırlıyaram!" - deyib özünü "Emadin"ō basdı.

Dal oturacaqda qalın, sarı kürk vardı. Qış aylarında kürk hōmişō orda olurdu.

Sultan ōmi Müslümün yanında oturub, başını dōndōrib, mōzlum- mōzlum "Qayıt, qurbanın olum" deyōndō ōrkōyün qanmaz, ōmisinin kōdōrindōn dō bir şey qanmadı, Sultan ō mirliyō qırx ikinci ildō verilmiş "komandir kürkü"nü çiyinō salıb, özünü dartub ōlini irōli uzatdı: "Vperiyod! Tolko vperiyod! Yalnız irōli!"

Kürkün arasında xumarlanıb, mürğölōyib, oyananda yenō "Vperiyod" deyō-deyō, quzeylōrinō qar çilōnmış tōpōlōrō, quroydan āğarmış qanqallara vō sarı, qızılı, çōhrayı çalan qōribō dağlara tamaşa edō-edō axşama

qəddər yol gedib, dağ aşırımına oxşayan hündür bir yerdə soyuq külək vıyılması ilə "Emadin" in içində uğultu salan güclü yağış şappıltısını eşidən qəddər kef həvəsində düşmüşdü. Vıyılıtdan, şappılıtdan, uğultudan bezikib, həvəsində düşündən sonra iş, div yuxusuna gedib, bir də o vaxt oyandı ki, yay gecələrində Qonaqlının qəbristanından o yandakı qarğıdalı sahələrində xorultu qoparan qaban sürülərinin xorta-xortu dünyanı götürmüşdü. "Emadin" in şüşəsinin içəriyə güclü işıq vurub, başı şişmiş, gözləri dumanlanmış uzunqulağı kor eləyib, dərhal da keçib gedəndə ardınca ikinci işıq, üçüncü işıq vururdu. Uzunqulağın xəbəri yoxdu ki, Qonaqlının qarğıdalı sahələrində xorultu salan qaban sürülərində başqa, dünyada "Stüdobekker" adında nəhəng, xorultulu maşınlar da var. "İkinci cəbhə" deyilən cəbhə açılanda yəni Amerika ilə İngiltərənin də faşizmə qarşı müharibəyə qoşulanda Qonaqlıda meydana çıxan "yaşni paraşok" da, sonralar "kitayski fanar", "kitayski termos", "kitayski makentoş" da Cənubdan bu maşınlarda daşınmışdı. Xəbəri yoxdu ki, "bizimkilər topa tutulandan", "Milli hökumət yıxılandan" sonra dekabrın on ikisində iyirmisən qəddər Culfaya axın-axın yığılıb bu taya pənah gətirən Demokratlarımızı da bu maşınlar daşmışdılar; bu küləkli, yağışlı gecədə əlində qalasının, əlində çayının yarğanı qırağında "Emadin" in şüşəsinin içəriyə gur işıq vura-vura, "Etibarlı yer" adlandırılmış "Şeyx Xorasan" məqbərəsinin yanından keçdikcə dərziyə, dağa xorultu salan "Stüdobekker"lər də qaçqınlarla - mühacirlərlə dolu idi; xəbəri yoxdu ki, "kalon"da axırıncı "Stüdobekker" Şeyx Xorasan məqbərəsinin yanında dayanmışdı, "kabinka"dən boz kepkalı, boz paltolu, arıq, zərif bir ziyalı ilə ağbəniz bir polkovnik düşmüşdü; o arıq, zərif ziyalı Demokrat firqəsinin sədri Xalxali - Mircəfər Pişvəri idi, o ağbəniz polkovnik isə "Müəllim", alim və çəkist Məhərrəm Məhərrəmovdu. Əllərini bıçaq kimi kəsən küləyin, üzünü dolu kimi döyən iri damlaların altına çıxanda fəhmi bir ona çatdı ki, "quş dimdiyi" burnunun ucunda yağış suyu titrəyən Müslümü sorğu-suala tutsun: "O nə xorhaxordu?", "Niyə dayanmışıq?", "Mim hanı?", "Naxçıvana çoxmu qalıb?", "Saat neçədi?" - və sair. Müslümün nə dörd təkəri dalda, iki təkəri qabaqda, əjdaha maşın "Stüdobekker" barədə dedikləri beynini tərpətdi, nə "çəkist Məhərrəm", nə "əlində qalası", nə "Şeyx Xorasan məqbərəsi", nə də "dibində kəlləsinin sal daş" olan ilan dağı. "Dörd atası'nın dördü də "Stüdobekker"dən düşən o iki adamla "aşağıya", yəni əlində çayının qırağında pəncərələri saralan kəndə enmişdilər. Niyə? "Çünki Naxçıvana

belə gecə vaxtı gedib cəmaatı narahat eləməyə istəmədi". Burada -"Xanəqah" deyilən kənddə isə "Şeyx Xorasan türbəsi"nin gələnlərinin gecələməyindən ötrü qonaq otağı vardı. "Dörd ata"nın dördünün də məsləhəti belə idi ki, bu qarış-arğac Culfa yolu ağzında hər yənin "bit saldı" qonaq otağında qalmaqdansa, Bircə bala elə "Emadin"də uzansın. Hiss etmədi ki, "ata"ları onu özərindən ayırırdılar.

Fəhmi bircə buna çatdı ki, yola çıxanda əmisinin həmişə özü ilə götürdüyü "kitayski termos"u açıb, "saçaqlı konfet" deyilən, şam kimi uzun konfetdən qırıb ağzına atıb, samovarın lüləsindən təzəcə düşmüş kimi qaynar, diviyatlı çayla yangısını söndürdü, iki küpə piti ilə aşırdığı yarımcı Sitr tut arağının beynini yenidən yelləndirdiyini hiss edib, qabaq oturacaqda təzəcə mürgüləyən Müslümü dümsüklədi, "Radionu qurtdala bir şey tap!" - dedi. Bədbəxt hardan bilirdi ki, "ata"ları burada təhlükəli siyasi iş gördükləri yerdə artıq səs-küyü Müslümə də qadağa eləmişdilər. Əmma Müslüm elə o vaxtlardan bu yelbeyinin əsiri idi. Ağ daş evdə gecənin bir aləmində oyanıb Sultan əmini çarpayıda görməyində yelbeyin əlini dərhal telefona uzadardı, "Ə mim yoxdu, darıxıram, gəl kəndə apar məni", - deyirdi. Və ya bazar günləri məktəbin həyətinə, kəndin ara-bərsində səssizlikdən qulaq tutulanda, idarədə isə Qudalı Mürsəlin "çötkə"sinin çaqqıllılarından başqa bir şey eşidilməyində yenə telefonun dastəyini götürürdü: "Müslüm, gəl şəhərə apar!" Müslümün həmişə bircə cavabı vardı: "Baş üstə". "Qurtdala, bir şey tap" əminin cavabında "Bu vaxt radioda heç nə olmaz" deməli idi, əmma yazıq yenə "Baş üstə" dedi və yuxusuzluqdan, "quş dimdiyi" burnunun tez-tez "rulu" dimdiklədiyinə baxmayaraq, hansı ölkədəsə musiqisiz-filansız məniyə bir rəb tapdı. Yelbeyin o rəbin avazına başını yelləy-yelley xumarlanıb yenidən yuxuya getdi və bildi ki, o küləkli, yağışlı gecədə "dörd atası"nın dördü də yağışın altında idi. Yeddi il səkkiz aydan sonra, indicə xəbərlə tuturdu ki, "varidatı" - "Verəs" kitabxanayı o gecə sel-suyun, palçıqın-zımrığın içində yığıdırıb, çadıra, palaza büküblər, üstündən Naxçıvan duzu doldurub, "duz yükü" adı ilə gətirib, vətəncə qoyun fermasında kahaya qoyublar ki, kahanın istisində suyu çəkilsin, sonra susuz Xırrançayın axarında daşığa səriblər ki, gün buludun arasından çıxanda daşıqda kitablara da həmişəni dəysin. Elə həmin bu vaxt - dekabrın iyirmi ikisində o teleqram, "Erməni katolikoslarının məktublarının Türkcüyə tərcümələrinin və Sultanın, Məhərrəmlə Şaşa Babayevin "Dünya xalqlarına müraciəti, yəni o vaxt hələ

təzə təşkil edilmiş "OON"-a- Birləşmiş Millətlər Təşkilatına müraciət məktubu üstündə həngam qopubmuş; Mirqəzəb Persi adamlarının hamısını söyləyib kabinetdən qovubmuş ki, "Bircə sutqa vaxtımız var. Telegramı alıb şeyx törmələri ilə əsablərini sürgün eləməsiniz, özünüz həbs olunacaqsınız!" Uzunqulağın xəbəri yoxdu ki, həmin həngamın başqa bir ciddi səbəbi də varmış; deməli, "Yağır Məmmədlinin oğlu"nun, yəni Çax-çuxun Xanəgah kəndində də adamı varmış. "Şeyx Xorasan" türbəsinə gəlib-gedənlər göz qoyurmuş; o tayda top atışı altında qurğandan sonra bu taya qayıdanda "Yağır agentin" - Yağır Məmmədlinin zibili Çax-çux, Sultanın Xanəgahda Xalxali-Pişvəri ilə görüşdüyünü də, kitabların yığıldığını da bilib, elə o gecə - dekabrın iyirminə bir "depeş" Persi, bir "depeş" də Mirqəzəbin özünü göndərmiş. O "depeş"lərin ikisinin də məzmunu təxminən belə imiş ki, şeyx qardaşları, Qılınç Qurbanla, Lüt Cəfərli bir yerdə, Pişvərinin, Məhərrəm Məhərrəmovun iştirakı ilə "İttihadi-İslam" firqəsinin kitabxanasını Şeyx Xorasan türbəsinə apardılar... Yazmış ki, "Bu iş şahidliyimi məhkəmədə deməyi söz verirəm və belə hesab edirəm ki, şeyx qardaşlarının "delo"sunu bağlayıb, prokurora vermək olar". Həngam də elə bundan başlaymış; "telegramla", məktublarla yanaşı, həm də kitabxananın üstündə imiş və bunu Mirqəzəbin özü ilə Persi'nin başqa, Arazdan o yana "Çarvadar klicəkasi" ilə gedib-gələnlər də, rayondakı "rabotnik"lərdən Xudiyevli Gülənov, Saylov və RİK Atamalı da, Çax-çuxla yanaşı Xəlvti də, Xəlvtin "gələli" - Qeybəli ilə Qayım da bilirmişlər. Çax-çux özü daxmasının qabağında kişmiş satmağında, Comərdin, Şeyx Məhəmmədin, Şeyx Ağ ı mirli Şeyx Boz ı mirin barəsində çətin-pərdən danışmağında olsa da, Gülənovun ıksəriyyəti Güllənoğullardan, Qudalılardan olduğuna görə "məhlə milisionerləri" adlanan "qoçuları"ndan başlamış, Qudalılardan uşaqlarına qədr dağılışıb "iki məşin Quran" axtarıbmışlar. Heç kəsin gümanına gəlmirmiş ki, "iki məşin. Quran" elə orda - çaylaqda imiş. Abı çobanlardan ağır-kirli yun yığıb, "Vərəsə"nin üstünə sərmiş, kitablardan quruyanlarını seçib, yuna büküb, Çürük Aşığın, Qonaqlıda "Dam direktor" ləğv edilmiş şur olan ılsız müəllimlə onun öz evinin damında xəlvəti "Astronomiya" (isləndə "Kainat elmi") öyrətdiyi yetkin uşaqların qoyun-qoltuğuna qoyub sədr Məddəli ötürmüş və Sədr Məddəli "Xəzinə"ni gizlətməyi tələsirmiş. "Lap nəm də olsa, tez eləyin. Sonra qurudarıq. Tez eləyin!" -deyirmiş. Səbəbi isə bu imiş ki, Məddəli "özümüzünkülərdən ehtiyat-

lanırmış". Məhərrəm Məhərrəmovdan, Qılınc Qurbandan, Lüt Cəfərdən, Təftiş Abbasdan. Çünki həngam qopandan sonra "özümüzünkülərdən" heç biri "Vərəs"nin gizli dilməyinin tərfdən deyilmiş: Məhərrəm Bakıdan Sultana tez-tez zəng vururmuş ki, "delo"da katolikosların məktubları, "OON"-a müraciət-filan göstərilmir, Azərbaycanca, Türkiyədə tutqular, qırğınlar barədə işarə də yoxdur, - gizli dilir hər şey; əsas ittiham "Vərəs"dir, "Vərəs"ni təcili qaytarıb rəsmi imtina edəsiniz, əlləriniz, əlləriniz tutarlı əsas qalmaz". Qurban da tez-tez Məddə, gah da Sultana qışqırıb-bağırırmış ki, "Tərzinin bir gözünü insan həyatı, o biri gözünü "Vərəs" qoyulubsa, "Vərəs"yə görə niyə güdaza verirsiniz özünüzü?!" Lüt də, Təftiş də gah rayonda Sultana, gah çaylaqda - kitabların yanında Məddə yalvarırmışlar, təkid edirmişlər: "Aparın təhvil verin, canınızı qurtarın". Əmma nə Qurbanın xəbəri varmış ki, "Vərəs" necə vərəsdir, nə də Lütün, Təftişin xəbəri varmış ki, "Varidat" - "Xəzinə" Məhəmmədin, Şeyx Ağ Mirin, Şeyx Boz Mirin və fədalərin əlləri ilə yazılısa da, "Süleyman padşahın xəzinəsi"dir. Bu kənddə hələ heç kəs bilmir ki, məktəbin ağıllı-kamallı direktoru, "Qonaqlının istəklili həkimi" - rus qızı Sestranın istəkliliəri əlsgər müəllim niyə "Dam direktor" olub; yəni əlsgər müəllimin öz ikinərtəbəli evinin çardağında uşaqlara "ulduz-mulduz" danışmağının səbəbi" bu "Vərəs"dən götürülmüş tarixdən ibarətdir. Abının özünün xəlqəti yol qıraqlarında, divar diblərində oturub "qərib adamlarla kəlmələşməyi" də bu varidatla bağlıdır. Cəmi bəşərin dilində gəzir ki, "Süleyman peyğəmbərin xəzinəsi qalıb, üstündə ilan yatır". Hardadır o "Xəzinə"? O necə ilandır ki, heç əl çəkmir "Xəzinə"dən. Bir kimsənin xəbəri yoxdur ki, Vətəndən tərlik salınıb "Türk" döndərilən Od rəisin, Ev rəyi ikən "Yevrey", rüz ikən "Rus"ə, Ağüz ikən "Oğuz"ə döndərilən; lərin səlməni o "Solomon" - "Süleyman!.." "Süleymandan qalan dünyadan" inci götürməyi cürət edənləri o ilan dübarə çalib öldürür. Varis bilməlidir ki, Məhərrəmin, Şaşanın Bakıdan zənglərindən sonra, Qurbanın qışqır-bağırından, Lütün, Təftişin yalvar-yaxarından sonra Sultan yumşalıbmış; "avariya" günündən əvvəlki gecə gedib orda - çaylaqda Məddə təklif edib ki, "Bəlkə təhvil verək?"

Məddə deyib: "Vərəs qardaşlarımızın zindanda kəsilən başlarıdır. Nəyi təhvil verək? Qardaşlarımızın başlarını, ya özümüzü?"

Sultan deyib: "Tək sənnən mən yox, Abı da, Cəfərnin Qurban da bulaşblar bu işə. "Hümmof"dən - Nərimanovdan başlanıb bu iş, Lenin

çatıb, on səkkizinci ildə Mustafa Kamal Paşaya çatıb, "Rus ordusu"adı altında Anadolunu azad edən Türklər ordusunun təşkili də ümumbəşəri xilaskarlıq namınə təşkil olunub. Hamısı qırılıb! Hamısı! Atatürkün Türkiyədə bir nəfər də yaxın adamı qalmayıb, qaçıb Dərbənddə gizlənilər, ordan da buraya - Şimalımıza dağılışıblar. Türk sən, mən, Abı, Çürük özümüzü təhvil versək, işğəncələrə eyni dərəcədə dözmə biləcəyikmi hamımız, hətta Atatürk nəslini də qırğına verməyəcəyikmi?!"

Məddə deyib: "Vərsən nəsilbənsil "Muğ" yetirmək üçün deyilmi, dadaş?! Əslrən qırıl-qırıl dağılışan Türk hələ də dünyanın ən böyük xalqı deyilmi?! Mən bilirəm, bundan sonra da çox qıracaqlar bizi. Yerdə qalanların umudu nədi, dadaş?! "Vərsən"ni versən, Türk kar-kor qalıb tamam savadsızlaşmazmı?! Odə rəliyimiz tamam unudulmazmı, dadaş?!"

Sultan hirsənib deyib: "Məsələn elə ondadı ki, Türk qırılandan sonra kitabları açan da olmuyacaqsə, necə yetişəcək nəsilbənsil "Muğ" -Bağ?! "İttihadi İslam", damğası var kitabxananın üstündə. Stalinin teleqramının cavabında əsaslı ittihamnamə hazırladırb cəllad! Panislamizmdə, "Mövlud" gecələrində din yaymaqda təqsirləndirir hamımızı. Məhz buna görə imkan vermiş geniş miqyasda "Mövlud"ə ki, bütün kəndlərdə dərəcələri yığılanları qeydə alsınlar, antisovet din təşkilatı üzvləri kimi hamını yığıdırsınlar! Ondan sonra sahibi kim olacaq "Vərsən"nin?!"

Qisası, Məddənin sözü qalmayıb. Qərara gəliblər ki, kitabxanayı təhvil versinlər, əvəzində bütün Pünhanları, Ustad "Aşıq" - əsəqlən səfərbər eyləyib yaddaşlarda qalan həqiqətləri yazdırıb dərslək kimi yaysınlar.

Məddə lap əlacsız qalıb, deyib: "Mirqəzbin folklorçu professoru əsəqlərdən dostanların əksəriyyətinə yığıb, "dəri"sini - Odə rini çıxarıb. əsəğ - "Aşıq"lara tapşır daha yazıya almasınlar, elə şəfahi şərhə keçsinlər, görək başımıza nə gəlir".

Xırrançay axarında çox kədərli gecə olub o gecə; qardaşlar Abını, Qılıncı, Təftişə çağırtdırıb, qərarı deyiblər ki, kimlərin hansı rayonlara, hansı kəndlərdə gedəcəyini müəyyənləşdirdinlər. əmma burada Məddə birdən gülüb. Özü də elə gülüb ki, Sultan lap çəşib gözünü döyüb, qışqırıb ki, "Başa düşmürəm gülməli nə var burda, dadaş?!"

Rəhmətlik deyib: "Gülməli yox, ciddi sözlər var, dadaş. Ün eşidən qardaşlarımız "Vərsən"yə varisi Ün əsasında təyin eleyiblərsə, belə çıxmırmı ki, təyin olunan Varis bu kitabxanayı oxumalı və başqalarına da oxutmalıdır?!"

Bununla da mübahisəyə, şəkk-şübhələrə son qoyub o rəhmətlik. Elə ordaca yəyilib, indi bu nadan Səməd xarabalıqda Abının qabağında necə oturubsa, Məddə eləcə oturub, başlayıb vəsiyyəti eləməyə: "Dünya belə getmiyəcək, Abı. Məndə inam var, sən görəcəksən hər şeyi. Elə ki gördün Stalin yoxdu, Elmin zamanıdır, varisə deyərsən: "Məddənin öz dilində eşitmişəm, Varis bilməlidir ki, "Vərsə" mizi qoruyan var".

Sözünün bu yerində Abı birdən-birə yenə büzüşüb, xarabalıqda cild, kağız qırıntılarını göstərdi:

- Niyə belə oldu?! Baş açammıram. Əmma Məddənin Xırrançayda dediyini əsassız saymıram. Maşının dalına doldurduğumuzu Sultan yəqin ki, hardasa gizlədəcək. Nə hasil olacaq o zik-üzük qalıqdan? Məlum deyil. Ulu Bağ əslimin "Xəzinə"si beynindədi indi. Araz, Kür üstə dağlarda Muğanlı, Muğan, Sadıqlı, Poylu, Kəsəmə, Ağtəpə, Qaratəpə, Şıxlı, Sarallı, Sarvəlli, Kəpənəkçi, Saracılı, Təkəli və sair, və sair kəndlər, obalar var. Hansına getsən sazı-filanı da atıb, əkin-tikinin dolanan ustad "Aşıq" - əsağ tapacaqsan, "Muğan" - Bağün kəlamı eşidəcəksən. Varis obaların adlarının əslini öyrənməli idi, etibar əlsinlər. Bircə-ikicə yerdə inansalar, açıb deyəcəklər ki, "Kəsəmə" kəndəri "Kəsəmə" - Odə səməndi. Yaradan Od-Həqiqəti. "Sadıqlı" kəndəri əsOdəğdi. Safəğ İnsanın Yaradan Həqiqəti. "Əlhom" kəlməsiyən tapacaqsan adamları. Əmma heç vaxt, heç vaxt unutma ki, yerində qulağı var bu SSRİ adlanan cəhənnəmdə. Bu gündən, bəlkə elə bu həqiqətə KeQeBenin nəzarəti altındasan... Mənin özüm də... çox açıq fəaliyyəttdə oldum burda. Belə vaxtlarda yaman quduzlaşır Xudiyevin yetirmələri, cəmaatin gözünün qabağında əzab-işgəncə verirlər mənə, döyürlər bu yaşda qocanı, qorxanlardan məlumət yığırlar. Hansı kənddə "Abdulla" adında molla görsən, bil ki, KQB-nin sağ əli hamısı, yəni ciblərində zəhər gəzdirirlər, xeyirdə, şərdə zəhərləyirlər Muğları. Çox, çox ehtiyatlı ol! Əmma lazım gələndə qurban verməyi bacarmaq lazımdı. "Güdazə vermək" deyil bu, Elm naminə qurban verməkdir! Düşün bu barədə! Çoxlu düşün! Və unutma ki, bircə ümid çıraq var indi sənə, o da Sultandı, oğul. O çıraq sönsə, tək sən yox, bütün nəslimiz-kökümüz zülmətə batar, bütün xalq uzun müddət zülmətdə qalar cavanlarımız bax bu "Dəli Səməd" kimi cahil, kor böyüyürlər!

Xarabalığın ağırlığı "çıraq sönsə" sözlərilə, sonra isə əminin gözünün için cəllad kimi dedi "Güdazə verməsin" sözlərilə birlişib

necə dözülməz ağırlıq saldısa, Səməd nə o günü qəddini düzəldə bildi, nə də ertəsi günü. Şüşəlinin "dal otağı"nda Abının, Çürüyün sazına-sözünə yığışan köhnə məktəb yoldaşları ilə yeyib-içəndə də, səhərişi sahələrdə çıxanda da Dam direktor Əlsgər müəllimin, otuzuncu, qırxıncı illərin tələbələri "Pünhan"lardan biri-birini qarışan tövsiyələr eşidirdi: "Xəlvəti şərait yaradılacaq, çekistlik öyrəncəksən, Bağdada, Həbəbdə, Şamda Elmimizə aid çoxlu məlumat oxuyacaqsan. İstanbulda, İzmirdə, Bursada, Ankaranın özündə adlarını dəyişmiş batin "Muğ"lar görəcəksən", - "Unutma, Sovet - SSRİ-də gizlin yayılıb hər yerə. "Abdulla"lar, "Əbdül"lər - zəhərli ilanlar addımını da izliyəcəklər"... Əmma, sözsöhbət nə qədər çox olsa da Abının iki kəlməsi Səmədin beynində çıxmırdı: "Çıraq sönsə..." Və özünün iki kəlməsi "Güdaza vermişəm!.. Güdaza vermişəm!.."

Haralarda gəzirdi Səməd, nə iş görürdü? Yaddaşında az-çox iz salan tövsiyələrin, məlumatların və o qoşa kəlmələrin ağırlığını unutmuşdu, az-çox unutturdu şeylər vardısı, o da çöllərdə rast gəldiyi müsibətlərdi; hələ yaşılıarpaq ikən düməğ ağarışan pambıq sahələrinin ara-bərlərində, tək-tük, yastıraqlı ağaclarının budaqlarından sallanan yüyürək-nənilərdə ağızlarına, gözlərinə milçək darıxmış, çıxışışan çağalar görürdü, bloknotunu çıxarıb tir-tir əsən barmaqlarla "Yasli! Yasli! Uşaq baxçaları! Yasli!r!" - yazırdı. Pıtraqlı, yağtikanlı düzərdə ayaq-yalın, qarmaıçıq skelet uşaqlar, uzun-uzun, qara-qara dırnaqlarla qanqal qabığı soyan skelet lələklər görüb, eyni qayda ilə tir-tir əsən barmaqlarla "Aclıq! Aclıq! Səfillik! Səfillik! Sahibsizlik! Sahibsizlik!" - yazırdı. Qızmar günəş altında, bankalarda qızcırmış qatığa bulanıq arx suyu qatıb quru cad çörəyini o sulu qatıqla isladan üzgün, qarayanıq qızlar, gəlinlər, üzgün, qaş-qabaqlı məktəb uşaqları görüb, həmin cə tir-tir əsən barmaqlarla "Bezobraziye! Bezobraziye" - yazırdı. Gördüyü, yazdığı dəhşətləri harda, kimlərdə deyəcəksən, fəlakətin qarşısını ala biləcəyi bir şey eləyən biləcəkdimi? Yeganə şikayət yeri "raykom" adlanan o qırmızı tuf daş bina idi, ora da indi bomboşdu, çünki Sultan Əmirli orda deyildi, fikrində Bircə balasının "Güdaza vermişəm" - sözləri, bir də, şübhəsiz, Əmirli mülkünün, "Vərəsə"nin xarabəliyi, elə bil başını götürüb qaçmışdı. Səməd haraya, kimin üstünə getməli idi? Bilmirdi... Hardasa başını qaldırıb, boz "Pobeda"nı, Müslümü gördü. Şoferin hüznə:

- Sultan Mamedoviçin vəziyyəti yaxşı deyil. Səni çağırır, - dediyini eşidəndə bir əlini boğazına, o biri əlini maşının qapısına atdı.

Xİ ZİN ÜSTÜNDƏ YATAN İLAN

1

Oturacaqda ağzı açıq bir konvert vardı. Müslüm, yola düşür-düşməz, o konvertı işarə eləyib:

- Sənədi. Oxu, - dedi.

Səməd oxudu: "Kürəyimdə dünya ağırlığında yük var. Gəl götür üstümdən, heç olmasa bir az rahatlanım. Gəlmə sən, bəlkə də mənə görmüyəcəksən daha".

Müslüm:

- Cır at, - dedi. - Qayda belədi.

Səməd kağızı, konvertli birlikdə, xırda-xırda cırıb pıncırdan küləyi sovurdu. Sonra isə harda, nə vaxt yuxuya getdiyini bilmədi. Uşaqlıqla ilk gənclik arasında, əzəllərini tənə-tənə daşlaşdırmağa başladığı çağlarda, Sarıyerdəki haman göl dibində qara camış Qıllı Qeybalı ilə, Qudalaların cin-şeytan yığnağı ilə vuruşurdu. Yusif kimi gözəl Yusiflə Məmməddə Xələf Zaldan başqa Müslüm də boz "Pobeda" ilə birlikdə orda - suyun altında idi, "rul"dan qoşa əlli tutub: "Sənə çağırır", - deyirdi. "Eşitmirsənmi?! Çağırır!" - deyirdi. Əmma daş əzəllər əskiyə dönmüşdü, qara camışın qıllı qollarının, cin-şeytan yığnağının yayış-üyüş qaraltılarının arasından çıxmaq mümkün deyildi. Müslümün təkəvli səsinə, göl dibinin uğultusundan başqa, Səməd öz xırıltısını eşidirdi və başa düşürdü ki, bir az da belə getsə boğulacaq. Odur ki, sən gücünü toplayıb, Qeybalının döşünə təkəv vurdu və bu təkəvli də yuxudan canını qurtardı.

Nəfəsi qaralırdı, ağrıdan başını tərpedi bilmirdi. Radioda bir-birinə qarışan dalğaların çatıltı-patıltısı qulaqlarını deşirdi. Çatıltı-patıltı kəsildikdə mühacir Aşıq Cavanın səsi eşidildi: "Xoca əziz sən qurban. Ağlama, oğul, ağlama. Ağlama, Məsim ağlama..."

Səməd elə gəlirdi ki, Müslüm bu verilişi məhz onun üçün tutub.

Üz-gözünü ydi:

- Əmin evində o qədər ağlamışam ki, ömrümün axırınacan yaş çıxmaz gözümdən, - dedi.

Müslüm yanakı baxıb, səməsinin üzündə nə gördü, dərhəl radionu söndürdü.

- Bağışla... çatmışıq. Onçun qurtdaladım, - dedi.

Və Səməd ancaq indi anladı ki, məşındadır, çatdıqları yer isə Bakıdır, Ərnək qır qoxusu ilə dolu, ala-tala işıqlı, dar bir küçə ilə üzə aşağı -eniş gedir.

Pencəyi arxadan - oturacağın söyləyində sürüşüb, sağ budunun altında əzilmişdi. Sağ əli də budunun altında qalıb, keyikib, tamam hərəkətsiz tən parçasına çevrilmişdi; elə hərəkətsizdi ki, barmaqlarında gizilti olmasaydı, Səməd iflic gümanına düşürdü. Ovuşdurub, silkələyib, maşının ora-burasına çırpıb əlini hərəkətə gətirdi və indicə hiss etdi ki, gözələrinə qor dolub, baxış dumanlanıb; "avariya" günü saqqızın altından kəndə doğru gedəndə ayağının altında yer necə çökəlib, dəniz kimi qabarıb dalğalanırdısa, Ərnək asfalt yol da elə dalğalanırdı.

Əlini Müslümün biləyinə atdı.

- Müslüm, aptek tap!... Qan təzyiqində ötrü bir şey... Başımın ağrısı kəsməli, bu vəziyyətdə heç yana çıxamıram. Gözümə qaranlıq çökək indicə.

Müslüm maşını qırağa verib saxladı. Oturacağa qara daş cildləri yada salan qara "padnos", "padnos"un üstünə isə "qranyonni stəkan" qoydu. Sultan Əminin termosunu oturacağı dalındakı cibdən çıxarıb çay tökdü, müharibədə sonra RİK Atamalıının açdırdığı "Əlillər emalatxanası"nda hazırlanıb şəhərdə və vağzallarda satılan "saçaqlı konfet"dən birini parçalayıb, stəkanın böyrünə qoydu.

- Hələ bir bunu iç. Aptek qaçmır, - dedi. Sultan Əminin termosu ilə samovarın lüləsindən indicə düşmüş kimi qaynar, diviyyətli çay da, "saçaqlı konfet" də Naxçıvan səfərini, o nadan, yelbeyin Ərköyünü xatırladırdı. Çoxmu keçmişdi o vaxtdan? O - qırx altıncı il, oktyabr, bu - əlli dörd, avqust. Düşündü ki, ilahi, səkkizcə ildə insan nə qədər dəyişirmiş! Köməyi, "yük götürməyi" çağıran Əmi də dəyişmişdi: acizləşmişdi, güzəştli olmuşdu? Deyəsən... Ağrı, ağrı, ağrı... Gözlərini yumub, qaynar çayı üfür-üfür, qurtum-qurtum içdi.

- Tök! Bir də tök! - dedi.

İkinci stəkanı konfetsiz içəndə başa düşdü ki, bu çay deyil, diviyyət də deyil, nə isə başqa şeydir. Gözlərini açıb Müslümə baxanda isə hiss etdi ki, daha nə ağrı var, nə də qaranlıq çökmək təhlükəsi.

Tənccüb içində, Səməd uşaq kimi sevindi.

- Bu nədi, ay fırıldaq, nə verdin mənə?

Müslüm güldü.

- Aptek-maptek lazım deyil ki?

- De görüm nədi axı bu?!

- Sultan Mamedoviç "dirilik suyu" deyir buna. Yemşın suyu. Tıziqi o dıqıq götürür.

- Doğrudan da, "dirilik suyu!" Yemşın!

- Qarışığı da var. Onu da bir allah bilir, bir dı Xızr Abı.

- Demıli, Abı düzldib?

Müslümün üzündın gülüş çkildi.

- O ili, avariyaadan iki-üç ay qabaq risq elmişdi Abı, ermınılın tız-tız qızışan, qan-qan deyın vaxtı Göyçıyı getmişdi. Ordan bizim "qoyun gözü" dediyimiz jənşen meyvısi gıtırmişdi. Jənşen kolunun boyu bir qarışdı, meyvısi elı yemişninki tıkidı. Mıncı odu bu. Kökü deyil. Kökün toxunmuruq biz. Çünki müqıddıs sayılır. Köksünü ötürüb, birdın-birı:

- Heyif! Heyif Göyçımızdınl! Belı dı dalıtsizlik olar, a kışi?! "Qardaş olub Haystan, Aazrıbaycan!.." Torpağımi versin "qardaşına", özü getsin Muğanın duzlaqlarına, Sibirin şaxtasına!.. Aşıq Hüseyin cavanın konsertini bu vaxta salırlar hımiş, ay Sımi. Niyı? Şır qarışandan sonra adam onsuz da qımlınır. Bir yandan da bu: "Ağlama, oğul, ağlama..." Necı ağlamayım? Müqıddıs dağlarımda müqıddıs dırmınılrim, sağlamlığımi gedib!.. O vaxtdan Sultan Mamedoviçi saxlayan elı budı. Yemşın hara, "jensen" hara?! Yer-yurd ıldın gedındı dil dı gedir! Sultan Mamedoviç deyir "y"ya "j" deyın Qazaxlardı, Rus Qazaxdan alıb bu "jənşen" kılınısini, arvadının adına da "Jənşen" qoyub! Onu da "jənşına" elıyib. İndı bax Gör Goyçı nıdı, Yemşın nıdı, "jənşına" nıdı?!

Sımdı astadan:

- Yaxşı, bısdı! - dedi. - Bilirım, alimlr yanında oturub alim olmusan! ımma adı şeyi qanmırsan: "Jənşına!..."

Sevinc getdi, iniltili xıstı ıminin evindın nıfrıtlı qaçan sırxoş nadanı xıcaltı tırı basdı.

Müslüm günahkar kimi, xeyli susub, sonra birdın danışmağa başladı.

- Qurbanın olum, kobud olma! Abı da danlayır mını... "Qiyabi oxuyursan, ali tıhsil alırsan. Dilindın söz çıxanda fikirlışdı, ay oğul". Deyirım, ay baba, bütün o tay-bu tay Azrıbaycan "dırmın" deyir "dırmın" eşidir. Nı büyük xıta elıyırım ki, hır dı "dırmına gılmışım" deyındı bu qıdır danlayırsan". Deyir: "Evimiz elı onda yıxılıb ki, o tay-bu tay Azrıbaycan da "dırmın" deyir, bütün Türkiyı dı, Türkmınistan da, Özbıkistan, Qırğızıstan da, Tatarstan da, Başqırstan, Göy Oğuz, Uyğur-fılan da! Bir fikirlışın yoxdu ki, "yemşın"" deyil bu,

"yemşən" suyu deyil, YemSəndi! YemSən! YemSən! Bu kəlməni sənin dilinə verən bədbəxt "Dərmən" deyib. Yəni "dərirəm!". Budu bax, qaynadıram, tökürom termosə, apanrsan Sultanım içir, ikic dəqiqəyə qan tənizi düşür, sən də fıkırdaşırsən ki, "Bah, bah, bu Xızr Abı nə müd-rik adamdı!". Mon deyilom müdrik, ay oğul, sən yem yaradıb "YemSən" deyəndi! Tanımırsan sən yem yaradanı...

Səndə termosə baxırdı. İndi o da bir az günahkar kimi idi.

- Belə çıxır ki, çay adına kişinin dərmənini içmişəm həmişə?!.. Təhkimçilikdən qayıdanda Xeyrə arvadın samovarını gözləməzdim, bu termosun üstü cumardım... Eşşə klyə bax!.. Öldüm ey!..

- Allah eləməsin!.. Bundan bilirsən nə qədərdir? - Müslüm oturacağından - termosun yanından büzümlü torbə çıxartdı, büzümlərini aralayıb, ovcunda quru YemSən - "Jensen" göstərdi. - Budu ha!.. Xeyrə arvad da var bundan. O taydan gətirib vaxtılı. Boxçaçıq yidi, Qaymaq çıxıyidi bir də budu, xarabə olmur, istər yüz il saxla. Sultan Mamedoviçin kabinetində stolun siyirməlinin hansını açsan elə YemSəndi. İsti-isti içəndə ikic dəqiqəyə sağaldır.

Soyuq içəndə bir az gec təsir eləyir. Damarı genişdir, qanı durulaşdırır, başda ağrıyı götürür. Qara ciyərlər, ödə xeyir eləyir. Nə bilim, özgə neyləyir. Dam direktorun işgürr müəllimin arvadı Sestra "çudo"¹ deyir buna.

- O da bilir?

- Dam direktorunun da başağrısı var.

Rəhmətlik Məndəmi boğulanda, elə bilirdin sənə gir-astmadı.

- Atam da?!

- Onda lap pisinəniydi... Yəni heç görməyibsen?

- Yox...

- Məndəmin sağlığında KeQeBe yaman çəkirdi Abımı o yan-buyana. Abı da məcburuydu, aralı gəzirdi Sultan Mamedoviçdən. Bizim evə telefonu o vaxt qoydurdu Sultan Mamedoviç. Gecələr o cəlladnan danışandan sonra elə ki görürdüm rəngi dəyişib, əli də boğazındadı, o dəqiqə xoddayırdım məşını... "Emadin" idi onda. Elə gedirdim, elə qayıdırdım, Kəşyolda şaxə-budağa çırılmaqdan o gördüyün qara "Emadin" bomboz bozarırdı. Yarımca saata gedib gətirirdim Məndəmini. Qapıdan giren kimi sappadan-sağ eləyirdi Sultan Mamedoviçi.

¹ Möcüzə, xariqə.

İmgəyini ülgücnən çərtirdi. O vaxt cibində ülgüc gəzdirirdi Sultan Mamedoviç. Bir ülgüc də Məddəminin cibindəydi...

Yangısı kəsməsə də, Səməd daha iç bilməyib, stəkanı "padnos"a qoydu. Xəcalətinə, narahatlığına hiddət qarışmışdı.

- Mən hələ təzə-təzə qanıram Mirqəzəb kimdi. Burda, partiya məktəbində yoldaşlarım deyirdilər gecələr ekzemasının gicişiyi şiddətlənir, guya elə ona görə səhər qəddər zəng eləyir, zəhərliyə hamını... Hələ çox adam tanımır onu, Müslüm. Yaxşı oldu çağırırsınız mənə. Görmək istəyirəm, bu qəddər qan-qırğından sonra necə oturur müttəhim kürsüsündə. Niyə sürmürsən? Məncə, propusk¹-zad yazdırmaq lazım olacaq. Hər adamı buraxmazlar axı elə məhkəməyə. Sür!

Müslüm tərpənmədi. Dayanıqları yerdə küçə genişdi, hündür dəmir dirəklərdə sırt işıqlı lampaların qoşa cərgəsi uzanırdı. Təkkə-təkkə maşın keçirdi. Səkilərdə başları, yaxaları açıq, tərlə adamlar tərpənişirdilər. Müslüm gah maşınlara, gah adamlara baxsa da, puçurdan təzəcə çıxmış yarpaq rəngində, xırdaca gözəl rəndən görünürdü ki, fikri ayrı yerdə idi.

- Səməd... Söhbət var... Mən bilirəm, həyatınız, mühitinizdi sizi sarsıdan. Mənbəylərim yoxdu, ciddi söhbətətim var sənnən.

- ...mim bir şey olmasın!

- Yox, yox!.. Nə danışarsan?! Ayrı şeydi... Açıq, yolda qəsdən demədim. Qorxdum qızıışarsan, yoldan qayıdarsan.

- De görək!

- Bilirsənmi... Səni boş-boşuna çağırmaıblar... Qurban əmi Məhərrəm Abbasoviçnin danışanda yanıdaydım. Danışb qurtarandan sonra dedi get benzin götür, hazırlaş, təcili apar Səmədi, özünü də deynən vətəniyyəti yaxşı deyil kişinin. Çağırır. Əmma mən düzünü deyəcəm sənə. Rayondan Sultan Mamedoviç zəng vurublar.

- Kim?

- Çox adam...

- Məndən şikayət eləyiblər? Təhkimçilik eləmirəm, yığma köməyim də ymir.

- Hə...

- Nə olsun ki? Təhkimçilərin elə hamısı bütün günü kölgəliklərdə səvrişib çay içirlər. Kimdi iş görən? Faydası yoxdu təhkimçiliyin! Pambığı yağınların özlərinin rəhbər işçiləri var, daha bu "təhkimci" nədi?!

- Gülnov da danışb.

¹Buraxılış vərdəqi.

- Ə mimnən?! Mənim barımdı?!
- Hə... Deyib: "avara-sırgırdı, Məcnun olub çölləri düşüb, sən ad-sanını batırır. Biz, orqan işçilərinin də söz gəlir ki, katibin, partiyanın şərəfini qorumuruq".

Səməd çiyini çəkdi.

- Bezobraziyenin köhnə işidi böhtan atmaq. Ə mim tanımır mı Gülənovu?! Çoxlu qeydim var. Cəmaat it günündədi! Xəlvət Rəhimin, briqadirlərinin, mühasibinin dədlərini bellərinin şöləliyəcəm! O biri kolxozlarda olmamışam hələ. Başa düşürəm, Qurban Əmi niyə ayırır mənə işdən?! Səbəbini niyə gizlədir?! Bəs Əmimin yazdığı o "yük" nədi?

Müslüm elə küçüyə baxırdı.

- "Yük?.." Açıq, Elmi bərpə eliyəmmiyəcək Əmin. Yığdığımız cildlərin çoxu parça-parçadı, tük-tük, zik-üzük vırılqırdı. Tək bir "Sirli dənizlər" kitabı az-çox oxunur. "Dədə Qorqud...", "Koroğlunun Divlərinin müharibəsi..." Əmin istəyir elə bunlardan başlayasan. Qurban Əmi deyir "Səmədi işə qoşma hələ".

- Niyə?

- Bilmirəm, qardaşım. Bilsən də, incimə, mən çox şeyə qarışmamaram.

- Çox şey?! Nəyə?

- Qurban Əmi deyir Səməd sarsıntılıdı, Əmisini də çox sarsıdır. Beynini yükləmək olmaz onun. O nalı, deyir, al ondan, at getsin.

Səmədin qaşları düyünlü idi.

- Ə gər Qurban Əmi sənnən bu mövzuda danışsın, deməli, sən xəbərdarlıq eləyib ki, yolda mənim beynimi çox yükləmiyəsən? Burdan da belə nəticə çıxır ki, sən özün də sirsir dağarcığısan! Açıq danış! Bilirəm, sən də çekistsən. Çəkinməməndən! Sözü de!

Müslüm qızardı.

- Böyük adamların şoferlərinin hamısının qarnı sirsirə dolu olur, ay Səməd. Vəzifələri dəyişəndə niyə şoferlərini də özləriyənin aparırlar?

Hamısı elə sirsir görədi də! Sultan Mamedoviç deyir: "Bu planetdə nə qədər gözə görünməz mikrob varsa, "Xəzinə üstündə yatan İlan"ın da bir o qədər mikro ilan var. Mikroilanlar elə zəhərləyirlər ki, heç Bağlar da bilmirlər!.." Əmin yenə açıq, mərəd kişi söhbəti eləmək istəyir sənnən. Deyir: "Səmədnən aramızda çoxdu gizlin şey. Nə Əmisini tanıyır Səməd, nə də öz imkanlarını bilir". Sən, açıq, düşmənlərimizi də tanımırsan, qardaş. Sultan Mamedoviç deyir: "Şüşəli"yə yığışanlar

şpionajın heç beşdən biri də deyil". Moskvadan gələn bəllələrin hamısının kökü xaricdədi. Mikroilanları tanımalısan son. Onda daxilimizi, Bezobraziyenin özünü də tanıyarsan. Xalqı, vətəni qoruyanlarımıza köməyin dəyər. Sultan Mamedoviç deyir: "Bizim bir-birimizdən lap cüzi narazılığımızdan da dərhal istifadə edəyirlər, təhlükə törədirlər", ...Şamaxıdan bu yanda, Acıdırdə körpünün altında dirəklər laxlamışdı. Gördüm, körpü yırgalanır, üstlik, körpünün lap ortasından iki enli taxta çıxarıb qırağa qoyublar. O dəqiqə saxladım maşını, dala verdim, torpaq yolnan dolayı çıxdım asfalta. Xeyli qıraqda qoşa podfarnik saralırdı. Hiss edədim ki, kimdirlər, məhz onlardı biz tələ quranlar. Sonra gördüm dalmızca gəlirlər. Maşını qaza basdım.

Təhlükəni gərək vaxtında görəsən. Açıq, ölüm-dirimdi. Çax-çux Xalqı da tanımırsan sən, qardaş. Rütbəli adamdı. Həm də çox təhlükəlidi. Səni, bir tərəfdən, elə buna görə belə təcili çağırırlar. Təkcə min özü deyil səni çağırın. Bu sözü deməyi bilməzdim sən. İstəyirəm Məhərrəm Abbasoviçin əmiyin yanına hazır gedəsən. Başqa sözüm də var... Bir dəli şeytan deyir o sözü də de.

Dəli şeytana qulaq asım beynini yükləyim, yoxsa Qılncı Qurbanın xəbərdarlığını nəzərə alım, yükləməyim?..

Müslüm gülümsündə "quş dimdiyi" burnunun ucunda dəri dartılıb ağarırdı, sifətinin nazikliyini nisbətən tətli dodaqları qatlanıb dördəddəq olub Müslümü çirkinləşdirirdi, əmma xırdaca quş gözlərinin tətli yarpaq yaşıllığından necə mələhət saçılırdısa, Səməd özündən iki yaş böyük dostunu uşaq kimi qucaqlayıb bağrına basmaya bilmirdi.

Bu dəfə o mələhət olmadı. Çünki Müslüm süni gülümsünürdü.

- Yükləyim, yükləməyim?.. Niyə dillənmirsən? Səməd stəkanı göstərdi.

- Bunu götür. Sonra yüklə. Gözümü deşir bu stəkan.

"Dirilik suyu" elə ağır fikirlər oyatmışdı ki, bir tərəfdən "Mirqəzəb qalib gələn Kişi" ilə yeni münasibət yaratmağa, o biri tərəfdən "Mirqəzəb qalib gələn Kişi"yə yeni zərər vurmağa cəhd göstərən Bezobraziyə xadimlərinin çaxnaşmasına laqeyd qalmaq mümkün deyildi. Bezobraziyə hər yerdə hakim kəsilər, nə olar? Tutqu, sürgün, qırğın son həddə çatmazmı?!

Lakin Müslüm tamam başqa, gözlənilməz xəbərlər dedi:

- Bilirsənmi... iş bu yerdədi ki, bacı ikicanlıdı. Uşağı var. Dörd aylıq uşağı.

Səmədin sifəti birdən-birə tamam ifadəsiz oldu. Dodaqları keyləşdi. Nə qədər qərrib olsa da, sevgi adlı əzabı yalnız indi dərk edirdi.

- Gülgəzin... uşağı...

Müslüm, "bacı"nın adını Bircə balanın dilindən eşitdiyini heyrətlənilib, duruxub gözlərini döydü.

Səməd isə yenə birdən-birə dəyişmişdi. "Uşaq!.. Əminim evində... öz varisi... Mən ələ-ayağa dolacağam. Mən yaşamamalıyam!.. O sərxoşluq... O konyak şüşəsi... O zaks... Nəticəsi də bu..." Qıllı Qeybalının səsi gəlirdi: "Kimdəndi uşaq, ay Səməd? Sənnəndi, yoxsa Əmindən?! "Uşaq... Uşaq... Sultan Əminim qucağında öz balası!.."

Birdən yenə də darvaza qabağından ağ binanın içində baxanda düşündüklərini xatırladı, "sonsuz Əminin qucağında körpə gördü! Hiss etdi ki, belə gözlənilmədən qayıdan o sevinci gizlətmək istəmir. Əminə isə mane olurdu. Nə? Bu barədə düşündü: n:

- Dost olsaq da, çox açıq deyil aramız, - dedi. - "Gülgəz" adı eşidəndə gözlərin böyüdü... Eşit və bil, Müslüm, onnan mənim armada heç nə olmayıb. Heç nə! Çox pak qonşuluq olub, sonra istəy çevrilib, vəssalam. O da qurban olsun Sultan Əmirliyə, mən də! Bildin?! Uşaq!.. Uşaq demə, Müslüm, Sultan Əmirli üçün Əsl dirilik suyu de! Ağ Əmir, Boz Əmir de! Məhəmməd Əmir de! Məddə de! Sura de!.. On iki ildə şoferlik eləyirsən Sultan Əmirliyə, sirdaşı, qardaşı olmusan! Bilirsen uşaq nə deməkdi Sultan Əmirli üçün! Niyə mısırmıqlı danışsan uşaq barədə?!

Belə qışqırıb, birdən susdu.

"Pobeda"nın böyründə, küçənin işığında "podfornik"ləri sarala-sarala arxadan gələn bir "Villis" dayandı. Tünd abı kitelinin döşündə qızıl ulduz, çiyinlərində yaşıl zehli, zərli paqonları parıldayan bir mayor "rul"un - sükannın arxasından başını çıxarıb gülümsəyirdi.

- Xoş gördük, qadası. Xoş gəlmişən vətənimizin mərkəzinə! Son günlərin hadisələri yaman heyrətləndirir səni. Yadındadırmı dediklərim? Əmin qırx qazanın çalasıdı! Bütün dünyaynan bağlıdı! Hey elə qurban verir xalqına, özünü saxlayır. Qanmır ki, Eçmişdənin o qızıl xaçlı Varneti də bədsi ki, Sultan adında adam qalmasın bu dünyada!.. Nə çox baxırsan ora-burama, qadası, mənim bu görkəmə heyrətlənmə. Forma geyinmirik biz. Bu axşam xüsusi izn almışam ki, Bircə bala görsün Xalq Qudalovun Əsil sifətini!.. Ulduzuma yaman baxırsan! Sovetlər İttifaqının daxili və xarici düşmənlərinə qarşı mübarizəmi görü verilib.

İcazəniz keçim başqa söhbət:

- Gördüm gəlirsən, bu dəfə keçcəksən o qatilin tərəfində fəaliyyət göstərəcəksən. Baxtın gətirdi, bu dəfə Müslümün həssaslığı xilas elədi səni. Əmbə müvəqqəti sağlıqdı bu, qadası. Bu bir. Hə! Əyri yola düşsən, kim sağ qoyar səni?!

İkincisi, sən dön-dön demişdim Gülbənizi gör. Axır ki gördün. Əmbə qardaş qatilin mənasız təskin deyil. Bu da xeyrin deyil sən. Hə!

Səmədin əli qapının dəstəyində titrəyirdi.

Qapını açıb, bir andaca suya batmış əlini Çax-çuxun boğazına uzatdı. Lakin "Villis" vaxtında tərpəndi, qışıldayıb getdi.

Səməd özünü gəlmə bilmirdi. Müslüm ehtiyatla qolundan tutub, yavaşca çəkdi.

- Gəl, qardaşım... Allah özü bəlasını versin Bezobraziyenin! Gəl otur. Əmin intizar qalar.

Səməd keçib oturub, qapını çəkdi. Müslüm yenə süni güldü.

- Əmbə lap tumana əl apardı ha qanıqın köpəyöglü! Adanı üstəliyəndə şirdi, zor göründə tülküdü! Sultan əmirinin çörəyi halalın olsun! Rəhmətliklərin torpağı sanı yaşıyasan. Sən əmini necə istəyirsən, rəhmətliklər də elə istəyirmişlər bir-birlərini... Bu dörmən-dava işində savayı, Xızr Abının görücülüğü də var axı. Sən anayın qoynunda olanda anayın üzünə baxıb, Məddə əmi deyib: "Uşağın olan günü Sura rəhmətli gedəcək. Uşağı xərcləməsəniz, özü səlamət qalacaq, əmma doğar qarnı olmayacaq". Anan eşidib bunu, həkim gedib. Həkim də Abının sözünü təsdiq edib deyib: "Ya uşağından keç, ya canından". Anan canından keçib ki, Məddə əmi övladsız qalmasın... Sırağün gecə danışdı bunu mənə Sultan Mamedoviç, dedi: "Səmədin ürəyi anasının ürəyi idi..." Çox içibsiniz ikiniz də, nəslə olub, sən pis çıxıbsan evdə. Zəng vurdu Sultan Mamedoviç, getdim gördüm tək oturub tut ağacının altında, bu termosnan bu stəkan da qabağında. Stəkamı doldurmuşdu, içmirdi... İnsanın insana məhbəbbətinə bax ki, o da sən deyini dedi: "Mənim dirilik suyum Səməddi! Comərdi, Süleymandı Səməd! Məhbəmməd əmirdi Səməd! Ağ əmirdi, Boz əmirdi, Məddədi, Suradə Səməd!..."

Mən bilmirəm nə olub orda, gecə niyə elə çıxıbsan evdə. Bildiyim budu ki, sən gedəndən sonra Qurban əmi çox pis dalaşdı Sultan Mamedoviçlə. Açığını deyim sənə. "Beynini yükləmə" də, bu elə şeydi ki, alayarımcıq danışmaq olmaz, ay Səməd. Açığı belədi ki, Qurban əmi

lap ındazdın çıxıb, deyib: "Çağır o evdın belı filan qızını, bu dıqıq tırkim mindirib sıyırıcım atı aparacam, atacam atasının dağılmuşına, uşağı xırc elsin, bir söz-söhbət dı burdan çıxmasın".

Sultan Mamedoviç bacını yox, Xeyr arvadı çağırıb. Xeyrni dı ki tanıyırsan. Deyib "ata mindirmək olmaz, bu bir, ikincisi qoynu dolu zını atası evin qaytarsan, nı allah götürür bunu, nı bındı".

Qurban ımı qışqırıb ki, "Bı o cavanın dıli-divanı olub düzlür düşməyini götürürmi allahımız, bındımız?!"

Arvadı qovub, qalxıb yuxarı, yazıq, binıva bacının üstü düşüb ki, Sultan ı mirlinin evi, ailəsi dı, oğul-uşağı da Sımdı! ı mirli nıslinin varisini didrgin salsan, nı sını özün xoşbəxt ola bilırsın burda, nı dı ı mirliılr. Çıx get burdan, uşağı xırc el! Sonra da çıx kındin ortasına, deynın düşmın sözüdü deyılınin hamısı!.. Nı başını ağrıdım, axırda bacı deyib: "Uşaq-zad olmuyacaq". Özü dı gedib atasının evindı oturacaq, ölnıcn heç kınsin üzünı çıxmıyacaq.

Atası evindı di indi.

Arvad ırinin damının altunda deyilsı, nıdi bu, ay Sımdı?!

Haqlıdımı Qurban ımı?

Özü dı başa düşür ki, haqlı deyil. Dünın Sultan Mamedoviçi yola salanda ayrı hava çalardı: "Kıbinin dı qalsın, uşağın da. Mınl lazım olan budu ki, Sımdı onu bir dı o evdı görmısın", - dedi dön-dön. Sultan Mamedoviç söz verdi ki, bacının özünı dı, ı lızoğlunyan Hınıfı arvada da tapşıracıq, uşağa xıtlırdıymısın.

Tıklındı Sultan Mamedoviçin gözü dörd olmuşdu. Dıli kimi, öz-özünı danışardı: "Uşaq ıldın gedıcık, ıldın gedıcık" deyirdi. "Bezobraziye rahat buraxmıyacaq o bıdbıxtı. Şübhısiz, felyeton-filan da olacaq" deyirdi. Mını çağırdı. Soruşdu ki, "Ağlın nı kısır? Sımdın danışsam, Sımdı onun könlünı nur sala bilırmı ki, uşağa toxunmasın?" Özü soruşdu, özü dı dedi: "Bircı balamnan danışacam, balamı xilas elsin! Bir dıfı açıq, mırdanı kişı söhbıtimiz oldu, dözmıdi. Yıqın tıbiidi. Bir dı danışacam, Bircı balam özü qurtarmalıdı mını bu dardan! Kürıymdın yükü götürsün, bir az yaşayım, iş görüm!" Budu, ıslındı "yük" dediyim. Elm barıdı söhbıt getmir hıı.

İndi nı fikirdıdi Sultan Mamedoviç? Bilmırm. Mıncı, bu fikirdıdi ki, mıktub yazasan bacıya, mın aparım verim. Bu işi lıngitmık olmaz, ay Sımdı. Sultan Mamedoviç ı lızoğluna deyib qızı gözdn qoymasın. Bıdbıxtlıkdın o murdarlar ı lızoğlunu xıstıxanaya basıblar rayonda. Başa düşürsın?!

Çax-çux sındın çox çəkinir. Bilmirəm hansı bel-filan çatdırıb ona həyətdəki o xançal həvalatını. Elə ona görə KeQeBey çağırırdı mənə bu səhər, hava işıqlananda, dedi mənə mirilərlə nəfəslərini necə çəkirlər, o da məlumdu bizə. Sizin o Şaşanız o biri rayonda KQB-nin rəisiydi. Altmışa qədər "Muğ" buraxırdı məhkəmədən. Dözdük. Rütbəsinə artırıq, göndərdik Bakıda müavin eldik, öz ayaqlarınan güllə qabağına göndərdik. Sultanınız da o yolnan gedir. Hansı kənddə, hansı şəhərdə məhz kimlərdi "Muğ"lar - Bağlar, hamısı uçotdadı. Get mənim adımdan de Səmədə, əlini tərptətməsin, səlamət qalsın, ayrılсын UluBağlardan -"Muğanna"lardan. Onsuz da qırırlar. UluBağlar, Odur, Türk-filanlar. Ümumiyyətlə Türkün qəbri qazılıb, hələ o ikiyüzlük müharibə vaxtı - yeddinci əsrdə Türkün Dəddəsi hayana gedir, elə qəbir görür". "İndi işin axırıda" - dedi. - Səmədə başına çarə qılsın".

Səmədin beynində dəhşətli fikir dolanırdı: gizlətmədi, dedi:

- Sən axı deyəsən elə Bezobraziyəyi işləyirsən, Müslüm!

Şofer elə bil heç nə eşitmədi.

- Mənim vəzifəm düşməni görmək və tanıtdırmaqdı. Açıq, çox böyük təhlükə var, qardaş!.. Məhlə milisnərləri hərlənirlər dəmir yol xəstəxanasının qabağında. Bu səhər benzin götürəndən sonra ora sürdüm maşını. Palatanın qapısı bağlıydı. Açdırdım. Əlləzoğlu özünü üstümə saldı ki, "Mən dustağam burda! Sultana çatdır, evi mənim əlimdən yandırılar, gözü kölgəli eləyiblər mənə, deyirlər "Səmədə sənə ağaca çırpanda beynin silkələnib". Deyirlər "nöyüt qabıynan kibrit əlimizdədi, ayaq iziyn şəklini çəkmişik. Dilində kağız verib Səmədi tutdurmasan, beyin zədələndən öləksən". "Sultana sədəqə olum, Səmədi tutdurarammı?!.. "Mənə tez çıxartsın burdan, gedim göz-qulaq olum, balama sədəmə toxunmasın".

Belə şeylər dedi əlləzoğlu.

Vəziyyəti elədi ki, allah göstərməsin, özünü qəsd eliyər bacı. Günü bu gün qəsd eliyər. Ondan sonra, dilim qurusun, ölmüş bil Sultan Mamedoviçi!.. - Müslüm köksünü ötürüb, yaylıqla tərini sil-silə Səmədə baxdı. - Əgər beynini doğrudan da yüklədimsə, bağışla.

Ağır yox, "yük" elə dəhşətli idi ki, Səmədə maşını elə bu dəqiqə geri sürdürməyə istəyirdi.

- Kənddən çıxmamış deyəmməzdin?! Kitabxananın müsibəti düşdü araya... Orda ikicil kəlmə desəydin ki, iş bu yerdədi, bətnində Sultan mirlinin balasını gəzdirən qadının qabağında diz çökərdim mənə, yal-

varardım! Hamının gözünün qabağında yalvarardım... Gülgəzin özünün danışardım. Təccüblənmə! Böyük səhv eləmişən, Müslüm! Düzəltmək lazımdı bu səhvi. Özü də təcili! Qayıtmalıyıq! Xilas etməliyik uşağı, Müslüm! Zəng vuranlar da cəhənnəm olsunlar, Mirqəzəb də, Pers də! Çax-çux da! Bezobraziyeni bircə çıxışnan darmadağın eliyərim! Bloknotumda çoxlu şikayətlər var. Bir-birindən müsibətli, açıq cinayətlər eləyib Bezobraziye! Döndər maşını! Döndər gedək benzin götür, qazı bas! Əminim düz fikirləşir. Arvadı bilirsən necə adamdı?! Ürəyindəkini gözəlriyən deyən lal-dinməz mələkdə! Başqasının ürəyini də bircə baxışnan görən, nadir həssas insandı! Duyacaq, o saat başa düşcək sözümü! Yorulmusansa, keç bu yana. Rulda çoxdan oturmasam da, sürürəm. Gözüyün acısını alarsan, sonra özün oturarsan. Döndər! Gedək, yaxşı xəbərlərin gələk mənim yanına!

Təzə yarpaq gözərlər məhbəbətdə doldu:

- Qadan alım! Bir dəni oğulsan! Tayın-bərabərin yoxdu! Əmbə qayıdammırıq, qardaşım! Yaxşısı budu məktub yaz, məktubunu aparım.

Sənin özünü aparammaram.

- Niyə?!

- Mümkün deyil, ay Səməd. Bezobraziye dağılmasa, qayıdammazsan sən. Tutarlar. Qayıtsan, Sultan Mamedoviçin əhvalı xarab olar burda.

Uşağını xilas eləyib gəlib görürsən atası yoxdu.

Səmədin canından üşütmə keçdi.

- Müslüm! Nə çərdənlə yirsən?! Çoxmu ağırda kişinin vəziyyəti?!

Müslüm elə köksünü ötürürdü.

- Səni görməyə yaxşı olmuyacaq Sultan Mamedoviç. Bir də... Hər şeyi açıq deyimmirəm. Açıq... Rayondan qaçartmışıq biz səni. O murdarların səmtində qayıtsan, özün orda əlimizdən gedərsən, əmin də burda. Açıq, tələddə sən sən, əllə zoğlunu elə orda - xəstəxanada öldürüb səni lap asanca, cani kimi gülləliyərlər. Görmədinmi qızıb Çax-çux!

- Müslüm!.. Bilirəm, silahın var sənin bu maşında. Yolda səni qorumağa gücün çatır, istəsən... Sonrasından iş yoxdu. Açarı ver, düş keç bu yana! Keç!

Müslüm açarı çıxarıb ovcunda sıxdı.

- Ay Səməd! Dəliqanlıq yeri deyil. Neyniyə bilərsən axı sən o canavar sürüsü Bezobraziyeyə?! Bələk bir tədbirin var, de bilim, sonar verim açarı da!

Səməd tövşüyürdü.

- Bilmirəm... Hələlik ağıma gələn bunu ki, bu Bakı - Tiflis magistralı boyunda mənim çoxlu tələbəlik yoldaşlarım var. Qazı Məmmədli, Kürdəmird, Ucar, Göyçayda. Kürdəmirin Ucarın arasında bir aləm qohum-qurbamız var. Vaxtilə Birinci Aleksandr danışq aparıb İrannan, Ulu Bağın sarayının dörd dövründən, Elvənd dağına təklikləndən köçürtdürüb ki, özü nəzarət altında saxlasın. Abı danışdı bunu məni mülkün küllüyündə. Əmma vətənlər, partiya məktəbində də Elvəndilirdə deyirdilər: "Qohumuq biz". Yevlax heç, yığamadı ora. Əmma orda da var bizdən. Abı deyir Bərdə də lap çoxdu. Ağdam da elə, hamı Ağ Türkdü deyir. Gör nə qəddər vətənpəş, vətənpəşsiz qohum-qurbaya sahibiyik biz! Bezobrazienin qanını içməyi hazıram! Ver açarı! Düş, keç bu yana!

Müslüm üzünü yuxarı tutub, ağzını açıb, dərinləndən nəfəs aldı. Onun da havası çatışmırdı. Əmma şəhərdə ağır bükrüyə yox, professor Məhərrəmovun evinin cəmi yüz-yüz illi addımlığında dayandıqları bir vaxtda Səmədin qaynağına dözmürdü.

- Sən Ucar, Kürdəmir-filan deyirsən. Buralardı tanıdığın-bildiğin. Mənim babalarımın əslini bilirsənmi hardandı? Qarsdandı, Borçalıdan o yanda Ağbabalıdandı. Hamısı Ağdı ey! Saf Ağ! Ağ tərlik - Türk! İndi tək Qarsdakılar qalıblar. Ağbabalı mahalını büsbütün köçürdülər yurd- yuvalarından. Sən elə bilirsən tək Vatikandan Eçmişdzinin, Rusun məmləkəti bu? Xeyr, qardaşım. Allah bilir hansı əsrdə "Rey"don - o rəydənin qovublar Ağbabaları. "Baba" deyillər, BağBağün. "Bababani" adı daşıyan BağBağünlər. O sə rəy Odə rəridirlər... İndi gör nə deyirəm: Sultan Mamedoviç xeyli adam gizlədib orda-burda Ağbabalıların. Bəzilərini Moskva, Leningrad Yevreylərinin himayəsində göndərmiş, bir aləm xərçəklənmiş adlarını dəyişdirib pasport alıblar, gizlin yaşayırlar. "Xəzinə"mizin əslini, o nə qədimi Vatikandakı o Papa adlı İlanın altındadı. Bağlan hər yerdə batır, qardaşım! Hər yerdə! Belə bəladı bu. Sənin Ucarın- mucarın, Kürdəmirin, Ağdamın-filanın neyniyi bilər Bezobraziyeyi?! Nə Stalin ölə, nə Hitler, nə də ilanlar padşahı - şahmar İlanın minlərinin Stalinləri, Hitlerləri... Vətənlə-axır belə söhbət olmalıydı bizim aramızda. Bədbəxtlik burasındadı ki, Esə rəydənin Odə rərinin xəbəri olmayan "Yevrey"lərin, "Cühd"lərin əlinin öldürülər bizi, qardaşım! Elələri də ki, bilirsən, yüz-yüz milyonlardı bu xaraba dünyada!.. Başa düşdünmü dediyimi?! Mətləhim vətənlə: səbrini bas! Kükrəmə! Qayıtmaq olmaz, qardaşım! Səbr! Səbr! Səbr elə, qadan alım! Bir-iki bayram böyügəm səndən. Özün bilirsən, çox istəyirəm səni. İndiyəcnə bir dəfə də sözün-

dən çıxmamışam. İndi də çıxmaram. Qayıdaq deyirsən, qayıdırıq. Əmbə səbr elə, qulaq as, başqa sözüm də var.

İndi eşitdin ki, mən heç kəsdən az bilmirəm ətrafımızda baş verənləri. Bu heç. Qırx ikinci ildə rulda oturanda mənə cəmi on altı yaşım vardı. Dost-taşı danlayırdı Sultan Mamedoviçi ki, "Belə ana uşağına da rul tapşıralarmı?" Hamı təccüb eləyirdi ki, ildən-ayaqdan saz, möhkəm şoferləri qoyub niyə bu "quşu" götürüb Sultan Mamedoviç. Sonradan açıldı ki, general Pers, Xudiyev dərstini divara qısnayıb şeyx qardaşlarının barəsində material istiyəndə, elə o vaxtlar hər səhər xaş yediyin gör. Xaş nəçinnik deyilən NKVD Gülnov hər xaş vaxtı Sultan Mamedoviçin bir şoferini içirdib leş döndürmüş, sürüyüb Gəzyin Şənbənin otağında lüt-üryan soyundurmuş, ayılarda da təpiyin altına salırmış ki, "Bizim rabotnikin namusuna sataşmısan! Şeyx qardaşlarının şpionusan! Şənbəni ələ keçirib məlumat almaq istəyirsən!.." Gülnovun dalınca Sayılov çarmıxa çəkirmiş şoferi, Sayılovun dalınca Pers özü!.. Qırx birinci ildə qoşunumuz o taya keçəndə Culfada Xudiyev açıb bu sirri Sultan Mamedoviç, deyib: "Tarixin təkəri sizin xeyrinizə fırlanır. Əmbə siyahımıza düşən şoferlərdən uzaq olmasanız, təkərin altında qalarsınız". Sultan Mamedoviç yoxlayıb görüb raykomnan RİK-in qarajında tək bir nəfər milis düşməyib, o da şoferlərin ildən-ayaqda buyurduqları "Quş"du. Öz adı Müslüm, atasının adı Müslüm, familiyası da Müslüm. O saat tanıyıb, deyib: "Tez bura çağırın o Müslüm Müslüm oğlu Müslümü".

İçəri girəndə gördüm ayaq üstədi. Dedi: "Xəbərin varmı ki, atan Müslüm Müslüm oğlu Müslüm qəza komitəsində mənə şoferim olub, vuruşmada mənə bu qolumun üstə keçinib?" Dedim: "Bizim evdə səhər yerimizdə nə qalxanda da o barədə danışırıq, günorta da, axşam da". Dedi: "Mən istəyirəm atanı əvəz eliyəsən". Dedim: "Mənə bundan böyük arzum yoxdu". Dedi: "Arzuna çatmaqdan ötrü get pasport al. Gəl pasportunu göstər, əmrini al. Ordan da get qaraj müdirində açarı al, maşını qarajdan çıxart. Əmma bir şərtin götürürəm səni. Bığın, saqqalın çıxmamış, indidən yadda saxla: hardasa, kimsə bir qəddər araq təklif eləsə, bil ki, Gülnovun tapşırığından verir. Hardasa, kimsə, bir zənnə xeylağı üzün gülümsəsə, bil ki, Gülnovun tapşırığından gülümsəyir". Dedi: "Hamı bilir, sən də bil: Xaş nəçinnik Gülnovun iki qorxunc silahı var: birincisi araqdı, ikincisi zənnədi. Bu silahlardan özünü gözləmiyənlər, tələyə düşürlər, ömürlük tələdə qalırlar"... Beynim qanıydı.

Çox tıccüb elədim ki, araq nədi, zənən nədi, Sultan Əmirli kimi adamın dilində nə söhbətdi bu? Demə, o günü Sultan Mamedoviçin Ən tırfılı kolxoz sədri Cəbrayıl kişini tılyı salıbmışlar o murdarlar. Görmüş olarsan, Tahirli Sürməli Söylü adında gözəl arvad vardı. Əri Muxtar Sultan Mamedoviçin, Qurban Əmiyn, atamnan bir atyadda vuruşan adamlardanmış, kolxoz sədriymiş. Mühərib başlayan günü yerini Cəbrayıl verib Əsgər gedibmiş. Qırx ikinci ilin yazında "Qırılan diviziyada qırılanlar"nan bir yerdə ondan da qara kağız gəlmiş. Qurban Əmiyn Sultan Mamedoviç o Sürməli arvadı kursa göndərmək istəyirmiş ki, kursdan qayıdanda Tahirli partkom seçsinlər. Murdarlar guya Muxtar kişinin ailəsinə yoluxmaq münasibətiynə gedib Sürməlinin evində məclis düzəlmiş, Cəbrayıl da ora çağırtdırıblar, içirdib leş döndəriblər, çıxanda Sürməlinin də boğazına konyak töküblər, içəridə qoyub, eşikdən qapını bağlayıblar, kəndə səls yayıblar, qalmaqla qaldırıblar ki, bəs Cəbrayıl Əsgər ailəsinin namusuna sataşib, öz dostu Muxtarın arvadını zornan arvad eləyib özünə.

Getdik gördük Sürməlinin böyük oğlu Cümünün başına hava gəlmiş. Kiçik oğlu Tapdıq az qaldı özünü "Emadin"ın altına salsın. Sultan Mamedoviçin yaxasından yapışdı, qışqırdı ki, "Cəbrayıl tutulmalıdı! Tutulmasa, öldürəcəm onu!"

Maşını qarajdan çıxardan günü belə şeylər bildim.

On iki il keçib o vaxtdan.

Lüt Cəfər kimi durub-toxtamış kişini tılyı saldılar o Bezobraziye murdarları! Cəfər Əminin evinin Ətrafında on iki evi birdən xarabə qoydular! Axırda Sultan Mamedoviçin özünü tılyı saldılar! Çapalaya-çapalaya qalib! Dünün tılsiyi düşdü, bu torbaynan termosu çatdırammadım, indi Əlim ürəyimin üstədi ki, dərmənsiz qalib, görəsən necədi halı?!

Mən boş-bekara söz danışan deyiləm, qadan alım, qardaş. Bezobraziye qudurmuşları Ələzoğlunun "beyninin zədələnməsi"ni "eşq dəlisi" adına yazıblarsa, aydın deyilmi ki, qudurmuş it tutub səni?! Cəbrayıl kişini, Cəfər Əmini tutan it tutub! Sultan Əmini tutan it tutub! Hamanca zənən tılsidi, qadan alım, özü də lap yekəsinən!

Dünyada yeganə doğru elmənin kamil insan yetirmək yolunda can qoyanların tərbiyəsinə çıxıbsan sən. SafAğı mükəmməl bilməsən də irsiyyətcə Ağsan! Qəlbini billurdu! Ona görə də tez aldanansan. Hər rayonda lap min qohumun, dostun da olsa, Bezobraziyeyə qalib gələmməzsən! Bayaq danışdım Bezobraziyenin miqyasını...

Səməd öz dəyişmiş səsinin xırıltısını eşitdi:

- Müslüm!.. Çax-çuxun sözüynən saxlamamışdınmı maşını sənin küçüdə?! Mənin ayıq tərpinəmsəydin vurmali idi o məni! Qucağında siyirmə xançal vardı! "Mikroilan" deyilsənmi sənin özün?!

Müslümün rəngi ağardı.

- Yox! Yox! Nə danışırısan, qardaş! Mikroilan olsaydım, elə o körpüdə güdaza verərdim səni.

- Orda sənin özün də avariya qurbanı olardın. Ona görə qaçdın. Düzdü?!

Səmədin əlləri bayaq Çax-çuxun boğazına necə yönəlmişdisə, indi də elə yönəlib Müslümün ağzını-burnunu bir-birinə qatışdırdı.

- Danışma! Bəsdi zəhmətin! Şofer deyilsən sənin, çoxbilənlərdənsən! Sür!

Maşın Nizami kino-teatrının qabağundan sola burulub, 28 Aprel küçəsinin solunda, hər mərtəbəsi azı dörd metr hündürlüyündə, köhnə ikimərtəbəli bir binanın kino-teatra baxan tərəfində dayandı. Səməd bunu bilirdi. Özündə deyildi.

Müslüm termosla büzməli torbanı və qəzetə bükülü "padnos"la stəkanı qoltuğuna vurub düşüb, fırlanıb sağdakı qapını açdı, başını bulaya-bulaya, qanamış burnunu, gözünü sildikə, qanını göz yaşına qata-qata, qoluna girib Səmədi qalın, hündür, boz bir qapı qabağına apardı, geri yüyürüb, maşının qapılarını açarla bağladı, qayıdıb yenidən qoluna girdi, Səməd bunları da bilirdi. Sarsıntıdan ancaq onda az-çox ayıldı ki, Müslüm əlini qapıya uzadanda yuxanda zıncırov cingiltisinə bənzər cingilti eşidildi. Boz qapı açıldı. Müslüm onu ikinci mərtəbədə geniş, yarı-qaranlıq foyedən keçirib, - çatdıq, - dedi.

2

Bir nəhəng otaq solda idi, azı iki metr enində, taybatay açıq qapı arxasında - uzaq divar dibində şifonərlərdən və taxtlardan məlumdu ki, ora "spalni" - yataq otağı idi.

Bir nəhəng otaq da sağda idi, azı iki metr enində, taybatay açıq qapı arxasında - uzaq divarda uca rəflərdəki kitablardan məlumdu ki, ora kabinetdi.

"Spalni" ilə kabinetin ortalığındakı meydan genişliyinin üzərində büllür çılçıraq yanırdı. Çılçırağın altında nəhəng, çıpaq stolla qədim, ağır kreslolardan başqa heç nə yoxdu. Stolla kreslolardan o yandakı divar

iki nəhəng pəncərədən və nəhəng qapıdan ibarətdi. Pəncərələr də, qapı da taybatay açıq olduğuna görə, bütövlükdə azı üç yüz kvadratmetrlik mənzilin saray genişliyindən küçünün üzərində uzanan balkonun özü də ayrıca bir otaq kimi görünürdü. Sultan Əmi orada - balkonun ağıl-qaralı metal döşəməsində, böyük xalı - zili üstündə, yalxı maykada, üzü üstə uzanıb, ovcundakı yaylığı alnına sıxmışdı.

Səməd dumanlı təhlükə hissi ilə dolu canında, ruhunda nə baş verdiyini bir o qədər anlamadan dayanıb, gah Əminin çilçıraqdan işıldayan islaq, çal saçına, burulub gətirilmiş boynunda törə, gah da ağır bürkü və sükut içində kimsəsiz otaqlara tamaşa edirdi. Çoxbilmiş şoferin törətdiyi sarsıntıdan sonra elə bil qat-qarışıq yuxudan oyanmışdı, bu bürkü və sükut içində Əhalisi bağlara, sahilləri, parklara dağılmış avqust Bakısına düşdüyünü indicə anlayırdı. İnana bilmirdi ki, Əmisi beş gün bundan əvvəl, bu cür bürkü və sükut içində çamadanını götürüb, qapını bağlayıb, açan komendanta verib vəğzala getmişdi, orda - altıncı vaqonun ayaqlığının yanında bir az sərinləmək üçün dayananda perronun qəribəliyində o yaşıl vilyur şlyapanı, dəyirmi fanar gözələri, zərif, gümüşlü trubkanı görmüşdü.

İnanmaq mümkün deyildi ki, Əmisi iki gün bundan əvvəl bu doğma, Əziz adamın bu islaq, işıtlı çal saçlarını o qara, qıvrım saçların arasında görmüşdü, "Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünya" uçub dağılmışdı, "ideal" ölmüşdü və idealın Bircə balası ağ daş binadan qaçıb, boşluq-heçlik içində çalxanandan sonra, o qəbir kimi dar nömrədə, taxtabitili çarpayının yanında eynilə bu cür üzü üstə döşəli qalmışdı. Möcüzə kimi bir şey idi ki, Qılınç Qurbanla Xızr Abı "ölü səcdəgahı", diriltmişdilər, əvvəlki idealla müqayisə edilməz dərinlərdə böyük, o tay-bu taylı vətəninin heyranlıq igid, alim çəkistini çevrilmişdilər və Əmini tezəcə görməyi can atan xoflu Səməd, indi "Muğ" nəslində "Müəllim" in mənzilində yox, sözün əsl mənasında ibadətqahda dayanmışdı, üzü üstə döşəli ideali görür-görməz qaynayan göz yaşını uda-uda, qəlbinə-ruhuna hakim səcdəgahına - vətənin fədisinə səcdə eləməyi tələsirdi.

Ayaqqabılarını çıxarıb cütəldi, aparıb qapının dalına qoydu, orda nəhəng çəkək içində uca tavanın ortasındakı dəyirmi, bacasayağı şüşəli yerə qədər uzanmış palma ağacının altındakı yumşaq dəri çəkəkklərdən birini ayağına keçirib, ibadətqaha bu dəfə necə lazımdısa o cür - ustufca girdi, kandanar Müslümü yana itələyib, qapını da ustufca çəkib, balkona yönəldi.

Ged-ged gördüyü birinci bu oldu ki, misinin boynunun, sol üzünün rıngi ovcundakı islaq yaylıgın rıngindın seçilmir. Eşitdiyi is bu oldu ki, misi inildiyir - yatır.

Xalıya çatanda çkklri d çıxarıb, misinin böyründ çömlldi. gır Sultan oyaq olsaydı, yqin ki, mütlq fikir verib görrdi ki, o taxtabitili mehmanxanada, o dar nömrdd qardaşoğlunun yanında yilnd nec dizlri üst düşüb, boyun-boğazını nec ovuşdurmuşdusa, burda Smd d elc dizlri üst düşüb, boğazından yapışıb nıfı almağa çalışırdı. mma bunun sbbi heç d tkc o deyildi ki, Sultan mirlinin sıftının rıngi ovucundakı islaq yaylıqdan seçilmirdi. Sbb bir d bu idi ki, mrhum qardaşı kandarında çmnotu v qazayağı bitn, tavanında qaranquşlar uçuşan evdkı dmir çarpayısında nec yatarısa, Sultan mi d o cür, qurbağa kimi, qıcının birini qamına yığıb, mütkkni qucaqlayıb, sağ üzü üst yatmışdı. Gözünü açıb dünyaya baxdığı gündn misini atası il yanaşı gördüyün baxmayaraq, Smd burda birinci dff görürdü ki, qardaşların profilri bir-birinin eyni imiş. Saçın, alnın geriye yatımı, gicgahın, bıgın sıgahı, alt dodağın xtti, burnun prısi el oxşayırdı ki, el bil Sultan mirli deyildi, sdr Mdıddi, yeddi il skkiz ayda qocalıb, dünyaya çal sacla qayıtmışdı.

Smd n Bezobraziye murdarlarının gözündn yayınmaq üçün "qaçırıldığını", n d müsibət içində olan ac-yalavac kındn ayrılıb Bakıda qalmaq tlhükünü unutmuşdu; bunlar el şeylrdi ki, mi vzin indi doğrudan da atasını görsydi, bllk onda da unutmazdı. mma hr şey bu üzgün xst fddainin taleyinə bağlı idi. Küçdd maşınların qıjıltısı ara verdik Smd onun iniltisindəki sızılıtnı, göynrtini d eşidirdi. Uzun illr rzində qoşa çarpayılarda yanaşı yatanda kar qalmışdı, indi is eşidirdi. Çünki indi tk Sultan mirli yox, qurğuşunlu nalin zrbınsındn gicgahı partlayıb dağılmış sdr Mdıd d inildiyirdi, Birc bala özü d inildiyirdi, top atışı altında qalan fdailr d inildiyirdilər, partbiletinin arasında Mhımmıd mir, Ağ mir, Boz mir d inildiyirdilər.

- Gılmışm, ay mi... Gılmışm...

Yaş Smdı boğdu. Müslümün çömlib termosu açdığını, haman qara "padnos"da stkana "dirilik suyu" tökdüyünü v çiyinin toxunub kişini oyatdığını görmədi. lini misinin küryinə qoyub, özü asta-asta tırpırdı.

- Oyan, mi... N qddr inildiyir?!. Qoymaram daha inildiyisn! Qoymaram!.. Kar olmuşam, eşitmmişm snin bu iniltini. Kor olmu-

şam, səcdə gahımı, möhtəşəm dünyanı görməmişəm, tanımamışam. Qurban əmi hər şeyi danışdı mənə. Düşmənimizdən eşitdiklərim də yadıma gəlir indi. Stalin məktubunu, o tayda, bu tayda olanları, hər şeyi bilirəm. Səcdənə gəlmişəm! Eşidirsənmi? Deyirəm səcdənə gəlmişəm. Əsirənm, qulunam, sənin, əmi. Ömrümü sənə həsr eliyəcəm. Əsl həyatın, əsl ömrün bundan sonra başlanacaq. Ailən, uşağın da olacaq. Bircə balan xüsusi fəaliyyət göstərəcəkdir. Eşidirsənmi, əmi? Bezobraziye murdarlarına divan tutacam!.. - Hönkürtü arasında içərisindənin elə təpər gəldi ki, həttə əlini əmisinin kürəyinə şəppildatdı. - "Kadr həll eləyir hər şeyi!"¹ Kadr, ay əmi, kadr! Xalqın qatili Bezobraziye kadrlarıynan qırmayıbmı sizi?!. Əvvəllər o qəddər başa düşmürdüm mən o qatilin şüarını. İndi bütün varlığımnan dərk etmişəm. Təkcə bir nəfər namuslu prinsipial kadrın fəaliyyəti bütöv bir kollektivin fəaliyyətinə bərabər ola bilər. Kim nə deyir desin, şəxsiyyət lazımdı. Qatil yox, kamil şəxsiyyət lazımdı bizə. Məqsəddən qan seliyən çatanları şəxsiyyət adlandırılanlardan döyüşəcəm, əmi! "Vintik"lərin² "vintik"dən də betər, dilsiz-ağızsız, lal-kar bədbəxtlərə döndəriliblər." Nəinki mərkəzdəkilər, mən kimi sırası təlimatçıların hər biri də kamil insan olmalıdı! Lapatka, kətmənin tutanlar da rəzillikdən qurtarıb, məhz sənin arzuladığın kimi kamil adamlar olmalıdılar.

Tamam unutmuşdum, elə bu dəqiqə yadıma düşdü ki, Nizaminin anadan olmasının yüz illiyindənin xeyli keçmişdi. Üç ilmi, beş ilmi? - unutmuşam. Gecənin bir vaxtı sənin qışqırtına oyandım. Telefon qulağında, "Kommunist" qəzetinin redaktoruynan danışdırdın: "A kişi, ay Xasay, sən necə redaktorsan ki, bu vaxta qəddər "Xəmsə"ni oxumamısan!" - deyirdin. "İxtisar olunan Xəmsəni saxla, Stalin yoldaşın əmrindənin, akademik Bertelsdənin yadigar qalsın. Sənin yubileydənin əvvəlkinə oxu, gör Nizaminin iqtisadında³ki AğEy - "xi" icmalarıynan bizim təxminən otuz dörd-otuz beşinci illərdəki "kolxoz"un fərqi nədi? Qardaşım Məddə neyləmişdi, yadımdadı mı? SSRİ-nin hər yerində "Kolxoz Nizamnaməsi"ni atmışdılar getmişdi. Mənim qardaşım Məddə məhz o ilk nizamnamə əsasında məmurlu-başlı AğEy icması yaratmışdı: kollektivin əməyinin bəhrəsini - əmtəni hər kəsin məhkəmənin əsasən bərabər

¹ Stalinin ifadəsi.

² Stalin sırası vətəndaşları "vintiklər" adlandırır.

³ Nizaminin iqtisadi (hakimiyyətə altında olan sahə) - Güncdənin Abxaziyaya qəddər Rəzid AğEy - "xi" icmaları təşkil edilmişdi.

bölürdümü? Ümumi fondan xəstələr, şikəstlər fond ayırmışdımı? Lap lütərlə fondun hesabına ev tikdirirdimi? Və sairə, və ilaxır, nələrlə eləmişdi Məddə! Nəyin əsasında? "Nizamnamə"nin altında İosif Stalinin imzasının əsasında! Bəs Stalin hardan götürmüşdü o ədalət müqəssməsi "Nizamnamə"ni? Nizamiddin götürmüşdümü?! Sonra siz, siz, siz feal kommunistlər bütün ölkədə yaydınız ki, kolxozun məhsulunu xalq içində bol-bol paylaşdırıb, dövləti kənd-təsərrüfat məhsulundan məhrum edən solçu - Nərimanovçu Məddə əmirinin simasında biz "kulaçestvalı", varı başından aşan feodalları bərpa edən antikommunistlər görürük!.." "Bu dərəcə yalan-palan böhtanları kim verib sənənin adı "kommunist" özü antikommunist qəzetinə?!" Görürsənmi, necə kəlməsinə qəddər gəlirdi yadıma sənənin telefonda qışqırışlarının?! Cəngavər gördüm mənə o gecə sənənin simanda!.. Sonra "Bakinski raboçi" qəzetində cavabın çap olundu o böhtançının əleyhinə! Yadındadı? Mirqəzəb əlacsız qalıb tribunadan tərifi olmuşdu sənəni! Niyə? Çünki sənənin mövqeyini müdafiə eləyən-eləyən Mirqəzəb öz nüfuzunu qaldırmışdı xalqın nəzərində. Sonra da parovozun dalına tək qoşulan vaqonuna minib rayonları gəz-gəz kolxoz sədrilərini xəlvətcə asıb-kəsmişdi ki, "Məddə əmirli şirmadı əlimizdə. Siz noturplata vergisini ilk növbədə ödəməlisiniz dövlət! Cəmaat dolanar..." və sairə, və ilaxır. Biz məhz indi o zamankı Sultan əmirli, o zamankı Məddə əmirli kimi cəngavər, obyektiv kadrlar lazımdı.

Yoxdu! Məhv olub hamısı! Atam elə, sən də belə - üzə üstə! Kim yaradacaq Nizaminin "utopiya" damğasıynan damğalanan AğEy - "xi" icmasını?!

Ac, sıxıntılı, büzüşük adamlardan ibarətdi kəndimiz! Sənənin bu çoxbilmiş şöferin qaynadıb içirimi, bayaqdan özümə gəlmmirəm. Guya cəmiyyətlə korlanıb ki, daha ancaq Bezobraziyedən ibarətdi xalq! Uca şəxsiyyətlə Sultan əmirliyənin yetirdiyi uca şəxsiyyətlər, büllur ürəklər acizdilər?! Deyirdin sındırıblar sənəni. İnanmıram! Eşidirsənmi? İnanmıram! Murdar Bezobraziyenin qurğularından sarsılmamalısan sən! Mirqəzəbin taxta çıxdığı vaxtdan indiyə qədər müsibətlərlə necə sənə gərmisən, bundan sonra da o cür mətin dayanmalısan! Vurub dağıtmalısan! Kürüyüb atmalısan Uca şəxsiyyətləri, gözəl insanlara yol açmalısan! Bilmirəm harda eşitdim, iki kəlmə demisən: "kürüyəcəm atacam". Proqram olub məndən ötrü bu iki kəlmə. Belə bir vaxtda sənənin döşəli qalmağa ixtiyarın yoxdu! Eşidirsənmi?! Bu çoxbilmişin

dedi, açıq, mrd söhbət elmk istyirsən mnn. Birc balan özü el sñ kimi fikirlişir. Sultan mirlinin ailəsinin yanından yel d keçmiycək! Ağır söhbət deyil bu mndən ötrü daha. Öz yetirdiyin balananı snin. Bdbxtlik bundadı ki, Birc balan da qanmaz olub, ıtrafında baş verən hadisələri qanmayıb, sni tanımayıb! Mnc, arvadın da hıll yaxşı tanımır. Nə bilir o snin barnd? Dörd ayda dediyin drsdən bir şey qalıbmı beynində onun? Danışacam! Özüm danışacam! Mn sn nec sçd elyirms, o da el sçd eliyçk! Snin balanı qucağında böyüdcəm, flxrn, qürurnan başımın üst gçdzircəm! Mrd kişi söhbti yox, oğul-ata söhbti elyirm snn. Tamamil doğru demisn ki, bizim aramızda n xırda şeylərdən d sui-istifadə elyirlr.

Bu gündən belldi, bundan sonra da bel olacaq: üryimi, beynimi ovcunda görçksn hmiş. Başqa cür mümkün deyil, ımi! Mdđin olacam snin. Mn hıll tç çatır atamın vısiyyti. İndi-indi drk elyirm "Allah" ndi, ı Ağ ndi! Ulu Bağ ı s lMon kimdi, UluBağlar nıslı ndi? Od r bşrıyyti ndi? "Vrsl" kitabxana ıtrafında olanlar, mülkümüzün yandırılması, divarların el tçili dağıdılması, Abının, qocaların el dizin-dizin, sürün-sürün vırlqlrı yağmaqları indi-indi çatır mñ. İndi-indi qanıram Xızr Abının böyüklüyünü. Öyrncm Elmi! Mütq! Eşidirsñmi?!

Enli kürk Smdin ılinin altında qalxıb endi. Sultan köksünü ötürdü.

- Eşidirəm, eşidirəm...

Smd grginlşdı. ımma ımısi gümrəh danışdı:

- Hamısını eşitdim. Sözün canıma sarı yağ kimi yayıldı, Birc balam! "Bakinski raboçi"dki o mçal yışdırılmışdı. ımma Moskvaaya çatmışdı. Stalin çağırıb Bertelsi biabır elmişdi ki, "bu gün-sabah şhrlrd çörk olmayacaq, sn öz dostlarına Nizaminin utopik cmiyytini tbliğ etdirirsñ! Bertels mçbur olub xüsusi mçal yazmışdı ki, "ıxi cmiyyti böyük Nizaminin txıyyülündn ibarətdir. Qđim Azrbaycanda el cmiyyt olmayıb..." Dözmmđim, yazdım. Bertelsin bir cavan ola oğlu var: Andrey Bertels. Ona yazdım, poçtnan yox, ılnn göndrdim ki, "Xms"nin xarici dillrd trcümündn mhz ıxi cmiyyti haqqında yerlri xüsusi tbliğ eltdirsin. Heyif, ndns cavab almadım. ımma Mdđ öz işindəydi öz kolxozunda. Mirqz b dillnmirdi. AğEy icması ıvzin "milyoner kolxozlar" ideyası atmışdılar ortalığa. Bir rayonda, iki rayonda iki milyoner kolxoz, vsslam. Pokazuxa!

Qalxıb oturdu. Pırpız qaşların altında boz-ala gözlər gülürdü.

- Məndə həmişə bax beləcə dirildirdi mənə. Torpağı samı yaşıyasan! İşıqlı balam! İgid balam!.. Səməd deyilsən, SimOdsan! Nursan, Nur balam!

Səməd gözlərini sildi. Sol döşünü sıxıb, ürüyini sakitləşdirməyə çalışdı.

- Yaxşısan indi?

- Görmürsən?.. Əmma "dirilik suyu"na ehtiyacım var.

Müslüm o dəqiqə stəkanı doldurdu.

Səməd, hələ də əli ürüyünün üstündə, ayağa qalxmışdı.

- İndi icazə ver qayıdım rayona.

- Nə?!.. - Sultanın qaşları endi. - Nə danışarsan?! Şəşanı bu gün gülləyəyiblər. Mən igid məsləkdaşımdan məhrum olmuşam! Məhərrəmənin təklidə görüşməyimi qadağan ediblər. Xalq Qudalovun ətrafında böyük dəstə işləyir. Əleyhimiz!.. Əlimdən buraxarammı səni?!

Tezən məhkəmənin səhər iclasına aparmalıyam. Hökəməni iştirak etməlisən! Vətənimizin bütün tarixi açılib-tökülmək orda. Dinləməlisən!

- Yox, əmi!.. Üzr istəyirəm səndən, bu saat, bu dəqiqə qayıtməsəm, ailə söhbətinə təcili son qoymasam, başqa söz girməz beynim! İnan.

Sultan baxdı, baxdı, gözləri doldu.

- Çox tərs, çox inad böyütmüşük səni... Yaxşı pivə var. Çörək yə, bir az da dincələn, sonra da qayıdarsınız.

Səməd əlini Müslümə uzatdı:

- Açar ver!

Əslində, Sultana da aydıncı ki, Müslümə verilən tapşırıqdan, yəni yolda söhbətdən sonra, bu təcili gəlişin gedişi də vardı. Odur ki, "Bakıda qalmaq", "Məktub yazmaq" barədə danışmağı münasib bilməyib razılıq verdi. Müslüm Yemənin torbasından iki-üç ovuc götürüb, qəzetə büküb cibinə qoydu və maşının açarını əl burdaca Səmədə verməli oldu.

Səməd:

- Sağ ol. Bir də xəstələnmişəm! - deyib qapıya meyilləndi. Əmma Sultan sözlü adama oxşayırdı:

- Demək istəmədim, əmma, şərt qoymuşam: biz maksimal açıq olmalıyıq, qardaşoğlu. Mən yalnız qatil deyiləm, həmmə də... həmmə də inkvizitoram: sözüm işgəncə verir hamıya. Sən işgəncə verməliyəm. Xızr Abı Gülgəzə deyib: "Oğlun olacaq". Get onu qoru, mənə, bəlik!

hətta səni də vətənə yənimiz olsun!.. - Birdən səni qaldırdı: - Heyrətin baxma mən! İş belə getsə, "Muğ" - Bağ qalmyacaq! Get, mənə tapşırıqma! mrdi bu! Mənim yox, bədiyyət gedənrimizin mrdi!

Səmədin mənəyi buzlaşdı, gözləri torlandı.

Sultan ona baxıb bu dəfə çox pis inləyib, üzünü döşəndi.

- Dayan!.. Ayaq saxla... - dedi. - Ürəyin böyükdü! Bilirəm, xilas eliyəcəksən o bədbəxtin körpəsini... özünü təsirən də böyük olacaq. İnanıram. Güclüsən, Bircə balam!.. Bircə sualıma cavab ver... Məndən başına gətirdiyimi unudammıyaqşan axı! Düzdü?.. Mərd ol! De! Qatiləm mən, yox?! Bax, burdan başla sözünü!

Səməd alnını ovuşdurub başını köksünə endirdi.

Sultan inləyirdi:

- Məndən başqa neç-neç batin Bağımız gedib... Bağ deyəndə diksinmə. Elmimizin beş faizini də bilmirsən. Bir var yaradanlar – xəliq Bağlar. Yəni EyOdur Baba, BağBağün Baba, Bağ Ata, dörd oğlu. Onların beyinləri bütün Kainata bağlıdır. Bütün Kainata! Yəni planetlər, canlılar, cansızlar, bütün Odur bəşəriyyəti Onların beyinlərinə bağlıdır... Bir də var biz "Muğannalar" - UluBağlılar. Biz xəliq deyilik. Bizim Bağlığımız Ün eşitməkdən, eşitdiklərimizi yazılı, şifahi şəkildə Yer bəşəriyyətinə çatdırmaq, insanı nəsilbənsil maarifləndirmək, saflaşdırmaq, ucaltmaq, Ağ EySərin Ününü eşitmək dərəcəsinə çatdırmaq, Yerdə EySərin ləli - işləyənliyi olmaq... Bu cür dərəcəyə gəlmə mən səni. Mən olmasam, bir başqa AdıPünhan müəllimin olar. mma... mma, mənəni bu hala salan sözün əsil mənasında cinayətimdi!.. Qorxum bundadır ki, bağışlayammyaqaşan mənə, yaran qövr eliyəcəksən... Pişvərinin taleyi də var... Nəcəfəğlunun taleyi də... Ümumi işin xatirinə çox adam qurban gedib... Elə üzgün vaxtlarında Abımı, Çürüyü evə çağırdım, işə qoşdum... Hamısı düşmənin ovcundadır. Yaşa-zadə baxmır Sovet rəhmsizliyi. Göyçəli Aşiq Sadıqı işə qoşdum, Alı Əmini, oğlunu - Aşiq Şamili işə qoşdum. Qaratpəndə - "Qardabani"də gözümün qabağında zəhərləndir Sadıqnan Şamili, şam kimi əridilir, söndülür... Bu dediklərim barədə Qılınc Qurbannan söhbət elə. Hiss eləsən ki, doğrudan da bağışlaya bilirsən Əmini, bax onda gəl... dərəcə gəl... Get indi. Uğur olsun. mma açarı Müslümün özünü ver. Sən fikirlisən, məşin sürməməzsən. Gedin! Get! Ölmərim! İt canıdı Sultan mirlinin canı! Get!

...Heç yerdə dayanmadan, dincəlmədən qayıtdılar. Səhər yaxın maşını birbaşa Əli zoğlunun həyətinə sürdülər. Səməd, açıq qapı arasından içəriyə: - Mənim! - dedi.

- İşdən sonra evdə olun. Gəncim. Əminimin ismarıcı var... arvadı, uşağı barədə. Təfəllüf etmək olmaz o uşağı! - dedi. Əli zoğlu qəliyanın tüstüsünü üfürməyə vətəninə udub boğulub, xırıldaya-xırıldaya qaldı. Həmişə qarı tir-tir əsib sevinmədən hökürdü...

Səməd heç nə görmədi, heç nə eşitmədi.

Ordan qayıdıb Şüşəli pavilyonda çay içib, "böyük adamlardan ötrü düzəldilmiş", "dal otaq" adlanan genişlikdə açıq pəncərələr qabağında – sərinlikdə yatdılar.

Gün günortaya çatanda Səməd yenə şaxımsı günəş altında idi...

* * *

Qulaqbatırıcı sükut yaradan gur cırcırma ötüşməsi içində kim isə sədr Məddin mahnısını oxuyurdu:

- "Sən haralısan, haralı, durnam?.."

Qonaqlının bütün pambıq sahələrini suvaran baş kanalın haçalanıb arxlara bölündüyü yerdə Hacı Həsən deyilən ikinci bir çəmənin-biçmənk vardı, bir tərəfi pambıqlığa sökməyə, o biri tərəfi uzanıb gedib Sudüşün çəmənliliyə qovuşurdu. Mühərib illərində Başkənd Qurbanlıda Axsə Hacı adı ilə, Ortakənd Tahirliyə və Aşəlikənd Qonaqlıda isə feldşer Hacı adı ilə məşhur olan bir adam üç parakəndin dövrəsində qara-qızdırma ocaqları gölməçələri quruda-quruda gəlib, kanalın qurtaracağındakı gölü də qurudandan sonra, bir payız günü burda başım bir daşa söykəyib yatıb, elə yatdığı yerdə ölmüşdü. O gündən bu çəmənin ehsanlıqda, yəni kim nə qədər ot çalmaq istəsəydi, çalıb apara bilirdi, malını, qoyununu otara bilirdi. Qırx altıncı ilin yayında isə birdən-birə ot çalmaq da qadağan olundu, mal-qoyun otarmaq da. Çünki "Dəli Səməd" burda mixək və moykəş elmişdi, cəmaatda birdəncə baxıb görmüşdü ki, Hacı Həsən çəmənin otlarının, qazayağlarının ara-bəlişi Çax-çux Xalqın o taydan kişmişlə birgə gətirib od qiymətinə satdığı mixəkdən, moydan da tərli mixəklə, moyla doludur. O yay

Qonaqlıda, sonra da Tahirli d v Qurbanlıda Hacıhsan mixi yinin çayı v "Dli Smd" in adı dillrd g zdi. Qaraçı gözli çp r dibind, ağac altında "Dli Smd" l yanaşı otarmağa gednd qıymaçasının uclarına mütq moy düyünl yrdi, "Dli Smd" mütq o düyünlri qoxlayıb "Oxxay", - deyrdi. Gülb niz is dodaq büzüb gül-gül: "Gözlin moyu da özündn olmalıdı, mixiyi d", - deyrdi.

"Dli Smd" üzünü q bir lrin şkillrin söyk yib yuxuya gedndn sonra moy tri, mixk çayı da, Hacıhsan çmninin özü d yoxa çıxdı, başqa çmn lrdn seçilm y n, adi yaşıllıq-otluq qaldı; tlimatçılıq illrind Smd kanal boyundan enn bu ağ cıgırla enib, Hacıhsandan keçnd h r d f adi otluqdan başqa heç n görmmişdi. İndi is heç otluğu da görmürdü.

Gördüyü sah idi, bir d sah d - c rgl lrin arasında pambıq yığa-yığa yilib-dik l n adamların qaraltıları idi.

G rginlik içind, vaxtil s dr Md din oxuduğu mahnı qulağına d y nd bu mahnı Smd di v v l c bir növ çşdırdı. İnsansız adada uzun müdd t t k qalan adam birdn insan s si eşits, nec olarsa, Smd d el c oldu. Sonra oxuyan adamı tanıdı: T ftiş Abbasdı. Yumşaq tıqqıltılı arabanın qolunun üstünd, ağır yerişli k l lrin arasında saqqalı qarala-qarala, Smd doğru boylana-boylana, s dr Md din h mış oxuduğu mahnını oxuyurdu:

S n haralısan, haralı, durnam?
Ovçu l ind n yaralı durnam.
Yar-yoldaşından aralı durnam,
H m buralı, h m oralı durnam.

Smd bilmirdi v heç vaxt bilmiy c ydi ki, bu mahnını vaxtil babası M h mm d mir oxuyarmış. Oğullarından ikisini o tayda f dail lrin, ikisini d bu tayda "Doktor" un v Hüm m tçil lrin xidm tin gönd rib, yol ayrıcında boğulub qaralanda birdn hayqırmış: "S n haralısan, ey "Durna"¹ M h mm d mir? Niy o tayda bu tay üçün üzülürs n, bu tayda o tay üçün üzülürs n?!" – dey rmiş v oğullarının qaraltıları uzaqlaşıb yer yapışana q d r oxuyarmış: "S n haralısan, haralı, durnam..." "Üç telli, dörd telli, beş telli Durnam..." "Yaralı, yaralı, yaralı Durnam..."

¹ Saf Ağ r m zidir: "Durna" ("Turna") - "Bizim Od r l r", Od r ūn - Od r s slil r, q rib s slil r, t rik l r - "Türk" l r; "üç telli, dörd telli, beş telli" - "üç dilli, dörd dilli, beş dilli" (çox dilli) "Durna".

Sənə bilmirdi və heç vaxt bilməmişdi ki, qırx altıncı ilin axırında, yəni o tayda Milli hökumətin müğlubiyyəti uğramağından sonra Mirqəzib Sultan mirini tez-tez Bakıya çağırtdırmış və öz kabinetində bir neçə yaxın adamının, o cümlədən Persin iştirakı ilə, "Cənubda inqilabi hərəkatın tarixi"ndən söhbət başlayıb, əvvəlcə hökumətin "doktorun" - Nərimanovun haqqında söz salarmış: "Doktor bülçestneyşim çelovekom"¹ Sonra İran kommunistlərinin proqramlarının variantları haqqında danışarmış. Türbrizdə azərbaycanlıların proqramı bir cür, Rüşdə, Tehranda farsların və kürdlərin proqramı isə tamam başqa cür imiş. Mirqəzib "Məhz Sultan Mamedoviçdən eşitmək", bilmək istəyirmiş ki, bir ölkə daxilində bu cür proqram ayrılığı nədəndir?" "Sən ki deyirsən bu xalqların hamısının kökü birdi: Odu rdi - "dəri"di. Bəs Nərimanov niyə yol verib bu proqram ayrılığına?! Bir dəfə ənzəlidə qurultay eləyib. Sonra da bütün Şərqi nümayəndələrini Bakıya çağırıb, Şərq qurultayını eləyib. Nə çətin şey imiş vahid proqram vermək?.."

Bu sualları Mirqəzib hərdəfə müxtəlif şəkildə vermiş.

Sultan lap ilk söhbətdən cavabını təkrar edib: "Mən Nərimanovu Azərbaycan bolşeviklərinin rəhbəri kimi tanıyıram. Rüş və Tehran qırğınlarından sonrakı ziddiyyətlərdə, proqram dəyişikliklərində nə özüm iştirak etmişəm, nə də doktorun iştirakı barədə eşitmişəm" deyəndə, Mirqəzib yumşaqca qımışarmış: "Opyat xitriş, Sultan Mamedoviç. No ya ne teryayu nadejdu. Koqda nibud tı obrazumişsa i pomojeş nam razobratsa v etoy putanise..."² Ayağa qalxıb Sultanı yola salanda həttə əl vermiş. Yəni guya nə "internasionalniy otrıad"ın törətdiyi gizlin qırğınlardan xəbəri var, nə də vahid proqramın üç proqrama çevrilməsindən. Bu söhbətlərin nəticəsi isə bu olarmış ki, Bakıdan qayıdanda Xudiyev dərhal Sultanın başının üstünü alarmış: "Kişi iyirmi dörd saat vaxt verib, Cənubda müğlubiyyətin səbəblərini tələb eləyir", - deyərmiş, Sultan isə burda da ilk cavabını təkrar edərmiş: "Səbəb də, səbəbkə da çox-milyonlu Azərbaycan xalqının parça-parça Braziliyinin birlişməyinə mane olan beynəlxalq irticadır və irticaya xidmət edən gizlin qüvvələrdir! Niyə məhz məndən eşitmək istəyir səbəbi?!" - deyib bu mövzuda uzun

¹ "Doktor son dərecəli namuslu adam idi".

² "Yenə hiyləgərlik edirsən, Sultan Mamedoviç. Ancaq mən ümidimi itirmirəm ki, gün gələcək, ağılı başına yığacaqsan və kömək edənlərsən bizə ki, baş açaq bu dolaşıqlıqdan..."

müddət danışandan sonra bir elli il ürüyini, o biri elli il boğazını tutub yıxılmış, bir də xəstəxananın və ya öz kimsəsiz evinin qapısında Məddin boyunu görüb, qardaşının elə orda qapıya söykənib pəsdən oxumağa başladığı "yaralı durna"nı eşidəndə ayağa qalxmış. Səməd bunların heç birini bilmirdi.

Səmədin bildiyi bu idi ki, həmişə yazda və il payıza dönəndə, ilkinci çağları Qonaqlının üzərində durna qatarlarının səsi eşidiləndə atası həyətdə, su quyusunun dikdirində oturardı, Səmədi də çağırıb böyründə oturdardı, qolunu oğlunun boynundan asırıb, "oxu onu", - deyirdi. "Onu", yəni Molla Pənah Vəqifin "Durnalar" şerini:

Bir zaman havada qanad saxlayın,
Sozüm vardır mənə sizə, durnalar.
Qatarlaşıb nə diyardan gəlersiz?!
Bir xəbərlərsəniz bizə, durnalar...¹

Xəbərdən xəbərsiz, Ərköyün oğul bu şəri çatıltı-patıltı deklomasiya ilə axıra vuranda, sədr Məddin dodaqucu gülümsünürdi: "Sədr oğlu elə belə oxumalıdır", - deyirdi. "İndi sədr Məddin özü oxusun, oğlu qulaq assın", - deyirdi və gecənin qaranlığına baxa-baxa öz mahnısını oxuyardı. "Sən haralısan, haralı, durnam?.." Əli-nəli barədə hələ bir şey bilmədiyini görüb, atasının mahnısının əsl məzmununa Səməd o vaxt, əlbəttə, tamamilə laqeyd idi. Mahnının məzmununu və mahnı ilə birlikdə sədr Məddin özünün məzmunun Səməd ancaq o vaxt hiss etdi ki, "avariya" günü, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında kim isə bu mahnını oxudu. Əmma o "kim isə" elə "kim isə" olaraq qaldı.

Durnalar isə birdən-birə qorib-şəkilir. Qorib yox, heyrətli idi ki, Səmədin təhkimçi-təlimatçı olduğu illərdə durnalar gecəyə düşüb, enməyə yer axtara-axtara lap alçaqdan uçanda əmirli mülkünün üzərində fırlana-fırlana qalırılar, gecə yarından keçəndə, yəni kənd yuxu sükutu çökəndən sonra isə Səməd heyətdə qanadların yellərini eşidib, quşların, birbaşa oraya - həyətdəki Suduşun çəməninə arasına töküldüklərini görüb, beşən həttə hava işıqlaşana qədər pəncərənin qabağında qalırdı. Evdə, tavanla divarların aralarında sonuncu - dördüncü, ya beşinci dəfə bala

¹ M.P.Vəqif batin-gizlin alim idi; "Durnalar" şerində gizlin Elm mərkəzi Ərəbə ("İraq"a) gedib qayıdan zəvvarlara həsr olunmuş rəsmi mətnlər var.

böyüdüb sabahda-birigündə köçməyi hazırlaşan qaranquşlar köyrək-köyrək civildəşirdilər, həyətlə Sudüşünün arasında isə durnalar qısıq-qısıq, qərib-qərib səsləşirdilər. Qaranlıq söküləndə səslər çoxalırdı və durnalardan biri-ikisi, sonra bütün dəstə havalanıb qalxırdı. Eyni vaxtda qaranquşlar da evin içində fırlanıb, çaxnaşib bacadan çıxmağa başlayırdılar. Boşalan yuvalarla boşalan həyətlə aralığında, bu hikmətdən quruyub qalan Səməd isə, kimdənsə, nə isə soruşmağa ehtiyac duyanda Ortayola boylanıb, səhərlər öz məqaları-briqadası ilə hamıdan əvvəl səhəri yollanan Təftiş Abbasın arabasının cırlıtısını eşidirdi. O sərt, qaraqabaq kişiyə yaxın getmədən, qızlara, gəlinlərə, kişilərə durnaların "işləklərini" danışib soruşurdu: "Bu nədi belə, nə sirdi belə? Əlbəttə, heç bir qaneedici söz deyən olmurdu. Təkcə bir dəfə, nəhayət, Təftiş Abbas oturduğu yerdən - arabanın qolunun üstündən geri burulub: "Quşların bildiyini bilsəydik, bu gün qalardıqmı, ay bala!" - dedi. Cəmaat Ortayoldan aralanıb çəmənin işıldaşan şəhliyində, uzaqda qaralılanda isə Səməd yenə o "kim isə"nin dərdli-əlməli səsinə eşitdi: "Bir zaman havada qanad saxlayın..." Səməd yenə də qulağında qalıb, quşların sirrinin üstünə sirr gətirdi. Sonra hardasa kim isə dedi: "O bizim Təftişin səsidir". Sonra Əmisinin evində Çürüklü Abı "Zarıncı" çalıb, sonra "Divani" üstündə "ey qardaş" oxuyanda Səməd Təftişin səsinə xatırladı. "Avariya" günü "Dəli Səməd" uzun müddətli yuxuya gedəndə, sədr Məddin üç, bəzən dörd briqadasından birinin briqadiri, təftiş komissiyasının sədri, kəndarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçan evin daimi qonağı Abbas Əmi Təftiş Abbas da sədr Məddin bütün yoldaşları, dostları ilə birlikdə zülmətə batıb yoxa çıxmışdı. Yeddi ildə Səməd atasının dostlarından birini də yaxınlaşmamışdı; elə bil hamı qatil idi. Əgər təsadüfən yaxınlaşdığı adamlar varsa, onlar da Abı kimi, Qurban Əmi kimi, "kəndardan-kəndara hələ hələ tutub" yoxa çıxmışdılar. Odur ki, illərin uzaqlığından - "avariya" gününün zülmətində və Sudüşünün parıltıları içində qulağına gələn "Yaralı durna"nın Özü kimi, bu mahnını oxuyan Abbas Əmi də Səməd üçün bir qədər gözəl nilməz oldu. Yatanda inildəyən Sultan Əmirinin iniltisi Səməd üçün nə idisə, durnalar o taya köçəndə və o taydan qayıdanda quyunun dikdirində oturan sədr Məddin "Yaralı durna"sı da elə bir şeydi. O iniltinin haqqında danışan Qurban Əmi Qılınç Qurban Səməd üçün kimdisə, bu mahnını oxuyan Abbas Əmi - Təftiş Abbas da elə bir adamdı.

Qurban İmi Sİmİdİ oyaq vaxtı ağırlarını İçinİ salıb, yalnız yatanda inildİyİn mİtin insan gİstİrmİşdİ. Bakıda o evin o balkonunda "Abı deyib, oğlum olacaq...", "Get onu qoru. İ mrdİ bu! İ bİdiyyİtİ gedİnİrimizin İmrİdİ!" - deyİn Sultan İzü isİ qeyri-adi bir "inkivizitor"la yanası, tİsİvvİredİlmİz dİrİcİdİ mİtin fİdai gİstİrmİşdİ. Burada -Hacehsanda Abbas İmi isİ, ağır yerİşİ kİllİri ilİ yumşaq tİqİltİ arabasından başlamış, kİllİrin arasında qaralan saqqalna qİdİr doğma adam gİstİrdİ.

Bezobraziye ilİ gİnü bu gİn çarpışmaya gİrİşmİk İçün faciİli hadisİlİri xatırlaya-xatırlaya nİfrİtdİn qİjİldayan beynİndİn qİjİltİ getdİ, qİzİbdİn dumanlanmİş gİzlİrdİn duman çİkİldİ vİ yeddi ildİn sonra Sİmİd Abbas İmi ilİ birlikdİ Hacehsan çİmİnİni dİ gİrdİ.

Uzaqda, İ mirli yurdunda cavanların qurduqları, toyxana kimi bİyİk çadır qaralırdİ. Çadırın qabağında yİqİn ki, elİ cavanların qaladıqları ocağın tİstİsİ yayılıb evİrin, daxmaların, tİylİlİrin, tayaların İzİrinİ çİrmİ çİkİrdİ. Hacehsan çİmİni isİ birdİn-birİ necİ aydınlaşmİşdİsa, indİ Sİmİd yaşıllıqda balınc kimi ağaran Hacıdaşını da, "Dİli Sİmİd"İ "Yusif kimi gİzİlİ Yusif "in, Qaraçİ gİzİli ilİ Gİlbİnİzin cİğİrlarını da gİrİrdİ, çİmİnotlarının xırdaca-xırdaca, qızılı toxumlarını, qazayağİların dİş-dİş, bıçqİ sayağİ yarpaqlarını, çİmİnotları ilİ qazayağİların ara-bİrİlİrİndİ moyun qonur İçİklİrİni, mixİyin dİnİ bir dİnİlİrİni vİ payızın son ayına qİdİr solmayan bu tİnd yaşıllığın genişliyİndİ o yan-bu yana şİtİyİn haçaquyruq qaranquşları da gİrİrdİ vİ bİtİn aydınlığİ ilİ dİrk edİrdİ ki, kandarında çİmİnotu, qazayağİ bitİn, tavanında qaranquşlar uçuşan evin İslİndİ nİ kandarı varmİş, nİ dİ tavanı; sİdr Mİddİ çiy kİrpİcİ divarların arasının yox, dİnya yaranandan, quşlar qanad açandan bİri o taydan bu taya, bu taydan o taya uçuşan durnaların qanadlarının altındakİ bİyİk vİtİnin Mİddİ imİş, "Dİli Sİmİd" dİ o dİrdİ divar arasının yox, çİmİnotulu, qazayağİlı, mixİkli, moylu, Qaratİkanlı-Gurtİkİnli, Qarağaclı-Gurağaclı yurdu dİlisi imİş. Bir tİrİfdİn sİdr Mİddİn İzİz, doğma xatİrİsi, bir tİrİfdİn "yaralı duma"nın xatİrlatdİğİ yaralar, bir tİrİfdİn dİ Hacehsan çİmİnİnin zİngİn gİzİllİyİ Sİmİdin sİnİsİndİn yanıqlı, dİrin bir nİda qopardİ:

- Sİnİ qurban olum, vİtİnim!

"Avariya" gİnü İzİnİ Ağ İ mirİ Boz İ mirin qİbirİrinin şİkillİrinİ sİyİyİb yuxuya gedİb, yeddi il yatandan sonra bu yurdu köhnİlİrİndİn Abbas İmi - Tİftİş Abbasın mahnısından tamam oyanmİşdİ,

ağır-ağır qalxıb enən sinəsində, atasının vəsiyyəti elədiyi dumanlı, imma böyüklüyü-zəməti aydın duyulan Elmin eşqini duya-duya, arabanın yaxınlaşmasını gözləyirdi ki, özünü Abbas İminin üstünə salsın, mehmanxanada İmisini necə qucaqlamışdısı, bu qarasaqqal qocanı da eləcə qucaqlayıb bağrına bassın. Bir Göbəllək Məmiş yox, min bir Göbəllək Məmiş İlləzoğlu "nöyüd töküb, kibrit çəkib" min bir mülk yandırsın, min bir Bezobraziyə "mikroilanı" təhlükə yaratsın, məhbəbbəti uzaqdan-uzağa mahnı ilə çatdıran bu eşqli qocanın torpağının yetirməsi ruhdan düşürmü?!

Araba yaxınlaşdı, kəllər dayanıb fısıqlaşdı.

Səməd isə, eləcə - sinəsi atlana-atlana qalıb, yerindən tərpənən bilmədi. Çünki Abbas İminin sinəsində duyduğunu üzündə görmürdü.

Qocanın qabarıq, parıltılı gözlərində "Yaralı durna"dan sər-əlamət də yoxdu. Mahnını Səməd elə bil yatıb rəyada eşitmişdi və indi mahnı ilə birlikdə elə bil Abbas İmi özü də yoxa çıxmışdı, vəzində "qırx beş nömrə girzovı sapoq"larını arabanın qol ağaclarına dirəyib, "boyunduruq enində" çiyinlərini dala gərib, başını da dala atıb, saqqalını dik qaldırmış hirsli-hikkəli bir qoca oturmuşdu. İkin-tikində, ot-əlf, cır-cırpı içində dərisi cızıq-cızıq olmus, bomboz, nəhəng illərinin birində yoğun, gödərkək tənək çubuğunu, o birisində çibinlənin gəlin quyruğunu tutub, Səmədi başdan ayağa, ayaqdan başa süzürdü.

Baxıb-baxıb dillənəndə bu qocanın dilində nəhər töküldü:

- İlləzoğlunun qızı gəlib, atası evində gözləyir. Oğlum Məmməd Xəlifə çağır xoddasın məşını, get götür qaç o qancığı! Kəbini geri oxutdur, arvad elə özün!

Səməd sinəsini atlandıran uca eşqin necə köpük kimi partladığını, köksünün necə çöküb sıxıldığını və sağ-solunda birdən-birə peyda olan, qırmızı, enli sifətinin ortasında çal lopa bıığı ağaran Xəlvət Rəhimli Qıllı Qeybalının necə açıq tülkülük qumışib bir-birinə baxdıqlarını hiss edə-edə, zərbədən ayılmağa çalışdı.

"Get götür qaç o qancığı!"

Zərbə deyildi bu, yara üstündə yara idi!

O mahnı hara, bu yara hara?! O məhbəbbət hara, bu təhqir hara?! Qoca onu doğrudanmı bu qəddər alçaq sayır?! Bu gizlin-gizlin qumışan murdarların yanında niyə belə danışdı bu məşhur mötəbər "qəlyanlı qoca"?!

- Eşitdinmi dediyimi?!.. Çax-çuxun qızı səni axtarır ki, aparsın görüşdürsün İlləzoğlunun qancığıyan! Nə qəddər ki, bu yanındakılar

"misinin arvadının oynası" qoymayıblar sının adını, get bəri başdan götür qaç!

Boyürdün Səmədin qoluna qol toxundu. Rəhim idi.

- Mən elə bu söz-gapa görü yığıncaq elmişəm bu gün, təklif irəli sürmüşəm ki, ağsaqqallarımız barışdırsınlar bizi sənə, yoldaş Səməd. Sağlığına, vardan-haldan pis deyilik. Pislikləri düz-çörəklənin kəsək-ataq, yeyək-içək, dörd-qəmi dağıda. O mülkün yerində elə bir imarət qaldıraraq ki, mahalda tayı-bərabəri olmaz! Biz bilirik, əlil zoğlunun o cığalsından savayı da istəkin var sən. Toyun da bu qoca Rəhimin boynuna! Sözün bədinə gətirmiyək dilimiz. Adını Qıllı qoyduğun Qeybəli də səninki olar, yoldaş Səməd! Adını Piyli qoyduğun da səninki olar! Bu zəmanədə rayokmun təhkimçilərinin heç biri səh-filan gəzmir, ay oğul. Gedək yığ evimin döründə, hamilə qulluğunda duruq! Nə işin var axı Təftişin yanında ki, qulağın da belə söz eşid! Adını bolşevik qoyub, cibində revkomun yadigar naqanını da gəzdirir. Bu yandan da gec-gündüz Xızr Abıyan, Çürüklənin pıçhapıçdadı. Onların o Elmi hara, cibi naqanlı bolşevik hara?! Görürsənmi nə təhər ikiüzlü adamdı bu yek! Naqan zamanı genə gəlib, dünya çaxnaşır deyir, hələ yir bizi! Səni indi öz tərəfin çökməkdən ötrüdü bu hərəkət-zorbası, inan!

Qeybəli də o biri tərəfdən qoluna toxunurdu.

- Vallah, bizdən savayı, heç kəsdən xoş üz görmüyəcəksən, ay Səməd! Gül kimi təklif eləyirik sənə. Gedək bizə nənə...

Təftişin əlində tənək çubuğu vırıldayıb kəlin belində şappıldadı.

- Aparın, aparın! Böyüğü sizni əlbir olubsa, kiçiyi niyə olmasın?!

- Səməd döndü. - Sultanın, hökmdarın da bunlardan oturdu-durdu, rumka döyüşdü, axırda da başına elə iş gəldi! Get! Sən də get bunlardan!

Araba eyni yumşaq tiqillilərlə aralandı.

Çal bığ dövrəsində qızaran enli sifət qabağa keçib, Çax-çuxun qara məxmər üzünü xatırlada-xatırlada, məxmər, ipək yumşaqlığı ilə yenə nə iş deyib-danışmağa başladı.

Səməd isə tiqillilə arabanın dalınca baxa-baxa, alçaq, boz binalar boyunca uzaqlaşan qatar tiqilliləri eşitdi, ağ daş binanın ikinci mərtəbəsinə üfün parıltısına bürünmüş samovarin yanında qırmızı qıymaçalı, qırmızı xalath "məhrim elqızı"nı, sonra küçüyü süzmüş balkonda, zili üstündə səri uca şəxsiyyəti və o şəxsiyyəti dedi uca sözləri xatırladı.

Bezobraziye bu şaxımış günüş altında da ardınca düşmüşdüs, Müslümün tükid dediği tükhlük labüddüs, "Məhrəmə elqızı"nın özü, uşağı ilə birlikdə Sultanın mirlinin xoşbəxtliyi illüziya deyilmi?!

Bəs bu "mahnlı qoca" ilə bu sevinc, bu xoşbəxtlik nədir, doğrudanmı bu da illüziyadır?!

Birdən hayqırıb, arabanın dalınca: - Dayan! - deyəndə öz səsinin səmimi özünü təccübləndi: ömründə bir dəfə də bu cür heybətlə qışqırmamışdı.

Sahinin kənarında Təftiş üz-üzə gələn qədr sifətinə elə bil kənardan qor doldu. Hələ Şüşlilə ikən Səmədə elə gəlirdi ki, işdən sonra əlilə zoğlunun evinə gedəndə Müslümün, Hənifə arvadın şahidliyi ilə, ürəyini köksündən çıxarıb Gülgəzin qarşısında açacaq, yəni necə düşünürsən, nə hiss edirsən, hamısını səmimi sözlərlə danışacaq, sonra bəlkə həttə qonşulardan da çağıraraq onların gözləri qarşısında bir daha hər şeyi təkrar edəcək. Bu qətiyyəti Müslüm lap astadan-ehtiyatla dedi ki beş-on kəlmə ilə sındırdı: "Gecə gedərik. Günün günortasında yaxşı deyil, ay Səmədə... Qonşu-monşu nədi?! Səbrin çatmasa, axşamüstü gedərik".

Axşama elə bil bir insan ömrü qədr vaxt vardı. Təftiş olan-qalan səbri vurub dağıtdı və Səmədə elə bu saat bu anlaşılmaz qocanın Sultanı niyə o cür alayarımcıq, küskün dost münasibətinin cavabını verib, ləngimədən kəndə getməyə qərarına gəlmişdi.

Təftiş çatanda hiddətdən gözləri oynayırdı.

- Mənnin niyə elə daşındın sən, a kişi?!

- Bə nə təhər danışmalıydım?

- Təhqirini başa düşürəm. Nə özümü layiq bilirəm o sözlərlə, nə səmimi, nə də o bədbəxt zənni... Necə yəni "Əlbir olub?!" O murdarlar nə? Sən yəqin bilməlisən ki, orda səmim qurğu qurublar! Səmim təmiz adamdı!

- Kimin təmiz, kimin murdar olduğunu ayırammazsınız siz əmirli. Ömrünüz boyu özünüz-özünüzü alladırsınız!

- Nə?! Əmirli? Yəni hamımız?!

- Hamınız! Sualıma cavab ver. De görüm ad-sanı dünyanı götürən Comərdin o qədr dəstə-dəstə, biri-birindən igid qaçaqları ola-ola, o qədr fədaisi ola-ola niyə bəda verdi o tay-bu tayı, bilirsənmi? Bilmirsən! Comərd inanmış ki, qan düşməni dost eləyər. Dəli Alı niyə getdi Nikolayın çəkisinə?! Niyə aldı onun qızılım?! Çünki sən o Comərdin tək, bu dəli də heyvanatı insan eləməyə istəyirdi! Hamınız belə

şah, sultan görkəmində, qızcıq olmuş xəmir tək şeysiniz, nə çörək bişirmək olar, nə də it yalağına tökmək olar! Bildinmi?! Qandınmi?! Ay qandın ha!.. De görüm Məddin mülkü niyə yandı?

- Yandıranlar elə şeyləri yaxşı bacarırlar, Abbas əmi.

- Ay-hay! Çünki loşsunuz siz hamınız deyirm, loş-mağmın! Oturmuşdun orda quyunun dikdirində. O yassır agentin xirdəyindəni yapışb geri itəliyəmməzdin?! Mən bilirsən neyniyərdim onu? Yabasını taxıb tulluyardım çəpərinin o tərəfinə!.. Getmişəm ora, balnisiyə, soruşuram de görüm nə qazandın, a heyvan? Deyir sizin o dənizi qovmalıyam mən buralardan. Niyə? Çünki, deyir, dənizin gözü əmisinin arvadındadı hələ də! Yalan deyir?! Çamadanın niyə qaldırdı gəzir?! Hökumət xərçəkib sənə, savadına, biliyinə qiymət verib, qırmızı diplom qoyub cibinə. Bəniyə ayaq altından tapılır diplomun?! "Partiya işçisi" yazılıb ora. Nəfsini cilovluyammyan, ayağını hara atdığını bilməyən adamdan partiya işçisi çıxar?!

Hə, sən batdı?!

"Mənnən niyə el danışdın, sənə a kişi!" Allahına şükür elə ki, hələ danışaram! Bilirsənmi necə gözəlyirdik yolunu? "Səməd" demirdik biz sənə burda, "Məddimiz" deyirdik. Barmaq hesabı hesablayırdıq: "İki ay qalıb Məddimizin gəlməyin". "Bir ay qalıb..." Deyirdik gəlib Qudalılan iş başında görən kimi əmisini dara çəkək! Gözünün içində deyək: "Cəmaət çöreyə möhtac qoyubsan!" Sonra da mürd, müdrik oğul tək sənəsin gərib, Bezobraziyə köpəyüşəgimin qabağına hasar çəkək...

Budu, gəldi Məddimiz!

Gəldi ki, zircirəmə olub düşün yollara, şəhərdə şəhəri çaxnaşdır, kənddə kəndi! Göbələk Məmişin başını partlatsın! Göbələk də soyunub, alt paltarını qanlı görüb, qanlı tuman-köynəkdə düşün Ortayola, gecənin yarısında haray təpsin: "Oyanın ay Qonaqlılar, ay Kərpikəslənlər, ay Kətyənlilər, görün dənizin nə kökə salıb məni..." Soruşurlar: "Niyə döydü sən?" Deyir: "Necə niyə?! Qızı Sultana verdiyim gör!.."

Aydındımı necə alabaydaq¹ eləyib sən özünü?!

Çax-çux Xalqın qızı şəhərdə şəhəri küy salıb, kənddə də kəndə küy salıb ki, "Bu dörd ayda qız gecə-gündüz Səmədi gözəlyib". Qudal cavanları qapı-qapı düşüb mal sata-sata hər yerdə deyirlər: "Dəli Səməd

¹ "Alabaydaq" - "Alabayraq" - namussuzluq - əxlaqsızlıq mənasında, xalq içində çox geniş işlənir. "Murdar əski" sayılır.

gəlib əmisinin arvadını götürsün qaçsın. Xalığın arvadı Badsəba da bu yanda pambığın arasında açıb gül ağzını. Guya manqal deyilmiş yanan, Sultan əmirinin eviymiş! Arvadı kişini yuxuya verib qapını bağlayıb od vurubmuş ki, əri yansın, özü də qoşulsun qaçsın!

Yüzdən birini deyirm sən.

Əmin Qurbana öz diliynə tapşırıb ki, kəndərdən göz qoy Səməddə, mən Bakıdan qayıdanacan bir xata çıxartmasın. Öz diliynə tapşırıb! Başa düşürsənmi nədi bu?! O qızarttaq darvazanın qabağından keçəndə Qurban görüb milisəner dayanıb orda. Soruşub ki, "Burda neynirsən?" Milisəner deyib: "Nəçənnik Gülənov əmr elədi ki, get Sultan Mamedoviçin arvadına keşik çək. Dəli Səməddə rayondan gedəncə postda durmalıyam burada".

Qurban qovub milisəneri, bu heç. Ordan gedib Gülənovun üstə əsib-coşub, bu da heç. Sən gör Gülənov nə deyib: "Sultan Mamedoviçin şəxsi xahişidi. Kişinin namusunu qoruyuruq biz".

Bildinmi nə yerdədi iş?! İkiüzlü nədi, minüzlü alabaydaq qəhbədi Əmin! Orda Qurbana elə deyəndən sonra Gülənov gəlib burada, Şüşəli pavilyonun qabağında car çəkib ki, "Xəbərdarlıq eləyirəm, ay cəmaat, gər hamılıqnan nəzarət eləməsəniz, adınızı batıracaq o dəli!"

Bildinmi necə gəlib "Məddədimiz?!"

Belə gəlməkdənsə, heç gəlməyirdin! Ölə baxaydın Bakıda!

Təftiş Abbasın töhmətindən, danlağından utanmaq, qızarmaq vətənin, hələ bir şeşlə nirsən də: "Mənnən niyə belə danışdın sən, a kişi!" Öləydi "kişi", Məddənin yurdcusunu belə görəcən. Demə, eşq dəlisiymiş Məddənin yurdcusu! Diplom nəyin gərəkdi eşq dəlisinin?! Abı düz demir. Mənim qəti fikrimdi ki, son qırmalısan bu murdarların hamısını! Gedib kişi kimi türməni çəkməlisən, ya da güllənməlisən. Odu ey, bax, Saşanız! Abı deyir gecənin bir vaxtı oyadıb Bayıl türməsinin nəçənliyini, müavini-filanı ki, Qazağın Muğanlı kəndindən altı kişi saxlayırsınız, silistsiz-filansız gətirin görüm nə yazıb cinayət qaldıran prokuror? Deyiblər bir tikə kağız da yoxdu. General Atakişiyev deyib basın bunları, ayrı-ayrı kameralarda saxlayın çürüyəcən". "Biz də çürüdürük bədbəxtləri". Açıdırıb qapıları buraxdırıb hamısını, üstəlik, aparıb evində qonaqlıq verib, ciblərinə pul qoyub göndərən evlərin!.. Budu bax Ulu-Bağlar kökü! Abının, Sultanın dediği tək deyil!

Qocanın gözlərində şimşək çaxdı.

- Mənim pəhləvan oğlum bir toyuq başı da kəsəmmir. Tərifli minnə Abı xarab eləyiblər oğlumun başını. Get onnan danış sən, bəriş murdarlarnan!

Səməd cərgəarası arxın qırağına çöküb, yaşıl qozalarla dolu, pambıq kollarının dibində hərəkətsiz oturmuşdu. Bayağı heybətdi qışqırtıdan sonra ürəyi necə vururdusa, nəbzini barmaqlarının ucunda hiss edirdi. Arx içinin çat-çat gilli torpağına dikilmiş gözlərində qırpım-qırpım zoqqultular vardı. Tufillərdə ayaqlarının pəncələri də zoqquldayırdı. Yəqin elə canındakı bu zoqqultulara görə Səməd əvvəlcə çox üzgün dilləndi:

- Mən belə də məhbəbbət umurdum səndən... Sonra birdən səsi çıldırdı:

- Sən tanımırsan mənə!.. Tanımırsan!

Təftiş duruxub, çaşan kimi olub, təccüblə soruşdu ki:

- Necə yəni "tanımırsan?.." Bu əlimin içində böyüməyib sənmə? İndiki mənimlərin göz qabağında deyilmi?!

- Yox!.. Nə sənənin əliyin içində böyümüşəm mən, nə Qılınc Qurbanın, nə də Sultan Əmirinin əlinin içində... Öz içimdə böyümüşəm mən! Öz içimdə! – Səməd yenə qışqırırdı. Az qalardı hönkürsün.

Elə qışqıra-qışqıra da ayağa qalxdı.

Sahədən dərindən sükut vardı. Arabaya pambıqla dolu xaşa,¹ kisə, çuval qaldıran cavanlar, kilimlərin, çitlərin² üstündə sərilən pambığı çevirən, əlləri yabalı qocalar, cərgələrin aralarında döşləri önlüklü qaraltılar - hamısı əl saxlayıb, dirək-dirək dayanıb bu yana – Səməddə Təftiş doğru boylanırdı.

Əmma Səməd səsinə qismədi:

- Eşq dillisi deyiləm mən! İnsan dillisiyəm! Bu torpağın, bu yurdun dillisiyəm! Ömrümrini bu yurda həsr eləyən, xoşbəxtliklərini bu yurda qurban verən Məddət Əmirinin, Sultan Əmirinin dillisiyəm! Əllozğunun qızı da qurban olsun Sultan Əmirliyə, mənim eşqim varsa, o da qurban olsun, özüm də qurban olum Sultan Əmirliyə!.. Cəmaatin rəzilliyi məgər Sultan Əmirliyəndi?! Yoxsa, Stalinin, Mirqəzəb Mircəfər Bağırovun yaratdığı Bezobraziyə sistemindəndi?! Dağılmalıdı bu cəlladlar sistemi, məhv olmalıdı! Sultan Əmirli, Qılınc Qurban, Təftiş Abbas kimi el təşəbbüskəşlərinin əl-qolları açılmalıdı. Sədr Məddət din ürək dostuna,

¹ Böyük kisə.

² Deylənin (alaçıqın, xeymənin) dövrəsinə cəkilməyə üçün qamışdan çitlənmiş çit.

iyirmi ilin tıftış komissyonu sdrin yaraşarmı ki, düşmən sözün uyub Sultan mirlinin özün yetirməsinin namusuna, qeyrtin şübhə elsin?! Qurban mi özü deyir ki, narahatdı mən sarıdan, dalımcə gəzir. Ola bilər ki, mim də tapşırıb. Çünki Bezobraziyenin dib ocağına göndərrib mən. Vəhşilr için! Necə olub, kim inandırıb sən ki, "ikiüzlüdü", "minüzlüdü", mən inanmır?! O dərəcə alçaq sayır mən ki, hətta aramızda bu hadisni törədənlerin qəddarından xahiş eləyib, milisner qoyub darvazasına?! Məyər aydın deyil ki, Bezobraziyenin növbəti qurğusudu bu?! Mən münasibətini, etibarını, məhbəbətini küçdə nümayiş eltdirdi Sultan mirli! Qoluna girdim, qol-qola, çiyin-çiyin yeridim mimnən! Gözləri kəllələrin çıxdı "fəallar"ın!.. Sonra açıq söhbət oldu mimnən aramızda.

Mərd-mərdən! Kişi söhbəti!.. Üstlik, ötn gecə Bakıda da oldu. Müslüm şahiddi!.. O teleqramın vaxtındakı kimi, Bezobraziyə yenə ikiqat olur Sultan mirlinin qabağında, yenə "Kişi, Kişi" deyirlər. Sultan mirlinin üzü o yana döndəndə isə, öz iyrənc təbiətlərinə uyğun hərəkətlər eləyirlər, mənə namusuma, qeyrtimə nə dəxli var bunun, Abbas mi?! Şaşa Babayevə tay tutma mən. O qəddər iş görənlə oğul bir nəfər də güllə atmamışdı. Mən isə hazıram dünyanı qana batırım! Abı qoymur, mim özü, heç biri aman vermər mənə əl tərpedim, yoldaş cibi naqanlı bolşevik! Ruhən sənə daha yaxınam mən!

"Məddimiz" demə, Məddə ola bilmərim. Səməddə mən, Səməddə kimi də tanıyacaqsan sən mənə! Tanıyacaqsan!

Qurban mi də "Məcnun" dedi. Belə görürəm, yəqin bütün kənd "eşq dəlisi" sayır mənə.

Eşidin, ay cəmaat! Ay eləğlularım, elqızlarım! Düşmən qurğu qurub, Sultan mirlinin uca adına ləkə yaxıb. İndi də başqa cür qurğular qurur. Hər dəqiqə bir söz dəyir qulağıma. Bakıdan mim arvadını götürüb qaçmağa gəlmişəm?! O qəddər mürdərəm ki, hətta, ata vəzi mimin özü də inanmır mənə?! Bir tərəfdən Qılınc Qurbana tapşırıb ki, göz qoysun mənə, o biri tərəfdən milisyə müraciət eləyib, üçüncü tərəfdən Gülnov car çəkib ki, siz də nəzarət eliyəsiniz?!

Eşidin, bilin, görün necə "eşq dəlisiyəm".

Mən dəqiq bilmirəm nə vaxt yaranıb bu düşməncilik. Qandan qana keçir, nəsilən nəsil keçir bu düşməncilik. Qudalı uşaqları Sultan mirlinin məşının təkərinə yaba soxurlar, darvazasını murdarlayırlar. Mən yəqin bilirəm ki, o məhəddə çörək yeyəndə də Sultan mirliyə kin-

İriynin qarışdırıb yeyirlər, su içəndə də Sultanın mirliyi kinli iriynin qarışıq içirlər. Yatanda yuxuda da Sultanın mirlini görürlər. Harda bir boz kitel bozaranda, qara çəkmə qaralanda da o dəqiqə Sultanın mirlini görürlər. Yəqin bilirəm mən bunu, çünki özüm belə olmuşam, o məhlənin itini, pişiyini görəndə də Çax-Çux Xalığı görmüşəm, Çax-çuxnan yanaşı, o məhlənin həttə daşınadivarına da nifrət eləmişəm! Cib doldurmaqdan, qarın şişirtməkdən başqa, o məhlənin tək bir məqsədi var həyatda, o da eşalonlara basılan saysız-hesabsız əqidəli adamları məhv elədikləri kimi, mirliləri də məhv etməkdən ibarətdi! Yəni, bildiyiniz kimi, Bezobraziye dövlətinin tapşırığıynan işləyir o məhlə, Xudiyev döstünün fəal üzvü Çax-çux Xalığın nələri törətdiyini yaxşı bilirsiniz siz. Mənim o məhləyə nifrətim Çax-çuxun məmləkətinə sonra bir yüz qatlaşdı. On səkkiz yaşmdan nifrətinə, kinnən nəfəs almışam, kinnən yatıb, kinnən durmuşam. Ürəyimdə atamın tabutunu gəzdirmişəm, beynimdə Çax-çux Xalığın qara üzünün Gülənovun saxta "zaklyuçeniye"sini gəzdirmişəm. İndi sizdən də, Təftişdən də, özümdən də soruşuram, necə "eşq dəlisi"yəm ki, heç bilmirəm bu yeddi ildə bir kəlmə adam sözü demişəmmi o bədbəxt zənnən, heç olmasa bircə dəfə sakit ürəkən, açıq başnan oturub-durmuşammi?! Yüku tabut olan ürəkdən eşq, nə məhbəbbət, Abbas əmi?! İndi-indi qanıram, bir dəfə də taleyini fikirləşmişəm mən o bədbəxt zənnən! Gəl lib onu həyətdə görəndən sonra, o müsibətin içində də, hər şeydən vvvv! məimin taleyini düşünmüşəm. Rayonun taleyini! Bunun qabağında gör sən nə deyirsən mən: "Nəfsini cilovluyammyan!" "Ayağını hara atdığını bilmiyən!" "Çamadan!" "Diplom!.." Nəfs nədi, Abbas əmi?! Çamadan nədi, diplom nədi?! Gəl lib Sultanın mirlinin Bezobraziyenin pəncəsində görəndən sonra diplom görünərdi mənim gözüm?!

Guya vurub baş partlatmışam, qana qəltan eləmişəm.

Yalandı!

Nə evində kobud rəftar elədim mən İzzətoğluynan, nə do sonra. Mən İzzətoğlu özü başdan ayağa qan çanağıdı. İçin yetsəniz görürsünüz özü Əli-ayağıma ilişib. Özü! Şüurlu!.. Yadımdadı ki, addımımı atmağa da qoymurdu, hədələyirdi, qorxutmaq istəyirdi ki, çıxım gedim rayondan. Qisası, bezdirmişdi, cana doydurmuşdu. Mən İzzətoğlunun mənnən rəftarı da, o cür qorxusuz-hürküsz, "nöyüdü töküb, kibrit çəkməyi" də Bezobraziyenin məmlidi. Onların tapşırığıdı!.. Bəli, Abbas əmi! Nəfsimi yox, Bezobraziyenin mürdar nəfəsini duyanda hissimi cilovluyammyram mən, Abbas əmi,

cilovlamaq niyyətində deyiləm. Bəraət üçün demirəm bunu. İstəyirəm inanasan ki, "eşq dölisi" kimi getmişdim mən ilə zoğlunun evinə. Bax bu cibimdə, partibiletin arasında böyük bir nəslin faciəsini gəzdirirəm mən. Bu nəslin fəxri Sultan Əmirinin adına yaxılan ləkənin səbəbini öyrənməyi getmişdim ilə zoğlunun evinə hələ nə mimi görmüşdüm o gecə, nə də Qurban Əmini. Əmma Bezobraziyenin fəallaşdığını duymuşdum, buna görə də vurnuxurdum, oda-közə vururdum özümü.

Onda da, indi də Bezobraziyedi mənim ağılımdakı. Peyin kimi kürüyüb atmaq lazımdı bu murdarları! Qərarı belədi Səməd Əmirinin! Bir məhkəmə Bakıda qurulub, biri də burda qurulmalıdı. Bayaq yolda da bu barədə fikirləşirdim, indi də bircə fikrim, bircə qayğım var, o da Bezobraziyeni kürüyüb atmaqdan ibarətdi!

Tanıdınmı mənə, Abbas Əmi?!

Gəl danışaq. Birdəfəlik və həmişəlik danışaq.

Təhkimçi göndərilmişəm mənə bura. İş görməyi gəlmişəm. Düşmənin gündə bir qurğu qursa, Təftiş Abbas da düşmənin sözündən sarsılıb gündə bir dəfə yaramın üstündən yara vursa, nə iş gör bilərəm mən burda?!

Nə "Məddimiz" de mənə, nə də bu qədr şübhə elə.

İnan mənə, Abbas Əmi, inan!

Quş qanadnan uçar deyiblər. Sənsən mənim qanadım, Qılınç Qurbandı, Xızr Abıdı, Sultan Əmiridi. Bayaq o mahnınnan göyün yeddinci qatına qaldırdın sən mənə. Arxa gördüm mən sənənin simanda, dayaq gördüm, qanadlandım. Bolşevik gördüm. Yuxarıdakılardan bolşevik olan azdı, son vaxtlar başa düşürəm, bəlkə də heç yoxdu. "Ədalət qılınç" demisiniz həqiqi bolşevik! Sən özün də Ədalət qılınçasan. Mahnılı, eşqli, Ədalətli Məddəsən, "Yaralı durnam"san! Körpəlikdən belə görmüşəm mən dövrəmdəki bolşevikləri - Hümmətçiləri! Nə Stalin bolşevik olub, (qanıqın olub), nə Bağırov, nə Beriya! Eşqli olmayıblar onlardan heç biri! Kinli düşmənin olublar, tanımamışıq. Sən, belə eşqli, mahnılı ürəyin sahibi niyə sındırsın mənim qanadlarımı?!

* * *

Qalın, hündür sirkənləyin arxasından buruq-buruq qatı toz-duman qaldıra-qaldıra qeyri adi sürətli gələn "qruzovik" Səmədin sözünü ağzında qoydu. Maşın gəlib uzaqda qaralan tək palıd ağacına doğru ge-

dəndə Zal tormozu necə basdısa, təkərlərdən tükürpə dici cığlıtlar qopdu. Zal tər içində ışıldayan enli sifəti pəncərəyə tutub vahimə ilə bağırdı:

- Döyürlər! Abırnı ağaca bağlayıb döyürlər ki, biz də gedək məhlə milisnerlərini döyək, hamımızı tutub damlasınlar! Özünüzü qoruyun!

Mən gedirəm ora, bədsi, qoy mənə tutsunlar! Siz gəlməyin, qarışmayın bu qurğuya! Tələdi, tələ!..

4

Pambıq sahələrinin ortasında, durğun havanın çimiltisi - ilğımı içində topa bir ot tayası kimi qaralan palıd ağacının dövrəsinə yığılmış döşləri önlüklü qadınlara, qızlara, məktəb uşaqlarına və heç kəsə, heç nəyə həmmiyyət vermədən, Abının qabağında, sağ-solunda dayanıb işlərini görən dörd nəfər yoğun boyunlu, yoğun ortalı, zorba məhlə milisionerlərinə çatıb məşindən yerə atılana qədər danışmadılar. Arada tək bir dəfə Təftiş öz-özünə:

- Qulağım almışdı, - dedi. Məmməd Xələf isə Səməd:

- Əllə zoğlu bunlara yaramır. Sənin üstündə burda hər şey, - dedi. Və məşindən düşər-düşməz, gözəl nilmədən, sinəsini gərrib, nəhəng qolları ilə Səmədin qabağında səd çəkdi.

- Yaxın getmə! Qarışsan tutacaqlar səni bu heyvərlər.

"Heyvərlər!" - məhlə milisionerlərinə baxar-baxmaz, bürküdə çox pis tərlimiş paçalarını geniş açıb cəlladsayağı duran bu dörd nəfər, Səməd ilk gənclikdə - müharibə illərində idarənin nəhəngə ağardılmış divarında gördüyü faşist əsgərlərini xatırladı. O kino-kadrlardakı zabitə bu dörd nəfərin ortalığında dayanmış starşına paqonlu oğlanın fərqi bunda idi ki, bu "sovet milisioneri" libasında idi və almanca yox, tərtəmiz azərbaycanca danışdı:

- ...Yaşı keçmiş adamsan. Bir ayağın burdadı, bir ayağın gorda. Sənin nəyinə gərəkdi antisovet təbliğat?! Bu Təftişin qaban oğlu Məmməd Xələf arxalanıb belə hirsdi-hirsdi baxan bu təhkimçinin də əslə-nəslə düşməndi Sovet hökumətinə, altını da çəkirlər. Açıq-açıqına car çəkirəm burda: prokuror Sayılovun sanksiyası var. Tutulasıdı bu Səməd əmirli deyilən. Bu heç. Sayılovun da, nəçənnik Gülnovun da, məsləhəti budu ki, sən əl çəkəsən bu əmirliyərdən, bizə kömək eliyəsən əlavə məlumat yazaq bunların barəsində. Nədən ki, zapros var

SSRİ prokurorundan, o məhkəmənin sədrində. Təcili məlumat getməli idi bu gün. Cavab ver, yazılsın, bu cəhənnəm istisində bizim də canımız qurtarsın... Təbrizdə, Ərdəbildə, Göyçədə Comrd olub! Dəli Alı olub deyirlər. Əmbə yazılı lazımdı bu. Ağ əmir, Boz əmir törəmələrində əlavə, Şeyx Məhəmməd əmirin atası Comrd deyilən həmə də İsmayıl ağa adınan gizlənib, sonra Qazağın Muğannalarından Hüseyn ağanın atası Musa ağa adınan yaşayıb bu tayda Amasiyada, Karsda, ümumiyyətlə Türkiyədə oğul-uşaqları məhz haralarda gizlənirlər? Cavab ver! Mustafa Kamal paşanın nəslində kimləri tanıyırsan bu tərəfdə! Dillən!

Səmədin gözəri palıdın haçasından bəri doğru uzanmış, yoğun budaqdan aşınmış, keçi qılından boz-ala çatıda idi. Çatının bir ucu Abının biləkini sıxıb düyünlənmişdi, o biri ucu sağ tərəfdə "heyvər"lərdən birinin əlində idi.

Səməd, бүркүнү həttə beynində hiss ed-edə, susuzluqdan biri-birinə yapışmış dodaqlarını zorla aralayıb, qəfil qışqırtı ilə: - Abı! Niyə susursan?! - dedi. - "Sədrdən zapros" nədi?! Mərkəz hər şeyi bilmirmi bizim haqqımızda?! Çax-çux yazmayıbmı?! Xudiyev özü məlumat toplamayıbmı?! Mirqəzəb özü, Stalin özü şəxsən məşğul olmayıbmı "Muğ"laman?! Danış! Yoxsa, bunların istədikləri kimi eliyəcəm, qırıb-çatacam hamısını, akt bağlasınlar, əlləzoğlu barədə materialın üstəlav material qoyub bassınlar mənə!

Starşına Səməd baxdı; qızıl dişləri, yastı burnu kimi iş xatırlada-xatırlada:

- Dəməli, bilirsən hər şeyi? Çox yaxşı! - dedi. Sonra əli çatılıya: - Çək! - dedi.

Əli çatılı çatını çəkdi, Abının ayaqları yerdən üzülüb asılı qaldı, göyərmiş əllərinin göylüyü qatılmağa - qaralmağa başladı. Qadınlar, qızlar, uşaqlar arasında boğuc ah-nalə gəzirdi. Səməd əlini Məmmədin çiyinə atdı.

- Çək qabağımdan.

Atasının yanında gödərkək, əmma çiyinlərində xeyli enli görünən Məmməd Xələf tərəpənmədi.

- Qurbanın olum! Aman günüdü, yaxın getmə bunlara!

Cəmaatın arasından Çürüyün üzgün səsi eşidildi:

- Xudiyev Naxçıvanda işləncə verib Abıya, qollarını geri qanırb, kürəkdən qırıb. Belindəki donqar o işləncədə qalıb. Fikir verin, əlləri

qap-qaradı! Biləkdən, dirsəkdən, çiyindən çıxsə, sağalarını bu yaşda adamın çıxıqları?!

Məmməd gözəlri yumulu Abıya doğru cumub qışqırdı:

- Abı! Danış, Abı! Səmədi tutacaqlar, Abı! Bədbəxt qoca, tər-su içində, ağır-ağır başını tərptdi.

- Yaxşı... Danışaram.

Starşına əli çatılıya baxdı. Əli çatılı çatını buraxdı. Abı dizləri üstə yerə düşüb böyrü üstə yığıldı. Əli çatılı, palıdın qatı kölgəsində, Əli arabasındakı xırdaca su çiləyindən bir dolça su gətirib qocanın alınına, üzünə tökdü, qalığını içirdi.

- Mən o qəddər də cəllad deyiləm. Danış, çıx get evin.

Abı dikəlib, tövşüyü-tövşüyü:

- Peterburqda bir idarə var, - dedi - Rusca adına "Upravleniye po delam pereselentsev" deyirlər. Yəni yurdlarından köçürülənlərin işləri üzrə polis idarəsi. Köçürülənlərin yox, sürgün olunanların işləri üzrədi o "upravleniye". Bir şöbəsi də Bakıdadı. Comərd, Süleyman, Musa ağa adlarınyan tanınan kişi padişah olub, elm yayıb. Sən qanmazsan nə eləmdi. Heç özünü də tanıyamazsan. Mümkün deyil min-bir adnan yaşayan padşahı tanımaq. İraqdan o yanda olub paytaxtı, İraqın özündə olub, Təbrizdə, Ərdəbildə olub, bu yanda Qazaxda da olub həttə. O kişinin, oğul-uşaq nədi, xalqı var. Böyük milləti var. Bu milləti haralardan haralara köçür-köçür bir ucunu Tiflisdən o yanlara aparıb çıxarıblar. İndi də Sibirə, Qazağıstana sürdülər, bunu bilərsən. Bu boyda milləti mən necə sayım-sadalayım adınan, şübhəliyi, sonra Birinci Aleksandrın sərdarına ilə təşkil olunub, Comərdin, Süleymanın, Musa ağanın millətinin nə vaxt haraya sürülməsi barədə məlumat istədiyin qəddər o "upravleniye"də. Mirqəzəb də ordan alır məlumatı. Necə yəni "sədrin zəpos?!" O hansı sədrdi ki, öz "upravleniye"sindən yox, bu çöllü-biyabanda, bu palıdın altında Xızr Abıdan alır məlumatı?! "Məhlə milisnərləri" yox, Qudalı Rəhimin it xılsınız siz! Fərqiniz budu ki, o it xılı Xəlvinin həyət-bacasında hürüşür, qalan yerlərdə quyruğunu qısıb düz keçir, siz elə hər yerdə qapırsınız cəmaət! Açın biliklirimi, it uşağı! Starşına çaşqınlamışdı.

- Yaxşı, deyək ki, o elə adam olub, milləti də belədi, "Upravleniye"də var. Bə Mustafa Kamal paşa Atatürk? O ki dünyanın, srağagünün adamıdır. Bə onun qohum-qərəbasını niyə gizlədirsən? Sən ki, yaxşı tanıyırsan bu Türk deyilənin böyüğünü, kiçiyini! De! Canını qurtar!

Abının tamam qaralmış barmaqları tir-tir əsirdi.

- Sizin o "Upravleniye" nızdı o da var!

Starşına "hi, hi" elədi.

- Varsa, bə niyə sındın soruşuruq? Abı başdan-ayağa titrədi:

- Atatürkün qohum-əqrəbasının altını, üstünü yeyəsən, it oğlu! Aç qolumu!

Ölsəm, bu cəmaat sağ qoymaz səni, a bədbəxt!

Starşına deyəsən bir az çəkindi, əmma əl çəkmedi. Nəzər al ki, nəçənnik Gülənov özü səni ayrı şərəitdə ayrı cür danışdıra bilər. Əmbərdə olsa, bu iş səndə şədirilərdi. Yüz əlli yaşını əlli yazarlar, xalq düşmənləriyən əlaqə saxlayıb antisovet təbliğat apardığına görə, məhkəməsiz-zadsız basarlar, əlli-ayaqlı gedərsən!.. Danış!

Abı çox pis tövşüy-tövşüy, yəqin ki, biləkərinin, qollarının ağrısından inildəy-inildəy dikəlib Səməddə baxdı.

- Sən... Sən çıx get burdan! Əşidirsənmi?! Çıx get deyirəm! Kənddən get! Rayondan get! Pis qurtaracaq bu işlərin axırı! Çox pis! Bu xaraba deyil Varisin yeri! Şərəit olanda qayıdarsan, buralarda da işini görərsən. Həllək mümkün deyil! Heç cür, heç cür mümkün deyil, ay gözümün işığı! Ləngim! Min o maşına, təcili get burdan!..

Starşına deyəsən bunu gözəlmirdi.

- A kişi! Ey! Bədi! O yana yox, mənə bax! - sifəti ağardı. - Sualıma cavab ver! Məhz haralarda?! Əşidirsən?! Məhz haralarda gizlənir o qohum-əqrəba təlimatçısı?!

Yenə Çürüyün səsi eşidildi:

- Ay Abı! Başına dolanım! Niyə danışmırsan axı?! Lap belə düzünü de! Bu paqonnunun hədd-hərbsinə baxma. Bir köpəyoğlu da toxunammaz Atatürk əqrəbasına! Türk ölmyib hələ. - Həmişə, hər yerdə olduğu kimi, boz çit köynək içində sazının - qara cürəsinin qaytanı çiyində, sağ əli aşağıda - cürəsinin qolunda, sol əli çubuq qəlyanının yumru başında, ortası-qarnı çökək-çökək, belə yilə-yilə yeriyib qəlyanı Abının ağzına soxdu. - Çək! Toxta! Ağlını itirmə, başına dolanım, ay Abı, düzünü danış!

Əvvəlcə starşınadan, sonra "xıl"ın hamısından hırıltılı gülüş qopdu.

- Bəlkə bir saz da çalasan, a çürümüş! Qəlyanını dart, rədd ol ordan! - Starşına əliçatılıya baxdı. Əliçatılı çatını çəkdi, Abının qolları yuxarı dartılaraq qıçları havada o yan-bu yana yelləndi, eynilə Sultan Əminin iniltisi kimi bir iniltidən palıdın altına sükut çökdü. Səmədi qə-

hər boğdu. Qulaqlarında Abı il Çürüyün qoşa səsi cingildədi: "Ağlamağı tərgitməmiş, boğuc qəhərim, ey qardaş!.." Daha nə Məmməd Xələfin "qaban" gövdəsi sədd çəke bildi, nə də yalvarışı; Səməd budağın altına atıhb, Abını sol qolu ilə qucaqlayıb yuxan qaldınb, o biri olilə çatını necə çəkdiso, ləliçatı heyvərlə üzə üstə yerə sərdi.

Starşinanın bayaq qorxudan ağarmış sifətinə qan gəlmiş, yəqin ki, "zapros" işinin yaxşı nəticələnməyənəmin olub, balta dişləri üstündə nazik, qısa dodaqları yuxarı, aşağı dartıla-dartıla şaqqanaq çəkdi:

- Qəhbələri nəslinin nümayəndəsini zakona tabe eləyin!..

"Xıl" starşinası hələ sözünü qurtarmamış, "xıl" hər tərəfdən şığıyıb, Səmədi, qucağındakı qoca ilə birlikdə yerə sərib, heyvətli kin-küdurətli, dəhşətli rəhmsizliklə, nallı çəkmələrin altına saldı. Heç bir dəqiqə də keçmədi ki, Səmədin çənəsində, alnında, başında, əl-qolunda çapılan yerlər ağ, qolsuz köynəyi pəncəyini qırmızıya boyadı. Ordan-burdan qan fəvvarə vurub, ölümü labüdə göstərdi.

Starşinanın balta dişləri örtülmürdü.

- Bəsdi! Bəsdi! Aman verin tərifli Dəli də göstərsin özünü! Yoxsa, nə təhərrisbat eliyəcəksiniz ki, zakon əhlinə qaldırıb bu!

Bayaq üzə üstə sərilən "zakon əhli" qoşa əllərini açıb starşinanın qabağına uzatdı.

- Budu bax! - dedi; çatının bıçaq kimi kəsən keçi qılları ovuclarının dərisini aparıb tənini kəsmişdi, üstəlik, üzə üstə səriləndə milisionerin burnu, alnı da yəqin ki, yerə sürtülüb cızıq-cızıq olmuş, göyürmüşdi. Bu görkəm elə gözəlməz oldu ki, starşına həttə pərtləşdi.

- Köpəyoğlu nə yaman çəkilə çatını! Pah-pah! Yeri, qisasını al əcləfdən!

Milisioner qanlı çəkmələrinə baxıb, şübhəsiz, yenə də elə çəkmələrinə iş salmaq üçün geri döndü.

Lakin Təftişin iyirminci ildən, Qılınc Qurbanın atyadının əsgəri olduğu vaxtdan qalan "imennoy revolver"-i Məmməd Xələfin əlində, starşinanın sinəsinə tuşlanmışdı.

- Burdan rədd olub getməsəniz, nəçənniyinizin iştirakıyan qaldırılan cinayət işini ləğv etməsəniz, Səməddən, Sultan əmirlidən ol çəkməsəniz, atam Abbasın həzrət Abbas adına and içirmə, cavanlarımızın hamısını silahlandıracam, o it xılı məhəmədəki Xələvətdən, Qılıncızdan, Piylinizdən başlamış, hökumət idarələrindəki itlərinizin son nəfərinə qədər, hamınızı qırıb, öz ayağımızdan gedəcəyik güllə qaba-

ğına! Çünki bu Bezobraziye zülmü atamdan, anamdan eşitdiyim xan, bəy zülmündən betər olub, daha cana doydurub hamımızı! Rədd olun! Yoxsa, meyidlərinizi aparacaqlar burdan!

Aydın görünürdü ki, Məmməd Xəlfin asta, boğuşu adı həmişə deyildi.

Starşına qadınların, qızların bir-birinə qarışan qarğı-nifrinləri altında başını endirib hündür sirkəlik arxasında şüşələri parıl-daşan iki yanaşı "Villis"ə doğru gedəndə "xıl"da süpürüldü. O dəqiqə də palıdın altına çaxnaşma düşdü. Səmədin köhnə məktəb yoldaşları, ordları ordlarından keçmiş, tanınmaz olmuş gəlinlər, qızlar: - Qara yandırın!¹ Su gətirin! Təbiz işi tapın! - dey-dey o yan-bu yana yüyürüşdü. Qarğaşlıq içində Təfisi Məmməd Xəlfin səsləri də eşidirdi:

- Bu silahı mən sandıqda, qıfıl altında saxlayıram! Niyə sındırdı?

- Dədi, üzrlü hesab elə. Sənin qulağın alanı mənim də qulağım almışdı. Hamımızın qapıdan qovduğumuz, qoltuğu qarmonlu zənnə ağlıya-ağlıya gəlirdi ki, məni pyanska eləyib qoltuqlarda qoyan it xılı iclas eləyir Şüşəlidə. Elimizin-günümüzün gözəl oğlu Səməd də mirlini həbs eləyib türmədə öldürəcəklər. Kimin qeyri var silah alsın əlinə, getsin tək palıdın altına. Mən olmuyaydım, sən olaydın, dədi, sındırdırın qıfılı, ya yox?!

Təfisin gözəl rindən üzünə təbəssüm işığı yayılıb o an da çəkildi.

- Zal balam getdi gəlmişdi. Xəlfin qardaşının adını üstünə götürüb, Məmməd Xəlfi Zal adında ikiqat oğul oldu. Pəhləvan oğlum atasına çəkdi. Abı! Elmin boş çıxdı! Bant iyi olmuyan yerdə ədalət yeri yox!

Abı başını bulayıb Səmədə baxdı.

- Bu da o həyətdəki xançal əhvalatıdır, ey gözümün işığı! Mən dəfə, beyninizə batana qədər, milyon dəfə deyəcəm: Xançal-bıçaqla, top- tüfənglə, ən, ən güclü ordu, ən adil, ən aqıl hökmdar qüdrətil də düzəlməz bu dünya! Elmdə, Elmdə bu dünyanın əlacı, o da belə kin-küdurətil, belə ədavətil bu araya sığışmır! İçərinizi yeyirsiniz! Sözümlə unudursunuz! Qara qanınızı qan tökməknə doldurursunuz!

Çürük dizləri üstə çöküb, Abının köynəyini çıxarıb, can köynəyi tərdən islanmış dostunun çiyninə rini, qollarını ehməllə sıgallaya-sığallaya:

- Səlamətsən, şükür, səlamətsən, başına dolanım, - deyir. Abı isə, arada inildəy-inildəy:

¹ Təzə yaranın qanını kəsmək üçün işi yandırır "qara"sını yaraya basırlar.

- Yavaş, a kişi! - desən, cavanları danlamaqdan qalmırdı:

- Uzağa getməyin! Elə Təftişin cibindəki o "imennoy revolver"dən dərslər götürün. Nə qədər ki, mənnən yaxınlaşmamışdı, sözümlü-söhbətli eşitməmişdi, Rus paqonu taxıb familiyasını "ski" eliyən bəylərdən hansınisa sərhəddən o yana qovanda Təftiş Abbas o "imennoy"u marçıldı ilə öpüb gözünün üstünə qoyurdu. Həmin o "imennoy"un yaratdığı ədalətli fəhlə-kəndli hökuməti¹ niyə yoxdu, ey beyninləri qanlarım?! Oktyabr bayrağına² and içirdi Təftiş Abbas, komandiri Qılıncla bir yerdə! Kimlərin əllərindədi indi o bayraq?! "Cavanları silahlandır!" Sözünlə bax üzün üzün görmüş qancığın! Nə var bu "Cavanları silahlandır" sözlərinin altında?! Qanırsınızmı, ey dərslimi ala-ala cəhəlt bataqlığına batanlarım! Açıq-açıqla, hamınızı qırmaq qəsdindədi Bezobraziyə! Sultanın dediyi mikroilanlardandı Şənbə! Başa düşdünüz?!

Sırr açıram, qulaq asın. Qazağının gizlin Muğannalarından, biri-birindən cavan, biri-birindən gözəl şagirdlərim vardı, Sultanın Rus dostlarının təqdimatı ilə Moskvada təhsil alıb zabıt olmuşdular, qayıdıb Araz qırağında, "zastava" deyilən yerlərdə qulluq eləyirdilər. Bezobraziyə cəlladları hamısını bircə gündə boğdular tulladılar Araza. Meyitləri geyindirib-kecindirib, döşlərinə orden, medal taxıb, müşayiətçi-filanlarla göndərdilər rayonlara, valideynlərinin üstünə. Birini də bizim üstümüzə göndərdilər. İnişil, əlli ikinci ilin yayında oldu bu bədbəxtlik... Moskvanın göstərişilə! Əslərdən gələnin bələmizdə bu bəla. Batin-gizlin ikən tamam açıq olur, qışqırıqdan deyirik sözüümüzü. Adını aşıqlardan eşitdiyiniz Elm mücahidi Mənsurumuz da ağılsız mərdlik, düşüncəsiz igidlik qurbanı olub, dara çəkilib! Əxi Fərrux, Fəzluhah Nəsimi, İmadəddin Nəsimi - hamısı açıq söz qurbanı olub. Çünki cəhəlt dünyasında açıq söz də hamanca xançaldı, qəzəbdən, kindən törəyir, cahilin əlində çatıya dönür, Xızr Abının bilikliğini çatır bir-birinə. Dartıb dara qaldırır! Nallı milisnələri çəkməsi olur. Səməd Əmirlinin damarını partladır! Başa düşdünüzmü, ey beyni qan?! Muğannaya "müğənni" deyirik, Əsəfə "Aşiq" deyirik, qırılıq, əlimizi silaha uzadanda əlimiz iflic olur! Mən özüm də açıq qışqıran olmuşam indi. Əbədiyyət qovuşmağımın vaxtı çatmasa da, ürəyim sizin ürəklərinizdən də cavan olsa da, açıq danışım ki, vidalaşım daha sizdən!

¹ Leninin ən məşhur tezis: "Hakimiyyət fəhlələrdə, torpaq kəndlilərdə!"

² Oktyabr inqilabının, SSRİ-nin qırmızı bayrağı.

- Ölənin deyilsən sən, ay qırx qazanın çalası! – Xəlvət idi. Arxasında ayrılmaz kölgəsi - Qılı Qeybəli, sirkəliyin arxasından peyda olub, çal, lopa bığ dövrəsində tamam dərissiz tək kimi qan-qırmızı sifəti pört-pört məktəb uşaqlarının, qadınları, qızları itələy-itələy sahəyə qovub, özü də dallarınca getdi. Tək bir nəfər, qayğısına qalıb, başının şalını yandırır onun yarasına "qara" basan bir qadın peyda oldu: Qarmonçu Şənbə!

Yanaqlarının yumru tətəri qırıq, pəriyib solmuş qadın - Şənbə, Səmədi təkbaşına qucağına alıb maşına qaldıranda heyrətdən hamı hiçqırıqıdı:

- Güc bax ey, arvadda!

Maşının "kuzov"unda Səmədin sarıqlı başını dizinin üstə söykəyində isə Şənbə, kişilərə: - Nə boylanırsınız! Çoxlu bağayarpağı yığın yolların qıraqlarından! - deyib, birdən son dərəcə ağırlı-acılı göz yaşları tökdü:

- Mən elədim bunun hamısını, mən baxtığara! Prokuror Sayılov dedi:

"Abını döydürməsin, Səmədi aparıb orda tutdurmasan, özünü tutacam!"

Köpəyoğlu, elə bilir daha insanlıqdan məhrumam! Təftiş Abbas burdadı, şahiddi, desin, dörd ilin müharibəsində qarmonnan qazandığının doxsan faizini orduya yardım göndərmişəm, özüm qara qalağ¹ yemişəm!..

Səmədin alından, əllərində öpürdü, ağlayırdı.

- Səni ürəkənin istiyən bədbəxt zənnlərdən biri də mənəm, ay bəxtsiz, talesiz Məcnun!

Maşın Qonaqlının ortasında, yastı-yappa bir qaradamin qabağında dayandı. Şüurunı itirmiş Səmədi Şənbə yenə də tək qaldırır o dama -ölmüş nənsində qalmış iyli-qoxulu döşək üstə qoydu. Bütün gecəni əmisindəndə betlər inildəyən oğlanın böyründə oturub "Allaha", "Peyğəmbərə", "Əliyə" yalvarırdı. Səhəri, Səməd özünü gəlində isə, köhnə, qara bir qazanda su qızdırı, yaralara dolmuş "qara"nı - yanmış əski külərini yuyub, üstündən təmiz əskilərə sarıdı. Üç gün mü yatdı, beş gün mü, Səməd hesabı itirib, nəhayət ayağa qalxanda, ciddi qayğılar içində gülürdü; demə, qarmonçu Şənbə Xüdiyev "işləy-işləy", Sultan Əmirliyə də gizlin "işləyirmiş", "gecələr yatmayıb", ondan Elm öyrənməmiş.

- Gülgəzinnən, sənənin Qaraçı qızının yanaşı oturub dəftərimə "Yaddaş" yazırdım! Adamlardan danos yazı-yazı bax belə oldu Qarmonçu Şənbə! Qorxma daha heç nədən! Nə qurğu qursalar, ovcundaca olacaq!

Səni bada vermərəm! - dedi.

¹ Təmizlənməmiş undan qara çörək "buxanka"sı.

Məhz buna görə də Səməd səhərlər yenə sağlam-gümrah çıxdı. Və elə həmin palıdın altında Çürüyün dörmən-davası ilə sağalmaqda olan "qılıyanlılarla" görüşməyi gedəndə sirkəlikdən onun - Səmədin yenidən gərginləşməsinə səbəb olan bir səslə eşidildi:

- Hə, indi mənə dinləyi bilərsən, qadası!

5

- Təkrar eləyirəm: mənə dinləyi bilərsən indi. Məhz bu gün çox- çox həqiqətdir deməliyəm sənə, qadası.

Səməd fikrini toplamağa çalışdı.

- Ola bilər... Bilmədiyim şey, bəlkə də çoxdu. Əmma bir şeyi dəqiq bilirəm ki, Şüşəlidəki iclasınızın qərarını həyata keçirəmmiyyə bilərsiniz! Partiya məktəbinin müdavimiyəm mən. Rayon partiya komitəsi bu zonanın üç kolxozuna təhkim eləyib mənə. Məhsul yığımının belə qızgın vaxtında mənə işdən ayırmayın! Şüşəlidə çoxlu adamnan söhbət eləmişəm, çoxlu cinayət işi qeydə almışam, hamısı bilavasitə Qudalılarınla bağlıdır! Sənin təmsil elədiyin gizlin canlırın, Yerevannan, Eçmişdzinnən, Katalikosların, kütləvi terrorlarınla bağlıdır! Çax-çux gülürdü.

- Nə deyirsən, hamısı SSRİ adlanan super dövlətin işləridir. Mən əmr quluyam, qadası!

Səməd bu açıq həyasızlığa dözmədi. Qışqırdı ki:

- Bəsdi arxamca gəlziyin! Bəsdi! Əl çək!

Çax-çux gülürdü:

- Şənbədən hündür almısan, Antey yerdən qüvvət alan tək ki. O Şüşəlidə Mariya adında bir qancıq da var. On dörd yaşı yoxdu, indidən casusluq eləyir! Zənnən sarıdan baxtın gətirib sənə. Axı, mənə o köpəkqızı Gülbənizim də sənə qulluq eləyir!

Çax-çux Şüşəli səmtindən - soldan gəlmişdi. Səməd kölgədən çıxıb, sağa - camaata tərəf yönəlib, qurşağa vuran hündür kolların şaxları, qozaları dizlərinə çarpıla-çarpıla, səhənin içrisinə getdi. Fikrini qarışdıran, peysərini dəşən kobra baxışından qurtara bilməsə də, o gün "qruzovik" də Məmməd Xələfin müdaxiləsiylə yanda kəsilmiş ürək sözlərini camaata çatdırmağa çalışdı:

- Təleyim elə gətirib ki, uzun müddət ayrı düşmüşəm sizdən. Xeyrinizdən, şərinizdən xəbərlə tutmamışam. Cəfər əmi həbs olunub, bilməmişəm. Yerində Xəlvtə oturub, bilməmişəm. Əminim "Rəhim sədrdi"

deyində dıhşətə gəldim. Demə, birbaşa Mirqəzəbnin bağlıymış bu məhlə ağsaqqalı! Qardaşı oğlu Çax-çux Xalıq Mirqəzəbin özünün agentiyəsi! O taydan Ağ mirnin Boz mirin oğul-uşağının siyahısını gətirdiyi kimi, burda da Sultan mirliyi yaxın adamları siyahıya almış! Elimin taleyi cəllad ləndəymiş! Xəbərlə tutmamışam mən bu bədbəxtlikdən. Təzə bilmişəm ki, Xalqın siyahısı əsasında ən etibarlı kadrları gedib Sultan mirlinin ətrafından. Qurbanlının sədri İsgəndər kişinin əvəzinə "Qudalılara, Gülənovlara yaxın adam" qoyulub, Tahirinin sədri Cəbrayıl kişinin əvəzinə də Qudalılara, Gülənovlara yaxın adam qoyulub. Bezobraziyenin həyasızlığı o dərəcəyə çatıb ki, xəlvət işlər ustasının özü də açıq həyasızlığa başlayıb: uçot-hesabat "Qudalı hesabdan"nın ləndə! Kassa "Qudalı kassiri"nin ləndə! Möhür də Qudalı sədrinin öz ləndə!.. Təftiş komissiyası dərəcələrinə cinayət üstə tutub bu yaramazları. Qılınc Qurban aparıb milisəyə təhvil verib. Gülənov isə, elə cinayət aktları ola-ola, həbs eləməyə əvəzinə, çox qəribə məntiqənin Qılınc Qurbanın özünü günahlandırıb: "Xruşçov yoldaş amnistiya verib, ən peşkar oğurları da buraxıb məhkəməyə göndərmişdir! Sən isə gündə bir dustaq gətirirsən milisəyə!.." Aydan an, sudan duru Cəfər mənə damğalayıb basmaq olar, Bezobraziyə xadimlərinin qarınlarını şişirdənlərə toxunmaq olmaz! Saf adamlar türməyə gedir, murdarlar eşikdə qalır! Qurtardı daha belə şeylər! Mirqəzəbnin başlanıb bu yaramazların dövrünü, Mirqəzəbnin də qurtarmalıdır!

Səməd palıdın altına - qocaların yanına qayıtdı.

Gözünü Təftişin köynəyinin döşündə bir cüt dolu torba ciblərinə dikib, sədr Məddin vaxtından "Təftiş komissiyasının səfəri" adlandırılan bu ciblərdə son birillik səndərin içində saxlandığına şübhə etmədən, ləni irəli uzatdı.

- Mən ver o aktları!.. İkinci, üçüncü briqadaların da günü bu gün danışacam. Təlimatçılıqdan, təhsilçilikdən yanaşı, "Yeni Məddin" adında yüksək, səlahiyyətli vəzifəm var mənə. Axşam idarə heyətinin iclasını çağıracam, kolxoz nizamnaməsini oxuyacam cəmaətə, məhz nizamnamə əsasında qərar çıxaracağam bu yaramazların haqqında. Gecə də ümumi iclas keçirəcəm, heyət qərarını səsə qoyacağam. Kolxozun möhürü, kassa, uçot-hesabat təcili alınmalıdı yurtdışının ləndə! Ver aktları! Rəhbərliyə namizədlər ver!

- Son təlimat, qadaşı, dövlətlik eləmə... - Gümüşlü trubka kölgəliyin qatı yerində qara sifətdən irəli uzanmış diş kimi işləyirdi. - Rəhim

Qudalı evin dıvıt elıyır sını. Bir Quran söz deyib, bir kılın danışmayıbsan o cür mötəbər ağsaqqalnan. İndi mənı dı daş, divar sayırsan. Əmbə Çax-çux Xalıqnan danışmamaq olmaz! Adımı Mirqəzəbnın yanaşı qoysan da, sən özünü necə səlahiyyətli adam sayırsansa, mən dı eləcə sayıram. Bir alım hıqıqıt danışdım sənə o daxmanın qabağında. Düşmənin sözü sayıbsan hamısını. Bilirəm! Müslüm deyil xəbərr çatdıranı. Təhqir eləmə o yazığı. Rəhimi, Qeybalını, Gülənovu düşmənin sayma! Mənnin bədrəftarlığı kəs! İncimirəm lələttə. Dünya görmüşəm mən, kişilərin oturub-durmuşam, sənənin xüsusən incimirməm. Çünki gözündə pərdə var sənın. Rəhimin evindəki süfrəni mən təşkil eləmişəm. Getsəydin, əvvəlcə bizim qız gedəcəydi ora, gözündən pərdəni götürəcəydi. Sonra mən gedəcəydim, "avariya" günündən bu günəcnə bu sinədə qəvr eliyən yaranı göstərəcəydim sənə, bu yaranı kimlərin necə vurduğunu, nəyə görə vurduğunu açıb təkcəydim ortalığa. Elə olsaydı, barışıqlıq əklifində dı boyun qaçırmazdın. Xruşşov dövrüdə indi, qadası, demokratiya, dinclik dövrüdə. Bir az hərcmərclik-filan əməli gəlib, çox danışan adamlar çıxıb ortalığa. Qurtaracaq belə şeylər. Şüşəlidə deyilənərdə fikir vermə. Zaman dəyişir. Stalinnın getdi o tutqular, sürgünlər. Deyirlər cuhud zad deyilmiş Stalin, Qrekiymiş milliyyətcə. Qrek dı ki, bilirsən, lap qədimlərdən qənimidi indi bu Türk deyilənin! Hıqıqıti bir azca da açsam, nəinki Mirqəzəbnın yanaşı qoymazsan mənim adı, o siyahını-filanı da, aktı-maktı da dilinə gətirməzsən, qadası. Bu Təftiş gər mən tanıyan Təftişdis, heç bir akt-zad verməz sənə. Seyflərini Təftiş o vaxt açır ki, gözəaçıq adam olsun qabağında. Sənın, yenə deyirəm, gözün bağlıdı, qadası, adamları tanımırsan, ona görə dı gücün çatan işdəni yapışmırsan. Bu bir. İkincisi, o aktları ki, sən tələb eləyirsən, yoxdu o aktlar. Mənim istəklə qohumum Gülənov aparıb hamısını qoyub Sultan əmirinin stolunun üstə, sənın istəklə əmin Sultan əmirli dı cırıb atıb zibil səbətinə!

Səməd, Abının köynəyini çırpıb palıdın budağına sərən qocaya baxdı.

- Abbas əmi!. Bu adam nə danışır?!

Qocanın qəlyandan üfurdüyü tüstünün titrəyişində dı qəzəb saçıldı. Düz deyir! Əmbə yumşaq deyir. Bağlı deyil sənın gözün... kordu!

Səməd bu yeni dəyişiklikdəni özünü itirib Abıya, Çürüyə baxdı. Lakin Abı yatmışdı. Çürük nədənsə narazı, başını bulaya-bulaya, dostunun milçəyini qoruyurdu. Məmməd Xələf Zal isə böyümüş gözllərle atasına baxırdı.

Dərin sükut içində Çax-çuxun səsi elə bil quyu dibindən gəlirdi:

- Mən qulaq assan kor olmazsan, qadasi. Sən demədimmi hökəmranlıqı qurtarıb əmiyin?! Demədimmi özü də yaxşı bilir ki, axırı çatıb, ona görə dünyadan kam alır indi?! Bu etibarsız dünyadan kam almaq qəsdinə düşən rəhbər üçün nə fərqi var kimdi burda kolxoz sədri, mühasibi kimdi, kassiri kimdi, necə pul qazanır, kimə verir?! Erməni Zərridən it kimi qorxur əmin. Zor Gülnov deyib: "Gətirmişəm bu aktları öz əlinizdən cırıb atasınız", o da cırıb atıb, vəssalam! Qılınc Qurban gedib raykomda küy salanda ona ayrı cür izah eləyib aktları cırmağının səbəbini. "Siyasətədi. Müvəqqəti güzəştədi", - deyib. Bəs əslində necədi? Əslində, heç bir siyasət-zadə işlətmir əmin, qadasi. Çünki Rəhim daha əvvəlki Xəlvət Rəhim deyil əmin üçün, Gülnov da daha əvvəlki Gülnov deyil, Sayılov da, RİK Atamalı da, Çax-çux Xalq da. Sürgünlər, qırğınlar səmumu Stalindən gəlirdi hər şey. Onu da bil ki, bu məhkəmə həvaləti dəyişdirmiyəcək dünyanı. Doğrudu, bizim ağsaqqal ehtiyatların bir az. Yalvarır-yaxarır mənə ki, daşı tətəyindən tök, düşmənciliyi unut Sultan əmirliyinə. Unudaram mən, elə bilirsən unudammaram?

Atam Fağır Məmmədləyi niyə Yağır Məmmədləyi deyiblər, bilirsən?

Təbrizdə, baban Şeyx Məhəmməd əmirin alma bağında hamballıq eləyirmiş atam. Səbətinə alma, qax daşımaqdan çiyinləri açılıbmış, beli yağır olubmuş. Elə belinin yağırılığından tacirliyə çatıb. Beş araba dolusu var-dövlətinə bu taya gəlib qardaşı Rəhim Qudalının həyətinə düşəndə Qılınc Qurban tüfəng çəkib üstünə, var-dövlətini müsadirə eləyib, özünü də aparıb türməyə basdırıb, döydürüb, zornan boynuna qoyub ki, guya Nikolay padşahın casusu olub atam sizin o mülkünüzü, guya Muğannaların siyahısını ötürüb Peterburqa.

Sizin Saşanız varıydı, bizim də Xudiyevimiz. Bəs necə?! Xudiyev çıxarıb bədbəxt atamı türmədən. Əmbə Qılınc Qurbanın, Sultan əmirlinin hədə-hərblərinə dönməmiş, özünü quyuya atıb. Atam yoxa çıxdandan sonra, bilirsən, "iyili quyu" deyirdilər o quyuya. Sonra cəsd çıxartdılar o quyudan. Belində atamın gümüş kəməri!.. Qılınc "casus oğlu", "kontra" qoydu adımı, universitetdən qovdurdu. Budu düşmənciliyimizin tarixi.

Tutaq ki, Yağır Məmmədləyi doğrudan da casus olub. Kimdədi bunun taqsırı? Atamdadı, yoxsa Azərbaycanın yarısını verəvat eləyib mikroilana döndərən Nikolay Romanov ilanlarındadı?! Nə qədər mikroilan dolubmuş o alma bağının dövrünə, bilirsən?! Səttar xandan, Bağır xan-

dan başlamış, bu tayda Kainat elmi yayan Şeyx Əli-Aşıq Alınıza, Döli Alınıza qəddər, hamısının axırına çıxan ilanları bir yanda qoyub, elə Yağır Məmmədliyəni yapışmağınızın səbəbi nədi, qadası? İlan yumurtalarını torpağıma basıb, millətimiz özü ilan becərir! Aydındı?! Gümüş kəməri göründü kişinin sümükləri gəlir durur gözümün qabağında, əhvalım dəyişir. O "iyili quyu"dan çıxan sümükləri deyirəm. Xızr Abı qoymadı sümükləri qəbristanda basdırmağa. "Gorxanası bu quyudu Məmmədlinin, quyuda da basdırılmalıdı", - dedi. On iki metrlik quyu!.. Adam adama qarğıyanda deyir: "Dərin gedəsən!" Əmiyin kəramətində "dərin getdi" atam. Əmma unudaram mən. Ataram o kəməri də, unudaram hər şeyi. İnanmırsan?!. Bu səhər Qeybalının briqadasına, şəhərdən pambıq yığımına göndərilənlərin səhərtə getmişdim (hərdən təbliğat işi tapşırıılır mənə). Nə dediyim hamı eşidib. Sən də eşit. Dedim: "Mirqəzəb qalib gələn Kişiyə zaval yoxdu'." Bəli, qadası! Doğrudu, necə deyirlər, çərxiflək özü döndərdi Mirqəzəbin çərxini!.. Zəmanə dəyişməsiydi, Sultan Əmirli kimisinin mini-milyonu da tərpəndirməzdi onu. Əmbə mən məhz Sultan Əmirlinin ayağına yazdım qələbəni. Ağsaqqalını da razı qaldı məndən, deyəsin elə özüm də razı qaldım. Niyə? Çünki, sözün açığı, mən də bezmişəm bu düşməncilikdən, qadası. Necə əmin bezib, əl çəkib hər şeydən, mən də eləcə əl çəkərdim. Vallah, billah, əl çəkərdim, qadası! Professor Məhərrəmov da mən deyini deyər, professoru bu rayona təhkim göndərənlər də deyirlər, baxarsan ki, "Mirqəzəb qalib gələn Kişiyə" doğrudan da zaval yoxdu.

Bəs sənənin istədiyin nədi, qadası? "Qurban olum Sultan Əmirliyə" deyirsən. Bəs niyə istəmirsən yaxşı olsun Sultan Əmirlinin işi?!. Tutaq ki, heç cırılmayıb o aktlar, hamısı zil-düzən durur Təftişin "seyfi"ndə. Sultan Əmirli də, deyək ki, heç yana getməyib, oturub bu saat öz kabinetində. Təftiş versin aktları, sən də apar qoy stolunun üstünə. Bilirsənmi neyliyər əmin? Qışqırar, bağırar, yumruğunu stola çırpır ki, "Kürüycəm, atacam bu Bezobraziyə köpək uşağını". Əmbə sonra neyliyər? Dostu Qılinc Qurbanı necə arxayınlaşdırıb yola salıbsa, sən "Bircə bala"nı da eləcə yola salar, sonra da cırar aktları, atar səbəti. Xeyrə arvad da yığışdırar o səbətdən, hər axşam raykomun dal həyətinə yandırdığı süpürüntüyün bir yerdə od vurub yandırar, beləliklə aktların heç cırıqları da qalmaz. Hə! Belədi haqq-hesab, qadası. Mənə inanmırsan, yenə soruş bu kişidən. Bütün kənd şahiddi ki, ömründə yalan söz çıxmayıb Təftişin dilində. Qılinc Qurbanın adı var, əsl ədalət mücəssməsi, yirikşən

bu Tffıfıdı. Cibindı partiya bileti, üç gündü Xızr Abıya qulluq elıyir, bu palıdın altında, Çürükññ bir yerdı. Nıy? Bu da ürıyının düzlüyündı. Sözüñün düzlüyüñññ kısbı bızı hı mış. Ağsaqqalımız bıbıs yerı "zıhır tuluğu" demir ki buna. Qoy yenı açsın tutuluğunun ağzını, desin, sñn de bil ki, bizim ağsaqqal sıdr olandan bıri ñmin neç kır "küryüçm" deyib. ğgr küryündis, hır bazar axşamı, 01-ayaq yığışandan sonra o boz "Pobeda"sını niy sürdürür Qudalı mñhlısin?!. Xılvıt Rñhimin evinı burulanda faralan niy söndürtdür?!. Hıqıqtñ küryündis, niy oturur Xılvıt Rñhimin mñclisinin başında?!. Hır dñfı bircı şüş konyakı boşaldandan sonra niy qucaqlayı düşmñnini, niy ağlayır, niy deyir "ı blıh olmuşam, zülm elmişm siz, ay eloğlular! Vicdanım üzür mñni! Bağışlayın! Siz mñnimsiniz, mñn dı sizinm, aramıza nıfaq salan Bezobraziyey lñnt, ay zizlrim!"

Dıhştdı bürküd, başdan ayağa tır içind Sımd üşütm hiss etdi. Üşütmli canından çılgın qışqırtı qopdu:

- Mñn inanmıram, Abbas ñmi! İnanmıram! İnanmıram!

- Nıyı inanmırsan?.. Öz korluğuna?!. Yoxsa, ñmiyin satqınlığına?!

Sımd göyümtül çalan qara üz, yer, göy baxdı.

- ğgr Sultan ñ mirli sizin deyiniz kimi iblisdis, onda... atama, anama da şübh eliyırm! Xalqın mñnafeyini hır şeydñn yüksk tutan fıdai Sultanın iblisliyinı inanmaram!

- Fıdai ñmin yen fıdaisı, tkc öz şıxı mñnafeyinin fıdaisidi, qadası. Sñn kimi ictimai mñnafe güdññrı bıblıh sayır indı ñmin! Mñn demırm bunu, onun öz sözüdü. Xılvıt Rñhimin mñclisind deyib!.. Hı!.. O gün Saşa Babayevin dalınca Moskvaya gedibmiş öl-öl. Qayıdıb nı deyib? "Taxtabitili kommunizm paytaxtı Şaşamızı sıhır çağırıb, axşamısı başını yeyib!" Söz bax: "Taxtabitili kommunizm!" Elı bu bııs deyilmi, Şaşanın dalınca ñmini dı güllısinlr!

- Sus, köpıyoğlu! O kupedı, daxmanın qabağında sehlıdin mñni... Sehlıy bılrñn, ñmma kor elıymmmzsñn. Ürıyimin, hissiyatımın gözüñññ görürm ki, Mırqzıbin "moy rabotnik"i kimdi vı necı işlrlı mşğuldu! Mırqzıb hır adama "moy rabotnik" demızdi! Böyük miqyasda, böyük xıdmıtlr göstrmisñn ona! Mıddı ñ mirlinin, Sultan ñ mirlinin yaxın mıslıkdası Lüt Cıfırın adı ilı başlanan sıyahı birinci sıyahın deyil sñnin. Arxivdñn neç yüz, neç min fıdainin adını sıyahıya almısan?!. Mñhz kimlrdñn ibarıtdı o fıdailr? Tıbriz Şeyx Ağ ñ mirli Şeyx Boz ñ mirdñn, Culfada Sultan ñ mirlidñn dırs alanların

hamısı Demokrat partiyasına daxil olubmuşlar, 21 Azər günü şah üsulidarının devrilməyində iştirak eləyiblər. Sultan Əmirinin öz dilində eşitmişəm ki, qırx altıncı ildə şah Demokratları topa tutanda, ilk növbədə mənə Ağ Əmir, Boz Əmir dəstələri qalıblar atəşin altında! Niyə belə olub?! Niyə mənə sənə siyahıdakı demokratlar, mənə Əmirli yetirmələri qırıqlıblar?! Siyahını tutub Tehrana ötürmüşən?! Qatil! Kobra gözələri Səmədin düz gözələrinin içində baxırdı.

- Təbrizdə sənə Əmirliyi ancaq qohum-qərəba tacir-tüccarlarıyan, açıq deyirəm, Ərdəbildən, Muğandan, Lerikdən, Türkiyədə Muğlar deyilən yerdən gedən zəvvarlarnan maraqlanmışam mən, qadası. Əmir beləydi. Sənə kim deyib ki, başqa siyahı da tutmuşam mən o arxivdə?!

- Heç kəs!.. Mən özüm düşünürəm sənə barəndə. Mənə həmişə çox təccüblü gəlirdi ki, Əmir mənə zarstanını ziyarət eliyən adamlardan lap qısa müddətdə hər cür məlumat almaq olarsa, beş il dalbadal gedib-gəlməyin səbəbi nədi? Fikirlişirdim ki, yəqin alver niyyətiyənin gedib-gəlmişən. Sonra duydum "moy rabotnik" o verilən tapşırığı. Həmmə o tayda, həmmə də bu tayda Əmir yetirmələrinin siyahılarını tutub Mirqəzəbin şəxsən özünü və ya başqa "rabotnik"lərinə ötürmək, Sultan Əmirinin özünü də müxtəlif qurğulara şantaj yolu ilə aradan götürmək! Bu deyilmi sənə verilən tapşırıq?! Bu son hadisə - evlənmə həvaləti də o tapşırıq - şantaj nəticəsində olmaybmı?! Qəlbim var, hissiyatım var, lap bir parça vaxtından heç kəsə görmədiyi şeylər görürəm. Sənənin iç üzünü isə, ovcumun içi kimi görürəm indi, qatil!

- Bu sözü dilinə gətirmə!.. Nə deyirsən de, bircə bu sözü demə!..

Bu nə oyundu Abının Ətrafında? Mən nə gətirəm bu palıdın altında?

Mərd-mərdənə deyirəm: mən sənəni tutdurmaliyəm bu gün, mən də azad eləməliyəm. Çox-çox mürtəkkəb iş gədir bu məhkəmə günlərində. Səbrənin qulaq as mənə. Nə oldu Qarmonçu Şənbə birdən-birə məniyə döndü? Nənsinin o iyli damında sənə necə qulluq elədiyini danışa-danışa gətir! Yuma bilərsənmi Şənbənin ağzını?! "Gecə səhrədən yaralarının gicişiklərini sığallayırdım!" Kim vurdu sənə o yaraları? Zor Gülnəvün milisələri, yoxsa Gülnəva sən barədə tapşırıq verən qardaş qatili?! Aman vermirsən danışım niyə, necə öldürdüyü Pişvərini?! Sultanın Stalin iti olduğunu təki Pişvəri yox, Nəcəfzadə də açığa bilirdi! Hə!.. Sən mənə bu sənəmdəki yaramı görüb həqiqəti biləndən sonra bu yeddi ildə çəkdiyən əzabdan da bəhrə əzab çəkəcəksən!

- Yara deyil o sinədəki. Qorxudu! Qatil qorxusudu! İfşa qorxusudu! Özün də çox yaxşı bilirsən ki, məhz mən ifşa eliyəcəm səni. Bilirsən!.. Ağsaqqalın o məhkəmənin yelindən qorxur. "Moy rabotnik"in təcrübəli agent ağsaqqalı indidən bilir ki, cəzası nədi Mirqəzəbin.

Şüşəli pavilyonda "moy rabotnik"in fəaliyyətinin miqyası haqqında fikirləşirdim, orda başa düşdüm ki, Mirqəzəb güllənməyə kəsiləcək. Ağsaqqalın başa düşürsünüz bunu. Məhkəmə xəbərini eşidən kimi yeni fəaliyyətə başlamısınız. Yazıq Qurban Əmi, o yanğında Qeybalının yaxasından tutduğuna görə "artist" deyir özünə. Gör nə qədər təmiz insandı ki, elə ötrə hərəklərini də bağışlamır özünə. Halbuki o yanğın da şəxsən sənənin tədbirindi, Çax-çux Xalıq! Kupədə özün dedin ki, Bakıda addım-addım izləmişən mənə. Burda da izləyirsən. Əlləzoğlunun dalımcə düşdüyünü də görmüşən, "kibrit, nöyüt" dediyini də eşitmişən. Qara üzün göylərib, gözləriyin ətrafı yanıb, gecəni yatmamısan. Çünki qorxursan məndən. Çünki məqalın yanından xançal götürdüyüm də, Seyid kişinin həyətinə Abıynan səhbətimiz də, şübhə siz, çatdırılıb hamınıza. Belə də tələbə həbs tədbiri də məhz qorxdığınıza görədi. Ağsaqqalın məndən yox, dediyin kimi, məhkəmənin yelindən qorxur. Nə qədər toxtaqlı dayansa da, başa düşür ki, canı güllənmədən sonra Sultan Əmirli doğrudan da kürüyəcək o canının səpdiyi toxumları, Qudahlıları da, şübhə siz, iş başında qoymuyacaq. Buna görə də çalışır ki, mənnən barışsın, məhz mənim vasitəmənnən Sultan Əmirliyə təsir göstərsin. Sən isə bircə üsulun var: öldürmək!.. Atamın nəynən, necə öldürüldüyünü çoxdan bilirəm. Kim öldürdüyünü, niyə öldürüldüyünü də başa düşmüşəm. Sən vurmusan onu! "Avariya" adlandırdığımız sui-qəsd günündən yeddi il səkkiz ay keçib, bu rəqəmi sən dedin kupədə mənə. Saymısan. Çünki cinayət məəcəliyi iyirmi ildən sonra bağışlayır qatili. Saymısan, ümid eləmişən ki, ara uzanacaq, cinayət müddəti qurtaracaq? Qurtarmayıb, qatil! Cəmisi yeddi il səkkiz ay keçib!

Kobra gözləri həmin diqqət və fəhmə baxırdı:

- Sən xəstəsən, Səməd. Açıq danışaq: Məcnunluğun sarsıdıb səni. Xəstəyəndirib. O iyili damda Cəğaliyə xəyanət eləmişən, bir yandan da budu səni üzən! Çünki dilə-dişə düşür pozğunluğun! Psixi xəstə adın qalıb yayılmayan, o da yayılar, inşallah! Hə!.. - Xəstə idim. Yeddi il idi görmürdüm dünyanı. İndi ayılıram, görürəm ki, adi canı deyilsən sən, geroy Xalıq, rəhbərin Mirqəzəb kimi, professional canısən! Odur ki, Sultan Əmirli də öldürmək niyyətindəsən, mənə də.

- Bir dē deyirəm: Vaxtığın ayıl! Həbs eliyəcəklər səni. Çalış aqlını başına yığ. Psixi xəstə damğası pis şeydi. Belə dustaqları azad eləyib ayrı yerdə saxlayırlar. Başa düşdün?! Dəlixana düşməli yerdi!

- Ayığam. Sən özün ayıltmısan mənə. Evi niyə yandırtmısan? Qudal cavanları niyə şayiə yayırlar ki, "Dəli Səməd gəlib Əmisinin arvadını götürsün qaçsın?" Arvadın Badsəba niyə allah yoluna qoyub ağzını? Qızın niyə "qovuşdurmaq" istəyir mənə o bədbəxt?! "Eşq dəlisi" damğası üçün deyilmi bunun hamısı? Üstəlik də bu Şənbə əxlaqsızlığı!.. O milisneri niyə qoydurmısan o darvazaya?" "Eşq dəlisi"nin Əmisi arvadını doğrudan da götürüb qaçmaq niyyətinə olduğunu təsdiqləmək üçün deyilmi bu milisner?! Bəs bu Şənbə?! Psix?! Hər tərəfli işləyirsən!

Sonrasına qulaq as.

Əllozğluna kim deyib ki, Əmim guya atamın mauzerini saxlayır evdə? Atam milisəyə təhvil verib o mauzeri! Qırx beşinci ilin yayında, mənənim gözümün qabağında, şəxsən Gülənova təhvil verib! Bax buna gör də mənənim bu "kor" gözəlrim sənənin qurduğun qurğunu bütün aydınlığı ilə görür, Çax-çux! Əllozğlunu sən inandırmısan ki, mauzer milisə deyil, Sultan Əmirlinin evindədi. Ona görə inandırmamısanmı ki, lazım gələndə Əllozğlu şahid kimi dindirilsin, təsdiq eləsin ki, mauzer o evdəydi! Bunun hamısı isə ona görə deyilmi ki, gecənin birində Sultan Əmirli həmin mauzerdənin atılan güllənin qurbanı olsun, Bakıdan "Əmisinin arvadını götürüb qaçmağa gələn" "eşq dəlisi" isə Əmisinin qatili kimi həbs olunsun?!. Şənbə isə məlumat yazsın ki, başı xarabdı?! Gecə yarıda çalışdım sürünüm çıxım o qara damdan, qəsdən gicgah damarımdan yapışdı sıxdı. Yenidən qan açıldı tərpənmədim.

Heç bilmirəm niyə çən-çənəyə vermişəm qaniçin İblisin! Yara! , "Sindəmdə yara!" De görüm nə yaradı elə! Düzünü de! O kitabxana müsibətinin içində sənənin o daxmayın qabağına məcburən getmədim mənə. Sənənin "sindəmdəki sirlər"ə laqeyd deyilmə, açığı. Gülənovu, Sayılovu, ümumən bütün Bezobraziyə xadimlərini kənardan tanıyıram. Özünü yox, onları tanıtdır mənə, xilas elə qatillər yığnağı ki, onlar da səni xilas eləsinlər! Bacararsan?

- Sultan adında qatilin qatilliyini konkret faktlardan dərk etməsən, mənənim sindəmdəki yaramı duymazsan, qadası!

Səməd Ətrafındakı adamları, həttə beş addımlıqda oturub qəlyandan tez-tez, lopa-lopa tüstülər buraxan Təftişə də unudub, yenə də anlaşılmaz sehr saçan, anlaşılmaz şək-k-şübhələr doğuran qatilin dediklərini

qapılmışdı. Buna görə də Təftişin gözlənilmədən mübahisəyə qarışıb, -O öz ağrılarından savayı ağrı duymur! - deyəndə Səməd diksinib təccüblə qocaya baxdı.

- Nə?!

Abının iniltisi eşidildi:

- Abbas!.. Nə danışsən danış, Sultanı təftiş eləmə! Öz arşınınla ölçmə onu!

Lakin Təftişin gözləri qanla dolmuşdu. Açıq qəzəblə Səmədin üzünə dikilib qırpım çalmayan qıpqırmızı gözlər başqa sözləri yada salırdı: "Nəyə inanmırsən? Öz korluğuna?! Yoxsa əmiyin satqınlığına?!" Elə bu vəziyyətdə dönüb Abıya baxdı.

- Kimləri, nə üçün, necə təftiş elədiyimi yaxşı bilirsən sən. Bayrağını öpdüyüm Leninin haqq-qaldat uğrunda əsgəri olanda revkomda Sultanın verdiyi bu "imennoy revolveri" görəndə özümü elə təftiş eləyirəm ki, az qalır lüləni söyküyəm gicgahuma, tətiyə çəkmə. Əmbə çəkmirəm. Bilirsen niyə? Çünki haqq-qaldat xeyrin söz deyən insane qalmayıb daha. Deyənlərin hamısı öz dərdini, öz ağrılarını deyir. Uğrunda belə zülm-zillət dözdüyüm bu istəqli Bircə bala da öz arşımınan ölçür hər şeyi, sən özün də, Sultan da! Bəli, satqın deyirəm mən bunun əmisin! Qatil deyirəm! - Səməd sarı döndü. Millət dərdi çəkən adam gedərmi Lütün adını batıran qancığın qara damına?! Bunu eşitsə ölmüyəcəkmə o dəqiqə o Qaraçı gözəl dediyin?! Demişəm, deyirəm: "Alabaydaqsa sən!" O alabaydaq gəzdirənlər də öz ağrılarını fikirləşirdilər həmişə. Daşnaklardan birləşdilər İngilisi çağurdular! İngilis generalı Dejtervil bir yandan soydu Azərbaycanı, alabaydaqlar özəri də o biri yandan. Hümmətçilər Bakıya yığılmışdı o vaxt. Nərimanın ordusunun gəldiyini eşidəndə getdik gördük Alabaydaqlar Şirvanşahlar sarayını bütüncə soyub göndəriblər harayasa! İndi Şuşəlidən xəbərlər gəlir qulağımıza, Türkiyəyə yığışblar Alabaydaqlar, Rusun əliyənin hazırlaşrlar gənə gəlsinlər!

Səməd hiss etdi ki, yenə nə isə böyük bədbəxtlik baş verir. Qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabut, sonra açıq tabutda qoşa qardaş görünüb yox olurdu.

Təftiş qışqırırdı:

- İnişil Alabaydaq başçısı Məmməd minin ölüm xəbəri gəlmişdi Türkiyədən. Şuşəlidə yas tutdular casuslar! Sənin əmin Sultan niyə yas tuturdu o Alabaydaq casuslarının arasında?!

Səməd boğuc:

- Mən bilirəm, Dumada Müsavat da sosialist adlanırmış, Ermənilərin Daşnak partiyası da, Esərlər də, hamısı bir cəbhədə imiş, - dedi, - Əmin nifrət eləyir o adlan "sosialist" özləri soyğunçuların hamısına. Rəsulzadənin hüsründə olubsa, yəqin ki, başqa niyyətlə gedib ora. Ümumbəşəri hisslər! Saf Ağ proqramına yaddı ayrı-seçkilik. Sən bu tərəfini fikirləşmərsən, Abbas əmi. Qurban əmi görür, onçun da deyir vətəşlərin, murdarların arasında ləkəsiz qalmaq mümkün deyil. Buna mən əlavə eləyirəm: güzəştəz yaşamaq mümkün deyil. Böyük arzular, uca məqsədlər namınə səlamət qalmaq üçün güzəştə gedir Sultan əmirli, Abbas əmi. Qudalılara da bəzi güzəştlər eləyib. "Yoxsa, əmini belə görməzdin" - dedi... "Kor" de mənə. Hiss eləyirəm ki, çox şeydən xəbərim yoxdu. Başa düşürəm nədi səni belə qəzəbləndirən. Casusların pəncəsi altında güzəştlərinə görə Sultan əmirliyə "satqın" demək olmaz! O məhnəndəki "Yaralı durna" birincisi əl Sultan əmirli deyilmi, Abbas əmi?!

O, "akt", "akt" söhbətin də inandırır mənə. Bilirəm, bəlkə doğrudan da cırıb aktları. Əgər cırıbsa, şübhəsiz, mülahizəsi olub özünün. Mənə təhkimçi olduğum vaxtlardan dəqiq məlumdu ki, mürəkkəb şəraitdə raykom katibinin hər hansı bir hərəkəti haqqında dəqiq söz demək üçün gərək mütəliq katibin mühitində olasan, o "raykom" adlanan qazanda qaynayasan, katibin hər bir hərəkətinin səbəblərini öyrənsən.

Mən yenə öyrənəcəm. Özündən soruşacam. Əmma indidən deyə bilərəm ki, nə isə çox ciddi səbəbi var əminin o hərəkətinin... Maarif müdiriyyənin bir mübahisəsi olub. Gülənovu çağırıb, məktəbləri yığma cəlb etməyi ona tapşırıb. Gülənov da qarnını irəli verib, çox dəhşətli təhqiramiz şəkildə qarnıyan basıb itəyib maarif müdirini - Mirbağır müəllimi. Heç bilmirəm kim danışdı, nə vaxt danışdı mənə bu hadisəni. Maarif müdirini qarnıyan itələyənini elə bil öz gözümnə görmüşəm. İl on iki ay hər səhər xaş yeyən "Xaş nəçənnik" insandı?! Əmin deyir "qarnına baxanda mal dırnağı görünür qarnında". Hələ də ağıma sığışdıramıram ki, əmin iş tapşırıb ona... Niyə deyirəm bunu sənə? İstəyirəm bilsən ki, ağı qaradan seçirəm mən. Gülənov əmindən üz görməsə, o cür heyvərlik eləməz. Əlbəttə! Heyvərlik yox, əməlli başlı eşşəklikdi o cür qarınnan itləməyə! Dözülməz şeydi! O eşşəklili əminin görməzliyə vurmağı daha dözülməzdi, əlbəttə... Əmma qəlbən bəldəm!.. RİK Ataməlinin Gülənovnan, Sayılovnan, stansiya rəisiyyənin

İlbir fırladaqları haqqında bir alım şey danışıb Müslüm mənə ötən gec. İyirmi vaqonluq bir eşalonu paravozla toqquşdurub xınc-mınc eləyiblər, aktlaşdırıblar ki, fıhlı qəsəbəsinə, kolxozlara dövlət qiymətinə satılmaq üçün göndirilən neçə yüz "xolodilnik", mətbəx mebeli, məişət avadanlığı guya sıradan çıxıb, "istifadə üçün yaramaz hala düşüb". Satıblar ey hamısını! Hansı respublikadasa satıb basıblar ciblərinə! Rayon idarələrinə gələn avadanlıqları bir neçə il dalbadal göndərüb Gürcüstanda satdırıblar... Məni dəhşət götürdü ki, Əmim Bezobraziyenin bu cür açıq yirticılığına da dözüb! Çünki Mirqəzəbin yekə "rabotnik"ləri Markaryan, Qriqoryan¹ və sair, "Cuqaşvili paketi" alanlar həmişə, ardıcıl zəng vurmuşlar ki, "qızıl qiymətli kadrılarımızı itkəlmə, cənab Sultan". Necə dözüb Əmim buna, bilmirəm. Nəzər al ki, bütün güzəştləri məcburiyyətəndi! Bütün güzəştləri!

- Qurtardın?

Səməd nəfəsini dərdi.

- Əsas fikrimi dedim. Əmma bir xahişim var.

- Buyur!

- Hiss eləyirəm, nə isə deyəcəksən. Xahişim budu ki, toxtaqlı danış mənnən. Özün qışqırdın, məni də qışqırtdın, bəsdi. Səhv eləmirəm, inandın ki, düşmənin deyən "eşq dəlisi"-filan deyilmə mən, dəliliyim başqa dəlilikdi. Əmimin barəsində ehtiyatlı ol... Otuz ildən sonra "imennoy"unu, özünü də təftiş eləyib bilərsən. Nəzər al ki, Əmim mürəkkəb adamdı. Ağır kəlmə işlətmə... Yaralama... Neşlər kimidi dilin! Könlümə toxunma, Abbas Əmi. Yekəliyəm baxma, tez sınınam. Xüsusən Əmimə aid o cür sözlər, "satqın"-filan öldürür məni. Qurban Əmiyənin danışanda özümün elə bu "satqın"ə yaxın bir söz gəlirdi dilimə, düşüncəsizlik elədim dedim, Əmimi yox, özümü vurdum o sözünə, özüm özümü öldürdüm. Qurban Əmi olmasaydı, dirilmiyəcəydim. Nəzər al bunları, ağır kəlmə işlətmə... - Səməd arada Çax-çuxa baxa-baxa, tez- tez ağzını geniş açıb, nəfəsini tənzim eləməyi çalışa-çalışa, özündən asılı olmayaraq, Əmimli-başlı yalvarırdı. Gözünü Çax-çuxadan çəkə bilsəydi, yalvarışının qan çəkmiş gözləri nəmləndirdiyini görəydi, ləbətə, öz vəziyyəti ilə birlikdə qocanı da necə çətin vəziyyətə saldığını duyardı. Əmma Səməd yenə təlatümdə idi.

¹ "Kadr siyasətində beynəlmilləçiliyi riayət etmək" pərdisi altında Azərbaycanca olan həlledici vəzifələr Ermənilər və Ruslar göndərilirdi. "Yevrey" göndəriləndə Muğannalar sevinirdilər.

Tıftış llinin dalını gözlrin çkdi.

- Söhbət özü ağır söhbətdis, necə işlətməyim ağır klm?!.

Könlün də toxunacam, hələ bir az o yana da gedəlm!.. Otur!

Səməd dala çəkildi, böyüyündən tənbeh almış uşaq kimi səlini için salıb, palıdın kölgəliyini qəddər gəlmiş sahədə iki sıx yarpaqlı, sıx qozalı kol arasında bir topa çayırığa çökdü.

Tıftış qəlyanı çəkməsinin dabanına döyəcəyib külü boşaltdı, "seyfləri"ni eşləyib boz, sarımtıl, həttə yaşılthər vərəqlərin, "kopirovka" kağızlarının, karandaşların arasından müharibə vaxtından qalma silindrvari alüminium tütünqabı və kibrit çıxartdı, qəlyanı doldurub yandırdı, alovlu kibrit çöpünü torpağa sancdı. Qəlyanı sümürməyindən, üstünü üfürməyindən başlamış, kibrit çöpünü dibinəcən yerə basan barmaqlarının tərpişini qəddər gərginlik yağsa da, gözlrini Səməddə qaldırıb, məhz onun istədiyi toxtaqlı, təmkinli səslə: - Qulaq as, - dedi.

İmma bu təmkinli səsi qışqırtının arası bir an da çəkədi.

- Hara baxırsan?! Mən deyirəm düşmənin dediyini demə, özüyün fikrin-zikrin Çax-çuxun yanında!.. Sultana etiqadın varsa, onun o "qatil" klməsindən niyə urvaya döndü rəngin?! Onun sözünü inanmırsansa, ağzın niyə balıq ağzı tiki açıq qalıb?! Necə yəni "bağışladım"?! Nəyi bağışlayırsan imin? O "zaklyuçeniye"ni öpüb gözünün üstünə qoymağını?! Stolun xatirinə, Mühərin budkasında, o vəqonda lal olub, "Muğ"ları güdaza verməyini?! Yoxsa kolxozu əjdahaların ağzına verib, Qurbana, mənə "müvəqqəti şeydi, siyasətdi" deyib, xəlvtə əjdahalardan rumka döyüşdürməyini?!

"Yaralı durna!.." Durna deyilənin öz yolu var, o yolnan gedər gələr! Koroğlunun Dəliləri durna teli gətirməkdən ötrü Bağdada gedirlər! Müharibəyə! Nə olan şeydi o "Durna teli", niyə müharibə olur ondan ötrü?! Xəbərin var?! Bu tüfəngsiz-topsuz müharibə xəyalında olandan soruş, Çürükdən soruş, izah ələsinlər. BağOda, Odə r dilinə görədi "Koroğlunun oğlu Eyvaz" deyilən Evəsin "Bağdad səfləri!" "Eyvaz, BağOddan "durna" - Odərlər barədə "tel" - əsOd sirrəri gətirməli idi Səndən alıb rəhbər vermişdilər BağOdu, rəhbər yiyələninib, "Bağdad" ələmişdi. Odərləri bu tərflər köçürdülər. Molla Pənah Vaqifi, Molla Vəli Vidadini didərgin salmışdılar BağOddan! "Vidadi xəstədən Bağdad elinə, siz yetirin bir nişan, durnalar!" Budu bax bizi xəstə eliyən! "Nə lə başdan Bəsər, Bağdad eliniz!" Budu bax Sədr Məddə sızıldadan: "Sən haralısan, haralı durnam!.." Gedib Naxçıvanda, güllü qabağında kitab

oxuyan oğullar varıydı, niyə yoxa çıxdılar, kimdilər onlar? Xəbərin var?! Sultan mirilinin Revkomda biz dediyi dərsi deyirəm: "Eyvaz" - Evə s, gözünü döyürsən! Hardaydı o Evə s - Yaradan Ev? Xəbərin var? "Rim" deyiləndə, "Roma" deyiləndə olub. Kim qovub səni o "Rim" deyilənə rim şəhərindən? Xəbərin var?! Ayağında "kuzoviy sapoq", araba sürürəm, pambıq daşıyaram Şura hökumətinin zavoduna, fabrikinə, "plan doldururam", tərifi alıram: "Köhnə bolşevik Təftiş Abbas Zal oğluna!" "Mənim içərim qovrulub kabab olub! "Rim" demə, "rim" də deyənəm, "Gor oğlu" demə, Odur Ağl de deyənəm, "Koroğlunun oğlu Eyvaz" demə, Odur Ağlın Evəsi de deyənəm, "revkomu"nun anbarı Osmannı tufəngiynən, Maksim pulemyotuyndan dolu olanım, Dəli Alcan da olmadı, qoymadı Rusnan döyüşməyi! Cibimizə partiya bileti qoydu, "Lenin də, Nərimanov yoldaş da elə biz deyənə deyir deyib başımızın altınayastıq qoydu: "Elm!", "Elm!", "Elm!" Nə olsun?! Kim dərs deyir gör öz "Elm"iynən - Çax-çuxa! Xəlvət! Gülnova! Tfuu!.. Nemes gəlidi Qroznyacan dirdi, buburda pulemyotlarını iş salmaq vətəninə "kəndçilik" yığdı, "Naxçıvan diviziyası"na popolneniye göndərdi, Rus Nemesin "yoldaş" dedi bizimkilər, tufəng-zad paylamayıb, əliyalın bədbəxtlərimizə "Vperyod" dedi, çəkistəriynin Erməniləri arxadan qırdı, nemes də o yandan! "Qırılan diviziya" da qırılanlarımızın yetimləridi bax o ayaqyalın, başıaçıq, günün altında pambıq yağın, qızcırmış qatığa su qatıb doğramac eliyən bədbəxtlər!.. minnin min kimilərin satqınlığının nəticəsi deyilmi bu, a bala?! Necə "tfu!" - elməsin bu bədbəxt?!

Yaralama!.. Sözü bax! Millətin yaralıdı sənin, ölüm ayağındadı.

Müəllimin bax: "təftiş elmə bizi. Hətta Qılınc Qurbanı da mübarizdən çəkindirir bu Xızr peyğəmbərimiz!

O Çax-çuxu bu sapoqların altına sallam, tənəsinə durnağınacan zərər, sür-sümüyünü də xəşilə, xəmirə döndərərəm, yenə soyumaz ürəyim, mənim onun dediyinin bir kəlməsində də yalan yoxdu! İlin vətənlində bu vaxtadan, səkkiz ayda bir kəndə vedemost tutulmasın, obaşdanın əlaqədarlığında evində çıxıb bir də axşam qaranlığında qayıdan əli qabarlıya bir qara qəpik də verilməsin, vətəndə Qudalılar dördcə kəndə xəlvəti vedemost yazsınlar, hırıldaya-hırıldaya camaatın vətəninə qol çəksinlər, möhür basıb, Qudalı hesabdarının alt yeşiyində gizlədib, hər vedemostdan yüz, yüz əlli min manat soxsunlar ciblərinə, raykom katibi də gedib o pullardan düzəldilən kefi məclislərinin başında

Yılşsin, bu eldən çıxarılar "ziz eloğlularını" desin, nədi bu?! "Güzştlrdi", satqınlıqdı?! Nə var mənim bu "seyflrim"də, o satqın bilir hamısını! Keçən yaydan biri, bir ildə dörd yüz inək, camış satıblar canavarlar! Get bax, sağmal mal fermasında bildirki doğar inəklər vızın, çöpüklü danalar görürsən! Sançı gəlib rayondan, içirdib ağlını başından çıxardıb oturdublar bir güllü-çiçəkli tütünün belində, naxırı da səpələniblər dərviş, deyiblər "sana!" Sanayıb, aktını bağlayıb, kəmisə üzvlərinə də qol çəkdirib, aparıb verib RİK Atamalıya ki, bəs Qonaqlıda bir inəyin də burnu qanamayıb. Axşamı Qurbannan getdik İmiyin hüzuruna. Knopkasını basdı, çağırırdı RİK Atamalı: "O boyda fermanı yerli-dibli udublar, bir baş da südverən inək qalmayıb, RİK sədrinə də qulağım yapırıb, heç nə eşitməyib?! Dərvişlikdi, nədi?!" Və sair və ilaxır, bir sicilləmiş söz yağdırdı. Atamalı da Güllünovsayağı gözünü dombaltdı, guya çox təccüblənib başladı ki, "o gər inək dönüb dana olubsa, bəs Rəhim kişi hardan verib bu qəddər yağ planını?! Danadan da süd çıxarmı, Sultan Mamedoviç?!" Dedi: "Bilmirəm. Təzə sançı göndər, yerli adamlardan Qılınç Qurbanın özünün köhnə atyad üzvlərini - Qəlyanlının hamısını sal kəmisəy, yoxlasınlar. Kəmisənin sədr - Təftiş Abbas!"

Yoxladıq! Nəticəsi nə oldu?! O cırlan aktlardan biri bu həzməbədən keçirilən fermamıza aidiydi, biri də o pul vedomostlarına. Qurban gəşt çıxanda öz qulağına eşidib, o Şüşlid Xaş nəçənlik "yuyurmuş" cırlan aktları! Boğazının yoğun yerində salıb nə-r-nə nərdəyirmiş ki, bəs, belə apardım, belə dedim Kişiyə, belə cırdırdım "Kişinin öz əliyəni!" Sənin Piyli, Qıllı dediyin Qayımnan Qeybəli də İmiyin təqlidini çıxardırmişlər; qaşlarına yun yapışdırıb, pırpızqas olub qışqırırmışlar: "Prekratite bezobraziye!" Eşikdə, çinarın altında çay içənlər də eşidirmişlər, bizim uşaqlardan ora konserva-zad almağa gedənlər də. Gizlətmirlər daha heç nəyi. "Kişi" dediklərində kişilik qalmayıbsa, niyə gizlətsinlər?! Qanun-qadağa yoxdusa, niyə nərdəməsinlər?!

Körpə uşağı dindir burda, uşaq da deyir ki, qoyun südünə plan qoymur hökumət. Quzu İmdiyini İmir, İmmədiyini maya vurulur, motal basılır, İmkgününə paylanır. Məddin vaxtında beləydi. Mən sədr oldum, mən də belə elədim. Əlsgər müəllim sədr oldu, Lüt Cəfər sədr oldu, onlar da belə elədilər. Dörd min qoyundan irili-xırdalı dörd yüz motal verirdik hər il camaata! Bəndi niyə ceyranın belinə çıxıb

pendir?! Hökumət plan qoymursa, bu o deməkdir ki, qoyun pendiri uçota alınmamalıdı, Qudalı məhləsinin hamının payı verildən sonra Şüşəli pavilyona daşınmalıdı, Gülnoğlu Molla Gülnin əlində paçqa-paçqa pula çevrilməliidi, Xəlvət Rəhimin əliyənin casusların kefi məclislərinə qoyulmalıdı?!

Pul Qudalıların, Gülnovların! Ət Qudalıların, Gülnovların! Yağ, yavanlıq Qudalıların, Gülnovların! Çörəyini nəyə batırsın camaat? Qılı Qeybalı bir oturuma bir boçka pivə boşaldır, şalvarının qabağını açanda at kimi şırıldadır! Qeyblının şırıldadığına buraq çörəyimizi?! Niyə göndərmişni bura o satqın?! Ölür, deyirmən, millətin! Ölü dirildə bilərsən?!

"Ay eloğlularım, ay elqızlarım!" Tfu! Kor deyilsən, niyə görmürsən kimdir burda pambıq yığanlar?! Bax də, bax! - Yoğun, uzun cod barmaqlar Səmədin biləyini kəlbətin kimi qamarlayıb sahəyə doğru çəkdi. - Bax də, bax! Kor deyilsən, gör kimdir!

Səməd baxırdı. "Kruzovik" in yanında susqun, qaşqabaqlı dayanmış beş-altı yeniyetmə ilə sərilmiş pambığın içində illəri yabalı Qəlyanlılardan başqa, sahənin genişliyindən, cərgələrin aralarından boylanmış qaraltıların hamısı on-on iki, on beş-on altı yaşlarında məktəb uşaqları idilər: "Dəli Səməd" in vaxtilə Ortayolda, həyətdə, divarların, ot tayalarının diblərində gördüyü "burnu fırtıqlılar" dılar, böyüyüb məktəbli olsalar da, "Dəli Səməd" in bəlkə heç adını da eşitməmişdilər!.. Təftişin dediyindən belə çıxırdı ki, bu saat Qonaqlıda bircə "zildüzən briqada" vardı, o da Qeybalının Qudalılarından ibarət briqadası idi. "Mirqəzəbə qalib gələn Kişinin", "Bakıdan - Sekadan gələn nümayəndə" nin gözünü dürtülməkdən ötrü qapılarını bağlayıb yığıma çıxmışdılar. Kərpikləsənlər məhləsinin briqadiri Möhsün kişiynin Təftişin briqadalarında işləyənlər bax elə bu körpələrdi", çünki Səmədin tanıdığı "o vaxtkı cavanlar" dan kimisi Qudalılara və "elə kəndə də tüpürüb, Mingə çevir, Sumqayıt tikintilərinə fəhləliyə gedib, kimisi dəmir yolda-zadda taxta, Şalban oğurlayan allahsız-vidansız alverçiyə dönüb", yerdə qalanlar isə "poyezd ayağında alça-malça, göym-möymə satırlar ki, bu körpələlər axşam ölüm-zülüm sürünüb evə qayıdanda, qabaqlarına qoymağa konservadan-zaddan tapıb gətirsinlər".

Səməd Təftişin əsiri idi: "kəlbətin" barmaqlar biləyini sıxıb, ardınca əsl kor kimi yedəkləyən-yedəkləyən gah o yana, gah bu yana sürüyürdü.

- Bax! Bax! Bu bizim uşaqların irzi-irəngi, ıyni-başı! - deyib sahənin cəhənnəm bürküsündə tərdrən gözlərini açma bilməyən solğun üzler, yalın ayaqlar, ıyış-üyüş, cırıq-sökük ayaqqabılar göstərirdi.

- Bax! Bu bizim yağımız, pendirimiz! Plovumuz-çilovumuz! - deyib toztorpaqlı heybələrə, ıski-üskü bağlamalarda taxta kimi quru qarğıdalı cadları, bankalarda istidən qıcqırıb qabarmış qatıq, göyərmiş şor göstərirdi, arada isə "o satqının" haqqında bir-birindən dıhşətli sözlər deyirdi.

Axırda, sahənin harasındasa sükut içində dayananda o sözlərdən Səmədin yadında ancaq bir neçəsi qalmışdı:

"Mirqəzəb, Mirqəzəb! Bezobraziye, Bezobraziye!.." Əsl Mirqəzəb öz doğmaca əmin ola-ola, Mirqəzəbdən niyə danışsən?! Bezobraziyenin yekəsi canını qurban dediyin "ata ıvəzi əmin" ola-ola, hansı Bezobraziyedən danışsən?!"

Yenə də həmin qoşa qardaş tabutu gəldi, havadan asılıb qaldı. Çax-çuxla qızından, Təftişdən, dünyanı bürümüş ilğımdan və ilğımın içində ağır-ağır tərplənişdən məktəb uşaqlarından başqa, Səməd sahənin kənarındakı qalın sirkanlıqda dayanmış Qılıncı görürdü. Əmma tabut gözündən getmədi; Qurban əminin bu cəhənnəm bürküsündə heyrətli "köhnə inqilab paltarını" - qara meşin penciyini, qara meşin şapqasını, çiyində qoşalülünü, əlində şallağını, yedəyində atını da gördü, şallağın vıyldayıb Çax-çuxun üzündə yarıq mluğu kimi tuluq mələk gətirib, çəkənin boğazına sancıldığını, qoşalülünün iki çaxmağının ikisinin də dabana çəkildiyini, lülələrin qara deşiklərinin qarala-qarala qalxıb "sirlə dolu sinəyə" tuşlandığını da gördü. Əmma həqiqətin dıhşətli başından getmədi: Təftiş Abbasın sadaladığı heyrətli yirtıcılığa dözən katib niyə otururdu katib stolu arxasında?!

6

İblis zənnən palıdın kölgəsində, atasından xeyli geridə dayanmışdı. Səssiz-səmirsiz, addım-addım yeriməyə başlayanda qatı kölgədə lap ıvvəlki durnaboğaz gözəl, həmənə şirin-sıtq elqızı kimi görünürdü; gülgün badamı gözlərini süzdürüb, əsməri yanaqlarında zənnəxanları çökə-çökə gülümsəyib, indicə başlayacaqdı ki, "Sən bir yaxşı-yaxşı bax mənə, fikirləş, gör Gülgəzi alacaqsan, yoxsa mənə?" Müsibət içində

Səməd belə cə xəyallandı. Əmma xəyal tez keçdi. Gülbəniz kölgədən günə çıxar-çıxmaz, hədsiz kök, vulqar qadının yırgalanan döşləri də Səməddə dedi ki, bu zənnin öz sözünü də vulqar açıqlıqla deyəcək. Belə oldu.

- Yenə davadan çıxıb Koroğlu Dəlisi gözəl Səmədim! O Şənbə deyilən üç gündə elə yaranımı sığalladı, köynəyinin qanını yumağa vaxt tapmadımı!.. Qanına-canına qurban olum sənin, ay canım-ciyərim! Nəli səni boşboşuna vermədim mən, a canım-ciyərim. Aparıb düz gözünün qabağına qoymaq əvəzinə hələ də pələnin cibində gəzdirirən. Niyə?! Gülgəz öz diliyindən deyib, etiraf eləyib ki, qardaşımı öz əlimlə verdim əzrayıla. Sənin dilsiz-ağızsız saydığın Gülgəz lombaynan tüpürüb üzünü qatilin, qaçıb evdən, həmişəlik gedib atasının evinə. Oturub sənin yolunu gözəl yir. Niyə, bu qəddər gözəl dirlən bədbəxt Leylini, ay Məcnunum?! Sənsiz axı, bir gün də yaşamaz daha yazıq bacım! Məktub yazıb qatil əmin. Açıq-açıqla yazıb ki, qardaş qatilinin yadına baş qoymaram! Səndən uşaq doğmaram! Belədi həqiqət, qurbanın olum! Həq-taala səni ona yazıb, onu da səni! Qatilin ömrü qurtarıb, a canım-ciyərim. Bütün respublikada biabır olub, qurtarıb. Gəl gedək, qəddimin qurban olum! Leyliyin göz yaşları selə dönüb. Ölər, ay Səməd! Ölər! Ölər! Gəl!..

Səmədin biləyindəni yapışıb, ardınca dartmağa başladı. "Məcnun" gedirdi?! Niyə? Gedib Gülgəz nə isə deyəcəkdi?..

Səməd üzünə kimlərsə heyrətli dolu baxışlarını hiss edib, istər-istəməz sağa-sola baxdı; buralar da hündür, qalın sirkanlıqlar olduğuna görə, sirkanlıqların aralarında o baxanların özlərini yox, arıq, qarayanaq üzərdə gözləri görürdü və elə bil kimlərsə tanıyırdı: Qonaqlının məktəbdən çıxıb "pambığa qurşanmış" qızlarını, dul gəlinlərini... və başa düşürdü ki, bu qız-gəlinin hamısı Gülbənizin qışqıra-qışqıra danışdıqlarını eşidib, ətrafdakı sahələrdən bu yana axışmışdı. Səffədin sifəti, canı alışdı: "Abırdan düşdüm!.. Ölüm bundan yaxşıdı!.. Ölüm!.. Bəlkə doğrudan başqa çıxış yolum yoxdu daha?!"

Vulqar zənnin isə öz işində idi:

- Bədbəxt bacım boş-boşunamı yazıb o məktubu! Sən o məktubu oxu!

Zənnin onun şalvarının cibini göstərirdi.

- Oxu, oxu! Cibini qoydum, görmədinmi?! Nə Qılınc Qurbanın sözünü bax, nə əclaf dəddimin, nə də mənə. Sən məktubu oxu!

Söhbət Gülgəzin məktubundan gedirdi?! Ölüm?! Nə qəddər ki, Təftiş biləyindəni yapışmamışdı, Səməd kardon kimi cod konverti şalvarının

sol cibində, budunun üstündə hiss edirdi, konvert oda dönüb budunu yandırırdı. Tabut, üç yanaşı ölüsü ilə birlikdə havadan asılанда, konvert zehnin dərinliyində anlaşılmaz nisgıl sayağı bir şeyə çevrilmişdi. Qurban əmi sirkanlıqdan çıxandan sonra işə tamam unudulmuşdu. Qərribə məhrəm səs odu yenidən közlərdi.

- Özün də belə köntöy baxma mənə, canım-ciyərim! Bayaq nə danışdımsa, hamısını o tufəngin qabağında gedən əclafın Gülənovun qorxusundan danışdım. Qatil nədi?! Başkəsən nədi?! Mən bilmirəm nə ad verim bunlara. Əminnin sənin küçükdə qol-qola, evə gedəndə bunlar bizim evdə çıxıb, yaraqlı-yasaqlı gedib, "əmi" dediyiyn bağında gizlənmişdilər. Məhkəmə xəbəri dəli eləyib hamısını. Əvvəl gəlib bizə dolmuşdular. Məsimi sıxma-boğmaya salmışdılar ki, "əmi" dediyiyn kabinetində Xeyrə arvad qrafinin suyunu təzəliyindən sonra Məsim qrafinə zəhər töksün. Yazıq Məsimin ürəyi xarab oldu. Mənim üstümə düşdülər ki, raykoma Məsimin yanına getməklə bəhanəsiyən gedim, təlimatçılar otağında oturum, Xeyrə arvadın kabinetdə çıxmağını gözləyirəm. Zəhər ampuladaydı. Gülənov barmağının ucunda tutub gözümlə soxurdu ki, "Dədənnin əriyin də, sənin də taleyiniz bu ampulanın içindədi! Sultan əmirli sağ qalsa, dədəni gülləliyəcək, ərini işdən qovacaqlar"... Qeybalını küçükdə gözətçi qoymuşdular, mehmanxananın qabağında. Qeybalı gəlirdi ki, bəs, Sultan əmirli apardı qardaşoğlunu. Ordaca fikirlərini dəyişdilər, təzədən düşdülər üstümə ki, bu gecə əmiyən qardaşoğlu bir-birini vuracaqlar, aralıqda Gülgəzə də gülləliyəcək, sənin də şahid olacaqsan ki, bacılığını görməyi gedəndə görübsən hər şeyi, arvad üstə qırğın düşüb. Dallarıya getməsiydim, bağda bu qanına bulanmış dədəmi tapıb, "Səməd xəbərlər verəcəm" deməsiydim, dilim qurusun, indi nə sənin sağıydın, nə Gülgəz, nə də o "əmi" dediyin. Mədədəminin mauzeri Gülənovdadı. O mauzerin üçünüzü də öldürəcəydidir. Məni bağda görəndə quzğun kimi töküldülər üstümə... Mən düz baxıram sənin üzünə, sənin də düz bax, canım-ciyərim! Cəllad dədəmin xeyrinə dediyim sözləri çıxart yadımdan. Bağda boğurdu məni o cəllad. Doğma balasına "qəhbə" deyirdi. Dilimə belə murdar söz gətirdiyim görə üzr istəmirəm səndən. Özün bilirsən, bir parça vaxtımdan ürəyim ovcuyun içində olub. Bu murdar kəlməni də ancaq ona görə gətirirəm dilimə ki, bu günün gündüzü kimi aydın olsun aramızda hər şey, biləsən ki, təhqiramız kəlmə nədi, ölüm də xoşdu sənin yolunda mənə! İnan, canım-ciyərim! İnan ki, boğurdu, açıq-aşkar öldürdü

sinə salıb, qapısına it bağladılar, şalvarlarını çıxarıb, yanğının işığına geyin-
geyin çıxıldılar ki, guya yorğan-döşəkdən qalxıblar. Məsim "mafiya" deyir
bunlara. "Hökumətin özünün əmrinin işıyır", -deyir. "İtaliya mafiyaalarına
şükür oxutduracaqlar", - deyir. Elə Məsim iş-başə saldı mənə; bunların başı
yanğına qarışanda ikimiz qaldıq o daxmada, Məsim dedi: "Çox sirlərini bilirik,
məhkəməyə qədər ikimizi də öldürəcəklər. Sən razılaş nəli Səməddə verməy.
Sonra Səməddi ayıq sal ki, bağda, burda eliyəmmədiklərini nəlnən elməkk
istəyirlər". Həqiqət belədi, canım-ciyərim. Qılınç Qurban yaxşı tanıtdırdı sənə bu
cəlladları. Əmbə onun da xəbəri yoxdu ki, mən "razıyam" deyib o nəli "Sultan
əmirinin cinayətinin "oşşayi-dəlili" adınən sənə verənəcə nəçə dəfə ölüb-
dirilmişəm. Özün bilirsən, hər şeydən ötrü ağlayıb-sıtqıyan uzunsəçlilərdən
deyiləm mən. Nə o bağda bir damcı saldım, nə də o daxmanın içində, eşiyində
ölüb-diriləndə. Əmbə sonra öz-özünə bələndi gözümün yaşı. Ürəyim sökülürdü,
haray təpməkk istəyirdim ki, ayıq ol, ay gözümün işığı, bu nəlnən əmiyin üstünə
göndərib əmi qatili elməkk qəsdindədir. Demədim. Harayımı basdım saxladım.
Çünki tənə məktub yazdırmışdım. Bilirdim ki, lap nəli götürüb getsən də, bunu
oxuyandan sonra, Qaraçı gözəliyin təleyindən savay, heç bir ayrı fikrin-zikrin
olmuyacaq. Bucuğazı oxu! Məktub deyil, əstəğfirillah, Qurandı, Tövrətdi,
İncildi, ay Səmədd! Qılınç Qurban iniltiyən yazılan məktublardan danışdı burda,
Güləzin məktubu o müqəddəs şeylərin məktubundan da müqəddəsdi! Oxu, gör
ki, əzəbi başı kəsilən əmiləriyin əzəblərindən də ötdi, "əmi" dediyiyn evi Qəsri-
Qacar zindanından da bətdirdi ondan ötrü! Gülgəz o zindanda qalsa, nə yer, nə
göy götürər bunu, qurbanın olum! Mən demirəm ki, bu saat get qolundan tut
apar. Qanmaz deyiləm, "əmi" dediyiyn vətəyiətini də başə düşürəm, sən
içərinə necə burulğanlar burulduğunu da başə düşürəm. Desən ki, bu saat
gedirəm çıxardım onu o evdən, mən özüm ayağına yıxılam, baldırına
sarılam, addımını atmağa qoymaram. Bu vətəyiətdə Gülgəzə yaxın da getmə.
Sən ancaq umud ver ona, canım-ciyərim. Umud ver ki, ölmsən!..

Səmədd ağ daş evin qızarttaq darvazasından o yanda, bağın toranının
arxasında, üfəqün şölsinə bürünmüş ikinci mərtəbədə, buğ püskürən samovarin
yanında çay dəsmalının bir ucunu çiyinə salıb stəkan-nəlbəki silən "durnaboğaz
elqızı"nı gördü, sonra tut ağacının altında dəyirmi stolun üstündə süfrəni açıb
yuxaya su cırpan səliqə-səhmanlı "gəlin"i gördü, sonra yataq otağında balınca
dirdəklənmiş gəlinin yanında ağ

bəlli kli çağa gördü. Çal, pırpız qaşlar altında boz-ala gözlər o çağaya tamaşa elədiklə yorğun-yorğun nur saçır, "Məddim dirildi", - deyirdi.

Səməd axır ki, əlini cibinə salıb od parçasını budundan qopartdı, kardonsayağı cod, boz konverti açmadan, cırmağa başladı.

Lap xırda-xırda cırıb, ovcunda sıxıb, yumrulayıb sirkənliyə doğru səpələdi. Nəfəsi tənqimişdi, indi özü də qışqırmaq istəyirdi ki, "inanmayın bu zənnin hüdudları, ay bacıları! Əminin həyat yoldaşına pis gözünə baxmaz Səmədiniz!.." Bunun əvəzində Gülbəniz qışqırdı:

- Bəsdi! Kəs səlini! Gülgöz mənim əminin arvadıdır! Özüm danışacam onnan! Təklidə yox, bizim münasibətimizi səndən qat-qat yaxşı bilənlərin yanında danışacam! Əminin namusu mənim namusumdur!

Biləyini çəkib isti, odlı barmaqların arasından qoparıb, harayasa -irəliyə doğru şığıdı. Əminə səslə qulaqlarında idi:

- Bax bu ürəyi gör! Ölürəm mən səndən ötrü!.. "Əmi" dediyin gör məhbəbbətin keçirsən! Kim eləyər bunu?! Səndəki ürək heç kəsə yoxdu! Mən də onçün deyirəm ki, ayağının suyunu içərim, qabının dibini yalayaram, qaravaşın ollam ömrüm boyu, bir dəfə də yoruldu, usandım demərim! Sənin pis günün mənim pis günümdü, canım- ciyərim! İnan ki, qovuşmasanız öləcəklər! Gülgöz! Ondan sonra ömrüyn axırınacan qovrulacaqsan! Yaran istidi, ağrını bilmirsən hələ! Bir vaxt gələcək, biləcəksən ki, məhbəbbətsiz insan çaylaq daşdır, bir üzün gün döyündə də o biri üzü buz olur, qoşa əlli ovcuna alanda bir ovcunu yandırır, o biri ovcunu üşüdür. Yana-yana üşüməkdən, üşüy-üşüyə yanmaqdan böyük bədbəxtlik yoxdu! Mən deyirəm bunu sən. Özümə çaylaq daşı! Şamdan işıq alan pərvanəm mən sən, ay Səməd! "Əmi" dediyin zalıma gör! Çaylaq daşına döndərmə özünü, canım-ciyərim! Qılınç Qurban ömrünü qan-qadaynan keçirib, ürəyində od qalmayıb, hardan bilsin məhbəbbət nədir?! Aşıq deyir: "Can cana bağlıdır, can da cahana bağlıdır". Mənim tanıdığım Səmədin canı da, cahanı da Qaraçı gözəlidi. Əmbə Qılınç apardı "Əmi" dediyin qəddara bağladı sənin canını. İnan mənə, ürək qalmayıb onda. Ağillı kişidi. Ədalətli adamdı. Geco- gündüz dəridən çıxır ki, haqqı nəhaqqa verməsin. Əmbə ağlının zorunadı hamısı. Ürəyi olsaydı, öz doğma bacısını o kökə salardımı? On beş yaşından Qıymata şinel geyindirib, başına papaq qoyub, çiyinin tüfəng aşırıb, ata mindirib atıyadnan gəzdirib, "Ər gedəndə Sultana getməlisən", - deyib, Qıymatın gül-çiçək vaxtında gələnin elçiləri darvazadan qaytarıb, baxtını bağlayıb! Sən hörmətini saxla Qılınç Qurbanın, Əmbə

sözünə uyma, canım-ciyərim. Özü deyilmə deyən ki, "kopirolni bumaqadı?" Ondan-bundan eşitdiyini danışır, onçun da boğazdan yuxarıdan danışdığının hamısı. Çürük Aşıqın Xızr Abının mahnısından eşidib, elə həər yerdə bunu deyir ki:

"Can cana bağlıdışa, can da cahana bağlıdı,
Can cana "can" deməsə, o can hayana bağlıdı?!"

Soruş Qılınc Qurbandan, "kopirolni bumaqa"sını bir yana qoysun, öz sözünü desin görək, o yaşda qızınan kəbin kəsilməyinə razılıq verib özü belə Bezobraziyə olan "əmi" dediyin öz canından başqa cana "can" deyər bilərmisən?! Ürəyini zorlama, Gülgəznin bərabər ürəyini də zindana salma, gül-çiçək ürəyin qurban olum! Umud ver ona ölümün, umud ver! Nə məsimin mən burda bənd alayıq daha, nə də sən özün. Mən yəqin bilirəm ki, "əmi" dediyin Gülgəznin bir damın altında yaşamağı çox çəkməyəcək, o özü elə eləyəcək ki, Gülgəz də, Gülgəznin bağlı olanlar da çıxsınlar getsinlər rayondan, söz-söhbət kəsilsin. Bakı böyük şəhərdir. Səməd kimdi, Gülgəz kimdi, başlarına nə gəlib, fikir verən olmayacaq orda belə şeylər. Fikir verən tapılsa da, sonra yaddan çıxacaq, istəklinin istəklisi qovuşmağına heç kəs kəs baxmayacaq orda. Qovuşacaqsınız! İnan mən! Sən bircə umud ver, bircə kəlmə "hə" de mənə, sonrasından işin yoxdu. Bir də gözünü açıb görəcəksən Bakıdayıq hamımız...

Səməd:

- Bəsdi!. Bəsdi iblislik elədin!. – dey-dəyən qədr aralanmağa çalışdışa, iblis zənnin səsi ara verədi...

7

...Atın tükündən tor damırdı. Elə damırdı ki, yerdə ot islanırdı. Meşin şapka da, meşin pencək də, hətta tüfəng də tərli kimi parıldayırdı, Qurban Əminin özünün üzündə isə ancaq nəmçik var idi. Hansı möcüzə iləsə, pencəyin cibindənin çıxıb gedib Qurban Əminin toqqasının dalına sancılmış qurğuşunlu nalın qurğuşunu necə soyuqdu, Qurban Əminin üzündə nəmçiylə, asta-asta, bircə-bircə dediylə sözlər də elə soyuqdu:

- "Qardaş qatili"nin yox... bu nal həqiqi qatilin qabağınaca qoyulacaq... "Qardaşını öz əliylənin güdə verən"dən yox, bu nalı kötüyün

üstündən götürüb, maşına minib sədr Məddədi öz əliynən öldürən nal sahibindən xəbərlə almaq ki, de görək Məddəd kişimiş dağdanda cəmaatin arasında kənər adam varmısa, niyə heç olmasa bircə nəfərin gözünü dəyməyib o adam?! General Pers əynin kürk geyib, başına motalpapaq basıb, keçibörk¹ olub, camaata qarışıb, aralıqlarda səm itə də göz qoyan Qonaqlı cəmaatı da heç fikir verməyib ki, bu keçibörk nəçidi, hardan gəlib çıxıb bu kəndə?! Bu nə nağıldı danışarsan, məşənnik köpəyoğlu?! Tutaq ki, heç fikir vermən olmayıb. Niyə kəndə gəlib Pers, məşəddə xəlvət bənd-bərərdir öldürəmməzdimi Məddədi?! Niyə məhz sənin həyətinə gözəlyib?! Qanadınanı baxmışdı ki, idarədən çıxıb rayona maşın sürəndə Məddəd mütləq yoldan burulub kişimiş dağdacaq, qarışıqlıq düşəcəkdir, o da o qarışıqlıqda qol-qol açacaq?! İxtiyarında sən kimi yüzlərin nökəri ola-ola, Pers niyə şəxsən özü, üstəlik də Mirqəzəbin mühafizəçisiynən gəlsin qəsd işinə?!

Səmədd bu sözləri də, lülələrin dəşiklərinin qabağında Çax-çuxun tamamilə min-arxayın: - Persi görən tək mən deyiləm. Şahidlər ifadələrini çoxdan yazıb veriblər Sayılova, - dediyini də, Qurban Əminin birdən qıyyı çəkib: - Kim?! Qudalılardan savayı kim şahid durar belə fırlıdağa?! - dediyini də eşitdi və həttə yeddi il səkkiz ay ərzində gah xəyalında, gah yuxusunda ifşa ediyi qatilin indi tamam ifşa olunduğunu da gördü, Əmma ölü katib, tabut gözündən getmədi ki, getmədi.

Məşin penceyin qırıxq təkkləri arasında, qayıq kəmərin sarı dəmir toqqasının dalında qurğuşunlu nal soyuq-soyuq işıldadıqca, əvvəlcə Cəfər Əmi, uzun burnu ilə uzun çənəsi arasında batıq dodaqları titrəyir-titrəyir: "Qəsd işi yoxdu, qəsd işi yoxdu!" - deyir-deyir çirkinləşirdi, idbarlaşırdı və belə idbar sifətdə cəmaatin üzünə çıxma bilməyib, çəkilib hardasa, gizlənirdi; sonra Gülənov Sultan Əminin kiteli kimi boz kiteldə, bir cüt Qəlyanlının qaraltıları arasında dayanıb, "Qəsd işi yoxdu!" - deyir-deyir məşə həyətinə ki o düşü yazılı saqqız ağacının altında bozara-bozara qalırdı; sonra isə, nəhayət, o uca şəxsiyyətdə, o gözəl insan qapağının hər küncündə mismar işıldayan tabutun yanındaca "Qəsd işi yoxdu!" - deyir-deyir qəsd işini ört-basdır etməyib, insanlığını, şəxsiyyətini, möhtəşəmliyini itirirdi, alçalıb rəziləşirdi və Bircə balanın bu rəzilliyi gördüyündən dəhşətlənib, özü könüllü gedib, hər küncündə mismar işıldayan qapağın altına girirdi ki, qardaşı ilə yanaşı dəfn olunsun, torpaq

¹ Xalq teatrının güldürücü personajı.

eybini örtün. Sonra birdən-birən idbarlaşan Lüt Cəfər - Cəfər əmi asta-asta, könüllü yaxınlaşıb tabutda uzanırdı ki, qara torpaq onun da günahını örtün. Əmma torpaq, Cəfər əmini də götürmürdü, tabut havadan asılıb, qardaşın birinin partlayıb dağılmış qanlı gicgahını, o birisinin dirigözlü ölüsünü, üçüncünün idbarlığını göstər-göstər dururdu və Səməd, hətta yeddi il səkkiz ay gözləyi ifşanın axır ki, baş tutduğunu anladığı dəqiqədə də tabutdan yaxa qurtara bilmirdi; atın da dözməyi sirkan hürküsündə gözlənilmədən, qırğı kimi atılıb çıxıb, "şəyayi-dəlil" toqqasının dalında, "keçibörk qatil" in yalanlığını sübut edən kişiyə də hörmətli baxa bilmirdi, çünki bu kişi də - dalaftə mücəssiməsi Qılinc Qurban da rəzilliyyəni iştirakçılandı.

İfşa no yer çatdısa, Çax-çux bayaqkı arxayınlığın əksinə, trubkanı tez-tez sümürüb, birdən tütünün içində hərəkətsiz qalıb, dimdik kobraya döndü.

- Gəl sən bu cavanı tənizdənin şübhəliyə salma, a kişi! Tənizdənin şübhəliyənsə, bu qəddər qaynamağa, daşmağa dözməz daha! Ölərsən bu bədbəxt!

Qılincin gözlərinin dövrəsində qırışlar yığışıb sıxlaşdı, gözləri də qurğuşun kimi soyuq-soyuq işlədi:

- Kəs səkini, ubiysa! Necə yəni "dözməz?!" Nə fitnə-feyi gəlmişdi ağlına yenə?! - Qırışların arasında ısıtlılar Səmədə tərəf yönəlib, tezəcə də çəkildi. - Nə qəddər ki, Sultan əmirliyi tanıyamam, çox qaynayıb daşacaq bu həllə...

"Tanımıram?!" - Səməd nəfəsində titrəyiş hiss etdi. Qılincin səsi enmişdi:

- Təniz deyil qaynamağı. "İdealım ölüb" deyirdi. Dedim "Sultan əmirliyi həmişə səcdəgahın olmalıdı sənin!"

Dedim, arxayınlaşdım bir az. Əmbə bilirdim sən rahat qoymuyacaqsan bunu, məşənnik köpəyöglü! Persin tutğu xəbəri çıxan vaxtdan sancılanıbsan, bir ayağın Bakıda, bir ayağın burda, gecəni gündüzə qatıb illəşirsən ki, Sultanın başını yeyəsən, bu dünyadan xəbərsiz qardaş-oğlunu onun qanına bulayasan, əmiyyənin qardaşoğlunun axırına çıxandan sonra da Məddin ölümünü keçibörk nağılına döndərərək generalının ayağına yazasan. Uduzubsan, ubiysa! Dörd ayda sən bu dünyadan xəbərsizi necə izləyibənsən, sənin özünü də eləcə addım-addım izləyiblər! Kim? Necə kim?.. Sözümlə kəsmə, ubiysa! Kimlər, nə məqsədin izləyiblər, məhkəmədə biləcəksən. Bu neçə gündə nə oyunlardan çıxıbsan, onu da Qılinc Qurban danışacaq. O yanda Xəlvt Rəhimən, burda Abıynan,

Təftişin nə söz-söhbət oldu, hamısından xəbərdaram. Qarmonçu qəhbənin işləklərini də bilirəm! Gülünovun paqonnularını bura göndərən şəxsin sənən, o qarmonçunun Zalı qızısdırır Səməd xəbərlər göndərən də sənən! Bu ağacın altındakı oyundan sonra qarmonçunun nəsinin damını yada salan da sənən!

Xəlvətnin sonradı mənimki.

Vəvəli sənən qurtaraq. Məmbə mumla ağzını, ubiysa! Ölüm-dirim məsələsin qarışdırdığın bu ifrit qızın da mumlasın! Barmağını tətik-dədi! Məlim titriməz, hər nəzər bir jəkan¹ çaxaram, yaşımın bu vaxtı türməyə gedərəm! Düz deyir Təftiş Abbas. Xızr Abı məni də loş eləyib. Bu ədalət mücəssməsi adlananı. Aman vermərdən daha siz!

Ifrit qızının dediyi "həqiqət" müqabilində mən də həqiqət deyəcəm. Sənin açdığın "sirlərin" müqabilində mən də sirr açacam, eşitsin bu, özü ayırd eləsin, görsün kimdi "Ölüb" dediyi kişi!

Nəfəsindəki titrəyiş Səmədin ürəyini doldu və Səməd ancaq indi duydu ki, bu titrəyiş ümiddi; vaxtilə düşü yazılı saqqızın altında sənədəyə-sənədəyə gedib, tabutu birinci dəfə görüb, Əmisinin kitəlinə sığınanda hönkürtü içində məni gələnin hamanca "oxranma", hamanca sevinc idi, fərqli bircə bunda idi ki, bu sevinc hönkürtü içində yox, üzüntü içində oyanmışdı, üzgün xəstə sevinci idi və sevindiyin xəstə özü də inanmırdı, Əli tufəngli qocanın soyuq nəmçikli üzünü baxa-baxa fikirləşirdi ki, ölü göz qabağında ola-ola, bu yorulmaz, usanmaz qoca doğrudanmı yenə diriltmək istəyir ölünü?!

Bu fikir Səmədi məcbur etdi ki, deyilənləri diqqət yetirsin.

Qurban Əmi danışa-danışa tufəngi Əlində tərpaşdıqca meşin pencəyin qoltuqları xışıldayırdı, "yorulmaz, usanmaz qoca"nın səsi də indi o meşin xışiltısı kimi çatıltılı-patıltılı idi:

- Çox şey çətinlədiniz Təftişin orda. Kor deyil! Yox!.. Gözü də var, gözəl ürəyi də var. Gözü də mən vermişəm ona, ürəyi də. Atımın tərəkində havalandıra-havalandıra, ala kölgəli meşələrdə, çəmənlərdə içində böyütmüşəm. Bezobraziyenin qaynar qazanında, şeyx qardaşlarıynan yanaşı, mənim də ürəyimdən qara qanlar axıb, məmbə buna heç nə bildirməmişəm ki, ürəyini xal düşməsin. Bakıdan radio "pəh-pəh"² oxuyanda buna da oxutmuşuq ki, eşqli böyüsün, üç qardaş üçümüz də

¹ Qurğuşun güllü.

² "Pəh-pəh" Nə gözəl! - qırxıncı illər Azərbaycanında sosial həyat haqqında bayağı-vulqar mahnı.

arxasında duraq, biz çəkənləri çəkməsin Bircə balamız... Səhvimiz də elə bunda olub. Qohum-qardaşların o tayda qaldığını gizlətməmişik. Şeyx Əmilərinin, atasının, nəslinin-kökünün, xalqın müsibətlərinin səbəblərini açmamışıq. Odu ki, hər deyilənə inanır indi. Böyük səhv eləmişik, ləbləttik. Çox böyük! Vaxtında başa salmalıydıq biz bunu ki, bu dünya "pəh-pəh" deyil, oğul, qaynar qazandı, qapağını qaldıranda məlik donunda şeytan yığnağı hoppanışır, dörd dövrəni alıb elə pəh-pəhnin salırlar səni qazana ki, bir də bişib qaba qoyulanda xəbərlə tutursan ki, quyuqluların, buynuzluların xəbərisən.

Bu saat donunu cıracam mənin, quyuğunu, buynuzunu göstərəcəm buna, məşənnik! "Ata" adlandırdığın gorbagoru da gordan xortdadıb sənnən yanaşı qoyacam. Sizi tanımasa, Sultan Əmirini tanıyammasa bu.

O demini çıxart ağzından. Tüstünün dalından o yan-bu yana baxma. Heç kəs dadına çatammasa, ubiysa! Qovmuşuq o məhlə itlərini!

İfratın də qımıldanmasın. Bir dedim, bir də deyirəm: barmağım tətiklədi. Farağatca qulaq asın. Keçibörk nağılı danışmıyacam mənin, hər qığı qatillərdən danışacam.

Dam direktor Əlsgör Sestrasının diliyən "fotoaparət" deyir mənim gözümə, yaddaşıma "kapirovalni bumaqa" deyir. Yaddaşımdan qorxur o Rus qızı. Sözüm bunda deyil. Ondadı ki, bu "fotoaparət"da sənin bir şəklin var, ubiysa. Bu "kapirovalni bumaqa"da da hər qığı qatillər barədə səndəlik var.

vvəlcə şəklinə bax.

Əlli birinci ildə, Mirqəzəbin vaqonu Məhərin budkasında dayananda gecə bürküydü, vaqonun pəncərəsinin birini açmışdılar. Cəllad orda, pəncərənin dalında gözlüyünü qaşqasına qaldırıb göy baxa-baxa, Əllərinin qoturunu şüşənin qırağına sürtürdü. Sənin onun böyründə demi tütüldirdin... Qurultaya gedəndə görmüşəm, böyük-böyük alimlər onun kabinetində çay içməmişdilər. Biri stəkanı götürüb bir qurtum aldı, boğazı qurtulmadı, o birisi vahimləndi: "Qurtuldatma!" - dedi. Cəllad özü "çay için" deyənəcən heç kəs Əllini vurmadı stəkana. Əmbənin onun çəməsinin dibində bu ağzındakını fısırdırdın! O da o ekzema deyilən qoturunu qaşıya-qaşıya, üzündən zəhər dama-dama dözürdü sənin fısırtına! Niyə? Çünki bir camdan qan içibsen onnan, Çax-çux Xalq! Masqalı cəllad yoldaşsan Mirqəzəbin. Elə yoldaşsan ki, ağzının içinə tütü üfürəndə də dillənmir!

Bu sənin şəklin.

İndi keçirəm sənədlər.

Sultanın cibində bir məktub var.

Bilmirsən nə məktubdu. Nə qədr yerin altından yerinə də, sənənin özüyün də xəbərin yoxdu dünyadan. Səməd deyil kor, sənənin kor, ubiysa!

Otuzuncu ildə "Vərəsə" kitabxana təməjnada qeyd alınanda o məktub da qeyd alınmış. Xudiyev də təməjnada işləyirdi o vaxt. Oxuyub o məktubu, görüb indi "məxfi iş" dediyimiz işə aiddi, qaytarıb sandığa qoyub. Xəbərlər Mirqəzəbə çatanda lələtə düşüb, tələb eləyib ki, heç kəs göstərməsinlər, aparıb şəxsənin özünü versinlər. Əmbə məktub yoxa çıxıb. Pers qanşıb işə, sandıqları atım-atım eləyib, Xudiyevi, Sultani, Məddə, təməjnanın işçilərini təktəkdən danışdırıb, bir şey çıxmayıb. Axırda protokol bağlayıb ki, məktub xətalı məktub olduğuna görə kitabxanani o taydan gətirən adamlar qaytarıb aparırlar. Mirqəzəbə də bu cür məlumat göndərərək Pers, özünü elə göstərərək ki, guya daha maraqlanmır məktubnan.

Əmbə, Əslində, nə Mirqəzəbə özü sakitləşibmiş, nə də Pers. İndi bu aralıqlarda saç-bırqını töküüb, qarmon qoltuğunda, səm-səm gəzən o agent qancıq məhz o məktuba görə göndərilibmiş rayona. Sultannan Məddənin ətrafında tanış-biliş qalmayıb ki, evinə baş soxmasın. Axırda Sultanın özünün evinə ayaq açır. Gizlətmir daha o qancıq. Şüşəli pavilyonda hırıldaya-hırıldaya deyir: "İyirmi yaşında top kimi qızıyım. Sultan əmirli də qızıl-qırmızı oğlanıydı, Əmbə üzüm də baxmadı. Mirqəzəbənin xətti də elə onda çevrildi ki, şeyxlərin məktubu Sultanda qaldı..."

Yazıq Sultan, otuzuncu ildən bu vaxta qədər, iyirmi beş il gah aparıb Naxçıvanda, Şeyx Xorasan məqbərəsində gizlədib məktubu, gah Stalinin şəklinin rəmkasında, gah da partiyənin arasında saxlayıb. Heç mənə də göstərməyib ki, nə olar, nə keçər, Qılınc Qurban hirsənib açar danışar orda yazılanları, Mirqəzəbə də təzədən axtartdırar məktubu.

Mayda "şəxsiyyətə pərəstləş" deyilən barədə məktubdan sonra o məktub da oxundu. Sultan yox, "böyük" dediyin, həqiqətən də böyük çəkist Məhərrəm özünü oxudu. "Əziz bacanağın" Məhərrəm!

General Persi, Gülənovu, Sayılovu dəstəyənin elçi salıbsan, gedib zornan dürtülübsən Məhərrəmin evinə! "Əziz bacanağım" belə gəlirdi, professor elə getdi! Cəmaat da elə bilir doğrudan da Məhərrəmə arxalanırsan! Sırən yox, fərdağdan doludu sənənin, məşənnək köpəyöglü! Sırr açansansa, niyə demirsən ki, vaxtıyan Məhərrəmin özünü Nəcəf oğlunun yanına necə aspirant qoyubmuşlarsa, sənəni də eləcə, Məhərrəmin

yanına bacanaq qoyubmuşlar! Sırr açansansa, niyə açıb demirsən ki, o məhkəmədə, o "qalaq-qalaq qovluqlar"dan biri elə "Bacanaq" kliçkəsiyən, Məhkərrəmin leyhinə materialnan doludu!

Rəngin niyə göyərdi, məşənnik köpəyoğlu?!

"Kitayski fanar, kitayski termos sata-sata özüm öz adıma Çax-çux qoydum, şəxsiyyətim, məniyəmi kiçiltim"... Bir yasdığa baş qoyduğu, dalbadal uç uşaq doğuzdurduğu zənnin evinin içi barədə Persiə material yazan heyvanda nə şəxsiyyət, nə məniyyət ola bilər, quyruqlu, buynuzlu köpəyoğlu?!

Rəngin göyərmişin! Bu "kapirovası bumaqa"dakı səndərdən heç nə deməmişəm mən sizə hələ! Qatillərin yanından da keçməmişəm hələ!

Yaxşı qulaq as, a dünyadan xəbərsizim! Məktubu Məhkərrəmin dilindən necə eşitmişəm, kəlməsinə, nöqtəsinə, vergülünə də deyirəm. Hesab elə ki mən yox, professorun dayanıb burda, oxuyur o məktubu, sən də qulaq asırsan. Eşit, gör nə yazıblar şeyx Əmilrin:

"Gündoğana baxanda gülən gözümüz indi qan ağlayır, ey bəradərlərimiz¹ Niyə rahat oturubsunuz?! İki il bundan əqdəm, Qəsri-Qacarı bu qapılarının dalında siz bəradərlərlə görüşəndə sizə demədikmi ki, səmum siz tərəfdən qalxan qara buluddandır! Demədikmi ki, bu taydakı Pəhləvi Mirqəzəbinin siyasəti² kütəbəndir, bizi çuğullayanlar da, üzümüzə durub gizlin işlərimizi fəş eləyən də sizin adınızdan gələn xainlərdir?! Pəhləvi Mirqəzəbi şahın qüdrəti ancaq bu dəmir qapıların qalınlığındadır. Bir də ondadır ki, sizin içərinizdə özlərini Türk qələmə verən, milliyyətçilər Fars, Qrek, Erməni çuğulların nişan verdikləri adamların hamısını dübarə gətirib bu qapıların dalına doldurur. Osman boyun bu dünyada ən böyük səhvi o olub ki, vətəninə azad eləyəndən sonra Qreklərin Türkiyədə bu yanda gizlənməyinə imkan verib. Odur ki, burdakı Qreklər indi birbaşa Papadan, Stalindən göstəriş alırlar. Nəriman bax buna görür düşməni idi oradakı "Orcanikidze" - "Serqo" adı ilə tanınan casusla. O Serqonun "bəyənəlməli otyadı" tamam həyasızlaşıb indi, Qəsri-Qacara bizim yanımıza gəlmişdir şəklimizi çəksinlər. Dedilər: "şəkillərinizi çəkirik ki, başlarınız kəsilib Kremlə göndəriləndə Stalin tanısin, arxayın olsun ki, sizin başlarınızdı". Bu heç. Siz bəradər-

¹ Oduca "BirOduca" [Vahid Oduca (xalqı)] sözündən azmış "bəradər" kəlməsi ("qardaş" mənasında) otuzuncu illərdə çox işləndi.

² Siyasətçi.

İrə göz yaşımızla yazdığımız bu məktubun səbəbi budur ki, Qəsr-Qacara gətirilənlərin sayı gündən gün artır. Pişvəri ilə yoldaşları gətirildi. Pişvridən sonra illi üç nəfər gətirildi. Hamısı da sizin "rəhbər işçi" dediyiniz fəzilətdir. Kimiyə on il, kimiyə səkkiz il zindan cəzası kəsilib. Deməli, qırxıncı sənəyə qədər qapı dalında qalacaqlar. Xəbəriniz yoxdurmı bu fəlakətdən?! Şeyx Məhəmməd Əmirin nəvələri bizə xəbər verirlər ki, qeyrətli övladlarımız çuğullardan bir neçəsini haxlayıb bərəkət çəkiblər, səmumun səbəbini öyrənib "etibarlı yer" çatdırıblar, "etibarlı yer" Bağlar¹ tərəfdən gəlib-gedənlər də sizə çatdırıblar. Əgər siz tərəfdən işıq düşməsə, fəzilətli adamların hamısı bu qapıların dalında qalsa, bədbəxt millətimizi kim çıxardar gündəli gündüzə, ey bəradərlərimiz! Sidqimizi Ağlarımıza bağlasaq da, biz bu fikirdəyik ki, kimisən on il, kimisən səkkiz il zindan cəzası kəsilmiş fəzilətdir bu zülmətdə çürüşən, cəmi millət də Pəhləvi zülmətində çürüyəsidir. Odur ki, son ümidlə üzümüzü siz iki Əzizimizə tutub, son vəsiyyətimizi deyirik: canınızdan keçin, fəlakətimizi Günəş² çatdırın ki, qara buludu dağıtsın. Mümkün olsa, Tehrana çox bilici fəzilətli Pünhanlardan göndərər bilsəniz, İngilisin, Rusun toruna düşüb qaan şahı inandıra bilirlər ki, "Pəhləvi" deyilən yoxdur, "Pəhləvi" "Paxtavan" adlananlar ırsın BağOd Evün Odur idirlər, cəhalət zülmətində özləri özlərinə düşmənin kəsiliblər... Bu "şah" adına da yaşamaayan Pəhləvi Mirqəzəbi həqiqəti anladın, bəradərlər!.."

Ömrümün axırınacan bu "kapirovalni bumaqa"da qalacaq bu məktub!

"Qardaş qatili" belə gəlirdi, "qardaşımı öz əliylənin güdaza verən qatili" elə getdi! Göylərinə bağlı alimlərin qatillərindən danışaram mən sənə, ubiysa!

Kitabxana gətirilən ili atan Yağırın qapısına qaradınmaz, yerə baxan çarvadar seydilər gəlib-gedərdilər. Rəhimin quyusundan su çəkdirib döstəlməz alardılar, namaz qıldılar, cəmaat da elə bilirdi doğrudan seydildilər. Xızr Abını çağırıb, "peyğəmbərin çarvadarlığı" barədə hədis

¹ "Bağlar tərəfi" tarixin gizlin ifadəsidir. Daxilimizdə yaşayan, dilimizi bizdən yaxşı bilən, bizdən seçilməyən Qrek-Latınlar, Qızılbaşların zamanında hakimiyyəti pillələrini, ordugahları tutub XV - XVI əsrlərdə təxminən yarım milyon "sehrkar Muğ" qırışdılar və bunu "Tatların" adına yazmışdılar. Ağ əmirə Boz əmirin məktubundakı "Bağlar tərəfi" ifadəsi "ərdəbil" və "Muğan" ərazilərində yaşayan Bağlara, yəni Ulu Bağ Əsliminin, Bağ Atamızın "Yer"dəki nəslindən, I Aleksandrın Papanın sürgün tədbirlərini əvvəlcədən bilib gizləndirən işarədir.

² Adı gizlin saxlanan Muğannalardan biri.

danışdırardılar, cəmaat da elə bilirdi doğrudan çarvadardılar. Məndə də, Cəfər də, Sultanın özünü də dön-dön deyirdim gözümlə su içmir bu yerə baxanlardan. Sultan üzünü bir yana tuturdu, Məndə bir yana. İki qardaş ikisi də boğulub qalırdı. Cəfər də ki ağzını, burnunu titrətdirdi. Elə Cəfərin titrəməyindən bildirdim ki, nə sə gizlədirlər mənə. Qışqırırdım, bağırırdım. Çarvadar, görünüb, cəmaat arasında olar, alınandan, satılandan xəbərlər tutar, bunlar niyə belə düz gəlib düz gedirlər? - deyirdim. – Niyə qoymursunuz damlayım, danışdırım görüm nə cannı-cinnidirlər?! Özüm bağırırdım, özüm də eşidirdim. Sultanın bircə sözü varıydı: "Yaxın getmə o adamlara". Məndə də bunu deyirdi, Cəfər də. Az qalırdı ortamdan yarılmı ki, atıya nə çənniyyətim mən burda, ya bostan qarauluyam, niyə başa salmırsınız ki, niyə "yaxın getməyim o adamlara?!" Demə, bu məktub elə onda partiyetinin arasındaymış Sultanın. "Qara bulud" deyilən səmumə - "internasionalni atıyada" da yaxşı bələdiyyəmiş, atıyadın komandiri Serqonu da tanıyırmış, çuğullarını da. Məndənən Cəfər danışmış dərini, tapşırıbmış ki, mənə açmasınlar. Gizlətmirəm, o vaxt Mirqəzəbin başına and içirdim mən. Səbəbi də buydu ki, kontralardan vuruşmada ölümcül yaralandığımı eşidəndə Bakıdan paravozdan həkim göndərmişdi, qan vurdurmuşdu. Otuz altıncı ildə çağırtdırdı, orden verdirdi, qonaqlıq düzəltdi, sağlığıma içdi. Yaxamı açdı, sinəmin enini ölçdü, dedi: "Bu bir qarış dörd barmaq enində sinədə on yeddi yara yeri var. Eto jıvaya legenda!" Kimin ağlına gələrdi ki, cəlladıymış, yerə baxan çarvadarlar da o cəlladın çuğullarıymış, Yağır Məmməddəli də çarvadarlıqda yox, şpionluqda yağır olubmuş!

Tamojnada bu məktub axtarılandan sonra Yağır Məmməddəli bir dəstə "çarvadar" kliçkalı başkəsənlərinə gedib o taya. Məhərrəm deyir: "Pişvərinin arxivində "Zindan xatirələri" adında, ürk ağrısıyan dolu dəftərləri qalıb. O "xatirələr" in bir yerində "kəsilmiş qanlı başları satan satqınlar" dan danışır. Əlbəttə o satqınların adlarını çəkir, nə də kəsilmiş başların alıcısının adını çəkir. Çünki alıcı "qara bulud" un kamandirinin¹ müavini - kamissarı Mirqəzəbiymiş, satıcılar da kamandirin dörd dövrəsində məlik donuna bürünübmüş. Sən bilirsən hansı xarabanın millətindəndirlər o "məlik"lər, o "seyid"lər, ulu babaları neçənci əsrlərdə tutublar bizim bu viran vətənimizi! Sən özün də o ilanların

¹ "Qara bulud" un komandiri Serqo Orcenikidzenin fəaliyyətinin "Günəş"ə məlum olduğunu bildirdi Stalin "Serqo" nu öldürdürüb, komandirliyi Mirqəzəbə tapşırıbmışdı, buna görə də Pişvəri formal tabeliyində olduğu "alıcı" nın adını çəkə bilməyib.

nəslindənsən, a bədbəxt, xəbərin yoxdu. Qrek Cuqəşvili -"Alıcı" -kamandır dən o toxumdandı. Yeyirsiniz içrimizi. Təki bir nəfəriniz otuzuncu ilin qışında Qəsri-Qacardan Şeyx Ağ mən Şeyx Boz mən mirin başlarını çarvadar xurcununda gətirib Pers göstərindən sonra öz "çarvadarları"nın əliyə otuz birinci ilin yazında öldürülüb quyuya atılıb!" Məhərrəmin sözləridi bu. Gümüş kəməri meydin belində saxlayıb-mışlar ki, tacir Yağının oğlu atasının cəsdini "tanısın", "çarvadar"lar generalı Pers ömürlük qul olsun!

Sübut?!

Sən hələ sübut da istəyirsən mənə, qatil oğlu qatil?!

Sübut Persin verdiyi ifadədi!

Sübut o "iyili quyu"dan çıxan cəsdədi!

Dedim, bir də deyirəm: Səndə deyil kor, sənə kor! Əgər o sümüklər tapılan günü gözün azdan-çoxdan bir şey seçib, yadına sal, de görüm general Pers birinci dəfə nə vaxt gəlmişdi bu rayona?

Haman gün, ya yox?

Boçqaqarın qohumun - Xaş nəçənnik axşamdan cöngə kəsirmişdi Xəlvtin qapısında, xaş qoydurmuşdu. Gecə yarıyacan qovurmada tıxaşdırdı, araqdan vurdu. Sonra da guya quyu suyu düşdü könlünə. Bax, bu sən Çax-cux vedrəni götürdün, darəqhədarəq yüyürdün Cəfərin quyusundan doldurdun apardın, o da təpiyəni vurdu aşırı vedrəni, guya kefli-kefli bağırı ki, "Mənim qudamı partiyağa layiq görmüyən adamın quyusundan su içmərim! Qudamın öz quyusundan su istəyirəm!" Düzdü?.. Qudası yalvardı-yapışdı ki, bəs, "Bu saat adam salıyaram, çıxartıram quyunun içini, əmbə suyu durulmaz belə tezliklən..." Kefliniz guya qanmadı. Getdi oturdu xaş qazanının yanında, başladı ki, "Mənim qudamı partiyağa layiq görmüyən kənddəni su içmiyəcəm. Xaşın üstündən generalıma da öz qudamın quyusundan su verəcəm!.. Tərpət beynini, məşənnik, özün fikir elə, o boçqaqarın məşənnikinizin beyninə hardan düşmüşdü "qudasının quyusunun suyu?!" Doğrudan da kefliydin, gecənin yarısında, işıq adına o ocaqdan savayı kənddə işartı da olmuyan bir vaxtda necə gördü, necə bildi ki, Lüt Cəfərin qapısına yüyürdün, ordan gətirdin suyu?! Necə yəni "xaşın üstündən generalıma da öz qudamın quyusundan su verəcəm?!" Günə o həyətdə keç-keç bilmirdimi ki, "iyili quyu" deyilir qudasının quyusuna?! İlin üç yüz altmış beş günü xaş tıxaşdıran Xaş nəçənnik yaddan çıxartmışdımı ki, xaşın üstündən su içmək olmaz? Generalını panos eləməyə istəyirdi?!

Yoxsa, generalının tapşığıynan, ayıqca-sayıqca başnan, qudasını vadar eləməklə istəyirdi ki, gedib Kərpickəsənlər məhləsində Möhsün kişini oyadasınız, "Gəl, a kankan. Yaman dara düşmüşük. Gəl bizi dardan qurtar" deyər-deyər gətirib, çatını belinə bağlayıb, yel fanarını bir əlinə, külüngü, lapatkanı o biri əlinə verib quyuya sallıyasınız, o da daş-qum çıxartmaq əvəzinə, "Bissimillah, bissimillah" deyər-deyər özü çıxıb xəbərlər verər ki, quyuda cəssəd var, belində də Yağırın kəməri!

Xaşa yox, silistə gəlirdi Pers!

Boççaqarın nökrəri alatorandan gedib daklad eləyibmiş ki, hər şey hazırdı, gəlib işinizi görər bilərsiniz, yoldaş general.

O da gəlirdi!..

Əynində boz köynək vardı. Ayağında boz brezent çəkmə. Sifəti də boz! Qum kərtənkəli kimi dingildiyə-dingildiyə guya gah Sultana, Məddəd, gah da mənə, Cəfərnə göz qoya-qoya mələfinin qurağını qaldırıb sümüklər baxandan sonra günortayacan gəzindi dingildədi o həyətdə, Öz "çarvadarları"nın əliynən quyuya quylatdırdığı Yağırın ələnəsinin üstündə "ciddi siyasi məsələ" qaldırdı. "Bəli, Sultan Mamedoviç! Çox ciddi siyasi məsələdi! Özün düşün, gör nə qəddər ədalətsizlik olub! Sizin alma bağınızdan bazara alma, qax daşıyan hambala, sonrakı tacir möhtəkir və casus damğası vurulub, bu bir! Malı, qoyunu, mülkü müsadirə edilib, bu iki! Aradan yeddi il keçsə də, tamamilə aydındır ki, bu mərhum ədalətsizliyə dözməyib, özünü quyuya atıb. Siz isə adını "qaçaq" qoymusunuz bu bədbəxtin. Qardaşı Rəhim Qudalının qabağına Çin səddi çəkib, partiyaya keçməyin, bir vətəndaş kimi öz hüquqlarından istifadə etməyin imkan verməmişmiz, bu üç! Oğlu Xalığı həttə təhsil hüququndan məhrum etməsiniz, bu dörd!"

Bax onda kor oldun sən, Çax-çux Xalıq! Pers, Yağırın cəssədinin üstündə nitq deyəndə kor oldun!.. Ağsaqqalın, bir tərəfində boççaqarın qudası, o biri tərəfində kərtənkəli general himayədarı bir əlini Sultannan Məddəd doğru uzatdı, o biri əlini Cəfərnə mənə uzatdı: "Düşmənimsiniz! Qan düşmənimsiniz!" - dedi. Sən də rəzil-rəzil yildin, atayın qatilinin əlini öpdün: "Bu gündən sənə mənə atam, yoldaş general! Yalvarıram, apar mənə burdan! Nökrərinə, qutunam! Ömrümün axırınacan qulluğunda duracam, yoldaş general!.."

Pers də elə buymuş lazım olan! Cəssədnənciyəz verbovat elədi sənə, apardı. Gülnovun kabinetində kağız, qələm qoydu qabağına: "Yaz! Çarvadar atam Məmmədli Qudalıdan dəfələrlənin eşitmişəm ki, raykom

katibi Sultan Əmirliynin kolxoz sədrisi Məddəmirli Muğanlındı, Şeyx Məhəmməd mirin oğludular, Təbrizdəmir bazarının sahibləri Şeyx Ağmirnin Şeyx Boz mirin dos-doğmaca qardaşları. Şəxslərini gizlədilər".

Şeyx qardaşları belə düşüldü Bezobraziyə qazanına!

Yenə mindin Persin "Emadin"inə, getdin ki, atanı quyuya quylatdıran cəlladın rəhbərliyi altında "vətən xidmət eliyən!"

Gözün niyə ölü qoyun gözündə döndü?! Təzəmi bildin kimə xidmət eləyirsən?!

"Müəllim" axtarış xəbəri gətirəndə dalınca salıblar səni. Mirqəzəbəni Sultan Əmirliynin Məddəmirlinin "səfəsinə" lazımymış onda, nə də "antisovetliyi". Tutqudan sonra Pişvəri şəhərdə, vilayətdə firqə özləklərinin yerlərini dəyişdiribmiş, təlimat mərkəzini xaricə keçiribmiş. Azadlıqda qalan "Hümmət"çi, Nərimanovçular barəsində heç nə bilmirmiş Mirqəzəbə. Onçün də arxivnin kitabxanaya Sultandan almaq istəyirmiş ki, bəlkə oradan bir şey öyrənsin. Tula kimi düşübsən izimizə, arxivin, kitabxananın yerini tapıb, aparıb qoyubsan Persin ovcuna. Məlum olub ki, Etibarlı yer- "Şeyx Xorasan" məqbərəsi Nərimanovun vaxtından qalma təlimat mərkəzidi. Sonralar Nəcəfoglunun Pişvərinin şirəkli hazırladıkları elmi təlimatın hamısı "Etibarlı yer"dən aparılmış. Baxtın belə gətirib, ubıysa! Mirqəzəbə bəgərinə basıb səni o mərkəz məlum olan günü. Seyfəndən bir cüt mayor petlişsi çıxardıb, deyib: "Bu petlişlər Məhəmmədlində. Vaxtı çatanda bu petlişləri sən gəzdircəksən, mərhum atan kimi, sən də çalışacaqsan ki, Cənubi Azərbaycanca Şura cümhuriyyəti qurulanda o cümhuriyyətdə Əmirli kimi səfəsinə düşmənlər fəaliyyət göstərməsinlər". Belə "rabotnik" eləyib səni o cəllad!

Otuz doqquzuncu, qırxıncı illərdə gözüyün biri burda - Sultan Əmirlinin ağzında dişini sanayıb, o birisi Mərdəkan dərs oxuyub, Əski Əlifba keçib, şifrə öyrənib!

"Müəllim" öz dərsində "pis" yazırmış səni. Pers bağırırmış Məhərrəmin üstünə ki, "Kişi indidən zəvaya verib Xalqa!" Məhərrəm yenə "pis" yazırmış. Düzdümü, bəyinsiz köpəyöglü?!

Məhərrəm deyir: "O məktəbdə həftədə birçə qoşa saat dərsim varıydı. Əmbə bütün həftə o bir saati məşq eləyirdim. Mərdəkanə gedəndə elə bilirdim səcdəgahə gedirəm. Çünki vətəni layiq çekidilər yetirməliydim. Yağır Məhəmmədlinin oğlunu sinifdə görəndə elə bildim səcdəgahə

it bağlanıb. Çalışdım iti qovum. Nəticəsi bu oldu ki, iti əvvəlcə mənə öz evimə saldılar, sonra da aparıb müqəddəs məqbərədə kitabxananın üstünə bağladılar".

Məhərrəmnin yox, Pers sənənin işləyirmiş orda, şpion oğlu şpion! Qırx birinci ilin yayında Pişvəri azadlığa çıxanda Məhərrəm çatdırıb ona ki, "Etibarlı yer" Persin nəzarəti altındadı, padpolyalara gedən təlimatların üzünü çıxardılıb Mirqəzəbə göndərilir, kitablar da guya "rütubət çəkdiyini görür xarab olur".¹

Pişvəri təcili müşavir çağırır. Mərkəzi Komitənin üzvləri deyiblər: "Firqə özləkləri "Qara buludu" tanısalar, "Şimala"² etimadı itirirlər. Təlimat mərkəzi yerində qalsın".

Beş sandıqda yeddi yüz əlli kitabı Məhərrəm yox, sən yoxlayıbsan zərər binnin "bircə-bircə, səhifə-səhifə". Əvvəl baş açmayıbsan Pişvərinin şifrəsindən. Xızr Abını aparıbsan, dilindən iltizam alıbsan, xirtəyinə naqan dirəyibsen, sirri açmayıb. Qollarını qanırır qozbel eləyibsen! Tfu sən! Sonra bədbəxt Çürüyü aparıb yüz yaşında sənətkarı təpiyin altına salıbsan, canağrısına dözməyib Çürük, məcbur olub açsın ki, kitabların səhifələrindəki rəqəmlər köhnə "bcə" şifrəsidə, gah sağdan sola, gah soldan sağa, gah da yuxarıdan aşağı yazılıblar ki, oxunmasın. Qırx birinci ildən qırx beşinci ilə qədər, beşcə il şifrə açıbsan təlimat mərkəzində. Bir əlin burda çax-çux eləyib, o biri əlin şifrə açıb, "Mətbuatın azadlıq cəbhəsi" təşkilatının, firqə özləklərinin işləri barədə məlumat yazıb Persə verib, Pers də aparıb Mirqəzəbə verib, Mirqəzəbə də Cənubda işlərin hamısını öz adına çıxıb, Bakıda respublikanın hörmətli adamlarının qabağında özünü "Cənub kommunistlərinin təlimatçısı" kimi göstərmiş!

Nöqərləri "Azərbaycan bolşeviklərinin atası" eləmişdilər onu, sənənin xidmətinə sayəsində Cənub kommunistlərinin də "atası" olub, ordumuz o taya keçəndən sonra mətbəə kağızı, kitab, pul, mal göndərmiş, ürəklərini girib!

¹ "Şeyx Xorasan" məqbərəsində Nəsiminin gizli "Hürufi"liy - Saf Ağ Elminə aid kitablarının səhifələrində heç bir təlimat şifrəsi tapılmadığına görə "Pers" – general Atakışiyev o kitablara toxunmamışdı. Yalnız iyirmi beş il sonra Nəsiminin yubileyinə hazırlıq başlananda kitablara yoxa çıxdı. Mən şahidəm ki, Azərbaycanın mini sərəvşərini qiymətləndirməyi bacaran çekistlərin axtarış əliyi fayda vermişdi.

² Şimali Azərbaycandakı quruluşa və şəxsən Mircəfər Bağirova inanan demokratların sayı az deyildi.

Belə xidmət eləyibsin vətənlə! Cəllad casusu! Mirqəzəb Mirqəzəbi! pers oğlu Pers! Orasını düz deyirsən ki, "rdəbil, "nzəliyə d, Təbriz, Xorasana da gedibsin, Mazandarana, Rəşt, Gilana, Tehrana da gedibsin. Mirqəzəbin "mriyn." "Məxfi iş" barədə xəbərdarlıq eləməyi yox, firqə özünəklərində "çarvadarlarını" yerləşdirməyi gedibsin!

Kimləriymiş o təniz "çarvadarlar?" Bilirsən?

Bilmirsən, kor oğlu kor!

Məhərrəm niyə böyük çekist deyirlər? Ona görə yox ki, "kəfiyəni boğazına dolayıb", Cəfəqəvil cəsusları barədə SSRİ prokuroruna geniş məlumat yazıb, "xüsusi qrup" təşkil elətdirib, "xüsusi qrup"un ləğvindən sonra köhnə qrup üzvlərinin ləqə saxlayıb, şəxsiyyətinə pərəstiş olunan dünyadan gəlndən sonra da ki, bayaq dedim neyləyib. Bunun hamısı böyük işdi, ləblətt. "məhərr bir namuslu çekistin borcudu bəti işlər. Məhərrəm məni ona görə böyük deyirəm ki, həftədə birçün dəfə dərs deyir-deyir, Persin gözünün qabağında özü kimi ayıq-sayıq vətənpərvər oğullar yetirib, indiki "xüsusi qrup"un üzvü olan bir gizlin yetirməsinin köməyindən öyrənib ki, Perslənin "çarvadarları"nın hamısını o tayda özünün Azərbaycanca düşməni fars qohumlarından seçib gətiribmiş. Xəlvətdə farsca danışmış onlardan. Muğdan olanda gülürmüş ki, "balam dağlıyam da, ləzgicə danışiram. Taxta çıxdığı vaxtlar dilimizi düz-əməlli bilmirmiş Mirqəzəb. "Gəlibən, gedibən" deyirmiş. Azdırmayın camaatı, "Quba cühudu" deməyin Mirqəzəb! Fikirləşəndə təpəmdən tüstü qalxır ki, "xleb" "xlif" deyən kəmsavad Qılınç Qurban rusca "İnternasyonal" ləzbərləyib qurultayda rusnən, erməniyənin yanaşı oxuyanda, öz torpağımızda öz əlimiznin böyütdüyümüz ilan balası da "İnternasyonal" oxuyurdu, mənim gözümün olduğunu görüb, əlini kürəyimə döyüb "İstinni bolşevik" deyirdi!.. Lenin də nifrət eləyirmiş, Nərimana da, Atatürk də! Sənin cinayətin o deyil ki, "istinni bolşevik" deyib Hümmətçi Qılınç dolaya-dolaya kökümüzə balta vuran Mirqəzəbə xidmət eləyibsin. Cəlladlığını görən qəddər elə biz hamımız xidmət eləmişik ona. Sənin cinayətin budu ki, "məxfi iş"nin nə iş olduğunu biləndən sonra da cəlladın bağışladığı demini damağından yerə qoymayıbsan. Tüstülə-də-tüstülə gedib "Azərbaycan bolşeviklərinin atasının" zəmanətiyənin "çarvadarlar" doldurubsan firqə özünəklərində. Məhərrəm deyir: "Ordumuz o taydan qayıdandan sonra şahın ordu dəstələrinə Demokratları məhz "çarvadarlar" nişan vermişlər!" Məhz "çarvadarlar" şahın siyasilərinin ləbir olub, qəzet redaksiyalarından, tadiokomitədən qaçan mühacirlərin yollarını kəsirmişlər".

Belə qan içibsin sən cəlladnan bir camdan, ubiysa!

O məhkəmədən sonra bir məhkəmə də qurulacaq. "Çarvadarlar"ını sənənən yanaşı oturdacaqlar. Harda, necə qan içdiyini "Əziz bacanağ"ın bircə-bircə oxuyacaq üzünü. Atan - gorbagor Yağır iki baş kəsmişdi. Demokratları vətəndən tərrik salmaqdan bütün Azərbaycanın başını kəsbisiniz siz o tayda! Bu dünyadan xəbərsizim bilsin ki, Sultan Əmirli də vətəninin başını kəsməyi hazırlaşanların barəsində yazırmış Ali Baş Komandana ki, bəlkə bu yolnan cinayətdən çəkindirsin o Ali Baş Cəlladı! O ağ daş binada Ağ Əmirin Boz Əmir gecələr səhər qədr "Yazma! Yazma!" - deyirmişlər, Sultan inildəy-inildəy, yuxusunda da yazıb, sonra yandırarmış yazdıqlarını! Təkcə bu əzabına görə səcdə eləməlisən sən əmin, oğul!

Özün fikir elə, o məktublardan bircəciyi Mirqəzəbin Əlin düşsəydi, səlamət qalardımı əmin? Hər gün, hər saat, hər dəqiqə tutqu gözlüy-gözlüy yazırmış! Bu hesabdan gör kimdi, necə kişidi "Ölüb" dediyin kişi!

Axıncı məktubun haqqında çox şey danışib sən bu məşənnik. Bircə şeyi gizlədir: həqiqəti.

Dörd nəfər yazıbmiş o məktubu. Pişvəri, Nəcəf oğlu. Məhərrəm, bir də Sultan özü.

Stalin qırx birinci ildən bilirmiş ki, "Mətbuatın azadlıq cəbhəsi" adında təşkilat da Nərimanovun "Hümmət"i kimi, özünü "kommunist təşkilatı" adlandırıb Moskvadan kömək istəsə də, Əslə Ağdı, yəni Saf- Ağdı. Buna görə də təklif olub ki, Məhəmməd Əmirin mədrəsəsində oxumuyan, Elmdən xəbəri olmayan Stalinpərəst Mərkəzi Komitə üzvlərinin hamısı imzalasın məktubu. Yəni məktub bütün partiyanın adından getsin. Sultan qəti etiraz eləyib: "Çarvadarlar Mirqəzəbə, Mirqəzəb də, şübhəsiz, Stalinə çatdırıb ki, bu azadlıq hərəkətinin kökü də Şimalımızdakı kökümüz. Comərdə, Şeyx Əliy, Dəli Aliyə bağlıdı, bunlar da, məlumdu ki, "Vərsə"yə bağlıdı. Odu ki, "Azərbaycan Kommunist partiyasının Mərkəzi Komitə üzvləri özünü Mircəfər Bağirova sadıq göstərməlidir. Şəxsən Bağirovdan, "internasiyal atyad" üzvlərindən şikayətlənən dolu məktubu imzalasalar, başda Pişvəri, hamısı öldürülər... Mən, "Muğ" Varisi Sultan Əmirli, tək imzalamalıyam məktubu və icazə versəniz, "Azərbaycan Kommunist Partiyasının" Mərkəzi Komitə üzvlərini də Mircəfər Bağirovun sadıq silahdaşları kimi qəlmə verməliyəm. Çünki siz hamınız səlamət qalmalısınız. Hamınız! Hər nə olsa, tək mənə olsun!" Belə deyib Sultanım. Eşidirsənmi, a Bircə ba-

lası? Tök öz canının qeydin qalan adam bel aşkar tıhlük qucağına atardımı özünü?!

Deyibl mktub Mirqzıbb göstirilcək, izahat tıbb olunacaq, Mirqzıbb d çalışacaq işin altından çıxsın, material toplayıb "böhtançını" mısuliyyıt alsın. Mktub partiyanın adından gets, Mirqzıbb bütün partiyanı böhtançı adlandırmaz.

Sultan yen dönmıyib inadından. Deyib: "Böyük bir ölkədə uzunmüddətli azadlıq hırkatına qarşı işləməyi bacaran adam, ölkənin partiyasını ləkələməyi də bacarar". Partiya da, Mərkəzi Komitənin üzvləri də, Pişvəri özü də tıhlükədən kənardə olmalıdı! Qurtardıq! Bağ hökmüdü bu!" Belə deyib Sultanım, tıkcı özü qol çəkib! Kim eliyər bel ıgıdliyi?! Bu məşənnik "qardaş qatilinin cinayətəri"ni dal-dala düzüb. Pişvəriyn Nəcəfoglunun ölümünü də mktubun nəticəsi kimi qələmə verib ki, ımıyin məhz qhrmanlığını gizlətsin sındın. Get xahiş el SSRİ prokurorundan, göstərsin o mktubu, Məhərrəm deyir: "Rudenko nə qəddər sirtədis, bir o qəddər də incə adamdı", Ukraynanın prokuroru olub uzun müddət, Stalin dövründə çox ağrı, yüngül düşüb, qəbuluna get, deynən Sultan ı mirli yetirib mənə. ı mimdi, atamdı, idealımdı. ı mbı ı cayib-ı cayib şeylər danışrlar mənəim idealım barədə. Başını səlamət saxlamaq xatirinə qardaşını güdazə verib deyirlər, filosof Nəcəfoglunun ölümünə bais olub deyirlər, Azərbaycan Demokrat fırqısının sədri Pişvərinin ölümünə bais olub deyirlər, bilmək istəyirəm ki, qırx beşinci ilin yazında "Mətbuatın azadlıq cəbhəsi" tşkilatının konvertində Moskvaya göndrilən mktubu doğrudanmı tıkcı Sultan ı mirli imzalayıb?.. Qoy göstərsin, öz gözününə gör o tıkcı imzanı!.. Rəhmətlik Mədəd həməş deyirdi: "Bir rayonun raykom katibi demək olmaz Sultana". "Qardaşım böyük dövlət xadimidi" deyirdi.

Mktubdan, o telegramdan sonra Bezobraziyə qazanında nələ qaynadığından bir kələm də danışmır sənə bu məşənnik. Özüm danışacam hamısını. Onda başa düşərsən ki, tıkcı öz canının qeydin qalıb, ızraydı qardaşımın üstünə göndərən "qatil" gizlədib telegramı, yoxsa vətənimizi Farsın. Erməninin, Gürcünün arasında bölüşdürənlərin mübarizə namınə can-ciyər qardaşımı qurban verməkdən də çəkinmiyən ızabkeş insan.

"Yarımallah"-zad deyir bu qatil, belə çıxır ki, guya telegram xeyrinəymiş Sultanın. Sən özün də bu fikirdəsən. Qəbir üstə, o cür dərək yükünün altında sevindin teleqrama, fəxr elədin. Gözüm üzündəydi, görürdüm ki, dərini də unutmuşdun! Dəli olmuşdun "Stalin" imzasından!

"Kapirovalni bumaqa"da təcümünü saxlamışam teleqramın. Bir dəfə o vaxt qəbir üstü eşidibsen, bir də indi bu "məxfi iş" müsibətini biləndən sonra eşit, gör fəxr olunmalıdı, ya necədi.

"İslam partiyasına mənsub qardaşlarına görə kommunist Sultan Əmirliyə və kommunist Məmməd Əmirliyə etimadsızlıq üçün əsasınız yoxdur. Biabırçılığa son qoyun". Budu Sultan Əmirlinin iniltilərinin səbəbi: "İslam partiyasına mənsub qardaşlar..." Kainat Elmi nədi?! Bağ Atanədi?! Yoxuymuş heç nə!.. Tam Ali Baş İlanın Ali Baş komandanını! "Atamız, rəhbərimiz" deyər-deyər səcdə elədiyən, sağlığına içdiyən Stalini hələ bundan sonra tanıyacaqsan. Abı deyir: "Türk millətinin yox, Allahların qatilidi Qrek Stalin!"

Həqiqətdi, oğul.

Rəhmətlik Məmməd boynunu büküb qəmli-qəmli soruşardı məndən ki, "Bilirsənmi, Səmməd niyə çox istəyir məni?" Başının üstü şəkli göstərirdi ki, "rəhbər oxşadır"... Doğma atanı da ona görə çox istəyirdin ki, "rəhbər oxşayırdı!"

Dərdimiz böyükdü, oğul!

Müharibədən qabaqlar da, müharibə vaxtı da, müharibədən sonra da, İspaniyadan bu yana Qərbdə ovcundaymış onun, Şərqdə. Yer üzünün bütün kilsələrində "İnternasional" adı altında məlumat gedirmiş "yoldaş Stalin!" Üstündə kommünizm şüarı: "Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!" Bax gör indi, necə birləşiblər "proletarlar" - ilanlar! Gör necə parça-parça eləyiblər vətəninə, xalqını! Budu bax "atamız, rəhbərimiz"! Üzdə "xalqlar dostluğu!", xəlvətdə "parçala, hökmran ol!"

Mən kəmsavad bədbəxt dünyanın-sırağününə, Abıdan dərs alana qədər bilməmişəm ki, Nərimanovun kitablarını yığıdırıbmış Mirqəzəb.

Min doqquz yüz dördüncü ildən iyirmi ikinci ilə qədər Cənubda Nərimanov nə iş görüb, hamısının üstündən qələm çəkibmiş! İndi məlum olur ki, Stalinin işiymiş hamısı! Məhbərrəm deyir: "İyirmi ikinci ilin kütləvi tutquları olmasaydı, Cənubda Milli hökumət elə o vaxt qurulardı. Otuzuncu ilin kütləvi tutquları olmasaydı Milli hökumət otuzuncu ildə qurulardı..." Deyir: "Xarici düşmənlərimiz də rəsmi etiraf eləyiblər ki, qırx beşinci ilin dekabrından qırx altıncı ilin dekabrına qədər birçilə Milli hökumət yüz ilin işini görübmüş..." Pişvəri yazıb bunu. Həmin "Zindan xatirələri"ndə. "Yüz ilin işini" məhv eləyib Qrek Stalin!

Həmişəlik bil: Bezobraziyə kadrlarının heç biri bizdən deyil. Kökünü axtaranda ya Fars çıxır, ya da Farsnanın bir olanlardan. Hamısı da

bir-birini qabağa çək-çək millətin için ziddiyyət toxumu səpməknə mışğuldu.

Niy? Çünki, vvvla, məntəki kəmsavaddı hamısı. Abı deyir: "Tarixini bilsə, nə Fars özünə Fars deyir, nə də Rus".

İlzoğlundan soruşur Abı: "Niy İlzoşağı deyirlər siz?" İlzoğlu deyir: "Zatımdan xəbərim yoxdu. Zətıqırığam. Nəyim gərəkdi? Mənimki qoyundu, maldı, camışdı".

Müharibə vaxtı İlzoğlunun bir camışı varıydı. Uşaqlar "Begemot" qoymuşdular adını. Çünki heybətlı şey idi. Qarğıdalıya dadanıb o qədr kökləmişdi ki, yeriyəndə yer yırğalanırdı. Sənin yadında olar. İlzoğlunun çəpərinin dalından çıxan kimi fısıqlı qonum-qonşunun qarğıdalısına düşürdü. Qovurdular, gedirdi kolxozun qarğıdalısına tıpılırdı, axşamacan azı bir hektar yeri xıncıb tökürdü. Mən vurdum o camışı. Cavanlara tapşırıdım ki, qanın iziynə getsinlər, yıxılarda arabaya qoysunlar, gətirsinlər alışma eləsinlər. Mb ölmedi güldən. Vəhşiləşdi, axşamlar qapıya da gəlirdi. Axırda Məddə tutdurdu o "Begemotu", tliyə göndərdi, qarğıdalının zərərini də İlzoğlunun məkgünündən çıxdı. Elə o gecə gəşt çıxanda gördüm Çax-çux İlzoğlunun çəpərinin dalında demisini tütüldü. Bildim ki, nəse qurğu var genə. Gülnov qudasının evinə xaşa gələndə İlzoğlu hər dəfə lı yabalı çıxırdı Xaş nəçnniyn qabağına, haray-həşir qoparırdı ki, "Qurban mənim şikətimə baxmır, sənin də baxmasan, yabanı qarnıma soxub qanıma sənin üstünə tökəcəm..." Müharibə qurtardı, İlzoğlunun camış dərdi qurtarmadı. Bu casus oğlu casus kışmış bazarı açandan sonra, teleqram gələnin günü, səhər-səhər Göbəlk darvazada, kötüyn üstündə oturub, yeylənin yabanın ucunu itiləyirdi. Dedim: "Yaba işləndikcə öz-özünə itilənər. Niy yeyləyirsən?" Dedi: "Sədrin qarnına soxacam". Eşidələrin hamısı güldü buna. Çünki axmaq söhbətiydi. Mb saqqızın altında bu şeyayi-dəliləli bu ifritlənin alanda Gülnov o axmaq söhbəti yada saldı, İlzoğlunu darvazada, orta yolda, Çax-çuxun daxmasının yanında lı yabalı görnlərdən şahid gətirdi. Belə çıxdı ki, Məddə maşınnan gələndə yabaynan vurmağa imkan tapmayıb İlzoğlu, qarışıklıqda nalı götürüb, atılıb minib maşına, oturağın dalında gizlənib, sonra da nalı maşının yanına atılıb ki, işnal sahibinin boynunda qalsın. Yəni vvv guya açıq-açıqla öldürməklə istəyirmiş, sonradan gizlətməklə istəyib. Bu cür yağurdu-yapdı Gülnov, dedi: "Bir camışa qurban olub sədriniz". Məhlə milisənlərinə əmr elədi ki, "Məmiş İlzoğlunu tutun!"

Birinci zərbləri ni əmin orda vurdu bu Bezobraziyə yığnağına. Meyid qucağında, göynüyirdi: "Yaran nə dərin, dadaş!" - deyirdi. Camış söhbətini eşidəndə Məddin başını Seyid kişinin dizinin üstünə qoydu, yaralı aslan kimi qalxdı yerindən, dedi: "Mənim qardaşımın faciəsi haqqında camış anekdotu danışılmıyacaq! Harda nə danışmaq lazımdı, mən bilərəm. Nə vaxt kim həbs olunmalıdı, onu da mən bilərəm. Həlləlik heç kəsdən şikayətçi deyiləm. Avariya, avariya da yazın!"

Gülənov elə orda başa düşdü ki, əmin tədbirlidi. Üzü at üzüdü, gözü at gözüdü Xaş köpəyoğlunun, pərtləşəndə sifəti şişir, gözləri də dombalır. Əmin "Həlləlik şikayətçi deyiləm" deyəndə də o cür şişdi, dombaldı Xaş, qarnını yırğalaya-yırğalaya getdi, maşının böyründə bu işyayi-dəlili sumkasına qoydu, kriminalistini-filanı çağırdı. Saylov da çaşmışdı. Təkcə bu məşənnik şəxsurmuşdu. Meyid həyətdə aparılanda da, tabut yerdən götürüləndə də göz qoydum, o ayazlı gündə bu qara üzü qızılı çalırdı. Əmbə qəbir üstə teleqram ortalığa çıxanda birinci bunun şaxı sındı. Bu əminin ayağına düşənəndə, "Stalinin də qurban olum, teleqramına da" deyəndə o birilər də başa düşdülər ki, uduzublar.

Bizim cəməatda təpəli gördüm mən onda. Rusca bilməyənələr də "Prekratite bezobraziye" deyirdilər.

Sabahısı günü vəğzalda vaqonun ayaqlığına çıxanda Mirqəzəb ipəyi dönmüşdü. Əyində qara, qalın palto, başında da o cür qara, qalın uzun-dimdik kepka, gözlüyü işıldaya-işıldaya baş əyirdi, artistlik eləyirdi: "Vot teper ti istinmy sultan, Sultan Mamedoviç! Şeyxom bıl, sultanom stal!" - deyirdi. "Tolko jal, çto vse katalikosı protiv Sultana!" - deyirdi. - "No ne boysa, sam velikiy Stalin zaşışşayet tebya..."¹

Əli birinci ilə qəddər belə danışdı əminlə. "Böyük Vətən müharibəsi illərində müdafiə fondunun pambıqla təmin olunmasında böyük xidmətlərinə və rayon partiya təşkilatında uzun müddətli nümunəvi fəaliyyətinə görə" qızıl ulduz təxdi düşündü. "Biz hər kəsi əminlə görə qiymətləndiririk", - dedi. Əli birinci ilin yayında Krimdə Stalinlə görüşən qayıdıb Məhərin butkasında dayananda necə buynuz çıxartdığını dedim sənə. "Nümunəvi fəaliyyət" in əvəzində iki il

¹ "Bax indi sən həqiqi Sultan oldun, Sultan Mamedoviç! Əmma qorxma. böyük Stalin özü müdafiə edir səni".

sırasır kəmisy kəmisy dalınca tşkil olundu, akt akt dalınca yazıldı: "Birinci katibin xüsusi mülkiyyəti irsi rəğbətinə görə varlanmanın qarşısı alınmamış, nəticədə rayonun bütün idarələri Sultan Əmirliyə qarşı çıxıb... Aşağıda Qonaqlıda Lüt Cəfər adı ilə məşhur olan keçmiş partkom və indiki sədr öz qızlarından, qaynından Əlavə, "müharibədə həlak olanların yetimləri" adı ilə on iki nəfər həddi-buluğa çatmamış nökr saxlayır və sovetliyin təsərrüfat kitabında həmin nökrlərin üstünə yazdığı iki hektar torpaq sahəsində şəxsi təsərrüfat sahəsi kimi istifadə edir. Orta-kənd Tahirliyə on ildən artıq sədr vəzifəsində hesaba gəlmiş dərəcəli varlanmış Cəbrayıl Cəbrayılı iki arvadlıdır, birinci arvaddan iki oğluy oğlunun, ikinci arvaddan da iki oğluy oğlunun üstünə təsərrüfat sahəsi yazdırmış, beləliklə, beş şəxsi sahəni mənimsəmişdir. Başkənd Qurbanlıda İsgəndər Qurbanlı on beş ildən artıq sədr vəzifəsində o qədər varlanmışdır ki, cəmaat arasında məhz varidatına görə "Çeteze İsgəndər" adlandırılmışdır. Və sair və ilaxır! Onyeddi kolxoz sədrinin on yeddisini də beləcə bəzədiklər, altından da mübarək imzalarını düzdülər: Xudiyev, Sayılov, Gülnov, Atamalı! Və sair! İki il sırasır sədrlərin şəxsi gəlirləri, təsərrüfatları, ailələri barədə arayış yığmaqnan, gah özünün, gah büronun adından izahat yazmaqnan məşğul oldu Əmin. Barmağını şüşənin altında o iki kəlməyi tuşlayıb, Tersin "Mərkəz nümayəndələri"ni "Prekratite bezobraziye" deməklənin məşğul oldu. Öz sözündü ki, dişiyən, dırnağıynan müdafiə elədi "Muğ"ları.

Keçən il, Stalin ölündən sonra telegram hökmdən düşəndə Əmin də hökmdən düşdü. Pers gəlidi, "varlıları" müjəvirə zalından çıxardıb döstünə basdı vaqona, "On yeddi nəfərin işi"ni xatmə elədi.

Sovet Azərbaycanı deyilən ölkənin hər yerində beləcə yığışdırıldı təsərrüfat başçılan! Xalqın Əli işdən soyudu. Əmək haqqı kəsildi! Dostum Təftişin təftiş cüzi şeydi, oğul. Tutqudan sonra Persin ayağı dəyən yerlərdə səmum əsdi, sildi-süpürdü kadrlarımızı! Pünhanlarımızdan birinin qzəlini eşidibsin Abıynan Çürüyün dilindən:

"Bir səmum Şimaldan əsir, biri də Cənubumuzdan,
Səhralaşan yurdumuzda tozdan betərim, ey qardaş!.."

Bir dəfə atlandım. Pers Ortakənd Tahirliyəydi. "Operativ qruppa" təşkil olunmuşdu. Gülnov o "qruppa"nın sədriydi. Qudalı hesabdən Mürsəl hesabdarıydı, Qudalı ağsaqqalı da Qıllı Qeybalısıynan, Piyli Qayımyınan bir yerdə üzvləriydi. Guya qoyun fermalarında qırxını vaxtı dövlət yunun az qismi təhvil verilib, çoxunu qırxıncılar mənimsəyirdi.

sıyılıbır, cımaata da paylayıblar ki, heç kəs dillənməsin. Atlanıb gedəndə gördüm Tahirinin bir evində bir dost yorğan-döşək də qalmayıb. Əl isiz-ayaqsız qocaların, qanların altından döşəyi, üstündən yorğanı götürüb sökmüşdülər. Xəlvt Rəhim, Qılısıynan, Piylisiynın bir yerdə məşinlara yun doldururdu. Məhərrəmin anası Məlik qarıynan qoca bacısı tut ağacının altında, quru cecimin üstündə qalmışdılar. Allaha "Kor" deyirdi qan. "Hardasan, ay Məhərim, haqqı nahaqqa vermiyənin çekistim?". -deyirdi. Səsin səsi verən yoxuydu. Çünki haqqı nahaqqa vermiyənin çekist tutqudan qaçıb Moskvada SSRİ prokuroruna pənəh aparmışdı. İyirminci ildən revkom sədri, qoza komitəsi katibi, otuzuncu ildən raykom katibi Sultan Əmirli, bir Əli boğazında, o biri Əli ürəyinin üstə, məşində oturub, Məlik qarının gözünü görükməmişdi! Səsi on yeddi yaralı köhnə bolşevik Qılinc Qurban dodağını çeyniyə-çeyniyə qalmışdı!.. Fəhm elə, yorğan-döşəkdən, yundan danışmıram mən. Yunnan bir yerdə camaatın haqqa-ədalət umudunu apardılar! Pul nədi, inək nədi, motal nədi?! Pers qazanın qapağını qaldırıb quyruqluları, buynuzluları kolxozların canına daraşdırandan sonra pulnan, fermaynan, yağ-yavanlıqnan bir yerdə xalqın özünü də yedilər. Bu Çax-çuxların sayı-hesabı yoxdu, oğul! Düz deyir bu məşənnik, torpağımızda ilan becərir millətimiz! Təftişin hünəri var bu Çax-çuxun agent ordusunu aşkara çıxartsın, gör kimlərin döyüşür Sultanını! Əgər bu gün SSRİ prokuroru, bir Əlində o taydan göz yaşıynan yazılan məktub, o biri Əlində bu taydan iniltiyən yazılan məktub, Mirqəzib "müttəhim" deyirsə, kimin hünəridi bu?! Əgər Məhərrəm Məhərrəmov bu gün o məhkəmədə sağ-salamat oturub, SSRİ prokurorunun səsin səsi verirsə, kimin hünəridi bu?! Əgər Qılinc Qurban, partibletci cibində, başı üstündə, sağ-salamat burda dayanıb, qoşa lüləsini Məddin qatilinin sinəsinə dirəyib üç qardaşın bir balasına həqiqi danışmaqnan, Bircə baladan ağıl, etibar, sədaqət tələb eləyirsə, kimin hünəridi bu?!

Demişəm, bir də deyirəm: Sultan Əmirli həmişə səcdəgahın olmalıdı sənin!

Bədbəxt Şaşamızın tapşırığıynan dedim mən bunun hamısını. Yoxsa, yanğından sonra nə demişdim səni, onnan da qurtarmışdım. Ağlım başına yıg, Xızr Abı Hikmət oğlu Hikmətin nəsihətin qulaq as. Təftiş yaman qızıxdırıb səni bu palıdın altında. O kaftarın sözüynən getsən, öldürəcəklər səni, mən kaftar da, o inilti Əmin də sənnən bərabər gedəcəyik o dünyaya!..

Bundan sonra daha heç nə demiyəcəm. Özün fikirləş, özün də nəticə çıxart...

Nəticə çıxartmağa ehtiyac yoxdu. "Yorulmaz, usanmaz qoca" ölnü diriltmişdi: tabut Səmədin gözündən getmişdi. Sultan adında möhtəşəm dünyanın sehri Səmədin beyninin qapağını qaldırıb, böyüdü, genişləndirib, tox mavi rəngli tox yaşıl rəngin qarışığından zümrüd səmaya çevirmişdi; Qılınc qıyyı çəkib:

- Düş qabağıma, ubiysa! - deyib, qoşa lülülərini qatilin sinəsinin taxtasına tıqqıldadandan sonra və qatil səndən yib, bir kəlmə də deyib- danışmayıb geri döndəndən sonra göy Səməd lap ötrə baxsa da, dərhal hiss etdi ki, bu zümrüd səma Qonaqlının yay axşamlarının həmişəki buludsuz, çərmə siz səması olmaqla bərabər, həmişə onun - Səmədin özünün səmasıdır, ucalıb, Sultan əmirli adında möhtəşəm dünyanın üzərində bəzənmiş.

Qatilin səndən yib geri döndüyü anda Səməd kobra dikliyi əvəzinə sınımış bel gördü, dəyirmi fanar gözlər əvəzinə Qılıncın dediyi kimi, ölü qoyun gözləri gördü, eyni anda "iyili quyu"nun dibində Möhsün kişinin "Bismillah" dey-dəy yığıb vedrəyi doldurduğu sümüklərin arasında Yağır Məmmədlinin kəlləsinin dərin göz çuxurlarını gördü, eyni anda da sallama gümüş kəmərlili tacir Məmmədlinin xurcununu açıb Persi bir cüt ağ çəlməli baş göstərdiyini gördü. Bunu Qurban əmi göstərdi. Tüfəngin lüləsi qatilin kürüyündə, xeyli aralanandan sonra geri buruldu:

- Şeyxlərin başlarını xurcunda Persi göstərdən gorbagor, sonar buna verib xurcunu, bu da aparıb Mirqəzəbə göstərib, Mirqəzəb də Stalin teleqram vurub: "Boqi obezqlavleni".¹

Bunu da bil! Əmbə uyma Təftiş! Uyma!

Bu cür ağır hadisə də Sultan əmirli adında dünyanın sehrini dağıtmadı, əksinə, zümrüd səmanı daha da genişləndirib Arazdan o yana apardı, Səmədin söhbətində, şərlərdən, qəzetlərdən, xəbərlərdən tanıdığı Savalan dağının arxasına aşırırdı və Səməd, Şeyx Əmiləri kimi ağ Çəlməli Savalanla, Azərbaycanın Həmədandan sonra ən qədim mərkəzlərindən biri sayılan ata-baba yurdu Təbrizin minarları üzərində də öz səmasını gördü.

Qatilin qaməti elə yillmişdi ki, elə bil yenə də "eşşək kimi yüklənmişdi", "kitayski makentoş"ların ağırlığı altında çiyinləri yapışmışdı,

¹ "Bağların başları kəsilib".

qoları sallanıb uzanmışdı, biləkliəri pencəkdiñ çıxmışdı, illəri qanla dolub, şişib yekəlmışdı, yoğun, yarabükülü barmaqlarının arasında trubka qaralırdı. O sönmüş, soyumuş trubkaya gözü sataşdığı anda Səməd tüstü ilə dolu kupeni, sonra ağ daş evin həyətidə, tut ağacının altında tüstülənin manqalın yanında "bədbəxt zənn" in kömür kimi qara heykəlini, sonra ağ balınc üstündə qara saçlara qarışmış çal saçları gördü, əmma bunlar da Sultan Əmirli adında böyük və zəngin dünyanın sehrini dağıtmadı.

Əmma bunlar hamısı Gülənovun təntənlili qalib səsi eşidilən qədərmiş.

* * *

Quyunun dikdirin qalxıb kömür, taxta, kərpic qırıntılarını, yüz ilin xarabası kimi qaralan dağılmış divarları və toyxana genişliyində çadırı göründü Səməd hiss etdi ki, burdan o yana yolu yoxdur. Geri dönüb, boğuc qışqırtı ilə, İblis zənnin hələ də ötnəsinə batırmağa çalışdı:

- Dəmədimmi bədi, ay qırsaqız?! - dedi. - Uşaqlıqda Gülgəzin xəttiynin məktub yazdın. Unutmamışam. Bəs indi yazdığın nədi?! Sən də zəhərlisən, ilan törməsi! Tfu sən, Gülbəniz! Yeni Şənbə!

Axşama yaxın toranında qaralılarla dolmuş Sudüşünə baxıb dərhal başa düşdü ki, qışqırtısı tək Gülbənizə aid deyil; bayaq sirkanlıqların aralarından baxan o heyrətlə dolu gözlərdir; Təftişin briqadasında "uşaq-muşağa" dediylə fikirlər də burda başqa cür - lap açıq-saçıq şəkildə hədəfə çatmalıdır.

Hamı eşitsin, - dedi. - Məmiş ilə zoğlunun qızı Gülgəznin mənim aramda uşaq ünsiyyətidən, saf münasibətdən başqa heç nə olmayıb! Gülgəz mənim məimin arvadıdır! Həyat yoldaşdır! Car çəkirm ki, məimin namusu mənim namusumdur! Düşmənin qurğu qurub, Sultan Əmirli bədnam eləməyə, ləkələməyə istəyib. Əmma uduzub düşməni!

Ölkəmizdə böyük hadisələr baş verir. Sultan Əmirli həmişə böyük işlər görüb, bundan sonra daha böyük işlər görəcəkdir. Əgər mənə az-çox qeyrət varsa, mən də kömək eliyəcəm, dayaq duracam ona. Heç kəs qarışmasın bizim münasibətimizə. Öz ürəyim var mənim, öz ağılım, öz düşüncəm var! Dünyadan xəbərsiz olsam da, öz ürəyimdən, öz ağılmdan görürəm hər şeyi. "Yeni Şənbə" dedim mən bu zənnə, təhqir ele-

dim... Bağışla kobudluğumu, Gülbəniz. İnanıram ki, sən də çox əzab çəkirsən. Mən gör yox, yəqin ki, hissərin xəyanət elməyə istədiyini gör əzab çəkirsən. Hissərin sadiq qaldığına görə mələksən, İlana qulluq etdiyini gör ilansan! Necə ki sən mənim qulluğumda durmaq arzusunda, mən də ömrüm boyu bütün yaxşı adamlara, o cümlədən Sultan Əmirliyə qulluq etməyə arzusunda yam!

Çayın suyunu duruldan çaylaq daşdı, Gülbəniz! Sən daşın bir üzünün soyuqluğuna fikir vermişən, mən daşın üzünü sürtünüb enib çaxrağın altına yatan lili-palçığa fikir vermişəm. Çaylaq daşı olmasa, daş-daşa söykəlib çaxraq yaratmasa, çaxraq lili-palçığı udmasa, sular durulmaz, Gülbəniz!

İcazə ver, mən də öz təbətimə sadiq qalım.

Qurban Əmi, Qılınç Qurban həmişə əzab çəkər ki, təhsil görməyib. Əmma alimlər mühitində olub o kişi, nadir alimlərdən dərslə alıb. İnsan haqqında, dünya haqqında! Sən onun əzabını duymamısan, səni inandırılar ki, Qılınç Qurban ürəksiz adamdı, başqalarının ürəyində xəbərsizdi. Mən isə duymuşam onun əzabını, dərək eləmişəm ki, məhz əzab çəkdiyini görə həssaslaşmış, gözü "fotoaparata", zehni "kapirovalnaya bumaqa"ya dönüb. O adi sovet sədri, beynəlxalq miqyaslı casusu - kəşfiyyatçı necə ifşa edə, eşidirdin ki?!

Atamın döfnində nə qədər adam olub, Qılınç Qurbandan başqa görən, bilən varmı ki, nəfəsi kəsildəndə mənim üzümə baxmaq nəfəs alır Sultan Əmirli?!

Hamınız Bezobraziyədən danışsınız, Sultan Əmirliyə də Bezobraziyə çirkəbə batırırsınız. Cəzə çəkərəm, hamı eşitsin: Stalin, Bağurov, Ordjanckidze, Beriya, Şahinşah və sair Bezobraziyə ustaları sözün əsil mənasında cəhənnəm yaradıblar o tayda, bu tayda. Sultan Əmirli, Məddəd Əmirli, Qılınç Qurban isə Bezobraziyə cəmiyyəti içində insan saxlayıblar! Bu gün dərək elədim mən bu həqiqəti. Qılınç Qurbandan başqa görən, bilən varmı ki, Bezobraziyə qazanında Sultan Əmirli nəçə dəfə öləb-dirilib?!

Çürük aşiqən Xızr Abının "Ustadnamə"sini eşitməyən adam yoxdu: "Can cana bağlıdın, can da cahana bağlıdır". Təzə-təzə dərək eləyirəm mən bu sözlərdəki hikməti. Mənim səcdəgahlarım Sultan Əmirliyənin Qılınç Qurban, Xızr Abıyan Çürük Aşıq məhz cahana bağlı, vətəni bağlı adamlardı! Sultan Əmirliyənin məni ancaq ölüm ayra bilər! Buna görə də tələb eləyirəm ki, bizim axar çayımızın suyunu bulandırmasın

heç kəs! O cümlədən Təftiş Abbas da, çörək ucundan dəmir yoluna ayaq döyünür də, şəhər-bazara dağılışanlar da! Sultan əmirlidirmi kolxozu xaraba qoyan?! Rayonda əsin səmumu Sultan əmirli əsdirib?! Aydın deyilmi ki, katibi bütün səlahiyyətlərdən məhrum eləyiblər?! Aydın deyilmi ki, rayon partiya komitəsinin ancaq adı var! Əlləri qanlı siyasi cinayətkarlar hökmrandı burda! İlanlar! İlanlar!

Mirqəzəbin qəbrini qazıb qayıdandan sonra, burdakı Bezobraziye ilanlarını kürüyüb atandan sonra bilərsiniz kimdi Sultan əmirli!..

Qışqırtısı nə qədər boğuqdusa, bir o qədər də heybətlidi. Eynilə Təftişin arabasının dalınca cumanda olduğu kimi, gözlərində qırpım-qırpım döyüntülər atılıb-düşürdü və bu döyüntüləri işıqla qaranlığın qarışığında əks eləyib, havada bir cüt xırdaca ürək kimi açılib yumulurdu. Əmma Səməd taya kimi yüklənmiş arabaların taya qaraltılarından başqa cavanların arasında Təftişin div qaraltısını da, Kərpickəslərin qocalan, qanları arasında Möhsün kişinin şliti geyimli yastıraq qaraltısını da görürdü. Qudahlıların gur dəstəsi arasında üç yoğun adamın - Xəlvet Rəhimin, Qılı Qeybalının, Piyli Qayının qaraltılarını da, kanal boyunda cığırdan enib, əlləri çamadanlı, çiyinləri xurcunlu, heybətlili gələn "alça-malça satanlar"ın cərgələrini də görürdü. Şəhər-axşam cəmaətin, at-arabanın, mal-heyvanın ayağı altında nə qədər tapdansa da, gur-kükrək otu yapışmayan Sudüşün çəmənli adamların ayaq səslərini, arabaların tiqəltilərini udub, hərəkət axınındakı bu sükutu gizlin, müəmmalı həyəcana doldururdu: Səmədin bütün varlığını göstərən sözlər hamı laqeyd idi?! Yoxsa, bu sükutda nə iş başqa mənə vardı?

Toran qatdaşıqca meşədən Sudüşünə əlavə toranlıq gəlib, arabaların taya qaraltılarından aşağıda boyunduruqlu kəlləri, öküzləri uddu. Həmin bu vaxt Gülnovla milisionerlərin əllərində Çin fanarlarının işıqları çadırın arxasından çıxıb çəmənə düşəndə kəllərin, öküzlərin gözləri parıldıadı, adamların kölgələri çaxnaşdı, bununla birlikdə Səmədin ürəyində, ağlında, iradəsində də çaxnaşma başladı.

Gülnov məhlə milisionerləri ilə, birbaş onun üstünə gəlirdi.

Səməd o dəqiqə başa düşdü ki, qatili qəsalətənin qabağından alıblar və indi özləri həbs niyyətindədir.

Dikdir qalxanda Gülnovun qarnı sallanıb dizlərinin bərabərini endi. Dikdirdə, Səmədin iki addımlığında dikləndə iş qarnı qabarıb irəlidi durdu, parıltılı çiyinləri dala dartıldı, qoltuğundakı qırıq, zik çamadan tappıltı ilə düşüb açıldı və daşın, xırın üstünə yaymalandı.

Gülünov kitelin bir cibində qırmızı diplom, o biri cibində bir ovuc axça-qızıl çıxartdı. Əmma nə diplomu Səməddə verdi, nə də axçalan. Cildinin zəri parıldayan diplomu da ovcunda bərq vuran qızılla birlikdə cəmaata göstərilib, yəni nümayiş etdirib, çamadanın üstünə tulladı. Bir cüt at gözü vızın, bir cüt neştər işlədi:

- Eşq dölisi olanda nə olar. Baxmayaraq ki, bu eşq dölisi Şənbənin nəninəsinin damına gedir. Deyəsən yaxşı sağaldıb səni qarmonçu. Dodaqlarının, üz-gözüyün dərisi sağdır... - Çəmadanı göstərdi - çalış bir də tökülüb-itmə! Milisəynin aranı vursan da, şeylərini yığışdırmağa həmişə hazırdı milis. Mən istəməzdim ki, Əli-ayağını da milis yığışdırsın. Odu ki, tövsiyəm var sənə, qadası. "Ələminin namusu", Ələminin namusu" deyib, xəlvtətdə tərşin elməyində yenə dözmək olar. "Sultan Əmirliyə mənə ancaq ölüm ayıra bilər" deyib gözümlə kül üfürüb, xəlvtətdə başqa məqsəddə güdməyində heç cür dözmək olmaz!.. Yaxşı ki, Əli oğlu ölməyib hələ. Ağaca düşəndə beyni silkələnib. Xəstəxanadan sağ çıxsın, onun məsələsinə də baxarıq. Bu boyda mülkü yandırıb. Bir ələm avadanlıq, rəhmətlik Məddinə palatları... Cinayət işi qaldırılıb. Sənnin bərabər gərək onu da məsuliyətə ala. Ələm yaş ötgündü, özü də Sultan kimi adamın qayınatasıdır, məsuliyətə alınsa, Kişiyə də ləkə gətirir. Bütün bunları nəzərə alıb, nə sənə toxunuruq, nə ona. Bu şərtin ki, vətəla, belə tökülüb-itmiyəcəksən. Partiya işçisiyə, məsul vəzifə tapşırılıb sənə. Belə şeylərin belə vəzifə bir araya sığışmaz. İkincisi vətən vacibi də budur ki, Kişiyənin davətini bəri başdan qurtar. Gecəni qarının damında yatıb, burda cəmaatın gözünü kül üfürə bilər, milisin yox! Milisin gözü itidi, yumruğuna fakt yığanda vurduğu adam yerində qalxammır. Odu ki, sən yalan əmi məhbəbbətini dilinə alma, rahat otur, qadası... Həmin tövsiyəni bu dediklərim, həmin də xəbərdarlıqdır!.. Xalq qarşısında söz ver ki, Sultan Əmirliyə xəttin dəymiyyəci. Söz ver! Yoxsa, tutaram səni!

Bir cüt neştər də aşağıdan - Qıllı Əli Piylinin arasından parıldıdı:

- Mənin tövsüymü demişəm. Bir də deyirəm: "Kişi biznin çörək kəsir. Sən də kəs, bala! "Yoldaş Səməddə" dedim, hörmət mərtəbəsinə qaldırdım... Durammır hörmət mərtəbəsinə, ay nəçənnik. Belə ki görürəm, heç vaxt durammiyacaq. Eşq dölilərinin hansı durub ki, bu da dursun?! Söz-zad verən deyil bu. İşini gör!

Neştərlər elə kəsdi, elə doğrady ki, Ətrafda heç kəs səsini çıxartmadı. Əgər Səməddə lap azacıq da olsa səbrini itirəydi, daha nə özünü xilas

ed bilirdi, n dünyasını. Böhtanlar çirkabında, qurğular torunda, şübh siz, özünü d m hv edirdi. Sultan mirlini d.

- Demk, tökülüb itirm... Demk h m eşq d lisiy m... H m d pozğunam... Söz verm liy m ki, Sultan mirliy toxunmuyacam...

Susub n f sini dirdi. Canında üzgünlük hiss edirdi. Baş çiyin yilir, köksü ağır-ağır qabarı, enirdi. Qeybalının fısıltısı, n riltisi eşidildi:

- Ölü ki, bu yazıq, ay n ç nnik! Aman ver toxtasın!

Gül nov güldü.

- M n amansız olmamışam heç vaxt! Gücünü palıdın altında s rf el yib l qaldırıb sovet milisin . Olan-qalanını da, bilirsiniz damda qoyub. Güc qalarmı bu yazıqda - dedi. V s hvi d el bunda oldu ki, l ngidi. Neşt r l rini açıq, öldürücü t nt n il parıldada-parıldada dayanıb, düş m ninin dodaqlarının qaralmış d risind n h l d qan sızdığına tamaşa el di, S m d is, eynil "şyayi-d l il" nalı gör nd olduğı kimi, b d ninin t p d n dırnağa soyuduğunu hiss ed-ed, güçlü Bezobraziyenin qarşısında güçlü olmaq ehtiyacından tör y n g rgin t mkin dayanıb, düşün m y imkan tapdı v beyni n q d r sıxılsa da, bu adamlar ilk d f üz-üz dayandığı günü - düşü yazılı saqqızın altını xatırlayaxatırlamaz, söz öz-özün g ldi:

- Tökülüb-itm yim t z deyil, Gül nov... Yeddi il s kkiz ay keçib o vaxtdan... Şey-meyi yox, ür yimi, ağılımı, irad m itirmişdim... T ftiş Abbasın sah sind, t k palıdın yanında Qılınc Qurban itirdik l rimi yığışdırdı verdi özüm . Ağılımı, inamımı, etiqadımı tapdım... N bu yandırdığımız evi var-dövl t sayıram, n d o qızılı. M nim dövl tim iç risind di. Dövl ti iç risind olan adamın gözü d hamının gözünd n iti olur, Gül nov, l d hamının lind n s rt olur. Vurduğu adam yerind n qalxmır. S nin milisin m n ancaq t sadüf n zor göst rdi. Bel q rra g lirm ki, milis adına böhtan olan bu Xaş n ç nniyin l-ayağını yığışdırmaq lazımdı. Bakıya aparmışdılar m ni. Qayıtmışam ki. Bezobraziyeyn n döyüşüm.

Üstünd qan l k l ri qaralmış, qolsuz köyn yin altında daş z l l r oynayib öz işini gördü: z rb Gül novun alt ç n sini sağdan sola fırladanda Gül novun yüz kiloluq b d n d sağdan sola fırlanıb, dolu çuval kimi dığırlanıb, bir d dikdirin ayağında dayandı. El dş li halında Gül novun qırmızı, tli l kitelin t yini çirm yib, pistoletin qoburunu

dartışdırdı. Əmma bir an da keçmədi ki, Təftişin qırx beş nömrə "sapoğu" o qırmızı, ətli əlin üstünə endi.

İkinci zərbə Qıllını yıxdı: Qeybalı da eynilə Gülənov kimi dığırlandı, dikdirin çəməyə qovuşduğu yerdə - Ağsaqqalının ayaqlarına ilişib dayandı.

Üçüncü zərbə Piylini yıxdı: Qayım da dığırlandı, Qeybalının yanına getdi. Məhlə milisionerləri Səmədi tutmaq əvəzinə yıxılanları qaldırmağa çalışdılar. Qışqırtı-bağırtıda, çaxnaşmada Səməd daha heç kəsi görmədi. Gördüyü indi ancaq həmin zümrüd səma idi - qaranlıq göyün arxasında öz gözəl rəngində gərilmişdi. Səməd nə yerə baxırdı, nə göyə; qabarıb oynayan, döyüş tələb edən əzələlərini yığmaq, toxtamaq üçün gözlərini yummuşdu, əmma səmasının ucalığını, dərinliyini, genişliyini bütün aydınlığı ilə görürdü. O dərinlikdə sədr Mədədi görürdü. Atasının səsinə eşidirdi: "Səmədim - SimOdum - uca həqiqətim! Səmədim - SimOdum - uca həqiqətim!.."

Səməd görüntündən və səsdən bu dəfə heç təəccüblənmədən, vəziyyətinin qeyri-adiliyini düşünmədən, özünü də orda - zümrüd ucalıqda, dərinlikdə, atasının yanında gördü: ayaqları burda - quyunun dikdirində idi, başı orda - yuxarıda idi; hiss etdiyi, anladığı isə bircə bu idi ki, həyatında kəskin dönüş yaranmışdı. Bu dəqiqədən etibarən nə isə olmalı idi, çox ciddi hadisələr baş verməli idi.

Səməd səhv eləməirdi...

8

Gülənov nə vaxt ayağa qalxdı, hara getdi, niyə getdi? "Yoldaş Səmədi" gündüz "çörək kəsməyə" çağırıb, axşamı burda neştər çıxardan Qudalı ağsaqqalı, Qıllısı, Piylisi və it xılı məhləsinin gur dəstəsi ilə hara rədd oldu? Səməd bunların heç birini bilmədi. Sədr Mədədin Bircə balası ilə Qonaqlı cəmaatinın yeddi il səkkiz ay ayrılığından sonra birdən-birə elə görüş vulkanı püskürmüşdü ki, bu vulkanın gözündə Sudüşən, Həcəhsan çəmənlərinin axşam sərinliyindən, moy, mixək ətrindən, kəpənək, qaranquş qanadlarından, doğma səslərdən və isti nəfəslərdən başqa heç bir zir-zibil yoxdu: Səmədi qolları ilə yox, Sudüşənin, Həcəhsanın axşam sərinliyi ilə qucaqlayırdılar; alnından, yanaqlarından dodaqları ilə yox, kəpənək, qaranquş qanadları ilə öpürdülər; öpəndən sonra

üzünü kəlağaylarının, qıymaçalarının ucları ilə yox, moy, mixək tri ilə silirdilər; qucaqlaya-qucaqlaya, öp-öp dediklərini də adi səslə yox an gözəl mahnıdan da gözəl mahnı ilə deyirdilər:

- Məddimizin balası, Məddimiz! Umudumuzu sənə bağlamışıq, ay umudumuz! Dizimizə dirək gətirdin, ay dirəyimiz! - deyirdilər.

- O vuran əlini ver, ürəyimizin üstə qoyaq, ürəyimiz toxtasın, ay ürəyimiz! Lap körpəlikdən haqq-ədalət əldi sənəlin, ay ədalətimiz! - deyirdilər.

- Bilirdik ki, sədrimizin qisasını sən özün alacaqsan. Kişiliyi olanlarda da kişilik, namus, qeyrət qoymayıblar, a namusumuz! Ay qeyrətimiz! - deyirdilər.

- Səndən başqa heç kəs öhdəsindən gələmməzdi Xaş nəçənniyn! Dana, buzov qoymayıb kənddə. Həyə-t-bacamız bərəkət tutar bundan sonra, a bərəkətimiz! - deyirdilər.

- Böyükü-kiçikli, oğullu-qızlı, hamımız yolunu gözəl yirdik. Sən gələnin yollara qurban, a Koroğlumuz! Daha heç yana buraxmarıq səni burdan! - deyirdilər.

Və bu mahnının sonu yoxdu...

Arada Səməd Təftiş Möhsün kişinin səslərini də, atının belində, çiyni qoşalılıqlı gəlib-gedən Qılıncın səsinə də eşitdi; Təftiş kəndəndən-kənara, qəzəbli-qəzəbli: - Ay cəmaat! Bəsdi, ay cəmaat! Buraxın onu görək nə çarə qılırıq başımıza! Xalığı Qurbanın əlindən alıb Bezobraziyə! Qan tökülür! - dedi; Möhsün kişi də açıq narazılıqla: - İşin kökü dərindədi, ay uşaq. Bu xəmir hələ çox su aparacaq! - dedi; Qılınc isə atı birbaşa quyunun üstünə, qız-ğələlin arasına sürüb:

- İt xalı qudurub! Ehtiyatlı ol! Sultana zəng vurdum, özü gəlir. Ancaq gözəl özünü! Belə getsə, tutacaqlar səni! - dedi, əmma bunların heç biri mahnının ahəngini pozmadı.

Çadırın bərabərində, Ortaşolun sağında, çəpər arxasında ələzəğlənin evinin qamış damı bozarırdı. Yol boyunca qara hasar kimi uzanan çəpərin qurtaracağına nə vaxtsa şumlanıb, elə şum qalıb bərkimiş əkin sahəsinin ortasında, şax budaqları mal-heyvanın ağzında getmiş beş-altı qırq-qırtıq əvik, şaftalı ağacının arasında Lüt Cəfərin yastı damlı çiy kərpic evinin suvağı tokülmüş divarı bozarırdı. Bəriy - yola baxan tək pəncərə də, aşağıya - ələzəğlənin çəpərinə baxan iki pəncərə də, qapı da bağlı idi. Yolun solundan - Xəlvtin həyətinə vuran gur işıqda, o bərkimiş şumla qırq-qırtıq ağaclar da, qapı-pəncərəsi bağlı evin su-

vağı tökülmüş divarı da sahibsizlikdən, yoxsulluqdan xəbərlər verdi. Səmədin Cəfər mi - Lüt Cəfər barədə eşitdiyi, bildiyi faciədən əlavə, Ayna bacı barədə daha bir "Durnaboğaz elqızı"nın dərdini danışdı. Əmma, bu da mahnının ahəngini dəyişdirmədi, çünki "Məndədimizin balası, Məndədimiz" deyin gözəl mahnının özü də kədərlə dolu idi; Ortayolun çala-çuxurunda arabaların taqqıltıları, cırıltıları içində aramsız ötənlərin mahnılarını dinlədikcə qəhərini necə udurdusa, Səməd o şuma, ağaclara, divara baxanda da qəhərini eləcə udub, ətrafına boylandı.

- Bəs Ayna bacı hanı? Niyə görmürəm?

- Görəcəksən. Onu da görəcəksən, a Məndədimiz! - dedilər.

- Ölməyib Ayna bacın! İnsanın üzü daşdan qayımdı, - dedilər.

- Məhərin budkasının qabağında obaşdandan gecə yarıyacan vaqonların ayaqlıqlarına baxır. Gözləməsi çoxdu, - dedilər.

- Qardaşı Yusif kənddən üz döndərüb, Şənbənin şəhərdəki evinə girib, rayonda. Onu da sizə qatır, şəhərdən axşamacan alça sata-sata məliyyir orda. Gecə də məliyyir-məliyyir qayıdır! - dedilər.

Quru taxtaya dönüb. "Öldür məni, ya rəbbim!" - deyir-deyir yumruğunu sinəsinə çırpanda sinəsi taxta tək taqqıldayır! - dedilər.

Və bu mahnının arasında bir ad çəkilir: Cəfər minin sonbeşik qızı Dinarinin - Dinişin adı...

* * *

Cəfər mi - Lüt Cəfərin qızları bir yaş, yaş yanında bir-birinin üzünü görmüşdülər. Yəni çox südəcər doğulmuşdular, hamısı da Ayna bacıya çəkdiyinə görə bir-birindən seçilmirdilər. Üstəlik, böyük qız Dilarədən - Dilişdən başlamış, sonbeşik Dinarəyə - Dinişə qədər, səkkizinin də adı "D" ilə başlayıb, "ar" ilə qurtardığına görə adları da qarışırdı və bütün kənddə cəmişi on-on beş adam bilirdi ki, Dilarə -Diliş hansıdır, Dinarə - Diniş hansıdır.

O on-on beş adamdan birincisi, yəni Cəfər mi - Lüt Cəfərin qızlarına ən çox bəlişd olan isə Bircə bala "Dəli Səməd"di.

Bu srik, şaftalı ağaclarının ağ, çəhrayı çiçəklərlə bəzəndiyi vaxtlarda Cəfər mi arı pətəklərinin qapağını qaldırıb uzun burnunu sallayıb, "canındakı revmatizmi müalicə etmək üçün özü arıya vurdurandan" sonra bir-iki gün həyətdən bayıra çıxmırdı. Haman günlərdə qız-

ların cingiltili gülüşləri gedib "Döli Səməd"i də çatırdı və Səməd öz daimi dostları ilə - Yusif kimi gözəl Yusiflə, Qaraçı gözəli və Gülbənizlə birlikdə dərhal o gülüşə gedib görürdü ki, Cəfər əmi qurşaqdan yuxarı çıpaq bədənini döşəkağına bürüyüb, başına da Ayna bacının kəlağayısından, şaldan-zaddan bir şey salıb, duvaqlı gəlinşayağı örtünüb, divarın dibində - günə qarşıda oturub. Qızların səkkizi də ayaqqabını çıxarıb, evin sağ-sol tərəflərində pisik yerləşib gedib, gah kəlağayını, şah, gah da döşəkağını birdən çəkib aparırdılar. O cingiltili gülüş də bu vaxt qopurdu. Çünki "özünü arıya vurdurandan" sonra Cəfər əminin arıq, nazik sifəti şişib bir ləylin qıvcırmış xəmirə döndürdü, burnu daha da uzanıb batıq dodaqlarının üstündə dururdu, qabırğaları sananan quru taxta bədənində döşləri "məmmi"yə çevrilirdi. Qızları isə çox güldürən, ləylindirən isə bu idi ki, kəlağayı, ya da şal üzündən, döşəkağı bədənində gedəndə uşaqların ləylincəsini oyuna çevirmək, gülüşlərini şaqıltya çevirmək üçün Cəfər əmi artistliyə başlayıb "qəzəblənir"di: "Bu saat hamınızı soyundurub, arını canınıza daraşdıracam" - deyib guya, gözəli şişib qapandığına görə kor kimi onların qabağına uzadıb, evin dövrəsində fırlanırdı. "Döli Səməd"lə Yusif və Gülbəniz də bu oyuna qoşulub, böyür-başdan Cəfər əminin "məmmi"ni, sallaq burnunu çəkibdirib, qızlarla birlikdə qaçışmağa başlayırdılar. Bu oyunda uşaqlardan ancaq ikisi iştirak etməzdi. O ikidən biri Qaraçı gözəli idi; ağacların çiçəklərinin altında, yerə səpələnmiş ağ, çəhrayı çiçəklərin arasında oturub, başını yana əyib tamaşa edirdi. Səməd gedib əl-qolundan çəkibdirəndə "Ayıbdı, Cəfər əmi çıpaqdı" - deyirdi. Oyunda iştirak etməyənin ikincisi isə Cəfər əminin sonbeşiyi Dinişdi. Əsil oynamalı, gülməli vaxtı olsa da, nə isə çox ağır idi, eyni ilə Qaraçı gözəli kimi, başını yana əyib tamaşa etməyi daha çox xoşlayırdı.

Qırx-qırx birinci illərdə və hətta "Lüt qabırğalarını qəspitalda qoyub qayıdanda" - müharibə vaxtı da Cəfər əminin həyətinə belə oyunlar olurdu və balaca, fağırca Diniş də elə orada - ağacların altında Qaraçı gözəli ilə yanaşı oturub, fağırılığında qalırdı.

Müharibədən sonra, qırx altıncı ilin yayında "Törksin" mağazası açılmışdı. O vaxt kənddə dükanda işləyən Qudalı Qayıma, sonrakı ofisiyent Qayıma, indiki "Qudalı kassiri" Piyli Qayıma da "Törksin malı" ipək vermişdilər ki, müharibədən "trafeya qızdı" gətirənlərə satsın. Əmma bədbəxtlikdən, Qonaqlıdan gedənlərin çoxu "qırılan diviziya" deyilən diviziya ilə birlikdə qırılmışdı. Qayımın "törksin malı" satdığı

günürd cmi iki sgr gımsıdı. Biri o vaxtkı Komsomol Mleykının, indiki raykom katibi Mleyk Muradovanın qardaşı idi - o vaxtkı k Murad, indiki "xüsusi qrup üzvü" Murad Muradovdu, ikincisi indiki Dam direktor lısgır müllimdi ki, onların da "trafeya"sı-filanı yoxdu. Bütün kındd iki adam - Xlvıt Rıhim, bir d Qayım özü hardansa "trafeya qızılı" tapıb, Qudalı mhlınsınd gılnrı, qızları qırmızı-yaşıl ipy bürümüşdür. Bu vaxt "Dli Smd"ın on ahı yaşı vardı, "zılrını daşlaşdırdığı" çağların dalaş-davalı qayğıları Cfr ının qızlarının oyunlarını unutturmuşdu. Qızlar özlri d, Ayna bacı kimi xırda sümüklü olduqlarına baxmayaraq, nisbtin böyümüşdür v Cfr ının haman "qırılan diviziya"da qırılanların evlrindn yığb evin doldurduğı yetimlr qulluq eldiklrin gör susqunlaşmışdılar. Sonbeşik Diniş is, mktb ayaq basdığı gündn birdn-bir üz açıb, dalaşqan v qara-qışqırıcı olmuşdu. Mktbd hamısı qabaq partalarda oturan Qudalı qızları il saçyolmasına çıxırdı, Ayna bacının "cana-qana gırtımdn ötrü gah yağ yaxması, gah da qoqlu-moqlu" yedirdiyi yetimlr cırmaqlaşdı ki, "Mn d tırsın donu istıyırım!" Mktb v ya idarıy gednd, mktbdn v ya idardn qayıdanda "Dli Smd" Cfr ının evindn hmiş Dinişn çğırtısını, boğazını yırtı-yırta hönkürdüyünü eşidirdi.

Günrin birind Dinişn mlli-başı göyny-göyny hönkürdüyünü eşidnd ev cumdu, anasının "saxlancın"dan bir ovuc qızıl-"axça" götürüb, aparıb dükanda "daxıl"ın üstün atdı, vıınd bir top ipk alıb, qoltuğuna vurub aparıb Ayna bacının "Singər" tikiş maşınının yanına atdı. "Tik". Birinci Diniş, torksın donu!" Heç iki günkeçmıdi ki, bütün qızların bđnlrind torksın ipyi, yetimlrin yinlrind is al-qırmızı köynklr parıldadı. Sonra is "Dli Smd"i daha da dli elyın bir hadis başladı... Mlum oldu ki, "Dli Diniş" "Dli Smd" vurulub! Buna gör d yetimlrin "qoqlu-moqluları"nı oğurlayıb aparıb, Ktynlı mhlınsınd "acından öln gđlr", süddn ksiln gılnlrin körp qızlarına yedirdib, möhk-m-möhk tapşıırıdı ki, "gedin kındin ortasında hoppanışın, qışqırışın ki, "Dli Smd Dli Diniş vurulub, Dli Diniş d Dli Smd vurulub". Ktynlı uşaqları "qoqlu-moqlunu guppultuynan udub", gedib Ortayolda "...vurulublar"-filan qışqırışanda is Ayna bacıya dıral mlum oldu ki, "hamısı Dinişn işidi", Ayna bacı qızının donunun dalını qaldırıb "yumşaq yerini" qıp-qırmızı elyın qđr şappıldadırdı.

O vaxt Cəfər Əmi idarə heyətinin qərarını çıxarıb, "qırılan diviziyada qırılanların" uşaqları, yəni evində saxladığı yetimləri "Fond hesabına" on bir çiy kərpic ev tikdirmişdi, qarğıdalı, taxıl, noxud, məş və sair belə-belə şeyləri əlib "yetimləri dirçəltməkdən ötrü" əlavə əkin sahələri paylaşmışdı. Yetimlər isə, qərribən idi ki, elə bil Cəfər Əminin yaxşılığının nəvəzində hər il "qara-quru qızlar"dan bir-ikisini "götürüb qaçıb" o evləri - yetimlər məhləsinə aparırdılar, heyət ərizə yazıb öz yeni ailələri üçün "bir baş sağmal inək", "beş-üç qoyun" alıb, "kişiləşib" "adam olurdular". İndi isə... Səməd diksinib, ayaq saxlayıb, təccüblə soruşdu ki:

- Yetimlər məhləsi niyə boş kimidi?!

- Hə... Boşalıb... yoxdular, ay Səmədimiz, - dedilər.

Niyə? Demə, Qudalı gombulları "rayonu materialnan doldurubmuşlar; yazıbmışlar ki, "bu var-dövlətin hamısı kolxozun hesabına düzəlib, "Belə qanunsuzluğa dözməmmirik biz!" Gecələr, yetimlərdən kim isə evdə olmayanda içəri soxulub, Lütün qızlarına əl uzadırmışlar". "Vağzal bufetində içib dənənib kəndə qayıdanda məhlənin həyət bacasında şalvarlarını aşağı salıb hər yeri batırırmışlar", "gecənin bir əlində bar-bar bağırırmışlar ki, "o əkin yerləri dədə-babadan Qudalıların olub! Vermiyəcəyik sizə!" Və doğrudan da suvarma vaxtlarında arxın suyunu Qudalı məhləsinə ötürüb, yetimlərin qarğıdalılarını, taxıllarını yandırırmişlər.

- Köçdülər bədbəxt yetimlər, ay Səməd! Getdilər! Yurdları boş qaldı.

Əkinləri Rəhim kişi öz "çoxuşaqlı Qudalılar"ına paylatdırdı. Xaraba qalıb yetimlər məhləsi!

Səməd hiss etdi ki, bu "xarabalıq"da köhnə düşmənlilik bağlıdır; yadında idi ki, Xəlvt Rəhim idarəyə heç vaxt qalmaqalsız getməzdi. Hələ Ortayolda ikən bar-bağırırdı ki, "öz kürəkənlərin yedirdirsən kolxozu. Bəs bizimkilərin açlığı-susuzluğu yoxdumu, ay Lüt milyonər köpəyoğlu!" - Kabinetə girən kimi hər dəfə bir şagird vərdşini Cəfər Əminin stolunun üstünə şəpəldədib: "Qol çək bura! Qalanını özüm yazacam. Pendir lazımdı! Yağ lazımdı!.." - O qəddər bağırırdı ki, yazıq Cəfər Əmi köksünü ötür-ötür ağ kağıza qol çəkirdi, mızıldanıb: "A! İtaparan olsun!" - deyirdi.

Səməd boş məhlədən gözünü çəkib Diniş baxdı. Yadında idi ki, "qara-quru" qızların, yetimlərin sayı lap azalandan sonra da Dinişin cığır-bağın kəsilmədi. Bütün kənd kimi, nəhayət, "Dəli Səməd" də laqeyd qala bilməyib, gedib Ayna bacını eşiyə çağırdı: "Bu nə biabır-

çılıqdı, ay bacı! - dedi. Bir o qalıb kəndə car çəksin Dəli Səməd alır mənini!.."
Bununla da, Dinişin səsi batdı, əvəzində, hər dəfə Səməddə rastlaşdıqca, səssiz-
səmirsiz tökülən göz yaşları seli başlandı... Yolda kim isə gül-gül bu əhvalata
əlavə elədi:

- Sən gedəli gözünün yaşı qurumurdu! - dedi.

- Dirildi!

- Gəlişin Torksinin də güldürdü, dirəltdi, a xoşqədəm! - dedilər. Əmma "Diniş"
adı ilə "torksin" kəlməsi ayrıca mahnı oxuyub, "qırılan diviziyada qırılanlar"
adlanan köhnə yara yerində "Cəfər Əmi - Lüt Cəfər" adlanan təzə yaranı da
ağrıtdı. Məhz buna görə də Səmədin qolları öz-özünə qalxıb Diniş - Torksin
doğru uzanıb, Torksinlə birlikdə Cəfər Əmini də, on bir yetimi də, Ayria bacını
və qızlarını da qucaqlamaq istədi.

Səmədin xəbəri yoxdu ki, bayaq quyunun dikdirində Süduşnin, Həcəhsanın
axşam sərinliyi boynuna sarılanda, o sərinliyi gətirən qollar arasında Dinişin
qolları da vardı, bir yox, bəlkə beş dəfə sarılmışdı; o kəpənək, qaranqış qanadları
almından, o üzündən-bu üzündən öpəndə, o qanadları gətirən dodaqlar arasında
Dinişin dodaqları da vardı, bir yox, bəlkə beş dəfə, on dəfə öpmüşdü. Əmma
orda Səməd qırılan əsgərlərin vaxtsız qocalmış arvadları ilə onların qızlarını,
gəlinlərini görmüşdü, daha doğrusu, hamını eyni gözə görmüşdü.

Mahnının davamı yetimlərin taleyində söz açıb Səmədin qollarını yanına
saldı və Torksin tay-tuşlarının arasından çıxıb böyründə qısılanda Səməd onun
pioner qalstuku kimi ensiz, qara qıymaçasının arxasında sığalsız, pırtlaşıq saçını,
qara qoftasının altında tamam ətsiz, quru-taqqanaq çiyini sığallaya-sığallaya
dayanıb hərəkətsiz qaldı.

Səhər alatoranda əmirli mülkünün alov sütunu göyə dirənəndə, o sütunun
ışığında Səməd Ortayolla üzəaşağı tökülən cəmaatdan başqa, bu yanda - yolun
sağında bir cərgə təzə ev görmüşdü, əmma at belində qoşalılığını guruldadan
Qurban Əmi ilə cəmaata necə laqeyd baxmışdysa, təzə evlərin cərgəsinə də eləcə
laqeyd baxıb, dərhal da unutmuşdu. İndi isə... məlum oldu ki, "Yetimlər
məhləsi!" "Xaraba!" Səbəb isə budur ki, "İt nəfəsi dəyib bu məhləyə. Qudalı
xılının nəfəsi dəyib. Elə murdarlayıblar ki, yetimlərin qayıdıb bu bağlı qapılan
açmağına daha heç kəsin umudu yoxdu".

Səməd heç nə başa düşmürdü. Ətrafında isə birdən-birə sükut başlanmışdı.

İrəlidi - otuz-qırx addımlıqda Təftiş qapan-türünün üstündə qalxıb, anbarın dirəyinə "yel fanarı" asdı. İkinci "yel fanarı"nı Möhsün kişi aparıb, Məmməd Xəlfi Zəlin maşınının kabinəsinin açıq qapısından asdı. Fanarlar anbarın qabağındakı meydanda arabaların dayandığı yerdən kənara işıq salmasa da, Səməd böyrünə qısılib üzünə baxan Torksinin gözlərinin dövrəsini yaşla dolu gördü. Torksin ağır-ağır başını bulayırdı, ağır-ağır inildiyirdi.

- Qurbanın olum, məhlə barədə soruşma daha. Ayıblı eləyiblər bizi, qurbanın olum. Ayıblı eləyiblər! - deyirdi.

Səməd çox təkid elədi. Qudalıların o məhləddə "açıqları oyunlar" barədə daha heç kəs danışmadı. Gecdən-gec kim isə bir neçə kəlmə: -Lütün tutulmağının səbəbi elə o məhlədi, - dedi. Və bununla da yeni-yeni heyrtli sirlər açıldı...

* * *

O ili - on yeddi sədr bircə gecdə maşınlarla basılıb rayon mərkəzinə aparılarda cəməatda tökülüb gedib. Günortaya qədər raykomda Sultanlı generalın arasında "qılnc-qırğın" olub. Sonra qırmızı tuf daş binanın həyətinin çöküyündən o yandakı yarım metrlik daş hasarın üstündən Persin səsi gəlir: "Bir ton kağız yığblar, qovluqlara doldurub, veteranların qoltuqlarına veriblər ki, təmiz adamlardı bu sədrlər. O bir ton kağızın müqabilində bircə səndə oxuyacam mən sizə..."

Əlində milə mil dəftər vərəqi varmış. Vərəqin iki üzündə yazılı imiş.

Lüt Cəfəri çağırıb, vərəqin ayağındakı imzanı göstərrib, soruşub ki, "Bu qol səndimi?"

Lüt Cəfər baxıb, deyib: "Mənimdi".

Pers yenə soruşub ki, "Saxta deyil?"

Lüt Cəfər deyib: "Yox, saxta deyil". Qonaqlı kənd sakini gətirirdi mənə belə dəftər vərəqlərini elə-belə, yazı-pozusuz, altdan qol çəkərdim ki, anbardar yağ, pendir versin!

Pers vərəqi ətrafındakı adamlara da, camaata da göstərrib, deyib: "Bu gördüyünüz səndə Sultan Əmirliyənin Qılnc Qurbanın müqəddəs adam kimi qələmə verdikləri kolxoz sədri Cəfərin ilkin istintaqda ifadəsidir!"

Yazıq Lütün ağzı açıq qalıb.

Qılnc qışqırıb ki, "Nə istintaq?! Nə ifadə?! Cəfəri kim dindirib, Ə, general qırşmal?! Nəyə görə dindiriblər, havaxt dindiriblər?!" Şığıyıb

o "sənədi" Persin əlindən almaq istəyib, Pers Bakıdan özü ilə gətirdiyi "çarvadarlar"ına baxıb, "çarvadarlar" Qılınçı araya alıb, gizlincə qolunu burublar, "Hövsəllən olsun. Ağzını da dağıtma. Bircə o "qırışmal" kəlməsinə görə itirib-batırıq, izin-tozun da qalmaz!" - deyiblər. Sonra da asta-asta itələyib raykomun dhlizinə salıblar. "Özünü aparammırsan!"-deyiblər.

Pers işində imiş.

"Cəfər Qaryağdı oğlunun bu ifadəsi Sultan Əmirliyənin Qılınç Qurbanın dövlət əmlakını mənimsəyənlərə və əxlaq pozğunlarına himayədarlığını açıb hər ikisini ifşa edədiyinə görə, hər ikisi Cəfər Qaryağdı oğluna təzyiq göstərir, o da öz əliyənin yazıb, öz əliyənin imzaladığı ifadəsini dəyişdirmək istəyir. Əmma bu sənəd qüvvədədi. Oxuyuram, cəmaət, eşidin!"

Oxuyub, cəmaət də eşidib:

"Mən, Cəfər Qaryağdı oğlu, bunnan yazıb boynuma alıram və etiraf ediyim ki, şəxsi dostlarım və sırdaşlarım Sultan Əmirliyənin Qılınç Qurbanın himayədarlığı nəticəsində ömrümün çoxunu əxlaq pozğunluğa və cinayətkarlıqna keçirmişəm.

Birincisi, etiraf ediyim ki, rayonda əxlaqsız qadın kimi məşhur olan Qarmonçu Şənbəyənin uzun müddət açıq yaşamışam və bunnan ailəm pis təsir göstərüb, arvadımın, sonra da qızlarımın əxlaqının pozulmasına səbəb olmuşam.

İkincisi, etiraf ediyim ki, müharibədən sonra Qonaqlı kəndində sahibsiz qalan evlərdən həddi-buluğa çatmamış on bir nəfər yetimi evimə gətirib, sovet sədri Qılınç Qurbanın vəsiyyəsinənin hər biri iyirmi beş sötədan ibarət on bir həyətyanı sahədə taxıl, qarğıdalı, məş, lobya əkdişim, həmin həddi-buluğa çatmamış uşaqları işlədib, istismar edib, külli miqdarda gəlir götürmüşəm. Uşaqlar böyüyüb xeyir və şərəfini bilib, nökr saxlandıqlarını başa düşəndən sonra isə, əvvəlcə böyük qızım Dilişə böyük nökrim Əsədın yatağına salıb, bu yolnan Əsədi susdurmuşam. Sonra da başqa qızlarımın namuslarını satmaq yoluynan nökrlərimin hamısını susdurmuşam.

Üçüncüsü, etiraf ediyim ki, şəxsi dostlarım Sultan Əmirliyənin Qılınç Qurbanın himayədarlığı nəticəsində, Əllinci ildə Təftiş Abbasi kolxoz sədrliyində çıxartdırıb, Qonaqlıda sədr olandan sonra kolxozun "bölünməz fondu"nun hesabına, nökrlərimin on ikisində ev tikdirmişəm, hər sinə bir baş buzovlu inək (cəmi on iki inək, on iki

buzov), hər sin beş baş qoyun (cəmi altmış qoyun), hər sin bir at (cəmi on iki at) vermişəm, beləliklə, təsərrüfatım da daxil olmaqla on üç təsərrüfatdan, bir naxır iribuynuzlu mal-qaradan, bir sürü qoyundan və bir ilxıdan ibarət fərdi təsərrüfat sahibi olmuşam. Bunlardan əlavə, yenə də haman vəzifəli dostlarımın himayədarlığı nəticəsində, Qonaqlı, Tahirli və Qurbanlı kolxozlarının ilxılarını birləşdirib, Xırran-çay deyilən yerdə atçılıq zavodu təşkil etmişəm, məhləmdəki əxlaqsızlıq mənim qonşu olan Qudalı camaatını qəzəbləndirdiyini görə, o camaatın qəzəbindən qorxub nökrərimin hamısını haman atçılıq zavoduna göndərmişəm. Boynuma alıram və etiraf ediyim ki, nökrərimi kənddən uzaqlaşdırdan sonra qızlarımla nökrərimin əlaqəsindən daha səmərəli istifadə ediyib, çox baha qiymətli gedən "Xarle" cinsli atları həliyə satmağa başlamışam, əldə olunan məbləğin cüzi qismlərini "hökumət qiyməti" adınan Qonaqlı, Tahirli və Qurbanlı kolxozlarının hesabına keçirib, qalanını mənimsəmişəm. Bundan əlavə, Sultan əmirliyə, Qılınç Qurbannan bir kompaniyada olan adamlara üçyaşar ürgülər, Cəbrayıl Cəbrayılıya da bir üçyaşar ürgü bağışlamışam ki, mənim sədr vəzifəsində zərərli fəaliyyətə, şəxsi pozğunluğum və ailəvi əxlaqsızlığım haqqında danışan adamların susdurulmasında Cəbrayıl Cəbrayılı da iştirak etmişin..."

Cəmaat elə sarsılıbmış ki, cıncırını çıxaran da yoxmuş.

Bədbəxt Lütü əsməci tutubmuş. Əsəsin onun-bunun üzünə boylanırmış. "Bunu di, ay cəmaat?!" - deyirmiş. "Biz hardayıq, hansı ölkədəyik?!" - deyirmiş.

Pers bu sözlərin ucadan deyilməsini imkan verməyib: hasarın üstündən işarə ediyib, Gülnəvün milisionerləri şığıyıb Lütü süpürüyüblər, on yeddi sədrin on yeddisini də dəstəliyə, raykomun dal həyətinə o yana - dəmir yoluna çıxarıblar, kəndlərini açıb, vəqona doldurublar.

Səmədin Cəfər əmisi - Lüt Cəfər belə gedib. Yetimlərlə bacılar isə yoxa çıxıblar. Sonradan məktub yazıb bildiriblər ki, Mingəçevirdədir, su-elektrik stansiyasının tikintisində işləyirlər və kəndə qayıtmaq fikirləri yoxdur. O vaxtdan bu on bir evin on birinin də qapısı bağlı qalıb. Qonaqlılar, Kərpickənlər, Kətyənlilər bu məhləyə yenə də elə "Yetimlər məhləsi" deyirlər, Qudalılar isə - "Xaraba!" mənbə bir söz də var ki, o sözü Qudalı atamanı Qıllı Qeybəli ilə Qudalı cavanları, bir də ayaqyolu vəzinə bu evlərin həyətinə gedən "üfunətli uşaqlar" çox tez-tez təkrar edirlər: "Qəhbəxana! Qəhbəxana!" - deyirlər-

Ayna bacı da çoxu el bu söz gör lap o başdan - qaranlıqlı, səbətini götürüb kənddən çıxır, meşədən alça-malça yığıb, Məhərin budkasının qabağına gedir, vaqonların ayaqlıqlarına baxa-baxa məluyir: "Gəl, ay Səmədim, ay Məddim, ay umudum! - deyir. "Gəl ki, Yusifim də gəlsin! Ceyran balalarım da, yetim balalarım da gəlsinlər!" - deyir. Bir də qaranlıq qarışıb əl-ayaq yığışanda qayıdır ki, nə Qudalıların üzünü görsün, nə də bu "Xaraba" məhlənin həyətbacalarını. Lapatka götürüb, ağız-burununu sarmalayıb, həyətləri bir-iki dəfə təmizləyib. Dalkı günü baxıb ki, üfunətli qapıları, pəncərələri də batırıblar. Ondan sonra daha yaxın gedəmmir evlərə. "İçrim çaxnaşır", - deyir. "Sudan savayı dilimin arasından heç nə keçmir", - deyir. Qisası budur ki, Səmədin gördüyü Ayna bacı yoxdur. Qaraltısı qalıb. Torksın isə, qara geyinib yas bağladığı gündən lal-kar olubmuş, indi birinci dəfədir dil açıb; ana-bala, damın altında nə çəkir, necə dolanırlar - Torksın özü danışır.

Məmmə nə Torksın daha o "ayıblı olmuşuq" sözlərindən başqa bir söz dedi, nə də Səməd daha bir şey soruşdu. Yeddi il səkkiz ay bundan əvvəl, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında Bircə bala boz kitelə necə sığınmışdısa, indi Torksın də qurumuş qandan bərkməmiş köynəyin döşünə eləcə qısılmışdı; ata həmrəli əminin həmrəindən Bircə balanın qanına-canına necə məhbəbbət hopmuşdusa, sədr Mədd, Lüt Cəfər həmrəli Səməd əmirlinin həmrəindən Torksının qanına-canına da elə məhbəbbət hopurdu; "avariya günü" deyilən günün uzaqlığında qalmış Bircə bala ilə atalı ikən atasız qalmış bu arıqsısa qızın arasında heç bir fərq yoxdu; "avariya" günü hamıdan, hər şeydən ayrılıb "qara hoyula"dan başqa heç kəsi görməyən o dünyadan xəbərsizlə "torksın donunu" - qırmızı paltarı sandığa atıb, "Dəli Səməd gedəli" yas saxlaya-saxlaya heç kəsə kəlmə kəsməyən "lal-kar"ın arasında da heç bir fərq yoxdu.

Səməd Torksini qucaqladı, elə bil bacısını sinəsinə sıxdı. "Avariya" günü dünyadan ayrılanda bu bacısından da ayrılıbmış. Dünyadan xəbərsiz olduğu kimi, bacısının əzablarından da xəbərsizmiş. Bu əzablarla öz əzablarının eyniliyində də xəbərsizmiş. Bilmirmiş ki, sədr Məddin "avariya"ya düşməyi nə imiş, Lüt Cəfərin üzünü "sənd" oxunmağı da eləcə bir şeymiş; əlləzoğlunun əmirli mülkünü yandırmağı nə imiş, Qudalı atamanı Qılı Qeybəli ilə Qudalı cavanlarının və üfunətli uşaqların Yetimlər məhləsinə "qəhbəxana" deməyi də eləcə bir şeymiş; "əminin arvadının oynası" damğası nə imiş, "ailəvi əxlaqsızlıq"

damğası da elə cə bir şeymiş. Odur ki, Səmədlə tən tapdığı bacısının əzabları da eyni idi. Amma Səməd bundan sarsılmadı. Əksinə, Torksinin quru sinəsinin çürpintisini öz sinəsində duyar-duymaz dərhal başa düşdü ki, qurğulardan, böhtanlardan, təhqirlərdən, sui-qəsdlərdən, tutqulardan nə qədər böyük bədbəxtlik törəmişdisə, bədbəxtliyin əzablarından bir o qədər böyük xoşbəxtlik törəmişdi: qələbədə gəzdirdiyi gözəl insanlar arasında Torksin adlı daha bir uca və gözəl insan vardı. Danışdırlar ki, "səndə qoyduğun qoftasıdır: Səmədin "təpik altında qaldığını" gördüyü günün axşamısı ortayolun ortasında "lütənib", qəlyanlılardan hansınınsa əlində "spicəni" dartıb alıb, qırmızı donunu yandırmışdı.

O axşam qəlyanlıları dər götürübmiş: "Lütənibin nədi, ay Lüt qızı?!" Bu doğrudan da deyəliymiş ki!.." Qara geyinib, yollara boylana-boylana qalmışdı. Ucadan da uca idi! Gözəldən də gözəl idi!

- Bacımsan!.. Yeddi il səkkiz ay sonra bu axşam mən ikinci dəfə dünyaya gəldim. Məndən ötrü sən də bu axşam dünyaya gəldin. Unut hər şeyi! Böhtanları da, damğaları da unut! Bacıların, qardaşların qayıdacaqlar. Bircə şeyi unutma: Mən sənə doğma qardaşınam! Xoşbəxt eləyəcəm sənə!

* * *

Yeddi il səkkiz ay ayrılıqdan sonra Qonaqlıya belə qayıtdı. "İt xılı"ndan başqa burda yenə də hamının istəklisi olduğunu, öz adı ilə yanaşı "Mədd" adını da üstünə götürüb, daha çox sevildiyini bütün aydınlığı ilə gördü və güman elədi ki, bayaq quyunun üstündə duyduğu dönüş - "ciddi hadisə" də elə budur. Əmma bu "ciddi hadisə"nin ardınca, bir gecənin içində elə qeyri-adi hadisələr baş verdi ki, səhəri yenə əmisil görüş zərurəti yarananda Səməd bu bircə gecədə olub-keçənlərin təssüratını yığıb-yığışdırma bilmirdi.

9

Birinci qeyri-adi hadisə anbarın qabağında, Təftiş Məhsün kişinin asdıqları "yel fanarları"nın işığında baş verdi.

Nə qədər ki, şəhər onilliyinin və dəmir yol məktəbinin yorğun-argın müəllimləri ilə pərakəndə orduya bənzəyən şagirdlər Ortayolda susqun

axınla ağır-ağır gəlib meydanın dövründə, təcik üstündə "dustaq damı" adlanan daxma ilə idarə olunduğu deyilirdi. Burda - anbarın qabağında Səmədin lap körpəlikdən - otuz dördüncü-otuz beşinci illərdən biri, avqustun axırından noyabrın ortalarına qədər hər gün gördüyü adi iş gedirdi: qapan-tərəzidə pambıq çəkirdi. Birinci briqadanın briqadiri Təftiş öz daimi yerində - qapan-tərəzinin dalında dayanmışdı. İkinci briqadanın briqadiri Möhsün kişi tərəzinin yanında gödəkçisini büküb-bürməyib, birbaşa yer - toz-torpağın içində qoyub, üstündə oturmuşdu. Üçüncü briqadanın briqadiri Qeybəli də tərəzinin o biri tərəfində kepkasının dalını qaldıraraq, partlayıb şişmiş dodaqlarının üstünə kölgə salıb, həttə tərə köynəyin altında qaralan keçik qarnını da bir növ yığışdırıb, çəməlib, Qudalı atamanının həmişəki harınlığı ilə tutuşmayan işgüzar görkəmi düşmüşdü. Otuzuncu-qırxıncı illərin "uçotçik"i Çürük Aşıq da öz yerində - dirək dibində, qara "ambulatoriya stolu"nın dalında, saqqız kötüyünün üstündə oturub, yoğun cızıqlı - qrafalı "uçot dəftəri"ni açmışdı, nəvələrinin hansınınsa bürməli torba içində mürəkkəb qabını dəftərin bir böyrünü, qələyanını o biri böyrünü qoyub, müharibədən sonra kəndlilərdə cəmdə - "utilsırya" yağlardan aldıkları tərifi "cəmdə pəro"nu qələmi ilə hazırlamışdı. Məmməd Xələf Zəl "qruzovik"lə qalaqlanmış çuvaların, xaşaların, kişilərin üstünə dırmanıb, pambıqla dolu çuvaları, xaşa və kişiləri üzə-aşağı yuvarladığı tarappatarap tokdükə, vaxtilə çəpərlərin, ot tayalarının diblərində oynayan "burnu fırtıqlılar" - indiki məktəb uşaqları ikibir-üçbir köməkləşib, qırx-əlli, altmış-yetmiş kiloluq çuvaları, xaşaları, kişiləri qapan-tərəzinin yanına sürüyürdülər, qırılan diviziyada qırılanların arvadlarından üçü - Təftişin manqabaşılarını növbəti çuvalı, xaşanı və ya kişini tərəziyə qaldıranda, Təftiş çəkdiyi daşlarını taqıldada-taqıldada əl üstü çəkib, pambığın çəkisi ilə o pambığı yağın uşaqların analarının adlarını deyirdi. Çürük də dəftərində adı, familiyanı tapıb, Təftişdən eşitdiyi rəqəmi yazırdı. Kolxozun təşkil olunduğu və ilk dəfə pambıq ekildiyi vaxtlardan qoyulmuş qayda üzrə, gər bu gün birinci briqadanın pambığı qabaqca çəkildisə, sabah ikinci briqadanınkı, birisi gün də üçüncününkü qabaqca çəkildisə ki, camaatın bir qismi bu gün, ikinci qismi sabah, üçüncü qismi birisi gün tez dağılışıb, öz qapı-bacasında qurtdalanmağa imkan tapsın. Yenə də həmin vaxtlardan qoyulmuş qayda üzrə, təftiş komissiyasının üzvlərindən savayı, bir kəsin ixtiyarı yoxdu ki, çəkilişdən sonra bu iş qarışsın və ya aralığa iş alsın.

Çünkü, əvvəllə, bu iş özü çox uzun sürürdü; ilk çuvalın, xəşanın və ya kışının tərziyi qoyulması ilə axırcının tərziyi qoyulmasının arasında iki-üç saat keçirdi, dan yeri söküləndə evdən çıxıb, bir də hava qaralanda çöldən qayıdan arvad-uşaq, üstəlik də burda növbə gözləyib ildən-ayaqdan düşürdü, gecənin yarısında qıçları bükül-bükül, gözəri yumula-yumula qapıdan girəndə çox vaxt bir tikə qismət də almayıb, paltar-palazlı döşənişirdilər ki, briqadirlərin, manqabaşılının hay-harayları kəndi götürmüş, danlaq, töhmət eşidilmiş sürünüb qalxa bilsinlər; "Yığım kompaniyası" deyilən iki-üç aylıq ağır "kompaniya"nın özü tələb edirdi ki, burda - anbarın qabağında çəki başlananda bu iş heç kəs mane olmasın. Bir də nəzərə almaq lazımdı ki, təftiş komissiyasının üzvləri - Təftiş Abbasın özü, Qılınc Qurban, Çürük, Abı və Ələsgər müəllim çəkildən sonra da burda oturub, "uçot dəftəri"ni yoxlayıb, imzalayıb, mühasibliyi verməli idilər, mühasiblikdə isə hesabdar Mürşid hesabdarları elə o gecə, dəftərdən "çıxarış" yazıb, idarə heyətinin gündəlik "svodka"¹ verməli idilər ki, idarə heyəti də öz növbəsində pambıq üzərində dövlət planı ödənişinin faiz artımı haqqında raykoma "svodka" göndərsin, hətta üç briqadada manqalardan və ayrı-ayrı kolxozçulardan kimin irəli getdiyini, kimin geri qaldığını aydınlaşdırıb, sabahısı kiminlə necə danışacağı dəqiq bilsin... Sədr Məddin vaxtında idarənin dhlizində bir "dasqa" - yazı taxtası vardı, yarısı qırmızı rəngdə, yarısı qara rəngdə idi. Yığmda irəli gedənlərin - "zərbcil"lərin² adlarını, fəmilialarını "qırmızı dasqa"ya yazırdılar, geri qalanların - "tənbəllər"lərin adlarını fəmilialarını "qara dasqa"ya yazırdılar. Bundan başqa, indiki raykom katibi Məleykə Muradova, o vaxtı komsomol Məleykə "Karl Marks adına Qonaqlı kolxozunun güzgülü" adında divar qəzeti yazıb, həmin "dasqa" ilə yanaşı mıxlayırdı. O divar qəzetində, başlığın altında şüar vardı: "Pambıq yığımını müvəffəqiyyətlə başa çatdırmaq!" Şüardan solda, aşağı küncdə qara karandaşla çəkilmiş yekə bir tısbəgə vardı. Şüardan sağda, yuxarıda isə qırmızı karandaşla çəkilmiş dörd matorlu təyyarə vardı. Komsomol Məleykə yığımın axırında bir siyaha tutub, o siyahıya düşənləri "tısbəgəyə mindirirdi", bir siyaha da tutub, "zərbcil"ləri təyyarəyə mindirirdi. "Tısbəgəyə minmə" o deməkdi ki, yığım müddətində işləməyə vaxtın sürünməsin, mək-

¹ "Svodka" – məlumat.

² Rusca "udarnik" sözündən hərfi tərcümə. Zərbcilik hərfi otuzuncu illərdə istismar vasitəsi kimi çox yayılıb, Ələnci illərin əvvəlində qəddər qalmışdı.

günün bir-iki, bir-üç azalıb, aylıq pul, yarımllik taxıl, ətlik heyvan, yağ, pendir, qarpız, yemiş, pomidor, badımcan bölgülərində bir-iki, bir-üç az alacaqsan; "təyyar-yə minmə" isə o demək idi ki, gündə yüz əlli, iki yüz kilo pambıq yığmısan, hər günün iki, üç məkgünü yazılıb, aylıq və yarımllik bölgülərdə pulun da iki-üç dəfə artıb, taxılın, ətlik heyvanın, yağın, pendirin də, qarpızın, yemişin, pamidurun, badımcanın da. Üstəlik, ığır cəmaat içində, ailədə rəftarın, şəxsiyyətin, ləyaqətin də işlədiyin kimidirsə, aylıq və yarımllik mükafatların da var, bəlikdə, doğrudan da, təyyar-yə minib Moskvaya "Vıstavka"ya, yəni kənd təsərrüfat sərgisinə, mavzoleyə, Kremlə getməyin də var. Sədr Mədədin vaxtında bu qanunlar çox möhkəmdi: işləməyin dışı mirdi, işləyənlər dünya malından batıb-barınırdılar, üstəlik 28 Aprel, 1 May, Oktyabr bayramlarında və adi günlərdə sədr Mədədin, Lüt Cəfərin, Qılnc Qurbanın, nəhayət, Sultan Əmirinin özünün təriflərində sevinirdilər, rayonun "Kommuna" qəzetində, bəzən, hətta mərkəzi "Kommunist", "Bakinski raboçi" qəzetlərində çıxan şəkilləri ilə şöhrətləndirilən və beləliklə, cəmaat içində də, ailədə də almaıq, üzəgə gəzirdilər. Yəni "zəhmətkeş insan", "təməz adam" adlananlar öz qiymətlərini lazımınca və artıqlaması ilə alırdılar. Bunun hamısı isə, qapan-tərzinin daldında Təftiş Abbasın dilində eşidilən və Çürük Aşığın əli ilə "uçot dəftəri"ni yazılan rəqəmlərdən asılı idi. Odur ki, Təftiş tərzinin düzlüyünü yoxlayıb, "Düzdü. Gətirin" deyəndən sonra birinci çuvalın, xaşanın və ya kəsin qapana qaldırılmağından, axırıncıların qapandan düşürülməyinə qədər burda - anbarın qabağında ciddi işgüzarlıq və sükut hökm sürürdü.

Səməd lap körpəlikdən belə görmüşdü, qayda-qanunu belə bilirdi və belə olmalı idi. Əgər təhkimçinin və ya bir başqasının cəmaata sözü vardısı, çəki qurtarana, ya da sabaha - briqadalarda nahar vaxtına saxlamalı idi. Ayrıca bacının "lapatka götürüb, ağız-burnunu sarmalayıb Üfunətliyin üfunətini kürüdü" barədə deyilənləri eşitdiyi anda, Əminin "kürüyüb atacam" sözləri beynində oyanıb rahatlıq verməsə də, Səməd bu gecə bir şey eləməyə fikrində deyildi və heç gümanına da gətirmirdi ki, məhz bu gecə bütün qayğılarını, düşüncələrini, hətta həyatını və taleyini dəyişdirən hadisələr törəməkdə idi.

Birinci hadisə ondan başlandı ki, şəhər onilliyinin və dəmir yol məktəbinin müəllimləri ilə şagirdlər ayaqlarını sürüy-sürüy, çamadanlarını, bağlamalarını sallaya-sallaya meydana keçib dikdirlər döşənişindən sonra bir cüt gur işıqlı fara çadırdan xeyli sağda - məktəbin

qabağında, bir cüt gur işıqlı fara da Xəlvtin darvazasında parladı; məktəbdən gələn məşində - Sultan Əmirinin boz "Pobeda"sında üçüncü katib "diapozonlu" Məleykə Muradova ilə mərifət müdiri Mirbağır müəllim gəlib düşdü, Xəlvtin həyətinin gələn dövrəsi göy zəhli, gurultulu-qılıtlı "Qaz"da isə Gülnovla qudası gəlib düşdü. Bu vaxt cavanlardan - Məmməd Xəlfi Zəlin yoldaşlarından hansı isə Səmədin əvvəlcə bir qolunu, sonra o biri qolunu tutub, pəncəyini geyindirdi, çox təminatlı gəlir səslə:

- Köynəyin kirlidi, - dedi.

Pəncəyi səhəddə, tək palıdın altında yerə atıb, elə orda da unuduğunu Səmədin indicə xatırlayırdı. Bu gəlir səslə yeniyetmə eynilə Möhsün kişi kimi alçaraq, təkmərkək, yastıburun, enliqənə Kərpickəslənirdi; Möhsün kişinin qırılan diviziyada qırılan qardaşlarından Rüstəmin yeganə yadigarı idi. Bayaq Ortayolda görüşəndə özü tanışlıq vermişdi: "Mən də Zəlam da, ay qağa. Rüstəm Zal!" - demişdi. Təftişin oğlu Məmməd Xəlfi Zəldi, mən - Rüstəm Zal! Məzəlisi budu ki, iki zəlin ikisi də pəzəvəngdi, - demişdi. Əmbə mən Sarı Zəlam, Abbas Əmininki qara Zəldi. Hərdən "kötük Zal" da deyirik ona. Görürsən də, necə kötükdü!" Və Səmədin yadına düşmüşdü ki, qırx beşinci ilin yazında Təftişin böyük oğlunun "qara kağızı" - ölüm xəbəri gələndə və Məmməd Xəlfi də böyük qardaşının adını üstünə götürüb Məmməd Xəlfi Zal olmuşdu.

Adları bir olanların fərqləri lap ilk baxışdan görünürdü: Təftişin Zalı doğrudan da, kötük kimi, Möhsününkü isə dolu ağır bədənli, enli-sifət, alagöz idi. Saçı çox gur olduğuna görə kepqasını həmişə qatlayıb cibində saxlayırdı. Gur cığaları altında oyur-oyur oynayırdı.

Bir yaraşığı da indi meydana çıxdı: Səmədin əhvalının xarablığını nəzər alıb, yaxınlaşmağı lazım bilməyib, pəncəyi qoltuğunda gətirirdi; Maşınlardan düşənləri tanıyanda Məleykə Muradova ilə Mirbağır müəllim kimi hörmətli rəhbər işçilərin, Xaş nəççənniklə Xəlvtə Rəhim kimi qarın düşmənlərin qabağında çirkli köynəkdə ləyaqətsiz görünməyini istəməyib, tezəcə geyindirmişdi. Bu hərkət sarı Zəlin özünün ləyaqətində və kəndinin istəli oğluna istəyində xəbərlər verirdi. Bayaq "Zəlam də, ay qağa, Rüstəm Zal!" - deyəndə Səmədin əziz və doğma adamlar arasında sinəyə sığışmayan hissiyyətinə necə əlavə bir hərarət gətirmişdisə, sarı Zəlin indiki hərkəti də eləcə hərarət gətirdi. Əmma Səməd bu ləyaqətli oğlana iki kəlmə "sağ ol" da deyər bilmədi. Çünki

qanı yuyulmuş pencəyi yəynində və Gülənovun bir cüt neştərinə faranın işığında görür-görürəmiz, "Eşq dillisi olanda nə olar, çalış bir də tökülüb itmə" deyən tənqidçisi yenidən eşitdi və bu tənqidçidən soyuq yel əsib, sinəsindəki hərarəti apardı.

Məğlubiyyətə, daha doğrusu, bircə yumruqla yığılmağından basılıb, çənəsinin, dodaqlarının şişini kepqatun günlüyünün ailəndə gizlədən Qudalı atamanının əksinə, Xaş nəçkənlik fırlanıb göyərmiş çənəsini gur işıq altında, Məleykə Muradovanın qabağında nümayiş etdirirdi. Aydın idi ki, Xəlvəti, Çax-çuxu ilə məsləhətləşib, yeni zərflər hazırlamışdı. Odu ki, Səməd bayaq quyunun üstündə necə ehtiyacdən doğan dözümlü dayanmışdısa, burda da eləcə dayandı. Əmma zorla bu dəfə birbaşa Səmədin özünü doymuşdu.

"Qudalı kassiri" Piyli Qayın qarnının üstündə qoşa əlli tutduğu, ağzı surquclu pul kisəsi ilə qaranlıqdan peyda olub, Çürüyü kötüyün üstündən itə-yib, "ambulatoriya stolu"nun dalında oturanda Səməd nə o Piylinin qoca ilə elə rəftarından bir şey anladı, nə də pambıq çəkilişinin bu vaxtında pul kisəsi gətirməyində. O iki nəfər məhlul milisionerinin ardınca qaranlıqdan bir dəstə Qudalı cavanı çıxıb, Xəlvəti birlikdə Təftişin üstün yerində Səməd bundan da baş açmadı.

Xəlvəti vəvələc çox hörmətli, ağsaqqala və kolxoz sədrinə münasib bəlağətli başladı:

- Məsləhət belədi ki, şəhərlilərin işini qabağa salaq, Abbas. Möhsünnən son işçilərinizi dəmir yolundan, şəhərdən, bazardan yığammırsınız. Pambıq düzdən qoyub alverə qurşanıblar. Buna görə xüsusi cəza tədbiri görülüb. Əmbəlmən dəxli yoxdu onun. Mənimki budu ki, şəhərdən gələn köməkçilərimizi hörmətlə yola salım... Əmir eləmirəm mən sənə. Xahiş eləyirəm, qırağa dur, şəhərlilərin pambığını qabaqca çəksinlər...

Təftiş öz işində idi. Qaşlarının çatıb, burun pərilərini gərib, daşları saqqıldada-saqqıldada, çuvalı, xaşaları, kisələri bir-birinin ardınca çəkib, adları, rəqəmləri diqtə eləyirdi. Çürük yerdə çömləlib, dizinin üstündə yazırdı.

Xəlvəti çox arxayın danışdı:

- Bura bax, Abbas... Şəhər uşağı dözümsüz olur. Məktəbi boşaltmışıq, öz evlərimizin xalı-xalçasını, yorğan-döşəyini döşəmişik. İdarə heyətinin qərarıyan yazabağa kəsmişik. Dörd qulplu qazanda, kəkotuyunan-zadnan, bir toyun xörəyini bişirmişik. Yekə toy samovarı

qoydurmuşam. Öz qızlarımın cehizliyindən stəkan-nəlbəki düzdürmüşəm. Möhtərim Muradova yoldaşnan Mirbağır müəllim getdilər baxdılar indicə, ağızları açıq qaldı. Nədən ötrüdü bunun hamısı, Abbas? Ondan ötrüdü ki, şəhər uşağı zillət çəkmişin, naxoşlaşasın. Həvəsni işləsin. Bəs nə neynirsən, a yoldaş Təftiş? Hər axşam bu yanıq təpəliklərdə, toz-torpağın içində gözəltməyə, həvəs qalarımı o uşaqlarda? Bu əziyyətdən sonra çənələri çörək tutarmı? Elədiyimiz hörmət də hörmətsizliyə dönməzmi? Qaçıb dağılsalar, pambıq çöldə qalsa, Sultan əmirli yoldaşa nə cavab verərik?! İnad eləmə, Abbas, qırağa dur!

Daşdan səs çıxırdı, Təftişdən yox.

Xəlvət rəhbər işçiləri baxıb, həmin bəlağətli: - Tərpənməyəcək bu, - dedi.

- Revkom vaxtı Sultan, sonra da rəhbərlik Məddəd belə ərköyün eləyib bunu. Özü də ki, belə şalban. Yaxın düşməyə də olmur. Sən danış bunnan, nəçənnik, - dedi.

Gülənovun neşələri işlədi:

- Biz zor işlətməyəcəyik. Biz qanunna görə eliyəcəyik... Qılnc Qurban yenə şəkəkliyə başlayıb. Yeddi il səkkiz ay bundan əvvəlki ölüm hadisəsini yuxuda görüb, elə yuxuda da Sayılovdan sanksiya alıb Xalığı dustaq damına salmışdı. Qapıya da nəhəng bir qıfıl vurmuşdu.

Azərbaycan SSR-in cinayət məcləsinin əsasən, birincisi, vəzifəsindən və ictimai mövqeyindən sui-istifadə elədiyini gör, ikincisi, silah işlətdiyini gör, üçüncüsü, gunahsız vətəndaşı əsassız ittihamla təhqir elədiyini gör. Qılnc Qurbana iş düşür. Biz onun "maniya prisledovaniye" deyilən psixi azarını nəzərə aldıq və RİK-ə məlumat yazmaqla kifayətləndik. İşdən qovulacaq.

Buradakıların hamısı öz gözüynən gördü ki, o quyunun üstündə çamadanını, qızılını, diplomunu qaytaranda Səməd əmirliyə məni nəyə gör, necə tövsiyə dedim və xəbərdarlıq elədim. Səməd əmirli Qılnc Qurbanın tərbibəsindən çıxıb "Maniya prisledovaniye" deyilən azar bunda da var. Bəlkə, həttə Qılnc Qurbandan da şəkəkliyə. Mənim xeyirxah tövsiyəmədən nəticə çıxartmaq vəzəfinə, dözülməz dəriyə xuliqan hərəkətinə yol verdi. Mənim heysiyyətəmin tapdandığına dözməyən yoldaşlardan iki nəfər də qaldırdı. Bu hərəkətinə görə, Azərbaycan SSR-in cinayət məcləsinin əsasən, Səməd əmirliyə də iş düşür. Bu barədə prokurorluğa və raykoma rəsmi məlumatlarımız da yazılıb, mənim bu döş cibimdə hazır durur. Əlbə bir sıra məsələləri nəzərə alaraq, hələlik bunnan kifayətlənib, Səməd əmirliyə də xəbərdarlıq eləyirəm ki, hərəkətlərinə son qoymasa, o da işdən kənar sayılacaq və dərhal məsuliyyətə alınacaq. Günü bu gün!..

Qaldı Təftiş Abbas... özü təftiş komissiyasının sədri ola-ola briqadasındakı üç mənada illi beş nəfər kolxozçudan cəmi yeddi adam çıxarıb iş: arvadına gücü çatıb, bir də özünün Qara Zalınnan, Möhsun kişinin Sarı Zalına, vətənlə! Qırx səkkiz nəfər ildən-ayaqdan saz, candan sağlam adamı alverib buraxıb. Bu heç. Kolxozun sahibləri var. Təftiş Abbasın bu hərəkətini özləri müzakirə eləsinlər, özləri nəticə çıxartsınlar görək yığım kompaniyasının birinci günü, təşkil günü, poçtı hərbi vəziyyət vaxtı bu cür məsuliyətsizliyi yol verən adam briqadirlikdə və təftiş komissiyasının sədri kimi məsul vəzifədə qala bilərmi?! Təkrar eləyirəm, kolxozun öz işidi bu, mən qarışmıram. Mən ancaq həbs edib bilərəm, onu da ki, görürsünüz, hələ eləmirəm.

Kişi mənə başqa iş tapşırıb, Sultan Əmirli yoldaşı nəzərdə tuturam. Bəziləri kişi saymasa da, Sultan Əmirli yoldaşa mən elə vətəndən Kişi demişəm, indi isə Mirqəzəb qalib gələn Kişi deyirəm. Özüm də fəxr eləyirəm ki, bu mötəbər maarif müdirimiz məktəblərin yığma cəlb olunmağından bir qədər narazı danışanda, Kişi mənə çox məsuliyətli iş tapşırırdı. Yığım müddətində şəhər məktəblərinin, maldarlıq texnikumunun bu zonada üç kolxozun üçün də səmərəli köməyinə cavabdehəm. Bundan başqa, raykomun təlimatçısı və rəsmi təhqimçisi Səməd Əmirlinin burda yığım kompaniyasını təhlükə altında qoyanlardan qucaqlaş-aqucaqlaş cici-bacı oynadığını nəzər alaraq, öz vəzifəmin tələbi üzrə, ciddi tədbir təkmilliyəm. - Neşərlər Səmədin üzünə sancıldı.

Səməd hiss edirdi ki, Xaşın zərbsi hələ irəlidi idi. Dillənirdi. Dözürdü. Gözlüyirdi.

Qapan-tərəzinin yanında nə oldusa, birdən gürultü qopdu: Təftiş Əlindəki iri, ağır çəki daşını tərəzinin üstünə çırpdı.

- Düzəldən deyil bu xaraba! - dedi.

Babası Qolyana gülərdik biz uşaqlar o vaxt, Qıdlıyan deyərdik. Gördü Qonaqlıda atı işləmir, getdi Orta kənd Tahirliyənin qohumlaşıb Gülnov oldu, bunun qardaşı meçidə getdi, müsəlmanlığı qəbul elədi Molla Gülnov oldu, özünü də ki, görürsünüz - Zorri-Zor! Səsimizi çıxardan kimi Anastas Mikoyanın qorxudur bizi! Erməni deyilən! Hay addım-addım gəlib bir yanda Qazağımızın böyrünə çıxıb, vayenkoma qədər dolub. Nırxı var orda Yervandin, kim onca min verir, bir illiyin

buraxılır [sg]likdən, kim iyirmi min verir, iki illiyin buraxılır!.. Nədi mənim bu danışdığım, ay camaat?

El qalib [yriy], h[im] yey, h[im] s[eyriy]! - T[əfti]ş "Tfu!" - el[ə]di. V[ə] "sapoqlarını sürüy-sürüy aralanıb, çardağın o başında, qaranlıq künc[ə] oturub, "seyf"[l]rini eş[l]y-eş[l]y q[ı]lyanını, tütün qabımı, kibritini çıxartdı. Möhsün kişi gedib T[əfti]şin bir t[ə]rfind[ə], Çürük o biri t[ə]rfind[ə] yer[ə] çökdü. Xıız Abı is[ə] [vv]ld[ə]n orda idi. Sükut v[ə] çaşqınlıq içində o qaranlıq künc[ə] dörd q[ı]lyan köz[ə]rdi, dörd Q[ı]lyanlarının t[ü]stül[ə]ri ağardı... Vaxtil[ə] axşamlar bu v[ə]d[ə] qocalar o künc[ə] yığışib t[ü]stünü t[ü]stüy[ə] qatanda s[ə]dr M[ə]dd[ə] bu yandan – t[ə]r[ə]zi t[ə]rfd[ə]n soruşardı: "Q[im] ç[kirsiniz, ya d[im]?" Çürük Aşıq dey[ə]rdi: "T[ü]stümüz[ə] bax". S[ə]dr M[ə]dd[ə] d[ə] baxıb, t[ü]stül[ə]rd[ə]nc[ə] bil[ə]rdi ki, Q[ı]lyanlilar q[im] ç[kirdil[ə]r, yoxsa d[im]. İndi t[ü]st[ü]süz d[ə] m[ə]lumdu ki, Q[ı]lyanlilar n[ə] ç[kirdil[ə]r; [g]r T[əfti]ş sözünün sonunda "Tfu!" - el[ə]mişdis[ə], bu "imennoy naqan"ın gül[ə]sin[ə] b[ə]rab[ə]r bir şey idi. Çürük[ə] Möhsün kişi d[ə] gedib Xıız Abının yanında oturmuşdularsa, dem[ə]k T[əfti]şin fikri il[ə] ş[ə]rikdil[ə]r. Bütöv bir rayonun f[ə]xri Qılnc Qurbanın "maniya prisledovaniye deyil[ə]n azan" varmış! Qılnc Qurbanın t[ə]rbiy[ə]sindən çıxdığına gör[ə] S[ə]m[ə]d [ə] mirlinin d[ə] h[ə]mçinin psixi azan varmış! H[ə]tta xuliqanmış! T[əfti]ş Abbas is[ə] n[ə] briqadirliy[ə], n[ə] d[ə] t[əfti]ş komisiyonunun s[ə]drliy[ə]n[ə] yarayan m[ə]suliyy[ə]tsizin birisi imiş! Qırx s[ə]kkiz n[ə]f[ə]r "[l]d[ə]n-ayaqdan saz, candan sağlam adamı alver[ə] buraxdığına" yalnız özünün Qara Zalı il[ə] Möhsün kişinin Sarı Zalına gücü çatmışdysa, [l]b[ə]tt[ə], işi "kolxozun sahib[ə]ri"nin müzakir[ə]sin[ə] verilm[ə]li idi!..

S[ə]m[ə]d k[ə]nardan fikir verirdi: kim onu - S[ə]m[ə]di müdafi[ə] edirdis[ə], hamısı cinay[ə]tkar sayılırdı, susdurulurdu.

Sücut v[ə] çaşqınlıq içində Qudalı cavanları bird[ə]n qopub c[ə]maatın üstün[ə] cumanda S[ə]m[ə]d [vv]lc[ə] bunu anlamadı. [ə]trafında tarap-turap düşdü: "alça-malça" satanlardan b[ə]zil[ə]ri xurcunlarını, ala-bula faner çamadanlarını, heyb[ə]l[ə]rini yerd[ə]n qapıb o yan-bu yana qaçışdılar. Bir-birindən gobic[ə] - yoğun [ə]t torbaları - Qudalı cavanları hamını basıb geri it[ə]ldil[ə]r, anbarın alçaq, uzun çardağının tavanından sallanan quru h[ə]miş[ə]cavan¹ çubuqlarından sındıra-sındıra, c[ə]maatın [ə]trafında dövr[ə] vurdular.

Milisionerl[ə]r başqa iş görürdül[ə]r: xurcunları, heyb[ə]l[ə]ri, çamadanları, bağlamaları, vedr[ə]l[ə]ri, bidonları dartıb aldıqca, on addımlıqdan

¹ Tanak - meyn[sayağı] növ.

Gülənovun maşınının yanına atırdılar. Çamadanlar, bağlamalar partlayıb açıldıqca, xurcunların gözəmə ipəri qırıldıqca "buxanka" çörəklər, "bulka"lar, "bublik"lər tökülüb toza-torpağa bulanırdı. Heybələrdə şüşələr, bankalar sındıqca tünd qoxulu günəbxan yaği süzülüb yerdə göllənirdi. Vedrelər, bidonlar dığırlandıqca yumurta xıncılıb axıb pavidlaya, şorabaya qarışırdı.

Gülənovun neştrələri istehzalı kinlə işıldayırdı.

- Müsləmam elə həmişə belə rəzil gördüm! Nə qəddər ki, "alça, alça", "zoğal, zoğal" deyir-deyir vəğzallarda tüyüncəksiniz, belə olacaq! Nə qəddər ki, pambığı şəhərdən gələnlər yığacaqlar sizin əvəzinizdə, bundan da bətr olacaq!.. Dövlət bangın ağzını açıb, külli miqdarda pul buraxıb yığıma. Dördcə yüz min manat nəqdə avans buraxılıb kolxozunuza ki, vedomost tutulsun, təcili avans paylansın sizə. Dövlətin qayğısına necə qiymət verirsiniz, öz qiymətiniz də elə olacaq. O dörd yüz min manatdan qəpik də görmüyəcəksiniz! Şəxsən mənim təklifimdi bu. İdarə Heyətinin sədri də razıdı mənnən! Qurtardı!.. Pambığı çöldə qoyub alverə qaçdığınıza görə bu şeyləriniz də qaytarılmıyacaq! Di gedin köpük qusun acından! Beləliklə, "cəza tədbiri" də məlum oldu. Səməd hələ dillənmirdi. Dözürdü. Gözləyirdi. "Alça-malça" satanların arasından ortası incə, başı balaca, "Qarışqa qarı" deyilən, doğrudan da qarışqaya oxşayan bir ağbırçək çıxdı, ortası üzül-üzül, yavaş-yavaş Gülənova doğru getdi. Kətyən kişinin qarısı idi.

"Kətyən" çölün düzündə kətyən koması kimi tək adam deməkdi. On səkkizinci ildə atası "Osmanlı davasından" qayıtmamışdı.¹

İyirminci ildə Qılınç Qurbanın otryadında, bəylərlə vuruşmada kiçik qardaşları, qırx ikinci ildə qırılan diviziyada da oğulları qırılmışdı, beləliklə, Kətyən kişi on ev, on ailə içində tək qalıb, Kətyən İbrahim olmuşdu və çox tez düşkünləşib, idarədən o yanda düzənlilə səpələnməmiş yanuçq daxmalardan birində, günü divar dibində keçən qocaya çevrilmişdi. Qarışqa qarı isə "ərinin işini görürdü".

¹Şimali Azərbaycan "Rusiyanın ucqarı" (türkib hissəsi) sayılırdı; azərbaycanlıları da Türkiyə ilə müharibə cəbhəsində göndərirdilər. "Qazax bəyləri" adlanan cəadları, özlərini tanımayanlar Türkiyəyə, Cənubi Azərbaycana soxulub həttə dövlətdən "xərac" tələb edirdilər. Bu cür anlaşılmaz müharibədən qaçanları isə güllələyirdilər ki, "Qaçqlara qoşulmasınlar". "Padşah"ın (çanın) üzünə ağ olanların ailələri hər cür vasitə ilə güzəranlıqdan məhrum edilirdilər. Buna görə də "Kətyənlilər" məhləsi həmə "Aclar məhləsi" adlanırdı.

Ortası üzül-üzül gedib, "buxankalar"dan birini yerdən götürüb qoynuna soxdu, ağıl-qaralı yamaq-yumaqla sarınmış xırdaca başını qaldırıb, altdan-dik Gülənovun at üzünə baxdı.

Səməd gözünü yummuşdu. Əmma nə nəştrilər gözündən gedirdi, nə qan, nə də "buxanka".

Bu vəziyyətdə vətəncə qarının səsinə eşitdi:

- Yağ, yumurta zay oldu. Gəliniyimin, nəvələrimizin boğazı tıkdı. O yuxarıdan baxana tapşınram səni! Kişi acdı, ona dözməmirəm. Burax, bu quruca çörəyi aparım gələsin.

Sonra Təftişin dili ilə adı "Zövcə" qalan Zövcə arvadın səsinə eşitdi:

- Bərəkəti də elə tullayarlarmı, a bərəkət kəssin səni?! Qurandı, o, a Quran kəssin səni! Sonra da "alça-malça" satanların qarışıq səslərini eşitdi:

- Vağzallara ağ günümüzümi gedirik biz?! Necə yəni "qəpik" də görmüyəcəksiniz?!"

- Kim kətmənləyib, kim becərib o pambığı?! Şəhərdən gətirilənlər, yoxsa biz baxtılarar?!"

- Şahmar günün altında körpələrimizi ona görəmi yandırırıq ki, bildirki kimi yenə çöpün-çərtəyə verəsiniz əlimiz?!"

- Şəhərli gəlib kilosu illi qəpikdən, gündə illi manat, yüz manat qoysun cibinə, silsin-süpürsün aparsın, biz də baxa-baxa qalaq?! Pambıq kimindi?! Havaxtadan ad bizim, at ögünün olacaq?!"

Gülənovu maşına qısnamışdılar.

- Xaşanı gedirik biz dəmir yoluna, a Xaş köpəyoğlu?! Varlanmağamı gedirik, ay Erməni törəməsi?! Sənin o Mikoyanım, Markaryanların kökü kəsilsin!

- Alver nədi! Bu zay cəldiyinə görə getmirikmi ki, beş günlük azuqamız olsun! Bu da əlimizdən alınandan sonra sabah nəynən çıxacaq pambığa?!"

- Çənəndəki fırdan dərs götür heç olmasa!.. Tapançandan qorxmuruq! Tapançanı alıb ... soxarıq!..

- Süpürül, sürük burdan! Cana doydurma bizi!

- Ya cəhənnəm ol get, ya da necə qadağa qoyubsan, elə də əmr elə o Xəlvetinə, o kassirinə, haqqımızı versinlər! "Şəhərli" adınan siyaha tutub haqqımızı altdarına doldurmasınlar! Bəsdi!

Bu, üsyan kimi bir şey idi.

Gülənov dalını maşına söykəyib, başını dik qaldırmışdı, Paqonların və orden "kalotkaları"nı dartışdıran boz-torpaqlı, qara, qırıq, kərtəş illəri itələməkdən başqa heç nə eləməirdi, heç nə demirdi və çox qəribə idi ki, o həngamənin içində də tez-tez Səməd boyanırdı.

Məleykə Muradova qara, uzun, sıx kirpiklərini endirib, yumruqlarını qara sivyot kostyumun ciblərinə basıb, tamam hərəkətsiz dayanmışdı.

Mirbağır müəllim, katibin əksini, otuzuncu illərdən qalma "butulka" şalvarda nazik qıçları ilə təzadlı yoğun ortasını qısa boynu ilə birükdə tez-tez o yan-bu yana fırladıb, gah yan-yörəsinə səpələnmiş "buxanka"lara, "bulka"lara, "bublik"lərə, gah da milis rəisini didişdirən arvadlara baxa-baxa: - Vay-vay! Vay-vay! - deyirdi və qərribə idi ki, hay-küydə elqızlarının qəzəbli qışqırtıları Səməddə necə aydın çatırdısa, maarif müdirinin o asta "vay-vay"ı da elə çatırdı.

Bir söz də çatdı:

- Tərpənin!

Gülənovun bu sözündən sonra Qudalı gombulları bu dəfə elə "tərpəndilər" ki, hətta Zövcə arvad kimi mötəbərin saç-birçəyinə, yenidən həmin "çığırqan Diniş" çevrilən Torksinin hörüklərini də əl atdılar. Səməd indi başa düşdü ki, "Fars qohumlar"dan seçilmiş "çarvadarlar" Persin əlində nə idisə, Qudalı qohumlardan seçilmiş bu gombul cavanlar da Xaşın əlində elə bir şeydi: gizlin "rabotnik"lər - paqonsuzlar dəstəsi. Bu "rabotnik"lər bayaq qırılan diviziyada qırılanların arvadlarını, qızlarını, gəlirlərini, Kotyənin İbrahimlə Qarışqa qanını tapdalamışdılar, Səməd o qoca ilə qarının ağrılarına dözməyib gözlərini yummuşdu. İndi isə bu "rabotnik"lər qırmızı tuf daş binanın foyesində Zora iş tapşıran Sultan əmirlinin özünün nüfuzunu tapdaladılar və Səməd bu ağrıya dözməyib titrədi, başdan-ayağa bütöv - nəhəng bir zəlləyə döndü, Zövcə arvadın saçına əl atan gombul cavanı dala çəkib, on addımlığa tulazladı. Ağrısından heybətlə bağıraraq qopdu:

- Zənnən əl qaldırmayın, it uşağı! Şil-küt eliyərim hamınızı!

Məmməd Xələf - Qara Zal maşınının belində - taya hündürlüyündən birbaş yerə atıldı, ordan da Torksinə süpürüşən Qudalının üstün atıldı. Sarı Zal, əksini, qərribə təmkinlə Qəlyanlıları baxıb yerindən tərpənmədi.

Şoferlər faraları söndürdülər. "Yel fanarları"nın sarımtıl nöqtələrə döndərən qəfil zülmət içində əvvəl Qara Zalın qışqırtısı eşidildi:

- Ə, Sarı, ölübsünüz mü?!

Sonra həmin qışqırtıdan kəskin fərqli - gərrə, rahat səssiz Qəlyanlılara doğru: - Ay Abbas əmi, oğlun yenə qanmır! Palıdın altınyan burdakının fərqi nədi?! - Sarı Zal idi, birdən Səmədin qabağına yeridi:

- Dayan. Sözüüm var, - dedi.

Ayaqlarını gen qoyub, tük palıdın altında olduğu kimi, Qara Zalıñ hırkını tıkrar edib - çiyinlını gırıp, Sımın qabağında sidd döndü.

- Sımd! Sın bilmılsın ki, adını üstüm götürdüyüm qardaşımnan yanaşısan sın. Sidq-ürknın "qardaşım" deyirm sın. Bu qardaşıyın sözünü eşit indi. O gün Qara dedi, sonrasını korladı. İndi yenı korlayır.

Sın gırk qarışmıyasan bu qalmaqala. Çünki bu hıngam dı snin başındadı. Çıkiy çikir sni bu Xaş köpıyoğlu. Biz hır şeyi bilirik. Xalıqı tutqudan saxlamaqdan ötrü nı qıdr qurğu qurmuşdular, heç birindın bir şey çıxmadı. Qurban ımı getdi şıhırdın zıng vursun Mıhırrım Abbasoviç. Adı Pünhan adam göndırıcık Bakıdan, Çax-çuxu aparacaqlar. O naldan başqa çox şey var Qurban ımının olındı. Mütlq aparacaqlar. Odu ki, çaxnaşırlar. Quyunun üstünd dı çıkiy çikirdilər sni.

Sağ olsun cımaat, aman vermıdı. Biz dı sni qamarğaladıq, qoymadıq qoşulasan bunlara. İndi ayrı cür başlayıblar. Pambıq, pul-mal öz yerındı. Ölüm-dirim mısıdı bu, ay Sımd. ı gır bunlara ıl qaldrısan, heç xıtır yetirmısın dı, elı it uşağıdı ki, özleri özlörini qana bulayacaqlar, "zaklyuçeniye" düzldıcıkir. Xaş cibındı naruçnik gızdırir. Eşidirsınmi?! Naruçnik! Odu ki göz bıbyimiz kimi qorumahıyq biz sni, qardaşım! Qurban ımı deyir, Sımdın başına bir iş gıtırsılr, Sultan o dıqıq çıraqtıki sındır. Bu it xılına da elı bu lazımdı ki, bir şır-xata düzldib sni tutsunlar, ımın dı çıraqtıki sındır, Xalıq da gedib cinaytlerinin hamısını Persin üstün yığsın. Mıhırrım Abbasoviçin baldızından uşaqları var bu qatılın. Gülbıñiz deyir, uşaqları öyrıdib bu, hır axşam evd Mıhırrım Abbasoviçin üstün tükölüşüb ağlaşırlar ki, dıdmizi tutdurma. Bildinmi msıdı nı yerdıdı, qardaş! Çox yer ıl atırlar bunlar. Gülbıñizi söylıt, desin sın nı tıhır sındılr var ılırındı. Şınb danışa-danışa gızir ki, Xalıqın nı o tayda cinaytı olub, nı bu tayda. Hır nı olubsa, Stalınnın Beriyanın, Şahm, Mirqızbnın Persin işidi. Xalıq xalqın xeyrinı işıyib guya!.. Mısıdı bu yerdıdı, qardaş! Ayağını bir azacıq yana atmağına bınddı, o saat hay salarlar ki, Dılı Sımd cızığından çıxıb yenı! Diplomun ılırındıydi. Aralıqda küy salmışdılar ki, partbiletini dı atıb! Yazıq Qurban ımı bizi dı rahat buraxmır, "Ayıq olun, partbiletini oğurladacaqlar", - deyir. Ekizlr, Miri, Qara, hamımız qaranca gızirik. Bu yerdıdı mısıdı, qardaş! Gılibsın, hamımızı dirildıbsın. Başına iş gılsı, tük ımın yox, elı hamımız çıraqtıki

sönürük. Söz ver ki, çırağını söndürməyəcəksən! Təki bu kəndinmi çırağısan sən?! Heç yadımdan çıxmaz, Göyçədən, Ağbabalı mahalından, Təhlədən qoca-qoca Ağ mir müridləri gəlirdilər bizim lap balaca olduğumuz vaxtlar, sən Ortayolnan yeriyəndə boy-buxununa baxardılar, Məddəd əmidən döndə-döndə soruşardılar ki, "budumu Varis?", "Budumu sahibimiz?" Məddəd əmi çox vaxt dillənirdi, sonra birdən hirsələnirdi ki, "Siz deyilsiniz, mən deyiləm, yəqin ki, bu olacaq da! Görmürsünüzmü körpədi hələ, indidən göz dikməyin, dilə-ağıza salmayın uşağı!" "Sultana baxın hələ. Odu hələ sahibiniz!" - deyirdi. Əmbə gələnlər çox narazıydılar: "Sultanın əlindən heç nə gəlmir. Biz elə buna dikmişik gözümüzü, bunun böyüməsini gözləyirik..." Bildinmi iş nə yerdədi, qardaşım! Bütün millətin gözü səndədi, xəbərin yoxdu. Özünü qorumalısan sən, qardaş!..

Miri, yoldaşları ilə birlikdə o yanda vuruşurdu. Sarı Zal burda Səmədin yolunu kəsib, tələsmədən, təntimədən danışdı.

Sarı nöqtəlilər - "yel fanarları" təcrid işıqlananda, Səməd elə bil ilk dəfə Sarı Zalın öz qardaşına vurğun, ağıllı gözünü gördü.

- Sənin adınna bağlı əhvalat çoxdu, ay Səməd. Əl işlətmə. Əlin biz olaq, ağıl özüyünkü olsun. Cavanlarımız dağılışıb kənddən. Axşam haraylayırsan birini ki, gəl filan işin ucundan tut, sabahısı sorağı Mingə çevirdən gəlir, yetimlərin yanından! Cəmişi bir manqalıq cavan qalmışqı burda. Kətməndən tutmuş, maşına, traktoracan hər iş gəlir əlimizdən. Əmbə nə qədirbilənimiz var, nə də qiymət verənimiz! Xızr Abının şagirdləyirik. Əmbə gözümüz səndədi. Sənin işığına uçuruq! İşığımızı söndürmə! Abının "xañçal" söhbətini yada sal, qardaşım! Söz ver mənə!

Söz ver ki, bax o çardağın altındaca durub tərpənməyəcəksən!

Sarı Zal nəzərinə necə ucalmışdısa, Səməd hələ gülümsünən kimi oldu.

- Qonaqlının çırağı sənə, Sarı! Sənin məsləhətindən çıxمام! - dedi. Sarı Zal bu sözlərdən elə bil boyca da ucalıb, gözündən gülüb, elə o gülüşlə də döyüşməyi getdi.

Səməd isə, söz verdiyi kimi, çardağın altına qayıdıb, bayaq burda necə tarım dayanmışdısa, eləcə də qaldı.

Bütün diqqəti meydanda vuruşan cavanlarda idi, aralığa girməyi Çalışan ağbırçklarda, qız-gələndə, tək-tük çəlimsiz kişilərdə idi. Ömründə birinci dəfə idi ki, başçı və iştirakçı deyildi, kənddən baxırdı və

Yəqin elə buna görə də Qudahlıların Qonaqlılarından, Kərpickəsləndirən kimi isə üstünlüklərini gördükdə ələvə bürünürdü. Əmma dözürdü, tərpənmirdi.

Gombullar - gizlin "rabotniklər" Qonaqlı cavanların qabağından qaçıb, gözlənilməz bədalaqla rəqiblərini yıxırdılar, saçlarından yapışb başlarını yerə döyürdülər. Qonaqlılar, Kərpickəslənlər isə Qudahlıların yaxalarının içi keçirəndə taraqqatareq kəllələrişirdilər, təpiklərişirdilər, yumruqlaşırdılar, tutaşb süpürəlişirdilər. Səməd başı başa yox, daşı daşa şaqqudadan kəllələrişməyi də ömründə birinci dəfə kənlərdən baxırdı və bu dəhşətli kəllələrişmədə dəhşətli düşməncilik görürdü. Gün ərzində beynin dolub qarışmış ağır təfəssürlər arasında iki kəlmə - "iyli quyu" ayrılıb, Yağır Məmmədlinin sümüklərini göstərirdi... Möhsün kişinin - Kərpickəslənin Möhsünün kənddə qazdığı quyulardan bir-iki metr qara torpaq, üç-dörd metr sarı torpaq çıxırdı, yeddi-səkkiz metrlikdən azı yüz vedrə daş, qum çəkilib çıxarılandan sonra su qaynayılanda bir xeyli də suyun gözü eşilirdi, beləliklə, quyuların dərinliyi on-on iki metr çatırdı. Yağır Məmmədlinin cəssədi belə bir dərinlikdə dəfn olunmuşdu və bu düşmənciliyin özülü o dərinlikdə idi. Qılınca Qurban Yağırın ölümü barədə həqiqəti danışanda, "kobra gözləri" "ölü qoyun gözlərini" dönüb Özülün laxladığını xəbərləyirdi, meyda da bu düşməncilik aydın deyirdi ki, özül nəinki laxlamışdı, əksinə, Xəlvtin Sultan əmirli ilə Qılınca "Düşmənimsiniz" dediyi gün Persi səbəbləri - KQB Xudiyev, NKVD Gülnov necə gizlin və dərin düşməncilik özülü qoymuşdularsa, ötən illər ərzində o özül daha da bərkiməmişdi. Toxunulmaz qalmaq, həmişəki kimi xəş tıxaşdırmaq, çax-çux eləməyə, xəlvəti işlər görməyə, qullanmaq, piylənməyə üçün əlmi dağıtmağa hazır olan bu cinşeytan yığnağının hamısı öz həyat tərzləri, əxlaqları, dünyaya baxışları ilə birlikdə, bütünlüklə o cəssəddən törətməmişdi. Yağır Məmmədlili əmir bağında - almalıda illərlə səbətlə daşıyandan sonra öz üfunətindən üfunət yaratmışdı; çörəyi ayaq altında zəfər, zəfərin birçəyinə əl atan, bir-birindən gombul cavanlar- gizlin rabotniklər, iri-iri başları, topa-topa yal-yolpaları yırtıcılar törətməmişdi; raykom katibinin məşminin təkərriri yaba soxan, darvazasına murdar yaxan, Lüt Cəfərin yadigarı Yetimlər məhəlləsini üfunətli dolduran dözülməz it xalına dönmüşdü. Bu düşmənciliyin dəhşəti də məhz özülündə idi. Vuruşanlara kənlərdən baxa-baxa Səməd indi bütün aydınlığı ilə dərk edirdi ki, Ağ əmir Boz əmirin başlarını "çarvadar xurcunu"nda gətirən Yağırın

"rabotnik"liyi törmələrin qanında idi. Bu Gizlinlər - paqonsuzlardan xilas olmaq üçün bircə çarə vardı ki, onu da Sultan Əmirli demişdi: "kürüyüb atmaq!.." Qılınc Qurban "İt xılı qudurub. Ehtiyatlı ol" desə də, Sarı Zal nə qədər ağıllı məsləhət versə də, Gizlinlərin belə qudurduğu bir vaxtda Səmədin kənardan baxmağa haqqı varmı? Ağıl da, ürək də "Vur! Şil-küt el! Kürü at!" - deyirdisə, nədən çəkinirdi? Sultan Əmirli yəni o qədərmi üzülmüşdü ki, Bircə balanın başına nə isə gəlməyindən, vahiməyə düşmüşdü? Bəlkə Saşanın bu qədər qısa müddətdə istintaqa çəkilib güllələnməyindən sarsılmışdı, ya da Məhərrəmlə əlaqəsinin kəsilməyindən məğlubiyyət görüb sınımışdı? Əmir fədalələrinin top atışı altında qırılmağına, Milli hökumətin yıxılmağına dözmüşdü, Mədd Əmirlinin, Pişvərinin, Nəcəfoglunun ölümlərini, xalqın sürülməsini, deyilənə görə aylarla qapıları bağlı qalan vaqonlarda qırılmasına, on yeddi sədrin "vaqona basılmağı"na və o təsərrüfatların cin-şeytan yığnağı ilə qalmağına dözmüşdü, tək Bircə balanın başına nə isə gəlməyini dözmürdü?!

Səməd "Yox!" - dedi. "Dözməli" - dedi. Və başa düşdü ki, Qudalılar el bu gecə "kürüyüb atmaq" üçün Əlindən gələni etməsə və bu günlərdə dönmə-dönmə düşündüyü kimi, respublikanın o başından - Lerikdən bu başına - Qazağa qədər iş başında olan keçmiş tələbə yoldaşlarının hamısını həq-qədalət - qanun otafına yığmayınca sakitləşməyəcək.

Bu vəziyyətdə birdən kiminsə baxışını hiss etdi. Gülnovdu. Maşınının dalına çəkilib, tövşüy-tövşüy bu yana - Səmədə boylanırdı. Neştrəlrində təccüb donmuşdu: Səmədin vuruşmadan kənarda qaldığını anlaya bilmirdi.

Bir baxan da vardı. Qudalı ağsaqqalı idi. Həmin yerdən - maşının dalından gözlərini Səmədə dikmişdi. Təccüb o enli, qırmızı üzü də kütəşdirmişdi: Səmədin kənarda qaldığını o da heç cür anlaya bilmirdi. Tamamilə aydındı ki, o "xəbərdarlıq"larla, prokurorluğa, raykoma yazılan "məlumatlar"la, "maniya prisledovaniye", "psixi azar"-fılanla Səmədi daxilən qaynadandan sonra "alça-malça" satanlara qarşı "cəza tədbiri"ni və hətta bu vuruşmaya qarışmadığından çəşib, hətta özlərini itirmişdilər.

Bir-birini yaxınlaşıb kəlmələşdilər - pıçıladaşdılar. Xəlvət dərhal qarışıqlığa yönəldi, Qılıncı dartıb kənara çıxartdı, çəkib Piyəlisinin - Pul kisəsinin yanına apardı. Xəş isə maşının açıq qapısından içəri yilib siqnalı basdı. Qısa-qısa fasilələrlə "düdüt-düdüt" eşidilər-eşidilməz it

məhləsi səmtində bir dəstə məhlə milisioneri peyda oldu. Meydana cumub, bəlikdə ömürlərində birinci dəfə yaxşı iş gördülər: dalaşanları araladılar. Əmma Xaşla Xəlvtin elə xəlvti kəlmələri şməyi necə müəmmalı idisə, məhlə milisionerlərinin "yaxşı işi" də eləcə müəmmalı idi.

10

Meydan ildə-ayaqda parçalanmış çamadan qırıqları ilə, zik-üzük vedrə, bidon, xurcun, heybə, bağlamalarla, toz-torpağa qarışmış "buxanka" "bulka", "bublik" xıncımları ilə dolmuşdu. Günə baxan yağ, yumurta, pavidla, şoraba tökülən yerlərdə palçıq qalmaqda idi.

Muradova həmin yerdə - boz "Pobeda"nın yanında yumruqlarını pencəyin ciblərinə basıb, həmin vəziyyətdə - hərəkətsiz durmuşdu. Fərqli bircə bunda idi ki, katibi həyəli gələn oxşadan, boşurğu bağlanmış ağ kəlağayının dairəsi arasında uzun, tutaş kirpiklər birdən-birə dik qalxıb, birdən-birə də xırpəndikcə, bircə göz qırpımında ətrafa itirazlı baxan "nəlbəki gözələr" də soyuq rəsmiyyətə parlayıb, "həyəli gələn"i dərhal məhv eləyib, Səməddə nə isə dumanlı narahatlıq qalmaqda gətirirdi. Mirbağır müəllim də həmin yerdə - "Pobeda"nın yanında, həmin vəziyyətdə, yoğun ortasını qısa boynu ilə birlikdə o yan-bu yana fırlada-fırlada, onun-bunun üzünü baxırdı. Fərqli bircə bunda idi ki, "Vay-vay" əvəzinə indi "Bezobraziye! Bezobraziye!" - deyirdi və bu aramsız deyinti də o soyuq rəsmiyyətə kimi, Səməddə dumanlı narahatlıq qalmaqda gətirirdi.

Xaşın təccübdən kütləşmiş nəstələri yenidən parıldayıb gizli rabotniklərə işarə verdi. Gizli rabotnı xıncım-xıncım "bərkəti" yenidən xıncı-xıncı yüyürüşüb, dikdirlərdən boylanışan şəhərli müəllimləri, şagirdləri çağırırdılar. Yəni də nəstələrin işarəsi ilə Xəlvtin Qılısından, Piyelisində başqa, məhlə milisionerləri də qapan-tərəzinin dövrəsinə toplaşdılar. O xəlvti kəlmələri şməkdən, pıçıldeşməkdən başlamış, üfunətin belə səfərbər toplaşmağına qədər, hamısı müəmma idi.

Əmma müəmma tez açıldı: Təftiş Abbasın yerində - tərəzinin dalında Qudalı atamanı dayandı, Çürük Aşığın yerində - saqqız kötüyünün üstündə Qudalı hesabdarı ilə Qudalı kassiri oturdular, "qruzovik"ində çuval, xaşa, kisə yuvarladan Qara Zəlin əvəzinə, Gizli rabotnı arabalardan çuval, xaşa, kisə tökdülər, "alça-malça" satanların uşaqları əvəzinə, şəhər və dömir yol məktəblərinin şagirdləri çuvaların, xaşaların, kisə -

İlən üstündə kömürə yazılmış ad-familiyalarını tapdıqca, tənə sən-tənəni, itənəş-
itənəş, pambıqlarını qapan-tənənin yanına sürüdülər.

Qudalı atamı birinci xəşanı çəkib, ilk ad-familiya ilə ilk rəqəmi diqtə etdi:

- Məşrəf Mirbağır qızı Bağır! Yüz kilo! - dedi.

- Afərin, şəhər qızı! Mirbağır müəllimin çorçı halalın olsun! Gəl pulunu
al! - dedi.

- Çox ziyyət çəkibsen. Pambığını bizimkilər boşaldılar. Sən haqqını al,
- dedi.

Məşrəf kök, ağbəniz, qaraqaş, qaragöz göyçək qızdı. Ancaq boynunun
qadına yaraşmayan yoğunluğundan atasına - Mirbağır müəllimə oxşayırdı.

Qudalı hesabdan tənə "uçot dəftəri"ndə ilk ad familiyanı yazdı. Qudalı kassiri
ilk pul "paçka"sını açıb, Məşrəfə bir illik verdi və bu vaxt Səməd, nəhayət,
öz qışqırtısını eşitdi:

- Pulu kisəyə qoy, yırtıcı törəməsi! Dörd yüz mindən bir manat əskik
olsa, bir ilini sındıracam, iki manat əskik olsa, iki ilini sındıracam!

Qışqırtı necə qorxuncdusa, pul kisəsinin dövründəki yığnaqda özünü
yığışdırmayan adam qalmadı. Səməd bunu bilirdi.

Qaranlıq küncdə tüstülər çaxnaşdı. Xızr Abı dik qalxıb irəli yeriyəndə,
qocaların hamısı dalınca qalxışdı. Səməd bunu da bilirdi.

Qara Zalla Sarı Zal bir tərəfdən yaxınlaşanda Qonaqlı, Kərpickəsin
cavanlarının qalanları o biri tərəfdən yaxınlaşdılar. Səməd bunu da bilirdi.
Gözlərinə od dolmuşdu, ürəyi beynində ağır çəkic zərbələri kimi guppuldayırdı.
Bütün bədəni və hətta ağzında dili-dışı da o guppulmlarla birgə döyünürdü və
Səməd hiss edirdi ki, canındakı bu təlatüm güclü ehtirasdan - Bezobraziyeni
"kürüyüb atmaq", camaatı o köhnə, gözəl çağlara qaytarmaq arzusundan məmurlar
gəlmişdi. Tamamilə aydındı ki, rayonun, əmisinin və özünün taleyi də bu
cəmaətin həyatı ilə bağlı idi. Elə bir dövr gəlmişdi ki, Stalinin ömrünün
kəsilməyində, Mirqəzəbin həbsində sonra Bezobraziyanın daha da fəallaşdığı,
Şaşanın təcili gülləndiyi, Məhərrəmovla əlaqə kəsildiyi kimi, burda da
Bezobraziyenin beşçə günlük hökmranlığı Qılncdan, Təftişdən, Abıdan,
Səmədin özündən başlamış bu döyüşkən cavanlara - Qara Zala, Sarı Zala, Miriyə
qəddər, hamını, hər şeyi məhv edə bilirdi: Odur ki, tənədən dırnağa təlatümdə,
çəkən zərbələrindən şişmiş, elə bil bir iki ağırlaşmış bədənlə, Gülənova tərəf
döndü:

- Mən dedilər cibində naruçnik gəzdirirsən, çəkiyə çəkirsən mənə, Güllənov! Burda mənə biləyim naruçnik taxıb, orda Sultanın mirinin "ürüyünə partladıb", yəni zəhərliyə bir gülləyəni iki ov vurmaq istəyirsən. Bu saat mən özüm ləvəşli şərait yaradacam sənə üçün, məhlə milisierlərini tök üstümə, naruçnikini tax, maşına bas apar. Sədr Məddin qatili azad gəzsin, tutqudan xilas olmaqdan ötrü tədbir töksün, sədr Məddin oğlu türməyə getsin. Özüm indicə şərait yaradacam ki, sənə istədiyin kimi olsun. Əmma türmədən qabaq bir neçə iş görməliyəm burda. Ölər Döli Səməd, səkkiz qız, on iki yetim anası Ayrıanı üfünədən çıxartmamış biləyin naruçnik taxdırmaz! Ölər Döli Səməd, Kətyə İbrahimi divar dibində qara "buxanka" gözəliyə-gözəliyə qoyub türməyə getməz! Ölər Döli Səməd, Təftiş Abbasın işdən çıxarılmasına yol verməz!..

Gizlinlər yığnağının topa qaraltısı önündə saralan pul kisəsinə baxırdı, ancaq kisə ilə birlikdə Qarışqa qarını da görürdü. Bayaq "buxanka" ləndən alınandan sonra qarın ortası üzül-üzül sürünüb qız-gələnin arasında necə heysiz düşmüşdü, eləcə qalmışdı. Ayaqqabı vızın, altına gön yamanmış boz corabda, quru sümük çıqlarını uzadıb, gözələrini göyə dikib, "yuxarıdan baxana" nə isə deyirdi. Sağ-solunda paltarları cır-cındır, bir-birindən arıq - quru-taqqanaq oğlan, qız nəvələrini səsiz-səmsiz ağlaşdırırdılar. Səməd birçün dəfə gözücu baxıb, daha baxa bilməyib, əminin danışdığı, vaqonlara basılan ac-yalavac xalqın şəklini havada gör-gör, pul kisəsinə doğru getdi.

Yığnağın topa qaraltısında hamı hələ şeyi başa düşmüşdü. Piyli ayağa qalxıb, kisənin ağzından qoşaıllı yapışib, ağarıb, sifətdən də düməğ piyə çevrilmişdi. Ancaq alt dodağında tez-tez yaladığı yerdə qan qızarırdı.

Qıllı Piylinin kəsin, kindən boğulub, sifətdən də qara camışa çevrilmişdi. Alt dodağının köppüşündə qan da qara idi.

Əlini Piylinin meyid kimi soyuq lələrinə atdığı anda Səməd o birilərinə də baxdı. Biri-birində gombul Gizlinlər gərginlikdən şişib daha da gombullaşmışdılar. Milisierlər Xaşın neşərləri kimi ışıltılı gözələrini nəçənniklə Səmədin arasında oynada-oynada, növbəti işarəni - əmri icra etməyə hazır dayanmışdılar. Bütün yığnaqda ancaq çal lopa bığlı qırmızı üz at üzündə gümrəhlik, həttə sevinc vardı. Bu sevincin səbəbini axtarmaq lazım deyildi: "çəkiyə çəkilən" adam o cür qalmaqda, vuruşmada heç nəyə qarışmayıb kənarda qalandan sonra indi öz ayağı ilə tora düşməyə gəlmişdisə, ləbət, sevinməli idilər.

Meyid illəri kisdən qopmurdu. Piylı kəkəlyirdi:

- Mən qol çəkmışəm!.. Puldu bu!.. Yarım milyona yaxın pul!..

Mən mən sulıyıt daşıyıram! Nə ixtiyarın alırsan axı, sən bunu mənəndən?!

Nəstərlər parıldadı:

- Ver, Qayım, ver... Dedim ki, biz zor işlətmıyəcəyik. Biz qanunna hərəkkət elıyəcəyik!

- Bu adama bəld deyilsən, nəçennik... Bankda kassir saydı. Gecəy düşürdüm, özüm saymadım, əskik ola bilər... Eşitmədinmi bunun sözünü? "Sındıracam"-filan! Bundan nə desən çıxar, nəçennik! Qabağında ölüm, yaxamı qurtar bu dilləni!

Çirəşli tər Səmədi necə iyrəndirdisə, daha dözmədi: daş əzələlər Qayımı divara sıxdı.

Nəstərlər tən arasından qabarıb par-par yanırdı:

- Dəyməyin! Qoyun neyləyir eləsin! İstər lap özü mənimsəsin!

Heç xətrinə dəyməyin!

Səməd kəsni dartıb, alıb Təftişə verdi.

- Kəmisəy əzvlərini yığ, sayın pulu. Özünün iştirakıyın sayın, təhvil-təslim aktı yazın! Əlavə bir akt da yazın. Təxminən bu məzmununda ki, Qudalı Rəhimin sədr olduğu kolxozda Əmisi oğlu Qayım Qudalının kassirliyini anormal sayırıq və təftiş komissiyasının qərarı ilə işdən kənar edirik!

Yığnağa tər f döndü:

- Bu mənim birinci işim, Gülnov! - dedi. Sonra Xəlvin tən üstünə yeridi:

- Mircəfər - Mirqəzəb Bezobrazıyesı nə qəddər hökmran olsa da, bu kənddəki təsərrüfat kollektiv təsərrüfat adlanır hələ. Bu təsərrüfatın başçısı nizamnamə əsasında, ümumi iclasda əksəriyyətin iradəsiyənə seçilməli. Sən seçilməmişən, Qudalı Rəhim. General Pers adlanan, hal-hazırda mühakimə olunan siyasi cinayətkarın Əmriyənə, qeyri-qanuni təyin olunmusan. Keçən ilin yayından bu vaxta qəddər necə işləmişən, onu da kolxozun təftiş komissiyası müəyyənləşdirəcək. Möhürü ver! Səlahiyyətim var mənim! Ver möhürü!

Xəlvin tərtənləyib dikəldi. Nə üçünsə kitelinin yaxasını düymələyirdi. Axırını düyməni ilgəy keçirəndən sonra, həttə boğazının dibində Çalkeçiri də dartıb keçirdi. Buxağı irəli çıxdı, enli, qırmızı üz bir az da enənib, bir az da qırmızılandı. Belələri xoruz halında Qudalı ağsaqqalı həməncə bələğətli səslə həyretli sözlər dedi:

- Məlumun olsun ki, mən özüm rabotnikəm! Bu sovetlikdə sizin Qılıncınızdan başqa bir nəfər - Rəhim Qudalı da "osobiy otel,"¹ adamdı.

General Pers adlanan o siyasi cinayətkarın heç bir əlaqəm-zadım olmayıb, oğul. Mərhum qardaşım Məmmədlinin meyidi tapılanda bir dəfə qapıma gəlib Pers, onnan da əlaqəmiz qurtarıb. Atasının ölümünü təşkil eləyib Xalqı verbovat eləyən də o Pers köpəyoğludu! Sən dəyi güzgüdə görmə hamını! Burda sən dedilər xəstəsən, şəkəksən. Qardaşım özü skletdi yerin altında, Təbrizdə nə olubsa orda qalıb! Onun oğlu Xalıqnan tutaşmağın necə əsassızdısa, mənə belə qaralamağın da eləcə əsassızdı. Məsləhət görürəm, çalış aqlını başına yığ. Bu rayonun sahibi var. Kişi qayıdar gələr, inşallah, özü ayırd eliyər hər şeyi. Onda bilərsən ki, general Persin əmrinin təyin olunmuşam, yoxsa Sultan əmirli yoldaşın şəxsən özünün təklifiyən, ümumi iclasın əl qaldırmağıynan seçilmişəm.

Səndə bu heyrətli yalana cavab vermədi. Möhür kitelin döş cibində idi, yumşaq göy şivəyotun altından dəyirmisi qabarmışdı. Səndə sol əli ilə Xəlvətin biləkli rini birləşdirib, pəncəsinə sıxdı, sağ əli ilə möhürü çıxartdı.

Xəlvət Muradovaya baxırdı:

- Yoldaş Muradova, şahid olun! Mirbağır müəllim, şahid olun! - deyirdi.

- Biz Kişinin xətrinə susuruq, ancaq xəbərdarlıq eləyirik buna, müqavimət göstərmirik. Şahid olun! - deyirdi.

Muradova susurdu. Mirbağır müəllim hələ də o yan-bu yana fırlanırdı və yenə elə "Vay-vay! Vay-vay!" - deyirdi.

Nəştrlərin sevinci, təntənəsi isə tamamilə açıq-saçıq idi:

- Şahiddilər, Rəhim! Şahiddilər! Sənnən, Xalıqnan yox, öz əmriyində bunun işi. Kişi sizi insan bilir, rəhbər işçi sayır, qapınızı açır, bu da onun acığına eləyir hamısını! Heç kəs tərpənməsin! Öz ixtiyarına buraxın, neyləyir eləsin! Kişi qayıdanda danışmaq bunnan, onda aşkara çıxar hər şey!

Səndə möhürü də Təftişə verdi.

- İşimin bir qismini qurtardım, Gülənov. İkinci qismi Sovetlər İttifaqı qəhrəmanı Xalq Məmmədli oğlu Qudalıynan bağlıdı. Bəlkə çağırtdırasan onu? Yoxsa, özüm gedim?

¹ "Xüsusi şöbə" işçisi.

Səməd etiraz gözləyirdi. Hesabla, "işin ikinci qismində" Gülnov ehtiyatlanmalı idi. Əmma Xaşdan çox qərrib, müəmmalı qəhqəh qopdu.

- Ay uşaq, çağırın Xalığı! - dedi.

Çax-çux uzaqda deyilmiş. Gizlinin birinin meydandan qaranlığa cumması ilə qayıtmağı bir oldu. Ardınca Çax-çux qaranlıqdan çıxıb, trubkası damağında, sakit yerləşib birbaşa Səməd doğru gəlirdi. Lap yaxınlaşıb, üç addımlıqda ayaq saxladı.

- Buyur, qadası. Bu da mən!

"Bu da mən" sözləri ilə birlikdə Xaşın qəhqəhəsindəki müəmma da açıldı: Səmədin qəşşərində tamam başqa bir adam dayanmışdı. Bu adamın dəyirmi fanar gözləri, sifətinin qaralığı və trubkası "Çax-çux Xalığı" adında qatil olsa da, tün abı, yumşaq şiviyot kitelinin döşündə bu dəfə iki qızıl ulduz, çiyinlərində polkovnik paqonları parıldayırdı.

Gizlinin yığnağından başqa meydanda hamı sehlənmişdi. Uzun illər ərzində "çax-çux eləyən", İran kişimişi, Çin makentoşu, Çin fanarı sata-sata "ekspeditor", alverçi və möhtəkir kimi tanınan Qudalı Xalığın metamorfozası Muradova ilə Mirbağır müllimi də çaşdırmışdı. Bu adamın haqqında əvvəlki təsvir elə yerli-yataqlı və möhkəmdi ki, indi gözlə görüləni ağıl kəsmirdi. Səməd isə elə sarsılmışdı ki, tamam kütləşib, Çax-çuxu nə üçün çağırdığını unutmuşdu.

Ayılması həmin "çəkkic zərbləri" ilə başladı. Möhürü Xəlvətin cibində çıxarıb təftiş verəndən sonra beynindəki guppultular getmişdi, burda yenidən başladı və Səməd özünü gəlib, yəqin ki, gün ərzində əzab çəkdiyini görə sifəti nisbətən solğun, həttə kübar kimi görünən iki dəfə Sovetlər İttifaqı qəhrəmanı polkovniki yaşıl furajkasından qara xrom çəkmələrinə qədər, yenidən gözdən keçirdi. Qoşa qızıl ulduzun bərqində bir şəkil əməllə gəlirdi: Çax-çux indiki libasında illi birinci ilin yayına qayıdıb, vaqonun açıq pəncərəsi arxasında ilinin ekzemasını Şüşüyə sürən Mirqəzəblə yanaşı dayanıb, "Cəlladla bir camdan qan içən qanıqın" oldu və bununla da Səmədin beyni tamam açıldı.

- Xidmətlərini yüksək qiymətləndirib Stalin yoldaş!.. Gecə Bakıda gördüyüm mayor Qudalovnan indiki polkovnik Qudalovun fərqləndən məncə belə nəticə çıxır ki, bu Qudalov yalnız o tayda Milli hökumətin devrilməyində yox, yalnız "Boqi obezqlavleni" yazdıran Yağra köməyini görə yox, indi Ermənistan adlandırılan torpaqlarımızdan sürülənrimizin müsibətlərində iştirak edə diyin, Borçalıdan Lerik qədər ərazinin müsibətlərində görə də yüksək mükafatlar alıb!

Gülənov ustubluca yaxınlaşıb, Çax-çuxun bir tərəfində, möhürü cibində çıxarıldığına baxmayaraq, daha da mötəbər görünən Qudalı ağsaqqalı da hiss olunmadan yaxınlaşıb, Çax-çuxun o biri tərəfində dayanmışdı. Səməd kürüyündə bir-birində zorba Gizlinlərin və bütün Qudalı xələfinin təpərlili nəfəsini hiss edirdi.

Çəkkic zərbələri gücləndi.

- Mən dedim xidmətlərini yüksək qiymətləndirib Stalin yoldaş.

Dedim, saydım xidmətlərini, niyə dilənmirsən?!

Çax-çux Əmin-ərxayın, trubkasını tüstüləndirdi.

- Sən bu döşümdəkiləri sərf-nəzər elə. Qatil saydığın, qatil kimi tanıdığın Çax-çux Xalqə deyilməli sözün nədi, onu de, qadası. Qulaq asıram. Buyur!.. Əmbənləzər al ki, Qılınç Qurbanın Məhərrəm Abbasoviç umudu boş xülyadı. Nəinki respublika prokuroru, heç SSRİ prokuroru da sanksiya verənməz mənim tutulmağıma. Diqqətli ol, gör necə ciddi danışaram sənnən. Bu iki ulduzdan başqa, müharibə müttəfiqlərimiz prezident Ruzveltin və Çerçillin şəxsən təqdim etdikləri böyük mükafatlara layiq görülmüşəm mən. Çax-çux Xalq belə adamdı!..

Avtobiografiyamin gizlin tərəfləri çoxdu. Açmağa ehtiyac görmürəm, qadası. Bir başqa yerdə böyük məmnuniyyətinə açıb-tökürəm, bu aralıqlarda vurnuxmaqdan birdəflilik əl çəkib rahat otursan. Dünya çox mürəkkəbdə, qeyli-qalldı, qadası. Çax-çux Xalq, Xaş nəçənnik, Xəlvət Rəhim və sair "mikroilan" adlandırılanlar "mikro" deyillər, qadası. Süleymanınızın xəzinəsinin üstündə bir yox, milyonların ilan qıvrılıb, ay dünyadan xəbərsizlər! Buyur, indi sözünü de!

Səməd kürüyündə Zorbarların nəfəsini duya-duya hiss etdi ki, burda basılsa, cəmaatin ümidi sınacaq, özü də sınacaq və bəlkə, doğrudan da məhv olacaq. İki dəfə qəhrəmanın inam və təmkinlə dediyi "Xəzinə" sahibi olammıyacaqsınız" sözlərinə şübhə etmədən, özü ilə birlikdə əmisini də, bu cəmaatı və bütün xalqı da dərin uçurum qırağında görüb, bayaq Çax-çuxu çağırtdıranda nəzərdə tutduğu "iş"in üstündə daha da möhkəmləndi.

- İlanə bir kəlmə də sözüm yoxdu, - dedi. - Yəni söz deməyi çağırmamışam səni. Yadından çıxmıybsa, yuxu danışmışdın mənə. O yuxun çin olub... - Kitelin yaxasından yapışb sağa, sola necə dartdısa, düymələrin hamısı partapart töküldü. Təpərlili, pis qoxulu nəfəslər Səmədin boyun-boğazına dolub tükünü ürpətdi: Gizlinlərlə birlikdə daim içkili məhlul milisionerləri də üstün tökülmüşdü.

- Demədimmi toxunmayın! Çəkilin! - bu Gülənovun qışqırtısı idi.

Kiteli Çax-çuxun öynində çıxardanda elə bir an oldu ki, Səməd tərəfindən dağılşan gombullarla, milisionerlərlə birlikdə Xaşı da gördü. Daha doğrusu, ancaq neşələri gördü: sevinc yox, təntənə də yox, neşələrin parıltısında qələbə himni vardı. Əmma Səməd "işin ikinci qismi"ndən qalmadı: yeddi il səkkiz ay ərzində yuxuda və xəyalda qatili nə hala salmışdısa, indi eləcə bir hala saldı: ağ maykada cəsdəsayığı qabırğaları sananan "qara həyula"da nəfəsdən başqa heç nə qalmadığını hiss edəndə nəfəsə toxunmayıb, Çax-çuxu it məhləsinə tərəf tolaqladı.

Nə qədər imkanlı adam olsa da, belə xınc-mınc bədənlə qatil, cinayətini Persin üstün yıxmaq imkanından məhrum olub, azı bir həftə, on gün yataqda qalmalı idi. O vaxta qədər, şübhə siz, məhkəmənin qərarı çıxmalı, Sultan Əmirlinin, Məhərrəm Abbasoviçin başları açılmalı idi. Səməd lazım olan da elə bu idi.

Xaş "Dəli Səməd"in belə uzağa baxan gözlərini görmürdü. Xaş bu günə, bu meydana baxırdı və qələbəsinə də burda görürdü; Çax-çuxdan əl çəkib geri döndəndə Səməd dərhal başa düşdü ki, "çəkiyə çəkilmə"nin özünün özünü məhv etdiyini heç kəsin şübhəsi yoxdur: Xaşın qələbə himni indi Bezobraziyə tərtibatının üzərində, duruşlarında, tərpənişlərində də çalınırdı: əziz qohum və himayədar Xalqə baxmırdılar, Xalqın yerdə döşəli qaldığı bir vaxtda bu adamabənzər adamların hamısı bayram təntənəsində dingildəşirdi, yırğalanırdı. Çünki Xəlvət Rəhim də paqonlarını taxmış kimi, gurultulu-amiran səslə "Səməd Məddəd oğlu Əmirlinin çox açıq şəkildə nümayiş etdirdiyi siyasi qiddəsinə və cinayətin şahidlərinə" ad və fəmilialarını dey-dəy, Piylisinin əlindəki dəftərlə siyahı yazdırırdı. Gülənovun qoşa ovcunda isə "naruçnik" işlədayırdı. Səməd nəfəsini dərmədən, bu dəfə birbaşa Gülənovun üstün yeriyib, əllərini irəli uzatdı.

- İşimin ikinci qismini də qurtardım. Taxa bilərsən naruçnikini, Xaş nəçennik! Gülənov təhqir cüzi həmmiyyəti də vermədi.

- Hə, indi doğrudan da taxmaq olar, eşq dəlisi!

Bircə an sonra Gülənovu yerdə - Səmədin dizinin altında, "naruçnik"i isə "nəçənniynin" özünün biləkliərində görəndə Bezobraziyə tərtibatının işarələr - əmrərlə tabe cəmədəkləri tamam hərəkətsiz qalıb qurudular.

Səmədin hərəkətlərində isə ildırım sürəti vardı. "Naruçnik"in zəncirində yapışib, yüz kiloluq xaş bədəni sürüyüb, Gülənovun öz maşınına tulladı. Şofer də məhlə milisionerlərindəndi: Gülənoğlu Molla Gülənə

oxşayırdı. Bir az bundan əvvəl Xaşın özünün işarəsi ilə motoru işə salıb hazır dayanmışdı ki, "Dölini birbaşa dölloxanaya" aparsın. İşə tırsın görünmə sözün əsl mənasında gözəlri kəlləsinə çıxdı. Səmədin heybətlə bağirtəsi şoferin olan-qalan aqlını da aldı:

- Sür, köpəyöglü! Rədd elə Xaşınızı burdan! Yoxsa, özüm sürürəm, aparıb meşənin fızılılığına tulluyaram, çaqqallara yem olar, sabah bağırsaqlarını yığarsınız kol-kosun arasından! Rədd ol burdan!

Təklirlərdən tükürpədən vıyılı qopdu. Geriyə, yanlara toz-duman və yanacaq rezin qoxusu yayıldı. Maşın meydana yeri-üyrü qara izlər sala-sala, qıjılı, gurultu ilə uzaqlaşdı.

Xəlvətdə Qıllı Çax-çuxa doğru, məhlə milisionerləri isə maşının ardınca getdilər.

Nə Abıdan, Təftişdən, o biri Qəlyanlılardan, nə də cəməatdan səs-səmir çıxırdı. Bayaq Abı ayağa qalxıb qocalarla birlikdə irəliləyəndə, Səməd ağ daş binanın həyətinə ki xançal əhvalatını və Seyid kişinin qonaq evinin həyətinə ki nitqi xatırlamışdı və Abı irəliləyəndə məhz xançal əhvalatına və o nitqə bənzər bir şey olacağını zənn etmişdi. Əmma Abı susurdu. Hədislə gözəlilmədən və elə sürətlə olmuşdu ki, nə baş verdiyini hələ heç kəs dərk edə bilmirdi.

Belə bir vəziyyətdə Səməd yenə də nəfəsini dərməmiş, bayaqkı ağ-bəniz, qaraqas, qaragöz qızı - Müşərəff Mirbağır qızı Bağırını çağırırdı:

- Müşərəff... bura zəhmət çək.

Qızı çağırırdı, əmma o yenə bədbəxt ailənin - Qarısqə qarı ilə gəlirlərinin, nəvələrinin havada şəklini görürdü.

Müşərəff vahimlənmişdi. Atası - Mirbağır müəllim də narahat olmuşdu, yenə də dodaqaltı, "Vay, vay! Bu nədi, bu nədi?!" - deyirdi.

Səməd üst-başını düzəltdi. Əllərini daraqlayıb, gombulların dırnaqları altında yaymalanan qandan, tərindən, toz-torpaqdan bərkimiş saçını alından dala apardı, boynuna tökülən qana bulanmış ovucclarını çirklə yayığı ilə qurulayıb, Müşərəffə tən pindi:

- Dedim bura zəhmət çək! Yemiyəcəm səni!

Qız torəddüdə, ağır-ağır yaxınlaşdı. Nazik aypara qaşlarını və kirpiklərini titrədən-titrədən Səmədə baxdı, əmma bu qorxunc adamın gözərində nə gördü, dərhəl dirçəldi.

Səməd özü də ürək-dirək verdi:

- Qorxma məndən, - dedi, - pis niyyətim yoxdu. Mən pislikə pisəm... De görüm... Sən bilirsənmi ki, o qarının haqqını verdim sənə?!

Atan başa düşür bunu, məncə. Sən özün də görk...

Müşərrəfin ağca üzü pörtüdü. Aypara qaşlar gərildi.

- Qannın?!. Xeyr!.. öz zəhmət haqqımı almışam mən. Yüz kilo pambıq yığmışam!.. Hələ bir az da artıqdı. Düz çəkəndi o kişi!.. Günorta hamı tənffüs çıxanda mən çıxmadım. Özüm söz vermişdim ki, yüz əlli kilo yığacam. Azı yüz iyirmi, yüz otuz kilo pambıq var orda.

Bildir də belə işlədim mən burda, təşəkkürnamə aldım... - Qızın nazik, hissiyatlı dodaqları cəvə kimi qayrıyırdı. - Atamı qarışdırma bura! Bizim ailədə heç kəs heç kəsin işinə qarışmır!"

Səbirsizlikdən, az qaldı ki, Səməd Əlini o nazik dodaqların üstünə bassın.

- Çalış artıq söz danışma, Müşərrəf. Sualıma cavab ver. Neçənci sinifdə oxuyursan?

Müşərrəf heç nə anlamırdı.

- Onuncuya keçmişəm. Necə ki?

- İnstitutda gedəcəksən?

- Darülfünuna gedəcəm. Sergey Mironoviç Kirov¹ adına Dövlət Darülfünuna. Filologiya fakultosinə girəcəm. Necə ki?!

- Gırə bilmirəcəksən, Müşərrəf. Əgər atan doğrudan da sənin işlərinə qarışmırsa, qəbul imtahanmda keçiləcəksən!

Müşərrəfin pörtmüş üzündə ağ ləkələr əmələ gəlmişdi. Qız dönüb yoldaşlarına baxdı.

- Bu nə danışır?!

Qarışqa qarılığınların, nəvələrinin havada şəklinə Mirbağır müəllim Muradovanın qaraltıları qarışdı. Səməd Əlini qızın çiyinə toxundurdu.

- Maarif müdiri bilir mən nə deyirəm. Rayonda özü bu barədə danışib. Sultan Əmirli kimi nüfuzlu yoldaşnan döşləşib. Xahiş edərkən, köhnə, təcrübəli tədris müəssisi kimi izah elosin, başa salsın qızını, görək niyə keçiləcəksən.

Mirbağır müəllim duruxmuşdu. Xahişi eşidəndə ortasını fırladıb Muradovaya baxdı:

- İzaha ehtiyac varmı?! Bu nədi belə?! İzahat vaxtıdır?!

Muradova dilənmirdi. Səməd təkidlə: - Rayonda danışdığınızı danışın! - deyəndə Mirbağır müəllim Səməddə Muradovanın arasında fırfıra kimi fırlandı.

¹1934-cü ildə Kirov öldürüldəndən sonra onun adına şəhər və müəssisələrin sayı-hesabı yox idi. Azərbaycan Dövlət Universitetində Kirovun heç bir aidiyyəti yox idi.

- Rayonumuzda maarif-mədəniyyət işlərinə baxan raykom katibi dayanıb burda... Mənim danışdığım orda qaldı. Hamı şahiddi, Sultan Əmirli yoldaş nə kökə saldı məni. O barədə bir də danışmaq istəmirəm, yoldaş Səməd. Bu gün vəziyyət də başqadı, tıbb də.

Səmədin səsi sərtləşdi:

- Tıbb?! Tıbb olunur ki, kolxozçunun təminatına buraxılan pulu yığma kəndlərdən cəlb olunanlar aparsınlar?!

Müşərrəf necə portmüştü, Mirbağır müəllim də eləcə pörtüdü:

- Sultan Əmirli yoldaş qayıdanda ondan soruş. Bu işlərin hamısı onun göstərişidi. Qarışqa qarılı gəlinlərinin və nəvələrinin şəklini qırmızı tuf daş binanın foyesindəki adamların qaraltıları qarışdı. Səməd pırpız qaşlar altında əzabla dolu boz-ala gözləri gördü. Səsi endi, həttə titrəyən kimi oldu:

- Sultan Əmirli nə vaxt, harda, kimə göstəriş verib ki, o pul qırılan diviziyada qırılanların uşaqlarına yox, şəhər məktəbiyyənin dəmir yol məktəbinin şagirdlərinə paylansın?!

Mirbağır müəllim yenə duruxdu. Şalvarının cibində nə baş yayılışısayığı böyük dösməl çıxardıb buxağını, boğazını sildi. Gözünün biri Muradovada, biri Səməddə idi.

- Başa düşmürəm, sən nə istəyirsən məndən. Tutaq ki, izah elədim, Müşərrəf də bildi ki, tədris proqramı alayımçıq keçiləndə şagirdin biliyi də alayımçıq olur. Bu il AMİ-yə¹ göndərdiyimiz uşaqlardan soruşublar: "Üzvi kimyadan müəlliminiz kimdi?", uşaqlar bilməyiblər üzvi kimya nə olan şeydi. Çünki keçən il noyabrın axırınacan pambıqda qalmışdılar, dekabrda da suşilkalarda² qoza atılmışdılar. Yanvarda tədris müdiriyyənin kimya müəllimləri yığışdılar maarit şöbəsinə, dedilər qeyri-üzvi kimyanı zoran çatdırırıq, üzvi kimyaya vaxt qalmır...

Qısa, "Kamal attestat"larında üzvi kimyadan qiymət yazmadıq. Nazirlikdən bir axmaq inspektor qışqırdı, bağırdı ki, "tədris proqramını pozduğunuza görə hamınıza töhmət verdirəcəm". Məcbur elədi bizi, yazdırdı qiyməti. Axırı, AMİ-dən uşaqlarımız kor qız kimi qayıtdılar.

Burdakı onuncuların aqibəti də elə olacaq. Bu da izahat! Nə çıxar mə-

¹"Tibb institutu" da dilə rus təbiri ("AMİ" - Azerbaydjanskiy meditsinskiy institut) daxil olmuşdu.

² Havalər soyuqlaşandan sonra açılmayan qozaları kollardan dərib "suşılka"larda (soba - "peç" istisində) açdılar.

nim bu izahatımdan?! Rayonda o cür danışdıgıma gör möhtərləm min yaxanı Gülnovun lin verdi! Bu yaşında, iyirmi ilin maarif işçisi, şəhərin küçələrində özüm qapı-qapı düşdüm, uşaq yığdım! Bugünkü danışığıma gör də möhtərləm omin, şübhə siz, özü yapışacaq yaxamdan ki, məktəblilərin əhval-ruhiyyəsinə pis təsir eləmişin! Başa düşmürəm, sən özün nə cavab verəcəksən ona!

Çal, pırpız qaşlar altında əzabla dolu boz-ala gözlərlə Qarışqa qarının, gələnlərinin, nəvələrinin şəkli rindən başqa, Səmədin nəzərində tək bir nəfərin - Muradovanın qaraltısı qaldı.

- İndi Muradova yoldaşadı sözüm... İcaz ver sənə elqızı kimi danışım, Məleykə bacı... Bayaqdan baxıram. Susursan. Raykomun təlimatçısı Əlişib-vuruşur ki, kolxozda bu dözümləz vəziyyəti birtəhər düzəltsin, katib heç münasibətini də bildirmir. Niyə, Məleykə?! Mən hiss eləyirəm, susmağın, ləblətt, boş-boşuna deyil. Baxışında soyuqluq görürəm. Laqeydlilik, yox, məhz soyuqluq! İncimə məndən, elə bil ocaq sönmə, külü qalıb. Hamı məşhur "Diapozonlu Muradova?!" Yalvarıram, incimə sözündən! Mən səndən kömək umuram. Bu rayonun üç katibindən birisin. Rayonumuzda on yeddi təsərrüfat başsız qalıb. General Persin bircə gündə təyin elədiyi Bezobraziyə toxumları hakimdirlər hər yerdə. Elimiz-obamıza ürəyi yanan adamlardan, Qılınc Qurbandan, Təftiş Abbasdan eşitdiklərimə görə, cəmaətə sındırıblar hər yerdə. Bu cinayəti törədənlər mühakimə olunurlar. Əlaltıları hələ fəaliyyət göstərirlər. Stalini, Mirqəzəbi, Persi pisləyirlər, Sultan Əmirlini "Mirqəzəb qalıb gələnin Kişi" adlandırırlar, Sultan Əmirlinin özünü istinad eləyir-eləyir cəmaətə rəzil kökünə salıb, rayonu özülündən sarsıdırlar. Belə vəziyyətdə susmaq olarmı, Məleykə bacı?! Mayda "Şəxsiyyətə pərəstiş" məktubu oxunanda Sultan Əmirliyə narazı danışmışan. "Administrativ tədbirləri"ni pisləmişin. Bəs burdakı bu "cəza tədbiri"ni münasibətini niyə bildirməmişin?! Sultan Əmirli məcburiyyət qarşısında, kəndardan işçi qüvvəsi cəlb eləyirsə, bu o deməkdir ki, yerli camaat daha da rəziləşməlidir?! Xahiş edirəm, susma, bacım!

Nəlbəki gözlər açılib Səməddə dikildi.

- Yoldaş Səməddə.. Biz bura mitinqə yığılmamışıq! Kəndardan cəlb olunan işçi qüvvəsinin kolxozlara zərəri haqqında da, yığım kompaniyası müddətində məktəblərdə yuxarı siniflərin bağlanmasının maarifə, mədəniyyətə zərəri haqqında da çox danışmışıq. Düzdür! Şəxsən mən maarif müdirinin fikrinə şürik çıxmışam və raykomun bürosunda öz

şəxsi rəyimi tamamilə açıq bildirmişəm. Nəzərinizə çatdırıram ki, bizim şəxsi rəylərimiz şəxsi rəy olaraq qalır. Pambığı "sürütlə, itkisiz yağmaq" haqqında göstəriş Moskvadan verilib bizim Mərkəzi Komitəyə. Yəni Sovetlər İttifaqı adlanan dövlətin mənafeyi güdülməlidir burda, yoldaş Səməd! Budu əsas məsələ! İşə atıb alverən qaçanlara qarşı cəza tədbiri də, məktəblilərin zəhməthaqqı paylanması da kolxozun rəhbərliyi ilə milis rəisinin Mərkəzdən göstəriş diqqətlərinin nəticəsidir! Qonşularınız Tahirli də belə nəticə çıxarılıb, Qurbanlıda da. Tahirli də maldarlıq texnikumunun tələbələrinin gündəlik zəhməthaqqı verilib. Orda bu tədbirə etiraz edən yoxdur. Qurbanlıda şəhər fəallarının ailələrindən cəlb olunanlara gündəlik zəhməthaqqı verilib. Orda da etiraz edən yoxdur. Təki siz, partiya işçisi, Mərkəzi Komitənin göstərişinə qarşı çıxırsınız. Özü də belə kobud şəkildə! Səbəblərini dedilər burda. Sizin səbəbləriniz pozulub, yoldaş Səməd! Aldığım məlumatlara görə və burda öz gözümlə gördüklərim əsasən deyərəm ki, partiya işçisinin yaraşmayan nalayiq hərəkətlər edirsiniz. Adamlarla partiya etikası çərçivəsində danışmaq, qüvvələri səfərbərliyə alıb, bütün imkanlardan istifadə yolu ilə yığıcı təşkil etmək vəzifəsi, şəxsi hisslərinizi ictimai işə qatışdırıb dava salırsınız! Sovet adamları arasında düşmənçilik törədirsiz! Dövlətlə xəbərdarlıq olunduğuna baxmayaraq, bir-birinin ardınca adam döyürsünüz! Sizi məsuliyətə cəlb edən milis rəisini vəzifə başında yıxıb sürüyüb, dözülməz zorakılıqla iş üstündən qovursunuz! Bütün bunlardan sonra işə məni öz biabırçı işlərinizə şürik çıxarmaq istəyirsiniz?!. Siz nə deyim? Necə yəni "bacı?!" Nə vaxtdan bacınız olmuşam sizin?! Kommunist partiyasının rəsmi işçisiyəm mən! Və rəsmi surətdə bildirirəm ki, səbəbləri bu dərəcədə pozulmuş adamın belə şəraitdə işləməyi qeyri-mümkündür. Siz çox ciddi xəstəsiniz, yoldaş Səməd! Əgər xəstəliyinizi başa düşürsünüzsə, raykoma ərizə yazın, təhkimçilikdən imtina edin! Onsuz da bu hərəkətlərinizin çox pis nəticələri olacaq. Xəstəliyinizi etiraf etsəniz, həmm prokurorluq xətti ilə, həmm də partiya xətti ilə müəyyən güzəştə gedə bilərsiniz. Başqa sözüm yoxdur sizə. Yalnız bunu əlavə etməliyəm ki, mənim adımın yanında "diapozon" sözü raykomun divarları arasında zarafatla işlənir. Siz həttə bu incəliyi anlamaqdan da məhrumsunuz!

Qarışqa qarı Səmədin qucağında idi. Sol qolunun üstündə sinəsinə sıxmışdı. Titrəyən-titrəyən, hıçqıra-hıçqıra uşaq kimi ağlayan qarı ilə birlikdə özü də hönkürməyə hazırdı. Əmma gözünün yaşı yox, yenə də od

dolmuşdu. Qarının calağ-calağ əski-üsküdün ibarət şalını, qoftasını, corabın altındakı gön parçalarını göstər-göstər Muradovanın üstün getdi:

- Budu mənim anladığım! Mən bunun xəstəsiyəm! Bunun o sızıldeşən nəvələrinin, o göynəyin gələnlərinin xəstəsiyəm! Divar dibində oturub gəlməyən quru çörək gözünə Kətyə İbrahimin xəstəsiyəm!

Qırılan diviziyada qırılanların arvadlarının, övladlarının xəstəsiyəm! Səkkiz qıznan on iki yetim böyüdən Ayrıca bacının xəstəsiyəm! Əgər bunları görmürsənsə, bunların qeydini qalmırsansa, mən səni nənənin raykom katibi, heç insan da saymıram! Diapozonunuz partiya instruksiyalarından kənara çıxmır, diapozonsuz Məleykə! Bu Bezobraziyə qazanında çox adam şikəst olub. Sən kimi şikəsti birinci dəfə görürəm. Katib deyilsən, protokolsan sən!.. Qadın deyilsən, buzsan!.. Gözlə deyilsən, idbarsan!..

Sönmüş ocaq dedim mən sən! Elə sönmüsən, külün də qalmayıb! Mən isə yanıram! Nə qəddər ki, yanıram, bu Bezobraziyə tərtibatlarını, gizlin "rabotnik"ləri, mikroilanları yandıracam alovumda! Yaşamağa haqqı olanlara işıq saçacam!.. Raykoma Ərizə yazmıyacam. Raykomun tribunasına qalxacam, insanlıqdan məhrum qadın çinovnik haqqında danışacam! Get burdan! Bir də ayağın dəyməsin Qonaqlıya! Qancıq!

Muradovanı elə bil ilan çaldı; dik atıldı, rəngi ağardı.

Səməd hiss etdi ki, bu dərcəli sərətiyinin üzərində əmisinin nüfuzu da vardı. Çünki katib zənnən titrəyib, cavab qaytara bilməyib, maşına doğru yönəlmişdi.

Səməd "Pobeda"nın ardınca da baxmadı. Qan qucağında, qapan-tərəzinin yanına qayıtdı. Dumağ piy üzlü Piylini saqqız kötüyünün üstündə oturdub, özəri "ambulatoriya stolu"nın dövrəsində dayanıb pul sayan Qəlyanlıların arasından ləlini uzadıb bir dəstə yüzlük - min manat götürdü.

- Belə şeylərin sənənin yaran sağlamaz, a qarı. Hələlik al bunu. Bölünməz fondun hesabına yazarlar, - deyib pulu əski-üskü qoftanın qoynuna saldı...

* * *

Anbarın qabağında, Təftiş Məhsün kişinin asdıqları "yel fanarları"nın işığında hadisə bununla qurtarmadı. Hadisənin iki əsas nəticəsi oldu.

Birinci nəticə budur ki, Səməd "kürünüb atılmalı"ları doğrudan da kürüyüb, camaatın hüququnu özünə qaytardı.

İkinci nəticəsi isə budur ki, pambıq çəkilişindən sonra təcili "vedomost"la pul paylananda Torksin birdən şığıyıb, Təftişin "seyf"indən möhürü dartışdırdı:

- Bura ver! Sən gəzdirmiyəcəksən bunu! Məndə dimiz gəzdirəcəyəm!

Neçə il gözləmişik biz onun yolunu?!

Təftiş nəinki möhürü verdi, üstəlik, Əlinin ikisini də yuxarı qaldırıb: - Məndə mən bir dəfə iyirminci ildə, ikinci dəfə otuzuncu ildə səs vermişəm. Bir də indi verirəm. Kim Torksinin təklifiyən razıdı, Əlini qaldırsın, - dedi və Təftiş həllo sözünü qurtarmamış, Qəlyanlılardan başlamış Qarışqa qarının quru-taqqanaq nəvələrinə qədərlə, bütün Qonaqlılar sevinclənən və kədərdən qəhərlənən-qəhərlənən Əllərini qaldırıb, beləliklə, "avariya" günündən yeddi il səkkiz ay sonra sədr Məddin "Bircə bala"sının simasında sədr Məddin yenidən səs verilir və Səməd cəmisə bir neçə dəqiqə çəkkən qeyri-adi iclasda belə gözlənilmədən kolxoz sədri seçildi.

11

Xızr Abının müəmmalı pərtiliyi nəzərə alınmasa, qəlib Ətrafında hamının, həttə Qarışqa qarının da dirçəldiyini, ümumi şadlıq, vəcd hökm sürdüyünə baxmayaraq, Səməd özü Əldən-ayaqdan düşmüşdü, yəqin ki, içəri boş olmayan çadıra gedib dincəlməyi ehtiyac duyurdu. Əmma hardasa nəsləri və Qurban Əminin "Qorxmayın! Qorxmayın! Sultan özü gəlir", - dediyini eşidəndə bəddəni tarıma çəkildi.

- Torksin! Qara Zal! Sarı Zal! Qızlı, oğlanlı, hamı dalımca gəlsin.

Əlzoğlunun evinə getməliyik. Hamılıqla! Gəlin! Əlzoğlunun evinə!

Həç kəs görmürdü ki, enləri ilə uzunları tən gəlişi dərəcədə iki kök qadın qaranlıqda biri-birindən xeyli aralı dayanıb Səmədin son sözlərini eşidəndən sonra, hər ikisi eyni iti addımlarla işığa çıxdılar. Gülbəniz Səmədin bir qulağına:

- Neynirsən sən, a canım-ciyyərim?! O cırdığın məktubda bədbəxt bacım dön-dön yazmışdı sənə ki, Sultan adında adamdan züryəti olmayacaq, - deyəndə, Şənbə Səmədin o biri qulağına: - Cəmaətə niyə yığırsan ora?! Bilmirsənmi ki, o uşağı daha saxlamaz qarında?! - dedi.

Səməd mat-məttül Gülbənin enənib, krem yaxılmaqdan ağarmış üzünü, gah da Şənbənin pırlımış yanaqlarına baxırdı: cəmi üç nəfərin - Sultanla qardaşoğlunun və Müslümün arasında olan söhbəti bunlar hardan bilirdilər, doğrudanmı o məktubu Gülgəz özü yazmışdı və uşaq söhbəti də ordandı?!

Səməd bu iki nəfər yad ikən məhrəm, məhrəm ikən yad qadının arasından çıxıb, bir də qışqırdı:

- Torksin! Eşitmədinmi nə dedim?! Gülgəzin yanına getməliyik! İş var!

Belə qəfil, gözəl nilməz, qərib sözərdən, ılıttı, çaşmayan, tutulmayan qalmadı. Yalnız Səməd meydandan xeyli aralanandan sonra Torksin: - O boş söz deyirmi? Lazım olmasa çağırarmı bizi? - deyib Səmədin ardınca yüyürəndə başqaları da tərpnədilər.

* * *

Gülgəz qalın, hündür çəpər arxasında, evin sol səmtindəki çardağın altında, boz kilim üstündə dizlərini qucaqlayıb oturmuşdu. Ocağın alovu tən-tən qızıqıb, qara, yığcam qazanın altından atıla-atıla həyəti az-maz işıqlandırır. O tutqun işıqda, cığaları qaşlarının üstünə sallanmış, zərif, doğma sifəti, qayırarlığı, gözəlliyi uzaqdan da sezişən gözəli görür-görünür, Səməd iti, qulac addımlarının öz-özünü yavaşdığını, hələ Bakıda rülun-sükanın arxasına keçdiyi dəqiqədən başlayaraq beynində dolandırıldığı sözlərin yoxa çıxdığını duyub, hələtrafındakı cavanları heyrətləndirən sarsıntı ilə dayanıb, başını sağ çiyininə yiyib, yazıqlaşdı, məzlumlaşdı. Heç kəs, o cümlədən Səməd özü də bilmədi ki, belə ləngiməyi arxadan tələyin hökmü ilə gələn Xızr Abının özünü yetirib dəstənin qabağına keçməsinə səbəb oldu.

Abının gözəli geniş açılıb Səmədin, sonra sağ-solundakı cavanların, qızların üzərində gəzdi. Səməd qəzəb gurtadı:

- Deyir görüm məhbəbbət nə deməkdi?!

Qızlar oyan-buyana baxdılar. Cavanlardan bir-ikisi pıqqıladaşdı. Sonra hamı Səməd baxdı, hamısı çaşqınlaşdı.

Səməd özü isə, baş çiyininə yiyib, həmin məzlum, yazıq görkəmdə susurdu.

Abı başdan-ayağa müəmma idi.

- Əlsgərin damında dərs keçibsiniz hamınız. Səməddən başqa...

"Mövlud keçirmək", peyğəmbər Əley səlimin əsli-nəslə haqqında danışmaq ixtiyarı alıbsınız. Peyğəmbərin rütbəsi barədə sual verirəm.

Səsiniz niyə batub?!

Birinci yenə Torksin dilləndi:

- Yeridimi, baba?! Səmədin vacib sözü var Gülgəz. İstəyirsən sən də gedək.

Abı daha da sərtləşdi:

- Səməd deyib sözünü! Artıq danışmaq nəyə lazımdı?! Səməd qamətini düzəldib, fikrini toplamağa çalışdı.

- Mən heç nə deməmişəm... Abı əlini çadır səmtinə uzatdı.

- O yuvaları dağılan qaranquşların civiltiləri də eşidilir bu həyətdə.

Axşam quyunun üstündə sən o cür danışanda eşidilməyibmi burda?!. Sus indi sən! Hünər göstərüb aləmi çaxnaşdırıbsan! Bir çaxnaşma da burda salacaqsan?! Tanıdırsanmı Əlzoğlunu?! Xəstəxanadan çıxarıb gətirib salarlar üstünə, böhtan çirkabında batarsan. Bildin?!. Cavanlara sual verdim. Cavablarına qulaq as sən bunların, gör nə deyirlər... Niyə dillənmirsiniz, bala? Necə yəni "yeridirmi?!" Xızr Abı yersiz danışar?!

Cavab ver sualıma! Təzəlikcən dil çıxardıbsan. Danış da!

Torksin, bir gözü Səməddə, bir gözü Abıda:

- "Məhəbbət" rütbədi, - dedi - İndiki dilimizdə təhrif olunub. Əslində cəmi Bağların, Odunların rütbələrindəndən biridi. Odun əsli Bağ-Həməddə (Vahid həqiqət Bağı). Təhrif dillərdə "Mühəmməd", "Mühəmməd", "Məhəmməd" və sair müxtəlif sözlərə çevrilib. "Muhəbbət", "Möhəbbət", "Məhəbbət" sözləri də peyğəmbər Əley səlimin Bağ-Həməddə rütbəsində azıb təhrif olunub. Hər hansı bir insan Saf Ağ Elminin əsasını mənimsəyib Odun - Həqiqət işığı olursa, eyni zamanda Bağ-Həməddə (Vahid Həqiqət Bağı) olub, Odun - Həqiqətin köməyi ilə insanı insana bağlayır. Həqiqəti bilən insan Həqiqəti bilən insana bağlananda isə, eyni zamanda Əley - Uca ələ, yəni ələyə - "əlləyə" bağlanır.

Budur məhəbbət, baba!

Həqiqətdə xəbərsiz insanın "məhəbbət"i təhrif sözdü, təhrif mənadı, yalnız hissiyyətə, başqa sözlə, şəhvetə bağlandığına görə, şəhvet hissi öldündə təhrif "məhəbbət" də ölür. Bu deyilənə görə əlavə olunmalıdır: ələyə - "Allah" Ey Sarımız bizi həqiqətdə xəbərsiz insan "məhəbbət"ində qorusun!

Torksin gözünü Səməddən çəkəndən, gərginlikdən, qəhərdən boğula-boğula udqunda.

Abının gözünü də Səməddən idi.

- Eşitdin?! Dərk elədin?! O çardağın altında oturan bədbəxtimiz az-çox məlumdu bu həqiqətlər. Sultandan dərs alıb bu dörd ayda. Sultanın Övladını bətinə qovmaz o, oğul! Bu barədə Sultana da düz deməyiblər, səni də. Həm orda - Bakıda başını yeyiblər sənin. O şofer düz adam deyil. Burda da iki zənn deyib səni bu barədə. Mən məlumdu bunun hamısı. Sultanın hələ dünyaya gəlməmiş züyyətin anası yox, başqalan qəsd eliyirlər. Bacarırsansa, bax elələndən qoru o bədbəxti. Təhqirlər, söz-söhbətlər dözməmir. Başa düşdünmü?! O cırdığın məktubu bu yazmayıb səni. Məktəbin arxivindən bunun "rus dili" dərsindən "diktant" dəfələrini tapıb Xaş nəçənnik, Şüşlidə oturub bunun xəttinə oxşada-oxşada, hırıldaşa-hırıldaşa yazıblar, insanı sözlə zəhərləmək, səbiləşdirib öldürmək kursu keçən o ilan zənni məcbur eləyiblər məktubu versin, görüşdürsün sizi, o yandan da Qudalı itlərini çağırırsın, şəklinizi çəksinlər bax o çardağın altında, qəzet verib ifşa eləsinlər:

"Zəmanəmizin Məcnunu Leylisindən qaçmır!" Plandı bu. KQB-də Xudiyevi xəlvəti vətəni Xalq Qudalovun şəxsi planıdır! İki zənnə tapşırıb bunun icrasını. Burdadılar ikisi də. Çox yaxşı tanıyırsan hər ikisini!

Ətrafında baş verən hadisələr çatmır səni, oğul! Çünki çox, çox təmizləni və sadələni! Bezobraziyenin nə iş gordüyünü bilmərsən. Sarı Zal səndən yaxşı görür Bezobraziyenin əməlini: Varisin başındadı hər şey deyir, o cür taraqqa-taraq vuruşmanın arasında qabağını kəsib başa salır səni, yəni başa düşmərsən kimsən, kim olmalısən!

Abı üzünü cavanlara tutdu.

- Aparın bunu, dərs deyin o çadırdadır.. Eşitdinmi, ey pak nadan?!

Dərs keçməlisən! Saf Ağ Varisi rütəsinə layiq olmalısən! Yoxsa, özünü də məhv eləyəcəksən, əmini də, bizi də və o dizlərini qucaqlayan xoşbəxt bədbəxti də! Bəli, xoşbəxtliyi də var onun. Vaxtı çatanda biləcəksən. Nə baxırsan üzüm?! Göy bax! Bu ayılı, ulduzlu Kainat miqyasında nə qodur bilmədiyən şeylər var! Bir dəfə Bağ Həmodun Öz sağlığında, iki yüz illik müharibənin lap başlanğıcındaca məhv eləyiblər bu Elmi. Yeddinci əsr. Bir dəfə Mənsur Hollacın zamanında – onuncu əsr qırıqlar alimlərimizi. Bir dəfə Firdovsinin zamanında! Bir dəfə Nizaminin zamanında! Bir dəfə Nəimi ilə Nəsimi bədbəxtlərimizin zamanında! Bir dəfə "Şeyx Səfi" dedikləri Şeyx Saf Ağın zamanında!

Bir dəfə onun oğlunun, bir dəfə də nəvəsi Şah İsmayılın zamanında! Bütün Kürreyi-Ərz deyilənin bəşəriyyəti məşğul olur bu işin ay yazıq Varis balam! Bu doqquzuncu dəfədi. Əla ƏySanmızın edamını da əlavə elədik, onuncu dəfədi! Saf Ağ Elminin minlərlə ad altında gizləndən milləti özü-özünə qılınc qaldırır indi! "Faraon" dedikləri Evrəy-Ünlərin zamanlarında Evrəy Odur bizimizin özlərini o dərdə nədənləşdiriblər ki, Ərəfləri - "ruh"ları birbaşa Od Ağ Üz Bağ Odur uçan Evrəy-Ünlərin hamısına mavzoley tikdirib, yanına da azuq qoyub guya Yerdə saxlayıblar. İndi cəmi Yer üzündə "Yevrey" düşmənin sayır Evrəy-Ünləri - "Faraon"ları. Niyə? Çünki İlan belə qandırır! "Misir" - Bağ Sarı tariximizi öyrənsən, görürsən ki, on bir dəfə yox, bəlkə yüz bir dəfə məhv eləyiblər Varislərimizi! Get öyrətsinlər! Get! Səməd quruyub qalmışdı.

- Abı!.. Abı, axı, mənim özünün sözünə gəlmişəm mən burda!

- Dedim Sultanı başdan çıxaranlar var! Sultanın yox, Müslümün sözünə gəlibsən! Daha doğrusu, Çax-çuxun!.. Tanıdın mı Müslüm Müslüm oğlunu?!

- Nə?! Nə dedin?! Müslüm bizimkidi, Abı!

- Təkrar eləyirəm: çox, çox sadəsən, uca nadansan, oğul! Bakıda tək ulduzla, mayor paqonuyla, burda qoşa ulduzla, polkovnik paqonuyla qabağına çıxan, kül-xınc elədiyin adamı tanıdırsan sən. Xalq deyil o!

Qudalı deyil! Yağır Məmmədlinin oğlu deyil! Xəlvət Rəhimin qardaşı oğlu deyil! On birinci ildə Səttar xan vurulandan sonra Yağrı aparıb Londonda, Romada - filanda saxlayıblar. Sonra Peterburqa göndəriliblər.

Sonra yenə Cənuba qayıtıblar. Bax onda Jal adında bir dul arvadla evləniriblər, arvadın Xudat adında oğlunu da "Xalq" adıyla yazdırıblar Yağrın üstə, olub Xalq Qudalı!.. Əslində heç Xudat da deyil! Heç o dul arvadın da oğlu deyil! Nikolay vaxtından, on yeddi yaşından göndərilib Azərbaycanca, burdan da göndərilib dul arvadın evinə... Aç gözünü, yenidən bax Xalq Qudalığa! Bütün Azərbaycan Mirqəzəbənin Pers bilir, bir də Sultannan mən bilirəm kimdi o. Eşitsən ki, sənə açıram, bax bu cəməatın gözünün qabağında gülləliyə mən! Sən də gülləliyə, Sultanın özünü də. O yekəlikdə, o təcürəddə qatil zır-zır ağlayır ki, "Yağır Məmmədlidi mənim atam! Kim uydurub bu avtobiografiyanı?!

Rəhim kişi doğma mənimdi mənim!.. İnənməz! Çünki Peterburqda Rəhimin Məmmədlinin qoşa şəklini veriliblər, bir-birinin kopyasıdır!

Odu ha, Rəhimin evinin divarında!.. Müslüm çox biləndi. Nəse duyub,

ya da nə sən bilir onun barəsində. Odu ki, öl deyində ölür, qal deyində qalır. Sən deyib: "Məktub yaz, verim bacıya, uşağına xəttər yetirməsin". Sultanın tapşırığı deyil bu! Çax-çuxun tapşırığıdır! Nəyinə lazımımımış elə bir məktub, Qurban soruşub. Açıq deyib ki, "Səməd əmisini vurandan sonra məhkəmədə işyayı-dəlil nə qədər çox olsa, bir o qədər yaxşı olar". Yəni Müslüm Gülgəzə yox, Çax-çuxa verməliydi sənənin məktubunu. Sultan da bilir bunu, Məhərrəm də. Sən elə bir şey eləməydin, Müslüm məktubu Çax-çuxa verəndə Məhərrəmin adamları almalıydılar Çax-çuxdan. Belə şeylər var, oğul!.. Elə xurd-xəşil süründü hara getdi, bilirən? Prokuror Sayılovnan həkim gözləyirmişlər Xəlvtin həyətinə. Çəkməsinin boğazından xançal çıxarıb, sinəsinin qanına bulayıb verib həkimə ki, "Bax bunnan öldürməyə istəyirdi mənə o dəli". Bildinmi hansı xançaldı?! Kim aparıb, necə aparıb əmiyin bağından o xançalı?! Necə olub ki, Bakıda Xalqın dizlərinin üstündə görübsən o xançalı?! Gör nələr eləyir Bezobraziyə!.. Ayıl, oğul! Yazıq Qurban lap cana doyub. Deyir "iki yerə bölünsəydim, yarım Bezobraziyəni izliyirdi, yarım da dəlimizin özünü!" Qılınc Qurban deyir ey bunu! Di get! Get! Aparın bunu o çadıra! Yəni qan axır başından. Sestranı çağırın. Acdı həmdə bu bədbəxt! Aparın!

Səməd yenə də gedə bilmədi. Necə deyirlər, dirigözlü ölmüşdü. Elə bu vəziyyətdə yenə nal səsləri və Qurban əminin xırıltısını eşitdi:

- Müslüm Səmədin dalınca gəlir. Çadırın qabağında gözləyir. Sultan zəng vurub ki, gedəsi olmadım, Səməd özü təcili gəlsin. Yoxsa, həbs eliyəcəklər... Mən sındım, Abı!.. Qılınc Qurban yoxdu daha.

Abının səsi də xırıldayırdı:

- Eşidirsən?! Eşidirsən?! Sındım! - dedi.

Sonra birdən yan tərəfə - ala qaralıqda qısıq duran Şənbəni görür-görməz atı onun üstünə sürdü. Şallaq iki dəfə şaqıldadı. Lap güllə kimi. Zərbənin biri Şənbənin sarı, nazik qofta altundan qabarmış sağ döşünə, o birisi sol döşünə dəymişdi. Şənbə titrəyib üzü üstə sərilirdi, qıvrılıb qaldı. Sonra iki şallaq şaqıltısı da eşidildi. Gülbəniz dözümlü imiş; qoşa əlləri ilə doşlarını sıxıb, ağrıdan gözlərini yumub, ayaq üstə qaldı.

Qılınc atın yüyənini geri burdu.

- Xudiyevdən qalıb bu. KQB-nin zənnlərini qoşa-qoşa işlədir!r!

At dəhşətli tər qoxusu yaya-yaya irəliləyən gəlib nəfəsi ilə Səmədin boynunu yandırdı və Səməd istər-istəməz geri dönüb, Qurban əminin sifətini də tər içində gördü.

- Sultan tək id el yir telefonda. Getmişin!

Araşqda xeyli sükut oldu. Sonra Səmədin heyri də dolu asta səsi eşidildi:

- Bura bax... Qılıncım, müəllimim, fəxrım... Necə yəni "Qılınc Qurban yoxdu daha?!" Bu quruluşun, hökumətin zibili çıxsada... Bezobraziye dünyanı götürsə də, sən öz dilində eşitmişəm və bütün varlığımın inanmışam ki, xalqa arxalanan adama zaval yoxdu! Sürgünlər, fəlakətlər, bilavasitə başçılıq eləyən Mirqəzəbənin bir yerdə, xalqın qanını içən casus oğlu casusun özünü həbs elətdirəcəm mən!..

Düzünü deyən görüm kimdi mənə kənddə ayırmağa çalışan?!

Yenə sükut oldu. Sonra yenə Qurban əmi xırıldadı:

- Getmişin!

Səməd də bir kəlmə:

- Getmişim! - deyib çəpərin arasından Ortayola çıxdı.

* * *

Cəmaat orda-burda, beşbir, üçbir, girin-girin dayanmışdı. Bürkü və səssizlik içində cırcırada cırlıtısından başqa Dam direktor əlsgər müəllimin deyintisini eşitməyən varda, o da hadisələrə laqeyd kimi hələ də elə o vəziyyətdə - dizlərini qucaqlayıb oturan Gülgəz ola bilirdi. Əmma əlsgər müəllimin deyintisi oraya - çəpərin arxasına da, yolun o biri tərəfində gur işığı yolu vuran həyətdə çatırdı:

- ...Rəhmətlik Məddə özü deyirdi ki, Elm düzəltməsə, bu dünyanın düzəlməyi qiyamət qaldı. Qudalılardan, üstəlik, hamısı paqonlu Güllənovlarnan kəlləşməyiniz nə xeyir verəcək siz?! Təzə sədrinizin hələ seçilməmişdən o cür görünmüş zorakılıqna Xaşın biləkliyinə naruçnik keçirməyi, sonra da iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanını o hala salmağı nə xeyir verəcək onun özünə, siz?! SeKa KPSS-dən Bakıya deyilib, Bakıdan da rayonlara deyilib ki, institut, texnikum, məktəb - filan, nə varsa, hamısı saxlansın, əli-ayağı tutanın hamısı yığma göndərsin. Sultan əmirli kimi kişi acıydı bu əmrin qabağında! Bu nə üsyandı belə qaldırırsınız?! Kim verir o pulu siz?! Həməncə Xaş nəçənnik, rayonun bütün milisini bura töküb almayacağı əlinizdən o paylanana?! Axşam Təftiş burda elə ağzını açanda demədimi ki, düz deyil bu xaraba?! Bir Səmədiniz – Məddə yox, beşi olsun, siz də

lap belə üçpara kənd - sovetliklərin qalxın ayağa, neyniyə bilirsiniz?!. Kağız üstündə qalıb bu hökumətin qanunları. Otuz dörd ildə, kolxozun boyunduruğu altında hələ başa düşməyibsiniz ki, Qılncı Qurbanların, Məddəd mirilərin, Təftiş Abbasların işi-məli otuzuncu illərdəni bəri addamayıb, Bezobraziyə hökm sürür hər yerdə?! Bizim arvadı da aparıblar o işıqlı həyətdə. "Bu Xalıq Qudalovun qanı, ekspertizada belədi, bu da xançalın üstündəki həmin qan! Podpişite, Sestra xanum!" Neyləsin indi "Sestra xanum?!" Məndə sübut eləmişəm prokuror Sayılova ki, evimin damında Əlavə astronomiya dərsi deyirəm uşaqlara, hələ də açıq saxlayır "sledstvennoye delo"mu! Sestra da qol çəkməsin, o "zaklyuçeniye"yə, nə olar?! Mənim xeyrimi niyə şərtdə döndərsiniz, ay istəkli şagirdlərim?! Kəfəni boğazıma dolayıb Elm öyrədirəm ki, siz də öz balalarınıza öyrədin, unudulmasın həqiqətimiz, bu Rus deyilənin Divdəni yaxamız qurtarsa, imkan daxilində dirildək millətimizi. Elmlilər də eyniyənin o Bezobraziyə xadimləri kimi, şor - zor yoluna düşsələr, nə olar millətin axırı, ay əzizlərim?!

Səməd yaxınlığında Ələsgər müəllimin gözəlində yaş gördü. Əmma yumşalmadı.

- Bura bax, Ələsgər müəllim!.. Bayaq Xızr Abı sual verdi orda cavanlara. Torksinə danışdırdı. Belə çıxdı ki, şeyx babamın, şeyx Əmilərimin Elmi olmasa, insan insana bağlanmaz, həyat, yaşayış olmaz... O böyük hərfliyənin yazılan dilin böyük hərfliyənin yazılan Elminə laqeyd deyiləm mən. Abı çox danışdı, mənə də maraqlandırdı. Atamın vəsiyyətinə də laqeyd deyiləm. Əmma sualım var: Bayaq Abı beş-on dəqiqənin içində cəmi tamamilə aydın danışdı bu Elmin tarixini! "Faraon"ların - Evləyənlərin zamanından bu günə cəmi asıb-kəsiblər alimlərimizi. Bundan nə nəticə çıxarırsınız?! Məni bu torpağa, bu xalqa bağlayan Saf Ağ elmidə?! Üzr istəmirəm kobudluğuma görə, nə deməqoqluq eləyirsiniz burda?! Bu nə təbliğatdı aparırsınız?! Arvadınız qol çəkib, o "zaklyuçeniye"yə, özünüz də ona mane olmamısınızsa, əksinə, o işıqlı həyətdən çıxıb bu qaranlıqda yaşayanları da acizliyə, köllüyə çağırırsınızsa, nə ad vermək olar buna?! Abının danışdığı tarix təkrar olunmurmu?! Adınız Dam direktor, gizlin alim, özünüz kimsiniz?! Bezobraziyə qulu! Aciz! Rəzil, gözü yaşlı bir ziyalı! Bu yaş nədi axı gözünüzdə?! Kişi deyilsiniz?!

Ələsgər müəllimin rəngi heç vaxt dəyişməyən arıq-quru çopur üzünü qızırtı gəlirdi, çopurları, əksinə, ağardı.

- Kişilik mərdlikdən yox, əqli kamillikdən ölçülməli idi, bala. Axır vaxtlar Qılıncınız da dərk eləyib bunu. Çürük Aşığa "Koroğlunun qocalığı"nı oxutdurur: "Tüfəng çıxdı, mərdlik getdi, ay haray!.." Cavanlar gülürlər sənə Qılıncına: "Tüfəng deyilmi sənə mərdliyin?!" Deyir:

"Mənim tüfəngimin qundağında yazı varıydı: qalx ey lənətlə damğalanmış ac və çıplaq məzlum dünya!" Deyirlər: "Ac və çıplaq dünya ayağa qalxdı, nəticəsi nə oldu?!" Ağlayır Qılıncınız! Bax belə, bu bədbəxt müəllimin kimi açıq-aşkar göz yaşı tökür. Acizdi "Ədalət mücəssəməsi" Qılınc Qurban ədalətsizliyin qarşısında! Yeni Lenin ol, yeni Oktyabr inqilabı elə, dağıt dünyanı təzədən qur, nə olacaq?! Həmincə ədalətsiz dünya yaranacaq! Elmsiz, yırtıcı cəhalət dünyası!.. Sən qarışma bu camaatın işinə! Bir zamanə gözləyirik biz. Uzaqda deyil o zamanə!

Ola bilər hətta biz də görəcəyik! Danışma! Çıx get burdan.

Səmədin beyni tutuldu. Heç nə, heç nə danışa bilmədi. Müslüm məşını lap səssiz-səmirsiz sürüb, böyründə saxlamışdı. Qəhərli-qəhərli:

- Getməsən öləcək!.. Getməsən öləcək! - deyirdi.

Kainat Sakinləri

1

...O gecə olduğu kimi, Sultan yenə həmin balkonda, həmin vəziyyətdə, islahat yaylıq alnında, arxası üstə döşəli, asta-asta inildəyirdi.

Səməd bir xeyli hərəkətsiz, iniltini dinləyib, nəhayət, dözmədi:

- Görəsən dünyada bu cür yatan ikinci bir insan varmı!.. Mən təzə-təzə qanıram bu iniltinin səbəbini... Oyan, ay əmi! Oyan, qurbanın olum!

Sultan gözlərini açıb, eynilə Səmədin rayon mehmanxanasındakı halı kimi bir hal keçirib, sonra ağır-ağır dikəldi.

- Bilirdim gələcəksən... Məndən nigaran olma, yaxşıyam, - deyib, böyründəki "padnos"a işarə elədi. - Hər halda "dirilik suyu"na ehtiyacım yoxdu. Sərin pivəyə əşədd ehtiyacım var. Saat neçədi?

Səmədin qolundakı sarı şüşəli, köhnə "Pobeda" saatının axırıncı dəfə nə vaxt qurulduğu məlum deyildi. Müslüm öz qolundakı "Pobeda"nı göstərdi.

- Səkkiz?! - Sultan heyrətlə qaşlarını dartdı. - Paatonnan! Səkkizcə saat köpmüşəm! Qalxın, qalxm! Axşam iclası qurtardı. Məhər-

rəmnin əlaqəmi bərpa eləyib bax bu quşburun kapitan Müslüm Müslüm oğlu Müslüm! Gəlməli idi professorun. Əmma mən hələ heç nə eləməmişəm. Dolma bükmüşdük. Batdı dolma!.. Uşaqları bağdadı. Mən gələndə çağırtdırmaq istəyirdi. Qoymadım ki, üç-dörd gün ikilikdə qalacaq, bir az iş görək bu bədbəxt millətin xeyrinə... Yaxşı, neyniyək indi, əlharaylığı nə düzəldək? - Sultan cəld yönəlib, balkonun uzaq kücündə "xolodilnik"i açdı. - Ə, Müslüm oğlu, gəl sən də bax görüm, neyləmək olar?

Müslümlə birgə Səməd də gedib, Əmisinin boyründən əlini uzadıb, tət, yağ, göyərtili və sair ərzaqla dolu "xolodilnik"dən bir yumurta götürüb, barmağının ucunda Sultana göstərərək, Əmi ilə qardaşoğlu, ikisi də qəhqəhə çəkdi.

Müslüm etiraz elədi:

- Bu qəddər şeyi qoyub, yayın günündə qayğanaq yeyəcəksiniz?!

Bir də, pıvıynın tutmaz axı qayğanaq! İcazə versəniz, qazın, tənəknin üstündə elə kabab düzəldərik ki, manqal kababı heç nə olar onun yanında! Lap beşə dəqiqəyə.

Sultan bu təklifdən sevindi.

Səməd isə, düşünmədən, əlini tənətin üstünə qoydu, nə isə çox dumanlı və gözəl nilməz bədən bir hissə:

- Kabab yox, kabab yox! - dedi və Əmisinin baxışındakı diqqəti görüb, dərhal kənara baxdı.

Əmi də, qardaşoğlu da bircə anda həmişçilik dərək eləmişdilər ki, bundan sonra heç vaxt kabab yeməyəcəklər. Yəni ağ daş evdə o müdhiş gecəni unutmağa çalışacaqlar.

İbətli, qardaşoğlu cavanlıq elədi. Ancaq cavanlıq, təcrübəsizlik və hədsiz ürəkəçliyi üzündən, düşünmədən "kabab yox" dedi. Xəlvət Rəhimin cibindən möhürü çıxaranda, Gülnəvün biləyini "naruçnik" keçirəndə olduğu kimi, burda da məhz ürəyinə hökmü ilə əlini tənətin üstünə qoydu. Əmma bir yana baxanda elə yaxşı oldu və Sultan burda bir daha fikirləşdi ki, ailənin müsibətindən yaxa qurtarmaq nə qədər çətin olsa da, hər halda Bircə balanı kiçildən hissələrdən uzaqlaşdırmaq üçün Sultan özü də son dərəcə ehtiyatlı davranmalıdır, hissini cilovlaya bilməyən Bircə balanın idealını məhz ideal səviyyəsinə tutmaq üçün bütün həyat təcrübəsini, iradəsini, səbrini səfərbər saxlayıb ayıq olmalıdır, rayonda baş verən hadisələrin həddən aşdığını, Bezobraziyə murdarlarını kürüyüb atmağın qeyri-mümkünlüyünü də ehtiyatla çatdırmalıdır.

Sultan belə düşündü və qəfil güllə kimi bədd hiss qardaşoqlunu nə qədər dəyişdirsə də, əmi bu vəziyyəti məharətlə dəyişdirdi.

- Gəl belə eliyək, Müslüm. Pendir-çörəknin ərşun və pivə!.. Tezə düş götürək. Mənim tənə kadının yumurtasız keçinməmir. Adama iki-üç soyutma yumurta as, sasiska as. Dolmanı da alçaq xoddə qoy. Çox oturacayıq bu gecə. Sabah bazarı. Yoldaşlar sabah qurtarmaq istəyirdilər məhkəməni. Rudenko deyib: "Qara dənizdə çimmişəm, Baltikdə çimmişəm, Xəzərdə çimməmişəm Xəzər, inciyər məndən". Sabah dənizə gedəcəklər. Rudenko çox sarsıntılıdı. Məhərrəmə deyib: "Bu canilərin iyirmi illik cinayətləri mənə iyirmi il qocaldıb..." Hitlerin canilərini mühakimə edən prokurorun etirafıdı bu. O cür adam beş gündə iyirmi il qocalırsa, o hesabdan görün iyirmi ildə mən nə çəkmişəm. Bu gecə hamısının vəzini çıxmaq, qardaşoğlu. Əvvəl adama bir şüşə soyuq pivə.

Sonra düş. Sonra altıdan bəqdri-qüvvə araq, dalınca yenə pivə, pivə və pivə! İkicə yeşik almışam, qırxca dənə "Jiquli" pivəsi. Bəsindi?

Səməd güldü.

- Qırxını da mənə versən, bəsimdi. Bu şərtni ki, bir şlanq da verəsən, göbəyim keçirim.

Sultan şaqqanaq çəkdi.

- Çoxdan bilirəm sənnin zarafat elməyə təhlükəli idi. Hələ dilinə dəyməmiş, distansiya gözləmirsən, qırx dənə "Jiqul" i "dən sonra neyliyəcəksən?.. Gəl bəribəşdən şərtilşək. Distansiya məsələsini unutmuyaq.

Zarafatda da, ciddi söhbətdə də. Əlbəttə, açıq danışmalıyıq. Lap açıq!

Bu Müslüm Müslüm oğluna tapşırıışdım, yolda yenə bir az hazırlasın səni, körpü salsın, cəmaatın o vəziyyətinə səni rayondan ayırmağımız pis təsir eləməsin səni. İndicə orda işləyən xəbərdə aldım ki, işlər necədi? Pıçıldadı ki, "iki tərəf işləməyimdə zəhmət Səməd". Bəri başdan həkk elə beynin, əzizim: həqiqi Azərbaycan çekisti məhz iki tərəf işləy-işləyən vətəndə sadıq qalması bacarmasa, bu peşəni təcili atıb, başqa iş dalınca getməli idi. Yığışdır özünü! Çox ərköyün böyütmüşük səni, qardaşoğlu. Nə qədər başbəlalı olsan da, ərköyünlüyün qalır hələ. Odu ki, deyirəm, şumda şərtilşək, xırmanda yabalaşmıyaq.

Danışacam, biləcəksən ki, bu planetdə heç bir xalq bu qədər tələsiz deyil.

Bax bu ərşin Sultan əmirli də iki tərəf işləyir! Məhərrəm, necə deyirlər, allah bilir neçə tərəf işləyir. Son hələ qarışma belə məsələlər.

Danışdıq?! İndi adama bir pivə! Sonra düş! Qırx dərəcədi istilik Bakıda. - Bir pivə açıb Səməddə verdi, ikincisini açıb Müslüm verdi, üçüncüsünü özə başına çəkdi, nəfəsini dərib: - Oxxay! - dedi.

Boğazını, sinəsini sığalladı, çiyinlərini, qollarını, qıçlarını tərpedib, gimnastikaya bənzər hərəkətlər elədi.

- Deyəsən adam oluram yavaş-yavaş. Dünyamız nə qədər mürəkkəbdi, bir o qədər də gözəldi, qardaşoğlu. Can gəlib dirənir xirtdəyin, deyirsən mənimki də burayacanmış. Sonra məlum olur ki, demə, Bircə balanın üzünü görmək, üstündən də bircə şüşə pivə kifayətiymiş ki, yenidən adam şəklinə düşsən. Səhər-səhər əfəl Məsimin telefoqrammasını aldım: "Məmiş əlləzoğlunun xəstəliyi təsdiqlənib. Səmədin həbs olunması üçün əsaslı cinayət işi qaldırılıb..." Məlum oldu ki, Xalqın işidi. Açıq-aydın gördüm fırıldağı, Məhərrəm də dedim. Bir də o vaxt ayıldım ki, "təcili yardım"ın həkimləri dayanıb başımın üstündə.

O vəziyyətə hara, bu vəziyyətə hara?! Əlimdə pivə, laqırtı vururam! Hələ bir beyin də işlədirəm ki, necə eləyim, qardaşoğlunən söhbətimə hardan, necə başlayım ki, rayondan belə dalbadal qaçırılmağının səbəblərini düzgün anlasın, professorundan, Əmisindən inciməsin, Əhval-ruhiyyəimiz bir də buna görə dəyişməsin!

Şüşənin içindəki seyrək köpük qabarcıqlarına baxdı.

- Düşmənin ömrü belə olsun. İndicə doluydu bu şüşə. Ağzı açılarda coşdu-daşdı. İndi bomboş! Köpük qalıb yerində...

Səməd fikir verirdi: Əmisi "söhbət" keçməyi çalışırdı, Əmma doğrudan da "Hardan, necə başlayacağını" bilmirdi, Əməlli-başlı çətinlik çəkirdi, bəlkə Əzab çəkirdi.

- Ay Əmi, "duş" dedin, tər aparır axı səni...

- Hə?... - Sultan hələ də şüşəyi baxırdı. - Deyirəm, köpük qalıb. Bir azdan köpük də qalmıyacaq. Nə vaxtsa etiketi də qoparılacaq. Ondan sonra heç kəs bilməyəcək ki, vaxtilə bu şüşədə pivə varıymış... Filosof nə fikirdədi bu barədə? Etiketi qoparılsa, bu şüşənin məhz pivə üçün düzəldildiyini bilən tapılar?

Müslüm "padnos"a yumurta yığa-yığa gözaltı Səmədə baxırdı. Səməd hiss etdi ki, "etiket" sualının ardınca Müslümün yolda dediyi bir xəbər - "Bircə balanın Bakıda qalmağının vacibliyi" barədə təklif gəlib, Əmisinin onsuz da zahiri gümrəhliyini alacaq, qardaşoğlunun Bezobraziyə murdarlarına divan tutmaq niyyətinin, yəni lap tezliklə rayona qayıtmaq fikrinin qətiliyi bilinəndə, şübhəsiz, mübahisə başlanacaq, nəticəsi isə yəqin ki, yenə "dirilik suyu", bəlkə həttə "təcili yardım" olacaq. Quş gözələrində açıq-aydın qorxu da "dirilik suyu"ndan, "təcili yardım"dan xəbər verirdi. Doğrudanmı Bezobraziyə qalıb idi?!

Səməd Əlindəki şüşəni "xolodilnik"ın üstünə taqıldatdı, Əmisinin xəbərdarlığına baxmayaraq, doğrudan da "zəhləsi gedən" Müslümü hirsli itəyib pivə gətirdi, açıb başına çəkdi.

- Filosof bu fikirdə ki, materiya birincidi, şüur ikinci. Qarın boş olanda baş işləmir. Mənim özümün səni o qəddər sualım var ki, uc-uca calasam, səhər qəddər qurtarmaz. Başla, Əmi, nə deməlisən de!

Sultan da şüşəni "xolodilnik"ın üstünə taqıldatdı.

- Marş, marş! Duş! Birinci duş! Gün batandan sonra da od yağır...

Pəncərələrin, qapıların hamısı açıqdı, yenə hava tərpənmir. Xəzri olmuyanda batur da Bakı. Dünəndən bəri Məhərrəmin düşüdü məni saxlayan. Su yaxşı gəlir burda. Əla duşdu!..

Sultan danışa-danışa, bələdçilik eləyib, onu qapının arxasındakı dəyirmi foyedə palma ağacının yanından sola, qaranlıq dhlizə apardı, işığı yandırıb, dhlizin sağındakı qapını itələdi. Əmi bir şey deməsə də, Səməd başa düşdü ki, dhlizin solundakı vanna otağı bu mərtəbədəki ikinci ailənin, yəni "bacanaq" Xalq Qudalovundu. Əmma bu mərtəbədə cəmi iki mənzilin üzəüz qapıları kimi, vannaların üzəüz qapıları da heç bir təssüurat oyatmadı. Səbəbi yəqin bu idi ki, Əmisinin iniltisini eşitdiyi andan hər küncündə bir mismar işıldayan qapaq gözəlilmədən görünüb, "Çax-çux", "Həyula", "Kobra", "Mayor Qudalov", "Polkovnik Qudalov", "İki dəfə qəhrəman" adlarında çoxadlı. Çoxüzlü canı ilə bütün Bezobraziyeni də çəkib bu evə gətirdiyini baxmayaraq, Səməd canının özü ilə birgə ətrafındakıları da həbsçilərinə çapalayıb nə iş eləməyi çalışan, əmma öz ölümünü yaxınlaşdırmaqdan başqa bir şey qabil saymadığına görə burdakı qapıların qabaq-qarşılığına həmmiyyət vermədi. Əmisinin ardınca içəri girib, ikinci bir saray genişliyində böyük su çəni, nəhəng samovar, qaz plitələri və qırmızı məxmərlər arxasında yan-yana "duş"lar, "vanna"lar göründü isə, qapıların qabaq-qarşılığını unudub, valehlik göstərdi.

- Bu nə dəmə-dəsgahdı, ay Əmi!

Sultan köynəyini soyuna-soyuna qımışdı.

- Hə, belədi!.. Üç vanna, üç duş! Kefin hansını istəyir, seç. Öyrədimmi? Özün aç bilərsən?

Səməd sarımtıl yağ boyalı divarlarda qoşa-qoşa lampalara, döşəmədə Əlvan metlənən, qara dəri "tyubik"lərlə, dəmir ayaqlı uzun stol üstündə balıqqulağı külqabılara baxırdı.

- Məhərrəm Abbasoviçin ailəsi böyük deyil ki! Neynir bu qəddər dəmə-dəsgahı?!

- Ailənin əsas mənzili başqa yerdədi. Bura ayrı cür evdi. - Sultan divar şkaflarından birinin qapısını aralayıb, yan-yanə asılmış açıq mavi köynəklərin çiyinlərində general-leytenant, general-mayor, polkovnik, podpolkovnik paqonlarını göstərdi.

- Aydındı?...- Necə deyirlər, quş gəlsə qanad salar, dəvə gəlsə dırnaq salar! Əmma sən öz şəxsi mənzilin kimi ola bilərsən burda. Lazım gəlsə palmanın o yanındakı kabinetlərdən birinə də yiyələnə bilərsən. Bura ayaq basan adamların imtiyazları böyükdü. Bildin?

Sultan divar şkaflarından ikincisini açıb, paltarını asıb, məxmər pərdələrdən birinin arxasına keçdi.

Səməd paltarını "tyubik" lordun birinin üstünə atıb, Müslümün haradansa bir cüt qara "trusi", bir cüt tor "mayka", bir cüt də ağ, qolsuz köynək gətirib, müəmma ilə: - Bu evdə hər şey sənindi, - dediyini esidəndə nə isə Çox dumanlı narahatlıq hiss etdi. Düşün altında bəlkə hec beş dəqiqə də sərbə edə bilməyib, yalnız başındakı xırda-xırda yaraları ehtiyatla yuyub, çıxıb Müslümün açdığı üçüncü divar şkafindan mələfə götürüb qurulandı, orda-burda zərbə yerlərinin şisi hələ o qədər də cəkilmiş bədəninin üstündə biçilmiş kimi rahat paltar geyinib, dumanlı narahatlığın səbirsizliyini duya-duya:

- Mən söhbətə hazıram, əmi, - dedi.

"Söhbət çoxdu..." Əlbəttə, çoxdu. Bütün yol uzunlu Səməd demək olar ki hər on-on beş dəqiqədənbir mürgüləyib, dərhal da nədənsə diksinib oyanmışdı və vaxtı ilə ağ daş binada, divanda əmisi ilə yanaşı oturan görüntünü - atasını maşının şüşəsi arxasında, qaranlıqda görmüşdü Əmma sədr Məddəd "Sultanı dinlə! Sultanı dinlə!" - sözlərindən başqa bir şey deməyib yoxa çıxmışdı. Belə vəziyyətdə, anlaşılmaz qayğı-vük altında, mürgü ilə sərsəmlək arasında üzülmüşdü. İndi isə, pərdə arxasındakı su şırıltısına qulaq asa-asa, qaz qoxulu alovun gurultusunda çardağ altında, ocaq qırağında hərəkətsiz Gülgəzi, Torksini, Abını Oulıncı, kəndi, cəmaatı, hadisələri bütün təfərrüatı ilə görürdü və anbaan səbiləş-əsəbiləş elə bil kənar bir iradənin hökmü ilə bir növ mexaniki danışdı:

- Abı açıq-açığına qovdu mənə! Qurban əmi də qovdu! Ələsgər müəllim də! Cəmaat dördəlli yapışb mənə. Ağsaqqallar qovurlar!

Müslüm bir yandan müomma saçır, son özün də bir yandan! Hamı sirdaşdı mənəim əmimən, tək Bircə balasından başqa!.. "Vərəsə"dən xəbərim yoxdu, Əmma özüm Varis adlanıram! Atam Elm qurbanı olub,

bilməmişəm! Xalq sürülüb, qırılıb, bilməmişəm! Niyə susmusan, əmi? Niyə kor böyütmüsən mənə?! Təhlükələrə qorunmaqdan ötrü hökmən kor qalmalıydım mənə?! Hamı, hamı, hətta Cəfərimin Torksin qızı da həqiqi alim kimi danışır, mən gözəlrimi döyürəm! Ya da, təbii olaraq, hamıya etiraz eləyirəm. İnsanın məlumatsızlığı lap dəhşətli faciə imiş! Şırıltı arasından gülüş eşidildi.

- Qayrıama, Dəli Səməd! Deyəsən vəziyyəti hiss eləmisən! Elə ona görə belə qayıyırsan.

- Qayıyıram! - Səməd yumşaq çəkiyə ayağını metə necə çırpdisa, pəncəsinə saysız-hesabsız iynə dolmuş kimi, sızıltı sümüyün işlədi. - Belə getsə, doğrudan da dəli olacam! O nə "etiket" söhbətiydi?! Məhərrəmov kimi arxası olan, Rudenkoya söylənən adam da "etiketinin qoparılməsi"ndan qorxarmı, əmi?! Mənim "cinayət işi" qopardacaq sənə "etiketi"ni?! Bezobraziyə niyə məğlubedilməz olsun axı?! Stalin ölməyibmi?! Mirqəzəb tutulmayıbmı?! Əl-qolunuz açılmayıbmı?! Heç olmasa qışmən açılmayıbmı?! Nə vaxta qədər tək kimi qalacam! Yoldaşlarım, dostlarım, əmim, Qılıncım, Təftişim var, - əmma elə təkəm!

Qurban əmi gözümü açdı bir az. Sonra məlum oldu ki, "Vərəsə"ni gizlətmisiniz məndən. Abı çox şey dedi, əmma başımı dumanlandırmaqdan başqa bir xeyri olmadı... Atamı görürəm! Bax belə, sənə gördüyüm kimi!.. Səni eşidirəm! "Sultanı dinlə" deyir!.. Qırx altıncı ildə Naxçıvana "duz" səfəri ayındı, Mirqəzəb varıydı onda, Pers varıydı, mübariz gəirdi! İndi niyə süst kimisiniz?!

...Cəfərimin, yetimlərin başlarına gələnəri, "on yeddi nəfərin işi"ni təzə bilmişəm! On iki dekabr qırğınının sərlərdən gələn siyasi köklərini indi bilirəm!

Vaxtilə mənim həyatımı proqramlaşdırmışdın sən. İki il bundan qabaq bura - Bakıya göndərərək dediyin sözlər indi də qulağımdadı: "Hər şey proqram üzrə gedir, qardaşoğlu. Get oxu, gəl vətənin xidmət elə". Həyatdan baş açmayan adam necə xidmət eliyə bilər vətənə?! Vətənim "Midiya" - BağOdEydis, Bağdaydisa, niyə indi bilirəm mən bunu?! "Sultanı dinlə! Sultanı dinlə!" Özü tamam aydın görünür, sevincimi dərdə qarışdırıb gedir! Bu nədi belə?! Antiq dünyaya düşmüşəm, nədi?!

Sultan yenə qəh-qəh çəkdi.

- Antiq dünyaya yox, təzə-təzə həqiqət dünyasına düşürsən! dedi.

Məndə niyə deyib "Sultanı dinlə?!" Qurban sənə deyir: "Saşa, Piş-

vürüyür xübbür çatdırıb ki, "Səni bu gün Astara yolunda öldürəcəklər. SeKaya zəng vur ki, ailəm Ağdamdadı, gedirəm görüşüm, gəl'im, sonra maşınımı sür o yana, keç sərhəddi, özünü xilas el". Pişvəri çox etibar elədiyi "Nun" kılıqkalı yoldaşına sirr verib, onu da götürüb, özü oturub rulda, maşını sürüb birbaşa Borjomiyə ki, orda dağ döşündən dar dolayı yolnan Türkiyə sərhəddinə getsin, ordakı gizlin fədalilərin köməyiylən keçib getsin". Əmma həmin dolayı yolda bir "qruzovik" çıxıb qabaqdan Pişvərinin maşınını vurub salıb dərəcə - Kür! Kür çayı orda lap balaca dağ çaydı, daşlı, qayalıdı. Əzik-üzük olub maşın, bədbəxt Pişvərimizlə... Bu qədr bədxübbər sözün bir kəlməsini eşitmişəm, ay əzizim?! Yox! Çünki fikrin "qara saç, çal saç" yanında olub! Atan danışdı mən bu bədbəxtliyi... Sonra özüm dedim burda ki, "Dağlı gürcü dostum doktor Revazın oğlu Mark Bortolide KQB-də həkim işləyirdi. Zəng vurdu mənə çağırı, getdim Pişvərinin maşınının dərəcə uçan yerini göstərdi: "Vot otsyuda brosilə vaşeqo Pişvəri!" Maşının əziyini gətirib Yevlax tırofdə körpünün böyrünə tullayıblar. Qayıtdım onu da gördüm, guya Pişvəriylənin bir yerdə avariyyaya düşən çekistimizi - "Nun" kılıqkalı dostumu da gördüm xəstəxanada. Qıçının üstündən gipsi kəsirdi, sap-sağlam qıçımı göstərdi, mürd-mürdan... Eşidirsən?! Suyun şırıltısını da kəsmişəm, deyirəm: "Budu əmiyin cinayəti!" "Nundan soruşdum ki, Pişvərinin heç bir son sözü olmadımı?" Dedi: elə, "fəlakət! fəlakət!" deyirdi. "Demokrat fırqəsini bağlayacaqlar!" - deyirdi...

Heç kəs heç nə demədim. Qanını batırdım Pişvərinin. Budu əmiyin ikinci cinayəti... Eşidirsən?!

Səmədin beyni uğuldayırdı.

O da öz sözünü deyirdi:

- Partiyətimin arasında şcyx əmilərimin qəbilələrinin şəkillərini gəzdirirəm. Necə yəni "Boqi obezqlavleni?!" Yer Bağlan, deyirsiniz, xaliq deyillər... Olmasınlar! Niyə bu qədr acizdirər?! Necə yəni "Bağ varisi?!" Heç cür, heç cür təsvir eliyəmmirəm. Qərib-qərib gizlin söz-söhbətlər! Atamın indi o cür görünməyi! Nədi bu, ay əmi?! Nədi bu?! Kobud danışaram, bağışla, sirr dağarcığısan!

Sultan mələkləri bürünüb çıxıb, qara dəri "tyubik"lərdən birində oturdu.

Çiməndən sonra rəngi avazımsıdı. Pırpız qaşlar çatılıb, enib gözələrinin üstünü örtmüşdü.

- Şalvarımın cibinə bax, gör papiros qalıbımı?

"Kazbek" qutusunda beş-on papiros və kibrit vardı. Səməd dedi:

- İcaz ver birini də mən yandırım.

Nə vaxtsa, uşaqlıqla ilk gənclik arasında Yusif kimi gözəl Yusif Cəfərimin tütünündən oğurlayıb, qozetə büküb çəkəndə Səməd də çəkmişdi, Yusifdən ayrıldıktan sonra tütünündən də ayrılmışdı. İndi nədənsə birdən-birə meyl yarandı. Götürüb "kazbek" yandırıb, tüstü qaynağma baxdı.

- Mənən çox əzab verən budu ki, duman içindəyəm... Müslüm nələri danışır mənə! Heç nə, heç nə başa düşmürəm. "İstoriya Midü" kitabında nə varsa, hamısı yalandır?! Hamısı?! Niyə bu dəri cəddə?! Bizim keçmişimizi belə gizlətməkdə sovet alimlərinin qəsdini olub?!

Bir tərifdən aydındır; həli özünü tanımasın. Bos siz... Siz ki bilirmişsiniz hər şeyi! Elm barədə eşitdiklərimizi nəzərdə tutsaq, belə çıxır ki, lap savadsız qalmışam mən. Hamı "nadan" deyir. Hamı!.. "İstoriya Midü"ni bittə-bittə oxumuşam, Midiya hökmdarları barədə Herodotun, Ktesinin xronikalarını əzbərlətdiriblər: "Astiaq"-filan!.. Bir nəfər də Odur Türk adı yoxdu o xronikalarda. Bütün tələblər bir səsnənin soruşurdular: "Niyə belədi?!" Məhərrəm Abbasoviç gülürdü: "Belə suallara cavab vermək olmaz!" Niyə axı?! İndi məlum olur ki, illər uzunluğunu oxuduğumun hamısı yalanıymış! Bağdayı "Maday", "Mada", "Midi", "Midiya" yazıblar! Bağdayın ilk qərazisi Olamın adını "Elam" yazıblar!

Müslüm deyir "Elam" çox təhqiramiz sözdü. "Bağistan" sözünü necə qəsdən "Bi sütun" eləyiblər, "Olamı" da o cür "Elam" eləyiblər!

Olamın sahibi Ulu Bağ "Lullu bəy" yazıblar! Sən də bunun hamısını bilirsən! "Elam", "Lullu bəy", "Bisütun", "Ar az", "Az ər!.." Gah "Ac atan" yazıblar, gah "Xan adan!", gah "Tavrız", gah "Tür biz", gah da "Tür riz!" Partiya məktəbində baş-başa yığışdıq, hamımızın üzümüzə heyrət, dəhşət: "Atropatan" hara, "Azerbaycan" hara?! Təkcə sənənin dostun Heydər Hüseynov deyirdi: "Özünüz də görürsünüz ki, başqa-başqa sözlərdi. "Az ər"+"bay"+"can" da sonradan düzəldilmiş şeydi.

Biz bir şey deyəmmirik siz. Özünüz fikirloşin, axtarın görün niyə belədi?.." "Az ər"dəki iki söz - "az ər"i də o deyib biz, "Araz"da iki söz olduğunu da, "ar az". Bu cür hırıltı! Təhqir! Bunu yazanı da yaxşı tanıyırmışsan sən, təsdiq eloyon akademikləri də!.. "İki tərif işləyən" şoferin, açığı, məmli-baş şübhə yaratdı mənə sənə qarşı. Herodotun yazdığı "neponyatmy midiyskiy yazık"ın Odu da, ərini də, Odur dili də "ponyamı" olduğunu vaxtında deyəmməzdinmi, mi?! Müslüm de-

yındı ki, Olamı "Olimp" eliyən Qreklərdə, Əslində Ulu Bağın sarayındakı daş yazılarında dil indiki dilimizdən çox az fərqlənir, yaş boğdu mənə!.. Atam ölən günü bilməliydim mən ki, şeyx Əmilrim Olamın xarabalıqlarından ana dilimizdə yazılı daş kitablar yığıblar, fədaı yurdunda illərin oturub ərəb dilini, fars dilini tərcümə eləyiblər. Paytaxtımız Əreydə qovulmuşuq, Farslar Ərey "Rey" deyiblər, "müqəddəs" din kitabları Əreyi "Ray"a döndərərək fəsanı yə çeviriblər! "Ray"dən qovulan Od rələri tək insan qələmə veriblər! Dəhşət bax!.. "Sultanı dinlə!", "Sultanı dinlə!.." Sultan dilənmirsə, mən necə dinləyim Sultanı?! Yeddi yüz illi cildlik kitabxana!.. O tay-bu tay vətənimizin tarixi! Khabxanamızın çox hissəsi elə məşin kalonunun təkərlərinin altında məhv edilib! Müslüm deyir o duz soferinin səhəri Culfadan, Naxçıvandan zəng vurdular Sultan Mamedoviçə, mən bir də getdim deyir Əlincə qalasının yanına. İlan dağı var, deyir, orda, İlan dağının tətəyi, sağ-sol düzəngahlar düməğ ağarırdı - kağıznan doluydu. Külək yoldan aparmışdı, deyir, məşinlərin təkərlərinin altında asfalt da xınc-mınc kitabnan, kağıznan doluydu deyir... Erməni katolikosların Ərazi-fılan barədə məktubları heç nədi Ulu Bağ Əslimnin - "Süleyman padşahın yerin altında qalan "xəzinəsi"nin yanında! Ermənilərin məktublarına, Stalinin teleqramına görə yox, "Vətən" kitabxanasına, Bağday tarixini görək öldürüblər atamı! Məhz tarixi görək sürülür, Ərazilərimizdən uzaqlaşdınlr bu xalq! Düzdü?! Bu müsibəti vaxtında bilsəydi, kim olardı bu indiki Döli Səməd?! Atam ölən günü bilməliydim mən ki, general Persin uydurduğu "qan düşmənciliyi" üstündə yox, "Allah" - Əlağ uğrunda, Bağday uğrunda, Ulu Bağ Əslim - "Solomon" uğrunda qurban gedib sədr Mədəd! Sultan Əmirini bütün varlığına sevməni ürəyim var mənə. Əmma sevgim kordu! Beynim boşdu! Deyirik "məhəit yetirir insanı". Məhəitim də belə qapalı! "Batin!" İncimə mənə, qurbanın olum, Əmi, səni sarsıtmağa gəlmişəm bura. İstəyirəm, doğrudan da açıq, mənərdən danışaq, doğrudan da heç bir gizlin şey qalmasın aramızda. Bu saat səni qapalı dünyasan mənəndən ötrü. Məsləkdaşın Qılınç Qurban bir cür qapalı dünyadı, sirdaşların Xızr Abıynan Ələsgər müəllim başqa cür qapalı dünyadılar. Bütün millətin özü qapalı dünyadı! Qapılarımız təsadüfdən təsadüfə açıqlıb tezəcə də qapanır! Nəsi eşidirəm, görürəm, onda da bircə şey dərk eləyirəm: dünyadan xəbərim yoxdu!.. Acam mən, Əmi! Həqiqət acıyam. Ağıl, idrak acıyam! Belə vurnuxa-vurnuxa, Əslində, demə, həqiqət axtarıram mən!

"Duş"dan düşən tək-tək damcılarının daha da dərinləşdirdiyi sükut içində ağır addım səsləri eşidildi, palma ağacı somtindən biri yaxınlaşıb qapının arxasında yavaşıdı. Qaşlarını çatıb qapıya baxan Sultanla birlikdə Səməd də hiss etdi ki, ayaqları çəkkəli, ehtiyatlı Müslüm deyil bu gələn, kim isə başqasıdır.

Sürməli qadın gözləri qapının arasından içəri boylananda prokuror Sayılovun bu gəlişi Səmədi nə qədər heyrtləndirdisə, Sultanı, əksinə, bir o qədər sevindirdi.

- Bu da bir nəfər "iki tıroff işləyən"imiz, qardaşoğlu! Gör indi neyniyyətə bu qoltuğu qovluqlu Bezobraziye murdarı!

Sayılov gülümsünməyi çalışdı:

- "Bezobraziye" elə hamımızın möhürümüzdü, Sultan Mamedoviç!

"Murdar" bir qədər insafsızlıq olar. Kəlbəcərin Safağ- "Səfa" dağının ab-həvasından da saf ab-havasında böyümüşəm. İlk dəfə orda prokuror olmuşam, məhz saflığıma görə yoldaşlarım sənin rayonuna göndəriblər axı məni!.. Belə danışa-danışa irəli yeriyib, üstündə "Delo" yazılmış qalın kardon qovluğu açıb, kağızları bircə-bircə göstərmişə başladı: - Bu "Səməd Məddəd oğlu" mirli haqqında cinayət işi!" Bu, müxtəlif vaxtlarda müxtəlif həkimlərin tərtib etdikləri, cinayətləri təsdiqedicilərinə verdi! Bu da müxtəlif adamların ifadələri, müxtəlif rabotniklər tərəfindən yazılmış, müzakirələrdən keçmiş, yoxlanmış, milis şöbəsi ilə bizim tərəfimizdən təsdiqlənmiş müxtəlif xarakterli materiallar. Oxusanız, lap elə-belə, ötrəri tanış olsanız, şəxsən siz pis təsir edər, Sultan Mamedoviç. Odurki, icazənizlə, qardaşoğlunuzun özünün şahidliyi ilə, sizin gözələriniz qarşısında cinayət işini büsbütün məhv edirəm. Əvəzində çox adi və çox sadə bir xahişim var: "Bacanağ"ın məni işdən qovdurmasına yol verməyin, Sultan Mamedoviç! Qardaşoğlunuz qədər saf insan yoxdu bu dünyada. Mən bilirəm onun qiymətini. Siz də həqiqətən murdar adamabənzərlər arasında mənim az-çox insanlığımı qiymətləndirin.

Yaşımın, yaddaşımın, Qılınc demişkən, "kaporavəlni" vaxtında sizin AğBizimli Ahnın sazını, sözünü dinləmişəm. Elm öyrənmişəm. Ürək adamıyam mən, Sultan Mamedoviç, soyuq mühakimələr prokuroru deyiləm! Budur, cırıram bu Bezobraziye materiallarını!

Kağızların hamısını parça-parça eləyib, həmin qovluğun arasına doldurub döşməyi qoydu.

- Rahatlığınıza xələl gətirdiyimə görə üzr istəyirəm!.. Həmişə qulluğunuzda hazıram! - deyib getdi.

Müslüm gəlir, qovluğu götürdü.

- Tök Sayılovun işi deyil, hamısı belə qərara gəlir. - dedi. – Başqa qurğuları var. Təxminən bilirəm, deysən sui-qəddi. Məhərrəm Abbasoviç çatdırdım. Öz mühafizəçilərinə göstəriş verdi. Heç narahat olmaypın.

Sultan qovluğu alıb, cırlan səndəli gözdən keçirdi.

- Yaxşı oldu, bu valakitadan canımız qurtardı, Müslüm. Qonaqlar gəlmirlər?

Müslüm qovluğu qoltuğuna vurub qımışdı.

- Dəniz vurğunu Rudenko dənizdən aralanarmı?

- Bu da yaxşı oldu, Müslüm. Belə bürküdə qonaqnan oturmaq çətin işdi... Bircə balaynan oturmaq isə hər ikimizin xeyrimizdi... Demək, sui-qədd?

- Bəli... Siz çox narahat olmayın. Mənin özüm də nəzarət dəstəsiyənə əlaqə saxlayacam.

Sultan şoferinin səsinin titrəyişinə diqqət yetirməyi bilməzdi. İstər-istəməz sərtləşib:

- Yaxşı... get! - dedi...

2

Müslüm gedəndən sonra Sultan dön-dön başını bulayıb, papiros sümürdü.

- Sui-qədd... Yenə sui-qədd! Ağac mirinə Bozac mirin başlarını xurcunda quturib nümayiş elətdirdilər qələbəçiləri! "Boqi obezqlavlem" yazdılar, yenə də qələbə hiss eləmədilər. O tayda qırğınlar, bu tayda sürgünlər, qırğınlar! Türkiyədə bədbəxt Ataturkümüzün öldürməklə kifayətlənməyib orda da gizlin qırğın getdi! Ermənilərin aralarındakı Sovet kəşfiyyatçılarınyan bir yerdə Andranikin qılıncını işə saldılar! Yenə sakitləşmədilər! Pariji, bütün Avropanı Erməniyənin doldurub tufan, tünü kimi antitürk təbliğata başlayıb dünyanı əleyhimizə qaldırdılar! Guya Bakıda on səkkizinci ildə Türkün quran da Erməni deyilmiş! Guya əsas neft yataqlarını xaricilərə satan da Erməni deyilmiş! Hətta Leninin məktubları var: "Baku, eto armyane i ruskiye!" Uddular var-yoxumuzu, yenə də qələbə hiss eləmədilər! Yekəbaş, pensnəli "ziyalı" Beriya Moskvaya çağırırdı, gözümün içində dedi: "Mı boremsya s boqami, çtobı şçastlivit lyudey!" "Vot "Bibliya", proçti, Sultan: "Avrampobedil Boqa". Ponyal?!..¹

¹"Biz Boqlarla mübarizə edirik ki, insanı xoşbəxt edəlik!" "Budu bax. "Bibliya", oxu, Sultan: "Avram Boqa qalib gəlidi!" Başa düşdün?!"

"Bir gecə səhər qədr iç-iç mübahisə elədik, çalışdım başa salım ki, "Avram" deyil, Evə rimdi, Bağ Atanın oğludu, atasıynan döyüşməz. Qanmadı: "İtak, "Bibliya" vret?!"¹

Yeno çalışdım qandırım ki, "BibFıya deyil əsli, Odərcə - türkcədi orijinalı. "Tövr+at", "Tora" adları OdEvərdəndi, "Bibl" - Bağbildəndi. "Xa! Xa! Xa!" – qəhqəhə çəkdi... Gülləndi... Heç Stalin də öz cəliynən ölmedi... Bunlar heç... Romanovların taleyni danışiram, görün deyirm necə faciələmənin qurtardı dövrənləri. Dərs götürün, ayılın deyirm. Qanmırlar, oğul! Qanmırlar! Əmma qorxma. Qurtaracaq bu qan-qırğınlar!.. Mənim ölümünün dəyişdirəmməzlər dövrənin gedişatını: Millətin Pünhandı, əsağ - "Aşıq"dı, Alimdi...

Əmi ilə qardaşoğlunun ürk çırpıntıları ilə dolu, uzun sükutdan sonra tüstünün arasından diqqətlə Səməddə baxanda Sultan elə bil kimdənsə, nədənsə ehtiyatlana-ehtiyatlana, lap astadan qəribə suallar verdi.

- Atam tez-tez görürsən? Səməd duruxdu.
- Son günlərdə hə.
- Lap aydın? - Hə... lap aydın.
- Bir şey başa düşürsən?
- Yox, əmi. Vahimlənirəm... Canımdan üşütmə keçirdi, titrəyirdim. İndi

bir az vərmişəm. Başa düşürəm ki, nə isə qanuni şeydi, sirdi.

Sultan müəmma ilə qımışdı.

- Desəm ki, atan sağ-səlamətədi OdAğÜz BağOdərcə planetində, ordan görür səni, özünü də kino kimi göstərirlər sənə, nə deyərsən buna? Lap canlı insandan da canlı, aydın görünür!

Səmədin gözəli böyüdü.

- Əmi!.. Yəni başqa görünlər də var?!
- Çox şey var, oğul!.. Atan "əlif", "Lam"dən başlayıb sözünü. Mən

"Boq" kəlməsindən başlayıram. İnsanı insana, bəşəriyyəti Kainatın Odərcə bəşəriyyətinə bağlayan Evərcə Bağların nəslindənik biz. Vətənimiz Olamdan başlanıb, Bağdayın ərcə vilayətində, ələvün dağından. İndi Elvond, Elvon deyir cəmaat. O ələvünün Bağlarına

¹ Demək, "Bibliya" yalan deyir?!"

Ağ Türklər" də deyirik indi. Sifətləri lap ağappaqdı. İndi "Odessa" deyilən Od sə də bizik, Türkiyədə, burda çox-çox o yanlara Qərbi Sibir qədr uzun olub razıdır. Danışacam. Xüsusi danışacam bu barədə. Uzun söhbətdi.

Planetlərdə Bağlar hər şeyi əvvəlcədən görürlər. Yerdə dövlətimizin süqutunu, subaşqını əvvəlcədən biləndə qaya yazılarında "Bağ" yazdırıblar. Assuriya yazılarında "Baq" yazılıb. "Bibliya"da "Boq" olub. Bağistanı da, bilirsən ki, "Bisütun"a döndürüblər. Adını çəkdiyin o "İstoriya Midü" kitabında çox ötrü qeyd olunub bu "Bağistan" məsələsi. Əmma bizim "Vərəsə"də, ingilislərin lap bu yaxınlarda çəkdiyi fotoşəkillərdə təfərrüatlı yazılıb ki, Bağistan qayalarındakı Odr yazılarının üstündə farsca, fəthlik tarixi yazılıb... "Latın əlifbası" adlandırılan əlifba Odr əlifbasıdır... - Sultan dəkilib, əlini uzadıb, şifonerin qapağını qaldırıb, kitəlinin cibində "bloknot" və "avtomat" qəlm çıxartdı, "tubik"lərin arasındakı alçaqıq, yüngül, dəyirmi stolu yaxın çəkib, "bloknot"un vərəqini iri hərfli yazdı:

"Bağistan" Budu bax, al, oxu! Orda, qayanın döşündə bizim hərfli uzundu. Fars hərfli gödək olduğuna görə altında Odr - Türk yazılan asanca oxunur.

Sultan tez-tez köksünü ötürürdü.

- Atan öldürüləndə sən on səkkiz yaşın da tamam deyildi. Dünyagörüşü formalaşmamış, dəliqanlı şeydin! Dama çağrılarda ələsgərin "Bağ! Bağ! İnsan insana bağlayan Bağ!" - dediyini eşidib gəlib evdə gülürdün, ələ salırdın məktəbin direktorunu: "Bağ-bostanıymış insanı insana bağlayan!.." Bax onda, yəni atanın ölümündə çox sonra, varisimizi yelbeyin görəndə ilk dəfə atamı gördüm, baban Məhəmməd əmir təcili mənə ki, "varis sarsıntılardan keçməlidir!" OdAğÜzdə qışqırdı üstümə: "Cilovunu burax o heyvanın!.. İncimo, çox ələ bidilərlər onlar.

Cahil, insan cahilliyini öz simasında görməlidir! Dərs vaxtı çatanda biləcəksən! "Allah" - ə LAğ adlanan Bağlar planetdə planet bax beləcə danışrlar, əzizim. Mən deyini "Məddə" adınan tanıdığın BağOd eşidir!

Abının sehrli, sirli nitqinin təssüratı yada düşdü və Səməd dərin hissiyath etirafı:

- Açıq, beynim şübhəyə doludu, əmi, - dedi, - deyilənə o qədr də çatmır mənə, ay əmi! Duman, çən kimi əriyir, yoxa çıxır. Yəni qanamıram... Başa düşürəm, hiss eləyirəm, aydın idraki qənaətim yoxdu!

- Məsələ?

- Məsələn... lap elə Bağ! Bağday! Necə yəni "Bağların ilk dəfə ayağa qalxdığı yer - məkan?!" - gör Bağ "Boq"dusa, "Allah"dısa, Allah hara, yer hara?! Sədr Məddə hara, Bağ hara?! "Yer Bağı" olsun o da girmir başıma.

Sultan yenə köksünü ötürdü.

- Yanıram belə sual eşidəndə. "Allah", "Boq" - Bağ insandı, ay oğul, insandı! Yerdə gəzir, torpaq üstü! Fəzada, boşluqda yox, torpaq üstü gəzir! O pəncərədən göyə bax! Gör nə qədər planet var! Bütün Kainatda yaşayırlar Bağlar! İşləyirlər, yaradırlar!..

- Dayan, əmi... Necə yəni Bağdayda ayağa qalxıblar Bağlar?! Bağday hara, Kainat hara?!

Sultan bir xeyli acı-acı güldü.

- Bu Yer planeti Kainatda deyil?! Bütün günahlar "İstoriya Midü" yazandı. O kitab yazılanda Nəcə foğlu tez-tez Akademiyaya çağırırdı mənə, faciə içində deyirdi: "Tariximizi gizlədirlər, kömək elə". Əmma heç bir faktı da açamırdım. Niyə? Siyasi canıdır barədə Stalinə məktub yazmağa cəsarəti çatan adam tarixini açamırdı! Çünki tarix üstündə dayanır hər şey, Həqiqət üstündə, kök üstündə bitir! Əslini, nəslini, irsini dan, insanın başqalaşacaq, itəcə! Bildin?! Bizim rusko yazıçılar xələftə "Adar" deyirlər özərinə, Odur yox, "Adar". Od - həqiqətdirsə, ər - işiqdarsa, Odur - Həqiqət işiqdarsa bəs "Adar" nədir? Heç no!

Romanovlardan soruş: "rəmə" nə deməkdir? Hardan bilsinlər?! Xüsusi fərmanın qaytarıblar "Odessa" adını! Nə olsun? OdOs nədir, EvrEy nədir, əslə hardandır? Niyə təqib olunurlar? Dəqiq bir söz deyən varmı?

Yoxdu, oğul! Hünərin var get rusa deyən "Boq" təhrif sözdü, həqiqəti təhrif eləyir. "Boq sən Boqa" yoxdu, Bağ oğlu Bağ var! Mənim dilimdə danışır". Neyniyə hakim Rus?! "İtak, vı azerbaydantsı isključitelny narod?! Ariyskaya nasiya?! Vot poçemu nemsı şçitayut vas svoimi rodstvennikami!.."

Uzaq keçmişyin yox, bu günüyün tarixidi Bağ, Bağ oğlu Bağ, Bağlar! Ən yüksək sivilizasiya var planetlərdə, Kainatda! Keçmişdə də olub. Nəhəng-nəhəng işıq gəmiləri var Bağların. Bir kəlmə də deyimmirdim bu barədə. Bir kəlmə də! Başa düşdün? "Süleyman xalçada uçar-mış" de, inansınlar!

Səməd çiyini çəkdi.

- Belə heyvətli tarix!.. Belə dəhşətli həqiqət və belə acizlik?! "Azərbaycan tarixi"ndə yad-yabançı "Zərdüş", "Avesta" sözləri ətrafında

uzun-uzadı yazmaq olar, Ulu Bağ şı IMın - "Solomon", "Süleyman" barıdı hıqıqıti yazmaq mümkün deyil?!

Sultan bir az susub, gözünilmədon sual verdi:

- De görüm... Nəsiminin adını eşitmişn? İmadddin Nəsiminin.

- Eşitmişm. İbət! Oxumuşam da. Antalogiyada şeri var rusca. "Vo mne vmestyatsa oba mira..."

- De görüm niyə ruscadı şeir? Azərbaycancasını niyə gizlədilər?! Səməd gözünü döydü.

- Gizlədilər?!

- Bəli, özizim!.. Yazıq Bircə balam!..

"Vərəsə" mizdo omilorin yazıblar ki, dörd divanı var Nəsiminin. Dörd böyük divanı. İki öz dilimizdə. Biri farsca. Biri də ərəbcə. Öz dilimizdəkidi şas "Divan"ı. Romada, Vatikanda saxlayıblar. İslam almində dördünü də yandırılar divanların, dəyişdirilər, dəhşətli dərcəddə təhrif eləyiblər: bütün Od r sözlərini pozub, vətəndə "dəri" cə də yox, yəni Od r cəy yaxın sözlər yox, fars-ərəb ifadələri doldurublar. "Vatikan" nüsxəşindo, orda-burda Od r cə qalıb: "Bağa qılmasan hırgiz, kəmanın inkar etmə". Nəsimi yazıb bunu. Altı yüz il bundan vvv! Nəsimi yazıb ki, Bağa etiqad eləmişns, kəmanın inkar eləmə. Yəni Elmini danma. Vatikanda dilimizi səndən, məndən yaxşı bilirdilər o vaxt, on dördüncü əsrdə. Çünki lap qədimlərdə biz tikmişik "Rim" - ərəm şəhərini, yüz bir Bağ Sarəyin olub orda. Sonra böyüyüb, zayı çıxıb, Qreklər, Latınlar dolublar... On dördüncü əsrdə Nəsiminin özünün, muridlərinin yaydıqları Elmi bilən çox olub Rimdə. Bunu da gizlədilər xalqımızdan! İndinin özündə daha inadla gizlədirdilər ki, Yer planetində bəşəriyyətin beşiyinin "Midiya" - Bağday olduğu bilinməsin, Bağday mədəniyyətinin, Kainat mədəniyyətinin, Od r dilində hıqıqıtlərin bərpası barədə düşünən də olmasın! Hətta tamam uzaq, tamam yad kimi görünən xalqlardan da qanbir-canbir olduğumuzu yaymasınlar, İlanın "razdelyay, vlastvuy" hökmünü qarşı çıxmasınlar!

Burası aydındımı?.. Yenə dumanlıdı?!

Aydınlaşacaq.

Qulaq as.

Məhərrəmin kitabxanasında bir kitab var: Plini Sinqvu - "Episrularum". Yəni Plininin oğlunun "Məktubları". Latıncadı. Bədbəxt Nəcəföglü tərcümə eləyirdi. Yarımçıq qaldı. Çünki o yazıq ona-buna danışmışdı ki, eramızdan vvv! məşhur elm xadimi senator Plininin vaxtında

Yupiterdən şəkil göstərilib fəzada. Sən, mənim çəkdiyimiz fotoşkilər kimi fotoşkil. Üstəlik, sənə deyilib: "Bu adamı imperator seçməlisiniz". Faktdı. Tarixdi! Bakının üstündə o parıldayan planetdən göstəriblər şəkli! Sənə, adi insan səni deyiblər. "Bu adamı seçməlisiniz?!"

Kitab adı deyirmən: Plini Sinqvum - "Episrularum!" Yüz nəfər senatorun şahidliyiylə olan tarixi hadisəni danışsın o heç. Öz əmiləri yazdıqlarına qulaq as. Hələb şəhəri vaxtilə bizim gizlin Elm mərkəzlərimizdən biri olub. Nəsiminin edamından sonra orda - Hələbdə cəmaat görüb ki, Nəsiminin meyidi göz qabağında dura-dura, Hələbin səkkiz darvazasının səkkizində də dipdiri, sapsağlam Nəsimi çıxıb, yox olub. Görüblər! Yazıblar! Cümlər, təzkiyələr doludu bu yazıyan. Nədi bu? Nə deməkdə? O boyda şəhərdə cəmaatin hamısı dəli olubmuş?! Dəli olan, beyni iyirnc fikirləmənin dolub qapanan, gözü tutulan indiki bəşəriyyətdi, "müasir mədəni dünyamız" adlandırılan dünyamızdı!

Nəsimi adınan tanınan o qeyri-adi insanın edamından sonra "zəlmət dövrü" deyilən dövr başlanıb. Altı yüz ildə zəlmətdədi bəşəriyyət. Görmür! Daha doğrusu, göstərmirlər.

Nədi göstərmədikləri? Ağına yerləşdir indi, təsəvvürünə sığışdır ki, kino göstəriblər onda. Altı yüz il bundan əvvəl! Nəsiminin edamından sonra Yupiterin kino göstəriblər ki, səkkiz darvazanın səkkizində də cəmaatin hamısı görsün ki, Nəsiminin bədənini, beyni Safağ olub, "Ruh"u - rAğ, yəni Saf İşığı gedib yenə həmin Nəsimiyə çevrilib bədi yaşayacaq. Belədi Kainatın quruluşu, əzizim!.. Edam olunub, dedim, bildin ki, "Divan"larından Odur sözləri, farsın təhrif zəbanıyan "Dəri" dili çıxarılıb, sonra da özünün dərisi soyulub, Nəsiminin, bədənini yerli qalıb, çürüyüb, beynindən çıxan işıq, təkrar eləyirəm, "ruh" dediyimiz işıq uçub, Yupiter çatana qədər hamanca Nəsimi olub. Budu böyük Safağ Elmi!.. "Sofi", "Sufi" eləyiblər. Hətta "Səfa", "Səfi" deyiblər! Öldürüblər. Ölme yib. Çünki Odur (Heqiqət işığı) bədi bəşəriyyətiyənin bağlıdı.

Əlbəttə "axirət" sözü təhrif "axır" mənasında işlənir. Əslində - Odur cəmiyyətiyənin. Yəni Safağ İşıq. Çaxma. Bütün Kainat, on səkkiz min "Qalaktika", bizim bu "Yer" adlanan Eyrimiznin (Uca İşığımızın) birlikdə, hamısı Ağur - Safağ İşıq dünyasıdı. Hamısı! "Bu dünya", "O dünya" şərti ifadələrdi. Bizim "Yer" - Eyrimiz də vahid Kainatın kiçik bir hissəsi - bir planetidi.

"ruhen", "ruhən" deyirlər aşışqlanmış. Həmm insan mənasında işlədirlər "ruhi", həmm də işıq mənasında. Niy?

Diqqətli ol indi.

"Ruh"da təhrif dilin təhrif sözüdür. Yenə deyirəm, əsli - Odu rəsi rAğdı. Ağ r də SafAğ İşıqdı, bu "ruh" - rAğ da. İnsan öldü, bədəni tamam soyuyana qədər və bir az da bədəni soyuyandan sonra beynində "ruh" - rAğ (SafAğ İşıq) çıxır. İnsanın ölü bədənində də ölməyən bədi hüceyrələrinə dolu İşıq! Meyidin təxminən üç-dörd metrliyində, yuxanda uzunsov şar şəklində toplanır, çox ağdı, qaraya çalır havada. Adi insan, yəni təhrif insan görmür o şan. SafAğ Elmini mənimsəyən, beyni, gözləri SafAğ İşıqla zəngin olan insan görür o şan. Aydınca görür ki, şarın içində həmm ölməyən adamın silueti var. Şüurlu kimi baxır adamlara, kimiyə nifrətini, kimiyə məhəbbətini bildirir üz-gözünün hərəkətiylə... O ölməyən adamın bütün varlığının proqramı o şarda, böyük, quru rüşeymin daxilindədi. Daşdan, divardan da keçir şar. Çünki bizim təsvürümüzə bütöv, məhsamsız predmet olan daşın, qayanın, divarın, tavanın da mikroməhsamları var. Şar tamam məhsamsız uçub, planetimizin atmosferində çıxanda birdən-birə atılma sürətiylə uçar. Kainatdan elementiər çırpınır, dolur o rüşeymə və... nə o iur? Həmmə insan cəmişi bir neçə saata yaranıb başqa planetə enir. İkinci doğuluşdu bu. Bildinmi?! "ru" - "ruən" deyilənlər belə gedirlər "Axi-rəf" - Ağ rə. Ana bətnində işıq - uşaq ananın canından, qanından necə yaranırsa, "ölən" də anası Kainatın bətnində eləcə yaranıb, bizim bu torpağımız kimicə adi torpaq üstə enib bədi yaşayır!

Bax belə Elmin var, SafAğ Elmi!

Nəsimidən və Nəsimiylə bağlı olub. Nəsimidən və Nizamiylə bağlı olub. Nizamidən və "Babək" adınan tanıdığınız, qılınca qəhrman saydığınız nəhəng bir alimimizin bağlı olub. "Silsilə" deyirlər bu SafAğ Elmi alimlərinə. Çoxdular. Alimlərin silsiləsi uzana-uzana gedib Ulu Bağ səlim - "Süleyman" padşahımıza qovuşur.

Dən-dən, həttə bezdirici təkrarlardan deyəcəm sənə, izah eliyəcəm ki, hansı söz, hansı ad nə vaxt, niyə və necə təhrif olunub. Bax onda biləcəksən necə Elmi SafAğ Elmi.

Nəinki SafAğ Elmini, nəinki Bağların adlarını, həttə planetlərin əsl adlarını da gizlədirlər.

Bağ adınan "Yupiter" adını yanaşı qoy. Yapışmır bir-birinə. Niyə? Abmın verdiyi ilk məlumatı şərh eliyəndə biləcəksən ki, EyOd r Ba-

bamızdan başlamış "atom" - OdM'n zərriçiklərinə qədər, bütün Kainat təhrif olunub. Nə vaxt? Niyə? Uzun-uzun əsrlər boyunca Bağlar niyə düzəldəmmirlər bu təhrif planeti? Hamısını biləcəksən, idrak acı balam! Sayılov nə qədər mürdərdirsə, o qədər də ayıqdı. Düz dedi sənin barındı, saf balam.

İmma vaxtı çatanda dərək eliyəcəksən ki, mürdliyin, igidliyin nisbi olduğu kimi, saflığın da nisbidi.

Nizami, Nəsiminin müşidi - müəllimi Nəimi, Nəsimi "kamil insan" adlandırırlar Saf Ağ İnsanı, yəni Od rı. Bağlarımız da Od - həqiqətə rırdı.

Bu həqiqətlərdən uzaq insanda, yəni beyni qapalı kar, kor insanda kin, dəvət, qisas hissi güclü olur.

Bezobraziyə sənin saf ürüyündə kin yaradır.

Kin qatil yaradır.

Görürsənmi necə yox olur saflığın?!

Yalnız Kamil İnsan, Nəsiminin məcburən çox vaxt "həq" dediyi "Allah" - lağ-Saf Ağ İnsan əli olan Od rı bilir nədir saflıq. Od rılıq-dən - həqiqət işığından uzaq insan-təhrif insan-cahil insan isə, həttə özü istəmədiyi halda da həqiqəti tapdalayır. Özü də bütün planet miqyasında!

İndi gör nəyi gördü bizim belə əsrlərli uzanan mübarizələrimiz, məğlubiyyətlərimiz. Saf Ağ Elmi dəryadır. Qəvvəs son nəfəsinə də qol atır ki, kamilliyin sahilinə bir az da yaxında ölsün!..

İyirminci ildə Əmilrin bir manata möhtac qalmışdılar. Fədailərin oğul-uşaqlarına çörək tapamırdılar. Mədrəsəyə gedəndə ciblərinə şabalıd aparırdılar. Dərs demək əvəzinə, uşaqların şabalıdı qabıqlı-qabıqlı yediyinə tamaşa eləyib, evi üzə üstə qayıdırdılar!.. Aclığın son həddində, meyvə qurusu - qaxdan savayı heç nə olmuyanda da dərsə gədirdilər. Mazandarandan, meşələrdən hər gecə bir dəstə atlı gəlirdi, atdan töküləndə "səlaməleyküm" əvəzinə "güllə, barıt" deyirdilər. Atlıların fədailərin yanına Əliboş qaytarmamaqdan ötrü Əmilrin Əmir babamızın sovxalarından daş-qası söküb satırdılar. Axırda məcbur olub, gəlib bu tayda məscidlərdən ianə yığıdılar.

Nədi ianə, bilirsən? Dilənçilikdi!

Niyə dilənçi olmuşdular? Çünki var-yoxlarını Əcnəbi arxeoloqlara, çapxanalara vermişdilər. Təkcə bircə kitab çap etmək üçün ötrü gərək Əmili-başlı var-dövlət sahibi olasan. Yeddi yüz Əlli kitab çap etmiş-

dilr mirlrin. Hr kitabın axırında gil, qaya yazılarının, daş kitabllrin rıngli fotoşkilini çap elmişdirl... Ulu Bağıın Olamdadı Saf-Eyinin sütunlarının şkilini ingilisdın almaqdan ötrü, Qrek tacirlrinin Afinadan gizlin gıtdiklri kitabları - Od r- Türk dilindö lyazmalarını almaqdan ötrü ovuc-ovuc qızıl verirdilr! Bax bu işdın - "Vrıs" dın başqa neylıyirdilrs, hamısı, o cümlddın fıldailr, qaçaqlara tufıng, "qurğuşun", yni güllö almaqları da, hamısı cahil insan - tıhrif insan mmlidi. N nıticı çıxır burdan?! mirlrin öz lliıriynın Özlirini tıhrif elıyirdilr? Bıli, ızizim! Niy? Çünki mühit, bütün planet Bezobraziye mühitidi, "AllahMann SafAğ xızinsı üstündı yatan İlan mühitidi!

Diqqıt yetir indi, gör necı nıhıng, eyni zamanda necı bıdbıxt adamlarıq ki, bütöv bir planetdö bütöv bir bışrıyıtı "Allah"lara qovuşdurmalıyıq! Bax belı bir ideal uğrunda mirlrin şüurlu şkildö müflisışmıyı getdirlr ki, hıqıqıtimiz torpaqda qalmasın. İmma yeddi yüz lli cilddın birini dı dünyaya çıxardammadılar. Fıldailr oxudular, biz - aralıqda o tay-bu taya gedib-gınlı oxuduq, bir dı Moskvadan mıqbırıyı xüsusi göndirilın Akademik Mannan onun şagirdlri oxudular (Sonra danışacanı, Stalinin xüsusi göstırıışıynın mıqbırıyı düşmın kimi gılın Man necı dost oldu, Stalinin özüyün tutaşdı! Çünki Elmimizin hikmıti insanı qorxudan xali elıyir!). "Şeyx Xorasan" mıqbırısının sirrini bilnılrđn bir dı "Müllim" oxudu. Bunnan da "Vrıs"nın işi qurtardı. Üryimizdö odu qaldı, özü küldöndü, "İttihadi-İslam" fırqsının sandıqlarında, Demokrat fırqsının arxivıynın bir yerđ, göz dağına çevrildi. Çünki Stalin, Beriya, Mirqızıb, Pers varıydı? Yox, oğul... Nı Naxçıvana o "duz sıfırimiz" aydıdı sınl, nı dı bu danışdığım. İmperializmin, İlanın siyasi platforması adında bir müsibıt var. mirlriyin başlarının kılılmıyı toy-bayramdı o müsibıtın müqabilindö. Şeyx Ağ ı mir, Şeyx Boz ı mir kimi, sıdr Mıddı kimi qardaşlarımnan yanaşı, milyon insan hıyatı qurban verırdim, bu müsibıt olmuyaydı. İngilislr funtitcrlinqi sel kimi axıdurdılar, bütün Avropanın, özlirinin ın görkmlı arxeoloqlarını, şırqşunaslarını Cınuba doldurub, ıslını, bizdın olduğunu unutmuş Pıhlvi şahının hakimiyyıtının qanuniliyini sübut elmıkdın ötrü, Cınumuzu Şımalımızdan hımişlik ayırıb, bıbıdı müstmlıkyı çevirmıkdın ötrü tariximizin üstündın qılmı çkıb "Pıhlvi tarixi" yazdırırdılar. Danışacam, bilıksın ki, o cahil hırbçı Pıhlvi bıdbıxtlri bizdın necı ayrılıblar. BağOd EvÜn ikın sonralar tıhrif olunub "Pıxtavan" - "Pıhlvan" - "Pıhlvi" adlan-

dıqlarını, tıdrıcıl bizdən ayrıldıqlarını Pəhləvilərdən bir nəfər də bilmirdi, buna görə də "Pəhləvi tarixi" adında yalan kitabın hər kəlməsinə inanırdılar. Adı bir hərbcı ikən İngilisin əliyəni təxtə çıxarılan Şah özü də xüsusi fond ayırmışdı tarixçilərdən ötrü. Əmilərin Qəsri-Qacarda otursalar da, EySarımsızın - Uca Hökmdarımızın Ününü dinləyib hər şeydən xəbərlə tuturdular, podpolyalarda bizimkiləri çatdırırdılar. Atannan mənə də, nakam dostumuz Nəcəfəfoğluna da çatırdı, hamımız bilirdik ki, cəhalət "alim"lərinin falsifikasiyası - "Pəhləvi tarixi" yazıldıqca, hər səhifəsi İngiltərədə, Avropada, Amerikada ingilis, alman, fransız alimlərinin elmi kəşfi kimi qələmə verilirdi, dilimiz, dövlətimiz inkar edilirdi. İzah eliyəcəm, görəcəksən ki, həttə "İran" sözü də olmayıb. Tarixdə yoxdu. Başa düşürsən? Yoxdu! Təhrif sözdü, mənasızdı. Tamam mənasız!... Mənasızlığa mənə verildilər. Bütün planet miqyasında qələmə çəkirdi tariximizin üstündən, oğul. İndi deyəcəm, nakam dostumuz, filosofumuz Nəcəfəfoğlu Avropada "Tarixin atası" adlandırılan Qrek casusu Herodotun Sarlarımız hökmdarlarımız barədə xronikasını necə darmadağın etmişdi. Heç kəsdi şübhə qalmamışdı ki, Herodotun "Tarix"ində Bağdayın özünün adından, hökmdarların adlarından başlamış, vilayətlərin, dağların, çayların adlarına qədər, hər şey əybocur şəkildə salınıb. Fatehlər ən yaxşı halda gülürmüşlər təhriflər. Ümumbəşəri həqiqətlər lazım deyildi fatehlərə. İngilislər "İran"ə arxeoloji ekspedi-siya göndərəndə lap ilk gündən bilirdilər bunu. Sənin oxuduğun "İstoriya Midü" kitabında "Elam", "Lullubəylər" adlarıyan iki hissəyə bölünən Olam Ərazisinin daş kitabələrinin çoxu, HomOdün (vahid Həqiqət Üni) ikon "Həmədan" şəklində yazdıqları qədim mərkəz şəhərimizin daş kitabələrinin, əlyazmalarının çoxu onlardaydı. Qələmə çəkirdilər üstündən. Xaç müharibələrində qılınclan fəth eləyirdilər!

Mən bu gün varam, sabah yoxam. Yadında saxla: ordu fatehliyi müvəqqəti olur, qələmə fatehliyi uzun sürür. İlanın İngiltərədəki zəhərliləri, "Coğrafiya cəmiyyəti" adında casus setində casus "alim"lərin qələməyəni ilk növbədə "elmi əsas" yaradırdılar. Şahı da iş-baş salmışdılar, gec-gündüz "Pəhləvi tarixi"yəni məşğuluydu. Bu taydakı cəlladımız da bilirdi hər şeyi. Stalindən "ustanovka" varıydı ki, Türkün tarixini onuncu əsrdən başlasınlar. Qədimlik guya yalnız "Qrek"o. "Fars"ə məxsusdu, biz guya sonradan gəlmişik. Açıq deyəcəmmisənlər də hər vasitəyəni sübut etməyə çalışırdılar ki, "Midiya"nın Türk

dəxli yoxdu, Bağday BağOdEy adları guya heç olmayıb! Ele "Midiya"dı vətəşləmə!

İlanın Moskvadakı zəhərli İosif Vissarionoviç iki tarixçi göndərmişdi Mirqəzəbin sərfəncəsinə. Cəlladımız özü də öz alimlərimizdən bir neçəsinə professorluq vermişdi, Mərdənkəndə, Bilgəhdə bağ bağışlamışdı, şəxsən özü "ustanovka" ver-ver "Azərbaycan tarixi" yazdırırdı. İyirminci ildə, partiya tarixinin yazılmasına imkan vermirdi. Çünki Nərimanov, Həmid Sultanov, Baba Əliyev kimi nadir çəkistlərin fəaliyyətləri varıydı; başlarını yediyi Hümmətçilərin adlarını partiya tarixində silməkdən ötrü alimləri daimi məngənədə saxlayırdı Mirqəzəb. Qədim dövr bərdə də şəxsən "ustanovka" verirdi, sübut elətdirirdi ki, guya nə qədim dilimiz olub, nə ərəzimiz, nə də dövlətimiz. Köçəri qəbilələrdən ibarətymiş Azərbaycan xalqı! "Türk" demirdilər! Guya müxtəlif etnik qrupların, qəbilələrin qarışığından əməl gəlmişik. Halbuki etnik qrupları özləri köçürdülər içərimiz! Belə dəhşətli platformanın müqabilində həqiqətimizi dilimə gətir bilirdim, ay gözümün işığı?! Budu bax Əmiyin ən böyük cinayəti: həqiqəti həyatı bahasına cərkəməyə vətənin özünü qorudu: susdu!.. Məhkəmədə təzə-təzə açılırki, "Şərqə münasibət" adlanan gizlin siyasi platformanın, gizlin "milli siyasət" in bütün bəllələri Stalinə bağlıymış! deyilib sən, İlanın sədiq təbəəsi keşş Cuqəşvilinin tərtibində çıxmış fətehcəslər başcısıymış İosif adlı, Vissarion oğlu Qrek!

Dən-dən yazmaq, təkrar-təkrar cərkəməyə lazımdır ki, bəşəriyyətimizin həqiqət yoluna qayıda bilməliyinin əsas səbəkləri Qrek-Latin fətehləri olduğu kimi, "Yer üzündə də dələt Səltənəti" adlanan UluBağ əslimən - "Solomonovoe tsartstvo" haqqında təsvürün yerli-dibli dəyişməliyinin təqsirkərləri də məhz Qrek-Latin cəhəlləridi. Vaxtı çatanda ətraflı danışacam bu bərdə. Hələlik bircə bunu bil ki, Ulu baban Ulu Bağ "OdMən" deyirdi öz səltənəti Bağdaya. OdMən! Yəni mənim həqiqətim! Təkcə bircə "Od" sözünün qrekçə "ki" sözüyənə vətəz olunmasından "komun", "kommuna" yaradıblar. Həmə Od -Vahid həqiqət ətrafında birləşən azad AğEy icmalar quruluşunu hərbə "kommunizm" quldərlə cəmiyyətinə vətəz eləyiblər. Budu bax İosif bəlası! Qrek bəlası! Doktorumuzun öz əliyə yazdığı "Hümmət" proqramını verçəm oxuyacaqsən. İnsanı insana qarşı qoymur Nərimanov. Marksizmin, Leninizmin daxilində Ulu Bağın cəmiyyətinin ab-havasını qoruyub, məhz buna görə də hərbə kommunizm cəlladlarının "ustanovka"larıyan heç vaxt razılaşmayıb.

Bildinmi niyə susmuşuq "Azərbaycan tarixi" yazılarda?

Nakam dostumuz Nəcəf oğlu da sən kimi danışırdı. Məddin faciəsindən sonra hər ay Mərdəkanə - bağına çağırırdı məni, dişinin dibindən çıxanı çırpırdı üzüm: "Gətir tök "Vərəsə"ni bura, sonrasınan işin yoxdu", - deyirdi. - "Otuzuncu ildən otuz səkkizinci ilə qədər sandıqda saxladığ. Otuz səkkizdən qırx altıya qədər Şeyx Xorasan məqbərəsində saxladığ, sonra da divarlara basdıq, dəfn elədik!" - deyirdi. Fikri buydu ki, mühacirlərdən Moskvaya oxumağa gedənlərin çamadanlarına doldurub aparıb SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutuna versin, öz köhnə aspirant yoldaşlarından, Bağdayın indi "Rey" adlanan rEy vilayətindən olduqlarını, əslən Evrəy Odriyənin təhrif mühitdə "Yevrey"ə döndüklərini yaxşı bilən şərqşünasların imzalarıyla məqalə çap elətdirib, Mirqəzəbi fakt qarşısında qoysun. Məhərrəm razılaşmırdı. Deyirdi "Akademiya da KQB-nin, şəxsən Beriyanın nəzarəti altındadı". "Səbr elə, - deyirdi, - yoxsa "Vərəsə"ni də güdaza verərsən, özünü də".

Səbr eləmədi rəhmətlik...

Məhərrəmənin məni ən ağır, ən dözümlü günlərimizdə də dözmüşük. Pişvəri də dözümlü idi. Nəcəf oğlu dözmürdü. Sürgünlərdən, katalikosların məktublarından, o teleqramdan sonra banta dönmüşdü.

İlinci ilin yanvarında Mərdəkanə axırıncı söhbətimiz oldu. Məhərrəmənin sonra məni də "səbr" deyində Nəcəf oğlu konspirasiyanı-zadə unutdu, qışın günündə, küllü gündə pəncərələri, qapıları açdı, qışqırdı ki, "Partlayıram! Bəsdi! "Odrəli" əvəzinə "Midiyanın ölü dili" yazanların arasında gündə min dəfə öləncənin bir dəfə ölürəm"... Bəli, əzizim, məhz "ölü dil" yazırdılar "ustanovka"yanan yazanlar! Əsasları da vardı: Herodotun "Tarixi": "Midiya!" Nə "deməkdi? "Atropatan!" Nə deməkdi?! "Astiaq!" Nə deməkdi?!.. - Sultan papirosu papirosun oduna yandırıb, Səməddə baxdı. - Od-həqiqət, r-işiq. Odrəli - həqiqət işığı! Necə gəlib yer üzünə bu həqiqət işığı? Xalqın niyə xəbəri yoxdu həqiqət işığından? Bircə-bircə danışacam hamısını, idrak verəcəm sənə, idrak acı balam!

Nakam dostumuz da irdək aşıyırdı...

Nəcəf oğlunun ölümünü də Sultan əmirinin növbəti cinayəti dedilər sənə, sən də inəndin!

Qulaq as, gör necə öldü o, - Məddə əvəzi Nəcəf oğlu!

Səməddə öz "korluğunu, nadanlığını, cahilliyini" daha aydın duya-duya, sarsıntı içində:

- Bilirəm... Qurban əmi deyib, - dedi. Sultanın dodaqları titrədi.
- Venasını kəsib. Hə?
- Hə... əvvəlcə asıb özünü, ölüm yib... sonra vena...
- Bilmir Qurban! Dildə-ağızda gəzəni demişik Qurbana. Nə cəfəğlunun

necə öldüyünü ancaq o şafəqdəki paqonların sahibləri bilir.

Məhərrəm Məhərrəmov, Sultan əmirli, Müslüm... Bir də SSRİ prokuroru Rudenko... Stalinin, Beriyanın, Mirqəzəbin cinayətlərinin kökü çox dərin idi. O kökü axtarıb tapmaqdan ötrü böyük tədqiqat aparılmalıdı.

Həlləlik bircə istintaq qrupu var, o da üzde olan materiallar əsasında məhkəmənin məşğuldu. Bizim "xüsusi qrup"umuz ayrıdı. Üç nəfərdən ibarət idi: Məhərrəm, Şaşa, mən. İndi ikimiz həlləlik sağıq. Ştabımızın biri Moskvədədi. Vorovski küçəsində, vaxtilə Nərimanovun yaşadığı binada. Bir də bu gördüyün mənzildi. Otuz yeddinci ildə atənnən mənim əleyhimizə kompaniya başlananda mənim köhnə çəkist yoldaşlarım olurdular burda. Qəza komitəsində çıxandan sonra da Çeka'nın əlaqəmi kəsmişdim, gəlib-gedirdim. Qardaşlığım Qılınç Qurban həmişə yerdə döşünə döyür ki, "Şeyx qardaşlarını o kampaniyadan mən xilas edədim". Rəhmətlik Məddəd elə bilirdi. Həmişə də təccüblənirdi ki, "Qurbanın bir teleqramıyan nə cəbə əl çəkdi bizdən Mirqəzəb?!" Nə Məddəd düzünü deyə bilirdim, nə də Qurbana. Çünki bu yoldaşlarım o vaxtdan Rudenko kimi adamlardan bağlıydılar. O vaxtdan konspirasiyadaydıq biz, qardaşoğlu. Çax-çux "Bacanaq" olub bu üzbəüz mənzildə məskən salandan sonra vəziyyəti dəyişdi. Yoldaşlarımız bircə-bircə yox oldular. Məhərrəm Bakıdan kənara çıxmağı qadağan edəldilər. Nəinki Moskvayran, öz rayonlarımızdan da əlaqələrimiz kəsildi. Sonradan bildik ki, rayonlarda "kommunist" adı daşıyan Hümmətçilərdən dörd yüz nəfəri bircə gecədə qırılıb Mirqəzəb! Dörd yüz! Deyilib bu sən. Əlavə olunmalıdı ki, mülətin başı kəsildi onda. İyirminci-otuzuncu illərdə "Internasionalnıy otryad"ın Cənubda qırıldığı kədrələrimizdən sonra o dörd yüz nəfərdən çoxunun elə yerində cə güllələnməyi, bəzilərinin də birbaşa uzaq Sibirə göndərilməyi belimizi qırdı! "Muğ"lar- Bağlar, hamısı "pantürkist", "panislamitst" adınan getdi. Hədislərin üstünü elə örtüldür ki, nəinki xalqımızın böyük qismi, həətə indiki çəkistlərimizin də

¹ "Çrezvıçaymy Komitet" - Fövqəladə komitə. Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin ilk adı.

məlumatı olmadı Bağ qırğınından! Bax, belə kəsilir planetlər arası əlaqələr! Get danış o sevdiiyən yoldaşlarına, gör bircə nəfərin xəbəri varmı ki, Yupiter planetiynən danışan insanlar var bu "Yer" - Eyə r adlı planetdə! Telefonu əsrin ən böyük nailiyyətlərindən sayırlar. Xəbərləri yoxdu ki, beyindən beyinə danışan beyinlər lap adi şeymiş Bağday, Odu r maddəniyyəti dövründə. "Dövr" yox, "dövrələr" deməliyəm. Yadında saxla bunu. Sonra görəcəksən neçə dəfə süquta uğradıblar Bağdayı, neçə dəfə məhz hansı əsrlərdə yenidən yaranıb!.. Həqiqəti gizlətməkdə mahirdi bizim bu fatehlər zamanı!

Nəcə foğlunun ölümünün səbəbi elə gizlədilib ki, məhkəmədə açmağı da məsləhət görmədik. Qorxduq psixoloji cəhətdən pis təsir eləyər cəmaata. Əmma sənə açacam. Ona görə yox ki, bizi cəsarətsizlikdə, passivlikdə təqsirləndirərsən. Açacam ona görə ki, Varisson. Cəhalətin necə dərin kök atdığını dəqiq bilməlisən. İnsanın xilasının yalnız və yalnız Saf Ağ Elmində olduğunu dərk etməlisən!.. Qurban bar-bar bağırırdı telefonda, tələb eləyirdi ki, Çax-çuxun dalınca adam göndərək. "Əşyayi-dəlil əlimdədi, - deyirdi. - Gəlin aparın qatili!" Xəbəri yoxdu ki, o naldan savayı, min bir əşyayi-dəlil var bizim əlimizdə. Əmma Çax-çuxa toxunmaq olmaz.

Səməd diksindi.

- Ne?! "Çax-çuxa toxunmaq olmaz?!"

Sultan sakit inamla:

- Olmaz, əzizim, olmaz! - dedi. - Nə Çax-çuxu tərpəndə bilərəm, nə Xudiyevi, nə Xəlviyəti, nə Gülənovu, nə Sayılovu!.. Xəlviyəti sədrliyində qalmalıdı, Gülənov rəisliyində, Sayılov prokurorluğunda. Hətta, Qurbanın şallaqnan döyüüyü zənnlərdə də toxuna bilərik!

Səmədin əmgəyində soyuq çimildəşmə gəzirdi.

- Ə mi! Sən nə danışsən?!

Sultan yenə köksünü ötürdü.

- Təsəvvür eləyən bilərsənmi ki, dörd ay bundan əvvəl Xəlviyətin evindəki Bezobraziyə məclisinə tora salındığım gecə könüllü getmişdim... Özüm! Könüllü!

Səmədin üşütməsinə qəfil hərarət əvəz etdi.

- Demək, mənə yalan danışmısan?!

- Bəli, əzizim, mən, idealın sənə yalan danışdı mehmanxanadan sonrakı söhbətimdə... Düz deyib sənə Təfiş Abbas! İndi özüm öz

acizliyimi etiraf eləyirəm. "Kürüyüb atmaq" nədi?! İnqilab deyilmi bu "kürüyüb atmaq?!" Ən asan qalib gəlmək və ən asan nadanlaşmaq yolu deyilmi "kürüyüb atmaq?!" Səni sakitləşdirməkdən ötrü demişəm mən bu sözləri Qurbana, o da inanıb sözümə, sən də inanmısan!.. Bəli "rumka döyüşdürmüşəm!" Tost demişəm o məclisdə! Ayıq başnan! Tostun içində bircə saat sadə, anlaşqlı şəkildə Elmi söhbət elmişəm. Bayaq gördüyün o iki tərifi işləyən sürməgözlü, hətta o yaramaz Xəlvəti xeyli inandırmışam ki, Elm, idrak, saflıq deyilən anlayışlar mövcuddu bu Bezobraziyə dünyasında!.. Gördüm sözüm havayı deyil, az-çox təsir eləyir, coşdum, köyrəldim, "Əziz eloglularım!" - dedim o yırtıcılara. Utopiyaya yuvarlandım?! Xeyr, məclisin axırına yaxın o heyvan Xaş, o beyinsiz Zərrə Gülənov gəlməsəydi, Qudalıların mənə mehribançılığını görüb təşviş düşüb Xalqı məclisə çağırtdırmasaydı və o qatil çaxırın içində isə tökülməni şüurdan məhrum eləməseydi, inan ki, axırda Elmə aid vəsait verəcəydim ki, oxusunlar o yırtıcılar, azdan-çoxdan insan olsunlar!.. Sahələrdə, pambığın arabələrində dalınca sürünəblər, əmin barışıb, sən də barış deyilərsən. "Vərsəniz Varisimiz, gözü xançalda olanımız, əlbəttə, barışmaz yırtıcı insannan. Əksinə, Xəlvətin təkidiyən çamadanı, qızılı, diplomu qaytaran Xaş ikiqat artıq kinnən qarşılayar quyunun üstündə, Xəlvətin Qılıda, Piylidə də yenidən kin qaynadar!.. Zor zor yaradır, kin kin yaradır axı, ay oğul! Sonrakı hərəkətlərini xatırlatmağa ehtiyac varmı? Qurban deyib "getməlisən", onun sözü də çatmayıb sən: "qovdu" deyirsən... Əlsgər deyib "çıx get burdan!" Dəhşət gəlmişən ki, Dam direktor ağlayır, "kişiliyi yoxdu". Elmin Varisi Elm mücahidlərinin sözlərini başa düşmür!.. Sultan Əmirlinin əlində imkan olduğu halda Məddin qatilinə toxunmur, "toxunmaq olmaz!" - deyir. Niyə dəhşət gəlirsən? Çünki tanımırsan əmini-idealı! Bəli, sən mənə zərər qədər də tanımırsan, əzizim!

"İdeal" həmin fəth Qrekin təhrif sözüdü. Türkcəsi "Dil"di; Od r bəşəriyyətinin Od r dili. Əslində - Od rcesi Od ldi (Həqiqət əli). Adım Abıdan eşitdiyən BağBağÜn Babamızı Od əli - Həqiqət əli! Bağ Atamızın Oğlu, ulu baban Ulu Bağ Əsli İmənədi Od əli! Bağ Atamızın ikinci Oğlu, təhrif "İsay" adıyla tanınan EySar Ünevdi Od əli! ("Noy", "Nuh" deyilənədi). Bağ Atamızın üçüncü Oğlu, təhrif "Avram" adıyla tanınan Evrimdi Od əli! Bağ Atamızın axırıncı, kiçik Oğlu, təhrif "İsus", "İsa" adıyla tanınan EySardi: "Qalaktika"ımızda - Qalağı-

mızda "İlah" - "İlah Ey Sarımızdı Od" - "İdeal!" Mən "idealım" dey-dey, tək bu bir kəlmənin, tək bu təhrif sözün arxasında necə həqiqət olduğunu bilsən, yalnız o vaxt inam və etiqadnan deyərsən "mim idealımdı". Həqiqət idealın deyilən mənəsinin, oğul. Fəlsəfə öyrənsən, deyirsən: "po Platonu Boq vəne mira". O məşhur Qrekin necə dəhşətli təhrif insan olduğunu bildiyindən sonra deyəcəksən: "Bağ dünyanın özündə və insandadı". O vaxt mən özüm də təxminən deyirdim: "Varisimiz mənənim idealımdı... səcdə gahımdı".

Eşit və dərək el ki, "insan" Üns sözündəndi, yəni Yaradan Ündü. Ey Sanmızın Ününü eşid-eşid, Elm əsasında böyük hərfin kamil İnsan yaradır, Saf Ağ İnsanın əli - işləyən, yaradam olan İlah - "İlah" - "Allah" yaradır. Təhrif Yerində təhrif "cinayət məccəlləsi" əsasında cəza vermək üçün, əzab salmaq insan yaranmaz! Hər dövlətin bir cür "cinayət məccəlləsi" insanı bir cür pozur. Qurban əmin bilir bunu. Əmma başqa "məccəlləsi" yoxdu. Yəni mənənim o əzizim də bir cür Zor nəqənnikdi. O şallaqladığı - cəzalandırdığı zənnənlər bilirsənmi indi necə kin mücəssmələri ridi! Canavarddı indi. Qurbanın özünün də, Təftişin də, Xızr Abının, Əlsgərin, həttə Çürüyün də qanını içərlər! O şallaqların şaqqıltılarını eşitdim mən burda xəstə halımda, daha da xəstə oldum! Xəstə nəqənnik nədi, ondan da mürdər indi Qılıncımız!

Qatil Xalığın dərin-dərin qatil kökləri var, oğul! Kökləri üz çıxarmaqdan ötrü nə qədər Qılınc ehtirası lazımdı. Əmma işləri korlayan da el Qılınc ehtirasıdı. "Kopirovalnaya bumaqa" yaddaşı ölüm silahı olmamalıdı! Asmaq, kəsmək olmaz! Bildin?! Qırğınlardan, sürgünlərdən yaxa qurtarmaqdan ötrü bütün planet tanımalıdı Sahiblərimizi. Siyasi-ictimai mühit, insanın bəni tamam dəyişməli di! Sultan əmirli, Xızr Abı kimi adamlar az deyü. Hamısı da işləyir!.. Ürəyim şişib mənənim, əmma, görürsənmi, hələ də işləyirəm! Ədalət qapısıyan üz bəz cənayət qapısının açan kamillikdi!

Səməd saçını daraqlayıb əlini əmgəyinə basdı.

- Mən necə koram, ilahi! Necə ağılsız, şüursuz heyvanam!

Sultan papirosu sümürürdü.

- Nə korsan, nə də şüursuz... Qurbannan söhbətinizi yadına sal.

İkicə kəlmə "moy rabotnik" bəs eləyib ki, Çax-çuxun fəaliyyət sferasının genişliyini görəsən. Ağılsız adam bacarmaz belə şeyi. Özünü üzüm, qulaq as, gör nə deyirəm.

İki il bundan əvvəl bu adresə göndərdim mən sənə ki, Məhərrəm kəlfən ucunu açsın, yavaş-yavaş daxil ol hadisələr, partiya məktəbini qurtarandan sonra əmiyin bu təşkilatında fəaliyyətə başla, mübarizəyə qoşul. Mənim həyatımda ən böyük nailiyyətim sənəydin. Maksimal saf ürəkli, saf vicdanlı oğul yetirmişdim. Xarakteriyin bütövlüyü, həssaslığın, incəliyin - hamısı qarantiya verirdi ki, nümunəvi çəkist ola bilərsən. Yeni Alim! Maksimal biliyi olmuyan adama "çəkist" demirik biz.

İstəyirəm bir məsələyə xüsusi diqqət yetirəsin: Əslən baxsan, biz qaçırmamışıq sənə rayondan. Öz taleyin sarsıntılara sahib sənə. Öz taleyin gətirib çıxarıb sənə bu ev. "Dil" kimi, "Tale" də Odun idi. Sözü Həqiqətli EySənn sözünü eşitmirsən sən hələ. Onun sözü təziq eləmir insan beyninə, təsir eləyir. Məhz həmin təsminə göndərilmiş sən bura. Ələsgərin dediyi "çax get burdan" sözləri EySənnin sözləridi, Ələsgərin beyninə gəlir, Ələsgərin diliyənin çatdırılıb sənə. Məddin dediyi "Sultanı dinlə" sözləri də EySənnin sözləridi, Məddinin diliyənin çatdırılıb sənə. Alim olmalısən, oğul, Alim! Çəkist!

Səməd çox çaşqındı.

- Demək... çəkist...

Sultan onun üzündə tərəddüd gördü.

- Böyük faciədi, dözülməz müsibətdi ki, uzun illər ərzində göz bəbəyimiz kimi qoruduğumuz "Vətənimiz belə birdən-birə oldən getdi. Əmma çox şey verib bizə "Vətənimiz, danışacam, biləcəksən.

Təkrar, təkrar eşit: Elm lazımdı bizə, oğul. Tarix, həqiqət lazımdı... Vəsiyyəti sadiq olmaqdan ötrü əvvəlcə orqanda işləməlisən. Böyük miqyaslı siyasi kamillik, soyuqqanlı mühakimə qabiliyyəti qazanmalısən...

Səməd dözü bilməyib, çox kobud şəkildə əmininin sözünü kəsməyə məcbur oldu:

- Bəs o cəmaat?! Əl qaldırıb mənə sos verənlər Bezobraziyenin tapdağında qalmalıdılar?!

Sultanın qaşları pırpızlandı.

- Sözümlə kəsmə! Fikrimi haçalandırma!..

Kolxoz nizamnaməsiyənin ədalət yaratmaq istəyirsən. Bir kənddə ədalət?... Belə şey mümkündür, Silsilə alimlərimiz niyə dünya dolusu qışqırırlar ki, "məhdud ərazidə ədalət yaranmaz!" Budu Safağ Elminin müddəalarından biri. Elmimiz hələ qədimlərdə, sonra Xaç müharibələri dövründə dünyanı dolanıb gəlir Marksa, sonra Plexanova da az-çox

çatmışdı. Məhz buna görə Leninə heç cür razılaşmırdı Plexanov: "Sosializm yaranmaz!" - deyirdi. Yəni kapital dünyası bir ölkədə dərhal boğavşıninsialdaltini! Boğmadımı?! KimöldürdüLenini?! Dinin, kapitalın sağ əli Stalin! Kim öldürdü Doktorumuzu? Stalinin sağ əli Serqo Orcenikidze! Lenin faciəni görürdü, eyni zamanda Qılncı Qurbanların silahına güvənirdi. Bir az sonra dərək elədi ki, doğrudan da məhdud ərazi daimi təhlükə olur. Nərimanov da iş qarışandan sonra Lenin ərazi miqyasını genişləndirməyə başladı. Bütün Orta Asiyanı sovetləşdirdi, Türkiyəni sovetləşdirdi. Əmma materialistliyindən əl çox bilmədi. Hər yerdə silah işləyirdi.

Bu gecə Safağ Elminin əsas müddəalarını çatdırmalıyam mən sənə. Çətindi bu, çox çətindi! Əmma əminəm ki, əlağımız kömək eləyir mənə. Sözümlə kəsmə!..

Nəcə foğlunun ölümünü danışmaq istəyirdim. Daha doğrusu, ölümünün səbəbini. Lenini məhvə aparan səbəbdə bu!

Səməd Əlini əmgəyindən çəkəndən, aram-aram, asta-asta deyirdi:

- Danış... danış... Bağışla, əmi, həyəcanlandıram səni. Çalışaram sakit dinləyim. Danış...

Sultan da nisbətən sakitləşdi:

- Nəcə foğlunun nəyə görə, necə öldürüldüyünü sən hökmən bilməlisən. Çünki sənəin ətrafındakı hadisələr o hadisənin davamıdır.

Fikir ver, "devamı" deyirəm.

Abı deyib sənə, biz "Vərəsə"ni Şeyx Xorasan məqbərəsinə aparanda Çax-çux izimizə düşmüşdü, Mirqəzəbə çatdırmışdı. Nəcə foğlu kitab yazırdı onda. Bağday tarixinin xronikasını düzəltdirdi ki, "Vərəsə" əlimizdən getsə, xronika qalsın. Çax-çux buna da öyrənmişdi, çatdırmışdı.

Mirqəzəbə nə "Vərəsə"yə toxundu, nə də Nəcə foğluna. "Tarixi" "ustanovka"yanan yazanlar məsləhət görmüşdülər ki, imkan ver, kitabxananın məğzini çıxartsın. Mirqəzəbə də imkan verdi. Kitabı Əllinci ilin yanvarında yazdı qurtardı Nəcə foğlu. Adını "Posle potopa"¹ qoydu.

Ümidimiz Moskvayaydı. Mordəkanda, axırıncı söhbətimizdə belə qərara gəldik ki, dostumuz Əvvəlcə öz kitabını aparsın Moskvaya. Bakıyan, bizdən, Elmimizdən bağlı olan türkoqları, şərqsünəsləri, dilçiləri Akademik Marrin evinə yığsın, hamısı oxusun. Ümumi razılıq olsa, xəbərlə versin, "Vərəsə"ni mən özüm aparım.

Uzun əhvalatdı bu. Uzun, qorxunc... "əhvalat" yox, fəlakətdi. Dinlə!

¹ "Subaşqınından sonra".

* * *

Nəcə foğlunun bağı Mərdəkanın lap ucqarındaydı. Yaşılıq-zad yoxdu orda. Çünki xəzri tutan yerdə. Bağların hamısını hasarlayıblar ki, qum tənəyi basmasın. Xəzri vuranda hasarların arasından dikinə tozanaq qalxır, göz açmaq olmur. İt də dama dürtülür o tozanaqda. Biz də qəsdən elə şiddətli xəzri vaxtı, gecə getmişdik.

Nəcə foğlunun Kişvər adında bağbanı vardı. Qara, gödək kişiydi. Bağlarda tənək kirdi, xəndək qazırdı, taxtadan məhəccərsayağı arakşmə düzəldirdi ki, toz xəndəyi doldurmasın, tənəyi boğmasın. Çox ağır işdi bu. Yazıq nakam dostumuz qəmli-qəmli gülürdü: "Xəndəkləri saysan, Kişvər bir gündə üç-dörd qəbir qazır!" - Sataşırda bağbanına. Əmma həmə də nəyəsə eyham vururdu.

Mərdəkanda hamı fağır, zəhmətkeş, qərrib adam kimi tanıyırdı onu. Şeyx Əmiləriyin hambalı Fağın-Yağın xatırladırdı məni həmişə. "Bağırovun yerlisidi" deyirdilər. Xeyir işlərdə Kişvəri xüsusi hörmətin yedirdib-içirdilər. Ölü düşəndə qəbirqazanlar onu da çağırırdılar ki, "Kişinin yerlisinin xətrinə" ölü yiyələri yaxşı pul versinlər.

Nəcə foğlu kimi, Məhərrəm də şübhələndi bağbandan. Dedi: "Lapatkaynan işləyən boynu tir kimi olar. Bunun boyun-boğazında əzələ deyilən şey yoxdu. Tükənin keçirmək lazımdı bu lapatka adamını".

Saçından tük qopardıb Nəcə foğlunun əlyazmasının üstünə qoydu, siyirməni ehtiyatnan itələyib bağladı, açarı götürdü. Çıxdıq dənizə getdik. Qayıdanda Məhərrəm siyirməni açdı, ehtiyatnan çəkdi, dedi: "Gələn baxın". Baxdıq, tük yoxdu. O vaxtdan bildik ki, Nəcə foğlu nə yazırdısa, hamısının üzü götürülürdü. Bizim əsas işimiz bu olmaıydı ki, Məhərrəmi fakt qarşısında qoymaqdan ötrü kitabın tamamlandığını bildirmiyək, əlyazmasını həmişə yarımçıq saxlayıb, kənardə maşınka yazısını hazırlayaq, aparanda da elə aparaq ki, "lapatka adamı" xəbərlə tutmasın. Buna görə də o gecə məni Əvvəlcə sanatoriyaya getdim - Mərdəkana. Putyovkamı verdim, yer aldım. Məhərrəm də məni yoluxmaq adınan Əvvəlcə sanatoriyaya getdi. Həkimlərdən kim vardı, hamısını qonaq çağırıdım, gecəyarıya qədər yedik-içdik, şahmat oynadıq. Məhərrəm dedi: "Sultanın yanında qalacam bu gecə". Nə başını ağrıdım, konspirasiya üçün nə lazımdısa elədik. Maşınların ikisini də sanatoriyanın qabağında qoyub, gecə saat on birdən sonra sanatoriyanın dal qapısından çıxdım, dostumuzun evinə də maksimum ehtiyatnan getdik.

İşıq yandırmadıq. Papiros çəkmədik. Divar peçinin işığında danışdıq. Dediym kimi, qərara gəldik ki, dostumuz Əvvəlcə kitabını aparsın. Nəcə foğlu heç cür razılaşmırdı. Əsəbiləşirdi. Deyirdi: "Vərsəniz bu kitab heç nədi! Yeddi yüz illi cildi bir kitaba yerləşdirmək mümkün deyil. Bağday tarixi Saf Ağ Elminin tarixidi. Saf Ağ elmi isə Kainatın özü qodur genişdi, geniş izahat tələb eləyir". Axırda razılaşanda Məhərrəm kimi ağır adam bir yandan hoppandı qucaqladı, mon də bir yandan. Uşaq kimi sevinirdik. Tok "Şeyx Xorasan" məqbərəsinin yox, bütün Naxçıvanın, indi "Asf kəf". deyilən dağ üçün - mağaraya gedən adamların hamısının nəzarətdə olduğunu bil-bil sevinirdik. Nəinki Mirqəzəb, Beriyaya, həttə Stalin də çatdırılmışdı ki, "kəf" deyil o yer, "KiEv" - OdEvdı, bütün Cənubdan gələn Ağ Türklərin "səfa" - Saf Ağların görüş yeri... Belə miqyasda nəzarəti bil-bil sevinirdik, qardaşoğlu. Ömrü faciəyənin keçən adam sevinc hissindən ya tamam məhrum olur, ya da lap iynə ulduzu qədr ümidindən də sevinir. İynə ulduzu qədr yox, böyük ümid bəsləyirdik ki, Məhərrəmin məni bağdan aralanandan sonra Nəcə foğlu Əlyazmasını siyirməyə qoyub, çamadansız, portfelsiz-filansız, maşinka yazısını bir şey büküb götürüb çıxacaq, Müslümanın gedib gecə reysiynən uçaq, oxutduracaq, dərhal da qayıdıb, Əlyazmasını qabağına qoyub oturacaq. Ya da Moskvadan sonra birbaşa "Asf kəf" gedib, orda "şielik Əlaməti" kimi tanınan ağ sümük Əl yanına, ocaq başına yığışan batinlərlə şişlik haqqında hədissayağı şeylər danışacaq ki, Mirqəzəbin nəzarətçilərini çaşdıracaq. "Lapatka adamı" öz işində olacaq. Sultan Əmirli isə, xəstə ürəyinin kardiyagrammasıynan, "predpolojilelnıy diaqnoz"nan yola düşüb, "Vərsən"ni Akademik Marra çatdırandan sonra Krem xəstəxanasında yatacaq. Beləliklə, Nəcə foğluyun Məhərrəmin Moskvaya sərbəst gedib-gəlməyini şərait yaranacaq, Mirqəzəb bir də o vaxt ayılacan ki, Moskvada "Posle potopa" adında kitab çıxıb, Avropa dillərinə tərcümə olunub yayılıb.

Ümidimiz beləydi, qardaşoğlu. Belə ümiddən qucaqladıq dostumuzu.

Qalxdıq ki gedək.

Qapını açanda gördüm Pers dim-dik dayanıb qabağımda. "Lapatka adamı" bir tərəfində, Çax-çux o biri tərəfində, "Fars qohumların" adlandırdığı köməkçiləri də arxasında.

Çax-çuxun o dənşətli kobra gözləri açıqca deyirdi: "Oyun qurtarıb". "Lapatka adamı" hələ roldaydı: "Bu qardaşlar Nəcə foğlu qardaşı soruşurlar".

Döndüm Nocofoğluna baxdım. "Vərəs"nin birinci cildinin axırından bir vərəq qopardıb, dostumuza yadigar vermişdim. İngilislərin nə vaxtsa Orta Asiyadan apardıqları gil yazısının şəkliydi o vərəq, bir cümlədən ibarəti: "Biz Şumərlər¹ Qalamda qalası olduq". Şeyx Xorasan məqbərəsinə gəldib-gəldiyimiz vaxtlar Nəcəfoğlu məni məcbur etmişdi ki, haman vərəqi qopardım, ayrıca saxlayım. Çünki o cümlə İngiltərədə, Avropada çap olunmuşdu, bütün alimlər yekdilliklə təsdiq etmişdilər ki, "miladdan min il əvvəl də Qalamda, yəni Orta Asiyada əhali türkdilli imiş". Daha doğrusu, təhrif dillərdə "Şumer" adlandırılan Şumərlərinin Orta Asiyaya rəğdən (İraqdan) indi "Azərbaycan", "İran", "Türkiyə" adlanan Bağdaydan gedib, Bağdaya Qrek, Suriya basqınları dövrünün düşüklərinə görə Qalamda məskunlaşdığına heç bir şübhə qalmırdı. Çünki dil, ləhcə bizimkinin eynidi: "Biz Şumərlər Qalamda qalası olduq". Şəkin qiyməti bir də bunda idi.

Bir də İsrayılı işıq saçdı... "Bibliya" da məlumat var ki, hələ yeni tarixdən əvvəl bizimkilərdən əsl rəl adlanan icmalar, Qreklərin ardıcıl təziqinə dözməyib əvvəlcə Qalama gediblər. O zamanlar əsl rəllər də Odreco damşırımlar, Qalamdakı əhali ilə eyni irdən olduqlarını bilirmişlər. Buna görə də bir müddət orda Qalamda qalıblar, sonra təhlükəsiz məkan saydan "Beytül müqəddəs", "Safa" - Safağ dağı traflarına köçüblər. Məhz o vaxtlar əsl rəl kəlməsi dəyişib, o səmtdəki rəv - "rəb"lərin dilində "İsrayü" şəklinə düşüb... O bir vərəqi – şəkin arxasında Nəcəfoğlu belə bir məlumat qeyd etmişdi ki, sonralar "Bibliyada bir cümlənin həqiqəti" adında kitabça yazıb İsrayıl fəsanlının rəyasından ayılsın... Nəcəfoğlu hər dəfə ürəyinin üstünə sıxırdı o şəkli, qəhərlənirdi. Üzünü çıxartdırmışdı, ramkaya salmışdı. Stolun üstünə qoymuşdu... Persi kandarda görəndən sonra məni dönüb geri baxanda Nəcəfoğlu barmağını Qalam yazısında iki sözün üstünə tutdu: "qalası olduq".

Gözaltı Məhərrəm baxdım. Professoruyun sifəti düməğ şama dönmüşdü. Nə dar gündə də təmkinli, toxtaqlı Məhərrəmə özünü itirmişdi o gecə.

Pers dedi: "Ev keçin. Gözləyin".

Kimi gözləməliydik? Məlum məsələydi: Cəllad özü təşrif gətirməliydi!.. Nəcəfoğlu özü dəvət etdi, nə də Pers özü içəri keçdi. Biz

¹"Şumərlər" - "şumlamaq", okın, səpin üçün yararlı hala salmaq. "r" burada insan mənasındadır. Şumərləri planeti gəzib "şum"a yararlı yerləri qeyd alanlar.

evdə, onlar kandarda, ikici saat susduq, qardaşoğlu. Kinin dərəcəsi: iki saat sükut!..

Toz basdı otaqları. Avadanlıq, xah-xalça batdı, ağzımız-burnumuz doldu, mma ilimizi də tərpətmədik o iki saatda. Məhərrəmin mən divanda keçinmişdik, Nəcəfoğlu stolun dalında. Kitab qabağında, ilinin altındaydı. Böyründə divar peçinin alovu eşiyə tıpırdı. Peçin qapağını açıb kitabı ora tullamaqdan ötrü bircə saniyə də bədsi. mma nə Məhərrəm tərpənmirdi, nə də mən. Aydındı ki, doğrudan da "oyun qurtarıb", belə tozanaqda Pers döstəsiyinin kandan kəsdirib, demək, dilimizdən nə çıxıb, qərarımıznan bir yerdə, Mirqəzəbin ovcundadı, "Posle potopa" adında kitab işıq üzü görmüyəcəkdir, "Vətənsiz"imiz necə yatır, kitabımız da elə yatıb qalacaq, istintaqdan istintaqa ortalığa qoyulacaq ki, "İttihadi-İslam"ın kitabxanası sizdə deyilsə, bu kitab hansı məxzəzə əsasında yazılıb?! Başqa məxzəz yoxdusa, kitab "Vətənsiz"nin əsasında yazılıbsa, Cənubda siyasi təxribat üstündə edam olunmuş Şeyxlərin kitabxanasını belə cidd-cəhdlə gizlədirsiniz, onda necə boyun qaçırı bilərsiniz ki, siz də burda - Sovet Azərbaycanında təxribat məqsədi güdmürsünüz?! Təxminən bu məzmununda istintaq görürdüm mən. Bilirdim ki, Məhərrəm də görürdü. Çünki bu mövzuda söhbətətimiz çox olmuşdu. "Vətənsiz"nin ətrafındakı hadisələrə yada sala-sala, kitabın ətrafında gözəl nillənin təhlükənin variantlarını düşünüb, vətəncdən müəyyənləşdirmişdik. Nə qorxunc variant elə o idi ki, kitab Moskvaya çatdırılmamış ələ keçsin, istintaq başlansın. Elə bir istintaq materialını öz məqsədinə uyğun şəkildə tərtib elətdirib "şef"inə - Beriyaya göndərindən sonra Mirqəzəbə hərtərəfli qalib olurdu, qardaşoğlu. Yeganə çıxış yolu buydu ki, kitab yandırılınsın. mma bu variant daha pis nəticə verə bilərdi. Beş il "Şeyx Xorasan" məqbərəsinə gedib-gəlib, dördcə il də gec-gündüz oturub, maşinka yazısıyan min səhifə yazandan sonra Nəcəfoğlu qupquru qurumuşdu. Məndən kiçikdi. Cəmi qırx iki yaşı vardı. Saçına təzə-təzə dəndə düşürdü. mma sifətinin, sinəsinin, ilərinin dərisi qansızlıqdan göyərmişdi. Burnunun altında dırnaq sədəfi biçimində bıçağı vardı. Yorulanda stola dirsəklənib, şəhadət barmağının ucunu bıçağına sürtdü - Bu o deməkdir ki, təqəddən kəsilib, yuxudan yaxasını qurtarammır. Elə o cür, barmağının ucunu bıçağına sürt-sürt gözələrini yumub, stolun dalında daş kimi düşürdü. On-on beş dəqiqə, Nə çoxu yarım saat yatandan sonra birdən dik atırdı, tövşüyürdü. Deyirdim: "Çox təntniyəndə uzan

divanda rahat yat". Deyirdi: "İxtiyarım yoxdu". Bir dəfə soruşdum ki, "Niyə elə atılırsan? Vayğa¹ görürsən, nədi?" Dedi: "Odur ləri görürəm. Yupiterdən dalğa göndərirlər, tavanı tiqqıldadırlar, oyanım işləyir". Bilirsən nə deməkdi bu? Əgər Nəcəf oğlu sağ qalsaydı, o tiqqıltılardan sonra Ün eşitməliydi. Elmimizin qanunudu bu. Hər kəs Safağ Elmiyənin bir müddət gec-gündüz, ardıcıl məşğul olursa, beynində Safağ İşıq artır və hökmən Bağlarnan danışır.

"Beyin" təhrif sözdü. Odu r dilində yoxdu "beyin", Bağün var. Bağün!.. Mən ardıcıl məşğul olammamışam. Əmma Bağ nəsindən çox uzaqlaşmayan adamlarda irsiyyəti güclü olur. Belələri Elm barədə lap cüzi məlumat alar-almaz beyinlərində Safağ İşıq artır. Əger İlan mühiti çox sıxırsa, sən atamı necə görürsənsə, onlar da ikinci doğuluşdan sonra Yupiterdə məskunlaşan əzizlərini eləcə görürlər, səslərini eşidirlər. Heç bir möcüzə yoxdu bu dediklərimdə. İstəyirəm bizim o vəziyyətimiz, Nəcəf oğlunun vəziyyəti bütün aydınlığıyan çatdır sənə, oğul... Naxçıvandan qayıdanda təhlükə başqa cürdü. Onda tərzinin bir gözünü "Vərəse" qoyulmuşdu, o biri gözünü bizim həyatımız. Atan getdi, "Vərəsi" qaldı. Mərdəlkəndə isə mübarizəmiz son həddə çatmışdı. Bizi ideoloji təxribatda təqsirləndirməyə Mirqəzəb "şef"inin əl-qolunu açdı ki, "xüsusi qrup"un təşkilində əsas verən sənədləri SSRİ prokurorundan istəsin, mənim məktubumu, Məhərrəmin SSRİ prokuroruna yazdığı məlumatı alıb, ideoloji təxribatçıların, siyasi düşmənlərin böhtanları kimi məhv eləsin. Beləliklə, cinayətlərin üstü örtülürdü. Yəni Cənubda iyirmi ikinci ilin, otuzuncu ilin, qırx altıncı ilin hadisələri obyektiv şəbəkələri olan məğlubiyyətli kimi qələmə verilirdi, çoxsərlilik azadlıq hərəkətinə zəif hərəkət damğası vurulurdu, mühacirləri ruhdan salırdı, "Pəhləvi hakimiyyəti" adı altında imperiализmin "İran"da hökmranlığını möhkəmləndirirdi.

Sənə o qəddər çatmır bu söhbət. Bayaq dedim, Pəhləvi Fars deyil. Qedim BağOd Evün Odur ləri əvvəlcə "Paxtavan", sonra "Pəhləvan" -Pəhləvi adlanıblar, yəni Bağdayı Qrek - Latınların, Suriyalıların basqınlarından mühafizə edən hərbiçilər. İrsin indinin özündə də hərbiçililər. Düşmənimiz haqqında rəğbətlə danışiram. Niyə? Həmodünün darvazasında, eniş düşən yerdə əsüz (yaradan məna) deyilən hasarlı bir yer var, indi də durur əlamətləri. BağOd Evün sərkərlər (Sar Od-

¹ Fəciili rəya.

Ərəblər həmin əsüzdə oturub, Ün eşidə-eşidə vətənlərdən bilirmişlər ki, hansı düşmənin ordu harda, necə hazırlaşır ki, döyüşə, basqına gəlsin. Qreklər "Suz" deyirlər, əsüz, monasım da bilmirlər. Biz isə burda Şimalda da o Pəhləvilərimizi görən kimi tanıyırdıq. Hələ də hərbiçi ifadələri ilə, təhrif Odur danışdırlar. Cənubda əhalinin heç beşdi biri de deyillər. Üzdə özlərini Fars kimi qələmə verirlər. Niyə, bilirsiniz?

İndiki "Fars körfəzi"ndən bir az bəridə Evrəsu və ya Evrə sərazimiz olub. İndiki Pəhləvilər - Pəhləvanların nizami orduları o sərazidə olublar. Bağdayı qoruyublar. Zaman keçdikcə, Qreklər içrilərimizə yeridikcə, dil də çox pis təsir eləyiblər. BağOd Evünə "Paxtavan" dedikləri kimi, Evrə sə "Pers", "Pars", "Fars" deyiblər, Farslar da BağOd Evünə vətənlə "Paxtavan", sonra "Pəhləvan", axırda "Poxləvi" deyiblər. Bunlar çox vacib şeylərdi, təkrar eləyirməyi ki, unutmuyasan. Belə şeyləri bilməsən, keçmişimizi dərk etməzsən, babalarını, millətini, özünü tanımazsan, yoxa çıxarsan, bəşəriyyətin ən ülvə tarixini də özünün birləşməmişlik məhv eliyərsən. Daha dəqiq desək, bəşəriyyət indi düşüyü dini fəsanlır selindən də güclü selə düşüb, idrakdan yox, stixiyayrən yaşayar, bətnin tamam çürüyər.

İlan bilir bunu. Keşiş Vissarion Cuqaşvili "Stalin" geniş hərbi dərslər deyib bu barədə. Çünki Pəhləvi irsindənin hələ də qorxurlar. Tarixi, Elmi öyrənib bizdən yenidən birləşsələr, Pəhləvülər Bağdayı bərpa edə bilərlər.

Biz Evrəy Odur rəlini vaxtilə çox sevirmişlər BağOd Evün Odur rəli. Heyif indi çoxu "Bayod" deyir özünə, yəni bizdən tətik düşüblər. İlanın Stalinin ən ümdə tapşırığı bu olub ki, "Yevrey" döndən Evrəy, "Pəhləv"iy döndən BağOd Evünü öz kökündən - Bağtara, Türklə qarşı qoysun.

Yadına sal, otuz altıncı ildə nə deyib o Qrek casusu "Stal": "Və ne Turki, və azerbaydjansı". "Tat"larımız, "Fars"larımız dillərinin kökündəki "Dəri"nin Odur r dili olduğunu, qədim Tərik - türklüklərini bilib-bilən, "rəhbəri"nin arzusuyunan, həmin otuz altıncı ildən etibarən "Pantür-kizmə qarşı" döyüşürlər. Bax buna görə də Stalin, Beriya, Mirqəzib üçlüyü bir ovuc cahil hərbiçi "Pəhləvan"ı - "PəhləvP"ni lap asanlıqla qaldırıb çoxmilyonlu Odur r Türkünün belinə mindirib! İngilislərin arxeoloji materiallarında təhrif "Paxtavan", "Paxlavan" sözləri Çerçillin ən çox təkrar elədiyi sözlərmiş, məhz o - Çerçill çox çalışıb ki, Stalin Pəhləvi şahına hər cür kömək eləsin, qırx altıncı ildə bizim Demokrat firqəsini məğlubləsin.

Bizim "xüsusi qrup"dan savayı hələ heç kəsə məlum deyil ki, Stalın Çerçilənin gizlin müqaviləsi var. O müqavilənin rus variantında çox açıq və kobud şəkildə yazılıb: "Posle pobedi nad Germaniyey çasti Sovetskoy Armü pokinut Yujnıy Azərbaycan, kuda voydut Pexlevıdı.."¹

Bircə o qalib yazılısın ki, "Pexlevıdı perestrelyayut yujnoazərbaycanskix Demokratov". Yazmayıblar, eləyiblər. Tohrif "Yevrey" adı altında necə ümumbəşəri Evrəy - Uca İşıq Evi olduğunu yaxşı bilən Vissarion yetirməsi qodur Evrəy - Tərik - Türk qanı içən ikinci hökmdar yoxdu, oğul!.. Bədbəxtliyə bax ki, tək russkoyazıçılar yox, bütün planet "Yevrey"ləri Stalini nə qüdrətli hökmdar kimi sevir!r!.. "Potop" ilə keçsəydi, elə özümüzünkülərin olıynən gülləldirdicəydi bizi o qaniçən.

Vəziyyətimiz beləydi, qardaşoğlu.

Heyrətlə deyirsən ki qaldırıb mənə səs verənlər Bezobraziyenin tapdağmdamı qalsın?! Bir kondin, bir rayonun taleyindən yox, vətəniyin, xalqının taleyindən danışsın mən sənə. Bir az sonra tamam inanacaqsan ki, Evrəy Odurələri bəşəriyyətimizin köküdür, deməli, mən ümumən bəşəriyyətimizin taleyi barədə danışsın. "Stal" "kliçka"sında ilandan, hümmətçilərin mehvindən, iyirmi il hakimiyyət başında oturan Mirqəz bin tərtdiyyə ümumbəşəri faciədən danışsın. Aparacam səni o məhkəməyə, otur qulaq as, gör kimlər danışrlar tribunadan, nələr açılır tökülür... Nə qədr alimini, şairini, ədibini sürgünlərdə çürüdü "Stal!" Nə qədr Şeyx, Axund adı altında gizlin "Muğ"larını itirib-batırıb! Qədim Odu rəziləri Misirdən, İraqdan başlanmış, Türkiyənin özündən, o tay-bu taydan min-min cildlərlə həqiqət kitablarını yığışdırıb yandırdırıb!.. Bütün olub-keçənlərdən sonra o "ustanovka"yanan yazanların arasında yeganə cəsarətli tarixçimiz vardı, dissertasiyasında Nərimanovun adını saxlamaqdan ötrü şəxsən Kalinin² müraciət eləyib icazə almışdı, o yeganə ləyaqətli tarixçimiz də ləldən gedirdi! Ömrünün doqquz ilini "Vərəsə"mizin tədqiqinə verib, doqquz il məhrumiyyətli içində yaşayan yeganə filosofumuz ləldən çıxırdı!

Beləydi vəziyyətimiz, yeganə balam!

Mənim vəzimdə sən olsaydın, özünü oda vurardın, yandırardın. Əmma mən saxladım özümü.

¹ "Almaniya üzərində qələbədən sonra Sovet Ordu hissələri (bu hissələr azərbaycanlılardan ibarət olsa da (M) Cənubi Azərbaycanı tərk edəcəklər və Pəhləvilər oraya gireəcəklər..."

² SSRİ Ali Sovetinin sədri.

Qulaq as.

O küllüklü gecə Mirqəzəb tozanaqnan gəlirdi, Nəcə foğlunu maşına basdı apardı. Məttəl qaldıq ki, bu nə gəlişiydi, nə gedisiydi? Hardan gəlirdi, hara gedirdi? Niyə tək Nəcə foğlunu apardı? Niyə özü apardı? Kitab niyə stolun üstündə qaldı?!

Məhərrəmnon düz bir ay yediyimizi-içdiyimizi bilmədik. Dostumuz yoxa çıxmışdı. Akademiyada deyirdilər Moskvada, Moskvada deyirdilər: "Gələcək. Görməmişik". Rayonu-zadə atmışdım. Bu divarların arasında vurnuxa-vurnuxa, gündə bir versiya fikirləşirdik Məhərrəmnin, axırını bir yana çıxardammırdıq. Yuxusuz, ac-susuz, gah qapıda - palmanın yanında, gah da həyətdə gəzinirdik, Çax-çux gəlib-getdikcə ona fikir verirdik. İndi təsəvvür elə ki, bizim o vətəniyyətimizdə, gecənin yarısında Persin maşını ildırım sürətini gəlib həyətdə dayanır, Çax-çux maşından atılıb qışqır ki, "Kişi sizi gözəl yir. Tez olun!"

Mən üzünə baxammıram o qatilin, uzaqdan-uzağa qaraltısını görəndə qan təzyiqim kəlləçarxa qalxır. Bu səbrin, dözümin sahibi, neçə dəfə kinim coşub, Safağ Sultani içərimdə boğub əlimi silaha atmışam. Məhərrəm də mən gündədi. Əmma orda ikimiz də birdən cumduq üstünə ki, Nəcə foğlu hardadı?!

Başladı ki, "Dostunuz oturub Kişinin kabinetində, Kişiyin qabaq-qabağa konyak vurur!"

Təsəvvür elə ki, getdik gördük doğrudan da konyak vurur!

- Nəcə foğlu?!

- Bəli, əzizim! Mirqəzəb gündə min dəfə lənət deyən Nəcəfoğlu, Mirqəzəbnin üz-üzə oturub koynak içirdi, tort yeyirdi! Bizim "Midi", "qiena"¹ Midi" adlandırdığımız dənşətli "ustanovka alimi"nin - fəlsəfəatordan elmi söhbət eləyirdi. "Azər" - Odən, Tərik - Türk Ev rəydən hərtərəfli məlumatı ola-ola, indiki "Yevrey" xalqının keçmişini çox gözəl dərk edən elə bil heç nə dərk eləmiyən bir "yevrey" idi o "Midi". Qədimlərdə, Misir, İsrayıl tərəflərdə Odən dili vəzinə "Ev rəy" dili adlandırılan, sonralar o təhrif Brazillərdə tanınmaz dənşətli dənşib "İfrat" adlanan dildə danışardı o "Midi", özünü "qorskiy yevrey" adlandırardı. Mirqəzəbin gizlin məsləhətçilərindən idi. Məni görəndə qapqara qaralırdı: "Ne "Otar"ı - Odən mənə sətoboy, İudei, mən, Sultan!"² Deyirdim "heç olmasa, rəhbər "Yohudi" de, İuda!" Deyirdi

¹ Gəreşən

² "Otar" - "Odən" deyilik biz sənə, İudeyik, Sultan!"

"Rüb dili Qrek dilində d d hş tli falsifikasiya dilidi, "Yü hudi" dem r m. Çünki "İudey" qrecl olsa da, EyOda - Uca h qiq t daha yaxındı, Sultan, povtoryayu: "mı s toboy İudei!" Bax bel, h r şeyi d rk ed -ed heç nıyi d rk el m y n d hş tli bir alimibi m liydi o "Midi", "Qiena". "Midiyanın ölü dili" yazan, Olamı "Elam", Ulu Bağı "Lullu b y" eliy n. BağOd EvÜnü "Pexlevid" yazıb, Bağday r azisinin r Ey -"Rey" vilay tinin d "Pexlevid" ver n cani falsifikatordan elmi söhb t el yirdi dostumuz. "İran" n dem kdi?! İrl r?! Yoxsa, r r l rdi - r r ndi o razi?!" Bel qışqırırdı, içirdi.

Q şngcl möcüz yaratmışdı Mirq z b.

İç ri gir nd bir k l m d ydi qulağıma: "Maday". Qapının arasında ayaq saxladıq, Midi deyirdi: "Ya poslan syuda liçno Stalinom. Ya ne imeyu pravo ne tolko pisat, daje proiznesti slovo "Bağ". İbo oçevidno, çto eto Boq. A slovo "Maday" ostavit mojno. Luçşe napişem "Maday" i skajem: "ma" ot slova "Mağ". A "Mağ, obşezvestno, oqnepoklonnik. Ostavaytes poka oqnepoklonnikami. İnaçe nevozmojno".¹

Dostumuz dedi: "No ved ya uje napisal: "Bağday!"²

Mirq z b llini stola vurdu: "Stalin skajet kak i çto pisat Heyd r N c f oğlu Hüseynov uje poluçil Stalinskuyu premiyyu. Ostaetsya podpis Stalina. Yesli ne podpiset, ya tut je podkinu yemu druquyu kniqu naşeqo filosofa o şeyxe Şamile. Yesli Boq ne poluçit Stalinskuyu premiyyu, Şeyx Şamil poluçit. İbo Şcyx zemlyak Baqirova! Qorets!"³

Şaqıldaşdılar güldül r. Stalinin sağlığına içdil r.

Oturduq, biz do içdik. Yazıq, bodb xt omin do içdi Stalinin sağlığına!

S n, İlb tt, içm zdin. Güll l nm y ged r din, içm zdin. min is konyakı son damlasınacan içdi. Çünki t hrif mühitd "BağM n" demirik biz özümüz, r r bin, Farsın t hrif diliyn n "Mğmun" deyirik. İlan mühitind "Moğmun"uq - "Mağmın"ıq biz, oğlum!

Müdafil el y bil m dim m n orda dostumu - dahi Heyd rimi. Budur "Sultan mirlinin daha bir cinay ti!.."

¹ "M n axı artıq "Bağday" yazmışam!"

² M ni buraya şxs n Stalin gönd rib. "Bağ" k l m sini n inki yazmağa, h tta dilim g tirm y d ixtiyarım yoxdur. Çünki, m lumdur ki, "Boq"dur, "Bağ". "Day" sözünü is saxlamaq olar. "Maday" yazaq v dey k ki, "Ma" "Mağ" sözünd ndir v hamıya aydındır ki, atşporostdir "Mağ". H llik at şp r st olun. Başqa cür mümkün deyil".

³ "N v nec yazmağı Stalin dey r! Heyd r N c f oğlu Hüseynov artıq alıb Stalin mükafatını. Stalinin qol ç km yi qalıb. g r qol ç km s, m n d rhal filosofumuzun başqa bir, Şeyx Şamil haqqında kitabını ver r m ona. g r Boq almasa Stalin mükafatını, Şeyx alar. Çünki Şeyx Bağırovun h myerlisidir! Dağlıdır!"

Stolun üstündə bir yağm kitab vardı: "Posle potopa!.." Zər naxışlı, gözəl nəfis cildə, Mirqəzəbin stolunun üstünə yağmışdı ki, Stalin mükafatı komitəsinə göndərlsin.

Mirqəzəb gülürdü. Gözümüzün içinə baxa-baxa başladı ki, "Nu çto, qospoda oqnepoklonniki, nadeyus bolşe ne skroyete ot nas naslediye velikix şeyxov!"¹

Demə, o bir ayı Mirqəzəb öz bağında saxlayıb Nəcəfoğlunu, redaktor təhkim eləyib, təcili çapa hazırlatdıb "Posle potopa"-m- İlk nüsxə hazır olan kimi özünü apanb, Stalin mükafatı komitəsində oxutdurub. Bizi "bayrama" çağırırdı.

Bir do iyunun axşamında, Nəcəfoğlunu Moskvadan, öz toyyarından, döşü nişanlı götürəndə "bayrama" çağırırdı bizi, tələb elədi ki. "Vəros"ni təhlil verək. İndi danışacam, necə yasa döndü o bayram, nakam dos-tumuz necə "kəsdə venasını".

"Şeyx Şamil" kitabma görə almışdı laureatlığı. "Tak poluçilos" -deyirdi.

Bayaq dedim, Heydərin nəyi görə, necə öldürüldüyünü bilməlisən sən. Buna əlavə eləyim ki, o rəhmətlik də sən xasiyyətdəydi. Deyir-dik: "Uçuruma gedirsən". Deyirdi: "Yaranan bir gün ölmlədi" "Posle potopa" kitabını Midinin müqəddəmsiynən, zərli cildə görüb, qələbə saydı bunu, öz ağağrynan təlyi getdi. Ümidini itirmirdi ki, "Şeyx Şamil" yayılandan sonra "Potop"u da çıxardar ortahə.

O "bayram" gecəsi Nəcəfoğluna akademik diplomu verdi Mirqəzəb, Məhərrəmnin məni şəkkaklıqda, inamsızlıqda təqsirləndirə-təqsirləndirə yarım saat nitq dedi: "Nasledie velikix şeyxov - eto naslediye vsex narodov, naselyayuşix territoriyu Sovetskoqo Soyuza. Naslediye şeyxov obyedinyayet nas so vsemi narodami mira. Osoboye znaçeniye imeyet krovnoye yedinstvo Odrov s velikim russkim narodom. Ibo oçevidno, çto "Rus" - ot rüz. V arxivax soxranyayetsya dokument o tom, çto rüzov Rimiyane prinudili izuçat skandinavskoye nareçie tak nazıvayemy "starorusskiy yazık".²

¹"Hə, cənab atşpərlətlər, ümidvaram ki, böyük şeyxlərin vərləslərini daha gizlətməzsiniz bizdə".

² "Böyük şeyxlərin vərləsləri Sovetlər İttifaqının ərazisindəki bütün xalqların vərləsidir. Şeyxlərin vərləsləri bizi bütün dünyanın xalqları ilə birləşdirir- Odların böyük Rus xalqı ilə qan birliyi xüsusi əhəmiyyətli tələb edir. Belə ki, tamamilə aydındır, "Rus" - "rüz"dəndi. Arxivlərdə sənədlər var, rüzləri Rimlilər məcbur ediblər ki, skandinaviyə ləhcələrini öyrənsinlər, indi "köhnə rus dili" adlanar.

Qulaq assaydın, nakamımız kimi, sən də deyərdin möcüzə baş verib, cəllad donub adam olub.

"Bayrama" çağırılanların arasında "ustanovkayrın yazanlar"dan da vardı. Heç birinin üzünü baxmadı Mirqəzəb, tək Midiyə söz verdi.

Qalxdı Midi, nə qalxdı: "Da razve mı pişem istoriyu? Razve mı pıtayemsa izvleç iz kakoqo-nibud teksta, dokumenta xot maluyu kripitsu jizni ili istim?! Pered velikimi şeyxami ya nikto! Po sravneniyu s "Po-top"om moy trud ništo!"¹

"Nikto, niçto" elədi özünü, "İstoriya Midü" kitabını, axırda da "respublika rəhbərliyinin qarşısında məsuliyyət" qoydu ki, şeyxlərin kitabxanası tezliklə akademiyanın ixtiyarına verilsin, Stalin yoldaş məsuliyyət bilsin, "Midiya" adı ilə yanaşı, ölkənin həqiqi adı Bağday da kitaba daxil edilsin.

Pers yerində söz atdı ki, yığıncaqdan sonra qalarsan, kitabxana barədə ayrı danışırıq. Əmma "bayram" qurtaranda birinci Midi Qiena qaçdı. Dalınca o biri "qienalar" - "ustanovkayrın yazanlar". Bilirmişlər nəyin qurtaracaq "bayram".

Üç nəfər qaldıq: nakam dostumuz, Məhərrəm, məni.

Cəlladın sifəti dəyişmişdi. Gözlüyünün şüşələri lupasayağı qalınydı, "Mirqəzəb"dən başqa ona "Dördgöz" də deyirdi cəmaat. Baxdım ki, kin qayrıayır gözlüyün dalında.

O cür, üz-gözündən kin saçsa-şaça, kartını açdı, xəbərdarlıq elədi ki, şeyxlərin kitabxanası nə uzağı bir həftəyə meydana çıxmasa, "Posle potopa" Özülsüz bina sayılacaq və ləğv olub, yandırılacaq.

"İtak, nedelny srok! Mojeş idti, Sultan Mamedoviç. İdi i podumay, çəm mojet vernutsa dlya tebya utayeniye naslediya şeyxov".²

Qapıdan çıxanda Pers də açdı kartını: "Pıçıldeşmayın. Heç bir şey göstərməyin. "Potop"un bütün nüsxələri xüsusi səyfdə, surquç altındadı. Nə kitabın adı məlumdu cəmaata, nə də məzmunu. Bilirsiniz, laureatlığı Nəcəfoğluna Şeyx Şamil hərrəkatına aid yazdığı kitaba görə veriblər. Rüşvətdi bu, səni kəssin! Kitabxana gətirilməsə, laureatlıq geri alın-

¹ "Bizim yazdığımız məqalə tarixdir? Heç cəhd eləyirikmi ki, hər hansı bir mətnə, sənəddən heç olmasa az-maz bir həyat nişanı və ya həqiqət çıxaraq?!. Böyük Şeyxlərin müqabilində məni heç kəsəmə! "Potop"la müqayisədə mənim kitabım heç nədir!.."

² "Demək bir həftə vaxt! Gedə bilərsiniz, Sultan Mamedoviç. Get və fikirləş, şeyxlərin vərəsəni gizlətməyin və zindən itirirsiniz?"

caq, akademik Hüseynov Heydər Nəcəfoğlu isə siyasi fitnəkar və kapitalizm dünyasına xidmət edən casus sayılacaq".

Nakamımız dözmədi, oğul. Qışqırdı.

İndiyəcən qulağımdadı o qışqırtı. Bircə kolmə - "Fəlakət" - deyirdi. - "Fəlakət! Fəlakət! Fəlakət!.." Katalikosların məktublarının tələb olduğunu biləndə, mənim kabinetimdə yox, Mirqəzəbin kabinetində qışqırdı və elə bu qışqırtı da onun ölümünə hökm verdi. İndi deyirəm Sultan Əmirinin "cinayəti" nədir: katlikosların məktublarını Mirqəzəbə vermədiyim kimi, kitabxanayı da vermədim. Versəydim, bəlkə də sağ qalardı Heydər.

Cəllad bir həftə həzrəti gecə zəng vurdu: "Mıjdıyom!", "Mıjdıyom!" Nəcəfoğlu da bir həftə, yeməz-ıçmaz, "Fəlakət, fəlakət" - dedi.

Təki buraxmırdıq.

Həftə tamamında bu evdə gəldik ki, paltarımızı dəyişək. O günü də Cəllad axırıncı dəfə zəng vurdu: "Vəş druq venu sebe vəsporol. A vı v vannax naslajdayetes! Zakopayte yeqo. Da tak, çtob ni odna jıvaya duşa ne znala ob etom pozore!"¹

Arvadını yaxın buraxmadılar meyidə. Məhərrəmnin məni olduq, üç-dörd nəfər "ustanovkayrın yazan", bir də o Kişvər - "lapatka adamı", sahibsiz ölü kimi apardıq qəbzəşimizi. "Fars qohumları" uzaqdan-uzağa müşayiət eləyirdilər. Maşınlardan düşmürdülər. Qəbrə yaxın getmədilər. "Ustanovkayrın yazanlar" da aralı durdular. "Lapatka adamı" özü qazdı qəbrə. Elə qaza-qaza son dəfə oynadı orda - qəbrin içində: "Sırr qarnımı deşir, ay qardaşlar. Dostunuzu mənim gözümün qabağında öldürdülər, ay qardaşlar..."

Pers dil-dil ötür indi. Büzüşüb, meymuna dönüb, səsi də çıxmır. Mikrafon qoyublar qabağına ki, xırıltısı eşidilsin zalda. Deməli, Qurbandakı qurğuşunlu nalı vaxtilə "iyli quyu"dan çıxardıbmiş Pers, Yağırın kəllə sümüyünün gicgahında zərər yerini göstərərək sübut eləyibmiş, inandırılmış Çax-çuxu ki, "Fağır hambal" - Yağır o nalı öldürülüb. Mərdəlkəndə Çax-çuxa diplom verəndə nalı diplomun üstünə qoyub deyib: "Çəki daşı kimi işlət, həmişə gözüyün qabağında dursun, intiqama çağırırsən səni". O vaxtdan "Muğ"lara qənimət kimi o nal. Axırıncı dəfə nakamımızın gicgahına çıxılıb. Persin ifadəsinə görə, Cəlladın şəxsi cəlladıymış Çax-çux, Cənubda da, burda da ancaq Mirqəzəbin

¹"Dostunuz venasını kəsib. Siz isə hamamda xumarlanırsınız! Basdırın onu! Özü də elə basdırın ki, bir nəfər də ins-cins xəbərlər tutmasın bu biabırçılıqdan!"

özünün şəxsən Stalindən, ya da Beriyadan aldığı şifrəli teleqramlar əsasında işləyirmiş. Bir dəfə qırx altıncı ildə, "avariya"dan sonra Çax-çuxu aradan götürməklə istəyib Cəllad, nalı aldırıb əlindən, "Oformlayte na rasstrel"¹ deyib, əmma Beriya müvəqqəti dayandırıb əmri. Bir də Nəcəfoglunun ölümündən sonra zəng vurub deyib: "Pora ubrat yeqo".²

Pers də "Lapatka adamı"na tapşırıq verib ki, qatilin adını açsın bizə. Başa düşürsənmi qurğunu? Yəni Çax-çuxun qanına bulanıb Sultan əmirli də sıradan çıxar. Əmma Sultan əmirli dözdü, oğul. "Kitayskiy termos, kitayskiy fanar" qışqıra-qışqıra, Çax-çux necə gedib Mərdəkanə - bağa, "yaman soyuqdu" deyib peçin qabağında necə çömçüləyib, işini görəndən sonra Nəcəfoglunun öz ülgücüyünə "vena"nı necə kəsib, qıyma-qıyma danışırdı hamısını "lapatka adamı", dön-dön təkrar elədi ki, "Sizi necə görürəm, o termos satan Çax-çuxu da eləcə görmüşəm, ay qardaşlar. Haqqı nahaqqa verməyin, bu cür kişinin qanını batırmayın, ay qardaşlar".

Barmağımı naqanın tətiyindən çəkdim. Zorən çəkdim.

Məddənin qanını batırandan sonra Nəcəfoglunun qanını da belə batırdım. Bir dəfə dəfəndən sonra piyada şəhərə düşəndə gördüm nakamımızı: sakit, qəmli peyda oldu qabağımda. "Yükün ağır olacaq, qardaşım. Döz!" - dedi, yox oldu. Bir dəfə də gecə yarısı, çarpayıdan uzanıb tumbokkadan tənə "Kazbek" qutusu götürəndə gördüm, qutunu hirsli çəkib əlimdən alıb, xıncıb yerə çırpdı, yox oldu. Saf Ağ Işıq şəkil canlı insandan qat-qat güclüdü. Bu, adamı həmişə qorxudur, həmişə de ele gur sevinc, xoşbəxtlik verir ki, öz əlinin qəbrə salladığın əziziyin ikinci həyatının - bədiyyətinin sən də aid olduğunu tamam dərk eləyib tamam başqalaşırsan: qorxudan xali olursan, heç vaxt ümidini itirmirsən.

Şeyx Məhəmməd əmir yol ayrıcında tək-tənəyə öləndə də ümidini itirməyib. Son nəfəsində bıçaqnan barmağının ucunu deşib, can köynəyinin döşünə qanıyan vəsiyyəti yazmışdı: "Oğullarıma vəsiyyətim ümiddi".

Şeyx Ağ əmir, Şeyx Boz əmir adında əzabkeşlərimiz də başları kəsilən günə qədər ümidlərini itirməyiblər ki, "qara bulud" dağılacaq, Günəş doğacaq, həqiqətimizi car çəkib, Bağdayın qapalı qapılarını açacaqlar.

Məddə adında əzabkeşimiz də Bezobraziyə üfunəti içində, heç vaxt ümidini itirmirdi. Dinməz-söyləməz, pambıq kirdi, taxıl, bağ-bostan

¹ "Sən dəşdirin güllənsin".

² "Onu aradan götürməyin vaxtı çatıb".

becəririrdi, mal-qoyun qəhri çəkirdi. Gecələr çarpayısında uzananda işıqlanana qəddər qaranquşların civiltilərini qulaq asırdı, "Bircə balanın qaranquşları" deyirdi.

İslində, özünüüydü quşlar. "İki vətənlə quşlar!"

İki vətənləmi! Olamdan, rAğdan başla, gol UcRuma get, ordan yenə də Qrekin ilindəndə dad çək-çək Avropaya, Amerikaya qaç, gör neçə vətəni var "Dumayın!"

Qrek adlanan möcüzəli qaniçin bütün planeti fəth etmişdi axı o ikiyüzillik müharibədə, altı yüz dörd, səkkiz yüz ikinci illər arasında "Duma" Afrikada məskunlaşıb, saraylar tikdirib, arxayın yaşamağa başlayanda yenə Qrek axını başlandı: vətəni kimi, sağ tərəfində Suriya orduları, solunda, arxasında rəb, Fars orduları! O vaxtlar da Amerikaya qaçış başlandı. Şum rəbri çoxdan bilirmişlər okeanın təlatümsüz yerlərini. vətəncə cəngəlliklərdə gizlənilər, saysız-hesabsız gəmilər düzəldilər. Mıxsız-filansız, ağacı-ağaca geyindirilmişlər... Hətta Yaponiya da "Durna" vətənidə, oğul! Dil barədə danışacam, onda bilək ki, bu "Yer" in vahid milləti olub, indi də həmin "Durna"dı: Ulu Bağ sələmin "Duma" qatarları hələ də "qərib-qərib, qəmgin-qəmgin ötürür" mühacirliklərdə!..

Məddəmin kimi deyildi, qələbə çox köyrəyidi, əmma sınırmırdı. Tərəzinin bir gözünü "Vətən" miz, o biri gözünü həyatımız qoyulanda da sınımadı, ömrünün son gününü də ümidləndə yaşadı ki, "Vətən" nin Varisi var, böyüyüb "Elm və Eşq" sahibi olacaq, geniş fəaliyyət meydanına çıxacaq...

Lap tezliklə hamısının görüşçəkən! Ölüm yoxdu, oğul! "Ömrün son günü" deyirəm. əmma şərti sözlərdə bu "ömür", "son gün".

Müslüm "padnos" da pendir, çörək, tərən, dörd şüşə pivə, nazik uzun "bokal" Mar gətirib, "tyubik" in üstünə qoydu, şüşələrin ağzını açıb getdi.

Səmədi tərə basmışdı.

- Məmi!.. Bağışla, sözünü kəsirəm... Necə yəni "görüşçəkən?!" "İkinci doğuluş" a inandım... Çox şey inandım. O dünya var, şübhəsiz...

Sultan ilindəki "bokal" ı "podnos" a necə vurdusa, pivə sıçrayıb ilinin üstünə islatdı, barmaqlarının ortalarındakı tükələrin aralarında tutqun qabarcıqlara çevrildi. Səməd küt-küt o qabarcıqlara baxa-baxa Sultanın xırıltısını eşitdi. Qurban əminin, ələsgər müəllimin də belə birdən-birə dəyişən səslərini xatırlayıb başını sinəsinə yədi. Çünki əminin səsi həmişə qəzəbli idi:

- "O dünya" nədi?! Gör nələr danışmışam sən düşün altından çıxandan bəri! Hələ dərk etməmişəm ki, "o dünya" məfhumu ən dəhşətli təhrifdi! Vahid Kainat var, deyirəm! On səkkiz min "Aləm" var.

"Aləm" yox, EyOdur Babamızın diliyənin deyilmiş əlim var. On səkkiz min əlimin saysız-hesabsız planetlərinin biridi bizim bu xaraba "Yer"- Eyrimiz! Ün eşidirik deyirəm, danışırıq deyirəm! Bax belə, sənənin danışdığım kimi! SafAğ atam canlı insan qədr canlı şəklini göndərir, şəkil qəşqərimdə o yan-bu yana gəzinir! Məddə bax beləcə, sən kimicə oturur qəşqərimdə. Əlimi əlinə toxundururam. İşiq canlıdı! Canlı kimi!

Necə deyim ki, aydın olsun?! Canlı ol kimidi da, ay oğul! Hərərətə var həttə. Hərddən lap yaxınlaşırım, bil-bil ki Məddənin özü deyil, dözməmirəm, qucaqlayıram. O da məni qucaqlayır! Boynumda-boğazımda əməlli-başlı nəfəs kimi nəfəs təması hiss ediyirəm! Ölə demək olarmı bu adama?! Başa düşdün?! Məddə deyir: "Səməddən anasının qoynunda olmuyanda, bir il qabaqdan altı aylıq çağa göstərilən planetdən".

Rəhmətlik Sura soruşub ki, "nə oldu sənə, a kişi, halın niyə dəyişdi?"

Deyib: "Bir qəşqəng oğlumuz olacaq. Rəyada gördüm". Başa düşürsən?

Açammayıb ki, rəyada yox, aşkar görüb... İnan, oğul, heç bir möcüzə yoxdu, adi həqiqətdi danışdıqlarım!

Çörək ye. Ac qarına içində pivədən dumanlandırır adamın başını. Ye, yeyək. Başa düşəcəksən hər şeyi... Hər şeyi...

* * *

İndi keçirəm çox vacib, çox maraqlı bir məsələyə... De görüm Stalinin "Voprosı yazıkoznaniya"sını oxumusanmı? Səməddə dıxsındı.

- Stalinin əsrinin nə dəxli var bura, ay əmi?!

- Oxumusan, ya yox?!

- Əlbəttə!.. Stalinin həttə məktublarını da oxutdurublar bizə. "Voprosı yazıkoznaniya"ni rəsmi dərslək kimi, hamıya oxutdurdular. İki nəfər dilçinin iştirakıyan müzakirə oldu. Mirqəzəbə özü çıxış etdi.

- Mənim mətləbim elə o çıxışın üstüdi. Dilçilərimizin diləri ağızlarına sığışmırdı ki, "görün dilçiliyin nəzəri məsələlərini necə bilir Kişi!" Əslində, Mədi Qienə yazmışdı o çıxışı. Özü də Akademik Marrın əleyhinəydi hamısı. Vaxtilə Akademik Marr bir silsilə mühazirə oxumuşdu burda - Bakıda... Şagirdlərin olacaq sənənin. Onlara xüsusi dəyər sənənin ki,

Akademik Marn şəxsən Stalin özü göndərmişdi "Şeyx Xorasan" məqbərəsinə ki, oxusun, öyrənsin, "konkretnuyu spravoy" yazsın. Marn mə'n, sonra da Nəcəfəli başa salmışdı ki, bu, dünyamızın tarixidi, Bağın, Odun dilini öyrəngüzdə göstərsən əzabdan qurtarammazsan. Dərək elədi. Sonralar Moskvada "Bakı kursu" deyirdilər burda oxuduğu mühazirələr. "Yeni nəzəriyyə" deyirdilər. Moskvada da, xaricdə yüksək qiymət verirdilər. "Yazıkoznaniye"də Stalin çox qısa yazıb. İki kəlmə - "idealist nəzəriyyə" deyib.

Əmma Nəcəfəli "peyğəmbərlik" adlandırırdı.

- Marnın nəzəriyyəsinə?!

- Nəzəriyyənin "təfəkkür dili" adlandırıdığı qisminə "peyğəmbərlik" deyirdi. "Proroçestvo".

- Stalinin fikrinin əksinə?!

- Rəsmi yox... "Yazıkoznaniye", bilirsən ki, Əllinci ilin iyununda çıxıb. Ondan bir il əvvəl - qırx doqquzuncu ildə o dəhşətli falsifikator - Midi, Mirqəzəbi qızıdırıb Marnın əleyhinə qaldırmışdı. "Yeni nəzəriyyə"yə görə, Əlifbanın hərfliyinə, sözün ifadə olunan dil - "səs dili" Yerləşməsinin inkişafının indiki mərhələsinə aiddir. Gələcəkdə, inkişafın yüksək mərhələsində "səs dili" əvəzinə "təfəkkür dili" olacaq, beyində beyin, təfəkkürdə təfəkkür yol açılacaq, insan insanın fikrini eşidəcək. Yəni beyində, daha doğrusu, Bağında çıxan fikir dalğaları ikinci insanın beynində Ünlə, sözə çevriləcək... Çəşmə, Bağday tarixinə toxunmamışdı Marr. Ehtiyat eləyirdi, deyirdi: "İndidən məni qınayırlar ki, "isklyuçitelnost Evrəyaya atomom udarət na nas na vsey planete".¹

Əmma qorxmamışdı o nəvə oğlu nəvə Marr. Bağ nəslimizin Ünlə eşitməyi barədə heç nə yazmasa da, "təfəkkür dili"ni öz şəxsi nəzəriyyəsi kimi qəbul etməyə nail olmuşdu. KeqəBenin nəzarət seti şəraitində Marr nə Bağ adı çəkə bilirdi, nə də Bağın deyil bilirdi. "Yazık mışleniya" - "Təfəkkür dili" vəssəlam.

Əmma marksizmə zidd deyildi nəzəriyyəsi. Mohz marksizm əsasında "təfəkkürdə yüksək faza - keyfiyyət dəyişikliyi" deyirdi. Nakamımız "Proroçestvo akademika Marra" adında məqalədə yazmışdı ki, "Pravda" qəzetinə göndərsin. Əmma Mirqəzəbin qadağası vardı: mərkəzi mətbuata göndərilən materiallara şəxsən özü icazə verməliydi.

¹"...Evrəy kafirliyi atom kimi vurur bizi bütün planetdə".

Nakamımız məcbur oldu, zəng vurdu Cəllada ki, bəs belə bir məqaləm var. Cəllad Midini göndərdi ki, oxusun, məlumat versin. Midi də məlumat vermək vəzifəsinə, Akademik Marrnan nakamımızın əleyhinə qaldırdı Cəlladı.

Faciənin kökü çox dərin, özizim.

Burda diqqətli ol. Məlumatım çox mürtəkkəbləşəcək indi. Çox diqqətli ol!..

"Qalaktika" vəzifəsinə əslini – Od rəsini desəm, səni çətinliyə salaram. Od rəsini türkcəsinin qarışığında Qal Ağ Od Ağdı. Yəni Saf Ağ İnsanın Qalamı (vəzifəni) Saf Ağ Həqiqətidi. Bunu unut hər. "Aləm" vəzifəsinə əlim dedim bayaq. Bunu da unut hərlik. Od rəsini türkcəsinin qarışığı Qal Ağı unutma. Əslində, qədim türk sözlərinin elə hamısı belədi: şəkilçisiz. "Qalaktika" sözünü eşidəndə fikrində "qal Ağ" de, elə bunu da yadda saxla. "Aləm" eşidəndə "əlim" düşünməyə "əlim" yadda saxlamaq daha faydalı olardı. Əmma Od rətiləndə əl, əli, əlim, əl Ağ sözləri çox işlənilir. Hər söz birlişməsinin tərkibində bir cür mənada olur. Əl, əli, əlim, əl Ağ - Sultan qımuşdı. -Allahın dili bənə təhər olar?! Özünü yığışdır, başın çatlamasın.

"Qalaktika" - Qal Ağ variantını yadda saxlamağı məsləhət görəndən sonra şagirdlərimizə, adətən "Qalaktika"ımızın "Yer" - Ey rətin başqa iki planetinin adının əslini - Od rəsini deyirik: EyOd r (Uca Həqiqət Işıq), bir də Od Ağ Üz BağOd r (Saf Ağ İnsan Üzünün - Mənasının həqiqəti Od r Bağ). Yəni planet özü də Bağdır: planeti planet və "Qalaktika"ya - Qal Ağ bağlayır.

Qrek-Latının təhrif dili EyOd r "yadro" şəklində salıb. Guya planet deyil, Günəşin daxilində enerjiyə mənbəyidi. Əslində, bilirsən ki, EyOd r Babamızın planetidi EyOd r. Qal Ağdan göndirilən elementlərin yeni-yeni planetlər yaradır. Bunu da bilmək lazımdır ki, təzə planetlərdə həyatı işıq içində göndirilən proqramların təbii yaranışından başlayırlar Bağlarımız. İkinci mərhələdə təbii tənzimləyən heyvanat, həşərat yaradılır. Lap fantastik miqdarda heyvanat, həşərat.

İndi soruşuram: real dünyanı əslində uzaqlaşdırıb fəsanıyı, mifə çevirən "qrek mifologiyası" adında yalan dəhşətini bəşəriyyətimizin beyninə yeridən nədir? Cavab verirəm: təhrif dil hakimiyyətidir!

Qreklər Olamı planetin saysız-hesabsız, nəhəng heyvanatından qoruyan ordu olublar, Saf Ağ Işıqdan yandırıcı silah kimi istifadə ediblər. Sonra Bağlarımız bu silahı ləğv ediblər, Qreklər adi soyuq silahlara,

zirehə keçməli olanda Bağlara qarşı narazılıq yaranıb. Məhz o vaxtlar birinci İlliminlik tarixin kulminasiya əsrində, yəni qırx doqquzuncu, İllinci minüliklərdə dövründə GurAğlar adaya çəkilib, ayrılıb təfəkkürə məhdudlaşblar, tədrisən dəyişiblər, təhrif dilli müstəqil xalqa çevriliblər. O zamanlardan da ardıcıl çalışblar ki, "Qrek" dili hakim olsun. Çünki, sadəcə, vaxt keçdikcə "Allahlar"ın dilini anlamayıblar. Geri sananan ikinci İlliminillik tarixin on birinci əsrində Qreklər Bağdayın indi "Türkiyə" adlanan ərazisini tamam tutub, elə o dövrdən də həmin ərazidə Odur dilini qadağan eləyiblər. Bağlarımız, Odurumuz o zaman "Ormə", "Orim", sonralar "Rum" adlanan həmin ərazini türk eləyiblər, vətəndən tərik düşüb təhrif ərazilərdə "Tərik"lərdə adınanan, müxtəlif məkan adlarıynan tanınıblar. Qreklər iso, təhrif dil "mif"lərini elə o vaxtlardan yaya-yaya Odur dilini unutturmağa çalışblar. Bağların dilinin qüdrətini - insanın uzaqdan uzağa danışdığını bilirmişlər Qreklər, Olamdan sonrakı vilayətlərdə basqına gəndə səfirin Odurda əvvəlcədən məlum olmağından qorxduqlarına görə Bağ dilini təkidlə, inadla qadağan eləyirmişlər. Eramızın yeddinci-səkkizinci əsrində, Vizantiya imperiyasının qəlbəbələri zamanında planetin əksər yerlərində Qrek-Latın əfsanələri hakim olub. Odurumuzun bir qismi bütün Kainatda uçşan İşıq gəmilərində uçub gedib, bu qan-qırğınlar, təhriflər, əxlaqsızlıqlar, murdarlar planetini türk eləyiblər.

Danışanda çəkinmə, açıq de ki, orduda əsas təfəkkürsüzlük homoseksualizmdən yaranıb. Güclülər gücsüzləri zorlayırmışlar, psixika kökündən dəyişirmiş.

Odurda qəçəqəçə, köçhaköçü təxminən onuncu əsrdə olub. Geri sananan tarixdə ha! ə halinin bir qismi Elmdən, maddəniyyətə ayrılıb, gəzərgilik şəraitində cahilləşib. Bir qismi isə Bağdayın gizlin guşələrində, Ulu Bağ əslimənin ətrafında "Muğ"Mar adlana-adlana, Odur (Yaradan həqiqət) əvvəzinə, təhrif dildə "Atış", "Atışpərəst" təsvürü içində gizlin "Muğanna"lara çevriliblər... Çox danışacam bu faciə barədə. Çünki dediyim kimi, dil ayrılıqlarının kökü çox dərinə. "Qalaktika"nın - Qalagımızın üç planeti, yəni Eyur - "Yer", Odagöz BağOdur - "Yupiter", EyOdur - "Yadro" ətrafında danışdığım qısa xülasədən özünətic çıxart: Akademik Marr Odur bəşəriyyəti, "Yer"də vahid Odur dili və Bağday dövləti barədə həqiqətin lap cüzi bir hissəsini açsaydı, nə baş verirdi Bakıda, o tay-bu tayda, Türkiyədə? -Erməni katalikoslarının Vatikandan göstəriş alıb öz aralarında məktub-

laşmaları, "Vətən" hətəliklərinin, Odessa dilinin falsifikasiyası barədə göstəriş, sürgünlər, xüsusən də gizlin ocağımız Göyçüyü divan tutulması qırx səkkiz - illi üçüncü illər arasında görüldən dəqiq, planlı işdi, oğul. Təsədüfi deyil ki, sizin o müzakirədə ikincisi fərqli yaltaq, falsifikator dilçidən başqa, mütəxəssislərdən heç kəs iştirak etməyib.

De görüm, partiya məktəbində Cəlladın o çıxışının məğzi yadımdadı mı?

- Məğzi... - Səməd fikrini toplamağa çalışdı.

Yadında qalan bu idi ki, o çıxışda nədənsə adları çəkilmiş yəni "anonim müəlliflər" in fikrincə, yer üzündə bütün dillər vahid bir dildən doğulub, bir kökdən bitmiş ağacın budaqları kimi, gövdədən haçalanıb, ayrı-ayrı budaqlara çevrilib. Eyni dildən yarandıqları, oxşarlıqları müxtəlif təfəvvüzlərdə gizlənin, yalnız lap mikroskopik diqqət yetirəndə bilinir ki, hamısı eyni dildi. Mürqəz bu fikri "arxivlər kücündə qalan, zərri ilə idealist nəzəriyyə" adlandırır, sübut edirdi ki, bəşəriyyətin ilkin yaranış dövründə, müxtəlif qitələrdə bir-birindən xəbərsiz ibtidai icmalar olub, elə o icma dövründən ilk bəsit sözlər, bəsit dillər yaranmağa başlayıb. Dillər sayca guya indikindən də fərqlənir çox olub, bəşəriyyət təkmilləşdikcə, icmalar, icma birləşmələri, qəbilələr, xalqlar, dövlətlər arasında iqtisadi-ictimai əlaqələr genişləndikcə dillər azalıb, iqtisadi-siyasi təsir əhatəsi dar və zəif olan xalqların dilləri güclülərin dillərinin içrisində qayıb, (assimilyasiyaya uğrayıb), müasir dünyamızın böyük dilləri yaranıb. Əmma bu proses daimi deyil: Akademik Marrla şagirdlərinin iddia etdikləri kimi, "dillərin çarpazlaşması nəticəsində yeni dil yaranması" heç də qanun deyil, əksinə, keçmiş formasiyalardan irs qalmış zorakı assimilyasiya nəticəsidir; yeni formasiyada, yeni ictimai əlaqələrin şəraitində milli dillər daha da inkişaf edə bilər. Dahi rəhbərimiz Stalin yoldaşın dediyi kimi: "Ukrayna dili Rus dilinə nə qədər yaxın olsa da, assimilyasiyaya uğramayacaq və məhz müstəqil milli dil kimi daha da çiçəklənəcək". Atamız, rəhbərimiz Stalin yoldaşın şəxsən başçılıq etdiyi dilçilik elmində zorakılıq yoxdur və ola bilməz. Əmma "anonim müəlliflərin vahid kök, vahid bəşəriyyəti" nəzəriyyəsi nə qədər zərriyədir, Akademik Marrın "təfəkkür dili" nəzəriyyəsi də bir o qədər zərriyədir; "Anonim müəlliflər" in "vahid dil ağacı" kəsilib atılmalıdır, Marrın vahid "təfəkkür dili" isə pislənməlidir. Çünki bu nəzəriyyə elm aləminə mistika toxumu səpir və əslində, ilahiyyətə əsaslanır... Çıxışın məğzi belə idi: dillərdən vahid dil yaranmayacaq.

Çaşqınlıqdan, səbirsizlikdən, Səməd nə "anonim müəlliflər" in haqqında danışmaq istədi, nə də Akademik Marrın. Qısaca dedi:

- Məğzi budu ki, keçmişdə vahid dil olmayıb, gələcəkdə də olmayacaq. Sultan gözəl nilməz istehza və müəmma ilə gülümsündü.

- Elmi cəhətdən doğrudumu?

Səməd bu sual da qəribə göründü.

- Səməm deyəcəm, Əmi... Açıqı, ilk insanlar, icmalar, ilk kəlmələr, ilk dillər, sonrakı icma birləşmələri, xalqlar yaranışı mən çox inandırıcı görünür. O "Midi" adlandırdığınızın falsifikatorluğu bir az aydındı mənə. Əmma Marrın əleyhinə yazdığı çıxış, şübhə siz, elmidi. Dilçilikdən xəbərim olmasın heç, mən dəfə də mənə ki, dillər vahid kökdən yaranıb, hökmən soruşacam ki, Rus diliyənin Azərbaycan dilinin kökü necə bir ola bilər?! "Dil qrupları" adlanan qruplarda oxşarlıqlar açıq-aydındı! Əks-zidd qrupun əksiliyi də həmişinin aydın görünür axı!

Sultan başını dik tutub, qardaşoğluna baxa-baxa müəmma ilə qımışırdı.

- Budu bax, Darvinimizin bəşəriyyəti vurduğu zərbə: bəsitlikdən mürəkkəbliyə doğru gedişat - evolyusiya - təkamül.

- Düz deyil?! Elmi deyilmi, ay Əmi?!

Sultanın sifəti ciddiləşdi:

- Bəs heç fikirləşmərsən ki, Nəcəfoğlu kimi dərin alim niyə təsdiq eləyirmiş vahid kökü?!

Səməd tutuldu. Sonra Əminin qəribə ciddiyyətinə diqqət yetirib istər-istəməz səsinə qaldırdı:

- Bilmirəm fikirləşməli nə var burda: biri "insan", "adam" deyir, o birisi "çelovek" deyir! Bir "daş", "torpaq" deyir, o birisi "kamen", "zemlya!.." Çoxdan sübut olunmuş şeydi ki, dil qrupları, ay Əmi! Hind-Avropa dillərinin kökü bir cürdü! Türk dillərinin kökü tamam başqa cür! Çox qəribədi ki, Nəcəfoğlu kimi alim təsdiq eləyib o fikri. Gah inandırırsan mənə, gah da... tamam çaşdırırsan!.. Lap adi məntiqin soruşuram: Afrikanın cənqəlliyində ilk dəfə dil açan zənciyin bizim bu Abşeronun Xəzər sahillərində ilk dəfə dil açan vəhşinin - indendertal adamın "vahid dili" olub?!

Sultan başını sinəsinə endirdi.

- Məntiq... Məntiq... İlk icma... "Meymundan yaranan insan"..

Bəllərimiz elə ondadı ki, hər şey təhrif mühitimizin "adi mən-

tiqi"ynın yanaşırıq. Adi məntiq bəsit təfəkkür məhsuludu, oğul. "A" hərfində sonra "B" gəlir, "B"-dən sonra "V" gəlir və sair. Bədbəxt bəsit təfəkkürün xəbəri yoxdu ki, "B" hərfiynin başlayan dil də var. "B"-dan sonra "O" gəlir, "O"-dan sonra " " gəlir, " " - dən sonra "E" gəlir! Üstəlik, hərfin adları heç də "A", "Be" deyil. "Bağ"dı, "Od"du, " " l"di, "Ey"di!..

"Mey mun" nə deməkdi?! Öz-özünə dön-dönə sual verəcəksən: necə bir düşüncə baş verib ki, BağMən "mey mun", "məğ mun" deyilib?! Nə dərdəndə azğın fətehlə olmalısən ki, Evə Eyün (Yaradan Evin Uca Ünün) "obez yana" deyəsən?! Hələ tam məlumat almadan, Elmi mənimSəməndən soruş özün-özündən: "EyOd r Babamız da meymundan yaranıb?! Kainatı, Günəşi, meymundan yaranan insan yaradıb?!

Hiss eləyirsənmi necə heyranlıdır səni bu suallar?!

"Təbriksiz dildə - Od r dilində minlərlə yox, milyonlarla söz var. Hamısı da EyOd r Babamızın, BağBağün Babamızın, Bağ Atamızın, Bağlann, Od rlərin Odları-adları-rütbələri sayılır. Xızr Abıynan danışanda danladım ki, "niyə bir az geniş danışmadın, özül qoymadın? Şübhə yarananda şübhəni dağıtmaq çətin olur axı!" Dedi: "Varisimiz min dəfə təkrar eləməlisən ki, Od - Həqiqətə: Günəşin, planetlərin, təbiətin, insanın, bütün varlığın enerjisidi, həqiqət mənasındadı. " " l - həmə Oğul, həmə də işləyən, yaradan deməkdi. Ey - Uca, yaxşı, gözəl deməkdi. Varisimizin təfəkkürü daşdı, qayadı, ey Sultanım!" Ağladı! Telefonda hönkürdü Abı. "Ümidim səndə, bir də sahiblərimizdi", - dedi.

Qulaq as! Gör əmin necə dərkərk sənin təhrif beynini!

"İndendertal" insan olmayıb. İlk insan olmayıb!

Bu planetə işıq gləmisi adlanan, atılma sürətiynin uçan gəmilərdə, Ulu Babamız sələmləninə ətrafında, Yupiterdən uçub gəlirlər. Bu heç, durun hələ.

Diqqət yetir, gör Dil - Od l - Həqiqətə nə necə təhrif uğrayıb.

Bir də deyirəm: "İndendertal" adlandırılan ilk insan, vəhşi insan, meymundan yaranan insan olmayıb. İngiltərənin "coğrafiya cəmiyyəti"ndən, o səyyah alim casuslar cəmiyyətindən bir lordun təbiətdə evolyusiyanı - təkamülü müşahidə ed-edən, şimpanze meymununun insan şüuruna uyğun hərkətlərindəndən məntiqi evolyusiya - təkamül nəticələrini çıxaran subyektiv fikirləridi, təxəyyül, təsvir məhsuludu. Kainat, insan haqqında həqiqətdən xəbərsiz tutanda lord özü də gülüb öz "tədqiqatı"na.

Diqqət yetir: latınca "Yupiter". Od r "OdAğÜz Bağ Od r". Oxşarlıq hiss eləyirsənmi?

- Yox! Başqa-başqa sözlərdi.

- Olsun!.. Sonrasını dinlə: keçən əsrə ingilislər "Yupiter"in əsl adının arxivdəni tapılmasını "dünyanın ən böyük kəşfi" adlandırıblar. Nədi o kəşf? Sadəcə, olaraq, oxuyublar ki, "OdAğÜz" - "Duaus" deyiblər, "BağOd r" - "Patri" deyiblər, olub: "Duaus Patri". Sonra olub: "Zeis Piter". Sonra olub: "Zu Piter" və nəhayət, "Yupiter!"

Səməd bərdən lap uşaq kimi: - Paatonnan! - deyib ağzı açıq qaldı. Sultan mələfinin ucu ilə alınının puçur-puçur tərini sildi:

- Bir də yanaşı qoy: OdAğÜz BağOd r. "Yu Piter!" Hara getdi "dil qrupları?!" Od r-Türk sözünün tohrif olunmadığından mənim gəlmiş "Piter"i necə ayrı bir qrup sözü saymaq olar, ay oğul?! Nəyə oxşayar bu bilirsən? Poltavada rusa de: "ya iz Azorbaycana?" Nə deyəcəksən? "A, da, da, znayu: Arzebirjan!" "Tarix" kitabını yazan, "tarixin atası" Qrek bel-filan da tələffüzə lap dəhşətli fərqlənir! Sən Od r de: "Bağ-Odey" (Uca Od Bağ), o deyəcəksən "Mi di ya!" Sən türkcə de: "Bağday".

O deyəcəksən "Ma day!" Budu bax dəhşət, ay oğul! Nə deməkdi "Ma day?!" Heç nə! Sözü təhrifindən nə yarandı? Heç nə yarandı: mənə itdi, ölkə itdi, xalq itdi, Bəşəriyyət itdi, Kainat itdi! Nə qaldı? Heç "Yer" - Ey r planetini də tanımayan, osləndən xəbərsiz "insan".

Qulaq as!

On ikinci əsrdə, xaç müharibələri dövründə İngilis Kralı - məşhur Şirürkli Riçard bizim Qızıl Arslana əsir düşüb. İyirmi il gah AtaBəylərimizin Naxçıvan sarayında, gah da Qalamda - orta Asiyada qala-qala dilimizi, Elmimizi bütün dərinliyiylə öyrənibmiş. Əsirlikdən buraxılıb Londona qayıdanda çoxlu Elmi sənədlər aparıbmiş. Həmin Elmi sənədlər, üzə çıxarılmış əlyazmaları, mədrəsə dərslikləri sonralar "coğrafiya cəmiyyəti"ni təhvil verilibmiş. Haman Lord məhz o əlyazmalarını, dərslikləri oxuyub dəhşət gəlib, sonra da, dediyim kimi, özü də öz tədqiqatına gül-gül, məhz gülünc dərəcədə qeyri-elmi bir cəfəngiyyət kimi qiymətləndirib, indi adı dünyaya sığışmayan, küftəburun, dombagöz, yəni küt bir aspiranta - Darwinin milyon atasına satıb. O dissertasiya Avropada səs salıb, dillər tərcümə olunub, Marksın Engels də, bilirsən ki, göylər qaldırıblar meymundan insan yaradan "elmi".

"İndendertal" insanı belə yaradıblar, bəşəriyyətimizin onsuz da təhrif beynini beynsizliyə bağlayıblar.

Diqqət yetir: "beyinsizlik" deyirəm!

"İnd" - ÜnOd - Həqiqət Ünü!

En - Ün!

"Dertal" - Od r Od l! (dil)

Bəs niyə "ilk insan" mənası verilib?

Çünki, fəhəhin "dili" belə olub.

Sonra da qəsdən yiblər.

Rev (İşıq Evi) adlananlara "rəb", "Aran" deyiblər.

Ev r s, bayaq dedim, "Pers", "Pars" - "Fars".

Ün s - "ins"+an"! Və sair.

İndi təsvür el ki, Yerdə bütün xalqlar bax belə yaranıb!

Yəni necə?

Yəni Od r dilinin təhrif variantlarıyan:

"Basqın", "Batım" vəzin "Poton" da Qrek "söziTdü, "OdMn" vəzin
"Atman" - "Atom" da!

Birinci İlliminillik tarixin axırında "Potop" - Subaşqını nədən olub? Eynilə
ikiminillik tariximizin indiki dövründə olduğu kimi, hədsiz dərəcədə "Atom"
şüalanması nəticəsində buz dağları riyib, okeanlarda, dənizlərdə su artıqca,
artıq suyun təzyiqi nəticəsində Yer in su qatında su çoxalıb, gil, qum, torpaq
laylarının boşurğu yerlərini partladib dağıdıb, "Yer" in üzünü çıxıb, yayıldıqca
yayılab, buxarlanma, yağış birdən-birə yüz dəfə artıb, olub "Potop" - Subaşqını.
Nədən? Atom şüalanmasından? Xeyr, əzizim. "Potop" un başlanğıcı OdMn
(Həqiqətüm) adında yüksək mədəni icmaların bir-birini Elmi bağlılığı kimi,
zərərləri də bir-birini bağlı olan OdMn nin "Atman" a - "Atom" a çevrilməsindən,
yəni təhrif dilli alimlərin "Atom" u parçalamaqlarından başlanıb.

EyOd r Babamızın hər şeyi qabil Ünü ilk növbədə o "alim" lərin təhrif söz -
təhrif məna yaddaşını, "sivilizasion" yaddaşını alıb. Sonra Bağday ərazisindən
kənarda – təhrif ərazilərdə Subaşqınından xilas olanların yaddaşını alıb.

Necə baş verir bu yaddaş almaq? İnsanın təsvürü yoxdu bu barədə. Mən
öz təcrübəmdən bildim. Üzümlü tutdum OdAğÜz babamdan xahiş elədim ki,
heç olmasa yarım saatlığa yaddaşımı alın. Dedi: "İşlə beynini tutub fəaliyyəti
kətləşdiririk, yaddaş olmur". Dedim: "İstəyirəm təcrübəni bilim". Dedi: "Yaxşı.
Yazı stoluyun siyirməsində nə var, yada sal." Ha çalışdım, xatırlayamıdım.
Dedi: "İndi bura - OdAğÜz gələnliyi adlarını yada sal." Babamın öz adını da
unutdum bir müddət, təsvür eləyirən?!

"Poton" vaxtı bəşəriyyətin bütün yaddaşını yox, "sivilizasion" yaddaşını alıblar. O gündən, yəni insan üçün progressiv fəaliyyət yaddaşının alındığı gündən də tarix geri sananıb. Yəni beyində, planetdə, bütün həyatda reqres başlanan gündən tarix geri sananıb.

Burda bir az da diqqətli ol.

"Atom"dan şüalanmış su planeto hopandan sonra yenı nəhəng heyvanlar, külli miqdarda həşərat, meymuna bənzər məxluqlar yarıdılıb, təbiəti tənzim etməkdən ötrü. Lap az bir qismin nisbi progressiv şüur verilib. Təhrif dillər irsiyyəti oyandıqca qruplaşmalar gedib, qəbilələr, xalqlar və sair, geri sananan ikinci illiminillik tarixin təhrif şüur məmləri başlanıb: quldarlıq-fılan!

Bəşəri həqiqətlər birdən-birə beyin dolmağa başlayanda həyəcədən sarsılır insan, bir ara beyni tutulur, heç nə dərk eliyəmmir.

Kamilləşmə Ünnən bağlıdır.

İşıqnan gəlir Ün. Təbiətin bərpası, şüalanmaqdan xilas da r - işıq proqramı içində gəlir "Yer"də materialaşır. Bizə elə gəlir ki, proqram torpağın özündədi. Halbuki, hər bir tumurcuq da işıq içində gələn proqramdan açılıb yarpağa çevrilir. Fəsilər müddətində işini görüb yeni proqram alır- saralıb cəndən düşür, torpağa qarışır. İlkplanet saydığımız EyOd r planetinin dövründə milyon kilometrəmədən uzanan bədi metal OdÜn səy - "KiÜn səy" - "Günş" belə proqramı işıq yaradandı.

Bunu bir az da, imkan daxilində izah eləyim.

Proqramı nəynən yazırıq biz? Söznən. Ün - Sədi. Sos - sözdü. Demək, proqramlı işıq - r nədi? - Sözdü! Demək, işıq həmə rdi, həmə də Ündü. Ün həmə sözdü, həmə də işıqdı. Təkrar eləyirəm, planetimizin adı Ey rdi. Uca işıq, gözəl işıq!

Yenə təkrar deyirəm: Olam ərəzindəndən sonra Od rlərimiz rEy - j "Rey" vilayətində məskunlaşıblar. Orda Od rlərin evlərinə Ev rEy deyiblər, özlərinə rEy deyiblər. rEy! - Uca işıq. Beyni qapalıların dilləri rEyi "Ariy", "Ari" eləyiblər. Hayları "ariyskaya nasiya" adlandırırlar. Çünki yazıqların Od ləndən - "dil"dən xəbərləri yoxdu. Soruş "rEy" nə deməkdi, hansı məkanın adıdır? Gözünü döycək.

rEyin dəhşətli təhrifi "ray"dı. "Bibliya"nın izahında başa düşmələksən bu məhz dəhşəti. Bağdayın vilayəti rEyin necə fəsanəvi "ray"a döndürildiyini biləndə dərk etmələksən hər şeyi.

De görüm "idealizm" nədi? Kökü "ideya"dı. Düzdü? Bəs ideyanın kökü nədi? Sözdü? - Mənədi - proqramdı. Bəli, əzizim! Söz materiya-

dürsa, demək ki, idealizmin materializmin arasında fərq yoxdu? Yoxdu, ay idrak acı balam! Əmma mühitimizin "materialist" adlanan "dahi"ləri "Ray"ı materiyadan kənar - "idealist" təsvür məhsulu sayırlar.

Həqiqətlik unut bu rəydənin yaranan "Ray"ı. "Adəm ata", "Həvva ana", "Cənnətdənin qovulmaq" və sair belə şeylər düşür yadına. Unut həqiqətlik hamısını. Din kitabları barədə söhbətimiz ayrı olacaq. Başının tükləri ayağa qalxacaq "Tövrat"ın, "İncil"in, "Quran"ın lap körpə uşaq təfəkkürü qəddər bəsit hökmlərini, yalanlan eşidəndə!

Söhbətin sistemini pozmalıyam, fantastik dəriçidə qeyri-adi bir həqiqət açmalıyam indi sən.

Bayaq dedim Odu r dilində milyonlarnan söz var və sözlərin hamısı Bağlarımızın, Odu rlərimizin Odları-adları-rütbləri ola bilər.

Ulu Bağın Odlarından-adlarından-rütblərindənin bir neçəsini deyim, şərh eləyim, gör bəşəriyyətimiz nələri eləyib.

"səlmən" M demişik: Mənim Yaradan əlim - Oğlum deməkdi. Təhriflərini də demişik: "Solomon", "Süleyman".

İkinci Odu - adı - rütbsi BağSardı. Sarlar - hökmdarlar Bağı deməkdi. Yəni "Yer" - Eyər planetindəni qəddər Sar olub, hamısını Ulu Bağ səlmən BağSar bağlaymış biri-birin. Bu rütbnin - BağSarı təhriflərini deyirəm: "Mu sa", "Moi sey".

Diksindən... İbətə diksinərsən: necə təsvür eləyəsən ki, "Süleyman"nan "Musa" eyni adamdı? "Süleyman" - padşah, "Musa" - çoban, bu lap dəhşətdi!

"Təkrar biliyin anasıdı" ifadəsi biz Ağlardandı. Çünki biz, Elmə aid nə varsa, xüsusən ilk mərhələlərdə döndə-döndə təkrar eləyirik.

Bağ Atamızın ikinci oğlu EySar Ünevddənin neçə peyğəmbər düzəldib bu təhrif bəşəriyyəti? "İsay" və "Noy" - "Nuh!"

Ulu Bağ səlməninin sonrakı parçalanmağı lap müsibətdi.

Üçüncü Odunu - adını - rütbsini deyirəm: SarOdu s. Yaradan Həqiqət San - hökmdarı deməkdi. "Odu s"i - "Atoş" döndəron bəşəriyyətimiz SarOdu s türkcə sarOddaş (Oddaşlar Sarı) deyindənin sonra SarOddaşı "Zərdüş", "Zoroastra"ya, "Zaratuştra"ya döndərib! Yəni Ulu Bağ səlmən BağSar SarOdu s dən üçüncü bir "peyğəmbər" də yaradıblar: "Zərdüş!" - mənasız söz!

Dördüncü Odunu - adını - rütbsini deyirəm: səlmən. Yaradan Ü.

Qrek-latınca "sion" deyirlər. Qrek-latın təhrifindənin yaranmış sionistlər də səlmən vəzinə "sion" deyirlər. Bildinmi hardandı təhrif "sionizm?!"

İndi sualı var. De görüm Sasan kimdi? "Fars sülaləsi" kimi tanıdığın sülalənin ilk hökmdarı sayılan Sasan kimdi?

Susursan.

Təhrif söz "Sasan"ın əslini - Odənrcəni deyirəm: Sağ əsün.

Yenə soruşuram: Əgər "əsün" Ulu Bağın Odu - adı - rütbəsidisə, bəs bu "Sağ" nədi? Ulu Bağ əsə İMən BağSar SarOdən əsə sün hara, "Fars sülaləsi"nin hökmdarı "Sasan" hara?!

Təzkiyələrdən də sənə məlumdu ki, yeni tarixin birinci əsrinə qədər Qreklər Ərazilərimizdə olanda, "Sasani paytaxtı" Qazax da tutulubmuş, Sar-hökmdar yoxa çıxıbmuş. Qreklər qovulandan sonra oyanlar axtarıb görüblər çobanlardan birinin başına göydən işıq ziyası uzanıb. OdAğ-Üzdən göstəriblər? Bəli, əzizim. "Vətəndə" mizdə əmilərin İlan "alimləri"nin "Sasan" "sözü"nü "fateh qələmə" mənhsulu" adlandırıb yazıblar ki, "Qazağ" a "Rey"dən gələnlər Əyanlar Ulu Bağını tanıyırmışlar. Buna görə də OdAğÜzdən İşıqnan göstərib deyiblər: "Budur, sağdır əsün". Həmin birinci əsrdən başlayaraq, təəkkizinci əsrin axırına qədər Ulu Bağ "atışgah" Marda "Muğanna", "Mağ Mağan" (Mağlar Mağı) adları altında gizləlib. Qazaxda Sağ əsün - "SağSan" (sağ rütbə) adı ilə lap qısa müddətdə Sarlıq eləyib, guya Bağdaya, Bağlara heç bir aidiyyəti olmayan "SağSan" varisini təxtə oturdub, yenə yoxa çıxıb, yəni "batın" - gizlin olub.

Nəsiminin rusca oxuduğun şerində bir beyt var: "Kəs əsini vətənə ob-sən ol, şərhü-bəyan sığmazam". "vətənə ol", yəni lal ol, heç nə soruşma, çünki bədi "Hər q" - Ağ - SafAğ İnsan həyatı təhrifinsan təsvürünə sığışmır, oğul. Məhz buna görə də belə quruyub qalmısan, minbir sualnan baxırsan üzüm, dillənməmmirsən, heç bilmirsən nə soruşasan, necə soruşasan. Yüz bir min doqquz yüz illi dörd il bundan əvvəl "Sim rAğ" (Uca SafAğ İşıq) gəlməsində OdAğÜz BağOdən r planetindən gəlib Olamda, "Elvənd" - Ələvün dağının yastanasında "Saray" - SarEy tikdirən Ulu Bağ əsə İMon - "Sar Solomon" - "Süleyman padşah" yüz min ildən sonra Sağ əsün - "SağSan" adınan Qazaxda təxtə oturubsa, təkkiz yüz ildən sonra isə yenə köhnə SarOdənə - SarOddaş rütbəsiyənin, qədim paytaxtlarından bir başqasında - "Ərdəbil" - Ərdəbil (Həqiqət bilənin işığı) şəhərində təxtə oturubsa, əsündən, Ünədən xəbərsiz "ins" - "insan" bunu necə sığışdırırsın beynin?! "İns" necə dərk eləsin ki, cahillər təhrif Şeyx "Sofi" adınan tanınan SafAğ Aliminin zamanında cahillər "ƏrdəbiF"i - Ərdəbili dağıdandan sonra Ulu Bağ Yer üzündə sonuncu rütbəsi BağSar AğEy (AğEy - "xi" Sarlarının Bağı) vətəndə təhrif "Musa ağa" adı altında qaçıb indiki - bu taydakı "Mu-

ğan" düzündə gizlin "Şəhri Yar" şəhərciyində ta on səkkizinci əsrin axırına qədər "batın Bağ" - "Muğ" olub! Sonra da yenə öz köhnə paytaxtı Qazağın yaxınlığında "Padşahlıq" adlanan kənd salıb, on doqquzuncu əsrin axırına qədər orda qalıb.

Dəhşətli gəlmə, oğul! Bəli, atam Məhəmməd məmirin atası "Musa ağa"! Öz istəklili, bədi rEvOdu ("arvad") ŞamAğEynən - "Şamağa" nənmiznən bir yerdə!

Qisasını deyirmə həl. Bu "fantastika"nın təfəsilatını da danışacam, Ulu Bağ səlMən BağSar SarOd səl sÜn BağSar AğEy - "Musa ağa"nın varisində dön-dön soruşacam: bildinmi kimin Varisisən?!

Burda yenə pozmalıyam söhbətin sistemini. Qayıdıram vahid kök... - Sultan dəyirmi stolun üstündəki xırda bloknotu kənara itələyib, ayağa qalxıb penceyinin cibində nəynə Abının bloknotu kimi enli, uzun bloknot götürüb yerinə qayıtdı.

- Yazıram, yəni gör, köklər bax, kökdən azma təhrif sözlər bax.

BağOd r- "Bahadır", "Batur", "Pədr", "Madər", "Mater", "Padre", "Patri", "Pater", "Piter", "Mitri", "Materiya", "Matyony" və sair.

Bağ - "Boq", "Mağ", "Məğ",¹ "Muğ", "Müğ", "Məh", "Mah", "Bay", "Bəy", "Vay", "Viy", "Piy", "Vay şivon" (Bağ sEvÜndən), "Şiva" və sair.

BağBağÜn - "Papaqan" - "Papaq" - "Babok" - "Papa", "Baba!"

səlMən - "Osman", "Otman", "Ottoman", "Otto", "Ata", "Otes", "Otçe" və sair.

Bağ səlMən - "Müsəlman", "Müslüm" və sair.

BağHəməOd - "Muhamməd", "Muxamməd", "Mühəmməd", "Məhəmməd", "Məhəbbət" və sair.

Sar - "çar", "tsar", "sir", "ser", "sur", "zur", "zir" və sair.

Ünər - "nur", "nor", "nar" (od mənasında), "nar" (meyvə mənasında) və sair.

OdAğ - "dağ", "tağ", "tığ", "tok".

sAğ- "İşiq", "aşıq", "aşiq", "sak", "sok", "sək" (atı yeri), "sog" və sair.

SimBağ (Uca Bağ) - "Simbağ" (şir mənasında), "Sambo", "Sima", "sim", "sam", "som" və sair.

Siməl - "Səma", "Zemlya", "Zima", "Zmeya" və sair.

səl - "çel", "çelo"; səlEvAğ - "çelovek" və sair.

¹Misirdə "Moğ+dur" (Odərdən), "Boq" çox yayılmış.

GurOd - "qorod", "qrad", "qord", "qrud", "qurd", "kürd", "kird", "kürd" və sair.

Gur- "kür", "kir", "kro" (+nun), "kor", "gur" (vəhşi at) və sair.

Ev l - "vv", "f", "aval" (ingil, yük mənasında) və sair.

Ağ r - "axir", "axır", "axır"t" və sair.

Hər bir Od r "söz"ündən - sÜzdən - Yaradan Üz - mənadan nə qədər darmənəli təhrif sözlər, təhrif dillər yarandığını az-çox duyandan sonra dərək edəcəksən ki, məsələn, tək Bağ Od, r, BağOd r, r lağ kimi sözlər bərpə olunub bir növ elmi terminlər kimi işlənən, nə baş verər bu xaraba "Yer"də?! Təkcə r slin bərpə olunub Qrek-Latin "sion"unu pozsa, "Yəhud"i adlanan EyOd Od ri sünü tanısa, təhrif "İsay", "İsay Novin" vətəzində EySar ÜnEv desə, "İsus" vətəzində EySar və ya r lağ EySar desə, bütün süni araksmələr, parçalanmalara son qoyulmazmı?!

Ya da, bu həqiqətlər danışq dilinə daxil edilmədən, dünyamızın həqiqətləri kimi qəbul edilsə, danışmasa, planetdə necə bir irsi, ruhi, psixoloji yaxınlaşma, doğmalaşma baş verər! Hər bir kamillən insan, ölmüş-çürümüş bildiyi hər hansı bir əzizinin ikinci doğuluşunu, canlı şəklini, sonra özünü görsə, bu xaraba "Yer" nə qədər uclar - Ey r olar!

"Midi Qiena" "İosif Vissarionoviçi "ustanovka"sıynan rəsmi yazıb: "Hökmdarların adları hansı dildədirsə, xalq da o dildə danışır". Hökmdarının adı "Solomon"dusa, xalqın hansı dildə danışır, ey bədbəxtim?! Hökmdarının adı "Süleyman"dısa, xalqın hansı dildə danışır, ey bədbəxtim?! Sağ sÜnün "Sasan"dısa, Sağ sÜn övladı sOd GurOd "Yəzid kird" - "Yəzidi gird"disə, sOd GurOd övladı Bağ rim Gur "Bohram Gur"dusa, xalqın hansı dildə danışır?! "Sasani"Mordən vv AğMən vətəzində "hMən Fars sülaləsi" olubsa, Qrekin bircə "ki" kəlməsiynən Od r xalqı "Kidar"a, Bağday San Od r "Ki r" - "Kir", eyni zamanda "Dara"ya döndərilibsə, "Midi Qiena"ynan yanaşı bir sürü İlan "alim"M bircə nəfər Sar Od ri "Birinci, İkinci Kir"lər, "Birinci, İkinci Dara"lara döndərilibsə, n məşhur Sarlar məkanı Həmodün "Ağ batan"a, sÜz - "suz"a, Od r Bağday "Atro patona", "Adr biy can"a, Bağistan "Bi sütun"a döndərilibsə, varsanmı son?!

Dilimizdəki, bənimizdəki "kin" də "ki"dəndi!

Diqqət yetir.

Qrek OdAğa - (öz ərazisində) "kiniq" deyib, "kiniq" hürən - it mənası verib. Niyə? Çünki sən SarAğların, OdAğların çoxdanışan, deyindən, məhz it kimi hürən "kin" mücəssmələrinə dönüb məhv olublar, oğul!

SafAğ insan, SafAğ Alimi "Sofi" olub, çox danışan, zəhlətökən adam kimi tanınıb. Məhz həmin bu "Sofi"dən Fars "Sufi" yaradıb, SafAğ Elmini kökündən dəyişdirib, "bir olan Allaha aşiq Sufi"lər, yəni saysız-hesabsız SafAğ düşmənləri yeririb, salıb millətin canına, "bir olan Allaha eşqi" "gözələ eşq"ə çevirib əxlaqsızlıq yaya-yaya gəzirlər!

Budu indi mənamız! Tariximiz!

"Kiniq"ə, "isinik"ə dönüb Sultan Əmirli, it kimi hürür ki, Stalin ölsə də, KPSS bağlıdı İlane, Farsa; o tayda, bu tayda millətin içinə "sufi" doldurur! SafAğ Alimlərinin əlyazmalarını dəyişdirirlər! "Lailahə-illəllahın inkarına durmuşam" deyən Nəsiminin "Divan'Mannı "Allahu əkbər"lə doidururlar! "Nizaminin "Xəmsə"sində bir kəimə "Ailah" sözü yoxdu, əmma hor katib "Xəmsə"nin ovvolinə "Bir olan Allah" yazır! Füzulinin ən qədim əlyazmalarında SafAğa aid nə var, pozurlar! Müasir Pünhanlarımız xalq içində itib-batıb geniş sferaya çıxammırlar.

Xalqa verilən nədi? Heç nə!

Nizaminin "Həft peykər" əsərini guya nə tərcüməçilər dərk eləyirlər, nə də akademiklər-filanlar! Əsər başdan ayağa rəmzlərdən ibarətdi. SafAğ Elmini öyrənənlərdən ötrü dərslədi. Bunu da danırlar, oğul!

Bütün "Xəmsə" dərslədi. Bütün "Xəmsə": "Məxzənül əsrar" -"Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Həft peykər", "İsgəndərnamə", hətta alimlərin "Ərəb əfsanəsi" adlandırdıqları "Leyli və Məcnun" da dərslədi. Füzulinin "Leyli və Məcnun"u da dərslədi, ləzzətləmaq üçün deyil. Məcnuna deyirlər bu Leyli, bu da sən, qovuş məhəbbətinə. Məcnun neyləyir? Əynində köynəyini cırıb qaçır "heyvanat" arasına - təbiətə. Niyə? Çünki köynəyi Dindi, "Heyvanat" ərəbin dilində təbiət, əslində isə "Eyvan" - EyEvÜndü. Uca Ev Ünüdü. "Leyli" - ƏIEy Əli, yəni, Uca Əl Bağ Atanın Əli - Oğlu EySardı. Kim oldu indi Məcnun? Mənəm Məcnun, Məhərrəmdi Məcnun! Abıdı Məcnun! Çürük Aşıqdı Məcnun! "Dəli" deyilik, OdƏlik - "dülük". Deyirik "Məcnun" yoxdu. Bu sözdə üç təhrif var. Birincisi "Mə", ikincisi "c", üçüncüsü "nun". Dinin dili Bağ "Moğ" - "mə" eləyib, Odu "d" - "c" eləyib, Ünü "nun" eləyib. Yüzminlərlə OdƏri Ərdəbildə, Muğanda qılıncdan keçirəndən sonra "Türk yoxdu!" - deyirlər. "Türk qırılıb! - deyirlər". Ya da hırıldayırlar: "Az er!" "bay can", yəni "vay can".⁶⁰

⁶⁰ Müasir OdƏr ("Azərbaycan") xalqı "bay", "vay" sözlərini eyni mənada işlədir. Məsələn. "Bayquş" vay quşu, xarabalıq quşu. 604-802-ci illər antiTürk "dünya müharibəsi"ndə Qreklar Qalamda (Ona Asiyada olarkən "Bağ" kəlməsini qadağan edib "Bağ"ı - "Bay"la əvəz ediblər. (Kökləri OdOr olduğuna görə Qrek fəthlərinin ordu ilə birgə gəzən quldarlıq alimləri Türk dilini mükəmməl bilirdilər). Müasir Türkiyə "Azad Azərbaycan"a - "Bağ (ım)sız Azərbaycan" deyirlər. Bu ifadəyə hətta Gərcələr de etiraz edirlər.

Bağı nec "mağ", "moğ", "müğ", "muğ" elıyib Din, EySar ÜnEvi nec "İsay Novin", "Noy", "Nuh" elıyib, "Mıcnun" sözündıki tıhrifler dı bax o cürdü.

Bir dı dcıyırım: "Bağı" "mığ" elıyib, Odu "d" - "c" eloyib, Ünü "nun" elıyib. BağOdÜn olub "Mıcnun" (guya dıli)!

Demık, "Mocnun" BağOdÜndü. Bağ Hıqıqtının Ünü. "Leyli, Leyli" qışqır, son ı İEyı li eşit vı bil ki, OlEy - Bağ Atadı ı İEyı li EySar Ünevdi ("Nuh"du), Evı rimdi ("İbrahim"di), ı lağ Eysardı. Get cımaatın içindı sazı sinın bas, "Divani" OdEvÜn çal, oxu: "Beş gözlin vurğunuyam", hamı bilcık ki, Bağ Ata ilı dörd Oğlunu vısf elıyırın, gözler dolacaq, materialist nadanlar isı, ılbıtı, hırldaşacaqlar!

Bax belı dırslikdi Nizaminin, Füzulinin "Leyli vı Mıcnun"u.

Lap qısasına deyirım sın. SafAğ Elmi "Mıcnun"un Din köynıyinin altında gizlıdilib "Mıkkı"yı yox, BağOda gedir, "Kıbı"yı yox, OdEvı gedir "Mıcnun", oğul. Tıkrar-tıkrar eşitmılisın ki, Dinin dili Odu "ki", "kı" elıyib, Evi "bı" elıyib, OdEv olub "Kıbı". OdEvı "Mıcnun" "Leyli"ni dilıyir: ı İEy ı lini - EySarımız, ı lağımız - "ı llah"ımız!

İndi özün fikirlış, gör bu "Yer" - Eyı rdo bışrıyyıtımız necı beyinsiz, ıxlaqsız cahıllıı yığnağına çevrilib ki, ürıyi bu doğulduğı Eyı rdı, Bağdayda olan EySarımız gizlin gılır "Yer"ı, gizlin dı gedir! Açır gımmir!

Sımdı yenı dıksindi.

- Gılır, gedir?! İsus?!

Sultan da dıksinmiş kimi, birdın diklib sısini qaldırdı:

- "İsus" nıdı?! Nı qıdır deyim tıhrif sözdü "İsus", "İsa"?! Bir cavan, Ün eşidın Pünhanımız var.

Nıimiyı "Yari Pünhan" deyırmişler batin-gizlin alimrimiz. O vaxtdandır bu Pünhanlıq, AdıPünhanlıq. Hım gizlındıkların görđi bu ad. Hım dı EySar pünhan danışır öz Pünhanlarıyan. Bir cavan Pünhanımız var, deyirım. Atasını keçın il öldürübler. Öz maşınında qımlı-qımlı gılrımış o cavan Pünhanımız. Qara Mıryımnın Ağsunun arasında motor sönür, yazıq uşaq ha çalışır, düzldımmir. Birdın dıksinib yuxarı baxır, görür... nı?! ı lağ EySar, SafAğ İşıq içindı yüz addımlıqda dayanıb gülümsıyir, deyir: "Atan ölmıyib. Motorun sönıyib. Sür maşını, yolda atan sınnın gedcık!"¹

¹ İ.Muğannanın EySarla ilk görüşü belı olub.

Budu bax, Ey rı gıllın, gedın, qardaş kimi sevdiiyimiz Allahımız - İAğ EySarımız!

Sımmıd yenı ilini mgıyın basdı.

- Bağışla... Bağışla... Üzr istıyırım. Dilim öyrı nib "İsus"a. Dıhşıtdı axı, ay ımı! "Allah" - qardaş kimi!.. Dünncın, bugünccın yad bilirdim mın "İsus"u - "İsa"nı...

- Yad? Necı yını "yad?!" Düşün! Dindi sınnı yad! Dinin yaratdığı fşanrdı! EySarımız - İAğımız isı doğmalar doğmasıdı. Ulu Baban Ulu Bağın qardaşı, qan qarışığındı sınnın! Başa düşdün!

Sultan mılfnin islaq, sorin ucunu üzündı, alında gızdirdi.

- "Allıh ışıqdı!", "Doğub-törmmız" ışıqdı! Bu "Quran" zıhrini hıllı atan izah elımişdı sınnı!

Dillnmı daha! Birinci sınıf şagirdi ol, ilini qoy çnnı, qulaq as!

Necı gılır, necı gedir EySar? Uçur! Nıynın uçur? Bızın polad kimi möhkım ışıq şan içindı, tık tınha gızır Yerin üzrindı! Bızın dı Bağlarnan, Odı rınnın bir yerdo, ışıq gımisindı! O ışıq gımısi necı şeydi? Nı qıddır vaxta uçur OdAğÜz BağOdı rdın - "Yupiter"dın bura? Nı üçün gızır EySar? Öz planetindon gordüyü bos deyilmi? Vı ilaxır, vı sairı, sual suala calanır! Şann rıngi bir anda dıyışır - ha-vadan seçilmir. Vı EySar da o anda görünmız olur.

Çox şey danışacam. Lap çox! Son iki min ildı Ulu Bağnan - "Musa ağ"ıyan "Şamağa" nınnızın "Yer"ı neçı dıfı gıldiklrini, hır dıfı nı qıddır qaldıqlarını, nı üçün qaldıqlarını danışacam. Bütün planetin tarixini bilccksn! Bütün planetin!

Başımızın üstündı parıldayan planetin adını bir dı izah elıyırım. İndi bir az tıfırrüatnan bilmılisın. Qulaq as.

Demık, OdAğÜz BağOdı rdi "Yupiter"ın ısl adı.

OdAğÜz. Yını AğÜz hıqıqtı.

Ağ kimdi, bilirsın. Bıs Üz? Bağın Üzü? Bıli. Bos niyo Bağ Üzü yox, Ağ Üzü qoyublar planetin adını? Ona göro ki, Üz - mına yalnız Bağ Üzü, Bağ mınası deyil, ümumiyytnın, SafAğ İnsan Üzü - mınasıdı.

AğÜz hım dı bir qısm Odı rınnın, "Yer" Türkünün tıhrif dilindı "Oğuz"ların adıdı. OdAğÜz - "Oğuz" hıqıqtı demıkdi.

BağOdı r isı, tıkrar elıyırım, Odı r Bağıdı (bütün Bağların ısas rütbısidı), hım dı Hıqıqt ışığının (SafAğ ışığın), Ünün, Ünlı yayılan "element"Mrin - İLMnnın Bağıdı... Qrek-Latınlar OdAğÜz adını "Duaus" elıyib qeyri-adi dırdıccdı tıhrif tıffüzlrı, dar mınalarla ilk qlobal mınadan uzaqlaşdıra- uzaqlaşdıra bir alım mif yaradıblar.

Yenı eşit: "Duaus Patri", "Zeis Pater", "Zu Piter", "Yu piter"... "Zeis", "Zevs" (guya Zevsin oğlu!), "Zevs!"

Bağ Ata olub "Zevs" vı ya "Zefs".

Bu hıllı nıdı?!

"Zefs"nın "Yupiter"i dı bir növ eynilıdırilır, planeti "Boq" sayıblar. "Yupiter"dın göstırilın şıklin ırasında imperator seç-seç qanmayıblar ki, planet deyil o şıkli göndırın, insandı! Kainatın sahibıridi, planetıri, tıbiıti - torpağı, suyu, havanı - yaradanlardı!

Sının dilindı danışanlar da "Nısimi ıbıdiyyıtı qovuşdu" dey-dey qanmayıblar ki, "ı bıdiyyıt" tıhrif sözdü. "ı bıdiyyıt" yoxdu, EvOd EyOd var. Hıqıqt Evinin Uca Hıqıqtı! Nısimi OdAğÜz planetindıki Hıqıqt Evin uçub, oturub evindı, uca hoqıqt haqqında şeir yazır! "Şe"r" yox, - ı s r!

- İndi dı yazır?!

- Bıs necı, ay idrak acı balam! OdAğÜzlülır "Yer"ı öz övdlarının beyinırinı SafAğ ı s r verirlır ki, torpağa dönmısınır, ıbıdı olsunlar. ı s r - yaradan ışıqdı. Yenı deyirım: "O dünya", "Axiro"t dünyası yox, Ağ r dünyası var, parıldayır başımızın üstündı! Evimizi yıxan, Odumuzu söndürın Din "axirıt" elıyib Ağ rı! SafAğ ışıq Alımini! Dili, mınamı öldürmknın beyni öldürüb! Yerinı iyrınc mırasimır doldurub: "Zıvvar ol, Mıkkıy get. Şeytana daş at". (Divarda ı cayib insan şıklinı).

ı lbıttı, uşaq kimi gülüşürır "cı nab" hıcilır; daş atmağın mınasızlıına kim gülmez?

Dırsini, ı s rini birbaş ı lağ EySann beynindın alıb öz beyninü süzgıclırindın keçir-keçirı, "daş" yox, bışıriyyıtı Od s - Yaradan hıqıqt verın Nizaminin kitabına isı "bir olan Allah" yazıb. Mıqsıdı nıdı "siyasıt" - mıkr Dininin? Danışacam.

Soruş: "Hıft peykır" nı demıkdı?" "Deyıclık "Yeddi gözldi!" Heç vıchlı demız ki, "Hıft peykır" yeddi BağOd r demıkdı! Latınlar Bağa "Piy" dı deyilır. Fars hakim dilin "Piy"ini alıb "pey" elıyib, Od r ıvızın "kı rı"i - "kır"i "pey"ın dalına qoşub, olub "peykır". Yıni nı? Heykıl! Din heç "heykıl"i dı qıbul elımir! Bax bu bıdbıxtlıy gör tırcümçilrimiz "Hıft peykır"i ıvıılclı "Yeddi heykıl" tırcümü elıyılır, sonra görüblır ı s rıd yeddi gözldın danışır Nizami, götürüb elıyılır "Yeddi gozıl!" "Vırsı" mizi oxuyanlardan, dırs alanlarımızdan başqa bir nıfırin dı xıbıri yoxdu ki, ı s rıdki gözılın

adları da rəmzdi. SafAğ Elminin rəmzləri. Ömür verilsə, "Yer"də qalsam, o rəmzləri də bir-cür-bircür açacam. Onda biləcəksən Nizami kimdi.

Oxuma o təcümələri. Nizami yox dərəcəsinə di o zər cildlərin içində.

"Xəmsə"də, yenə deyirəm, "Allah" yoxdur. "Peyğəmbər" var.

"Xəmsə"nin köynüyini rəmzləri cırıb atacam: "İslam" adlananı da, "Xristianlıq", "Bütpeçilik" adlananları da cırıb atacam! Mifləri, fəsanları mənəhv edəcəm! Boğulsam da, qaralsam da, hər şeyi izah edib Elm verəcəm sənə bu gecə!

Şeyx Əmilrin bütün rəmzlərin şifrələrini açblar, təfsir-izah ediblər.

"Xəmsə"də Ən mürəkkəb rəmzlər silsiləsi "Heft peykəri"nin "İsgəndərnamə"dədi.

"Həft peykər"də hərəsi bir ölkədən götürülən "gözlər"lərin adlarından başlamış, "Bəhram Gur"a danışdıqları hekayələri qədir, hamısı geniş şərh tələb edirdi halda, Ələrinin altında hər cür material olan alimlər bir kəlmə də demirlər! Moskvada, Leninqradda, şərqşünaslıq institutunda yalnız bir işin məşğuldular: planetin bütün ölkələri barədə həqiqi gizlətmək! Məhz buna görə də ölkələr, xalqlar barədə bəşəriyyətimiz heç nə bilmir. Kimə lazımdı ki, Hindistanın ilk və həqiqi adı Od r dilində Bağ rmiş. Sonralar "Bhar" "Bharat" adlandırılan yerin Əsl adının Bağ rOd olduğunu kim bilir?! Ordakı məşhur Elm kitabı "Riqvedi"nin ilk və həqiqi adının "ƏrAğ EvOd" olduğunu kim bilir?! Kimə lazımdı ki, Bağ r adlanan ölkəyə ÜnOd gəlmiş, o Ünü xüsusi ƏsEvOda (Yaradan Ev oduna) yığışan SafAğ Alimləri dinləyib, yazıb yayarmışlar. İndi də durur o evlər. Əmma adı daha ƏsEvOd deyil, "Səbət"di. Həftədə bir dəfə evin qabağına söyüd çubuğundan, qamışdan hörülən səbət asırlar, yəni yığışın, bu gün moizə gündü. Dəhşət bax ki, bu da Qreklərdən başlanıb. İsgəndər Zülqərneynin vaxtında Qreklər görüblər dağlıq yerlərə ÜnOd s deyir cəmaat. Yazıda bu həqiqətin ifadəsinə bax: "İnd su", "Hind!.." Dəhşət deyil, bəs nədi?!

Əmilrin şərh edmişdilər ki, Hindistanın hələ "Potop"dən əvvəl Bağ r, Bağ rOd, sonralar "Bhar", "Bharat" adlandığı dövrlərdə, yerli Əhalinin dilində allah mənasında işlənon "Div" sözü OdEv sözündəndi, ükin həqiqi mənasında işlənon "Atman"¹ sözü OdMon sözündəndi. "Riqvedi"dən sonrakı kitabın - "Avesta"nın ilk və həqiqi adının "Ev rOd" olduğunu kim bilir?! "ƏrAğ EvOd" kitabının da, "Ev rOd"un

¹ "Atom" sözü Hindin "Atman"ından azıb.

da dili döyüşdürilib! "Budda" tamam anlaşılmaz "Riqvedi"nin əslindəki BağOdun r
adından düzəldilib!

Təkcə bu ölkənin başına gətirilən müsibəti dərk edəsən, bütün planetin
xəstəliyini başa düşərsən.

Son vaxtlar İlan həttə birinci "sivilizasiya"nın məhvinin səbəbini - "Atom
fəlakəti"ni də gizlədir. Müxtəlif yollardan məktəblərdə də "Nuh" komediyası
yayılır. Soruşuşaqlardan, Subaşqınından sonra nə olub, hamısı deyicək su yeri
basanda bütün kürreyi-ərz suyun altında qalıb. Nuh peyğəmbərinin oğul-
uşağından savayı səlamət adam qalmayıb. Nəinki adam, heç heyvan da
qalmayıb. Nuh peyğəmbər hər heyvandan, hər canlıdan bir cütünü mindirib
gəmisin, gətirib buraxıb Ararat dağının başına ki, su çəkilsin artıb çoxalsınlar.
Yer üzündə nə qədər canlı var, hamısı Nuhun gəmisindəkiyərdən törəyib, nə
qədər millət var, hamısı Nuhun oğul-uşağından törəyənərdi. Budu
bəşəriyyətimizin bildiyi! Əlbəttə, "Dini fəsanədi" deyənələr, "Tövrat"ı, "İncil"i,
"Quran"ı lap alt-üst eliyənələr də var. Əmma bəşəriyyət nə "Tövrat"dan -
"Bibliya"dan əl çəkir, nə "İncil"dən - "Noviy zavet"dən, nə də "Quran"dan!

Niyə?

Keçirmə Din kitablarına...

* * *

Deyicək ki, nə Mədəddən bir şey eşitmişən, nə Abıdan, nə də məndən. Gör indi
bu müəllimin necə cırıb dağıdacaq "Bibliya"nı, "Noviy zavet"i
("Yevangeliya"nı), "Quran"ı!

Çox arvadlılıq barədə çox eşitmişən. Hardandı bu? "Quran" deyir: "Birini al,
gördün təmin eləy bilmirsən (seksual mənada ha!), ikincini al (yəni təzə
arvadı), gördün onu da təmin eləy bilmirsən, üçüncü-sünü al. Gördün onu da
təmin eləy bilmirsən, dördüncüsünü al. Gördün onu da təmin eləy bilmirsən,
daha evlənmə, elə qulluqçularınla keçin". Budu bax Din!

Gör sonra nə deyir "məqəddəs" "Quran": "Qadınla əlaqədə olandan və
ayaqyoluna gedəndən sonra əlini quma çək, sonra əlini üzünə çək!"

Kim üçün yazılıb bu, ay oğul?!

Dedim ki, bir irtəli sananan əliliminillik tarix olub, bir də geri sananan
əliliminillik tarix. Bəşəriyyətin yaddaşı alınandan sonra tarix əlilimininci ildən
başlayıb üzürü gəlir. Qırxdöqquz min doqquz yüz doxsan doqquzuncu il, qırxdöqquz
min doqquz yüz doxsan səkkizinci il və

sair, glib çıxıb birinci il. Arxeoloqların n bilim neç milyon bundan vvin
şyalarına inanma! Geri sananan tarixdın sonra yeni tarix başlanıb: bir, iki, beş...
yüz, min, nəhayət, min doqquz yüz lli dördüncü il. Bu bşriyytin tarixi, qısa
desək, cımısi yüz iki minildis, niy "milyon", "milyard" illər deyilir?! İnsan
meymundan yaranmayıbsa, "Noy" -"Nuh" da EySar ÜnEvdis, "Potop" vaxtı
Ulu Bağ s lmn Yerin sahibi, Eysar ÜnEv is QalAğımızm lAğı - "Allah"ı
olubsa, Subasqınından xilas olanlar EySar ÜnEvi o illərdə həmdə Hoy (kömük)
adlandırıblarsa, guya qədim mnasında olan "Nuh"u niyə belə qoruyur İlan?!
Necə yəni "hər canlıdan bir cüt?!" Dünyada nə qədər canlı var? At, eşşək, it,
pişik, qoyun, keçi, canavar, tülkü, çaqqal!.. O gəmi nə boyda gəmiymiş ki, ilana-
çayana, qarışqaya qədər bütün canlıları doldurub içində, gətirib buraxıb "Ararat"
dağının başına?! Araratın o qar-tar belə neç min kvadrat kilometrlik çöl-
çəmənli, ot-lləli sahədə ki, bu dünyanın filin, camışına, inəyin buğasına,
şirin, pəngin qədər bütün heyvanatı yedirib-içirdib, ərşəyə gətirib?!

İfsan deyil bu, İfsan "Nuh" İfsanını yaradan beyindi, Evə s-Ünə -
"İfsan"yə döndərib!

Görürsənmi, beyin dəyişdik, dil-dodaq, damaq dəyişdik söz və mənə
necə təhrif olunur! İnsanın beyni, gözü, nə qədər bəsitləşdirilmişdir ki, dünyanı
bir gəmiyə, bir dağın belinə sığışdırar İfsanəyə inansın?! İnanırlar axı, ay oğul!

Yoxdu boşriyyətimizin beyni, puçdu!

İlan indi məhz beyinsizlikdən sui-istifadə eləyir! Bağların mövcudluğunu,
insanlığını, planetimizi glib getdiklərini dilə də gətirmir! Ulu Bağ s lmnin
başçılığınan yüz iyirmi dörd min nəfər Odərin İşıq gəmilərində OdAğÜzdən
Ey rə glib Olamda məskunlaşmasına lap cüzi işarəni də pozurlar!

Abıdan da, lskərdən, məndən də tez-tez soruşurlar ki, ilkin yaranış barədə,
Kainatda həyatın başlanğıcı haqqında niyə bir söz demirsiniz? On səkkiz min
"Qalaktika"dən - QalAğdan başqa, Kainat sonsuzluğu adlanan planetsiz, insansız
boşluqda "Element"lərin - lmnlərin yaranış tarixi varmı? Varsa, biz niyə
demirsiniz?

Bax belə suallara cavab verən Elmin var, oğul!

Kainatda insan ölümsüzdüs - bədidis, bəs "Yer"də ölümün səbəbi nədi?
Subasqınından vvvəlki "sivilizasiya"da ölüm nə vaxt, necə başlanıb?

Belə suallar da var. Hamısına cavab almaq üçün Ün eşidosın gərək. Ün eşitmək qabiliyyəti olan "beyin" - Bağün yetirməkdən ötrü irsiyyəti sağlamlığı lazımdı.

Sənin "irs"iyyətin - Ərəsin (Yaradan İşığın) ucadı, gözümün işığı! Təkrar elədiyim şeyləri səbrləndin.

Bir də eşit ki, demək, OdMnin sözünün Ən qədim təhrifi "Atman"dı, sonrakı "Atom".

"OdMn" EyOd r Babamızın və bütün Bağların sözüdü.

OdMnin üçüncü təhrifi daha dəhşətlidi. Qreklərin, Latınların "ki men"i Avropada "komun", "kommuna", "kommunizm" olub. Söz formaca dəyişib, məzmunu qalıb? Yox, oğul. Od - həqiqət də itib, "Mon" - Bağ da. "Kommunizm" məfhumu Od r bəşəriyyətinə, OdAğÜzdən ayrılıb, ancaq "Yer"ə bağlanıb, təhrif nəzəriyyələri təhrif olunub.

Nə vaxt baş verib bu bədbəxtlik? Yeni tarixdə? Yox, Əzizim. Birinci "sivilizasiya"nın axırında "Avropa" sözü də olub, "Kommuna" da, "kommunizm" də. Heyətlidi? Əlbəttə! Demişdim sən ki, OdMnin quruluşlu, biri-birinə və Kainata bağlı icmalar, insanı daim təzyiq, qorxu altında saxlayan hərbi kommunizmə döndürülüb. "Vərsə"dən kənər zəmanəmizdə heç kəs heç kəs dərək eləmir ki, QalAğ adlanan məkandakı bəşəriyyətin hər bir fərdi bu "Yer"də fərdlərə bağlıdır, "Yer"də bir nəfərin məhvi Kainatda bir çoxlarına dərd, xəstəlik gətirir və o xəstələr elementlər cəmi ilə dolu məkanlarda əzab çəkək-çəkək müalicə olunurlar. Bu dərəcədə bağlılıqdan xəbərsiz "Yer"də beyinləri qapalıdır Yerə bağlanıb, nəinki OdMni, həətə özlərinin qurduqları hərbi "kommunizm"i də məhv eləyirlər. Bax onda, Əlli mininci ildə selləmə yağışların suları çayların, göllərin, dənizlərin sularına qarışıb, EySar Ünevün eşitmiyə, Od r dilini qanmıyan bəşəriyyətin üstün yeriyib. İnsan heyvandan da alçağıymış onda, oğul. Lap qıssası, sadəsi budur ki, cəzalanıb bəşəriyyətimiz; Təhrif "sivilizasiya" öz beyninsizliyi, əxlaqsızlığı, möcüzəli ixtiraları ilə birgə batıb suda. Bəzi dağlar, bir də Bağday Ərazisi, Ərəy - "Rey"dən indi "Qafqaz" adlandırılan QapıAğÜz dağları arasında Od rlərin yaşadıkları nisbi təmiz Ərazilər səlamət qalıb.

İndi özün dey bilərsənmi "Yer"də ölümün səbəbi nədi? De görüm!

- Dil təhrifi? Söz-məna təhrifi? Yəni Ün eşitməmək?..

- Afərin, Bircə balam!.. Od rlərdən birinci ayrılıb ayrı xalqa çevrilənlər kimlərdisə, ilk ölüm də onların içində olub.

GurAğ ordusu ikən, Olamı - "olimp"i, sonra Ərəyi - "Rey"i planetin vəhşi heyvan sürülərindən qoruya-qoruya kobudlaşan, bətinə,

təfəkküründə GurAğ Od rliyini itirib "Qrek" döndürülməyən birinci ayrılıblar. İkinci BağOd EyÜnlüyünü itirən ordular- "Pəhləvi"lər, üçüncü Ev r s Od rliyini itirən ordular- "Farslar" ayrılıblar. Sonra s r Od rliyi ikinci "Sur" a - "Assuriya"lılara çevrilən ayrılıblar. Bunlar geri sananan tarixin otuzmininci illərində hətə "Ağ Batan" adlandırdıqları HəmodÜnə dəfələrinə dağıdıb özlərinin ÜnEv ikən "Nine-viya"ya döndürən mərkəzlərini "çıqkındırıblar". Eyni sərlərdə, o fəhlərin təsiriylə "rəb" döndürən rEv Od rliyi ayrılıblar. BağSar Od rliyinin ərazisi "Misir", "Misir" daxilindəki BağOd ərazisi "Yegiped" döndürüb; Ün eşidən, OdAğÜznin daimi danışan, Bağdayda, planetdə vətəniyyətini düzəltməyi çalışan Ev rÜnlümüz - "Fər Ün"lər, qrekdə "Faraon"lara döndürüldülər.

"Qrek"lər rəb"lər eyni vaxtda azan "Cuhud"ların əliylə "Faraon"lara sərlərin ardıcıl sui-qəsdlər eləyiblər, BağSarı - "Misr"i tutandan sonra isə "Faraon"ların meyidlərini mumyalayıb gizli hakimiyyət vasitəsinə çeviriblər!.. Leninin mumyalanması, "proletariatın rəhbəri"nin meyidi üzərində hakimiyyət tribunası qədim quldarlıq tribunasıdır, oğul!..

İndi bir planet adı da eşit: Bağ r Od r. Qrek-Latınca təhrifi "Mer kuri". Hətə bizim QalAğımızı, hətə bütün Kainatı EyOd r bağlayan planetdi Bağ r Od r. Bağ Atamızın planetidi. Gör nə hala salıblar: "Merkuri!"

Budu bax, ayrılıq üzündən itirilən mənə, ölüm!

Bağ r Od r planetində SimOd məclisi var. Uca həqiqət məclisi. SimOdun min nəfər üzvü var. O min nəfərdən biri-birini vətəndəş edən işləyirlər yüz nəfər olur. Yüz birinci Bağ Atadı. Yüz nəfər Bağ fikir deyindən sonra Bağ Atanın özü deyir və beləliklə, SimOdun - Uca həqiqətin əli bütün Od r bəşəriyyətinin əli - Od r l olur.

İndi gör kimi "zərayıP"ə döndürüb ölüm dili - Din!

"İblis" yoxdu, Ev l s var, Yaradan l Evi - məkanıdır.

"Dyavol" yoxdu, OdEv l var, Həqiqət Evinin lidi.

"Cin" yoxdu, OdÜn var. "Şeytan" yoxdu, sOdÜn var, Yaradan həqiqətin Ünüdü.

Od r l dən savayı "Cəbrayıl" - OdEv r l d var, "Arxanqel" - rAğ ÜnOd l d var, çoxlu "Anqel" - ÜnOd l d var.

İndi lap primitiv şəkildə deyim.

¹ "Yegi" - Yengi (yeni) sözündən.

Sən ekranda necə görürsən adamı? İşıq gedir ekranda, ağ parçanın üstündə insana çevrilir. OdAğÜzdən göndərilən "kino" da eləcə, "Anqel", "Arxanqel", "Cəbrayıl"a, "Zərayıl"a, "İblis"o, "Dyavol"a "Cin", "Şeytan"a filana çevrilir. Fərqi bundadı ki, sən kinon ekranda canlanır, planetlərdən göndərilən kino isə torpaq üstə gələnin insan kimi canlı görünür.

İşıq qardaşımı dərk edədinmi?!

Tamam təhrif olan beyni qapalı insannan iş gedir, oğul.

"İblis"nin gözəli alma boydadı. Qıpqırmızı. Niyə? Çünki Təhrifi qorxutmaq lazımdı. Yolunu azıb, qudurub təhrif, vəhşi, yırtıcı olub. "Allah xofu" deyiləndən də qorxusu yoxdu daha.

"Dyavol" da qorxutmaq, çəkindirmək üçündü. "Cin", "Şeytan", "Çort"-filan da.

Bəs "Məlik?" Bağlı oldu "Məlik". Bağ əlinin Həqiqəti. SafAğ İşığı olanlarımızı əzizləyir. Gözlə qadınlardı, qəşəng-qəşəng, qanadlı-qanadlı körpələrdi. Bədbəxt əmilərin kimi alimlər görüblər "Məlik"ləri. Silsiləmizin bütün alimləri görüblər. "Məhəmməd" adlandırılan Bağ-Həmodumuz görüb. BağHəmodun EyMəni əli, əmisi "Bu Bokr" • EvEy BağOdur görüb, "Haşim" – əsmənin nəslində SafAğ Elmini öyrənin saf adamların hamısı "Məlik"ləmən oturub-durublar. "Allahın qasidi" adlandırılan "Cəbrayıl"nan - OdEv ərəlinə söhbət eləyiblər.

Təhrif mühitin təzyiqində çox sıxıldığım vaxtlar mən də bax beləcə söhbət eləyirəm OdAğÜzə gedənlərimizə...

- Əmi!.. Əmi, bir şey lap məttəl qalıram. Dillər lap mexaniki yaranıb ki?! Sadəcə, sözü təhrif tələffüz edə-edə ayrılıblar?!

- Budu bələnin kökü! İnsanı insanlıqdan çıxaran, heyvanlaşdırən bəla Kainatın - Odur bəşəriyyətinin dilində ayrılığdı! Atası OdAğ-Üzdən baxır, oğlunun yad yorğan altında, sonra ailədə heyvani rəftarını görür, sarsılır, tüpürür!

İlan - Din əsasən bax bu ayrılıq prosesində "mexaniki" dediyin ayrılıqdan sui-istifadə edə-edə qalib gəlir kamilələr. Fatehliklə din ekizdi. Səməd başını yana yib, düşməyib baxırdı. Sultan Əlini onun dizinə toxundurdu.

- Sehlənmə, idrak acı balam! BağHəmod "bir olan Allah"ın qasidində məlumat almaqdan ötrü "Sinay" dağına qalxmayıb, əsünəy eşidib, "Cəbrayıl"nan danışanda" zərrə qədr də şübhə eləməyib ki, "Göydən nazil olan Cəbrayıl" insan deyil. "Haşim" - əsmənlər də bilirdilər bunu, "Qureyş" – Gərəslər də. Bilirdilər ki, xalq "dil"ində

"Sinay" adlandırılan "dağ" kimi, aşağı mənasmada işləndirən "sin" də Əsündən azıb, BağOda həmm "Məkkə", həmm də "büt" deyilənə, Əsmən həmm "Haşim", həmm də "Osman" deyilənə həmməncə İlanın Müaviyə adında hünərli bir casusunun hərbciləri, "Gur'ün" əvəzinə "Quran" deyən kütlənin əliynən BağHəmodun nəslini qırıb. Bilirsən, Müaviyənin oğlu Yezidin fəaliyyəti nəticəsində Peyğəmbərin Odur - Türk dillərinin qarışığında "Gur'ün" kitabı başdan-ayağa dəyişdirilib: Ərəbcə "Quran"ın bütün mətni təhrif dil, təhrif şüur məhsuludu! Dünyamızı təhrif edən-edən yayılır! Xızr Abıya OdAğÜzdən deyilib ki, KPSS xaricdə Din kadrları hazırlayır, Cənubumuzda qəddar Din hakimiyyəti yaranacaq, şagirdlərinizi məlumatlandırın, müqavimət göstərmə bilsinlər.

Bula burasındadı ki, bu hazırlanan hakimiyyət bütün dinləmənin əlaqəli olacaq, keçmişdəki kimi. Məhz buna görə sənənin belə trafli danışaram.

Sultan səkanə YemSon suyu töküb içib nəfəsini dərdi.

- "İbn Əbdullah"... "İbn Əbdullah" deyil BağHəmodumuz, Ev'ün EvOd əlağdı. EySarı əli, Hoqiqət Evinin Ünüdü. Vizantiya imperiyasının əndəşli irtica dövründə, yəni iki yüz illik müharibənin ən şiddətli vaxtında "Məkkə"yə - BağOda gedib.

Necə gedib? Bu sualın cavabı Dində bir cürdü, həqiqətdə başqa cür.

BağHəmodu "Muhamməd"ə, "Mühəmməd"ə döndərən Dinin Həqiqətimizi nə dəriçidə dəyişdirdiyini, bir çox hallarda lap gülünc şəkildə saldıqını təsvir etməkdən ötrü bir-iki şey deyim, yanında saxla.

"Mövlud gecələrinəndə olmusan, Abının Din üstündə danışdığı hədisləri eşitmişən, bilirsən ki, "Məkkə"də büt mühitinin təzyiqinə məruz qalanda Peyğəmbər öz tərəfdarlarınyan "Mədinə"yə gedib. Orda - "Mədinə"də "ağ dəvənin yatdığı yerdə" Peyğəmbər ev tikiblər. Dəhşətli bax indi: "AğOdEvin uçurulduğu yer" əvəzinə "ağ dəvənin çökdüyü yer" yazıb fəteh qələmi! BağOd'ün əvəzinə "Mədinə" yazıb! Elm mərkəzi BağOd'ün şəhərinin sakinləri EyOd Odur əvəzinə "YəhudiTor yazıb! BağHəmodun ƏrEvodu AğOdUca əvəzinə "Xədic!" Guya "Xədic" Peyğəmbərin Odur əli yox, "dul" imiş! Diqqət yetir, təhrif dil xətası deyil bu. "Odur" qəsdən türkcə "dul" eləyiblər; Ərəbcəyə tərcümə eləyiblər. OdEvi qəsdən türkcə "dəvə" "anlayıb" Ərəbcəyə tərcümə eləyiblər. "Adr bican" - "cansız Odur"i, Bağistan - "Bi sü-tun"u - "sütunsuz"u, "Azur"i, "Ar az"ı yada sal. Din xadimi kinli, isteh-zalı irişən qələmlə işləyib və qəddarcasına yekun vurub işin: "Quran Ərəbcə verilib!" Əli "Gur'ün" olan kitab Ərəb dilindədir, "Ərəbcə verilib" yazmağa ehtiyac nədəndi?! Ondandı ki "Gur'ün"ü gizlətmək,

həqiqəti tərrik Odərdən - "Türk"dən alıb məhv etməyə lazımdı! Müasir təsəvvürün desək, zorakı fateho zorakı"dil" lazımdı! Planetin bir hissiyəti "Qrek" in adma "Qrek" şəklinə yayırlar, o biri hissisiyəti "Yunan" şəklinə! Bir tərəfdən "Yevrey" yazırlar, o biri tərəfdən yenə "Yəhud" i yazırlar. "Cuhud" u Evə rəyindən lap qədimlərdən ayırıb "Türk" - Evə rəy qərsi qoyduqları halda, indi guya "birləşdirib", biri-birinə qarışdırıb "Cuhud" a daha çox imkan verirlər ki, "Türk" adlanan "Yevrey" i sıxışdırınsınlar, qırınsınlar.

İlərin bu qorxunc siyasətinin tarixi qədimdi, həmişə də çoxcəhətli.

Xaç yürüşlərinin hansı əraziləri tapdaladığına diqqət yetirsən, açıq-aydın görürsən ki, Evə rəy - "Türk", "Midiya" - Bağday ərazilərində. "Türk" içində "İslam" məhz Xaç yürüşü kimi bir şeydi. Vaxtı çatanda biləcəksən ki, "səlim" in təhrifi "İslam" olmuş, hər yerdə İslamın müttəfiq olub, əsrlərinin dəridən çıxıb ki, vaxtı ilə Bağdaydan, Xalamdan gedib səril - "İsrail"də qalmağa məcbur olan EyOd Odərləri də təhrif "dil", təhrif Din qurbanları olsunlar. Qalanda əsrlər qalıb, eramızın yeddinci əsridə, sonra on üçüncü əsrdə vətən - indiki Türkiyəni qayıdan "Oğuz" lar da Din qurbanıdılar! "Türkmən", "Özbək", "Qazax", "Qırğız", "Uyğur", "Tatar" adlarıyan tanınanlar da mədrəsələrdə Safə Elminin tədrisini dayandırıb, yalnız və yalnız "Quran" a bağlanıblar ki, müharibələrdən can qurtarsınlar! Özləri ey! Məcbur olublar!

"Vərsə" mizdə olmayan bir fakt deyim sən.

Keçən əsrin ortalarında babamız bir neçə səyyah göndərüb Türkmənistan, Özbəkistan ki, mədrəsələrdə tədris işlərini yoxlasınlar. Çünki o tərəflərdə Elm Fars dili içində batin-gizlin "Afaqnam" kitabıyan deyilmiş, bu da çox çətinliklər törətməmiş. Səyyahlarımız gəziblər, yoxlayıb görüblər ki, "Afaqnam" bütün mədrəsələrdən yoxa çıxıb, yalnız tək-tük "şeyx" - səğ (Yaradan Sağ Ağ İnsan) rütəli qocaların evlərində qalıb. Deməli, bizim səyyahlardan vətən Qalamdakı Din xadimləri cəmaata Şeyx Məhəmməd Əmirin adından "şəhadətnamə" göstəriblər, "şəhadətnamə" nin üstündə Peyğəmbərin möhürünü göstəriblər, deyiblər "Afaqnam" daha yaramaz tədris, tezliklə türk kitab gətiriləcəkdir. Çətin və "zəhərli kitab" adıyla yığışdırıblar yeganə tədris kitabım, vətəndə "Quran" paytaxıbtar ki, "şeyx" (Ər - səğlər da "Quran" hürufatının əslinin şərihinin desinlər dərsi. Niyə? Çünki Nəsiminin, Nəsiminin dövründəki kimi, hürufatın şərhində vətən "Quran" oxunur, Ərəb dili öyrədilir axı! Bax, bəli üsullardan istifadə yoluyla,

peyğəmbərimizin adına çıxılan "İslam" yayıb düşməni. Yəni kim? Həmişə İlan, oğul! Rimdə, Vatikanada "qlavniy Yevrey" maskası altında oturub, Elminin dirçəlişinə razılıq verən Xaç qılıncı göndərən Papa! İlan!

Söhbət bu yerə çatanda şagirdlərimiz peyğəmbərin möhürünü veririk, deyirik özünüz sərbəst oxuyun, sonra da möhürdəki Odu r sözləri üstündə "Ustadnamə" yazın, çalın oxuyun, şərh eləyin...

- Nə?! "Ustadnamə"?! "Çalın, oxuyun?!" mi!.. Şagirdləriniz aşışdılar?!

Sultan yorğun-argın gülümsəyirdi.

- Xızr Abıdan, Çürük Aşıqdan dərslər alanlar ilk növbədə saz, söz öyrənirlər, əzizim. Eyni zamanda, ustad Aşıqların "Ustadnamə"lərindəki "Tövrat", "İncil", "Quran" kəlmələrini üstündə Elm rəmzlərində baş açmaq üçün rəhbər hürufatını Öyrənib "Quran" oxuyurlar. Sonra mənim və ya bir başqa Batinimizin, Pünhanımızın yanına "söhbət mərhələsi"ni göndərilirlər. Bu mərhələdə Peyğəmbərin möhürünü sorbost oxuyub möhürdəki hər Odu r sözünü bir "Ustadnamə" həsr eləyirlər.

"İl Ağ OdOdur sEvər". Budu möhür. Bunun "İl"ini, "Ağ"ına, "Od"una, "İl"ini, bütün köimlərinə ayrı-ayrı Ustadnamo. Asan deyil!

- mi!.. - Səməd ürək çırpıntısı, daha doğrusu, qəfil, titrətməli, gur şadlıq içində, hamama gurlutu saldı:

- mi! Möhür rəbcə deyilmi?!

- Yox, əzizim!

- Odu r dilindədi!

- Bəli, əzizim! Odu rcdi. Heyif, əski əlifbanı bilmirsən. Birinci kəlməni sənə təkrar eləyirəm: "İl Ağ".

Aşıq Əlşirinin "Ey Ağ" Bağlamalı "Ustadnamə"ni çox eşitmişən, şərhini isə, təbii olaraq, bilmirsən. Aşıq oxuyur eşidirsən: "ehtiyacın nədir ey ağ, ey ağa?" - Elmi bilənim dərhal başa düşür: "Ey Ağ", yəni Uca SafAğ, ehtiyacın nədir "Ey Ağa?" uca SafAğa. Yeni sən özün uca SafAğsan, nə ehtiyacın var Uca Saf Ağa?!

Sənin varisliyindəni xəbərlə tutandan sonra, axır vaxtlar sənə xüsusi bağlanan köhnə yoldaşın Sarı Zal "Ey", "Ağ" kəlmələrini həsr olunmuş "Ustadnamə" yazıb:

"Gol, Ey, dedim, gül dedim, Ağ üzündə xal gotir. Gül, Ey, dedim, gül dedim, Gül üzündə gül gətir.

Yəni: "Gül, Ey" - Odun Ey dedim,

(Həqiqətənli Ucadır dedim).

"Gül, Ey", dedim - Odun Ey dedim,

"Saf Ağ Üzündən" - mənə "xal" - Ağdanli gətir" - Saf Ağdanli gətir, yəni özünü gətir.

"Gül üzündən gül gətir" - yəni mənə dilindən dil gətir.

"Hüzurda", yəni Abımn, Çürüyün, monim təmsü ediyimiz Bağ hüzurunda çalib oxuyub, şərh eləyib. Qonaqlı cavanlannın çoxu belədi. Hətta yazıq Lütün qızı da...

- Torksın?!

- Bəli, Lütün Torksinciyəzi də yazır, çəhr, oxuyur, şərh eləyir. Mən minim ki, Abıynan, Çürükün bağlanandan sonra sən özün də çalib oxuyacaqsan.

Səmədi gülənək tutdu.

- Mən ha! Şeir yazacam?!

- Boli, özizim! Verilir axı şeir. Bu bir. İkincisi, sənə irsiyyətdən "Aşıq" - əsəq var axı!

- Məşhur Aşıq Alı kimidi, bilirsən?

Əsəq İmən Göycədən "Süleyman" deyirlər, biz- "Musa ağa". "Süleyman"ın Göycədən "Aşıq Alı" adı altında gizlənon ikinci oğlu Şeyx Əli, babamız Məhəmməddən mirin qardaşıdı, Şeyx Ağdanmimən Şeyx Bozdanmirin, Məddəndən mirlinin, Sultan mirlinin misedi... Səttar xanın, fədalərin, Dəli Alıynan Qaçaqlarının məclislərindən "Süleyman"ə "Comərd" deyirdilər. "Heydərimin¹ Comərdiyəm" yazırdılar. EyOdun Babamızın Yerdo Comərdi - rütbədi. Heyif, indi yalnız biz danışırıq bunu. Çünki "Aşıq Ah" "Ustandnamə"lərinin, Elmi şerlərinin doxsan faizini yığışdırıb itirib-batırıblar İlan "alimləri" - "Azərbaycan Elmlər Akademiyası"! Bu "Akademiya"dən əvvəl birbaşa Peterburqdan, Nikolay Romanovun səfərcəmiyyənin fədalərin, Qaçaqların aralanna dolan "alim" casuslar izləyirmişlər Şeyx Əli babamızı. Ün eşidirmiş, Od Ağ Üzdən xəbərdarlıq olunanda tez-tez yerini dəyişib gah Dərdənəyən, gah Təbrizdə, gah da bu səmtdə - "Padşahlıq" kəndində, kiçik qardaşı "Hüseyn ağa"nın çobanlarının arasında gizlənməmiş. Əvəzində "Ələsgər Əmi" dediyimiz məşhur "Aşıq Ələsgər" aparırmış məclislərini. "Ələsgər"ləminin Elmi şerlərini də yığışdırıblar İlan "alimləri", batinlik - Pünhanlıq üçün yazdığı gözəl mələri saxlayıblar! "Ələsgər"ləmidən sonra, Şeyx Əlinin gizlin

¹ "Heydər" - EyOdun - Baba nəzərdə tutulur.

adını daşıyan Ağbızlı¹ "Aşıq Alı" davam elətdirirdi tədrisi. "İ losgır" ominin kiçik qardaşı "Məhəmməd" açıq-açığına "Qurandı" - "yalandı" qafiyəsi işlətməşdi, sonra qaçıb Qarsda gizlənməşdi. Alı Əminin bacısı oğlu "Aşıq Sadiq" Təhlod - "Təklə"l"də, Qarayazıda - "Qardabani"də casusların Əlində cana doyub, guya səsi tutulduğuna görə həftənin üç-dörd gününü boğazı tənzipli, çayxanada otururdu, asta-asta çalır, mızıldanırdı, "İ losgır omi"nin diliyində "tümən çalmıyan canım, indi samana çalır", - deyirdi. Haibuki şcir AğBızlı Alınında, Sadiq qorxurdu ki, dayısım tutarlar.

Bir dəfə dan qaranlığında evimin pəncərəsi tıqqıldadı, Sadiq birco kəlmə "getdim" - dedi. O günü səhərdən gecə yəni qədr Qazağın DağKəsəmənin kəndində bir batınımızın evində məclis apardı. Casusun donosu o evi də xaraba qoydu: "Aşıq Sadiq"ın növbəti məclisindən sonra, səhrisi raykoma gedəndə gördüm Gülənov dəhlizdədi, gözəri dombalıb zillənib üzümə: "Aşıq Sadiq tutmuşdular, buraxdım. Əmbə DağKəsəməndə o evin qapı-pəncərələrini eşikdə bağlayıb, nöyüt tö-küb qohumunuzu diri-diri yandırılar, yoldaş əmirli..." Məlum oldu ki, Əhli-Əyal nədi, Qazağın, Ağstafanın kəndlərində yığılan şagirdlərimiz də yanılar orda. Din çuğuluymuş donos yazan. Uzun müddət "Dəli Dolu" adınan aramızda olub, axırda elə bədbəxtlik törətdi!

Otuzuncu ildə Stalin Dinə azadlıq vermişdi. O vaxtdan da "Dəli Dolu"lar dolmuşdular aramıza, xəbor tutmamışdıq. Yanğından sonra "Dəli Dolu"lar intelligent libası geyinib, saqqalları qırıb idarələrə işləməyə başladılar. İndi də fəaliyyətə dilər. Tanıyrsan bəzilərini: Deli Mahmud, Dəli Baba... müşhurdular. Belədi indi Din! Sovet "İslam!.." Dəli Mahmud və ya Dəli Baba toyda-şanda "Aşıq hoqiqətdən oxu", yəni Elmi söz oxu deyəndə bilir ki, yoxlanışdı. Əmma dorsi dayandırır. Möhürü gizlətmirik. Çünki birçün "İ Ağ" kəlməsi "Quran"ı kökündən ifşa eləyir, oğul!..

İndi de görüm bu möhür söhbətində nə öyrəndin?

DağKəsəmənin əhvalatı nə qədər kədərli olsa da, Səməd sevinclən kükrəyirdi:

- Əmi! Qurbanın olum, "İdeal" - Odə - Dil Əmi! Necə yəni no öyrəndin?

Peyğəmbərin möhürü Odə r dilində! "İ Ağ?" Qədim ana dilim!

-He!

"Od Odə r?!"

¹ Göyçdə kənd adıdır.

- He! "sEv r?!"

- H, c mis i üç k l m di. M nası m da bil: " l Ağ" - Saf Ağ insanın, y ni Bağ Atanın l i - O ğ lu Ey Sar!.." "Od Od r", y ni "Od r" h qı q tı, "sEv r" y ni "Yaradan Evin İş ığı".

İ ndi bütöv deyir m: " l Ağ Ey Sar Od r h qı q tıdır (v) Yaradan Evin İş ığıdır".

S m d in b d ni x f i c tı r yirdi.

- Beynim iş ı q sa c dı bu mö hür, bu " l Ağ!" Qı r x alt ı ncı il getdim, " l i f" "Lam" - " l Ev l i m", " l Ağ" dey n i m i gö rdüm. O uca insanın dedi y i d r s n bu uca insanın dedi y i d r s arasında kö r p ü yarat dı mö hür! E l bil gün ş doğ u b be y n i m d !

Sultan gü l ü rdü, se v i n i r d i.

- Nizamido bir romz var: "Dünyamız sö z d n yaran ı b!" Farscadı "X m s", bil i r s n. R m z i açmaq üç ün fars sö z ü ndü giz l d i l n r m z i T ü r k e y t l r c ü m e l m l i s n, t ü r k e n i d q d i m i n - O d r c s i n.

Nizami dem k i t y i r k i, dünyamız, y ni "Yer" l s Ü z d o n y a r a d a n m n a d a n, baş q a c ü r d e s k, O d r O d l o n - O d r "Dil" i n d n y a r a n ı b.

Budu s s a s h q i q t. O n a g ö r d ü bu h q i q t b a r d O d A Ğ Ü z d n ç o x l u "d l s t a n" - O d s O d Ü n g ö n d r i l i b. M s l n, eş i t m i s n, "M s i m v D i l f r u z". Bağ S i m - "M s i m" d ö n ü b, O d l E v r E y Ü z - "D i l f r u z a" d ö n ü b. H r i k i s i b i r - b i r i n i n e y n i o l a n E v d, "e y v a n" d a - E v Ü n d o l u r, m m a "D i l f r u z" b i r y a n d a "l a l" o l u r, "b u t a" - Bağ O d "i ç i b" "M s i m i" s e v d i y i n i d e y m m i r, "M s i m" d b i r y a n d a "l a l" o l u b, "b u t a" - Bağ O d i ç i b "D i l f r u z u" s e v d i y i n i d e y m m i r. B i l i c i m o l l a ç a ğ ı r ı r l a r. M o l l a - "D i n" "M s i m" i n d i l i n i aç a m m ı r, r ü ş v t i s t y i b g e d i r. "A t a" s ı - O d - "ç i n" - "k i" "d n i z" i n i, y n i O d r d i l i n i t h r i f e d n "k i" d n i z i n i k e ç i b o ğ l u n u n d i l i n i aç ı r, "D i l f r u z a" - O d l E v r E y Ü z q o v u ş d u r u r.

" l s l i" m i z d n a y ı r ı l m a ğ ı m ı z b a r d " l s l i v K r m" i d ç o x eş i t m i s n. N e c d e y r l r, "i n ş a l l a h" A b ı d a n, Ç ü r ü k d n d r s a l a n d a d r k e d c k s n k i, "K r m" - "K i l i m" - O d r d i, "O s l i" - s l d i. Q a r a k e ş i ş s n i n s l i n i, y n i l Ağ E y S a r ı m ı z ı t h r i f e d i b, "İ s u s" a d ö n d r i b, K r m i n s l i n i - n s l i n i o ğ u r l a y ı b, K r m i s d a r "k ö y n k g e y i n d i r i b", "y a x a s ı m b n d - b n d b a ğ l a y ı b", b u d a r "k ö y n y i n" - "d a r r a z i n i n " d ü y m" l r i n i aç ı b "b d n" i n i - "V t n" i n i E v O d Ü n ü n ü a z a d l ı ğ a ç ı x a r ı b s l q o v u ş m a q x y a l ı n a d ü ş s n y a n a c a q s a n, e y "y a n ı q K r m" i m - y a n ı q O d r i m! B u d u D i n i n f a l i y y t i! Da ğ "K s m n" - "K i s m n" - O d s m n "M u s a a ğ a" n ı n g i z l i n "M u ğ" l a r ı n ı n "k ö y n -

"yi" idi, vaxtilı oraya sürülmüşdü. Biz o "köynün" bir "düyməsi"ni açdıq, yandıq. Qırağ "Kəsmən" adlarında "köynükümüz" vardı. O kəndərdə də yanıbmış. "Muğanlı", "Muğan", "Maku" - BağOd, "Bakı" - BağOd "Quba" - OdBağ adlarında saysız-hesabsız "köynük"ümüzə yanırıq.

Əmma, dediyim kimi, dərsi dayandırmırıq.

Möhürdə Od r sözlərini oxutdurub hər "söz" - əsüz - (Yaradan məna) ətrafında söhbətlərdən sonra möhürün "Quran" arasında uçuşunu əyani göstərmək üçün "sur"lərdən, "ay"lərdən misallar gətiririk. Məsələn, "Quran"ın axırından bir "ay"ı fikir ver: "And olsun səhər-səhər buğ püskürən atlara!" Guya "Allah" deyib bu "ay"ı "ni, "Peyğəmbər" də yazıb: "and olsun... atlara!.. "Allah" niyə "at"ı and içir?! Nədi bu "səhər-səhər buğ püskürən?!" Heç kəs, heç kəs baş açmır ki, "Allah"ın, "Peyğəmbər"in adına çıxılan bu "ay"ı nədi! "Gurün"dən təhrif tərcümədi? Bəs niyə bu qədər anlaşılmazdı?!

Sadəcə, İlan "alim"inin İlan xidməti sayəsində "ÜnOd" - "and"nan əvəz olunub, "səhər" - "səhər"nin, "Bağ" - "buğ"nan, "Od" - "af"nan! Vətikanın iblisən qəhqəhəsidi bu, oğul. Gurünün axırında yekundu o "and"ı döndərildi.

Yenə pozuram söhbətin sistemini, səbəbini sonra biləcəksən.

Nizami deyir: İlk müsəlman Mühəmməd Peyğəmbər qırx min il bundan əvvəl anadan olub.

Nizaminin dövründən - on ikinci əsrdən o yana min yüz il götürək, geri sanan əlillik tarixdən də iyirmi doqquz min il götürək, nə vaxt anadan olub Peyğəmbər?

İyirmi doqquz mininci ilin əvvəlində.

Din isə deyir miladın - Yeni tarixin yeddinci əsrinin əvvəlində atası Abdullah öldü "Peyğəmbərin" doqquz yaşı vardı.

Hansı düzdü - Nizaminin yazdığı, yoxsa "İslam" tarixçilərinin yazdığı?

Nizamiyə inanammırsan, doğrudu?

Səməd səmimi etirafla:

- Doğrudu, inanammıram, mən, - dedi.

Müslüm yenə də tamam səssiz addımlarla gəlib, səliqə ilə soyulmuş soyutma yumurtalar, duz gətirib, tezəcə kəlib getdi.

- BağlımOdun "Yer"də təxminən otuz min altı yüz il yaşamağı səni fantastika kimi görünür. Eyni zamanda "böyük Nizami", "dahi Nizami" deyil-fəkil şirşirən ki, Nizaminin Peyğəmbər müraciəti

"sən qırx min il bundan əvvəl anadan olmusan" sözləri, şübhə siz, boş-boşuna yazılmayıb. Nə sirr var burda?

Sirri açım, yoxsa əvvəlcə yumurta yeyək?

Səmədin fikri yenə də uzaq illərdə, "gör səbətdə yumurta qalıbmı?" – deyən üzüntülü raykom katibi ilə Bircə balasının o qəmli günlərində gəzdi. Sonra tüstülü həyəti gördü, fikri qanşdı, əmisinin üç barmağı ucunda ona doğru uzatdığı yumurtanı alıb "podnos"a qoydu.

- Hələ söz yeyirəm, - deyib gülümsünməyi çalışdı. Sultan isə bir an içində dəyişib köksünü ötürdü.

- Bayaq Aşiq Sadiq barədə danışanda beynimdə bir bayatı dolandı:

Dərdə Kərim. Neyləsin dərdə Kərim? Qoşullam qəm kotanına, Çəkərom, dord okorom!

Nizamidən danışanda Yarıq Kərimi xatırlayıram. Yarıq Kərim-dən danışanda Nizamini xatırlayıram. Çünki Nizami də yaxası bənd-bənd bağlanmış "köynək" içindədi.

Diqqətlə dinlə.

"Qırx min il bundan əvvəl anadan olmusan" sözlərinin sirri "ilk müsəlman" ifadəsindədi. "İlk müsəlman" ifadəsinin sirri isə təhrif "müsləman" sözü altında gizlədilmiş Odu r sözü "Bağ səlmən"dədi.

Subasqınından sonra geri sananan tarixin iyirmi doqquz mininci ilində EySar Ünev ("Noy", "Nuh") Qalağımızın əlağı - "Allahı" idisə, böyük qardaş Ulu Bağ səlmən isə Olamda öz birinci Odu - adı -rütəsilə səlməndisə, "Solomon", "Süleyman" səlməni təhriflərə bağlayan Bağ səlmən ("Müsləman") kim idi? Bağ deyildimi? Yəni bədi Bağlardan deyildimi? Bağ Atamızla oğullarının Kainatda, demək həmdə "Yer" - Eyərdə bədi yaşaması dəyişməz qanunauyğunluqda, "ilk müsəlman"ın - "Müslüm"ün – Bağ səlmənin - BağHəmədu "Mühəmməd"in Nizami əsrində "qırx min il əvvəl anadan olub" yeni tarixin yeddinci əsrində "Məkkə"də - BağOdda Bağlıq elməsi, yəni Yerdə otuz min altı yüz il yaşaması "fantastika"dımı, əzizim?!

İndi təsvir elə ki, nə Xızr Abıynan üsiyyətdə olmusan, nə də mənnən, Odu r bəşəriyyəti, Odu r dili haqqında heç bir məlumat almadan, oturub "Xəmsə" oxuyursan: "Sən qırx min il bundan əvvəl anadan olmusan". Yandımı Nizami?! Bəli, əzizim!.. "Dərdə Kərim!" Yəni dərdilikdə "Kərim"in - Odu rının bərabəri yoxdu.

İsli - Odurcisi "Ünüm sim" (Yaradan Ünüm) olan "Nizami" tıxıllüs"ü dı alov içindədi, oğul!

Batınlirimiz tıhrif dıldı "Mütənazi" dı adlandırılar Nizamini. "Tınzim edın" mınasında. Nıyı tınzim edın? "İslam" tarixçilrı dırhıl tırdüdsüz qışqırırlar ki, "dini tınzim, edir, Nizamıddindi!" Mıhz buna görı dı Nizami "köynık" içində yana-yana deyir: "İnsanın beyni susuz sıhradır" (Heç nı bitirmir). Nizamiyı, on ikinci sırdı Bağdadda ı rıb dili içində özlrini "İxvar os Sıfa" (SafAğ qardaşları) adlandıran SafAğ Alimlorinı, Nıimiyı, Nısimiyı, saysız-hesabsız "Şeyx"lrı -ı sAğlara tamam etinasız, sırlırdın bırı inadla tıkrar elıyırır ki, "ilk müsıman Müslümdü". Min-milyon dıfı şırh elı ki, "Müslüm"nın "Müsıman" eyni sozdü: hır ikisinin sıli Bağ sı lMındı, tısdıq elmız Din!

Planetimizin bılası hır şeyi dırk edı-edı heç nıyı dırk elımiyın qeyri-adi idraksızlardı, oğul

İkiqat dıqqıtlı ol indı, bılanın mıqyasını gör.

"Yevangeliye" kitabı ilk kılmsındın son kılmsın qıdır tıhrif tırcümıdın ibarıt olduğı kimi, adı da tıhrif tırcümıdı. İsli - Odurcisi "EvÜn Odı P"di (Ün Evinin Hoıqıqt ılı). Qrek-Latınlar "Şad xıbrı", "Muştuluq" mınası verılr. Yeni tarixin dördüncü sırındı "xristian"lığı rısmı "Religiya" elan edındı "muştuluq"layıb öz tıbbılrını. Nıyı görı? Deyıcm indı.

"Yevangeliye"yı "Novıy zavef"dı deyırır. Rusca deyil bu ad.

İsli - Odurcisi eşit: "ÜnEvEy ı sEvOd" (Uca Ev Ünü Yaradan Evin Hıqıqtıdı). ı rıbcıyı tırcümıdı "İncil" adlandırılar, bu da guya "Şad xıbrı" - "Muştuluq" mınasındadı.

"Religiya"nın bıd ımlılrının sısasını dön-dön demıliyım: sözü öldürür! "ı sÜz"ü - Yaradan Mınanı! Hıqıqtı ıksır hallarda ılı salır, ıblisan qıhqıhı çıkir. Belı qıhqıhılrın dolu olan "Quran"dan ın dıhşıtlı bir qıhqıhını eşitmiyın adam yoxdu: "Mıryım oğlu İsa!" "Mıryım oğlu!" "İncil"dındı bu dıhşıtlı: "İşıq"dan hamıl olub Mıryım ana. "Boq otets" ışıqdan ibarıtmiş. ı r-insan deyilmiş?!

"Religiya" hardan alıb bu dıhşıtlı? Dedim: sadıcm Odurcı "ı r" kılmsının "ışık" mınasını tırcümı elıyib, "ı r"ın İnsan mınasını atıb!

İndi yekununa bax "İnciFın - "Muştuluq"un: "Quzu gılr, başının üzrindı dı çoxlu tıhrif adlan". Nıdı bu, bir şey başa düşürsın?

"İsus" gılr ıvızın "Quzu gılr" yazıblar! Nıyı?

Sımdı donub qalmışdı.

- EySar v̄zin "quzu"?! "İncil"d̄di bu?!

- B̄li, izzim!.. Bütün Bağlarımızın, o cümld̄n lAğ EySanrı rütb̄rind̄n biri Od̄ sdi (Yaradan H̄qiq̄t). "Od" ov̄zin burda da "ki" ḡtirib Qrek". "Ki" s'i türkç̄ "küz" el̄yib, müasir dilimizd̄ "küz", "küzü" (quzu saxlanan yer m̄nasında) işl̄tdiyimiz sözü "t̄rcüm̄" el̄yib, EySar Od̄ s dönüb olub "quzu"!

B̄s "başının üz̄rind̄ çoxlu t̄hrif adları" n̄ dem̄kdi? "Bojie simvolı" adlandırılar. Ȳni r̄mzl̄ri açmağa c̄hd göst̄rm̄! "Kitab" "quzu" deyir, s̄n d̄ "quzu" de, kiml̄r̄s̄ qurban k̄silmiş yazıq bir heyvan hesab el̄. V̄ss̄lam! Budu "Novıy zavet" - "Şad x̄b̄r" -"Muştuluq": sevin ki, "quzu" ḡlir!.. Q̄h-q̄h̄ n̄di, bütün b̄ş̄riyȳtin başına ip salmaq kimi bir şey deyilmi bu "Muştuluq"?!

İmkanın olanda tap oxu ruscasını, gör nec̄ İlandı Bağı "quzu" el̄yib, adları - rütb̄l̄ri gizl̄d̄n Din!

Deȳc̄m, bil̄c̄ks̄n ki, EySann öz alim yoldaşlarından h̄r̄si bir xatir̄ kimi şey yazıb "çarmıx" hadis̄sindon sonra. T̄rikç̄ - Türkç̄ yazıblar, Od̄ r terminl̄rind̄n istifad̄ ed̄-ed̄. İlan "aliml̄r"i SafAğ Aliml̄rinin adlarını gizl̄d̄-gizl̄d̄ grekc̄ȳ, sonra latıncaya, sonra köhn̄ "rus" dilin̄ t̄rcüm̄ el̄yibl̄r, indiki "Ukrayna", "Rusiya", "Bolqariya" r̄azil̄rind̄ zornan t̄dris el̄tdiribl̄r, "Rus" a dön̄n̄rimizd̄ EySar haqqında olan-qalan t̄s̄vvürü d̄ m̄hv el̄yibl̄r. Ev̄n Od̄ r̄ s "İvan krest"itcl̄̄ dönd̄rilib "İsus"u "krest"it el̄yibs̄, Eȳ r̄ s̄ lim̄ "Yeru s̄lim"̄ dönd̄rilibs̄, "t̄rcüm̄"di bu, yoxsa qatillikdi?!

İndi qaydıram "Bibliya"nın "Vetxiy zavet" hiss̄sin̄.

"Vetxiy", bilirs̄n, "stany" – köhn̄ m̄nası alıb rusca, "stany za-vet" - "köhn̄ x̄b̄r" m̄nası verir.

Gör̄k n̄di bu "x̄b̄r": "Zmeya iz travı podnyala qolovu, skazala: "Eş, vkusno". Adam sycl yabloko i bil izqnan iz Raya". "Adom almanı yedi v̄ "Ray"dan - C̄nn̄td̄n qovuldu". Başqa variantı da var, bilirs̄n, "alma" deyil: "buğdanı yedi, C̄nn̄td̄n çıxdı".

C̄f̄ngiyyatdı?

İlk n̄z̄rd̄ c̄f̄ngiyyatın kvadratıdı. Oxuyub ist̄r-ist̄m̄z ç̄ynini ç̄kirs̄n ki, nec̄ ȳni "ilan" dedi?! İlan dil̄ ḡlib, deyib: "Ye, dadlıdı?!" "Ad̄m" deyil̄n is̄ bir d̄n̄ alma yediyin̄ gör̄ qovulub c̄nn̄td̄n?! Bu n̄ "alma"dı bel̄?! "Alma" niȳ "buğda"ya dönüb?!. Sual suala calanır, "Boq"un, "Allah"ın "özün̄b̄nz̄r" yaratdığı "ilk insan"ın, n̄ üçüns̄ "peyğ̄mb̄r" adlandırılan "Ad̄m"ın "Ray"dan - "C̄nn̄td̄n qovulması dumanlı günah iş kimi, mümma olaraq qalır. Niȳ? "Xris-

tian"ını, "müsəlman"ını niyə belə axmaq vəziyyətinə salır "svyataya Religiya", "müqəddəs Din?!"

Danışacam indi, görəcəksən ki, "quzu"dan da dahaşətli qəhqəhədi bu "Adəm" əhvalatı.

İndiyə qədər hamıdan, o cümlədən "İbrahim peyğəmbər" ("Avram"a) sitayiş eləyən molla, üləma qismindən də, şagirdlərimdən də gizlətməmişəm həqiqəti. Dövlətlər soruşublar: "Avram, Sara əhvalatı doğrudurmu?" "Alma" sözünün altında nə var?" Demişəm: "Bilmirəm". Bağ Atanın "İsay", "İsay Novin" adlandırılan ikinci Oğlunyan "Av-ram" - "İbrahim" adlandırılan üçüncü oğluna sitayiş eliyənlərimiz, yəni EyOd Odri ikon "İud"ey" "Yohu"di"yə, ƏrEy Odri EvrEy ikən "Yevrey" dönlərimiz Qrekin siyasət toru içində casuslar təbliğatına elə uyublar ki, "Avram" Evrərimdi, Odrdi - "Türk"dü desən, elə bu da bədsi qan düşməni kimi baxsınlar sən. Çox parçalanıblar Təriklərimiz, oğul. Bu saat burda - Şimalımızda ruslaşdırma, Cənubumuzda farslaşdırma, assimilyasiya prosesi necə güclüdü "Yohud"a, "Yevrey"ə döndərilənlərimiz arasında antiTürk təbliğatı da bir o qədər güclüdü. Bədbəxtlik basıb milləti, heç bunu da deyəmmirəm ki, "Avram" - "Sara" əhvalatı hiyləgər quldar uydurmasıdı, həm xalqın özünü əxlaqca pozmaq, həm də həmişəlik ləkələnmək üçündü: "Ot arasından başını qaldıran ilan" da seksual mənadadı, "alma" da, "buğda" da! Uydurma "ilk insan"nan - "Adem"nin yox, "Bağbil"in müəllifiynən, yəni Evrərimin özününə bağlı təhqirdi. ƏLAğ EySarımız necə "Məryəm oğlu İsa"ya döndərilibsə, Evrərimin öz admdan yazdığı "OdMən EvEy" də eləcə "Adam"a, "Yeva"ya, ƏrEy vilayəti isə, bayaq dediyim kimi, "Ray"a döndorilib!

Necə olub bu?

Təfsilatına qulaq as.

Geri sananan tarixin dörd mininci illərinin axırında. QalAğımızın o vaxtki ƏLAğı - "Aliah"ı EySarÜnEv OdAğÜzdən xəbərləyib ki, Qreklər onun - EySar ÜnEvin çarmıxa çəkilməyini¹ Qrek Kesartmın admdan silib, EyOd Odrlərinin özlərinin üstünə yıxırlar, xalq arasında ziddiyyət düşüb, parçalanma var, icmalarda qan, qırğın ola bilər; Qreklərdən gizlin, bir Sar göndərin, Ərazini gəzsin, ünümü icmalara çatdırsın... Ulu

¹ İsraildə "Yəhudi" qəddisinə görə, ƏLAğ EySar Bağ deyil, EySar ÜnEv (İsay) isə həqiqi Bağ Oğlu sayılır. Odur ki, xristianlıq ("staroxrestyanstvo") ƏLAğ EySardan çox-çox fərqlilər çarmıxa çəkilməmiş başqa bir EySarla bağlıdı.

Bağ ı s İM n o vaxt BağSar - "Musa" rütbsind işlyirmiş. Üç min on sikkizinci ild H mOdÜndki SarEyind SinOd mclisi çağırır, EySar ÜnEvin Ününü - xbb rini danışır, deyib SinOd üzvlri - bdi Sarlar Yer mühitind qocalıblar, ağır xbb rlr eşid-eşid icmalar arasında gzmly dözmzlr, buna gör d Ulu Bağ tklif eloyib ki, lli yaşı tız tamam olan Ev rim Sar ÜnAğ (SafAğ İnsan Ünü Hökmdan) rütbsi verilib EyOd San tıyin edilsin.

Ev rim gedib, Misir Ev rEyÜnün - "Faraon"un, çtin düşünd is Ulu Bağın özünün kömıyın EyOd - "İud" icmalarında qırx il Sar olub, Qreklrin tıhrikiyn "Fİstın r b"lrı EyOd icmalarının dağıdandan sonra is, bdi Sarlanmıznan birlikd, ta Bağdayın batinliyin qd r GurOdlarda - "YurdMarda, yni vilaytd r Sar olub. "V r s" mizi oxuyanlar bilirlr ki, Ev rim Sar ÜnAğ yeni tarixin yeddinci srind d "Yer"d, "M dın"d olub, h d davam elıyn ziddiyytdrin yatırılmağında iştirak elıyib.

İlanın "Din"i is bu Elm cıngavrinin Sar ÜnAğ rütbsini "sarı inıy" (qızıl inıy) döndrib! "Müqdd s Quran"da "Allah" "Musa"ya deyir: "Yıhudilr adam öldürüblr. Mübahis elıyır, qatili tapa bilmirlr, xstl nıblr. Onlara de bir sarı inık tapsınlar. İnık n qoca olsun, n cavan. Orta yaşlı olsun. İnıy k sıb, yansını xst Yıhudilr vursunlar!"

Tccüblnm. Trcüm xtası deyil, bdi sarlarımızı n iyrnc fsanlr hıyatdan, hıqıtdn ayıran quldar hiylsi mhsuludu. Üç min on sikkizinci ild veriln Sar ÜnAğ rütbsi "sarı inıy" döndrilib "k silib, yarısı xst Yıhudilr vurulub, Yıhudilr sağalıblar, daha heç k sı qatillikd taqsırlandırmayıblar!"

B s niy "yarısı?"

Sar ÜnAğ bütün başqa Od r rütblri kimi, bütün l lağlara aiddir. Ulu Bağ da Sar ÜnAğdı, EySar ÜnEv d Sar ÜnAğdı (Ev rimi dedim), l lağ EySar da SarÜnAğdı. Dörd qardaşdan ikisini gizldib İlan, "Yıhu"di"lr "İsay Novin"n "Avram"ı, yni "sarı inıyın yarısını" verib v qıhıq h çk-çk yazıb: "...yarısını Yıhudilr vurdular". "Verdilr" yox ey, "vurdular" - "atdılar" - "tulladılar"! (İnıyın cımdıyının yarısını el bil itı tullayıblar). Üstlik xalqn böyük bir qismi yarım şaqqa inıyın tiyn sağalıblar! Sar olan Ev rimin - "Avram"ın adı da yoxdu burda. Niy? Çünki quldar qlımi Sar rütbsi vzin Saranı verib "Avram"a! Sarlığa getm k nıdı?! "sürgün olunub" "Av-

ram", "Midiya"dan "Misr", "Faraon"a pənah aparıb, Saranı arvadı kimi yox, bacısı kimi təqdim eləyib, "mən sənənin üstü açılarda ordan da qovulub!" Bizim Şamaxı tərəfdəki "cuhud"lara danışdım bu Sara əhvalatını, soruşdum ki, niyə susursunuz?! Savadlı oğullar yetirmisiniz, niyə etiraz eləmirsiniz ki, "Bibliya" bütün xalqı əxlaqsız qılmaq verir!.. Başqa biabırçı şeylər oxudum "Bibliya"dan: "...kolların diblərindən pis-pis işlərlər məşğul olursunuz..." Açıq dedim: "bütün milləti homosek-sualist qılmaq verir Bibliya!" - dedim. Nə desəyər yaxşıdı: "Sən get bunları "Bibliya"nı milyon tirajnan çap eliyən qardaşlarımız ruskiyə də Moskvada!.." "Soruş ki, Bağ Atanın Oğlu bu qəddər mürdardısa, "prorok"luğunu niyə qəbul eləyirik biz?!"

Sonrasına bax.

"Müqəddəs Bibliya"ya görə, Sara hadisəsinin üstündə "Boq" "Avram"a düşmənin kəsilib: "Avram i Boq vsyu noç borolis. Utrom Avram pobedil Boqa". - "Bibliya"dandı bu, gözün bəzənməsin, bala! Bayaq başqa cür oldun mən bunu deyəndə, hiss eləmədin. Oğlunu atadan ayırmaqla kifayətlənməyib "svyataya Religiya", əlbəyaxa döyüşdürüb! Üstəlik, "Avram" "Boq"a qalib gəlir. Bağ Ataya! Bəs "ışıl" idi Bağ Ata, Məryəm ananı işığından hamilə eləyirdi, burada niyə belə gülüşün-vuruşan oldu?! "...pobedil Boqa" sözünün ardınca gör nə yazılıb: "... i poşel, obyavil, çto krup svinyi ne syedobno". "Getdi elan elədi ki, donuzun budu yeməli deyil." Niyə? Çünki "Boqun əli toxunub donuzun buduna!" Oxuyub dənəşmətə gəlirsən ki, bu donuz hardan çıxdı?! "Boq"nan döyüşən "Avram"dısa ("Boq"un əli "Avram"ın "buduna toxunubsa"), "Avram"ı niyə svinya adlandıırırsan, ay "kitab" yazdıran İlan?! Belə çoxuram, sonra da köksümü ötürüb qalırım! Çünki "Religiya"nın əlinin üstündə ol yoxdu, oğul, necə istəyir, o cür də təhqir eləyir! Mənim çoxmağımdan nə çıxar?!"

Nə dənəşmətlisi isə budu ki, qırx il OdEy (Uca Həqiqət) yayan Evərimin OdEyini türkcə "dəy"yə çeviriblər, "Midiya"dan qovub başqa yerlərdə ev tikməyin, yurd-yuva salmağına da ixtiyar verməyiblər guya!

Niyə?

Çünki, sadəcə fəth kitabıdır "Bibliya". Geri sananan tarixin üç mininci illərindən indiyə qədər, beş min il müddətində müharibə ocağına döndürülüb əsl rəi - "İsrail". Budu bax Fəth məkri, "Quran"da təkrar olunur: "Kafiri müharibələrə öldür!" Dərək elə indi: Stalin niyə dərindən çıxırmış qırx səkkizinci ildə ki, "Yevrey"lərə məhz orda - İsrayıl

dövlətçilik verilsin! Sadıq, "Yevrey"i müharibəyə cəkmək üçün əlverişli ora. Ərəblər qarşı döyüşsün və bütün ərəbləri mi Yer üzündən silsin EyOdOd rini!

Diqqət yetir, indi, gör "Avram"ın düşməni "Boq" "Avram"ın xalqına nə deyir:

"Narod, iduşşiy nedobnm putyom... Narod ne imenovavşisya imenem moim".

Necə yəni "mənim adımla adlanmayan xalq?!" EyOd Od rlərinin adı EyOd (Uca hıqıqt) təhrif dillərdə nə qədər təhrif olunsada, məlum deyilmi ki, "İsrail"də indi müstəqil olan xalqın adı məhz Bağ adınan bağlıdır?! "Boq" adından belə hökm verən "Religyanın" məqsədini anlamaq üçün baş sındırmaq lazım deyil.

Gör nə deyir "Bibliya":

"On (Boq) obratılsa v nepriyatəlyə ix, sam voye val protiv nix". Niyə? "Boq" niyə düşməni olub "İsrail"lərlə, niyə döyüşüb onlara qarşı? Çünki "oni" ("İsrail"lərlə) əskərli svyatoqo duxa ye qo!" Sadıq, "İsrail" "xrist"i - Qrek "Boq"unu qəbul etmədi. Bağlı olmanın uydurmalardan təhqir eləyən İlan öz məmlini "İsrail"lərlərin adına yazıb əsərlə Bağdan tamamilə ayırdandan sonra, yəni "Xristos"a sahib olub Bağ Oğlu Bağ EySann adını "İis+us" yazandan sonra, birdən-birə gör necə qışqırır:

"Vozstan, svetis, Yerusəlim... nad toboyu vossiyəyet Qospod..." Oxuyursan, deyirsən: "Bıy! O noydi, bu nədi?!" Sonrasına bax: "More boqatstvo, sostoyaniye narodov pereydu k tebe. Kidarskiye ovtsı pe-reydu k tebe".

Nə oldu birdən-birə?! "Xalqların varidatı niyə Yerusəlimə keçməli?!" Üstəlik "Kidarskiye ovtsı" - Od rlərin qoyun sürüləri niyə Yerusəlimə verilməli?!" Bu dərəcə də cəib hökmün səbəbi nədi?

Bir adı var bunun: vəhşilik!

Vəhşi ehtiraslar qulu, Quldar İlan bütün bəşəriyyəti küt heyvanat görüşüniyyətini açıq deyir: Bağlarını sındır, səni Bağlarından ayırdım; birinin edamını sənənin boynuna atdım, ikincini öz bacısına evləndirən heyvan elədim, üçüncüsünü quzuya döndərdim! Başın üstə KeSarınnın qılıncı! "Beytül müqəddəsiyin" edam yerində oşqurların çarmıxı! İndi mərhəmətli ol bilər Quldar: "Vozstan, svetis, Yerusəlim... nad toboyu vossiyəyet Qospod". - "Qalx ayağa, parla, Yerusəlim!.." Conab Boq işıq saçacaq sənənin üzərində!" Nəyə görə? Əlinin toxunduğu yer murdar sayıldığına görə?! Düşməni Boq niyə dost oldu birdən-birə?!

Mərhəmətli "Qospodin" açıq deyir sözünü: qoşul mən, xalqların varidatını talayaq, Od rəlin qoyun sürülərini sahib olaq!

Və oldular, ay oğul! Sürüləri verib kolxozlara, kolxozları verib rusa! Rus yığır, yığıdır, Vatikana göndərir! Casus monaxlar ordusunun qarınları şişir dama dönür!

Qoyun əhvalatından təccüblənmiş. Qurldara çoxdan məlumdu ki, "qoyun"un - quyunun yunu, dərisi, ətisi, südüyə yalnız Bağday torpaqlarında xeyirlidir. "Müqəddəs kitab"da xüsusi səslənmənin "Kidarskiye ovtsı pereydut k tebe" sözləri Bağday ərazisinin dikilmiş fəteh gözəlində xəbərlər verir, oğul.

Fəteh yaxşı bilir ki, donuz deyil "Odarskaya zona"mnki, qu yundu! Qoyun kababının dadı burada!

Özün düşün indi: məqsədin necə çatıb İlan? Kimlərin əlləriylə soyur Türük - Türk Od rəlini?!

Keşmiş Vissarion yetirməsi İosif öldü. İosif yetirməsi Mirqəzəb cəzalanır. Əmma bütün planet əsir-yesirdi "Xaç" mərkəzinin pəncəsində. İndi özün daha aydın dərk eləyirsən ki, Stalinin şəxsiyyətinin pərəstiş kompaniyası, Mirqəzəbin məhkəməsi ətrafında hay-küylər də SSRİ-nin guya dəyişdiyini nümayiş etdirmək, gözünə pərdə asmaq üçündü. "Stalin repressiyasının qurbanları" adında uzun bir siyahı var Məhərrəmdə; güllələnən, islah düşərgələrində öldürülən "milli kadrlar"la ölümündən sonra "reabilitasiya" verəcəklər. Sair-dramaturq Hüseyn Cavid, şair Mikayıl Müşfiq, şair Əhməd Cavad "bəraət vermək"ni, əsərlərini xalqa qaytarmaqdan, şübhəsiz, nə isə verirlər bu xalqa. Adları heç kəsə məlum olmayan "muğ"ları - Bağları, "pantürkist", "panislamist" damğalı alimləri niyə qaytarmırlar xalqa?! Qaytarsaydılar, tək bu xalqı yox, bütün planeti maarifləndirərdilər, o da ki, İlanın nəfəsini kəsərdi!

İlan, Od l Od s ikən "katalikos"lara dönmələriylə, BağOd r ər Ağ ikon "Patriarx"lara dönmələriylə birlikdə, işini görüb qurtarıb, oğul. Ulu Bağ yoxdu! EySar Ün Ev yoxdu! Evərim yoxdu!

İşiq gəmilərində gəlib-getsələr də yoxdular!

Məzhəkiyə bax: körpə uşaq vaxtı oturduğu yeri isladıb "Avram" -"İbrahim" peyğəmbər, uşağın islatdığı yerdən su fəvvarə vurub - "ab zəmə-zəm"! O "müqəddəs zəmə-zəm" suyunun üstündə "Məkkə" tikiblər, bütün şərq axışır, qızıl layır "İbrahimin" islatdığı yeri! Cəhəlt?! Xeyr! Evərimin ər Ağ adından azmış "oğlu" "İsak"dan törəyənlərinin EyAğ adından azmış oğlu "Yakov"dan törəyənlərinin qucaqlaşdıqları orda. "İsak"ın başında çalma, döşündə "Quran", "Yakovun"

döşündü "xaç", başında "Bibliya" kəlamı: "Avramın ekiz oğlu oldu. Anasının qarınıda qardaşının ayağından çəkdiyin görü kiçik qardaşın adını Ayaq qoydular" - Budu bax Din! Monaxlar bəşəriyyətimizi o qəddər küt, axmaq sayıblar ki, türkdü "Ayaq" məzhəkişini başqalaşdırmağı da lazım bilməyiblər!

İnanmırsan?! Belədi İlan kəlamı "Bibliya". "Yəhudi" və eyni zamanda "müsəlman" "İsak"nan "Yəhudi" və eyni zamanda xristian "Yakov" bir atanın iki oğludu; "Ayaq"ın nəyinə görə kədi Ey Ağlığı?! "İsak"ın nəyinə görə kədi Ə Ağlığı?!. Qılınca sarılıb öz milləti Türkü qırsm, İlan da qızıl yığsın, başmda Ev rəy fəsi, yəndə Ev rəy xırqəsi "kəpənək" Ev rəy qanı iç-iç "qlavmy Yevrey" adlansın!..

"Bağbil" "Bibl" adınan yayılarda anlaşılmaz söz və ifadələrin sayı-hesabı yoxuymuş; Yetmiş nəfər "müdrük" "pop" təyin olunub ki, söz və ifadələr ətrafında "tolkovaniye" aparıb mənə çıxarsınlar. "Semdesyat tolkovateley"¹ adlandırılır Ey Ağ "Ayaq"ı, Ə Ağ "İsak"a döndərən "müdrükləri"!

İki yüz illik müharibə dövründə Skandinaviyaya, "Ukrayna"ya, "Rusiya"ya, "Bolqariya"ya minlərlə yox, yüz minlərlə el "pop" hazırlayıb göndərmişlər Vizantiyadan. Heyrətlənmə! Tarixi faktdı! Doqquzuncu, onuncu əsrlərdə Skandinaviyada "Slavyalı" dili öyrənib, Ə r Üz ikən "Rus" adlananlar məhz "Bibliya"ya görə belə yad, yağı olublar biz! Ə millərin yazmışdılar ki, səkkiz yüz ikinci ildə OdEvə - "Kiyev"də bağlanmış təslim müqaviləsi əsasında Ə Ağ OdÜnə s OdEv "Oleq Knyaz Kiev"skiy adlandırılıb. "Knyaz"ın təxt-tacını özünə qaytarıb, dilində iktizam alıblar ki, ölkəsində "slavyan" dilində "xristian"lığın tədrisinin şəxsən özü, vəliəhdi və bütün yanları kömək eləyəcəklər. Aradan min yüz illi il keçib. Get-gör, "Ben der" adlandırılan Məndə rərdən başqa bilən varmı ki, əsilləri Türük - Türkdü!

Dürek elə yirsənmi nədi "Bibliya"?!

Get gəz o guya qapıları bağlı kilsələr, kilsələrətrafı monastrları, xutorları, gör qrek Stalin nə qəddər "pop", "monax", "svyatoy otes" saxlayıb xəlvətdə, hamısı da Qrek, Latm! Boli, əzizim. "Vo imya Otsa, Sina i Svyatoqo duxa" oxuyan o qara keşişlərin arasında bir nəfər də "Rus" tapmazsan. Latındı, Qrekdi hamısı! Casusdu! Bəli!

"Pravoslav" kilsəsi Qrek əsgərinə sitayiş edir Rusiyada! Ukraynada! Polşada! Bütün Balkan ölkələrində! Kommunist partiyalarının

¹ "Tolkovatcl" – təfsirçi, şərhçi. izahçı

rəhbərliyiində olan "Yevrey"lərin hamısı yüz faiz inanır ki, Vatikanda, başda "Papa" olmaqla, hamısı "Yevrey"di. "Papa" isə "qlavniy Yevrey"di! Və planetin bütün "Yevrey"ləri "Papa"nın gizlin hakimiyyətinə əsirdirlər! Min illərin bəşəriyyəti soyan Quldar İlan, "otun arasından başını qaldırır deyir: "Yəş, vkusno!" İnsanpozulub Rusiyada, Avropada! Əxlaqlı insan tək-tək taparsan, onlar da pozulurlar. İşdən çıxar-çıxmaz, Ər, cibində arağı, bir yana gedir, arvadı o biri yana! Mənim demirəm bunu, Moskva özü deyir! OdAğÜz BağOd r planeti necə üz döndərməsin belə vəhşidən?! EySar Ünevın çarmıxa çəkilməsini, sonra da Əlağ EySann çarmıxa çəkilməsini "İudey"in adına yazan Quldarın "Bibliya"sı gör necə fateh hiylələrindən ibarətdi, oğul!

"Bibliya"nın "Quran"dakı düşəntilər çox hallarda səsləşir.

"Quran"da OdÜn - "kain" - "Kainat"a çevrilib, Evəli "Habil" adında "insan"a, OdEvəli "Qabil" adında insana çevrilib.

"Bibliya"da OdÜn "Kain" adında insana, Evəli "Avel" adında insana çevrilib. "Kain ubil Avelya". Ölüm guya insanın düşməsində yox, "Kain"ın "Avel"i öldürməyi başlayanı! Burda da hırılı var: "OdÜn Evəli öldürdü!"

"Bibliya"da EyEv "Yeva"ya, "Quran"da "Həvvə"yə çevrilib. Yenə deyirəm, OdMənim EyEv "Adam i Yeva"ya - "Adəm və Həvvə"yə dönüb. EyEv Əlağ - "yablok"aya, BağOd - "buğda"ya çevrilib. Bağdayın Olamdan sonrakı ilk GurOdu - "Yurdu" (vilayəti) rEy - "Ray"a, rEyin OdÜnü "cənnət", "Cənnət" döndərilib. Od - "ad"a (Cəhənnəm), OdÜn həmə də "cəhənnət", "Cəhənnəm" döndərilib!

"Mif"in əsli - Ödərcəsi BağEvdi. İndi gör, təhrif dil, təhrif şüur BağEv Əlağı necə "mifologiyaya" çevirib. Əlağ - "Allah" hara, guya elm mənasında olan "loq", "logiya" hara?!

"Mif" qəhrəmanları ölümdən sonra "bədi kölgəyə" dönüb "yerin altında yaşayırlar". Nədi bu?! Hardan yaranıb?! Necə deyirlər, qulaqlarını aç, yaxşı-yaxşı eşit: Cahil insan SafAğ İşıqdan, ikinci doğuluşdan məhrum olub torpağa qarışır. EySarı dilində deyilən "ne ubiy" -ÜnevEydəndi. Bağ qatilləri Od rlərin də qisas hissini qapıldıqlarını görüb qorxu altında, özələrini müdafiəniyyətiyənin "ne ubiy" yazıblar. Əmma bu ifadənin təsir gücü də var; sadələşdirdilər "xristian" çəkinir qan tökməkdən. Belələri nə qədər günah işləmiş olsalar da, ikinci dəfə doğulurlar. "Din"ində, dilində asılı olmayaraq, az-çox işıqlı adamların "Ruh"u - Ərağı uçur, əmma birbaşa OdAğÜzə yox, "mifologiya"dakı həmənin "yer altına" gedir.

Yəni haraya?

"Vərsən"mizdə bu barədə geniş yazılmışdı. Mifologiyadakı "Yer altı" haqqıqtdə "Ay" adlandırdığımız "Ağ" planetinin içidi, idrak acı balam.

Heyrətli nəm!

İndi izah eliyəcəm, biləcəksən ki, "Ay"- Ağ planetinin quruluşu "Yer" - Eyərin quruluşunun əksinədi.

Biz "kürrənin, "şar"m, eşiyləndə yaşayırıq, OdünEyləsin - "Gü-nəş"in "doğduğunu", "batdığını" eşikləndə görürük. "Ölənəndə, ikinci doğuluşdan sonra "Ay"ın - Ağın içində gedənəndə isə, "Günəş"in "doğduğunu", "batdığını" planetin içindəndə görürük. "Vərsən"mizi oxuyanlardan, bir də şagirdlərimizləndə başqa hələ heç kəsin xəbəri yoxdu ki, "Yer" "alimlərinin "ay ləkəsi", "okean" adlandırdıqları sahə boşluqdu. "Günəş" o "boşluğun" bu başında "doğur", o başında "bətür". "Yer"in atmosferi, səthi - relyefi, dağı, düzü, meşəsi, çayı, gölü, dənizi necədisə, "Ay" - Ağın daxili də elədi. Biz, "Yer" sakinləri planetimizin yuvarlaqlığını hiss etmədiyimiz kimi, "Ay"- Ağın daxilində gedənəndə də nə planetin eşiyləndəki yuvarlaqlığı hiss eləyirlər, nə də içindəki tərs yuvarlaqlığı. Həyatımızın oxşar cəhəti bundadır ki, biz gözümüzü açanda özümüzü ailə, dost-tanış mühitində gördüyümüz kimi, "Ay"ın içində gedənəndə də gözələrini açanda, yəni şüura gələndə özərindəndə bir qədər əvvəl "ölüb axırtdə gedənəndərin" mühitində, çox vaxt ailə, qohum-əqrəbə, dost-tanış arasında görürük, başlarına gələndə hadisələr, "ölüm", "doğuluş", "Axırət" - Ağr, "Kainat - Odün, Odər bəşəriyyəti, Bağlar, Sarlar haqqında ilkin məlumatdan və çox az müddətli xoşbəxtlikləndə sonra olduqca işgəncəli dərslər dövrü başlanır. İkinci dəfə doğulan insan, necə deyirlər, yarandığına peşman olur. Çünki günün müyyənin saatlarında beyni tutulur. EySann adından deyilən Odün -həqiqət Üzündəndə başqa heç nə eşitmir, ə - İşıq içində göstərilənlərdəndə başqa heç nə görmür; "Yer" - də, necə deyirlər, nə qəddət qarışdırıbsa, nə oyunlardan çıxıbsa, hamısını bütün çılpəqlığı, bütün mürdərliyiyan görüb, iyrəncliyini dərk eləyir. Günlərənə, aylarənə, bəzənə, həttə illərənə əzab-işgəncələndə qıvrılan, özünə ölüm diləyən adamlar olur orda -"Ay"da. Ağ - SafAğ insana dönəndəndə sonra isə Səfəliğin, Ucalığın, əsil mənadə gözəlliyin gur hissiyatıyan, biliyinin hədudsuzluğuyan, əbədi həyata qovuşmağıyan xoşbəxt olur. Həmin bu vaxt - SafAğ dövrü başlananda ətrafındakı əzizlərinə yenidən qovuşur, yəni hər birinin Səfəliğini, Ucalığını, əbədiyini dərk eləyir və günlərin birində İşıq gəmisinə doluşub OdAğÜzə, əcdadlarının planetinə gedirlər. Budu "cəhənnəm", "cənnət" döndərilən Odün - Həqiqət Ündə dünyası - "o dünya!", Ağr -

Saf Ağ İşıq - "Axir" - "Axirət". Bəşəriyyətimiz o qəddər murdarlanıb ki, hətta qatillikdən çox uzaq olan adamların əksəriyyəti də, öz murdarlığıynan öz mənəviyyatını - özünü öldürdüyünü görür. Saf Ağ İşıqdan məhrum olur.

"Ay" - Ağ gedənlərin sayı çox azdı. Ün eşid-eşid dərslərini "Yer"də alıb, saflaşib, kamilləşib bir baş Od Ağ Üzə gedənlərimiz isə o qəddər azdı ki, barmaqnan saymaq olar.

Bədbəxtliyimizin çoxu Eyvər səlīm adı ilə gətirilmiş "Yerusəlim"nin bağlıdır. "Qüds", bilirsən, "Beytül-müqəddəs" də deyirlər. "Pravoslav" kilsələrində, "Vatikan"ın özündə olduğu kimi, "Yerusəlim"dəki Bağ Od - "Beyt"də də, bütün sərəf - "İsrail"dəki sünə - Sünə - "sınaq"larda da özünü "Yəhud"i - "İudey" qələmə verən qədim "qara Muğ"lar dindar Qreklər "Yer altında həyat" mifini hələ də saxlayırlar.

"Beytül-müqəddəs"in yanında "Ölüm dərəsi"¹ adlanan bir yer var. Keçmişdə "Beyt" ziyarət edənlər xristian həmin "Ölüm dərəsi"ndə açıq havada yurd salıb qalırmişlər ki, öləndə "yerin altına" getsinlər və "ölülər diriləndə" müqəddəs "Qüds"ün yanında dirilsinlər. İnan ki, indinin özündə də inanırlar bu dəhşətli mifo!

Qırx səkkizinci - illi birinci illərin hadisələrində sonra yaman üzölmüşdüm. Məhərrəm on iki günlük putyovka düzəltdi "MK"-nın Moskva civarında sanatoriyasına. Getdim, üç gün qaldım, qaçdım. Təsəvvür eliyəmməzsən ki, həmin "Ölüm dərəsi" barədə həqiqətə dilim gətirdiyim gör bir "Yevrey" öldürməyə istəyirdi mənə. "MK"-nın işçisi ey! Cibində KPSS bileti, "marksist", "materialist", "atvetrabotnik MK!" Dedi: "Zapomni moyu familiyu: Kiknadze! Koqda nibud Kiknadze nakajet tebya!" Bayaq o sürməli prokuror "sui-qəsd" deyəndə o dəqiqə Kiknadzenin sifəti gəldi durdu qabağımda: qarayanız, qartal-burun "Gürcü". Hardan biləydim ki, "Gürcü"nin içəri "Ölüm dərəsi"ni Qüdsün bir parçası sayan dəhşətli fanatik "İudey"di, elə ordan - sanatoriyadan birbaş Mirqəzəbə zəng vuracaq, süfrə üstə o beş-on kəlməlik söhbətim gör mənə tələyimdə həlledici rol oynayacaq! Sanatoriyadan qayıdan kimi Persin qəbuluna çağırıldım. Səhər saat ondan axşam səkkiz qəddər ac-susuz gözəldi mənə qəbul otağında. Geyincəli, silahlı, "oxranalı" - filanlı, çıxıb gedəndə də üzümə baxmadı. Bircə kəlmə "Kiknadze!" - dedi. Burdadı indi Kiknadze. Məhkəmə zalında. Qienaynan yanaşı oturur. Tənffüs çıxanda, tənffüsdən qayı-

¹ "Mehşər dərəsi", "Cəhənnəm dərəsi" də deyilir

danda hökmün mənim yanımdan keçir, tavana baxa-baxa qımışır: "Sudba Prometeya naçertana na tvoyom lbu! Sudba Prometeya!"

Bayaq burda sən çox fikirləşirdin, eşitmədin, Müslüm dedi: "sui-qəsd təklifi Kiknadzedən çıxıb". Məhərrəm mənə nə qədər qorusa da, şübhəsiz, bu dəfə öldürtdürəcəklər mənə o Qiyenayrın yanaşı oturan fanatik. Mənim ölümüm sənə - Safağ yolunda olan balamı sarsıtmamalıdır! O Kiknadzey, Qiyenaya-filana da kin bəsləmə! Eşidirsən?! Kin öldürür Safağı. Əbədiyyətini alır!.. Necə deyirlər, Allah özü versin bəlasını. Rusca "otpuşenniye" deyirlər elə kin mücəssmələrini. Yəni özbaşına buraxılıb, öz daxiliyən məhv aparacaq özünü. Əmma Midi Qiyenalardan yanaşı gedən belə "rabotniklər" in bizə vurduqları zərbləri heç kəs vurmur, oğul. "Sudba Prometeya" deyir. Yəni işgüncüy məhkum olunmuşan... Bu səhər zalda yenə bu ifadəni eşidəndə fikirləşdim ki, "Prometey taleyi" barədə xüsusi danışmalıyam sənə. Çünki bir nəfərin taleyi deyil bu işgüncüy məhkumluq, bütün "Yer" Bağlarının, xalqımızın, daha doğrusu, bütün BağOdEyin - Bağdayın taleyidi.

"Mif"lərin hamısı ifşa olunmalıdı. Hamısı! Əmma "Prometey" barədə ayrıca, xüsusi danışılmalıdı.

* * *

Qrek deyir: "Prometey" Olimp dağından "Allah"ların odunu oğurlayıb insanlara verdiyin gör Zəfsin qəzəbinə keçib, Qafqaz dağlarında zəncirlənib, əbədi işgüncüy məhkum olunub. Qartal illər uzununu, həmişə Prometeyin köksünü deşir, əmma Prometey ölmür, çünki ölümsüz Zəfsin Yer qızı Medeyadan olan ölümsüz oğludur.

"Mif"ə bax, oğul:

"Bağ"ların "od"u osləndən - Oddan - həqiqətdən uzaq, adi ocaq odu imiş! Olam - "Olimp" imiş, özü də qeyri-müəyyən məkanda -göydə! Olamın - "Olimp"ın sahibi Ulu Bağ əsli mən isə yerli-dibli yoxmuş, variantdan-varianta keçən təhrif "söz" - Zəfs varmış! Nəinki Bağday, təhrif söz "Midiya" da yoxmuş! Yer qızı "Medeya" varmış! Bağdayı "əbədi zəncirlənən" mühasirəyə salan, Odur - "Kürən"i "köynək"də saxlayan fatehlərin planet miqyaslı hakimiyyəti içində Elm yayan saysız-hesabsız Safağ Alimləri Fərod¹ Bağdaylar da yoxmuş, tok-tənə "Pro Metey" varmış!426

¹ Fars variantı "Fərhad"dən azmış "Fərod"un əsli - Odur cəsi Evə rəy Oddur. Qreklərin tələffüzündə Evə rəyOd - "pro", Bağday - "Metey" Evə rəyOd Bağday (Bağdayın uca İşıq Evinin Həqiqəti) "Pro Metey" şəklində düşüb.

Bu bədbəxtliyimiz barədə danışanda "Yevangeliye" - "Şad xəbərlər" düşür yadıma: "Quzu gəlir, başının üzərində saysız-hesabsız təhrif adlan!" "Bibliya", "pop"ların "tolkovaniye"si: EyAğ- "Ayaq", ƏsAğ-"İsak", OdEy - "dəy", ƏsEvÜn - "sivnya", BağOd - "bud!.." Hə-qıqətə öldürən təhrif dil, təhrif şüur Əməli fatehin "zənciri"ynən çox sıx bağlıdı, oğul. ƏrEy - "Rey" vilayətində başlanmış, ƏrMən - Ərim - "Rum" (Türkiyə) Ərazisinə, indiki "Borçalı" da daxil olmaqla GurUc - "Gürcü" torpaqlarının uçqarlarına qədər, Ərəs - "Risa" gölü səmtindəki silsilə dağ Ətəklərində Qrek Əhalisi ilə zəncir kimi düzülüb ki, gəzsən, diqqət yetirən, "mif" müəllifi Quldarın məharətini heyran olarsan!

Bədbəxtlik burasındadı ki, Əsrərlər keçdiklə, zəncirin həlqələrini içəriyərimizə yeriyir. EvrEy Od Bağdaya "Fərhad" deyən "Fars"nan Qrek dilində "Pro Metey" deyən "Rus" da zəncirliyinə olub. EvrEy - "Yev-rey"im özünü "Russkiy" adlandırıb "Pro Metey" Abıların özlərində başqa şagirdlərini də "zəncirləyir!" Bədbəxt "Otar Kiknadze" necə dərək eləsin ki, "Pro Metey" Sultanı yox, özünü, xalqını, Vətəninə zəncirləyir!

Ruhdan düşmə, bircə balam! Daxilini qaynatma! Eşit, düşün, dərək elə ki, düşmənin yoxdu, dilsiz-şüursuz cahil var. Planetin indiki mühitində cahil insan o qədər güclü görünür ki, comisi Əli ildən sonra bu cəhəlt dövrünün qurtaracağına, Elminin bütün "Yer" miqyasında yayılacağına heç kəs inanmır! Həqiqətə qayıdış olacaq. Sən görməlisən o zamanı, daxilən yüngülləşməlisən. Necə deyirlər, inşallah, Ün eşidəndə, dərslərini birbaşa OdAğÜzdən alanda belə gərgin olmuracaqsan.

Saşam öldürülər, yerində ondan da cavan, ondan da Saf Pünhanımız var. Mənzil kirli mişik şəhərdə, oturub yazır. Həllək KPSS-in ifşasıyan məşğuldu. OdAğÜzdən mənə deyilib: "Səmədin köməkçisi olacaq o Pünhan..."

Vanna otağının dal divarındakı xırda pəncərələrdən Bakının xilaskarı Xəzrinin sərini fəsi vurmağa başlamışdı. Sultan paltarını götürüb pərdə altında geyindi, qayıdıb "tyubik"də oturdu, "julik"in¹ dibindəki araqı iki qədəhə tökdü.

- İçək o uzaq görünən yaxın zamanda yenidən görüşəcəyimiz günün şərfinə! "Araq" deyil bu, ƏrAğdı. SafAğ Işıq. Gülmə. Həqiqisi, safı olsa, bir çox "Yer" xəstəliklərinin dərmənidir... Meyvələr, çiçəklər, otlar, bütün "təbiət" - OdEvdi, Həqiqət Evidi - EyEsÜndü, qışqırır, haray çəkir ki, OdEvdi Odərmən - Həqiqət Işığyam, türkcə "dər mənə"

¹ Kiçik şüşə

deyirəm, ey Ün sdən uzaq "insan", sən isə elə "dərman" deyirsən, heç düşünməyə də istəmirsən ki, Od r niyə "dər" deyirsən, mən niyə "man" deyirsən! Saatların bax bu cür Ün gələn beynin, formaca eyni, məzmunca müxtəlif sözlər deyildik, beynində kino-kadr kimi döyüşün görüntülər görülməsin, çətinlik çəkmədən dərək eləyəcəksən ki, Ün sahibinin dedişi "Od r Mən" insana aiddi, yoxsa "dərman" və ya başqa bir şey... Beynin yorulanda, demək olar ki, heç eşidilməyən pıçılıya keçib, ancaq görüntülərin danışılar. Burdan belə nəticə çıxır ki, sən səs-küylü yerlərdə təhrif insanlar bir-birinin qışqıra-qışqıra danışdıqları halda da sən Ün eşidə bilərsiniz. İclasda-filanda da Od AğÜznin danışarsan, ətrafında heç kəs xəbərlər tutmaz. Bax bu möcüzəli xüsusiyyətə görə "təfəkkür dili" deyirik Od r dilin.

Dil şüurlu münasibət olmuyan yerdə insan yoxdu. Xalqın mənşəyindən, Od r bəşəriyyətindən, ikinci doğuluşdan, bədi həyatdan xəbərsiz olan "ən savadlı" adamlar, Akademiklər də deyirlər: "Bu xalqın öz dili var! Od r-filana ehtiyacımız yoxdu!" Bir dostumuz var Akademiyada Məmməd Cəfər. Deyirəm: "Tarixi öyrənsinlər, danasınlar! Biz mənə yeni dilmi vermək fikrindəyik?! Od r dili - beynimizin tarixidi. BağÜnün! Kainatın əlaqə vasitəsidir!"

İlan inam nəticəsində BağÜnlə verilən Od r adları əvəzində İsgəndər Zülqərneynin parçaladığı torpaqlarımızda hər parçası bir Qrek "söz"ünün adlandırılıb, nəhayət, "akademik" Midi Qiyenanın "kitab"ındakı "Atropatan" "söz"ü dilə-ağıza düşüb. Gör dil şüursuz münasibət nə dəriyəldi ki, o tay, bu tayın ziyalıları sayılan tarix, ictimaiyyət, dil, etnoqrafiya, coğrafiya alimləri arasında bir nəfər də etiraz eləmir bu yad-yabancı "Atropatan"la! Açıq-aydın "Od r batan"la sonrakı "Adr bican!" Lap adi, sadə məntiqin soruşa bilərsiniz ki, Qrek mənim Od rim, "Atri", "Atro" deyirlər, niyə mən də "Atro" deməliyəm?! Qrek mənim BağOduma "pat" deyib, niyə mən də "pat" deməliyəm?! İlan "alim"inin "fantaziya"sına bax: "Atropatan"dən "Adribidan" "Adr bican" - "Azərbaycan"! Yenə deyirəm bunu, yəni nə yurdun-yuvan olub sən, nə də dilin! Yəni "qədim dünya" deyində də "Qrek"i, Latını düşün, "qədim dil", "qədim mədəniyyət" deyində də! Sən yaxşı halda, "Şum r", "Sak", "Skif" ola bilərsiniz sən. Rusiyanın indiki "qara torpaq" zonasında mədəniyyət abidələri tapılan "Skif"lər!

Nədi bu "skif?!"

Hamı ciddi qəbul eləyir bu "söz"ü. Bəziləri deyirlər: "Əskifor" sözündəndi, Qrek dilində "Skif"ə çevrilib". Yalnız İlanın İblis xarakterini

bəld olan bədbəxt "Pro Metey" - Ev rEyOd Bağday Abılar, Sultanlar acıb danışrlar ki, "Skif'in - "skif"r'in əli skiEv rEy n qd r t hqir olunsada, öz ucalığını qoruyub saxlayır. Bağ nslini "Skif", "buğa" adlandırmaqnan cahil öz murdar beyninin iyrncliyini göstərir, oğul!

İndi keçirm başqa şeylər - daha ciddi t hrfilər. O t hrfilər ki, v t nimizi Yer üzündə köklü-kömcəli silir. Diqqətli ol.

* * *

Sultan şüşni şüşy çaqıldatdı, Müslümü astadan lap yaxına çağırıb soruşdu:

- Sui-qəsdin vaxtını öyrən bilərsənmi?

Müslümün baxışı divara sancıldı.

- Məhərrəm Abbasoviç oxrananı məhz bu gecə evin tınlının düzübsə, demək, bu gecəy t yin olunub. Baş tutmuyacaq. Arxayın olun!

- Afərin! Get işini gör!

Səld ayaq üst idi. Gərgin dayanmışdı.

- Mə! Belə gecə!.. Olmazmı başqa vaxta saxlayasan söhbətini? Sultan el bil heç nə eşitmədi.

- Olamdan sonra ilk GurOd - "Yurd" (vilayət) bilirsən ki, rEydi. rEynin birlikdə beş GurOd - "Yurd"u olub Bağdayın. Təfsilatnan deyəcənin hansılardı beş GurOd.

Fantastikadan da fantastik murdarlıqlar eşidəcəksən indi.

Beş GurOdu "beş qurd"a, beş canavara çevirib ilan "alim"i, Vətəndən, Elmdən, Bağlarından tərlik düşnlərim deyir: "Beş qurddan yaranmışan sən", beş qancıqdan doğulmuşan, buna görə də bayrağında qurd başı var. Bağ nədi, Od r nədi! Farsın qədim dilini öyrən, Od r dili yox, "Dəri" dili olub sən dilin! Beş GurOdu t xmin birində "kird"ləşmişik - "kürd"ləşmişik; GurOd ordu hissələrimiz "Pəhləvi"lərin arasında qalıb, dili dəyişib! GurOdMən qalalarımıza "Girdman" demilər. Min dəfə yaz, Rəzid gəz, haray t p ki, "Kəlbəclər" - "Gəlibbəclər" deyilsən, "qurd" deyilsən, "Skif" deyilsən sən, kimdi inanan?! Elmdən, dildən - şüurdan məhrumu necə inandırasan ki, uzun ağac ucunda aşlanmış qoyun dərindən hək olunmuş it başı bayraq deyil, Qrek-Latın legionlarıyan əslər uzun döyüşlərdə qırılıb azalan skilər ("skilər") GurOdlarımız Qrek-Latın-Fars qoşunlarından qorunmaq üçün qoyun sürülünün, naxırların yaxında it xılları - köpək sürüləri saxlaymışlar. Volqa boyuna, "qara torpağ" a qaçan tərliklərimiz fürsət tapıb Bağ-

daya qayıdanda əski r Od rını haman it başlı işarını tapırmışlar. "Türk bayrağı" deyilən şey yoxdu, oğul. Tünd mavi, zümrüdü rəngdə, üstü ulduzlardan - kəhkəşannan bəzəkli AğEy ("xi") - Uca SafAğ İnsan bayrağı, BağOdEy - Bağday bayrağı var ki, o da saraylardan yığışdırılıb gizlədilib, vətəndə Xilafətin bayrağı asılıb.

İndi "Dədə Qorqud" adlanan bədbəxtliyimizi yada sal: "iyndə tikən demədi o Dədə Qorqud. Tikən sökən demədi o Dədə Qorqud". Saysız-hesabsız "tədqiqat işləri" yazırlar türkoloqlarımız, "Kitabi Dədə Qorqud"u İslama qədərki möhtəşəm tarixi abidə adlandırırlar! Bilən varsa, o da dillənir ki, həmin ikiyüzillik müharibənin vətəndə, BağHəməd nəslə qırılardan sonrakı Vatikan məkridi "Korkud" (yəni "Qorxut"), Od - Həqiqət vətəndə oğul "ti" yedirt.

Varisimizin Vətəni'nin böyük xidməti bu olmalıdı ki, "Kitabi Dədə Qorqud" qəbiləndən "kitab"ların xalqı məhz tarixi kökdən, Od r bəşəriyyətində, Bağlardan həmişəlik ayırmaq üçün xüsusi hazırlanmış fəth İlan "kitab"ları olduğunu açıq yazsın, açıq danışsın. Yəni bədi Bağlar nəslindəndən bədi insanlığını dərk eləyib ölümündən qorxmamalısan, oğul. GurOdlarda AğÜz (SafAğ mənası) Bağları vətəndə "yurd"larda "Oğuz bəyləri", "Oğuz buğaları", yazanların arxasında İlan qıvrılıb, oğul, "Oğuz" vətəndə AğÜz yazanı dərhal çalsə də, qorxmamalısan!

Vatikan monaxları "Dədə Qorqud"un lap ilk kəlmələrindəndən qorxudurlar: "Dədə"miz ölkənin hansı səmtində gedir qəbirqazana rast gəlir. Bu qazannan "Salur Qazan" adını yanaşı qoy. "Salur" dialektədi, "salır" deməkdi. Qəbri qazanımız, millət qəbri salanımız əlsiz Qazan xandı! İlan "alimləri"ni bunu da görməzliyə vururlar!.. "Zəncir"ni – mühasirəni qırmaq ümidiylən sərlər boyu "Qapı açaq, Qapı açaq!" – deyən "Qıpçaq"ları "Oğuz bəyləri"ni düşmənin qələmə verən "kitab" ifşa olunmayınca, Odu vətəndə "at", BağBağÜnə vətəndə "papağı"yanan öyünən "kişi qeyrəti" verib patriarxal bataqlığa sürüyəcəklər bədbəxt xalqımızı!

Daxilimizdədi bu bataqlığa sürüyənlər İnstitutlarda, mədəniyyət ocaqlarındadırlar!

Vətənin həqiqətini danan adam vətəndə olamaz, oğul!

Dilçilərin iddiasına görə "vətən ərəb sözüdü". Bu düzdü. Əmma həm də yalandı. Çünki "Vətən"nin əslə EvOdÜndü. "ərəb" dönmə təhrif eləyib, qılıncının ucunda qaytarıb verib sənə. "Qorod"a, "Qord"a, "qurd"a döndirilən GurOdu isə həm "Rus"a dönmə təhrif eləyib, həm "ərəb" - "Fars", həm də sən özün: "yurd" demisən.

İndi beş "yurd"unu (vilayətini) - GurOdunu tanı.

Birinci GurOd, dedim, rEydi tkrar eliyirom, "Ray"a (cnnnt), fsanly döndrilib, "Bibliya"nın shiflrind qalıb. "Ariy" döndrilib, "Hind", "Fars"a, "Ermni"yl mxxsus "ali irq" mfhumu olub. Nhayıt, "Rey" adlandırılıb verilib İlan müttfiqi "Fars"a!

İkinci GurOdun adı rÜzdü. Mna işığı demkdi. Mrkzi "Tbriz"i "Tbriz" eliyib xst bir xatunun tlyib sağlması bard fsanynın bağlayıblar ki, sli - OdEv rÜz unudulsun. Ağ mirn Boz mir xüsusi yazmışdılar rÜz Od rlrinin OdEvi bard. rÜz- "Ar az" çayının o tay-bu tayı rÜz GurOduna aiddi. Geri sananan llimin-illik tarix boyunca "Assuriya"lıların, "Qrek"lrin basqınları dövründ, yeni tarixnın sasın ikiyezillik müharib dövründ ttrik düşn, skkiz yüz ikinci il "Vizantiya" - "Kiyev" müqavilsindn sonra "Rus"a, "Bender" dönldr, tkrar eliyirm, rÜz GurOdundan gednlrdi.

Üçüncü GurOdun adı AğÜzdü. SafAğ İnsan Üzü - mnası demkdi. Thrlfrin "Oğuz" adlandırdıqları, OdAğÜz Bağlanıyan ünsiyyt vzin "buğa"larnan "gülşdiriln" "by"lrin bu yurdunun mrkzi "Brd" adlandırılan BirOddu. Nizami "Xms"sinin başına oyun açan "fars katiblrinin sözdü bu "Brd". Üstlik, Nizaminin adınan yazırlar ki, vvllr ayrı cür olub "Brd"nin adı. Xalq çəşdirmaq, kökd n ayırmaq üçündü hamısı! "Ağdam"ın tarixini tamam pozub atıblar. Ağ OdMn adında möhtşm şhr olub BirOdnan bir yer. Dflrnn dağıdıblar. Dflrnn! İlanın uzun sürn fitn-flsadları nticind "Ermnistan" sayılan rMn, "Rum" sayılan rim torpaqları, Od r- "Kür" çayından cnuba, şimala doğru uzanan düznli, bağlı razi bu GurOda daxildi.

Dördüncü GurOdun adı ÜzAğdı. Bu da SafAğ İnsanın Üzü - mnası demkdi. Gah soldan sağa, gah sağdan sola, gah da ortadan sağa, sola oxunan sirli "söz"lr- sÜzl- Yaradan mnalar Dilinin sirlərini bilnd "AğÜz"nn "ÜzAğ"ın frqini de bilcoksın. Hllik bunu bil ki, "Yer"d biz Od r sözlərini oxuyanda, yazanda, tffüz eliynd OdAğÜzd n hökmn bağlanırlar biz, hansı sözü soldan sağa, hansını sağdan sola v ya ortadan sağa, sola oxumağı ssiz - Ünsüz deyirlr beynimiz. Bel olmasa, "ÜzAğ"ı "Yer" dili qaydasınan, "mnanın SafAğ İnsanı" kimi oxuyarıq. Halbuki, tkrar eliyirm, "AğÜz" kimi "ÜzAğ"ı da SafAğ İnsanın mnası kimi anlamalısan v bilmlisn ki, bu Üz - mna razisind tk birc nfr insanın thrfi bütün halinin thrfi qddr böyük faci sayılır. Çünki Kainatın bütün varlıqları kimi, insan da insana bağlıdır. Burdakı - Yerdki bağlılıq n uzağı üç-dörd

nəsilənin sonra itir, OdAğÜzdəkilər isə lap Olam zamanından yadda saxlayarlar nəsilərini, "Yer"də bir uşaq anadan olanda orda - yuxarıda sevinşirlər, ordan-bura uşağı işığa bəlləyib-bəlləyib güldürürlər, oynadırlar "Yer"dəki bircə körpənin təhrifi OdAğÜzdə min-min insana dərd verir! Bu münasiblənlən, birinci GurOdun adına – rEy bir də diqqət yetirək: rEy - Uca İşıq. Yəni birinci GurOd bütün planeti - Eyri təmsil eləyir. İkinci GurOdun adı - rÜz də, üçüncü GurOdun adı -AğÜz də, dördüncü GurOdun adı ÜzAğ da birinci adnan bağlıdır: bu mənalarda təhrif ediləndə bütün planet Eyrdən - Uca İşıqdan məhrum olur, yəni Eyrin - Uca İşığın mənbəyi OdÜnEyri si - "Günəş"i tanımır, insan şüurca və demək, həmişə cismənin yalnız torpağa bağlanır, Odriyini - Həqiqət İşığı olduğunu dərk etmək qabiliyyətini itirib, Odərbəğdən yox, "torpaq"dən yarandığına inanır.

Beşinci GurOdun Eyün ÜzAğdı adı, şərti olaraq Yarı ÜzAğ deyirik. Əslində dördüncü GurOd ÜzAğnan beşinci GurOd Yan ÜzAğ -"Qanzak" - "Qazax" da üçüncü GurOd AğÜz ərazisi sayılıb, geri sananan tarixin axırına yaxın "Qrek"lərbəğdəyin içrilərinə soxulub ərazini kiçik-kiçik xanlıqsayağı dövlətlərə parçalayanda Ulu Bağ, məcburiyyət qarşısında, bütün AğÜz - "Oğuz" Odriyini şərti olaraq dördüncü adlandırılan ÜzAğ ərazisinə, sonra da mərkəzi Yan ÜzAğ - "Qazax" sayılan şərti beşinci GurOdun ərazisinə köçürüb. Yeni tarixin başlanğıcında Qrek-Latın-Fars qoşunları beşinci GurOdu da tutanda Ulu Bağ özü Odriyənin - "Türmənin"¹ qoyun yataqlarında, çobanlarının arasında gizlənib, halinin böyük kəsiriyəti isə, BağOdEy - Uca Həqiqət Bağ ərazisindənin kənarda, təhrif insan ərazisində, müvəqqəti altıncı GurOd UcAğda yerləşib. Bu UcAğa SarUcAğ² da deyilir. Çünki təhrif ərazidə, adətən hər şey yalnız Sarıradisindənin asılı olur. Adı sonralar "Sircik", "Selcuq" şəklində təhrif olunan o SarUcAğa ixtiyar verilib ki, fəthləri Bağdəy ərazisindənin çıxarmaq üçün könüllü "ölüm" - ikinci doğuluşa razılıq verən Odriyərdən rSarlara³ hazırlasın. İlağ EySanmızın SimOd məclisinin qərarıyan rSarlara indi bizə möcüzə kimi görünən qabiliyyət verilib: döyüş girişində bədənli rindən-əllərində

¹ "Türmənin" indiki Ağstafa (qədim AğÜz OdEv) rayonunun ərazisində Ceyrançöl adlanan örüş yerlərinin, Muğanlı kəndinin yaxınlığındadır.

² Türməndən qərbi Sibir qədrəzi.

³ rSar - "Rıtsar".

qılınclarına SafAğ İşıq keçirmiş, atlarıynan bərabər özləri də möhkəm zirehli "Qrek-Latın" legionerlərinin zirehlərini qılınclan yox, qılınclın ucundan çıxan SafAğ İşıqlan kəsirmişlər. Sonralar təhriflərin dilində "ntsar"a çevrilən rSarlara daha bir möcüzəli qabiliyyət verilibmiş: uzaq məsafədən SarUcAğın Ünüynən bərabər səğüz - "Saz" Ünü eşid-eşid vuruşurmuşlar. Arada deyim bil ki, bütün dənstanlarımızda, o cümlədən "Koroğlu" dostanında qılınclan yanaşı Saz Yeni tarixin başlanğıcındakı rSarlardan əlaqədar, "dənstan"a - Odu s OdÜn keçib. Tiflisdən o yanlarda "Sak" - səğ, Tiflisdən bəridə "Kəpənəkçi", "Saracılı" kəndlərində "Sılcuq"lardan doğulan uşaqlar da "Saz"ı lap birinci dəfədən çalırlar: irsiyyətdən!

Tariximizin son dərəcə maraqlı səhifələri var, oğul. Vaxtı çatanda hamısını biləcəksən. O altıncı, Ərazidən kənər GurOdun mərkəzi OdEv ələs adlanıb, sonralar təhriflərimizin dilində "Tiflis", "Tbilisi"yə dönüb. OdEv ələsinə hat elədiyi Ərazilər də geniş olub. "Atilla"-nın - Odu lin vaxtında "Sibir" də UcAğ sayılırmış. "Vərəsə" mizi oxuyanlardan başqa, heç kəsin xəbəri yoxdu ki, İlan legionlarının, hətta rSarlara üstünlüyən, Sibir qədr gedən vaxtları da olub. Məhz o vaxtlar SarUcAğı "Zir ciy", "Sir ciy", "Sılcuq"a çevirən də "mədəni Qrek"di.

İlanın Moskva "alim"ləri haray çəkirlər ki, "Sılcuq"ların nəinki "Midiya"ya, heç "Azərbaycan"a da dəxli yoxdu! Halbuki, fəthləri beşinci GurOd Yan Uzağdan - "Qazax"dən məhz rŞarlar qovublar, SağSan - Sağ sÜn Ulu Bağ məhz rSarlara sayəsində qayıdıb Qazağa.

İlanın yazdırdığı "tarix" "Fars siltəniti" adlandırır Ulu Bağ Sağ- sÜnün beş GurOdlu Bağdayını! Yalnız biz bədbəxtlər məlumdu ki, Evrə s - "Pers"iya özünü Bağdaya daxil olan Ərazidi, əhalisi də Odu rərdi, İsgəndər "Kəbir" ayınb bizdən o Odu rlori. "Pers" dili tədricən ayrılıb "Dəri" adlanan "dil"dən yaramıb. Bayaq bu barədə danışanda deməliydim ki, "Qrek", "rəb" dili qarışib "Dəri" "dil"inə.

Oxuyursan: "Sasani hökmdarı Yəzdigird!" Farsdilli Nizami də "Yəzdigird" yazırsa, necə inanmayasan ki, doğrudan da "Fars"dı bu "Yəzdigird", "Sasani"di, "Bəhram Gurun atasıdır!" Nə yaxşı ki, Nizaminin rəməzlərinin hamısını pozmayıblar: Bircə sətrdə qalıb: "Bəhramın atasının Odu Qazaxda idi!" Fəhmli oxucu duruxur: "Qazaxda?!" "Sasani paytaxtı "Rey" sayılırsa, Bəhramın təxtitacı "Rey"dədirsə, atasının "Atış"i - Odu niyə Qazaxda olsun?!" Axtar bu "niyə"nin cavabını, daha "Vərəsə"də də tapmazsan. Yalnız Sultan əmirlinin dilində eşid bilərsən ki, "Bəhram Gurun"un - Bağ rim Gurun atasının Odu - adı, rütbəsi "Yəzdigird" deyil, sOd GurOddu. Bayaq dediyim GurOd - "kürd" ordusunun Sarları həmişə sOd GurOd rütbəsi daşıyıblar. Bu

Od - ad - rütə Yan Üz Ağ - "Qazax" GurOdundan da "Yəzid" yox, əsOd (Yaradan Od) idi!

Od rəmə - "Türmə" qoyun yataqlarından qayıdandan sonra Ulu Bağ əsə İmə Sağ sün özü də əsə Sarlar hazırlayıb, nəinki "Rey" - rEy qədr beş GurOdun beşini də, həttə İlanın yuvasına çevrilmiş ərimi - "Rim"i də azad eləyib, səkkiz yüz ikinci ilin müqaviləsini pozdurub, yeni danışığ əsasında imperatorun təxtini saxlamaq şərti ilə sarayda BağBağün - "beyinlər Bağı" təxti qoydurub. Ərəbin iyrənc dərəcədə təhrif "dil"ində "Babək" adlanammızın təxtidi o təxt, oğul! "Babək" in - BağBağünün zamanında Od r dili yenidən bərpa olunmuşdu, Bağ-Odda (Bağdadda) mədrəsələrə Saf Ağ dərsi deməyi başlamışdılar. "Rim" dəki əsEvün¹ tərəfləri yenidən Od r istilahlarıyla idarə olunurdu. Məhz buna görə də on səkkiz-on doqquzuncu əsrə İngiltərəsinin alimləri arxeoloq casuslarının ərəb müşayiətçiləri, bələdçiləri - "səyyahlar"ı "Babək" in məskəninə, Aralıq dənizinin o taya keçid yolu "Dardaneli" "Dar boğaz" yazıblar, "sEv və ya Bağ sEv sarayını isə dağ belində qala qələmə veriblər": "Bəzz" qalası. "Sasan" SağSan - Sağ-ə sünün ən çox müharibəli dövrü, yəni yeddi-səkkizinci əsrəmənin "Babək" in - BağBağünün ən çox falsifikasiyaya uğramış dövrü - doqquzuncu əsr haqqında xüsusi kitab yazılmalıdı, "Rim" in iç üzü açılmalıdı.

Təkrar deyirəm: İlanın dili BağBağün rütəsini çox pis təhrif eləyib: "Papa!" Farslar "Papaqan", "Papaq" deyiblər, Latınlar isə lap düzəldiblər: "Papa!" Bəşəriyyətin tarixini belə iyrənc şəkildə təhrif eləyiblər, oğul!

Fatehlərin hırılısını xüsusi yazmaq lazımdı; bunu da təkrar eləyirəm: "Babək in atası yağ satan idi!" "Babək" in "dini" "Xürrəm!" Yəni sırtıq! əxlaqsız! "Babək" in şəxsiyyəti lap dəhşətli şəkildə salıblar: "Gecələr bir yerə yığışın, işıqları söndürün, kim hansı zənni tutsa, o zənnəni keyf çəksin!"

Yazıq Bircə balam! Gözlərini yerdən qaldır. Qadın-zənnin vasitəsilə mənnəvi qatillik çox köhnədi bizim tarixdə. Fatehnin - quldarnan heyvanın fərqi yoxdu, oğul!

¹ Hər bir Elm mərkəzi sayılan Şəhərdə bir Evə və ya əsEvün (Yaradan On Evi) və ya Bağ sEv olmalıydı, yalnız çox dar ayaqda - kritik zamanlarda BağBağünlər öz mühafizə orduları ilə birgə əsEvünü tərk eləyib, rEyə yığışarmışlar ki, həmin vaxtlarda hökmən rEy SarEyand olan Ulu Bağ əsə İmənin birgə hərdəktə eləsinlər. Belə bir hadisə ikiyüzlilik müharibədən sonra BağBağünün - "Babək" - in zamanında olub.

"Cavidan" adlandırılan OdEv OdÜn dı oturub o BağBağÜn - "Papaqan" tıxtındı! Dünya dolusu qışqırmalısan, xüsusın Sovet yalı içın- lırimizi, "ustanovkaynan yazan"ları ifşa elımmılisın: "BağBağÜn bütün planetin "beyinlr" Bağı ikon "Yağ satanın oğlu" nıdı?! "Qıhbı zının oğlu" nıdı?! Necı lınız gılır düşmın sözünü tıkrar-tıkrar yazmağa, ey yalıçınlr?! "Babk üşyanı" nıdı?! "Bızz qalası" nıdı?!

İlan "alimlrı" - "İslam" tızkırılrlı sÜn BağBağÜnü "Hısın Babk" döndıriblr. "Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Elmlr Akademiyası" adlandırılan İlan yuvası, Moskvanın gizlin lılrıynın gizlin laqlıyı girib, qıhbı analı, qıhbı millıtlı "Babk" haqqında parnoqrafiyanı rus, ırlb, fars dıllrındı bütün Şırlqı, Avropaya yaymaqdan yorulmur! "Rim papası hakimiyytının BağBağÜn qanı üstündı qurulması barıdı ışarlıyı dı yol vermırlr: Rim imperiyası yox, Ermını satıb "Babk"i, get Ermınıynın döyüş!

Sımdın lı lımgıyındı gızdı.

- lı mı! lı mı! Sın kimlrın döyüşürsın, ay yazıq lımi!.. Necı yını "çıraqları söndürün?!" Bütün dünya elı Bezobraziyedın ıbarltıymış ki, lımi!..

Sultan sözünü ara vermırdı.

- Unutma! Yenı deyırm.

Ev sı ırlbclı "Bızz" elıyıblr. Ev sı sin "Rim"dı olduğunu danıblar, cınumuzdaki köhnı bir qalanı adını, "Babk qalası" qoyublar. Yını neylıyıblr? Möhtşım Ulu Bağ lı sı lmn Sağ sÜn dövltını "xılafıtı qarşı üşyan edın" tık qalaya çevıriblr!

* * *

Bu sui-qısd m sı sı sıbrımı daraltdı. Müslümün sısinin dıyışmını yqın ki, sın dı hiss elıdin. Mıncı vaxt daralıb. lı mma çalışıram heç olmasa lın vacıb şeylr barıdı tıssıvvürün bütöv olsun.

İndı qalalar haqqında.

Elmimizin Qrek-Latınlardan gizlin, farsca tıdrısındı görı "gizlin dövr" adlanan birinci-doqquzuncu ırlr Bağdayında "qala" altı-on metr hündürlüyündı bırmırtıbı, geniş Sar SarEyi dövrındı yüz Bağ SarEyi olan GurOdMın şıhrcıklrındın ıbarıt ımış. Bütün GurOdlarda Gur-OdMın "qala"larının aralarında SafAğ ışıqnan kılın sal qaya daşlarnan döşnmış geniş yollar varmış. OdAğÜznın Bağday arasında uçan ışıq gımlrındın başqa texnika lığv olunduğuna göre, o daş yollarda at arabalan, bir dı lı rSarlarn ırı tıkrılı qazalaqları ışlyırmış. lı mlrın yazmışdılar ki, yüz bir SarEyli şıhrcıklrdın başqa, daş yolların kılarnlarında Od rlrın Evlrı dı altı-on metr hündürlüyündı SarEylrdın

ibarətiymiş. SarEylərin bağ, əkin-biçin sahələri də, müasir terminlə desək, sənaye karxanaları da həmin sal daş yolların kənarlarında, mal, qoyun yataqları, örüşlər isə dağ ətəklərində imiş. Taxıl, yonca, bağlar, üzümlüklər gil kanallardan, hökmən dağlardan gətirilən həşəratsız suların suvarılırmış. SarEylərin həyətlərində də, mərmər sütunlar arasında mərmərlənən döşəməli arxlarda su dolanırmış. Həm həyətlərdə, həm də içəridə, böyük buxarılarda Od (qaz) yanırmış. Havanın istiliyini, soyuqluğunu keçirmiyən böyük çəlləklərdə hər cür çaxır saxlanırmış. O daş yollardan, deyək ki, OdEv ƏrÜzdən ("Təbriz"dən) ƏrEyə ("Rey"ə), HəmOdÜnə ("Həmədan"a) gedənlər axşamlar bütün yol uzununu SarEylərdən musiqi eşidirmişlər.

"Bağday həyat şəraiti" deyirik o SafAğ İnsanların həyat şəraitinə.

"Babək üsyanı" barədə siyasi kompaniya başlananda, yəni iyirminci, otuzuncu illərdə İlanın casus "alim"ləri əllərində fotoaparat, cumublar xarabalıqlara. Olamda, "Elvənd" - ƏIEvÜn dağında Ulu Bağın SarEyindən başlanmış, birinci, ikinci, üçüncü Gurodlarda az-çox səlamət qalan SarEylərin şəkillərini çəkib hamısını "Atəşgah", "Atəşpərəst xramı" adlandıırıblar, arxeoloji qazıntılardan çıxartdıqları qızıl qab-qacaqları yalnız saraylara aid eləyiblər. Halbuki, qızıl cəmlərdə xörək yemək, qızıl qədəhlərdə çaxır içmək Bağday həyat şəraiti üçün adi şeymiş. Çünki qızıldan, gümüşdən insanın qanına, hüceyrələrinə zərərçəkliklər keçib ömrü uzadır.

Bil bunları. İlan casuslarının tariximizi, adımızı "Yer" üzündən necə sildiklərinin təfəsilatıyan bərabər, məişət metalı qızılın qiymətini ceyranın belinə çıxardan cəhalət dünyasıyan Bağdayın fərqi bil. "BirOd"

- Bərdədə İskəndər Rumiyə qaş-daş "yedirdən" AğEy ("Əxi") Sarı "Nuşabə"nin¹ Elmiynən bərabər mədəni səviyyəsini, AğEy – Uca SafAğ insan məişətini bil. AğEy ("Əxi") icmaları haqqında nə yazılıbsa, hamısını "utopiya" sayırlar.

İndi "Vərəsə"mizin "utopiya"sına bax.

BağSar²

¹ "Xəmsə"də qadın Sar adları SafAğ bilicilərinin üçüncü adları - Odları - rütbələridir: "Nuşab" - (içməli saf su) su - Elm rəmzi; "Şirin" ("Fərhad"ın "Bisütundan - Bağstandan (Bağdaydan) çəkdiyi "şirin" - içməli su - Elm rəmzi.

² "Bağistan" kəlməsi həmin bu - "latın əlifbası" adlandırdığımız əlifba ilə qayada həkk olunub. "Kir"ın ("ki" - OdƏr) zamanında yazıldığına görə, aydındır ki, əlifba Bağdayındır. Bağdayın süqutundan sonra yazının üstündən fars əlifbası ilə yenidən yazılıb və Sar OdƏrin adı dəyişdirilib.

OdEyAğ.
Ev rEyOd.
BağOd.
OdAğSar.
rBağ.
BağOdAğ.
s rBağ.
rOdAğ.
rEvÜn.
sOdAğ (Yazıram, oxu).

Bu on bir Bağ, Ulu Bağın BağSar rütbsi rtrafında 100 Bağdan, Ulu Bağ da daxil olmaqla, on bir n fndir.

On bir Bağ rEy d işl ynlrdır. mma m rkd zd daimi deyilmiş r. Niy?
Qulaq as!

Birinci "sivilizasion"un birinci ilind n ta geri sananan tarixin dördüncü srinin axırına, y ni İsk nd rin basqınlarına q d r GurOdlarda növb yn n Sarlıq el yibl r bu b di Sarlar. Beşi beş GurOdda oturanda o biril r ski Ev rEyl rn n - "Skif l rn n Şuma gedib, Şum r Sarları olublar, Şum r Sarları Bağdaya qayıdanda GurOd Sarlan şuma gedibl r.

Geri sananan tarixin son üç srind "Yer" mühitind "Qrek" c hal ti o d r c y çatub ki, l keç n Ev rEyOdBağdayları - "Pro Metey" l ri, SafAğ İnsan qid sind n, y ni Od rlik d n dönm y n Bağları el l keç n anda üzü üst yer yıxıb, l rinin, ayaqlarının pnc l rini uzun quru ağac mıxlarnan torpağa mıxlayırmışlar.¹ O sr l rin Od r r ssamları, heyk l taraşları canlarına h ş rat daraşa-daraşa işg nc içind öl n l ri qayalarda el canlı h kk el yibl r ki, h tta "V r s" mizd n qalan s hif l rd lap kiçik formatlı ş kill r d sakit baxmaq olmur. İkinci doğuluşa, b diyy t n q d r v rdiş el s k d, insan zabına, "ölüm" adlanan ayrılığa dözm k ç tindi, oğul. Quldarlar görünür bunu da bilirmiş l r, l l ri, ayaqları z ncirli qul halini at düşün, qamçı altına salıb torpaqda işg nc ç k n l rin aralarında g zdirirmiş l r, sonra "Pers" saraylarında hökmdarların, yanların hüzurunda nümayiş etdirirmiş l r.

¹ Bağdayın müxt lif dövrl rind ictimai, siyasi, m doni m iş t t fsiilatlarını aydın göst r n ş kill r "V r s" il birlikd gizl dils d İngilt rd d, keçmiş SSRİ d Ş r qşunashğa aid arxiv l rd saxlanılır. Çox az bir qismi "İstoriya Midi" kitabında çap olunub.

İnanılası şey deyil, üç yüz il davam eləyib bu zülm!

Sözü bura gətirirəm ki, adlarını çəkdiyim bədi Sarlar lap qocalıblar kütləvi edamlar dövründə. Yəni bətnin dəyişibmişlər, hiddətli, kinli olubmuşlar. Ulu Bağdan, həmin 1000 nəfərlik SimOd məclisindənin tələb eləyirmişlər ki, Saf Ağ İşıqdan, ikinci doğuluşdan məhrumluq təhlükəsi labüd olduğuna görə quldarlarnan döyüşməyi izn verilsin. Məclis isə, Ərazini türk eləyib hər hansı bir təhrif Əraziyə köç buyurmuş. Bayaq dedim, yalnız Yeni tarixin birinci ilində, bütün GurOdlar, GurOdMon -"Kirdman" qalaları İldən çıxandan sonra şərti GurOda - SarUcAğa köçməklə məcburiyyətinə qalanda OdAğÜzdən də icazə verilib ki, Bağdayı döyüşlə azad eləsinlər.

O vaxta qədər, yəni SağSan - Sağ sün rütbəsi hakim olana qədər bədi Sarlar sözün əsil mənasında cəhənnəm əzabı çəkiblər. İndi deyəcəm, həttə Ulu Bağın, OdAğÜzün icazəsi olmadan, çox dəhşətli hiddətinə, bədiyyətinə qurban verməklə bahasına döyüş girişnin bir bədimiz olub. Qaya yazılarında da, "Vərəsi"də də BağOddu o Sarın Odu - adı. Çox yüksək rütbə sayılır - "Pat" - BağOd (Bağ həqiqəti). Midi Qiena "Midi" deyirdi BağOda, belə də yazırdı.

Nəcə foğlu, Məhərrəm, məni, bir də sənin bəyənmişdiyin Məleykə Muradova bütün imkanlarımızdan istifadə eləyib Nizaminin tədqiqatçısı Bertelsnin Midi Qienanı qonaq apardıq Mərdəkana, Moskvadan ən populyar bir müğənni qadını xüsusi gətirdik, iki gün keyf verdik falsifikatorlara, iki gün bu cür, sənənin danışdığım kimi, hərtərəfli söhbət elədik, çalışdıq ki, bədi Sarlardan heç olmasa, təkcə birinin adını - BağOdu rusca "Boq Od" şəklində saxlasınlar, BağOdun quldarlarla məşhur döyüş epizodunu bir az təfəssilatınla çap elətdirsinlər.

O döyüş epizodu, qisası, belədi ki, Sar BağOd GurOdlarda kütləvi edam fəlakətinə dözməyib, ordusunu Şum Ərazisindənin Bağdaya qaytarıb, fətehlərin dağınıq qüvvələrini hər yerdən qovub, üç tərəfi dağ olan daracağa salır, əsOd Evə rEylər - "ski" Evə rEylər, ƏrSarlara -"Rıtsar"lara əmr edir ki, fətehləri son nəfərinə qədər qırsınlar, "Qreklar" bir daha öz Ərazilərindən kənara çıxma bilməsinlər. Belə kinli olanda Bağlar Ün eşitmirlər, həttə özəriynin birlikdə "ski" Evə rEyləri, ƏrSarlara¹ da torpağa çevrilən ölümlü insanlara döndərdiklərini dərk etməklə istəmirlər. Belə hallarda nəinki OdAğÜznin Qalağımız, həttə bütün Kainat yasa batır. Yəni Odu bəşəriyyəti yeganə doğuluş planeti

¹ "Rıtsar" adı Avropaya Bağdaydan keçib.

olan "Yer"də rəşyən çatan övladlardan bədi ayrılığa dozmırmı... Bu dərdin necə dərd olduğunu dərk etmək üçün bilməlisən ki, OdAğÜzdə və bütün Kainatda yaşayan Od rəşrin bizə - "Yer" bəşəriyyətinə baxmasına izn verilibndi də aramızdakı məsafə və maniyələr götürülür, yenə deyirəm, mən səni burda - qarşımda necə görürməsə, Kainatdakı əzizlərimiz də bizi elə görürlər. İkinci dəfə doğulan ata, ana, baba, nənin burdakı əzizlərini lap doğulduqları gündən bayaq dedim, körpələrini əzizləyib-əzizləyib böyüdürlər, o planetin sakini ikən bu planetin sakini kimi, bütün xeyir-şər işlərimizin şahidləri olurlar. Bax buna görə Sar BağOdu özünü ilə birlikdə bütün ordunu bədiyyətdən məhrum etmək niyyətinə dözməyiblər. EyOd r Babamızın hökmüynən OdÜnEyə si -"Günəş"i söndürüblər. "Günəşin tutulması" dediyimiz başqa şeydi, "Günəş"i tamam söndürmək isə Kainatın məhvinə bərabər hadisədi. Odu ki, Ün eşitməsi də, zülmətə düşəndə Sar BağOd başa düşüb hər şeyi, fəthlərini mühasirədən buraxıb.

Xahiş elədik ki, Bertelsnin Midi imkanlarını birləşdirib həmin bu epizodu çap eləsinlər.

Mədənə Bertels dedi: "U.Dyakonova yest takaya vozmojnost!" Dyakonov da dedi: "Da, u Dyakonova yest takaya vozmojnost, no uçite, çto rukopisey moyey kniqi uje predstavlena tovarışu Stalinu. U Qeradota "Madi" vmesto BağOda, u menya - "Midi". BağOd ilə BoqOd mojet imet mesto liş v buduşşem".¹

BağOd - "Madi" əvəzində "Midi" yazmasının səbəbi vardı. Guya Heradotun "Madi"si "Bağday" sözünü oxşayır!.. "Midi Qiena" adını o qonaqlıqdan sonra verdik "dyakon" nəvəsi Dyakonova. Niyə "Qiena" -Gorəşən? Çünki on ləyaqətsiz küşə xuliqanı kimi sərəxoşluğa qoydu özünü, dedi: "Mirovaya nauka okonçatelno umertvila Midiyu. A mne poruçeno smetat ostanki Boqov. Tak çto, nikomu iz vas ne udastsya vozradit Bağday"²

"Smetat" - süpürmək atmaq nədi?! Ə bədiilərimizi büsbütün yedi "Qiyena:" hamısının təhrif adlarını çap elətdirdi. Yazıram, oxu:

"Baksar", "Deyək", "Fraort", "Madi", "Kiaksar", "Arbak", "Mau-dauk", "Sosarm", "Artik", "Arbiani", "Astiaq".

¹ "Dyakonovun belə imkanı var". "Bəli, Dyakonovun belə imkanı var, əmma, nəzər alın ki, mənim kitabım artıq təqdim olunub yoldaş Stalinə. Heradotda (kitabında) BağOd əvəzinə "Madi"dir, məndə "Midi". BağOd ya BoqOd yalnız gələcəkdə yazıla bilər".

² "Dünya elmi Midiyanı tamam məhv eləyib. Mən isə tapşırıb ki, Bağların skeletlərini süpürüm atım. Nəticə: sizdən heç biriniz Bağdayı bərpa edə bilməzsiz".

Od r "Atri", Oda "at", OdÜn "kon"¹ ("at") dey n dilsiz "Qrek" in tffüzünd yazılıb bu adların hamısı. Adların slini bil n senatorlar da gül- gül t hrif "ad"ları saxlayıblar. Niy? Yadına sal: "hökmдарların adları nec dırs, xalq da o dild danışıb".

Bir d qayıdıram buna, yazıram, bax, dünyamızı t hrif ed n "Qrek" in şüurlu- şüursuz t hrif rinin d hş tli miqyasını gör.

İzahlarıynan, t hrif riyn n bir yerd yazıram Od - ad - rütb ri:²

1. BağSar - Sarlar Bağ (T hrifi "Musa", "Moisey").
2. OdEy Ağ - Uca Saf Ağ h qiq ti (T hrifi "Dey k").
3. Ev rEyOd- Uca İşiq Evinin H qiqoti (T hrifi "Fraort").
4. BağOd- H qiq t Bağ. (T hrifi "Madi").

İndi Carların adlarının başqa məlumat üzr sayca çox m nalarını yazıram, oxu:

5. OdAğSar- Saf Ağ H qiq tinin Sarı (T hrifi "Kiaksar").
6. rBağ - Bağ İşığı (T hrifi "Arbak").
7. BağOdAğ - Saf Ağ H qiq tinin Bağ (T hrifi "Maudauk").
8. s rBağ - Yaradan İşiq Bağ (Tohrifi "Sosarm").
9. rOdAğ - Saf Ağ H qiq tinin İşığı (T hrifi "Artik").
10. rEv Ün - Ün Evinin İşığı (Tohrifi "Arbiani").
11. sOdAğ- Saf Ağ İnsanın Yaradan H qiq ti (T hrifi "Astiaq"). Şuma ged nd sOdAğ - rŞumAğ adlanıb. Bunu xüsusi deyir m, çünki bu rütb ni d başqa bir Sarın adı sayırlar.

Varisimiz heç vaxt unutmamalıdı ki, "tarixin atası" adlandırılan "Qrek" sg ri casus Heradotun "Tarix" kitabından üzü b ri, İlan "alim" ri Bağday razisi haqqında n yazıblarsa, hamısında sas bir m qsd güdülüb: sözü t hrif el m k, h qiq ti gizl tm k, fsan lşdırm k, Kainat, Od r b şriyy ti, b di insan bar d lap cüzi t s vvr ver n birc k lm d saxlanmayıb. Gizlin v ya açıq fatehliy, gizlin v ya açıq quldarlığa yol açmaq! Budu yegan m qsd. Birinci

¹"Kon" Rus sözü deyil; Qreklər OdLnü "kiün", "kiünü" is "kon" şklino salıblar; "at" sözü Qrekin Od m nasında olan "at"ından alınıb; Od rc si "Gur"dur. "dri" c si "qur".

² Sarların müxtlif dövr rdə müxtəlif rütb ləri (iş sah ri üzrl hodsiz çox olduğuna gör burada yalnız ilk - b di rütb ri qeyd edilir. Yalnız Ulu Bağın rütb ri bütöv göst rilir: Ulu Bağ s lMon SarOd s (Yaradan h qiq t Sarı), BağSar (Sarlar Bağ), SağSan v ya Sağ sÜn (s Ağ sÜn Yaradan SafAğın Yaradan Ünü), BağSar AğEy ("xi" Sarlarının Bağ), "Comord" (AğEy qaçaqlanmın komandanı), "Süleyman (s lMenin t hrifi batin rütb), "Musa ağa" (batın ad).

"sivilizasion"u sərflənən zər elədik, illi bir min doqquz yüz illi dörd il müddətində bu bəşəriyyətin təhrif irsiyyəti bərpa olunduqca, təhrif insan öz vəhşiliyini, murdarlığını, ölüm məhkumluğunu dərk elədik, hər şeyi özünün bir yerdə qəbrə sürükləyib. Əmma bu təhrif, murdar, ölüm məhkum bədbəxtin ən murdarında - iyrəncində də lap cüzi saf zərrə olsa, Bağ, Odur adı daşıyanlarımız o zərrələri qorumalıdılar, oğul!

Təhrif insan təsvvürünə görə, Bağlar can ağrısının nə olduğunu bilmir. Bağlar isə, əksinə, Ündinləməklənin təhsil almaq illərində çirkablardan keç-keç, çox dəhşətli can ağrıları da çəkir ki, təhriflərin bütün əzab-ışğınlarını duysunlar. Uşaqlıqda, ilk gənclikdə sən Qudalı cavanlarını qırıb-çatırdın. Musqullarını borkidib-berkidib qoçuluğundan fəxr eləyirdin. Bir vaxt gələcək, cin-şeytan yığnağı saydığın o uşaqlara, o cavanlara verdiyin işğınları özün də çəkəcəksən. Vurduğun zərbələr sən özünü dəyəcək, bir on, bir yüz artıq ağrıdan, işğındən qırılacaqsan. Yalnız o vaxt dərk eləyəcəksən, aydın görəcəksən ki, Kainatda insanın insana bağlılığı bircəhətli deyil. Məsələn: "Nə kərsən, onu biçərsən". Qudalı cavanları, məhlə milisnerləri, Qılh, Piyli də, Xaş nəçənnik Gülnov da, Xəlvt Rəhim də, Yağır Məmmədlinin Çax-çux Xalıq da insandırlar. "Süleyman padşahın" xəzinəsinin üstündə yatan İlan, indiki Papa özü də, Keşiş Vissarion, Stalin, Serqo, Beriya, Mirqəzəb, Midi Qiyena, Pers-filan da təhrif dünyamızın ən təhrif, ən əzabkeş, ən bədbəxt insanlarıdır! Hər öz mələlinin bəhrəsini dərir! Dərk elə bunu, əzizim! Dərk elə ki, "Babək" in təxtində oturan bədbəxtin can ağrıları bütün bəşəriyyətin can ağrısıdır! Ağrıyır, ağrıyır, öl bilmir, ağlayır işğın çəkir. "Otpuşşenmy on!"

Səmədin başı ağır-ağır sağ çiyinin yiləlib hərəkətsiz qalmışdı, gözlərində də son həddə çatmış kədər, yas hərəkətsizliyi vardı.

Sultanın sifətində, gözlərində isə ciddi qayğı həkk olunmuşdu.

- Özbaşına buraxılmış, öz təhrif məniyyətiyyətinə özünü qəbrə aparan təhrif insana, kolxozları, sovxozları, idarələri söküb-dağıdan, cəmaətə ac-yalavac, səfil kütləyə döndərən yırtıcılara inzibati cəza vermək məcburiyyətində qalanda, milis, prokuraturaya ittihamnamə oxuyanda, yəni, qisası, içim qaynıyanda həmişə üç kəlmə eşidirəm: "Günşimizi söndürmə, Sultan!" "Günş" - OdünEysə "insan"ın özüdü, oğul! Elmimiz heç olmasa, qısa məlumat şəklinə yayılıb Ünsin - "ins" in nəzərini Unsa yönəltməyincə təhrif "ins" təhrifliyində qalacaq. Əsrimizin axırında Bağday, Bağlar, Odur bəşəriyyəti, Odur dili ətrafında bu cür söhbətlərin miqyası genişləndi, planetin hər yerində "Bibl"dəki

"bojiy yazık"a - "Türk" dilin, Od r istilahlara maraq yarananda türkc bir ifadə yayılacaq: " nŞlr - M nŞlr". Y ni "Yer"d n böyük ş r m n - insan özüm m; qılncı Ulu Bağın başına yox, öz başına endirmiş m; EySar, ÜnEvi, l Ağ, EySar yox, özümü çarmıxa ç kmiş m odur ki, nŞrd n, M nŞrd n, "atom"un sell m yağışlar flak tınd n, subasqınından yaxa qurtarammıram, EySarım xilas el sin m ni!

Nec xilas el sin EySar?! ...B ix ş h rınd Ulu Bağı göst ribl r bir t hrif nadana, deyibl r: "At ş p r st Z rdüşt budu, k s başını, müs lman ol!" Qılncı endirib b dbxt, Ulu Bağın başını yarıb. Od Ağ Üz d n gur Saf Ağ bürüyüb aparıblar Ulu Bağı. Altı yüz s ks n yeddinci ild olub bu. Y ni müharib nın lap şidd tli vaxtı. Ulu Bağı el uçuş vaxtı sağılıb, Od Ağ Üzd lap az qalıb, qayıdıb ki, v hşil ş n fatehl ri özü cilovlasın. r d bild yen görüb o qatili, bir k l m: "T riks n!" - deyib. Sonra m lım olub ki, "Z rdüşt" deyil n adam Ulu Bağı SarOd sdi. "T rik" b dbxt Qılncı öz başına endirib bu d f, k l l sini iki parçalayıb.

Ulu Bağı deyib: "M n o t riki dünyanın işğ nc l rınd n qurtardım. mma düz el m dim!"

l l rinin p nc l rınd iki yoğun demir m x, ayaqlarının p nc l rınd de iki yoğun d mir m x, çarmıxda, işğ nc içind d t hrif insan haqqında düşünüb EySanmız, üzünü Od Ağ Üz tutub, inild yib: " l Ey! l Ey! Saf Ağ Olamı fanidimi?!" l Ey - Uca l, y ni l l Ağımız EySar ÜnEv idi o vaxt. Qardaşından gör n soruşur EySar: "Saf Ağ Olamı (y ni insanın beyni) fanidimi?"

Ölüm ayağında qayğıya bax, Birc balam!

Bir d deyir m: " l Ey! l Ey! (Uca l! Uca l!) Saf Ağ Olamı fanidimi?!"

"Fani" - Ev Ünün t hrifidi.

"Bibliya"da, "Noviy zavet"in - "Şad x b r"in ruscaya t rcüm sind dön - dön t hrif el yibl r EySann bu son sözlərini. mma grekc sind c sar t l ri çatmayıb toxunmağa. Çünki "Rim"d Türk çoxmuş, bu sözl r çox yayılıbmış.

Peyğ mb rin möhüründ n sonra bir sual verdim s n. Bir d indi soruşuram: de görüm, EySann " l Ey! l Ey! Saf Ağ Olamı fanidimi" sözl ri n verdi s n?

Uzun, üzüntülü sükut oldu. Söhb tin - d rsin n h lledici m rh l sind S m din bel çox susmağının s b bi, l b tt aydıncı: İlanın özünd n başlamış, Bezobraziye dünyasında bütün ilanların da özbaşına, y ni s rb st, azad buraxılması Bağı hökmü idis, EySarın müq dds

sözünü barındıran sualın cavabı nə idi?! Beyin fani idi?! Və dünya fani – beyinlərin dünyası idisə, Səməd nə deyər bilirdi?!

- Mənə belə qəmlə baxma, əmi... Partiya məktəbinin müdavimi Səməd hara, bu Səməd hara? Tamam başqa adamam... Əmma... açığı, çaşdım... Bağışla mənə... "Allah"nan ƏLAĞın fərqlərini dərk etməmişəm, Əmma Bağ olammaram mən, Odu olammaram, əmi... Başa düşürəm, səndən ötrü çox ağırdı bu sözün. Əmma bu elə məsələdi ki, burda yalan danışmaqdan böyük qəbahət ola bilməz. Bağışla mənə, görürəm çox əzab verəcəm sənə. Özüm də əzab çəkirim. Başım, boynum partdayır ağrıdan!.. Sənin, Abının arzuladığınız Varis olammaram mən... Peyğəmbərin möhürü dərya-dəniz şadlıq verdi mənə. Dünyamız, dilimiz barındıran şey verdi. Doğrudan da hər şey, əmi! ƏLAĞ - "Allah" verdi mənə!

Kor gözlərimə işıq gəlirdi. Sədr Məddədi gördüm. İkinci doğuluşa inandım, atamın, anamın, Əmilərimin, babamın sağlığına inandım. Odu rəliyimizə, Bağlarımıza inandım! Ulu Bağın möhtəşəmliyini gördüm. Fəciəsini duydum. EySar Ünevın, Evlərimin fəciələrini duydum. EySarımızın fəciəsini duydum. İrəlisananan, geri sananan yüz min illik tarix heç. Yeni tarixin min doqquz yüz ili müddətində fəciənin həddi-hüdudu yoxdusa, kor balasının gözlərinə belə möcüzəli işıq verən bu nadir insan Sultan Əmirli də ölüm məhkum olunubsa, özün bilmirsənmi EySarın son sözünü verirmən?! SafAğ Olamı fanidi! BağÜn lazımdır deyil bu xarabada!

Sultanın gözləri böyüdü.

- Budu cavabın?!. İkinci doğuluş lazım deyil?! Yerdə ölüm məhkumluğu ölümündü?! Bu dəqiqə burda yıxılısam, cəmisə bir neçə saatdan sonra qardaşlarımı, atamı, anamı, babamı, nənimə bağrıma basacam!

Budumu fanilik?! Bu beyin - BağÜnün bədiyyətinə dərk eləy-ələy deyirsən fanidi?! Otur Kiknadze nə zibildi Bağ Sultanı bədi işləncəy salsın?! Yağır Məmmədləyin şah necə öldür bilirlər Ağ Əmirin Boz Əmiri?! Çax-çux necə öldür bilər sədr Məddədi?! İndi de! De görüm nə verdi sənə EySarın son sözünü?!

Səməd başını sinəsinə oyub, qaldıra bilmirdi.

- Necə yəni "Çax-çuxa toxunmaq olmaz", ay əmi?! Planet Bezobraziyenin pəncəsində qalırsa, EySarımın azərbaycanca "İey! İey!" iniltisi nəyim gərəkdi mənə?!

Yenə üzüntülü sükut çökdü. Sonra birdən sətir taqqultı eşidildi: Sultan yumruğunu başına çırpdı.

Səməd elə bil daşa dönmüşdü... Hələ bilmirdilər ki, bu gecə əmi ilə qardaşoğlunun birgə yerləyinin son gecəsi idi.

* * *

Elə orda, hərəsi bir "tyubik" in üstündə donqarlanıb, daş kimi yatıb bir dənə Müslümün öskürüyini eşidəndə oyandılar. Yuyunub, çay içib məhkəmənin səhər iclasına, qərarı eşitməyi getdilər.

Mirqəzəb güllənmə, "Pers" i yirmi beş il həbs cəzası kəsildəndə bütün zal ayağa qalxıb qatilləri lənət oxudu.

Tək bir nəfər nə ayağa qalxdı, nə də səsinə çıxartdı. O bir nəfər Sultan idi. Keçinib, necə oturmuşdusa, eləcə də qalmışdı. Termosla "qranyonni stəkan" döşəməyi düşmüşdü, rəngi dəyişirik - göyümtül çalan YemSən suyu kresloların altına axıb yayılmışdı... Bircə balanın hədəqləndən çıxmış gözəlri qonşu kreslolarda Müslümü axtardı, zalı dolandı görmədi.

Əmisini qucağına götürdü. Meyidin hələ tamamilə soyumamış üzünü üzünə söykəyib, sinəsini sinəsinə sıxıb zaldan həyətdən çıxartdı. Müslümün yerində oturan yad adamın nazik, qırıxıq boynuna ötrü baxıb, meyid qucağında, maşının dal oturacağına keçdi, bütün yolu elə o vəziyyətdə-qucağında apardı. Yolda qulağına deyirdi ki, "rəhmətlik Məddəd Suranı belə aparmışdı. Qucağında. Bu ata uşağında adətədi, nədi..." Bu sözlərdən sonra, yarımyumulu gözəlri önündə, fəzanın dərinliyində ikən lap yaxın görünən sədr Məddədi, sonra isə Əmisini gördü və çox anlaşılmaz oldu ki, dünyəndən bəri az-maz da nəmçiməyən, quruluqdan alışıb-yanan gözəlri məhz o fəzadakı sağ-səlamət Sultanla Məddədi görəndə yaşla dolub, qucağındakı Sultanın sifətinə iri damlalarla islatdı. Xəbəri yoxdu ki, bir də Əlli beşinci ilin yanvar günlərindən birində, Əllizadənin çəpərinin arxasından çağa çıxırtısı və Torksinin darvazadan eşiyə atılıb: - Muştuluğumu ver, Məddəd Əmi gəldi! Məddəd Əmi gəldi! -dediyini eşidəndə gözəlrinə belə iri-iri damlalar səpələnəcəkdədi...

ÖLÜM-DİRİM

Min doqquz yüz Əlli dördüncü il ilə min doqquz yüz səksən səkkizinci illər arasında, yəni Sultan Əmirinin yeganə yadigarı Məddədin otuz dörd illik ömründə, necə deyirlər, çox sular axsa da, Məddədi "versitetin dissertantı olub, tarix elmləri namizədlik dissertasiyasını tamamladığı bir vaxtda gözəlnilmədən hər şeyi atıb, Qonaqlıdakı Əmin mülkünə qayıtdığı günə qədərbəş verən hadisələr içində, Əmirli nəslinin

sonuncu nümayəndəsi kimi tanınan bu oğlanın zehniyyətində üç hadisə daha dərin iz salmışdı. Birinci hadisə: Məddəd hələ beş yaşında ikən Əmisi Səməd Əmirli rayonda Ən məşhur - bilikli, bacarıqlı kolxoz sədri sayılarkən Bakıdan general Məhərrəmov ağ, par-par "Volqa"sında gəlib onu - Səmədi zorla maşına basıb aparmışdı və Səməd cavan, gözəl arvadı Torksinin oğulluğa götürdüyü körpəni Qonaqlıda qoyub, ildə bir-iki dəfə bir-iki günlüyü qayıtmağı sayılmasa, uzun müddət yoxa çıxmışdı. İkinci hadisə: beş il bundan əvvəl, yəni səksən üçüncü ildə Səmədin "barmaqla göstərilən" arvadı Torksin, Məddədin lap körpəlikdə "Gül xala" dediyi Gülnəzin Südüşündəki evində qayıdarkən oradan Südüşündən atılan güllənin onun - Torksinin kürəyini dolmuşdu. Qəsbəddən yüyürüşüb gələn adamlar arasından Rəhim kişi - Xəlvt Rəhim irəli çıxıb meyidin gözlərini sığayıb "Heyif səndən, ay gözəl bala", - demiş, meyid Əmirli mülkünə aparılıb, kəfəni büküləndən sonra isə o - Xəlvt Rəhim cibində bir naxışlı tütün kisəsi dolusu qızıl çıxarıb, stolun üstünə qoyub, "Səməd burada yoxdu. Heç bilinmir Bakıdadı, yoxsa xaricdə. Yaxşı dəfn eləyin bu bədbəxti, qəbrin üstündə büstünü qoydurun, Ətrafında qışda da solmuyan gül-çiçək kəkin", demişdi. Əmma Məddəd qızılı Xəlvtin sinəsinə çırpıb, "Nə səndən, nə də o qəsbəddən bir qəpik almaram! Özünüzü də bu mülkdə hüzür buraxmaram! Çıx burdan!" - deyib qocanı kandara itələmişdi.

Üçüncü hadisə: keçən ilin avqustunda Sultan Əmirlinin sovxası kitelin döş cibində vəsiyyəti tapılmışdı. Əslində bu, birinci hadisə sayılmalıdır, çünki məhz o vəsiyyəti Məddədin həyatını kökündən dəyişdirmiş, aspiranturanı atmağa məcbur etmiş, üstəlik, lap ilk gənclikdən ona saz-söz öyrətib məclislərdə gəzdirən ustadlan Xızr Abı ilə Çürük Aşığa yenidən bağlanmışdı.

Vəsiyyəti cəmi bir neçə cümlədən ibarət idi: "Məni Varisim öldürdü. Varisimi də Varisi öldürəcəyəm. Bu nə sirdir?! Baş açmıram. Daha heç nə eşitmirəm. Heç nə görmürəm. Adı Əliyev olanıma yalvarıram, Sahibimizə yalvarsın, mümkündürsə, nəslimizin bu Əcaib bədbəxtliyinin səbəbini öyrənsin, hadisələrin müdaxilə eləsin, sən dön-dön oxu, Səmədim, dərk etsən, qulun Elmə qul ol!

Yalnız "Muğ" - Bağların anlaya biləcəyi bu vəsiyyəti hələlik üç nəfər - Məddəd özü, "adı Əliyev olan", yəni Xızr Abı, bir də hədsiz qocaldığına görə qara cürəsinin simlərinin parıltısından başqa ancaq od AğÜzdən göstərilənəri görənlər Çürük Aşıq oxumuşdu. Qocalar- Abı

İl Çürük yəqin bilirdilər ki, Sultandan qalan sovxalan göz bəbəyi kimi qoruyub saxlayan Gülşinin sandığındakı boz kitelin yan cibindəki bloknotdan cırlıb, dörd qatlıb həmin kitelin döş cibinə qoyulmuş bir parça kağızda vəsiyyəti Sultanın öz dəst-xətti ilə yazılmışdı və tamamilə aydındı ki, ölüm ayağında, son nəfəsdi yazılmışdı. Sağlığında Sultanın bircə Varisi vardı, o da Səməddi, ikincisi yoxdu. Qocaları dəhşətli gətirən də elə bu idi ki, yazı Səməddi Səmədin yetirdiyi Varisi - Məddəd aiddi. O Səməddi ki, dünyaya göz açdığı gündən Sultanın keçindiyi günü qədər əminin "İdealım" demişdi, Sultanın keçindiyi gündən indiyə qədər - otuz dörd il müddətində isə vaxtilə Arazın o tayından gəlmiş mühacir Demokratların sədiq pənahı AdıPünhan general Məhərrəmovun "Əlinin altında işləy-işləyən" ömrünü yeddi yüz illi cildlik "Vərəsə" kitabxanasının tədqiqinə həsr etmişdi və əminin yeganə övladı Məddəd - oğulluğunu mühacirlərin ailələrində "Cənubun ab-havasına alışıdır", gah rayonun inqilab veteranları cəmiyyəti üzvləri, "qəlyanlı qocalar"dan Qılınc Qurbanın, gah da "Məhərrəmovun çekistlərinin qanadlarının altına ötür-ötür", "xüsusi təlim-tərbiyə" ilə böyüdüb, universiteti qurtarandan sonra bir müddət Daxili İşlər Nazirliyinin şöbələrində birində işlədib, nəhayət, aspiranturaya aparmışdı ki, Məddəd də ömrünü yeddi yüz illi cildlik "Vərəsə"nin, daha doğrusu, əzik-üzük səhifələrini təxmini nömrələmiş axırıncı cildlərdəki "Sirlə dastanlar" adlandırılan "Odds Odün Mərd rəmzlərin tədqiqinə" şərhinə həsr etmiş. Nə olmuşdu, ölüm ayağında, son nəfəsdi nə baş vermişdi ki, Sultan əmirli "Bircə balam" deyə-deyə ömrü boyu əzizlədiyə Safağ Elmi Varisinə birdən-birə düşmənin kəsilib elə sözlər yazmışdı? Heç düşünmüşdimi ki, Bezobraziyə mühitində dostdan çox düşmənin vardı, günlərin birində kim isə Əlini kitelin cibinə salıb o qorxunc kağızı ortalığa çıxara bilirdi.

Sual çoxdu. Cavab yoxdu.

Yaşları yüzü çoxdan aşmış, saysız-hesabsız ölüm-itim görsənlər də, hələ də dünyanın gərdisində heyrətlənin qocaları dəhşətli gətirən bir də bu idi ki, atasının vəfatının otuz beş ili tamam olan günü, yəni 1988-ci ilin avqustunda kağızı kitelin cibində çıxarıb onlara - Abı ilə Çürüyə oxutdurandan sonra Məddəd, Abının Əlinə yerləşən kağızı tamamilə sakitcə götürüb, sakitcə də dörd qatlayıb penceyinin döş cibinə qoyub, qalınaraq, cədsiz "Bakıya ayağım dəymiyəcəyəm daha. Aspiranturaya da tüpürdüm, "Vərəsə" kitabxanımıza da, tədqiqatçısına da" - demişdi və o gündən üstündə gəzdirdiyi o qorxunc səndə barədə bir kəlmə də danışmadan, səsləri çıxmasa da saz çalmağa hələ Əlini

tutan köhnə saz-söz ustalarına qoşulub, aşılığa qurşanmışdı. Harda, nə münasibətlə çalıb oxuduğuna qətiyyənlə fikir vermişdi, ustalarının "Zarıncı", "Dilqəm", "Mənsuri" və sair bu qəbildən qəm-kədərlər, dərd-əlləm havaları üstə, cəmaətə ağlada-ağlada toyları da yasa döndərirdi. "Badamlı" suyu şüşəsində "levi" araq¹ verən Gülenoğludan araq alıb içib, yenə də ustalarının qəm-kədərlər, dərd-əlləm havaları üstə çalıb oxuya-oxuya yasa batıb, tez-tez "Şüşəli" pavilyona yığılan cavanları da yasa batırdı. Ən kədərlisi isə bu idi ki, "adını lifBey olanın" - Abının "uca göylər", Sahib - EySara yalvarışlarından da bir nəticə çıxmırdı. OdAğÜzdə kim isə, həttə səlini gizləyib pıçılı ilə eyni sözləri təkrar edirdi: "Məndə əmirlinin doxsan illiyində biləcəksiniz. Biləcəksiniz! Gizlin "Muğanna"larla - əmirliyə yaxınları, uzaqları da bilirdilər ki, qırx altıncı ildə Məndə əmirlinin, əlli dördüncü ildə Sultan əmirlinin faciəli ölümündən sonra bu nəsilədən heç kəs ad günü - "yubiley"-filan keçirmirdilər. Təkcə bir dəfə - əlli beşinci ildə Sultan əmirliyə "illik" verilmişdi. Onda da Səməd, Qonaqlı cəmaətə ilə birlikdə, rayondan gələn və qonşu kəndlərin - Tahirli ilə Qurbanlının cəmaətlərinə də tapşırırmışdı ki, daha heç kəs yasa gəlməsin. "Çünki, birincisi, Sultan əmirli ölməyib, ikincisi, körpə Məndə öz əmisi oğlunu - Səmədi ata vəvəzi bilib yetimlik çəkməyib". "Sultan əmirli ölməyib" sözləri bu həndəvərdə heç kəsi təccübləndirməsə də, cəmaət "el adətində hörmətsizliyə" - ehsan verilmədiyinə görə Səməddən incimışdı. Ata vəvəzi əmioğlunun xəbərdarlığından sonra Qonaqlı, Tahirli, Qurbanlı cəmaətləri ilə birlikdə, mərhumu "bu dünyaya tək gəlib tək gedən yeganə vətənpərvər katib" adlandıran və "heç olmasa yubileythər bir şey eləyib mərhumların adlarını anmaq" istəyən inqilab veteranları cəmiyyətinin üzvləri - köhnə bolşeviklər də Səmədin sözünü təsdiqləməyi məcbur olmuşdular. Beləliklə, o birinci və axırıncı illikdən sonra heç yerdə heç bir yas və ya yubiley əlaməti görünməmişdi. "Bu dünyaya tək gəlib tək gedən yeganə vətənpərvər katib"in yeganə övladı, veteranlar cəmiyyətinin sədri Qılınç Qurbanın ölümündən sonra da orada da - cəmiyyətdə sədrin katibi işləyən-işləyən, demək olar ki, bütün rayonun himayəsində, universiteti qurtarmış, Nazirlikdə, Adı-Pünhan general Məhərrəmovun "əlinin altında" işləyən-işləyən aspiranturamı bitirəndən sonra isə, dissertasiyası ilə yanaşı, "əmirliyə köhnə sirdaşları" gizlin "Muğ"ların köməyi ilə "Ağ əmirli Boz əmir Ağlar"

¹ "Leviy" gizlin satış: dövlət standartlarından kənar mal satmaq qadağanı idi.

adında dōstan yazıb, saz-söz ustadlarına göndərrib Abı ilə Çürüyün bəlağətli dillərilə Şeyxlərin haqqında həqiqətəri yaydirmışdı.

Bu dōstan "Ağlaram Ağlar kimi" bayatısı ilə başlanıb, "Qəsri-Qacar"dakı faciə ilə tamamlansa da, faciə törədənlərin ünvanı Moskvadan, Şahdan uzaqlaşdırılıb, Din mərkəzi "kum" şəhəri şeyxinin adına bağlandığına görə, qocalar Məhərrəmovə arxalanıb, hələ də "Xudiyev döstəsi" adlanan KQB-dən çəkinmədən, Ağ - Safağı, "Muğ"u - Bağ öz adı ilə dey-dey Elmi açıqca təbliğ edirdilər və bu iş Bakıda Məddi məmuli-başlı xoşbəxt insana döndərirdi. Min doqquz yüz yetmişinci ildə, Nəsiminin anadan olmasının altı yüz illik yubileyi rəfəsində, o dörd "Divan"lı nəhəng şairin həyatını hətə etmək üçün "Divan"ların izi ilə "Vərəsə" tədqiqatı beynəlxalq miqyasda çıxıb, Səmədi Suriyaya, Hələbə, Bağdada, Şam¹ ezamiyyəti aparanda, Məddə eyni xoşbəxtliklə "Musa Ağanın" - Ulu Bağ əsminə Muğandan Qazağa sürülməsi haqqında məlumat izi ilə, general Məhərrəmovun zəmanətini alıb Leninqradda "Upravleniye po delam pereselentsev" - "köçkünlərin işləri üzrə idarənin Dövlət Arxivini təhvil verilmiş "qovluqlar arasında eşlənməyi" məcbur etmişdi o vaxtlar. "Bir ayağı Leninqradda, Bakıda, bir ayağı veteranlar cəmiyyətində, "yenə demək olar ki, bütün rayonun himayəsində "keyf çəkmişdi": ata əvəzi emioğlundan başlamış, Elm, saz-söz ustadlarına qədər, himayədarlarının hamısı Məddə "Bircə bala", "Varis", "Tədqiqatçı" adlandırmışdı. Odur ki, Tədqiqatçının minimumları verib qurtarıb, dissertasiya müdafiəsi rəfəsində aspiranturaya atıb aşılığa qurşanıb müəmmal göz yaşı ilə dolu gözəl sazın döşünü baxa-baxa "Ağlaram Ağlar kimi" sızıltısına qapılıb və "dilin qıfı vurub", ancaq hərdən özünü çox baxanlara qızıl: "Tüpmüşəm hər şey" dey-dey, atasının ölümündən uzun illər keçəndən sonra birdən-birə yasa batmağı üç para kəndə birgə bütün rayonu da çaxnaşdırıb, bu sirli yasa marağı artırmışdı.

Abı ilə Çürüyü dənşətdə gətirən bir də bu idi ki, ana babası ilə zoğlundan, nənişi Hənifdən, anasından və dostu "pyanska şair" Şöşüdə başqa Məddə heç kəsə kəlmə kəsməsə də, yasa marağın artmağı qılın sınmasına - sirrin açılmasına səbəb ola bilərdi. Buna görə də avqustun

¹ SSRİ-nin rəsmi dairələri şəri "nəhləq üstündə qurulmuş" Nəsiminin yubileyinin leyhinə oisalar da, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi senzuranın iradəsini sındıra bilmişdi və X-XIV əsrlərin gizlin Safağ mərkəzləri Hələbə, Bağdada, Şam çoxlu ziyalı - tədqiqatçı axırına şərait yaratmışdı: İslam dininin "Şi" qolunu İranda hakimiyyətdə gətirməyi və bununla Şimali, Cənubi Azərbaycanın birləşməklə təhlükəsinin qarşısını almağa hazırlaşan KPSS, "nəhləq"i öyrənməyi maraq göstərmişdi.

iyirmi səkkizində, iyirmi doqquzunda Məddin sağ-solunda dinməz-söyləməz saz çala-çala iki toy keçirəndən sonra qocalar daha nə toylara gedirdilər, nə də məclisləri; "mikrafonu toyun zırlıtısından cana doyub Çürüyün sazını istəyin" Qonaqların, Tahirilərin, Qurbanlıların təkidü dəvətləri ilə birlikdə, "bəşmanatlıq aşqlar"ın boğazdanyuxarı mələmələrinə rindən bezikib, dədə-baba havaları istəyin "pyanska şairlərin", o cümlədən Şöşünün yalvarışlarına da riddə cavabı verib, Məddi hər yerdə cəməatdan təcrid etməyi çalışırdılar. Çünki "Çürüyün sazını istəyin" Qonaqlılar, Tahirilə, Qurbanlılar həmişə "hələli dili az-çox söz tutan" Abının sözünü də istəyirdilər ki, belə bu qeyri-adi yasin sirrini öyrənsinlər; "dədə-baba havaları istəyin" şairlər isə həmişə "Muğanna" təxəllüsü Pünhan şairin şerlərini oxuyan Məddin qəm-kədə, dərdləmə havalarını istəyirdilər ki, qəm-kədə içində bir eyham, işarə tutub, yasin sirrini bilsinlər. Bunu qocalar dön-dönə deyib, Məddi ayıltmaq üçün təkid edirdilər ki, ağzında dilini torpətdiyi gündən "məmi" dedi, sonralar "alimim, fəxrım" adlandırdığı ata vəzi Səmədin özü ilə danışmadan, vəsiyyətin harda, necə yazıldığını, Sultanın öz istəklisi, can-ciyər qardaşoğluna niyə elə birdən-birdə düşmənin kəsildiyini dəqiq bilmədən ah-uf etməsin, tək əmirli nəslin yox, o tay-bu tay Azərbaycan, Türkiyə və bütün dünyaya aid olan yeddi yüz illi cildlik "Vətənsi"yə - Səmədin çoxillik zəhmətinə "tüpürmüşəm" deyib dünyanı çaşandırmasın.

Adi nəsihət təsir etməyində Xızr Abı birdən-birdə düməğ ağarıb, soyuq təpə bata-bata qışqırırdı: "İçində nə var sənin, ey KQB?! Səməd Məhərrəm səviyyəsinə adamlara da Hələldən gətirdiyi əlavə material verib ki, hazır olsunlar. "Ermənilərin başlarına hava gəlib, Qarabağı almaq qəsdindədirlər. Bütün dərdini çəkmək məqalə-zadə yazmaq vəzi sən o kağızı cibinə qoyub yetim quzu təki mələyirsən. "Ağlaram!.. Nədi bu?!" Qocalar hardansa, kimlərdənsə öyrənmişdilər ki, "Sovet hökumətinin axırıda", məhz buna görə də Səməd öz Pünhan Muğannalarına əlavə Elm sirləri verib ki, imkan yaransa, üz çıxartsınlar Saf Ağ həqiqətini. Belə bir vaxtda Elmdən döndən kim olur səncə?! Mən məttəl qalmışam, yəni mümkündürmü belə dönüklük?! Nə olub sən?! Danış! Açılsın!"

Əmma bədbəxtlikdən, Məddi bu deyilənlərdən təsirlənmədi, açılışmadı.

Toya dəvət edənləri, pavilyona çağırənları həyətdə görəndə qəribə hövl içində dik atılırdı. "Tüpürmüşəm, hər şeyi түpürmüşəm! -deyirdi və divarda xalçanın üstündə mıxlardan cərgə ilə asılı üç sazdan hansı ilə keçsə, mıxdan qoparıb, eşikdə, toy adamları ilə doli kimi danı-

şırdı: "Mənimki Şüşəlidi daha! Nə Səməd adında mənim var mənim, nə Elminim, nə də Alimim! Tüpürmüşəm! Tüpürmüşəm!" Şüşəlidi isə "Zəhmərimi ver!" - deyə-deyə səkan dolusu "Badamlı"nı "levi aracağı başına çəkib", tər içində, sazı köynəkdən çıxarıb, "pyanska şair" Şöşü - Şövkət Tahirlə bir küncə çəkilib, öz anlaşılmaz yasını, yanğısını araqla, sazla, sözlə söndürməyi çalışa-çalışa, yeməkdən də qalib günbəgün ıriyirdi.

Qocaları dənşətli gətirən, nəhayət, bir də bu idi ki, Məddin hövlü, hərəkəti ancaq vəsiyyətlə yox, həm də məmirli nəslinin qatı düşməni, Qudalı ağsaqqalı Xəlvti - Agent Rəhimlə, bütün Qudalılarla bağlı idi. Arxada "baqajnik"lərdən "sideniye"lərin aralarına qədər yüklü "Volqa"larında Moskvada gələn "Qudalı gələli" avqustun iyirmi səkkizində gözəl nilmədən kəndə qayıdıb car çəkdi ki, Məddin məmirli doxsan illiyin gələli, cəmaatdan xahiş eləyirlər Şüşəli pavilyonun qabağına yığışınlar. Cəmaat yığışında isə, Xəlvti ortalığa çağıraraq təklif elədi ki, ağsaqqal məmirli nəslə ilə dəvətinin üstündən qəlmə çəkib, illikdə iştirak eləsin.

İllərdən biri bütün "illik"ləri ötürüb, birdən-birə "doxsan illik" demək təccüblü olsa da, cavanların təklifi Qonaqlıları nə qədər sevindirmişdisə, xəlvti Rəhimin bu təklifi tamamilə tərddüdsüz razılaşıb, "Qəlmə çəkirəm! Bir şərtən: zəng vurun, Səməd məmirli gəlsin, özünün altmış yaşını da elə burda, öz yurdunda qeyd eləsin. Barişaq!" deməyi hamını qorxutdu.

O günü - avqustun iyirmi səkkizində "Qudalı gələli" - "Ağsaqqalın məmirli rəsinin barişmağı münasibətiyə" Gülnoğlunun bufətinin dalından "Badamlı"ları cəmaatin üstünə ata-ata, Özləri də "yüz-yüz vura-vura" hamını, o cümlədən Məddi də qonaq elədi. Axşamı, o qorxunc səndə Məddin penceyinin döş cibində olanda, bu bədbəxtlikdən xəbərsiz, sərxoş cavanlar, "Volqa"larının "musiqili siqnalları" ilə Suduşun cəminin səlsala-sala rayondan Bakıya -Səməd məmirliyə zəng vurmağa getdi. Gecə yarıda susqun qayıdaraq xəbərlədi ki, "Səməd məmirli illiyə gəlməyə cək". Niyə? "Səbəbini deməyib, elə bunu deyib ki, gəlməyə cək".

Vəsiyyətin üstünə bir kəlmə də əlavə olundu: "Gəlməyə cək".

Məhz bu kəlmədən sonra Məddin əlinə saz alıb, ustalarına qoşulub, Qonaqlının Kətyənlə, Tahirlinin Məlikqarı məhlələrində toyları yasa döndərirdi. Məhz "gəlməyə cək" kəlməsindən sonra, bu günlərdə aramsız "səbr, səbr" deyənin Çürüyün "ata vəzi mi" barədə məsləhətlərinə, Xızr Abının danlaqlarına dözməyib, hövlə içində dik atıldı. "Bəsdi, bəsdi

Tüpürmüşəm, tüpürmüşəm! Nə Səməd adında mənim var mənim, nə "Vərəsə" kitabxanam, nə də tədqiqatçım!" - dedi və "pyanska şairi" qoşulub, bədbəxt ustadlarını da ardınca sürünməyi vadar edib, birbaşa Şüşəliyə getdi. Məhz "gəlməyəcək" kəlməsindən sonra Gülnoğluna "Zəhmətimi ver!" - dey-dey, stəkan dolusu "Badamlı"nı acqarına, bir-nəfəsə başına çək-çək, yayın sıxıntısında, daimi qan-tər içində riyib-arıqlayıb ölənə çevrildi.

Vəsiyyətin üstünə gələn bir kolma belə bədbəxtlik törətdi.

Yas da unuduldu, yasa maraqlı da. Şüşəlinin çayxana küncündə, "pyanska Şöşü" ilə "pyanska şairi"nin arasında, tüstü-duman içində çalib-oxuyub "beşdən-üçdən alan beşmanatlıq aşığı"dan başqa, o küncdə üç bədbəxt məskən saldı: şan-şöhrətli məmirli nəslinin son beşiyi Dəli Məddəd, Çürük Aşıq, Xızır Abı. Bir də gah "Mariya", gah da "Məryəm ana" çağırıldıqan cavanca rus qızı həmin dal otağın küncünə qısılib gizlin-gizlin ağlayırdı. Şüşəlidə hamıya məlumdu ki, bədənə nəhəng, həttə bir qədər kor-kobud, sifətdən isə "məlik Mariya" - "Məryəm" Məddədə zəks kəsdirməsi də "qanuni arvadı" sayılırdı. Çünki Marina o ili - səksən səkkizinci ildə açıq görünən hamiləliyini gizlətmirdi, Məddəd isə, sərxoş olduqca, Marinanın böyür-başından keçənləri o yan-bu yana itələyirdi: "Varisimə toxunarsınız!.."

Məddəd məmirlinin doxsan illiyi bir də o vaxt yada düşdü ki, yenə həmin "Qudalı gəldi"ni "musiqili signal"larla üç para kəndin üçünə də səlsala-sala cərkətilər ki, sabah - oktyabrın iyirmi üçündə Səməd məmirlinin atası sədr Məddədin vəfatının qırx iki ili tamam olur. Onlar-Qudalı cavanları yenə Bakıya zəng vurub, təkid edib, bu dəfə Səmədi yerindən tərpəndilər, bu axşam gəlməlidir, buna görə də üç para kəndin üçündən də xahiş edirdilər ki, hər məhlə, kim nə qədər bacarırsa, siyahı ilə pul yığıb aparıb Şüşəlidə Gülnoğluna versin, Gülnoğlu sabaha qədər hazırlıq görsün, böyük qardaşı sədr Məddəddən beş yaş kiçik Sultan məmirlinin səksən beş illiyi ilə sədr Məddədin vaxtı keçmiş doxsan illiyi, bir də ki, vəfatı günü bir yerdə keçirilsin, avqustdan indiyə qədər - dörd ay sərsərsə içkiyə qurşanıb ağlı itirən bədbəxt bəlik cəmaətin qayğısını görüb ağlına başına yağsın, əmisi ilə barışıb aspiranturaya qayıtsın, rayonumuzun baş ucalığı, həmişəki istəklili Bircə balası, Varisi, Tədqiqatçısı olsun.

"Qudalı gəldi"nin bu xəbərinin sonra, axşama yaxın Şüşəli pavyonun qabağı ikinci dəfə adamla doldu və Qudalı ağsaqqalı ikinci dəfə ortalığa çıxdı...

* * *

Mədd öz daimi yeri çayxana küncündə, tək stol arxasında, tüstü-duman içində başını endirib donqarlanmışdı. Qabağında "Badamlı" şüşəsi, "Prima" siqareti, kibrit, külqabı, heç kəs, heç nəyi baxmırdı. Sağ-solunda Xızr Abı ilə Çürük Aşığın xırdaca qaraltıları qaralırdı. O qaraltılardan o yanda isə Şövkət Tahirin - Şöşünün saçları ağarırdı.

Eşikdən Xəlvt Rəhimin səsi gəlirdi:

- Deyin görüm, ay cəmaat... Deyin görüm... "Bu dünyaya tək gəlir tək gedən katibin yeganə övladı" niyə bu kökə düşdü? Bu boyda rayonun, inqilab veteranlarının, Məhərrəmovun, Demokratların qanadlarının altında böyüyən Bircə bala, Varis, Tədqiqatçı niyə Dəli Mədd oldu? Bu Dəli aspiranturaya gedəndə bizim cavanlardan da getdilər, bilirsiniz, şırqşunas, ərəbist, farsist olub xaricə getdilər, yazıb-yaradıb ad-san qazandılar! Əli Şişinin tarixini, Şah İsmayıl vəsf eləyən-eləyən bir tərfdən imam Xomeyninin hədiyyələrini, üstünlük, xeyr-duasının qazandılar. O biri tərəfdən, "O tay, bu tay Azərbaycan"ı birləşdirmək, "vahid Azərbaycanca Safağ" əblihi yaratmaq xülyasında olanların əksini, "Moya malenkaya respublika", "Şiroka strana moya rodnaya SSR" deyib, ağlınan, kamalnan, gözəl, nağdi siyasəti tərifiyə Moskvanın təşəkkürünü aldılar! Bəs bu şan-şöhrətli əmirli törəməsi, babalarının, əmilrinin, atasının əmilrinin havayı olduğunu açıq-aydın gör-gör niyə kəc baxdı mənimkilər? Kim, nə batırdı bu bədbəxti?..

Xəlvt Rəhim gah cəmaatın başı üzərində çinarın sazaqdan titrəşən tək məseyrək yarpaqlarına, gah da cəmaatdan xeyli geridə dayanmış boz kostyumlu, anq adama baxa-baxa, dalbadal dəhşətli suallar verirdi:

- Deyin görüm, bu Qurbanlı sovetliyinin üçpara kəndində neçə dillimiz var bizim? Qonaqlıda Dam direktor əlsgər müəllimi kim dama çıxardı?.. Dünnəcnə şapkasının qabağı qırmızı ulduzlu boişevik fəxrimiz olan Qılınç Qurban, o məhkəmlikdə adam niyə infarkt oldu? Ondan geri qalmıyan fəxrimiz Xızr Abı hər cümə axşamı Tat Seyidin arvadının yasına gedib guya mollalıq eləyir, əmbə həqiqətdə, bilirsiniz, göylərnəni əlləşir. Ona da Dəli Abı deyir: "İndi. Tahirhdə Nuru müəllim çoban olub, sinifdə dərs demək vətənin çöldə "çobanları alim eləyir!" Nuru müəllimin başı bəllələr çəkmiş, türmə məhrumiyyətdə görmüş ağ saçlı şair qardaşı Şövkət Tahiri kim "Pyanıska şair Şöşü" eləyib? Otuzuncu illərdən indiyə qədər, əlli il müddətdə əmirli hökumətdən giz-

İddə-gizlədi saxladıqları o yeddi yüz illi cildlik "Vürs" kitabxanasının törtöküntüsü əsasında yazılan "Vürs" adında dissertasiya deyildi bu cəmaati dillə eliyən?!

Məhərrəmov cənaqlarının illi uzanıb gedib Təbrizdə, Demokratların vaxtından qalan gizlin mətbəə tapıb, bir Allah bilir nə qədər çap elədirib törtöküntü "Vürs"sində, sərhəddən keçirib gətirib, bizim Bakıdakı "Yazıçı" nəşriyyatının adını yazıblar üstünə, basıblar respublikanın rayonlarına, Borçalıya, Başkeçidə sat ki, satasan! Nəçənnik Gülnova xəbərlər verdir, milis səpələnədi, hər yerdə bütün dükanlardan yığışdırdı. Bundan sonra kim harda görsə o kafir kitabını, ocağa tullasın! Bu içəridəki "Dili" yenə "Ağ əmir, Boz əmir Ağlar" dənəni başlasa, sazını qırın! Bəsdi daha! Adımız Sovet işçiləri, gözümüzün qabağında antisovet əsəğ - "Aşıq!" Nə qodur dözmək olar buna?!

Ömrüm Qonaqlıda keçsə də, mənə tanıdırsınız siz, cəmaat! "Agent" nədi?! Başqa adamam mən. Odu ki, xüsusi tapşırıb mənə, o Safəğ deyilən zibilin kökü kəsilməli! Sabaha qoymaq olmaz! Sabah müharibə gözəlyir bizi. Yumruq tək bir, möhkəm olmalıyıq. Və, demək, milləti azdıranların dərslərini verməliyik bu gün, bax bu Şüşəlidi!.. Biz burda məhv eləmək - bunları hər yerdə məhv eləyəcəyik! Nə təhər olacaq bu, gözünüzün görəcəksiniz!

Heç kəs dillənmirdi. Heç kəs tərpənmirdi.

Şüşə divarın datında, üstü içində dörd bədbəxtə, Məddəl Şöşünün və Abı ilə Çürüyün qaraltılarından biri "taburetka"dən qalxıb üzə aşağı - qapıya doğru getdi. Abı idi. Eşiyə çıxıb, bir olanda qəlyanı, o biri olanda təsbehi, dırsıqları ilə cəmaatı o yan-bu yana itələy-itələy, əsəbi, çılgın, gəlib Xəlvəti dürtməli di: - Eyy!..

Xəlvətin gözü cəmaatın arasındakı tək adamda idi. O boz kostyumlu, arıq, sakit, susqun adamdan başqa, indi heç kəsə, heç nəyə baxmırdı. Əmma qocanın qurusümük yumruğu necə ağırdısa, istər-istəməz dönüb üstə aşağı, Abıya baxdı.

Abının alt çənəsi burnunun altına sıxıldı, gözələri qara, quru qırıqların arasında itdi. Hamı, o cümlədən Xəlvət Rəhim də çoxdan bilirdi ki, sifəti bu kökə düşəndə Xızr Abının "dili qamına gedib batin olurdu", əvəzində "dilmancı" Çürük danışmağa başlayıb, öz yüzillik dostunun, balabançısının "barin dilini aşkar eləyirdi", yəni "Xızrın gizlətdiyi" sözü deyirdi.

Bu dəfə tərsinə oldu. Alt çənə ağır-ağır açılıb sallandı, Abının bir əlcə üzünün qara-quru qırıqlarının aralarından dumağ dəri göründü, pəng gözələri pavilyondan düşən "dnevnoy" işıqda ildırım kimi çaxdı və

Abı, dilmancsız, öz "batın dilində" hamının lap asanca anladığı, tamamilə aydın sözlər dedi:

- Sənin zırrama alverçi şərqşünaslarından, farsistlərinə başlamış, burda kim bilmir bizim "Dəli" necə Dəli idi! Odunlarımızı - Həqiqətə bizimizi yenidən "Dəli"lərə döndərmişkdən qəsdin nədi?! Başa salmamışam mı səni ki, Od dövrəni gəlir, yalanı yandırın" Od - Həqiqət!

Az qalıb, ay bədbəxt!.. Qandırmamışam mı ki, bədi Elmi ayaqladığınız!

Sovet olmayacaq! Ermənilərlə aramızda müharibə qızışdırıb içərimizi zəhərləyimmisəniz, ey İlan agentləri! Əminsiniz bax bu ovcumun içindədi. Bu gün "perestroyka" deyil-deyil Soveti, Sosializmi dağıdırırsınız! Sabah "İslam, İslam" deyil-deyil milləti Farsın ayağının altına atacaqsınız ki, o tayı yeyib qurtarandan sonra bu tayı da yesin! "Fars"san səni, Rəhim Erməniyə "erməniyəm" deyirdin. "Cuhud qarışacağım var" deyirdin. Əmma məlumdu - Farsın, yəni mənasızsan! Evləsən isə "Pers", "Pars", "Fars" - mənasız olan! Qarışdırırsan yenə aranı! Ayıl, məna kəsb elə bu qoca Abıdan! - Abı titrəyirdi.

Xəlvət sakit-sakit, ağır-ağır başını bulayıb, "Qudalı gəldilərin"ə - hamıya məlum olan "Gizlinlər"ə o işarə verdi.

Məhləddə, kənd arasında, xeyirdə-şərdə heç vaxt bir-birində ayrılmaıb həmişə topa gələn, yoğun-yoğun "tə torbaları" vətəndaş geyimində OMON¹-çu Gizlinlər indi də topa yığnaqla, hay-küyü cəmaətin arasından çıxıb, Abını hop götürdülər.

- Bıy, ə, bu nə yüngülümüş! Çəkisi yoxdu ki, heç. Yedirtmək lazımdı! - deyil-deyil, çiyinlərinə çabalada-çabalada, şüşə divar uzununu aşağıya - qapıya doğru apardılar. Əmma qapıya çatmamış yerə atmalı oldular. Çünki Abı, deyilənə görə, Ermənilərlə müharibə üçün silahlanmış bu açıq Gizlinlərin - "tə torbalarının" şubalarının yaxalarını açıb Kalashnikov avtomatlarını göstərirdi, bahalı "norka" papaqlarını vurub ayaq altına sahrdı, can-cürəfəsini uyuşmayan nəhəng illərlə şapalaqlayırdı.

Yerə düşəndə, əl-qolundan çəkirdi, - Gəl, a kişi. Yedirtmək lazımdı səni. Gəl! - deyil-deyil gülüşən Gizlinlərə göz gəzdirib, büzüşüb birdən-birə yazıqlaşdı, çayxana küncünə gedib, yenə dörd bədbəxtlərin birinə çevrildi.

Cəmaat gah bədbəxtlərə baxırdı, gah da Xəlvəti.

¹ "OMON" - xüsusi təyinatlı milis.

Çınarın lap dibdən, demək olar ki, kökdən ayrılıb yanlara süzmüş alcaq budaqlarından tük-tük, boz yarpaq düşürdü. Sazaq vurduqca Xəlvinin qırmızı üzünü daha da qızarırdı, ağ pəmbək biği daha da ağarırdı.

- Bu Odur deyilən yaman sırtıqlaşblar, cəmaat! İnişil o dediyim kitabı Bakıda, Akademiyada cırıb-dağıdıblar, o Pünhan gəlinin özünü də, ətrafındakı Saf Ağ gəlin-güdəlimciyəzləri də KQB-yə çəkirmişlər. Heydər əliyev adam göndərdirib Akademiklərin partiya iclasına ki, adamdı, yazıb... Heydər qanlarının arasına keçib bunların. Əmbə, siz yaxşı bilirsiniz, Moskva yaxın qoyarmı bunların Bağdayını-filanını! Dəli Səməddən, Dəli Məddənin savayı bir alım Dəli! Adları Pünhan, özəri açıq, əllərində "Vərsi" tör-töküntüsü, milləti dəli eləyib! Açıq deyirəm, bıçaq sümüyü dirənib. Qan töküləcək, cəmaat! Xəbərdarlıq eləyirəm, heç kəs əl-ayağa düşməsin... Bir nəfər yoldaş var burda. Kimi nəzərdə tuturam, özü bilir. Qabırğaları sınıb tökülüb, əmbə hələ ayaq üstədi. Ona deyirəm: səlini çıxartmasın! Bu xəbərdarlığı eləməsə də, özü başa düşür ki, əsirimdi. Ölməyi gözləyən öz ayağından... Baxışmayın, cəmaat! Dedim əl-ayağa düşməsin heç kəs! Görürsünüz ki, Qudalı cavanlarını! Sultan əmirlinin zamanında yetirdiyim cavanlar, qocalıblar, dağılıblar. İndi yetirdiklərim, bilirsiniz ki, şən-şöhrətli adamlardı hamısı. Bu yetirmələrimi bərk bağlamışam Qudalı məhləsinə. On qızımın hərəsində beş-altı qız nəvəm var. Vermişəm bunlara, hərəsində ayrıca ev tikdirmişəm öz hesabıma. Südəşən məhləsinin kəndiyi başa sorğu yoxdu! Bəli, silahlanmışıq! Rus bu sazlı-sozlulər açıq deyir: "Mı vas vsex perestrelayem! Svoix lyudey privedyem v vaš boqatıy kray!"¹

Bayaq dediyim yoldaş eşidir bu dediyimi, siz də eşidirsiniz. Yetirmələrim özləri də birdəfəlik başa düşməlidirlər ki, onlar özləri də əsirlər. Dalına qulaq asın... Deyin görüm, cəmaat... Veteranlar cəmiyyətinin qəlyanlı qocalarından, bir də bu Çürüknə Abıdan, o Şöşü deyiləndən savayı kim açır sədr Məddin qapısını. Məmiş qızı Gülgəzdi, bir də o Dəlinin nezakonni Mariyasıdı. Vəssəlam! Niyə? Səməd əmirli niyə qadağan eləyib yası? "Yeganə vətənpərvər katib" in ruhuna baş əyən veteranlar cəmiyyəti niyə razılaşıb Səməd əmirlinin qadağasından? Uşaq yetimlik çəkmiş?

Yalandı! Hamınız yaxşı bilirsiniz ki, Məddin kənddən aparılmağı da, Qılnc Qurbanın şəxsi katibi, çekist, aspirant-filan olmağı da bircə məsələyənin bağlıdı. Dəli Səməd eşq dəlisi deyildimi?! Əmisi arvadı

¹ "Hamınızı gülləliyə cəyik. Öz adamlarımızı gətirəcəyik sizin varlı ölkənizə!"

Cıgılı Gülgünzin oynası deyildimi?! Doğrudu, Lüt Cüfün Torksini toysuz-filansız arvad olandan sonra ayağı kəsildi o oynasın Gülgünz səmtindən. Nolsun?! Kim sil bilər oynas adını onun üstündən?!

Sultan Əmirli özü də bilirdi bunu. Mən də bilirdim. Siz də bilirdiniz. Köhnə bolşeviklərin Qılncı Qurban da, Təftiş Abbas da. Cəmaatdan təcrid edilmişdilər uşağı, vətənlə!

Nə Sultan Əmirlinin otuz dörd il bundan əvvəl elə qəfildən ölümünün səbəbi gizləndi, nə də oğlunun indi burda içkiyə qurşanıb Döli Mədəd - Döli Aşıq olmasının səbəbi: səndə var idi! Soruşun o dərindən, atasının sovxasının cibindən çıxartdığı kağız nə kağızdı?! Atasını nə vaxt yazıb onu? Niyə yazıb?

Soruşun. Birini də cavab verəmmiz bu suallardan. Sualların cavabı bu birisi dərindədi. - Xəlvət, cəmaatın arxasındakı boz kostyumlu, arıq, sakit, susqun adamı göstərdi. - O böyük dərindən ovcundadı bu sualların hamısının cavabı! Gəlsin yanaşı dursun Döli Mədədiyən, baxın görün kimin oğludu Döli Mədəd?! Sultan Əmirlinin, yoxsa mənəm bu sözlərim bir kəlmə də etiraz eləmiyəni o boz kəstumlu yoldaşın - Səməd Əmirlinin?! Allah olub, müqəddəs olub hamısı! Xalqımız da bu yaramaz müqəddəslərin elmini oxuyur, müqəddəs Bağday ölkəsi yaranacaq deyir!

Üzün "Tfu" eliyəcəm guya göydən Ün eşidən o yaramazın! Yaxın gəl, ey özün "Boq" deyən murdar!" "Bağ" nədi?! "Boq" - Boqdu, İslamın Əleyhinədi, vətənlə! Odu bax Qubada şeyx Cüneyd məqbərəsində yazılıb: "Alimimizin Allahı İsayi məsihdi". Ərəbcədi "İsayi məsih". Əmbə siz öz dilinizdə deyirsiniz: "Alimimizin Allahı EySardı". Nə fərqi var, a balam? İkiyə də İsus deyilmi?! Rus kömək elədi, imam Xomeyni gəlmişdi hakimiyyətə, siz də ona baxıb iştaha düşdünüz! Rus - Rusdu, dünyanın yiyəsi, bə siz kimsiniz?! Odu bax Bakının Zirəsində üzünüzü açıq deyirlər: "Türk oğlusan, kopək oğlusan!.." Bildinmi kimsən, ay oynas?!

Xəlvətin səsi hamını, o cümlədən Səmədi də sehləmişdi:

- Sultan Əmirli ayaq açdı bizim məhləyə, şəxsən dərs dedi mənə "Muğ", "Mağ" deyilən Bağlar bərəsində, Sibirdə çürüyənlərinizi adbaad dedi. Gördü gülmürəm, o yassar. Abısını çağırdı, dedi: "Rəhim Qudalının özünün bütün nəslinin, qohum-əqrəbasının taleyini sən tapşırıram". Guya diri ikən ölüyük hamımız, Abı dirildək bizi! Mən bilmirəm nə ad verim bu məsxərəyə, ay cəmaat! Bütün xaqərist aləmi düşməndi bu "Saf Ağ" deyilən! KPSS, şəxsin generalını sekretar Qorbaçov düşməndi Saf Ağ. "Yevrey"i Evrey, Torik - Türk eləyin sehkər Mağ-

lardan qalib bu SafAğ elmi! İmam Xomeyni düşməndi İslamı əsli eliyən, Farsı Ev rəsi eliyən Dövlətlər! Lap açıq deyirəm, biri dövlətlərlə qalmıyacaq bu Muğ, Mağ, Muğanna deyilənlərdən!

Özünüz deyın, bəşərəmmi mən əmirliyəm?! "Muğ", "Mağ" adını biz yapışdıraraq bunlara ki, qarışınlar birdəlik: Bağ-zad deyilən. Necə yəni "insanı insana bağlayan Bağ?!" Hünəri var mənə bağlasın özünü! Necə yəni "hamı Odurdu?!" Fars - Fars deyil?! Rus - Rus deyil?!

Arazın o tayından şeyx Ağ əmirin şeyx Boz əmirin başsız bələdləri qəbirdən çıxmağın gətirib, bu taydan Sultan əmirli, Məddət əmirliyənin, Qılınç Qurbanıyan, Lüt Cəfəri-filanıyan bir yerdə qəbirdən çıxma, Bakıdan üzüb bu yana, Gəncədən, Şəmkirdən Demokratların hamısı yığılıb ordu ola yeriyib üstümə, yenə bəşərəmm! Sədr Məddət doxsan illik söhbəti yoxdu burda. Bu Səməd deyiləni mən gətirdim Bakıdan. Qudalı cavanlarını mən çağırırdım Moskvadan. Bu səhər bu böyük dövlətin özünü açıq demişəm telefonla hər şeyi: əxlaqsızlığına qurban olmalısın burda! Yoxsa oğulluğundan onun nezakəti Mariyası, qarnındakından bir yerdə qurban kəsilsəklər bir olan Allahımıza! İmam Xomeyninin tapşırığıdı bu! Din düşmənisiniz siz! Pullarmızı qaytaracaqlar, ay cəmaat! Kim istəyir qalsın, guya "göylərin pənahında olan Sim-Od - Səmədin vətəni"ni görsün! Qanını qaraltmaq istəmiyəni saxlamırıq.

Mən qurtardım. Dalını "Bircə bala" deyəcəklər öz "atəvi misin". Görək necə deyəcəklər!

Xəlvət şüşəni tıqıldıtdı.

- Çıx! Sultan əmirinin qatili gətirmişəm, - dedi.

Səməd bayaqdan necə susqun dayanmışdısa, eləcə də dayanıb, başını yana yiyib, içəridəki bələdlərlə tamaşa edirdi.

Heç kəs dillənmirdi. Heç kəs tərpənmirdi. Hamı, o cümlədən Qudalı cavanlarının qapı ağzında, qaz "peç"inin yanında topa yığınağı da ayaq üstə qurumuşdu.

Məddət "Badamlı"sını başına çəkdi. Ayağa qalxıb, barmaqlarının arasında qızaran siqareti sümürüb külqabına basdı. Stolun dalından çıxıb, qapı ağzındakı yığınağa baxıb, birbaşa şüşə divanın üstünə yeridi. Qoşa əmirlər arasında şüşə lövhələrdən biri partlayıb töküləndə, çayxana küncünün sazağa qarışan buğu, tüstü-dumanı içində Məddət vətənzində skelet peyda oldu.

Son dörd ayda Abı ilə Çürükdən, "bəşmənatlıq aşırıqlar"dan və "pyanska şairləri"dən başqa heç kəsin ayaq basmadığı çayxana küncündə "vətəngəy" döndürən bələdlər haqqında nə qədər söz-söhbət

gəlsə də, yaxlaşmağa cəsarət eləyib, sifətinin bu dərocəddə dəyiş-diyini görən olmamışdı.

Sifət yoxdu, düməğ sal sümük vardı, bir də iki göz; bunu yalnız Marina - Məryəm, Şöşü, Abı, Çürük, bir də gecələr haralardansa gəlib "Şüşüli"yə doluşan, "Barev, a musurman! Kef-ahval?" - deyən gülüşən, çiyinləri Kalaşnikovlu ermənilər görürdü.

Divarın şüşəsi güllə səsi kimi partlayıb dağılandan sonra cəmaat özünə gələndə Xəlvt üzün üstün yerə sərilməmişdi. Başının dövrəsində şüşə parçalarının arasına qan axırdı.

Məddin yaydan yayınan olan nazik, boz pələnin qollarından da düməğ sal sümüklər uzanıb çıxdı. Skelet nəhəng, göyümtül qollarının birini Xəlvtin göy şivə kitelinin boynuna, o birini paçasının arasına saldı, dörd ay bundan əvvəl Abının əlində yerləşən kağızı sakitcə götürüb qatlayıb pələnin döş cibinə qoyanda olduğu kimi, öz adı - qalınaraq, cod səsi ilə: - Sən çoxdan leş olmalıydın, - deyib, "leş"i qaldırıb çinarın gövdəsinə çırpdı.

Skelet yox, Şüşəlinin daimi tütülü, dumanlı küncündən, "Badamlı" şüşəsinin divə peyda olmuşdu, Xəlvtin yumşaq şivə içində titrəyənlə bədənini çinarın gövdəsinə çırpıb, nəfəsini dərib, yenə çırpırdı.

Cəmaat qan tutmuşdu. Heç kəs tərpənmirdi. Heç kəs dillənmirdi.

Səməd zəif, üzüntülü səslə:

- Bəsdi, - dedi.

Məddə Xəlvti bu dəfə qucağına qaldırdı, aparıb qapı ağzında Qudalı cavanlarının üstünə atdı.

- Qoymayın ölməyi. Burda nə olacaqsız, hamısını görməlidiniz, həqiqətən barışmalıdı bizim bu adam, - dedi. Sonra "zal"dan hərlənib, həmin küncdə, qaraltılar arasında oturub, həmin bədbəxt çevrildi.

Nə baş verirdi? O qəddər də anlaşılmırdı.

Xaş nəçənniklə milisyonerlərinin maşınları qıjıltı ilə gəlib çinarın altına doluşanda diqqət Məddənin yayındı. Nəçənniklə milisyonerlər, lap axırda isə, çiyin kürklü prokuror Sayılov cəmaatə salam ver-ver Şüşəlinin dal otağına doluşdular... Bu üçpara kənddə xəbərlər yayılmışdı ki, Ermənilərlə o səmtdəki Rus ordusu gecələr Laçını işıqlı güllələrlə atış tuturdular. Azərbaycanın ixtiyarında olan OMON batalyonları isə Laçından o yana işıqlı güllələr atıb, sonra susurdular. Nə idi bu? Mühərib idisə, niyə deyilmirdi ki, mühərib artıq başlanmışdı? Şüşəliyə gələn ermənilər sərbəstcə qaqqıldaşırdılar: "Ara, məşək elayirik eli! Dava

olsa ha!.. Ela-bela maşqdı!.." Yeyib-içib səhər yaxın yoxa çıxırdılar. Prokuror Sayılov əslən Laçınlı ola-ola, laçınlıların gecə atışmalarında iştirak etməsinə "Axmaqlıqdı" - deyirdi və bu, Şüşəlidi hamını təccübləndirirdi. "Kürd" kimi tanınan bu adamın Gülnovla gəzməsi daha təccüblü idi. Başqa vaxtlar Xəlvt Rəhimin dövründə qoçu dəstsinə oxşayan "Qudalı gədlərinin" - Kalaşnikovlu Gizlinlərin elə bil heç nəfəs almadan tamam hərəkətsiz qalması da, üstəlik, bir anlaşılmazlıq idi. Səmədin Torksinə olan yeganə oğlunun - atasının adını daşısı da "Səmi" adlandırılan OMON-çunun da ara qapını açıb özünün beş nəfərlik dəstsi ilə dal otaqda Gülnovun stolunun böyründəki stolda oturması da bir cür anlaşılmazlıq idi. Çünki Sominin Zor nəçennik Gülonovla "düz gətirmədiyini" bilməyən adam yoxdu.

Səməd irəli yeriyib, təkməseyrək yarpaqların altından Şüşəlinin "dnevnoy" işığına çıxdı.

Cəmaat indicə görürdü ki, Qudalı gədlərinin xəbərləndən sonra yolunu gözlədikləri vətəni Səməddən də əsrərləmət qalmamışdı.

Gur qara, dalğalı saç vətəndə, çıpaq başının dövründən qulaqlarının üstünə, boynuna düməğ seyrək tüklər sallanmışdı. Eynilə Məddin sifəti kimi düməğ sal sümük sifətində quru qan ləkələri qaralırdı. Dodaqları göm-göy idi. Penciyində də quru qan ləkələri vardı. Nəfəs aldınca çiyinlərinin qalxıb enməyi, burnunun sıxılması və gözündəki işgəncə, üstəlik, "Qudalı gədləri" Gizlinlərin biri-birini: - Nə ki var çırpıblar ey!.. Ağsaqqaldan əmisinin hayını çıxdı Mədd", - və sair belə-belə sözlər deməyindən də aydındı ki, Səmədin bu hala salınması Xəlvtlə Gülnovun işi idi. Əmma Səmi ilə dəstsinin bu dəhşətli heç bir "reaksiya verməməsi" də bir anlaşılmazlıq idi. Həmişə açıq-aydındı hər şey, həmişə dumanlı və məhz anlaşılmaz: Səməd əmirlinin belə təkidli rayona çağırılması və "doxsan illik" adı altında dostla düşmənin bir araya yığılması, stolların yemək-içməklə doldurulması nə üçündür? Səməd hardasa çox pis döyülmüşdü, boğulurdu. Prokurorsa nəçenniyin etinasızlığı da bir müəmma yaratdı!

Səməd, sələmsiz-kələmsiz, başını endirib, qanlı şüşələrə baxa-baxa, ayaqlarını sürüyə-sürüyə içəri keçdi.

Qoşa qaratılar arasında donqarlanmış skelet ikinci skelet yaxınlaşdı. Yalnız bu vaxt cəmaat da, nəhayət, hərəkətə gəlib pavilyona dolmağa başladı.

Səmədin bir əli başında - əmgəyində, o biri əli boğazında idi. Səmədki xırıltı pavilyonda sükutun gərginliyini daha da artırırdı:

- Mühitimizin havasında nəfəs verilmir daha biz. AdıPünhan deyir Azərbaycanın hər yerində Erməni əli var. Ərazimizin hesabına "Velikaya Armeniya" düzəltmə fikri deyil daha. Planlı iş gedir. Xarici dövlətlərin çoxu Erməni tərəfindədi. Bizim bütün milli qüvvələrimiz bax beləcə, İmini sındırıqları kimi sındırılır, qırılır. Dözməlisən, qurbanın olum!. Fikrini topla, qulaq as mənə... Minlərlə Dölinin cəhənnəm əzabıyanan mənə gəlib "Vərəs" kitabı. Batmıyacaq... Dəli Səməd öləcək, Dəli Mədəd Dəli Somi, bütün Pünhanlarnan bir yerdə işimizi davam etdirəcəklər. Bildinmi iş nə yerdədi? Pünhanlarımızın,¹ Sultan Əmirliyənin Mədəd Əmirlinin adları yenidən parlayacaq.

Danışacam, düşmənin eşitsin. Məni dinləməyi yığışblar bura. Xüsusi tapşırıqnan.

Həqiqətimizi bildiklərinə görə qorxurlar, əlavə material yığırlar. Moskva üçün tapşırıq belədi bunlara. Kitab oxuyan yoxdu. Vəzifəlilər gündəlik kağız-kuğaz içində itibər. Kitablarımızı elə-belə vərəqləyib artırlar, Moskvaya, Qorbaçova dikilib gözləri. Məqsəd bizi ləkolməkdə, xalqın gözündən salmaqda, öldürməkdə. Xəlvəti xüsusi təlimatlandırır. "Gizlinlər" adlandırdığımız cavanlar dəstəsi xüsusi kurs keçib, "Milli birlik" adında təşkilat təşkil ediblər. Guya Muğannalar milliyətçi yabançıdılar. Bu yığnaq, mənim çağırılmamış, "Qudalı ağsaqqalı"nın nitqi, hamısı təlimat əsəndədi. Tələb edirlər ki, pələyin döş cibində gəzdirdiyin kağızı bu üç para kəndin cəmaətinin gözünün qabağında cibindən çıxarıb ortalığa qoyasan. Məni məcbur ediyənsən bu səndən nə vaxt, hansı şəraitdə yazıldığını danışım... Bezobraziyenin fikrincə, bizim hamımızın ifşasıdı bu. Bəs əslində necədi? Əli dördüncü ilin avqustunun axırında mimi mənə öldürdüm mən, cismən yox! Mimi cismən zəhərliyin-lor çoxdu... Sən mənə qulaq asmırsan, Mədəd. O qan çanağının bayaq eşikdə üzünü cəmaata tutub mənim başıma yağdırdığı suallardan başqa heç nə yoxdu sənin fikrində: "Kimdi bu danışan? Ata vəzi mimi, yoxsa anamın oynasıdı?! Öldürübmü?! Öldürməyibmi?! Doxsan illiyə niyə gəlmədi?! Niyə məhz bu gün, məhz bu axşam gəldi?!" Sənin bu suallarına cavab vermək mənim ölümümdü, Mədəd.

Əmma danışacam. Lap açıq.

Qırx altıncı ilin oktyabrının iyirmi üçündə atam Mədəd Əmirli öldürülüb.

¹ "Məhəmməd Əmir" - Bağhəməd Evə rəy: Ağ "Əmir" - Safağ Evə rəy. "Boz Əmir" - Bağhəməd Evə rəy. "Şeyx Əli" - "Açıq Alı" - Əsağ Əli. "Əl'sger" - Ələs Odə rəy.

İli dördüncü ilin avqustunun iyirmi səkkizində atan Sultan Əmirli öldürülüb. Demokrat partiyasının rəhbəri Pişvəri, milli qeyrətli filosof Heydər Hüseynov, Şaşa Babayev... hansını deyim?!

Sabah, səksən səkkizinci ilin dekabrının iyirmi üçündə mən də öldürülməliyəm.

Sən öldürəcəksən mənə. Daha doğrusu, sənənin ölünün öldürəcəklər.

Sən yaxşı bilirsən. Ün eşitmək nə deməkdi. Eşidirsən. Sənin, özümün bütün Muğannaların haqqında nə bədd, nə qorxunc xəbərlər də deyilir mənə. Yalnız ona görə yox ki, ölüm yoxdu bizə. Bir də ona görə ki, Varisim var. Əmma sonin üçün ağır olar mənə ölümüm. Bir də ki, ümumiyyətlə, ayrılmaq istəmirəm səndən... Bəzi şeylərlə əlindən, ölməyən. Bu cür, indiki kimi qapalı qalsan, mən ölməliyəm hökmən. Gəldim ki, sabaha qəddər azdan-çoxdan bir şey çatdırım sənə. Başa düşdün? Düz deyir, öz ayağımnan gəlmişəm ölməyə. Səni xilas etməyəcəm. Cibindəki kağızı öz ölünün cənab atacaqsan, gedib oturub işləyəcəksən. Hər şey səndən asılıdı...

Duman içində Səməd Abının qaraltısını görürdü.

Abı göz yaşının altında ki qızartmaq su ilə dolu stəkana töküldüyünü hiss etməirdi. Arabir eyni sözləri təkrar edirdi:

- İç, ey əzabkeşimiz! Hamanca dirilik suyudu. Bunu iç, sonra danış, - deyirdi.

Abının yalvarışına qışqırtı qarışıdı:

- İç, köpəyöglü! İç onu, sonra danış! Bezobraziyə yox, düz deyirsən ki, öz balan öldürəcəksən! Prokuror Sayılov da məhz ona görə gəlir ki, cinayət işi qaldıracaq! Biz üzünü göy tutan bələhlərdən deyilik. İşimizi özümüz görürük!.. Özümüz!..

Qaz "peç"inin böyründə, qara dəri kreslodə "leş" dirilib, kitelin içində dimdik oturmuşdu; ləsgər müəllimin arvadının, son vaxtlar Qudahlılarla yaxınlıq edən birlik üzvü Sestranın qanlı bintə dolu əlini ovcunda sıxıb, başının üstündə silkələyən-silkələyən titrəyirdi:

- Bu əlinin də yaramı sarıyacaq! Öləndən sonra yuyub sarıyacaq ki, kəfinə batmasın!.. İç o kaftarın o "dirilik suyunu", özünü gəl, cavab ver suallara. "İdeal" əmin Sultan Əmirli sənənin istəklə Cığalını niyə zorladı?! O murdarın evindən necə qaçdın, necə dəli-divan oldun?!

Sonra niyə qayıtdın onun xarabasına, niyə oturdun onnan qabaq-qabağa, bir süfrədə?! O qəhbənin əlinə bəşən kababdan tıxaşdırmağamı getmişdin?! Yoxsa, başqa niyyətin varıydı? Nəydi niyyətin?.. Necə yəni "Məni Varisim öldürdü?" Sən ki əl qaldırmayıbsan Sultana. Bu

birisi Varisə yaxşı-yaxşı başa sal sən öz qatilliyini! Mirqəzəbin məhkəməsində oturduğu yerdə keçinibsən, keçinən qədr niyə yazıb o ittihamnamını? Blokotdan cırıb, kamal-səliqləyən qatlayıb qoyub kitelin döş cibini! Niyə?! Mən hardan bilirəm sizin bu sirlərinizi? Bunu da yaxşı-yaxşı, qıyma-qıyma danış, cəmaat bilsin kimdi bu Xəlvt! Çünki Xəlvtin kim olduğunu bilən yoxdu burda!

Məhkəmə qurmuşam. Düz deyirsən ki, bu yaşında kursa apardılar mənə, məlumatlandırıdılar ki, millətimizin qəddar düşmənlərisiniz siz Türk deyilnlərin hamısı! Türkiyə dediyiniz yerdə də qırılacaqsınız!.. Niyə? Demərim, onu sən. Belə danışmıyacam ey, bala! Əmin gorba-gornan bir yerdə cəmi gorbagorlarınızı qəbirdən çıxardıb iççatlarını göstərəcəm bu cəmaata!

Danış! Qəhbə nəsə hara, Allah, Peyğəmbər hara?! Bütün Azərbaycana yayılacaq sizin əlaqınız, fırlacaq elminiz!.. Odu bax, istəklə yetimlənin Döli Məddə bizim afisiantın qarnını gör necə dombaldı! Tüpürüm sizin namusunuz, qeyrtiniz, adı Safağ, özü əfsanə elminiz!

Müdafiə elə özünü görək necə eliyəcəksən!

Pavilyona sükut çökmüşdü. Qazla qaynayan samovarın "truba"sından püşkürən alovun gurultusu qaz "peç"inin gurultusuna qarışırdı. Cəmaat şüə divarlar uzununu sıxlaşıb, mat-məttəl, gah zalın yuxarisına boylanırdı, gah aşağısına.

İki düşmənlənin biri ayaq üstlə göz görəsi keçinirdi: gicgahlarının damarları şişib göyərmişdi. İkincisi qan içində, qara dəri kresloda, çirməklə qolunu dizinin üstünə qoymuşdu. Çünki Sestra zorba şprisə Suduşun cavanlarından qan alıb Xəlvtin venasına yeridirdi.

Düşmənləyin kökləri əsrələrin uzaqlığında, kamillik yolunda Saf-Ağlarla İlan arasında idi, düşmənləyin dəvəmə isə, İlanın "konsperativ" - gizlin ordusundan bir qismi ilə Safağ Elminə dair kitablar, şeirlər yaydıqlarına görə daha heç kəsdən gizlənməyən səy göstərməyən Muğannalardan bir qismi arasında idi; Bakıda, Akademiyada başlanmış, sonra dindarlarla Safağ ziyalılarından arasında idi və hələlik, "Qudalı gəldiəri", "Gizlinlər" adlandırılan, əslində isə həqiqi adı hələ açılmamış "Boz qurd" təşkilatı ilə idarə edilirdi. Üçpara kənddə və rayon mərkəzində bu "konsperativ" mübarizlənin xəbərləri olanlar "dal otağ"ın qapısını taybatay açıq qoyub, hədsiz maraqla, nəfəsini qısıb, pavilyonda işin sonrasını gözləyirdilər. Çarpışmanın miqyasını və ümumiyyətlə nə baş verdiyini bilməyənələr isə, heyrt içində boylanırdılar. Qaz gurultularından başqa, bir də Xızr Abının yalvarışı eşidildi:

- İç... iç, gözümün ışığı!.. Bu dörd ayda hər gün özümün gətirib aparmışam dərminini bu xarabaya. Yolunu gözləmişəm. Bilirdim dözümmüycəksən bu müsibət. İç, dözümlü ol... Qırx altıncı ildə Sultannan Məddədi də bunnan sağaltmışam. Getdiklər Naxçıvanda, Culfa yolunun üstündə KQB-nin dırnağından qopartdılar "Vərəsə" mizi. Bu qansız oğlu qansız Xəlvtin özünü də bunnan saxlamışam. Əlbəhər oldum, mümkün qədər Elm verdim, dedim bəlkə adam olar ilan. Neyniyim mən bədbəxt?! Elmdən başqa nədi şüarımız?! Bir vaxt vardı, "Günəş" Pünhanımız¹ qaçaqlara tufəng paylatdırdı. O tayda Səttarxan qalxdı, bu tayda Dəli Alı, Nəbi, Kərim, Ələs qalxdılar. Nə oldu axırı?! "Günəş"ləri az qalırdı başını divara döysün. Çünki OdAğÜzdən Ün döyürdü bədbəxtimizi: "Atlanın, qırılın! Sizin Elm yayan ölmez! Atlanın, qırılın! Yaramazlar!.." Hər gün belə sözlər eşidirdi, yazırdı, göndərirdi. AdıPünhan Ələskər, Ələskər göndərirdi Dəli Alıya. Alı da belində patronadaşınan çiyində tufəngin, sonra da "Günəş" in kağızına işarə eləyib deyirdi: "Bu nədi, bu nədi?!" Atlandırırdı qaçaqlarını, yəhərdə başını sallayıb ağlayırdı. Beləliklə biz. Neyniyək?!

İç, toxta. Otur, dincəl. Söz çoxdu, tələsmə. Təntim. O mərd Səddədi sal yadına. Sınma! Sınmayıbsan. Sınmazsan sən. İç! Otur! Dincəl, gözümün ışığı! Danışacaqsan... Danışacaqsan...

Səddəd heç nə görmürdü. Zülmət içində, ağrıdan kütləşmiş beynində üç kəlmə fırlanırdı: "Məddə, yaxın gəl... Məddə, yaxın gəl..." Hiss edirdi, anlayırdı ki, Məddə də xəstədir. O dənşətli səndən, o sualların pəncəsində boğulub üzülür. Əgər indi, məhz bu dəqiqələrdə sualların heç olmasa bir qisminə cavab almasa, misinə az-çox inanmasa, o ot torbasını elə heybətlə nifrətlə ağaca döyücləməyində nə bəzi işlər törədcək və tamamilə sınıb, sözün əsl mənasında boğulub, babası Şeyx Məhəmməd mirdən qalan bu irsi xəstəliyinin qurbanı olacaq... Bir əli Çürüyün, o biri əli Abının çiyində üzöldüyü, yıxıldığı anda da Səddəd "Yaxın gəl, yaxın gəl" deyirdi.

Abının "dirilik suyu" - YemSən ömrünün sonunda Sultan Əmirliyə kömək etmədiyi kimi, Səddəd də kömək etmədi: qocalar suyu zorla içirdəndən sonra da "Yaxın gəl" sözləri diləşdiyi arasından çıxmadı.

Yıxılanda Səddəd boynunun ocaq istiliyində kiminsə soyuq, çirəli linin təması hiss etdi, qulağının dibində Xəlvtin qışqırtısı eşitdi:

¹Keçmiş Qazax qozasının Padşahlıq kəndində gizlin AdıPünhan Musa Muğannalardan biri, məşhur Musa ağanın oğlu Dəli Hüseyn. Şıxlı kəndin köçənlər Dəli Hüseynlər adlanırlar.

- Nə qaxılıbsan o tabretkiyə, heyvan oğlu heyvan! Mən yox, bu cavab verməlidir o suallara. Ölsən, bunnan qəbir gedəcək sualların cavabları. O qədr ittihamın altından necə çıxacaqsan?! Qanırsan?! Bir kəlmə də demiyəcəm mən sənə. Ömrün boyu qayrıya-qayrıya qalacaqsan öz içində. Üzü qaralır, qan almalıyıq bundan. Qalx! Bura gəl!

Sizin dərdinizi də yaxşı bilirəm mən, dərməninizi də. Al bu bıçağı,

Mənim qanıma qarışdır əmiyin qanını. Xalq deyil Məddə mirlinin qatili, Sultan əmirliyi! Öz dilinnən deyəcək bu. Eşidirsən?! Öz doğmaca qardaşı öldürüb Məddədi! Bu Erməni əhvalatı o vaxtdan qaynayırdı, Sultan katalikosların Türk əleyhinə məktublarını gizlədib "Qardaşıma göndərmişəm" deməsiydi, kimin nə işi olardı Məddənən?! Sultanı da bax bu öldürüb! Öz dilinnən dedi, gənə deyəcək! Al bu bıçağı, əmgəyini cız!

Qatılaşıb qanı. Qan almasaq dirilmiyəcək! Qanırsanmı, a heyvan?!

Zülmət içində taqqu, gurultu başladı.

Əcaib vəziyyəti mənə gəlmişdi. Cəmaat geridən Xəlvəti təciliyəni Məddədi sürüyüb aralamağa çalışırdı. Xəlvət isə döşəmədə Səmədin başını qucağına alıb, əmgəyini bıçaqla cıza-cıza, dərinə sıxa-sıxa damcı-damcı qan çıxarırdı.

Səməd gözünü açanda Xəlvət həmin yerdə, qaz "peç"inin yanında həmin qara dəri kresloda oturmuşdu.

Gülnoğlu ortalağa düşüb, qat-qarışıq stolları, stulları düzəldə-düzəldə, çaxnaşan cəmaati sakitləşdirirdi:

- Oturun, ay ağsaqqallar, ay qarasaqqallar! Görmürsünüzmü, dünya uçub, altında qalmış! Eşitmək lazımdı, baş açmaq lazımdı! Xarici, cənəbi deyilənərməni - Türk davası qızıqdırır gənə. Bakıdakı Ermənilər, deyirlər, köçüb gediblər. Mən bilirəm, burda kökü Erməni Gülənuşağının başında çatdıyacaq hər şey. Aman verin özünü gəlsin, danışsın, məlum olsun hər şey!.. Oturun, oturun!

"Dnevnoy" işıqda yağlı, qara üzü işıldayan bu nəhəng qoca - Gülnoğlu da Xəlvətin "sir"lərindən - "agentura"dandı.

Gülnoğlunun ətrafında eynilə "Qudalı gədləri" kimi, yoğun-yoğun, Gülnəli cavanları fırlanırdılar. Nuru müəllim - Çoban Nuru ilə birlikdə çöllərdə ocaq qaladıqları, "külmə" kababla çaxır içdikləri günlərdə azdan-çoxdan Elm öyrəndiklərinə baxmayaraq bu cavanlar da Xəlvətin "sir"lərindənədi.

Çürüklə Abının, Şöşünün sağ-solunda qəlyan dolduran, "trubka" tüstüləndən ahıllar - Qonaqlının, Qurbanlının, Tahirinin "Qəlyanlı qocalan" da Xəlvətin "sir"ləri idilər, burda - Şüşəlidə "lədnə-ayaqdan

tökülən ni yığışdıra-yığışdıra", rayondan Şüşəliyə gəlmiş gedən rəhbər işçiləri üçpara kənd barədə "ağsaqqal məsləhətçisi" ver-ver, yəni xəbərlər çatdırar-çatdırar, milis, prokuratura ilə Xəlvətin arasında fəaliyyət göstərmiş yəni məcbur edilmişdir.

Bütün bunları taqquiltı-gurultu içində Səmədin "qulağına oxuyandan" sonra qaz "peç"inin yanındakı qara dəri kreslodə Xəlvət yox, hökmdar olmuşdu.

- İndi danış... Danış! - deyirdi.

Qudalı Gizlinləri ilə Gülənli cavanları Mədədi çəkib aralarında oturdular.

- Burdan qalxmıyacaqsan daha! Bilirik, dal otaqda Səminin barmağı tiktədi. Pyanska dostun da silahlıdı, nolsun? Atışma düşsə, bu qədr adama neyniyəcəklər onlar?! Bizim səbrimizdəni sui-istifadə etmə! İş görmək lazım gələndə özümüz deyəcəyik qalx işini gör.

Qudalı Gizlinlərindəni hiddət içində gülüşləndirirdi:

- Bizim şefin zülmkarlığı özümüzü də cana doydurub, Mədədi öldür onu, ömrümüzün axırınacan kef verək səni! Sudüşən məhləlində!

Moskvadan elə şeylər gətiririk ki, sənin Mariyan heç nədi onların yanında!.. Öldür, Mədədi, vallah, zarafət eləmirik!

Xəlvət ayağını döşəməyə döydü.

Pavilyona yenidən sükut çəkdi.

Hamı gözünü Səmədi dikmişdi.

Səmədi isə, bayaq başı Xəlvətin əlində, çayxana küncünün çirklə döşəməsində necə uzanmışdysa, eləcə qalıb, Çürüyün dizinə dirsəklənib, Abının termosdan tökdüyü YemSon suyundan qurtum iç-iç, gah hökmdara, gah cəmaata, gah da Gizlinləri - "tə torbalarına" qoşulub "Badamlı" içən yeganə ümidini - "Bircə balasına", "Tədqiqatçısına" baxırdı; "qatil", "oynaş" Səmədi nifrət, ikrah nə dərsə cəddi idisə, Qudalılar alim Səmədin döşəmədəni qalxmamasını da gözləmiş yəni, bu vəziyyətdə danışmasını tələb edirdilər; yeganə ümidinin "pyanska şairləri" qoşulub yenidən içkiyə qurşanması da bunu tələb edirdi, cəmaatin baxışı, sükutu da, hökmdarın tustüyü, dumana hopub təkrar olunan "Danış, danış"ı da.

Səmədi Şüşəliyə baxır, fikri uzaqları gətirirdi:

- Danışacam, cənab Qorbaçov, həzrət Xomeyni, cənab Varpet...

Alihəzrət İlan! Danışacam.. Yaxa qurtarmaq mümkün deyil bu Şüşəlidə cəmlənmiş "Milli birlik"dən... "Səmədi əmirli bu axşam gəlmişdi". Gəldim... Rayonnan Qonaqlının arasında, meşədə yolumu

kəsdilər. Maşınımı maşınların arasında sıxışdırıb əzdirər. Ətrafıca söhbət eləyirdilər. Yaxşı-yaxşı "dostluq, qardaşlıq, birlik" məsləhətləri verirdilər. Çoxdan bəri davam edən antitürk kampaniyasıdı bu, terrordu. Ləzəndən üzü bu yana meşəli bölük-bölük gizləniş "qamas-qamas"¹ qırırlar. Lap bu yaxınlarda açıq müharibəyə çevriləcək. Nizami ordudu o bölükdür.

Ordudu! Votondan tərlik düşüb "Türk" adlanan ulu Odunların qarşı təcavüz planı hazırlanıb Bağdad rəzasinin sorvotlorino homişlik sahib olmaq ehtirası ilə çaxnaşan tərifi bəşəriyyət dövlətləri sənə böyük ka-pital vədələyiblər, Xəlvət Rəhim. İndidən kapitalist sayırsan özünü, cənab Kapital! Heç kəs, heç nə döndərmməz sənə bu ehtiras, ölüm yolundan. Qudalı deyilsən son, Qıdasan. Sonodlurdun farsan, Xəlvətdən erməni. Guya Ulu baban Qıda, Pyotr Velikiy adlanan iblis vurulub, özünü "rəb" qələmə verən Abşeronlu İbrahimnən² bir yerdə Peter-burqa gedib, İbrahim Puşkarın toplana fitil düzəldən olub, kaftarlaşan vaxtda da Türk nifrəti soyumayıb, min yecdi yüz doxsan yeddinci ildə Birinci Aleksandrın polisində ibarət ordusuynan Muğana gəlib, mənim ulu babam Musa ağanın gizlin iqamətgahı Şəhriyannı yəcrini gös-torib, topa tutdurub. Sonra bir döstün polisindən Gəncəyə gedib, Gəncə polisinin tez-təciz qaçaqlanmasının arasına göndərirdi Qıda kişi, polis arasında isə Kidalinskiy familiyasıynan mənşurlaşmış.

Avqustda, böyüklərinizin tapşığıynan son məni bura çağırtdıranda AdıPünhanımız kabinetinə çağırdı məni. Stolunun üstündə surğuculu konvert vardı. Dedi: "Al, aç, oxu. Sənə göndərilib." Açdım, Əvvəlco imzaya baxdım: "Xalıq Qudalov!" Birbaş nazirinin üstünə göndər-mişdi ki, açılıb oxusun, yenidən surğuculayıb məni ötürsün... Qisası, nə yazmışdı Çax-çux Xalıq? Deyirəm, eşit: "Səməd! Atan Modod kimi, Əmin Sultan kimi, sənə də ölüm gözləyir, omioğlun Məddədi də, dostu "pyanska Şöşü"nü də! Çünki səndən, Məddədən başqa bədbəxt şair-loriniz Xəlil Rza ilə Şövkət Tahir də Safəyə qurşanıb yazırlar. Bunlar-dan başqa, "gizlin şair" adlandırdığınız Pünhanınızla ona maddi, məniyə köməklik göstərən qohum-qərəbəsi də ölüm məhkum edilə bilər. Sənə xəbərdarlıq edirəm, gərək burada adlan çəkilişin bədbəxtlərinizin səlamət qahnağını istəyirsənsə, bu məktubu Məhərrəm Abbasoviçdən alıb oxu-duğun doqıqolurdun, İngimədən Əyləş maşınına, sür Qonaqhya, orada Rohim Qudalının səndən tələblərinə sözsüz-söhbətsiz omlət! Respublikamıza az-çox xeyir verdiyinə görə səlamət saxladığımız Məhərrəm

¹Erməni terrorçuların məşhur ifadəsi: "az-az". Yəni elə qırın ki, səsi çıxmaz.

² A.S.Puşkinin babası.

Abbasoviçlə şəxsən danışmışam, gər atan Mədd kimi mərdliklə, igidliklə köüllü hərəkət etməsən, hətta, yuxarıda adları çəkilənlərdən əlavə, üçpara kəndlərinizdə dəli elədiyən adamların hamısını Məddin, Sultanın taleləri gözəl yir..." Budu məktub. Sual olunur: avqustda niyə gəlmədim mən?

AdıPünhanın köməyiylə Gəncni Yelizavetpol adlandıranların arxivlərini araşdırdım ki, mənə ölüm çağıran qatilin zatını öyrənim. Qudalı deyilsən sən. Qıdasan. Bütün nəslin Qızılbaşlardan bir yerdə Muğlan - Bağlan qırıb, sonra Abşeronda məskunlaşıb, Dəvə karvanlarıyan tuluqlarda Qızılbaşlara neft göndərən tacirlər döndülər.

Mildo, Muğanda, Naxçıvanda, Cənub Muğamnda, Ərdəbildə, Mazandaranda, Gilanda, Xorasanda, Təbrizdə, Türkiyədə gizləndən Bağlar haqqında donos yazıb, Sankt Peterburqda böyük mülk alıb, oğullarım, nəvələrimi, yəni üçüncü nəsil Kidalinskiyə Rus polisiyasına, casusluğa verib. Casusluq, qatillik irsiyyəti tündü sən! Keşş Vissariondan dərslər alıb atan Kidalinskiy, Stalinnən, Beriyaynan, Serqoyndan, Mir Cəfər Mirqəzibnin oturub-durub! "İnternasionalny otryad" adında qatillərin nöqəri olub, o tayda hamamlarda qulluq göstərmiş böyüklərin! Ədəbsiz adam deyildim mən, sən homoseksualist törəməsi belə ədəbsiz danışmağa vadar elədin! Gör insanlıqdan nə qədər çıxmısan ki, iç üzüyün açılmağına da at kimi mırıldaya-mırıldaya gülürsən!

Beynəlxalq miqyaslı casus Yağır Məmmədlə qardaşın deyil sən, o da köhnə Kudalinskiyə qolundandı. Moskva - Tehran arasında işləyən, vətəni, milləti olmayan professional qatildi! Xalq Qudalov - "Çax-çux" da, Qonaqlıya gəlib-gedib bu "Milli birliyi" təşkil edən "Xudiyev" - Dudiyevdə Rim - Moskva ilanadı! Təlimatı da, kapitalı da onlardan alırsan sən, cənab Kapital! Milli tarixlə, milli şüura düşmənsən sən! Hansı millət məxsusdu o "Milli birlik?!" Heç bir nəfəri də Türk olmaya-olmaya "Türkçülük ideologiyası" yayırlar! "Biz Türklüyümüzü dərk eləmişik" deyirlər! Necə dərk eləmişən ki, bu Türkün qanını içirsən!

Bəli, burda hamı sənə əsirindi! Hamı, yəni mən də.

Bir vaxt daş əzələrim vardı. Hökmdarımız Mir Cəfər Abbasoviç Mirqəzibin "şəxsi cəlladı" adlanan Xalq Qudalovun öynindən sinəsi qoşa qızıl ulduzlu kiteli cırıb çıxartdım, ulduzunu, paqonlarını ayaq altına atdım.

"Xaş nəçənlik" adlanan Zorri Gülnovun, "məhlə milisnerləri" adlanan Qudalı, Gülnəli cavanların əl-ayağını yığdım.

Qudalı ağsaqqalı Rəhim kişinin cibindən möhürü zorla çıxardıb özüm kolxoz sədri seçdim.

"Qudalı kassiri" adlanan Piyli Qayımın əlindən pul kisəsini zorla alıb, avans payladım, çörüyü möhtac qalıb vəğzallarda alça satan kəndimə çörək verdim.

Dərk elə mirdim ki, KPSS, SSRİ adlanan Bezobraziyeyndən döyüşürəm. Belə heyvanıydım o vaxt, əlli dördüncü ildə.

Murdarlığımı da deyəcəm, cənab Kapital, qatilliyimi də!

İndiki kimi, sən onda da "sirlərini" yığdın, Xaş nəçənnik Güllənovnan, prokuror Sayılovnan, İcraiyyə komitəsinin sədri RİK Atamalı ilə yanaşı, Sultan Əmirliyənin üz döndərən ikinci katib Əziz Mayılovu, həttə o sakit, mülayim maarif müdiri Mir Bağır müəllimi də işə qoşub, bütün rayonu ayağa qaldırdın. Əlsgül müəllimin, Nuru müəllimin, Qara Zalı, Sarı Zalı, Xızr Abıdan başqa hamının ağzına tıxac basıb, Xəzini məizin - Elmin üstündə qırıldı, cənab ilan, hamının gözünün odunu alıb kişi oldun, Rəhim kişi. Görürsənmi, təhqiri yığışdırdım, "kişi" deyirəm. Özümü "qorxudan xali Safağ" sayaram. Əmma səndən qorxmamaq, mümkün deyil. Əsirlərdən qorxuram. Bu dörd ayda məni Bakıda, Məndədi burda əsir saxlayan "Birlik" adında gizhə "Boz qurd"dan qorxuram. Əmma müvəqqəti bu qorxu. Balamı xilas elməyə üçün ilan insan eliyəcəm, Rəhim kişi. Nə qədər təccüblü olsa da, həttə məsələ bu dərcəyə çatanıdan sonra da ümidimi kəsmirəm ki, doğrudan da "kişi" deyəcəm sən.

Dəli Səməd ölüb, Rəhim kişi. Yoxdu "Dəli" - Odun - həqiqət dəli çoxdan ölüb. Çünki sözü keçmir.

Bayaq dediyim sözləri başqa şəkildə təkrar eləyirəm. Dinlə.

Qırx altıncı ildə zil qara saçlı Məddə Əmirliyəni öldürdünüz.

Əlli dördüncü ildə ağ saçlı Sultan Əmirliyəni öldürdünüz.

Əlli beşinci ildə Torksin Əmirli adlı mələyə qəsd elədiniz.

Bu il ağ saçlı Səməd Əmirliyəni öldürəcəksiniz, zil qara saçlı Məddə Əmirliyənin də. İlanlar "Birliyin"inin qərarı belədi.

De görüm, Rəhim kişi... Arazın o tayı ilə birlişsək, bu Şüşəli pavyonda belə bir məclis qurulsaydı, "həmsəri" adlandırdığın Muğannalariabirlikdə Elm öyrənilib vahid kökümüzü dərk edən "fars"lar da gəlib Qudalıları sənənin bir yerdə bağrılarına basıb, "qardaşım, bəradərim -BirOdun desəndi, nə cavab verərsən? Ermənin də Odun - Türk kökündən olduğunu sübut elməyə ehtiyac yoxdu, ey zətiqırıq, ilan! O tay-bu tay Azərbaycan miqyasında, dünya miqyasında ifşa olunsaydı, öl-

məzənmə, ey qatil törəməsi qarıl!.. Mən heç, balam da heç. Başları xurcunda gətirilən Ağ əmir Boz əmirin dərşini alanlar Tehrandan, Təbrizdən yığıb gəlib bu İlan "Birliyin üzvlərini məhkəməyə çəkənlər nə cavab verərsən, ey beyinsiz, cəhəlt mücləssəməsi?!. Olacaq axı bu dediyim. Birşeyə yığ Cənubla! Muğannalar bütün planeti səpələnilər, siz qatillərin ucbatından. OdAğÜzdən deyilib bu həqiqət! Qandın?!

Kitəlin içində "bir torba t" doğrudan da ötdönüb kresloya yapışdı.

Səməd ayağa qalxdı. Gözləri dolmuşdu. Tez-tez əlini boğazına aparırdı.

- Nə oldu, cənab millətsiz, vətənsiz?! Cənub deyilən kimi niyə sındı belin?! Qırq zətin ordandı axı! İnandın ki, məhz bağrılarına basacaqlar səni, məhz qardaş - GurOdun s, bəradır - BirOdun deyəcəklər?! Bilirsən axı, Eləminizdə cinayət məcləsi yoxdu. Məcburi tədrisdi Eləminizin cəzası! Öz mürdar bəmini gör-gör Cəhənnəmə zəb çəkəndi!..

Xəlvət dillənmirdi. Məddin ətrafında farsistlər, ərəbistlər birlikdə, Gizlinlər - silahlılar da başlarını endirmişdilər. Səməd əlini boğazından çoxib qəddini düzəldi.

- Vətənpərvərlikləri də varmış bu "Birlik" rəzilərinin! Yəni doğrudanmı vətəndaş sayırsınız siz özünüzü?! Doğrudanmı vətənpərvərlisiniz də var?! "Dərək eləmişəm" dey-dey idraksız qalan beyinsizdən vətənpərvər olar?!

Avqustda "İrəvan, Yerevan" dediyiniz ər Evün də getmişdim mən. Ordakı gizlin arxivdə sizdən bir Qnel Qudalyan var, AdıPünhanın kəşfiyyatçısıdır. Zorri Balayan "Velikaya Armeniya" barədə yazanda onun məxzələrinin fotosurətlərini göndərirdi bizə. Güldü Balayana: "rəy "Ariy" yazır, rəmi "Armen", "Armeniya" yazır! - deyirdi. İndi demir daha. Heç nə vermədi mənə. Dandı, dedi: "Kudalinskilər barədə heç nəyoxdı mənə..." Ayrılanda İrəvandan biraz bəridə "Ocaq" restoranına apardı məni, "Bu adam Bakıda bizim xeyrimizə işləyir, buna bir quzu kəsin", - dedi, quzu kababına qonaq elədi məni, içdi, içdi, köyürldi: "Ara, Səməd, yaxşıca dolamırdı, noldi bərdən bu Balayan çarmandı çıxdı ortalığa! İndi də nə? - Mühəribə. Vay. Vay..." Mən də köyürldim, Rəhim kişi, dedim: "Qnel, sənənin adın Günelədi axı!" "Sus, sus!" -dedi. "Mənə xətyə səlma". Dedim: "Mühəribə başlansa, sən də bir güllə atarsanmı?"; Dedi: "Atmasam, neyə olar o? Albatta, atajam, a Səməd!" Soruşdum ki, "niyə axı?" Dedi: "Orasını bilmərim. Deyəsan bu Zorri Balayan kopəyoğlu yavaş-yavaş məni də "Ariyəs" eləyir axı!" - dedi güldü. Budu bax, Erməninin əksəriyyəti belədi. Təbrizdəkilər Qacarı-

İmmən evlənilər, Rza Şahın qohumlarınyan evlənilər, Odə mən də qan qarışığı olublar, Farsnan da. Milyonerdi hamısı. İmma indi onlar da silah alıb İrəvana göndərilər bu müharibə üçün, açıq terror üçün! "Armeniya" nədi?! Vətənpərvərlik yoxdu Ermənidə! Çünki bətnində hamısı bilir ki, Əslində nə "Armeniya" olub, nə də "velikaya"sı!

Bu həqiqətləri deməyi göldim mən bu gün, Rəhim kişi, sənin çağırışına yox! Uca hiss yoxdu sizdə. Torba-torba İtdən ibarətsiniz hamınız. Səlahiyyətinizdən sui-istifadə eləyib magistral yollarda Kalaşnikovnan brilyant yığırsınız və inanırsınız ki, özünüz üçün yığırsınız. "Birlik" ayırıb sizi millətdən, ay bədbəxtlər! Gizlin, açıq məclislərdə min-milyon dəfə deyilib sizə ki, kökümüzü baltalayır düşmənin: "Yer"də Odə rdi hamı. Evə rEy Odə rlərinə "Yevrey" deyirlər indi, Evə r s Odə rlərinə "Pers", "Fars" deyirlər, İ rEv Odə rlərinə "İ r b" deyirlər. İ sirlər bax beləcə ayıra-ayıra xüsusi təlim-tərbiyə ilə yetirdikləri, zətt qırqqlardan "Misli barlak" yaradıb doldurublar içrimizi ki, "qamas-qamas" yox daha, küll halında qırsınlar! Aldanmayın ciblərinizi doldurulan "Dollar"a, vaxtı çatanda soyacaqlar hamınızı! Adicə banditizm, mafiyaçılıq üsulu ilə Əlinizdən alacaqlar hamısını! Katolik kilsəsinin saman altından axıtdığı ayaqyolu zibilidir bu, bütün bəşəriyyətimizi murdarlayıb! İndi budur, sənin Əlinə mənəni murdarlayırı", cənab müvəqqəti kapitalist! Səksən səkkizinci ilin bu sazaqlı qış gecəsi, belə möhkəm "Birlik"lə, neçə meyid uzadacaqsınız bu çirkli döşmədə?! Meyidlər yan-yana düzüləndə mənəndə də bədr skeletlər dönəcəksiniz, ay bədbəxtlər! Mənə məlumdu bu bədbəxtlik! Ayılın! "Dollar" möhtəşəm insan adıdır. İmma o kişi özü də aldanıb, dünya malına çox pis uyub, öz xalqını da bədbəxti eləyib! Biri-birində rəhmsiz biznesmenlərdən ibarətdi cənab Dolların varisləri! Qan damcılayır "Dollar"dən!

Sən də deyirm, ayDollarsızBala! Kimi öldürürsən?! Getgüzgüyə bax. Həmişə qara saçın?! Bu dörd ayda özün özünü öldürəndəmi ağarıb saçın, bayaq Əmiyin başı düşmənin qucağında olandamı, indicə mənə düşmənin gözüynən baxandamı?!

Çıxart cibində o kağızı, bir də oxu: "Mənə Varisim öldürdü". Məhkəmə, şahid-sübut nəyi lazımды?! Götür Xəlvətin o bıçağını, vur. Başa düşmədinmi ki, qan almağa vermirdi sən bıçağı, can almağa verirdi!

Niyə İngidirsən?! Necə qulaq asacaqsan o cür sualların cavablarına?! "Qatil! Bu da cavab!

Atan da qatildi, ata vətəni min də! Budu cavab!

İndi şərhin qulaq as.

Başımıza nəlib? O kağız niyə yazılıb? Niyə bu kokə düşmüşük? Hamısını danışacam. Qıyma-qıyma...

Azdan-çoxdan adamlığınız qalıbsa, bir tikə çörək verin mənə. "Badamlı"nızdan da verin... Vaxt vardı, içmişdim gəzirdim. "Pəh-pəh" mahısını oxuyardım. "Pəh-pəh, nə gözəl, nə qəşəng, səfalı illər! İnsan uzun zaman belə yaşamaq istər..." Stalinin, Mirqəzəbin kütləvi qırğınlar partiyasının çiçəkləndiyi Bezobraziyə illərində lap ürəkəndən oxuyurdum mən bu "Pəh-pəhi!" Çünki doğrudan da heyvanıydım. Təmizürəkli, hər şeyə inanan başı boş heyvan!.. Hissə qapılında çirmənib cəməatın tualetini təmizləmək istəyirdim. Sonra ayıldım gordüm vualetlərin murdarlığı adamların özlərinin murdarlığındandı!

Mən də içmə bu gecə. Çünki mən də sizin tayınızam. Öz heyvanlığımnan, murdarlığımnan, qatilliyimlənin bərabər, sizin heyvanlığınızı, murdarlığınızı, qatilliyinizi də açıb tökcəmə ortalağa, müqayisə etməyin görək cahillikdə siz ağır gələrsiniz, ya tək mən! Cəmi Muğannalarla birlikdə mən də sozun əsil mənənasında cahiləm ki, cəhəlt mücəssmələrin Elm verməyən həsr etməmişəm ömrümü. Günü bu gün hər nəizin bir qatilliyini açım, əvəzində çox yox, mincə "Dollar" alım, gedim o dal otaqda prokuror Sayılovnan da alver etməyim, kənardan baxın mənə, özünüzü görün!

Bir azacıq düşünün, o Kalaşnikovları niyə veriblər sizə, o güllələrin tökdüyü qan kimin qanıdır? O yaşda düməg saçlı adam, gör nə demisin o Suduşunda: "Məndə xadımdı, Mariya - Məryəm ana da o biri Məryəm ana tək işıqnan hamilə olub, ha-ha-ha!" Tfu sənin ağ saçına, Rəhim kişi! "Xlaqsız" damğası vurmadığınız əmirli qalmayıb. Bir də təfə sizin üzünüzə!

Pavilyonda stullar taraqqa-taraq saldı - çaxnaşma oldu.

Bu dəfə zalın aşağı küncündən, torbaların arasından kiminsə xırıltılı səsi Səmədin hələ də beynində getməyib aramsız "Danış, danış" deyənin səsi qarışdı:

- Cahilliyimiz də aydıncı, qatilliyimiz də! Qəhbəliyimiz də! Başqa cür danışılmalıdı burda! Sən pis danışsan.

Məndə idi. Dik atıldı.

- Danışmıyacaqsan!.. Bunlara ayrı söz lazımdı. Mən deyirəm o sözü? - dedi.

* * *

"Dnevnoy" işıqların cırgısı altında qaynayan tüstü-duman içində qaz "peç"ini yaxınlaşdı, pencəyinin döş cibindən kağızı çıxarıb, aşağıdan - "truba"nın dibindən alova atdı. Diklib, zəlin yuxarisına - çayxana küncünə baxdı.

- Niyə yandırdım?.. Səbəbini sonra biləcəksən, əmi.. Atamı nə vaxt, necə, hansı şəraitdə öldürdüyünü mənə dilimdən eşidəndə... Mənin anamın bətnindəydin onda. Əmma o şəraiti bütün incəliklərinə qədər görürəm. Bu dəqiqə səni, bu neon lampalarını, bu tüstünü necə görürəm, o şəraiti də elə görürəm indi. Deyilib bu bədbəxt Varis... İndiki kimi o vaxt da başın dumanlı olub sənin. Boş yox, dumanlı. Çox şeydənin xəbərin yoxdu, ey adı Safağ Alim olan, sən yetkin vaxtında birdən-birə Ünsüz qalan yazıq. Daha heç nə deyilmir sənə. Ürəyində, beynində, ruhunda necə təbəddülatlar var, hamısını görürəm. Başqasının ürəyini, beynini göstərməkdə məqsədi nədi OdagÜzün? Çox təəssüf ki, təzyiq yoxdu qanunlarında. Yoxsa atamı öldürdüyün dəqiqə orda öldürüldür səni, otuz dörd ilin işgəncisindən xilas olardın. Mənin isə dünyaya gəlməzdim... Atam da, sən də çalışmısınız ki, ana bətnində ikən məhv olmayım mənin. Halbuki, hər ikimiz üçün, həttə anam üçün də xoşbəxtlik olardı dünyaya gəlməyəydin.

Abı deyir bu iki mininci il ərəfəsində bircə nəfər Bağın da Yerdə xalq arasında yaşaması saysız-hesabsız insanın kamilləşməsi, Odərləşməsi, bəddi həyat qazanması deməkdi. Başqa sözlə, nə sənin ölüb işgəncilərdən xilas olmağını istəyir Abı, nə də mənə. Çox iş görürsünüz deyir, bəxtləvərsiniz deyir!

Danışım, görək necə "bəxtləvər"lik!

Əvvəlcə kağız barıdın.

Bu kağızı mən bir dəfə on il bundan əvvəl - yetmiş səkkizinci ilin yayında, sonra Bakıda qayım-qayım oturub, məni veteranlar cəmiyyətində Qılınç Qurbanın arxivindən zorla çıxartdırıb, universitetə qəbula çağırtdığın vaxtlar oxumuşam. Qarlayıb qoymuşam öz yerinə, atamın sovxasının cibinə. Hələ o vaxt sənin qanını içməyi hazırıydım, əmi.

İkinci dəfə kağızı dörd ay bundan qabaq oxudum, "doxsan illik-filan hamısı düşmənin qurğusudu" dediyin gün. Anamın yanına gedirdim o gün babamın xarabasına gedirdim.

Bir adam çıxdı ordan.

Kitel əlində, həyətdə dayandı, mənə baxdı, kiteli kəndirdən asdı, dedi

- Sultan ı mirlinin sovxasıdı bu. Yetmiş səkkizinci ilin yayında Gülnoğlu Molla Gülnün gətirib bu həyətdə sən göstərib, sonra anana verib ki, anan hər il bu vədə arvadları yığsın, sovxanı ortalığa qoyub ağlaşma qursun. Ağlamaq istəməyib anam:

- Sultan ı mirli ölməyib - deyib, kiteli boxçaya büküb sandığa qoyub. ı mma o adam deyib:

- Sandığa basılası sovxalardan deyil bu. Mən də dedi bunu:

- Göz qabağında olmalıdı bu sovx, qadası. Çünki o kişinin ölümünün ısl səbəbini açmaqdan ötrü ışyayı-dəldi, cibində sənə var. İyirmi beş il türmədə, doqquz il də müxtəlif şəhərlərdə, düz otuz dörd il Azərbaycanca uzaqlarda mən həmişə bu sənə barədə fikirləşmişəm, qadası. Çünki uzaqgörən adamdı bu Çaxçux Xalq, bugünkü günü görürdü. Get öz köhnə saz-söz ustaların Çürük Aşıqnan Xızr Abını çağır. Gəl-sinlər vətənlə onlar oxusunlar bu sonədi. Çünki belə lazımdı, qadası. Sənədi oxutdurandan sonra xahiş et, köhnə bir bayatı oxusunlar.

Burda bir atlı getdi,

Atın oynatdı getdi,

Gün kimi şəfəq saçdı,

Ay kimi batdı getdi.

Deyirdi, gülürdü Çaxçux. O vaxtaca görməmişdim onu. ı mma "çaxçux" deyildiyini də bildirdim, təhər-tövrünü də. Qara, uzun ada-mıydı. Qəsdən soruşdum:

- Kimsən, niyə belə danışsən mənə?

Dedi:

- Çaxçux Xalq deyirlər mənə, qadası. İndi "çik-çik deyirlər.

Tapaçaya gülü qoymusanmı heç ömründə? Qoyub üstə basırsan barmağın, "çik" eləyir! Elə ki, yolumu kəsən oldu, onda ayrı cür çıxır səsi. Hələlik "çik-çik" eləmişəm burda. Ho..."

Bayatısını bir də dedi, rədd oldu getdi. Mən qayıtdım, xarabalıqda yenidən "ı mirli mülkü" adlandırılan evdə Abınnan Çürüyü çağırdım. Aparıdım ora - babam ı ıloğlunun xarabasına. Bayatı-zad oxutdurmam, ılbət. Dərhal başa düşmüşdüm ki, atamdı "Ay kimi batıb gedən". Xalq Qudalov bayatım da intiqam niyyətinə oxuyur. Yol kəsir, maşın ızdırır, adam döydürür, "yaxşı-yaxşı məsləhətlər verir". ı mma sən onun adını çəkirsən burda. Bu "Milli birliyə" də "çik-çik" deyir o!

Sən, yoldaş çekist günü bu gün tutdura bilərsən bunların hamısını. Çünki hələ dövlət var Bakıda. Sən də sayılırsan orda. ı mma onu da bilirsən ki, ordakı dövlət burda yoxdu daha.

Budumu "birliy"in ilində isir olmağımızın sobobi? Yox, bilmir-sən, mi. Ün göndərdən gizlidir səbəbi sendən, çünki sadəcə, xəstə-lənmisən, mühitimizin təsirindən ilavə təsir - Ünə dözmür beynin. Özünü anama oxşadıb cığa buran Gülbə'nizin yetirdiyi oğlunu, "a Som-somi" çağırduğumuz ikinci Səməd əmirliyə zəng vurmuşam rayona, başa salmışam işi nə yerdədi. Gülbənov eşidib mənim zəngimi, sən deyib "qorxma, Somini işi qoşmaıq. Sənin ölümün lazımdı bizə, vətənsolam!"

Məşədə pis döyüblər sənə. O dəqiqədən də Bağ bəxtvərliyindən məhrum olmusan!

Arada beynin açılacaq, aydın Ün eşidəcəksən. Onda söz verəcəm sənə.

İç o "Badamlı"nı, qulaq as.

Kağızı çıxartdım kitelin cibindən, verdim Çürük oxudu. Aldım Abıya verdim, Abı da oxudu. Kağız düşdü olindən.

İkisi də yasa batmışdı.

Kağızı götürdüm yerdən, qatladım qoydum bura, öz penceyimin döş cibinə. Dedim:

- Bakiyə ayağım dəymiycək daha. Aspiranturaya da tūpürdüm,

"Voroso" kitabxanamıza da, Tədqiqatçısına da!

Niyə belə dedim?

Veteranlar cəmiyyətinə, Qılınc Qurbanın arxivində atamın dəst-xəttini birinci mən seçirdim Qurban Əminin xəttindən. Abı gülürdü ki, "Ay bala, anayın qarnıdamı görübşən rohmotlik Sultanın dəst-xəttini?.." Bilirdi, ilbət ki, xotti tanıtdıran var. Həmin arxivdə, həmin yetmiş səkkizinci ildə bir vərəq kağız götürdüm, həmin bu kəlmələri yazdım, qoy-dum Çürüknə Abının qabağına, dedim, baxın, atamın xəttinə oxşayırmı?

İkisi də mütəəssir oldu. Dedilər: - Kopyadı! Kopyadı!

Dedim:

- Bəs sözlər niyə fikir vermirsiniz? Atamın Vəsiyyətinin sözlərini yazmışam bura. Necə yəni "məni Varisim öldürdü?!" "Necə yəni Varisimi də Varisi öldürəcək?!" Necə yəni "Baş açmıram, bu nə sirdi?!"

OdAğÜz niyə açmıyıb sirri?

Dillənmədi. Abı "batın oldu". Çürüyü tərs basdı.

Cırdım atdım o kağızı. Vəsiyyətin əslini də, gördün, indicə yandırdım.

Niyə?

Çünki bu yandırılan sənəddə Səməd əmirli öz əmisi Sultan əmirlinin qatilidi. Buna heç kəsin, o cümlədən Sultan əmirlinin oğlu Məhəddəmirlinin də heç bir şükk-şübhəsi yoxdu.

İslim, Gülənov mənə həmişə eləyib günü sabah gələlənmə kəsədirəmli idi, bunnan da bu tərflərdə Yer Bağlan nəsli son qoyulmalı idi.

Bıçağın döstüyü ovcumda, niyə vurmadım? Onu deyim indi... Bu dal otaqdakı qatillər məşğul yoldaşları sənə çəkənin altına salanda, hələ o dənəşməli dənəşmələrdə OdAğÜz o dənəşmə göstərirdi mənə, bu əlaqədarlıq küncə Üm əşidirdim: "Səmini, Şöşünü də özünü aparıb qırmaq istəyirsən o qatilləri. Unutma, Məndə, belə kin-küdurətli qatilliklə sən bədiyyəti itirərsən!.." Yazılıb: "Varisimi də Varisi öldürəcəm". Otur orda, gözəl, Səməd özü gələcək sənənin yanına"... Xəlvət bıçağı ovcuma basanda yenə Üm gəlirdi: "Bıçaqla yox, sözlə öldürəcəksən. Sözlə! Orda - pavilyonunuzda çox ciddi hadisələr baş verəcək. Çalış ehtirasa qapılma. Bizi dinlə! Bizi dinlə! Və bizim dediyimizi elə..."

Bil ki, indi neyləyəcəmsən, heç biri mənim iradəmənin aslı deyil, əmi. Qatili cəzasına çatdırıb məsələni qurtarmaq əvəzinə sənənin atamı nə vaxt, necə, hansı şəraitdə öldürdüyünü danışmaq niyyətin deyilmi.

"Mənəvi qatil" adlandırsan özünü.

Niyə?

Səbəb məlumdu? Xeyr, səbəb bir deyil, həm də məlum deyil.

Mən birinci və əsas səbəbi deməliyəm indi burda.

* * *

Bu üçpara kənddə, rayonda, sənənin öz yoldaşlarından, professor Məhərrəmovun yetirmələrinə və bu "Müə birliyi"nin başçısı deyib ki, Suitan Əmirli şərfətsiz adam olub. Qardaşı Məndə Əmirliyi öldürtdürüb. Qardaşı oğlu Səməd Əmirlinin istəklisini zorlayıb. Səməd Əmirlinin də başına hava gəlib, o hadisədən sonra gedib Əmisinin qabaq-qabağa oturub çaxır içib, sonra yenə havalanıb, xəstə omisini mənəvi, psixoloji sarsıntılara salıb öldürüb. Sənod da var bu barədə. Foto-kopiyası çıxarılıb. Sabah, dekabrın iyirmi üçündə Məndə Əmirlinin illiyində foto-kopiya həmin Çik-Çikin Əli ilə həmin sovxə-kitelin cibində çıxardılıb nümayiş etdiriləcək. Millətin qeyrətini çəkən "Milli birlik" rəisi, Qudalı məhləsinin ağsaqqah Rəhim kişi yenə nitq iradələyəcək. Dövlət nümayəndələrinin, milisin, prokuraturanın iştirakı ilə, Bakıdan xüsusi gətirilən mosul işçiləri şahid kimi dindirəcəklər. Məqsəd nədi? Tutqu?

Xeyr.

"Vərsən mizin məğzi - sonun yazdığın o dissertasiyasayağı tarixi xronika, bilirsən, o tayda da yayılıb. "Birlik" Bakıdan guya "Muğanna"

şücrəsində olan bir nəfər xaricə getmək üçün pasport düzəldib: "Aydın Muğanlı". Aydın gedib ərdəbildi, Zəncanda nə qədr Muğanna var, yığıb hamısını. Sonra Çik-çik təcürəsiyən siyahı yazıb gətirib verib KQB-yə, nəticədə nə olub? Necə qırıqlar ərdəbil, Zəncan vilayətindəki ümidlərimizi?! Sənin üzün duracaqlar ki, "Sənsən Aydın Muğanlı". Və bu hərəkətin ruhi xəstəlikdən başqa bir şey olmadığı son dəfə sübuta yetirilmiş.

Planlı bu. Anti Türklərin qızılına satılmış həmvətənlərimizin planı.

Qırmağına qıracaqlar ərdəbil, Zəncan Muğlanı. Əmma sənin üzün dura bilməyəcək. Çünki o planlı təcürə qədr bu pavilyonda başqa hadisələr baş verəcək.

Bayaq sənin başın qarını düşmənin qucağında olanda yox, mənim saçım çoxdan ağarıb, əmi, görməmiş. Aralı gəzməşəm həmişə sənə. AdıPünhanın mənzilindədi, Demokrat Muğannaların evlərindədi çalışmışam görmüyəsən. Sarsıntılarımla gizlətməmişəm ki, əsəblərini pozan, xəstəliyini şiddətləndirən danışqlara qapılırmısan, "Vərsən mizin bəşəri həqiqətini şərh eləyib, məhz Alim kimi qalib gələsən İlan. Əmma İlan üstlədi. Sən Hələbdə olanda orda başqa birisi - çox təcürəli kəşfiyyatçı da eşlənməmiş, on ikinci əsrə Bağdadda çap olunan "İxvan os-Səfa almanaxlarının məzmununu dəyişdirib, on ikinci əsrin əlyazmaları şəklində çap etdirmiş. Yəni sənin zəhmətin həddər gedirdi. OdAğÜzdən deyirdilər: "Sənin bu işin nəticə verməyəcək". Sən ehtirasa qapılıb, Ünün əksinə çalışırdın, mən Leninqradı ağlayırdım. Bax onda dən düşdü saçma. Sənin Ün əksinə getməyin, əsəb pozğunluğun və belə tez qocalmağın isə otuz dörd il bundan əvvəl olub. Rayondan qovulduğun gündən, "Birliyin" şərqşünas inkarçıları çoxaldıqca, Nizami, Nəsimi həqiqətəri, milli tarix tapdandıqca sənin xəstəliyini şiddətləndirib. Kainat sakinləri səni Yer mühitində Yer informasiyalarından təcrid eləyib, Məhərrəm Abbasoviçin mənzil şəraitində ev dustağı kimi saxlayıblar ki, dissertasiyanı populyar dəbiyyat şəklində salıb Elmin qavranmasını asanlaşdırasan, eyni zamanda özünə də yenidən dərk edəsən hər şeyi. Bu il - səksən səkkizinci ilin axırında yenidən Yer mühitində İlan informasiyaları məngənəsində sıxılandan sonra yenidən dumana düşmüşsən. Alımsən. Əmma SafAğ Alimi demək olmaz daha sən. Heyrətlənmə! Sakitcə dinlə. Qıyma-qıyma danışacam hər şeyi. Başa düşəcəksən ki, nə qədr böyük Alim olsan da, SafAğ Alimi deyilsən! Evimiz onda yıxılıb ki, o daş əzəli, qəzəbli, saf, sadə, Səməd də öləb, Dəli -Odə l Səməd, - SimOd da!

İşündən xübbərsiz "sion" zəhəri, Ev rEy Od rindən xübbərsiz "Yevrey" "obşinası", Oddan xübbərsiz "Tat", GurOddan xübbərsiz "Kürd" "Birliyi" yaratmaq yolu ilə millətin bir qismini o biri qisminə qarşı qoyan KPSS-in üzvlüyündən niyə çıxmırsan, İmi?! Qorbaçovun ikiüzlülüyünü niyə bağışlayırsan?!

Evimiz onda yıxılıb ki, bu otuz dörd ildə rayonları gəz-gəz köhnə partiya məktəbi müdavimlərinin köməyi ilə cəmaata ədalət verən... çörək yox, ədalət verən maksimalist Dəli Səməd qorxudan xali Saf Ağ İnsanların - gizlin Muğannaların Elm mühitində çox az qalıb, qorxudan xali Bağ ikən "KPSS"-in siyasət dumanı içində beyni dumanlı siyasətçiyə çevrilib. Axı, Saf Ağ sevmir siyasəti, ay İmi! Məkr sevmir! İlanın özünü, Erməni katalikoslarına Əlin çatdır, bu qara dəri kresloda oturan torbanı "alibəzərt İlan" adlandırırısan "Kapital" adlandırırısan, həmişə "kişi" demək ümidindəsən. Məndə dəqiq məlumat var. Bu dövlətin Ərazisində on yeddi milyard var bu saat. Mərkəzi bank pulu döviyyəyi buraxandan sonra təzə yüzliklər, Əlililər dördcə ayda yox olur, Əvəzində yenə köhnə yüzliklər, Əlililər çıxır ortalığa. "KPSS"-in həttə ideyalı-məsləhətli sayılan liderləri də "Ulduzlar müharibəsi"ni uduzduqlarını başa düşüb, dövlət kapitalını mənimləməkdən başqa işləri olmuyan Çax-çuxlara, Xəlvətlərə çevriliblər. Çax-çuxlar, Xəlvətlər isə gündən-günə çoxalan, Atomdan, Kimyadan da qorxunc zəhər bəşəriyyəti törədir. Sestranın xəstəxanasından narkotikəni Ermənilərə, oradan da xaricə axıdıb xəlvəti gəlirlər "Rus məhləsi" yaranıb, Xəlvətlər səcdə eləyir! Yəni kim? Yəni "Alibəzərt İlan" yox, ilancığa! Belələri nə qədər olar indi respublikada, bilirsən? Sənin Lerikdən Qazağa qədər məsləkdaşlarıyın da bircə "ideali" var, o da rüşvətdi - qızıl-brilyantdı, ay bədbəxt İmim! Atamın "çesuyçalılar" dediyindəndi indi dostlarıyın hamısı!

Diqqət yetir, cənab kapital necə sakit qulaq asır! Sənin açmadığın sirləri açaram, niyə susur? Çünki cəzasız cinayətkarlar ölkəsinin kadrlarından, KPSS-in çürüməyindən danışa-danışa, Əslində bu cəzasız Kapitala bəraət verirəm mən. Dünyamızda Ən çox kapitalisti olan Kapital ölkəsi SSRİ-di indi. Kamil insan nəyinə gərəkdi bu çürümüşün?!

İşini görüb qurtarıb bu ilancığaz: "Vərəsə" adında dənizdən qidalanan Səməd İmirli qanı zəhərə dönüb!

Bayaq məni çağırırdın. "Yaxın gəl, yaxın gəl" deyirdin. Getmədim. Çünki sən məni xilas etməmişsən, İmi.

"Varisi Varisi öldürəcəkdir". Belə yazılıb, belə də olacaq.

Yuxarı baxma! Mən sözümü qurtarana qəddər heç nə eşitmiyəcəksən
OdAğÜzdən.

Başlayıram danışmağa...

Şüşəli sükuta batmışdı. Heç kəs tərpinmirdi, heç kəs dillənmirdi. Cərgə-cərgə
"neon" lampalarının, bulud kimi lay-lay tüstülərin altında, tən torbalarının
qollarında, damaqlarında "marlbora"lar qızarırdı.

Məddə çayxana küncünə cumub, Çürük Abının qaraltılarının arxasından
Çürüyün divara söykəli cürəsini götürüb, ordan - yuxarı başdan zala baxdı.

- Çalacam, oxuyacam və danışacam... Dediym kimi, tən olunduğu
kimi, "qıyma-qıyma"... Murdarlığınızı sübut eliyəcəm! Etiraz varmı?

"Marlbora"lar qızarırdı. Tüstü laylarının aralarına tüstülər millənirdi. Nə baş
verdiyini heç kəs, o cümlədən həttə həl Səməddən, Abı ilə Çürükdən başa
düşmürdü.

* * *

Məddə cürni köklədi. Kresloda, bir əlində "Badamlı" ilə dolu "xrustal"
qəndir, o biri əlində siqaret, quruyub qalmış əmisinin başının üstündən Çürük
Abıya və sərxoşluqdan mürğülüyün Şöşünün tərən islanıb göyümtül çalan
seyrək saçlarına baxıb köksünü ötürdü.

- Zilini zil elədim... bəmini bəmə elədim... zil qara saçlı Məddə
mirlinin düməğ saçlı Məddə mirlinin saz-söz ustası Çürük aşığın min
doqquz yüz onuncu ildə, Səttar xanla Bağır xanın zülmə qarşı üsyanının
süqutundan bir il əvvəl rəhbərliyi bu qaraca cürni "Zarınçı"¹ üst
köklədim.

Çalaq, oxuyaq, görək sağ-zarınçılar niyə və necə zarıyırlar. Cürni inildədi.
Gər, cod, güclü səssizlik cürdən bəzən inildədi:

Təhriflər içində içim yanmaqdan

Özü SafAğ, bəxti qaraya döndüm.

Ağrıları ürəyimə salmaqdan

İçimdə qövr edən yaraya döndüm.

Səməddə başını qaldırıb, altından dik, Varis - Tədqiqatçıya baxdı, sal ağsümük
yanaqlarına iri damlalar süzülürdü.

¹ "Zarınçı", əslində, "bayat"(ı) növü, BağOdudur, el arasında deyildiyi kimi, "daşı da ağladır".

Məndə gözəlri yumulu oxuyurdu:

Aşkar olammadım, bətnimdə qaldım,
Bətnimdə qocaldım, bətnimdə öldüm,
O gündən də "vəhy" – EvEydən Ün aldım,
"Mən yoxam" qışqıran haraya döndüm!

Məndə gözəlri açıb, əmisinin göz yaşlarını görüb qəhərləndi:

- Dəli Səməd də ağlıarmış!..

Mənim şerim deyil bu oxuduğum. "Yoxa çıxan" mən deyiləm, başqa bir bədbəxtə - Gizlin şair Muğannadı. Ə bədiyini bil-bil ağlayır! Niyə, əmi?

Qulaq as!

Ə mirli mülkündən kənarda, sənin tən-tən istəkin olanda öldürülmüş o mələk Torksindən yadigar oğlundan başqa hələ bilən yoxdu ki, toylarda nə veribərsən, son qəpiyin qədr qızıla, brilyanta çevirib o mülkün bir də yalnız OdAğÜzə məlum yerində saxlayıram ki, sənin ölümündən sonra oğlun Səminin olsun. Səndən ayrılmıyacam, OdAğÜzə sənnin bir yerdə gedəcəm. Ə mma mən də ağlayıram!

İçə yanan, bətnində qocalan, bətnində ölən tək o Gizlindimi, Ə bədimiz Ulu Bağ Əli Səimə BağSar AğEy - "Musa ağa" ilə Şeyx Məhəmmədə mir, Şeyx Əli ilə, Ə İskərdimi, Ağ Ə mirə Boz Ə mirdimi?! Məndə Ə mirlidimi, Sultan Ə mirlidimi, Xızr Abıdımı, Çürük Aşıqdımı?! "Pyamska şair" damğah Şövkət Tahir - Şöşüdüümü?!. Saysız-hesabsız, biri-birindən bədbəxt "Muğ"lar, "Muğanna"lar da bətnə qocalıb, bətnə ölürlərsən, axırı Ə bədiyyətlə olan bu "ölüm" - ölümsüzlük niyə ağladır bizi?!

Bu sualın cavabında dənstan başlayıram. Elə bir dənstan ki, bu tütülü-dumanlı, "Badamlı"lı, "Marlbora"lı dünyamızın dumanını dağıdacaq, bir nəfərdən - Xəlvətdən başqa hamını Dəli eləyəcək.

Sən hələ tanımırsan mənə, əmi. Ağlım, şüurum, dərəkəmə açıqlı töküləcəklə ovcuyun için, o əlindəki zəhər kimi yox, o termosdakı "dirilik suyu" kimi yox, sözün həqiqi mənasında dirilik suyu kimi, İskəndər Ruminin tapa bilmədiyi "su" - Elm kimi içəcəksən mənim ağlımı, şüurumu, dərəkəməmi... Nəinki sən, yetmiş səkkizinci ilin yayında dəhşətli sənədi oxuduğum gündən bu vaxta qədr hər gün sazıma, sözüm-özüm qulaq asan anam Gülgəz də tanımır mənə... Sağ divarında xalça ilə üç sazdan, döşmədə bir zilidən, üç dost yorğan-döşəkdən və kitab

türkcülərindən savayı heç bir avadanlığı olmayan mülkümüzdə mənə oturub-duran sakinləri Çürüklü Xızr Abı da tanımırılar mənə.

Dəstanın adı "Sultan və Səməd"di.

Dinlə, əmi!

Adını daşdığım əmim Məddəli mirli də iştirak eliyəcək bu dəstanda, atam Sultan əmirli ilə birlikdə bədbəxt, Zəbkeş arvadı Gülgöz də, Gülgözün Məddə adında çağası da. Sənin məlik Torksininlə özün kimi cəngavər oğlunu qatmıram bura. Oğlun Səminin "dostan"ı ayırdı. "Gizlin şair" danışacaq Səminin qəmə dəstanını. Cavanlığınızda səni vurğun Gülbəniz Çax-çux qızı bu ağbirçək vaxtında səni bərabər sənin oğluna da vurğundu. Onu unutmaq olmaz.

Nə oldu? Niyə dıksındın, əmi? İnsan insana vurular, heyvana yox! Gülgözün istəklili rəfiqəsi - bacılığı Gülbəniz də insan deyilmi? Niyə gizlədim?! "Sultan və Səməd" dəstanında lap iynənin ucu qəddər də gizlin şey qalmamalıdı! Tam mənə nədə açıq, çıpaq hıçqıqət zərblərlə öldürəcəm səni! Bəs necə?!

Başlayıram.

Burda, Yerdə mən səndən ayrılmışam, əmi. Yetmiş səkkizinci ilin yayında o dənəşməli səndə oxuduğum gün yox, İskəndər Rumi adlanan vəhşinin basqınları zamanı, BağOdEy, Bağday ikən "Maday", "Midiya" adlandırılan vətənimiz parçalananda ayrılmışam mən səndən... Bir şey başa düşdüm mü bu dediyimdən?.. Sən necə, ey millətindən xəbərsiz "Milli Birlik", bir şey başa düşdün mü? Səndən də o vəhşinin basqınları zamanı, Bağdayımız parçalananda ayrılmışam. Nə deyirəm bu sözlərlə, ey "Birlik?" Bəlkə Odəl - hıçqıqətli-filan deyiləm, doğrudan da Dəli Məddəmi? Əlbəttə, belə çıxır. Əmma bir hıçqıqət də var ki, bu Dəlinin bu qatil əmini bütün varlığı ilə sevməni ürəyi var! Və çox qəribədir ki, bu ürək, bu torpağın sakinləri olan insanabənzər torbalar yığımı "Birlik" üzvlərini də sevir!

Gah təhrif "Qrek"lə qucaqlaşırısan, gah təhrif "rəb"lə, gah təhrif Farsla, gah təhrif "Rus"la! Mən - özünə qılınç çəkirsən! Əmma yenə sevirəm səni, ey "Birlik"! Niyə? Biləcəksən...

"Marlbora"lar qızandı, tüstü laylarının aralarına üfürülən tüstülər milləti nirdi. Səməddən başqa, çayxana kücündə indi Çürüklü Abı da, Qəlyanlı qocalar da, Şöşü ilə "Pyanıska şairlər" də ağlayırdılar. Xəlvətin kreslosunun arxasında, Sudüşməli ruslar da, Dam direktor da, Nuru müəllim - Çoban Nuru ilə şagirdləri də, qaz "peç"indən sağda, qapının ağzında, divar dibində Qonaqlılar, Tahirilər, Qurbanlılar da köyürmüş,

dolmuşdular. Hətta, qaz peçinin dalında papağı bozaran Əllozoğlu - Göbəlk Məmiş də pişik asqırtısı kimi "pi, pi" eləyən-eləyən ağlayırdı.

Cürə inildədi. Məddəd cürədən betər inildədi:

- Kimsən sən, ey "Birlik?!" Odun niyə "dəri" dedin?! BağOdun niyə "Moğdur", "madər", "pədr" dedin?! Birinci Aleksandrın zamanından indiyə qədər minbir yerə sürül-sürülən həyat gəlib Ağdaş rayonunda məskunlaşanlarımız həttə "Padar" - dağdan deyirlər. Bağ-Odun bəndələri ikən özlərini də "Padar" - dağdan sayırlar. Bəli, Ağlıqlarını - SafAğlıqlılarını bil-bil, dünya nemətindəndən savayı hər şeyi tükürən "Padar!.." Odun rini öldürüb, kimlə birləşdin, ey "Padar" "Birlik?!" Bağlarını çarmıxa çək-çək, Evünə "fani" dey-dey özün də fani olursanmı, yoxa çıxırsanmı, ey "Birlik?!"

BağOdun hara, "Padar" hara, ey Təhrif?!

Üçüncü beyti dinlə:

Bu yoxluqda varlıq Ündür, ey Təhrif,

Ünlü gələnin Odunındır, ey Təhrif,

Yan bu Oda, yox ol qurtar, ey Təhrif,

Bəlkə onda "haray"ın rəyi döndü!

ƏrEy, bilirsiniz, GurOdumuz - vilayətimizdir, Uca İşıqdır, Fatehlərin təhrif dillərində "Rey", "Ray"a döndürildiyi zamandan bu günə qədər "haray" təpir, qışqırır: "Evə rEy Odun riyəm mən!" Odun ikən "Kilə" - "kür", "kor"a, "kar"a döndürüləriimiz nə "haray"ı eşidir, nə də Evə rEyi görür, odur ki, "sən mənənsən" deyən "Din"lə qucaqlaşır, "mənin sənənin böyük qardaşınam" deyən "Rus"u bağrına basır. Bu qucaqlaşmanı görən BağMən isə "məğmun" - "mağmun" Gizlin şair olub görün necə inləyir.

"Dü beyti" üstə.¹

Rusla Farsın arasında

Parça-parça vətənim var.

Kimə deyim, necə deyim

İçəridən satanım var?!

"İçəridən satanım" kimdir, cənab "Padar?!" kimə satırsan vətəni?!

¹ "Beyt" - BağOdun, Ərəbcə "ev", "məkkə" mənasında; burada həmişənin "yarpağı" mənasındadır.

Aşağı başdakı qara kresloda yapıxmış t torbasından, şiviyot kitelin boş qolu altundan yuxarıya m ağacı kimi ağ qol, ağ l qalxdı.

- Bura bax ey! N çrnnıyrsn?! S özünüzdən danışmalısən!

Mədd, başını yana yib şerin dıvamını gözlüyən misin gözucu baxıb, üzünü xlvətdə çevirdi.

N ölən kimi ölürəm,
N qalan kimi qalırım,
Üzüləndə Saz çalırım,
Belə həyə çatanım var.
SimÜndən Ün alan Sazım,
Ünə sadıq qalan Sazım,
A laylay de, laylay,
Sazım, Millət adlı çatanım var!

"m ağacı" yenidən ağardı:

- Harda qaldı "Sultan və Səməd" dənstanı?!

Mədd toxtaqlı idi:

- Mə

"Divanı" oxuyuram, qanmalısən ki, həl təzə başlanırsən dənstanım. Diqqətli ol, - dedi.

Sonra gözlənilməz sözlər dedi:

- Bir-iki il var ki, təzə söz eşitmisiniz: "Diskoteka". Al-yaşıl işıqlar içində cavan-cavan oğlanlar, qızlar, dolan, boşalan bakallar, çıpaq bədənərdə gələnlər. Kim gətirib bunu xaricdən? Nə üçün gətirib, ey "Birlik?" Bu sözləri yadda saxlayın. Keçirmə dənstana:

"Çax-çux Xalığın daxmasının qabağında palıd kötüyünün üstündə daş-tərtizi görünür-görünməz, bütün kənd ora axışırdı və bu vaxt əmirli nəslinin əzizlərköyün yetirməsi Səməddən, misisi Sultanın, yəni rayon partiya komitəsinin birinci katibi Sultan əmirlinin dövlət "payokun"dan hər cür nemət dadıb özünü kişmiş acı saymadığına baxmayaraq, dərhal o yığnağa tətirsirdi ki, yığnağın içində qarışıqlıqda Çax-çuxun qızı Gülbəniz göz vursun, Gülbənizdən öz bacılığı Gülgəz göz vursun, sonra daxmanın xlvət bir küncündə çömləlib, önlüyünün tətini açıb, "atasından çırpışdırdığı" kişmiş Səməddən Gülgəzin qabağına tutsun ki, Səməddən Gülgəzin onun - Gülbənizin tətindəki kişmiş yey-yey, doyunca bir-birinin üzünə tamaşa eləsinlər"

Yəni əmirli yeniyetməsi həmm gələcək bibisi sevişirdi, həmm də gələcək dostu Məsimin gələcək arvadı idi!

Səməddin nəfəsi qaraldı.

- Məddə!.. Sən neynirsən?

Məddə, cürünün kökünü dəyiş-dəyiş, iri, soyuq gözlərlə əmisin baxdı. Dodaqları sırdı.

- Bilirsənmi kimə himayədarlıq eləmişən bu otuz dörd ildə? Qatil yetirmişən, ey qatil! Min dəfə deyəcəm: "təsirdi ki, Gülbəniz göz vursun!" Sənin sabiq instruktor yoldaşın, indiki sədaqətli çekist yoldaşın, raykom katibi Məsim Qonaqlı Çax-çuxun qızı Gülbənizin göbəkkəsmə nişanlısı deyildimi? Niyə göz vururdun o pak, o gül bənizli Gülbənizə?!

Hiss eləməirdinmi, qəşngəc başa düşmürdünmü ki, sənənin ötrü öldü o bədbəxt?! Gülgəzi bacılıq tutmuşdu ki, sənə yaxın olsun, Gülgəzi sən "bir-birinizin üzünüzə tamaşa eliyəndə o da sənə tamaşa eləsin!" Başa düşmürdünmü ki, Məsimin ürək gedəndə ürəyi sənənin yanında qalacaq, Məsimi qucaqlayanda sənəni qucaqlayacaq?! Göz vura-vura xəstələndirdiyin o bədbəxt zənnən də dərəcə demisən, "Vərəsə" vermişən ki, bətni dəyişsin, saflaşsın, cismani ehtirası Safağ İnsan məhəbbətini dönsün.

Gözəl niyyətdi! İləttə, uca məqsəddi! İmma... Gözlə niyyətin, uca məqsədin də düşüncəsizlikdən deyilmi?! İməli də bətni kimi qəhbə zənnən necə saflaş bilər, imi?!

Zalda taraqqa-taraq düşdü.

Bütün Qudalılar, Güllənillər ayağa qalxıb hiddətli çaxnaşırdılar.

- Bu nə dəstandı?

- Kim ixtiyar verib sənə cəmaəti təhqir eləyəsən?

- Alınə güllə istəyirsən?!

Qudalılarla Güllənillərin ardınca Qonaqlılar, Tahirilər, Qurbanlılar da ayağa qalxdılar. Zəlin o başında, qara dəri kreslodə Xəlvet, zəlin bu başında, qara dəri kreslodə Səməd nə halda idilər, indi Məddə özü də demək olar ki, o halda idi: nəfəsini çiyindəndən alırdı.

- "Qəhbə" dedim, pis dedim. "Təbrif insan" deyərdim vevvillər, yəni Elmi terminlə danışardım, etika, pərəz gözləyirdim. Siz də razı qalardınız, ustadlarınızın da... Təkrar eləyirəm, yoxdu daha o Odəl - həqiqətli Məddə. Yoxdu!.. Sazla, sözlə deyək fikrimizi, bəlkə müvəqqəti də olsa dirildək Odəlini.

Cürə inildədi.

- Gizlin şairin bayaqkı sözlərini bir də eşidin. "Zərinci" üstə:

Təhriflər içində içim yanmaqdan Özü Safağ, bəxti qaraya döndüm. Ağrılan ürəyim salmaqdan içimdə qövrədən yaraya döndüm.

Aşkar olammadım, bəlimdə qaldım,
Bəlimdə qocaldım, bənimdə öldüm,
O gündən də "vəhy" - EvEydən Ün aldım,
"Mən yoxam" qışqıran haraya döndüm.

Bu yoxluqda varlıq Ündür, ey Təhrif,
Ünlü gələnin Od sənindir, ey Təhrif,
Yan bu Oda, yox ol qurtar, ey Təhrif,
Bəlkə onda "haray" rəy döndü!

Lap azacıq şərh dinləyin.

- OdÜnsüz "Din" in "Vəhy" döndürdiyi EvEy təhrif dildə "Allah" ı-mızın -
İlağımız EySarı Uca Evidi. OdAğÜzdən Ün göndərənərimiz EvEyin adından,
EySarıımızın adından göndərilir. Kiminin bətni bir başa Ünlü dəyişir, saflaşır,
bəddilə dünyasına - Kainata layiq olur. Bətnin - daxilən, irsən qəhbə insan isə,
məmində də qəhbə olduğuna görə, nə qədr məlumat alsa da, iztirab içində
boğulub, yalnız fikrin nisbi saflaşib, cismində - bəddəndə titrəşən, ehtiraslı
hüceyrələrin əsirliyində, ehtiras əsirliyində qalır. "Ruh" dan - rAğdan - SafAğ
İşıqdan məhrum olur və bildiyiniz kimi, Od rBağdan yox, "torpaq" dan, yəni
təhrif sözünə - təhrif şüurdan yarandığına görə "torpaq" a gedir...

Hoppanışmayın daha!

Oturun! Heç kəsin yumruqlaşmıyacam. Kalaşnikovlar da susmalıdır! Mən
qorxmuram ölümümdən. Siz - qorxanlar ehtiras xəstələrisiniz.

Susun!

Nə Məsim Qonaqlının düşməniyəm mən, nə Səməd əmirinin, nə də sizin.
Eyni zamanda Məsim Qonaqlının da düşməniyəm, Səməd əmirinin də, bütün
Qudaların, Güllülilərin də. Yumruqla yox, Kalaşnikovla yox, həqiqətli
öldürəcəm sizi. Bu pavilyondan heç kəs səlamət çıxmıyacaq. Ata vəzi mənim,
himayədarım, Alimim, Tədqiqatçım, fəxrimlə birgə hamınızı öldürəcəm!..
Müharib illərindən bu vaxta qədər üçpara kəndin xidmətində olan, müqəddəs
saydığınız, istəklilişlə bətiniz Sestrayla Əri Dam direktor da daxil olmaqla,
bütün Rus məhləsinin, bütün Qonaqların, Təhrililərin, Qurbanlıların paxırını
açıb tökcəm.

Adam öldürməyi, qırğın salmağa yığmamısanmı sən bizi bura, Xəlvət?!
Arzunu yerinə yetirəcəm. "Qıyma-qıyma" öldürəcəm hamını! Lap axırda növbə
sənə çatacaq. Səlamət qalmaq istəyirsənsə, dur çıx get.

Hamıya deyirəm: getmək istəyən varsa, getsin...

Heç kəs tərpənmədi. Heç kəs dillənmədi.

Məddəd tərli, soyuq ıllıq rini yaylıqla silib, stəkana "Badamlı" töküb başına çəkdi. Sonra "xrustal" qədəhi ımsinin tərli ıllıq n alıb içdi. Tıllısmıdın, cürnün kökünü dıyış-dıyış, çayxana küncünü zaldan ayıran "pomost"un - taxta sıhnıciyin qırağına doğru yeridi:

- Mən də daxil olmaqla, hamımızı soyuq tər basıb. Nəfəsimiz çatmır.

Burulğana düşəndə, sarsımtıdan, stresdən boğulanda belə olur adam...

Dəstanı davam etdirirəm:

"O üç nəfər- iki qız və bir oğlan bu fikirdə idi ki, Çax-çux Xalqın kişmişli təkə onların ağzını şirin eləmişdi. Çünki Gülbəniz Səmədi sevirdi, Səməd Gülgəzi sevirdi, Gülgəz isə hər ikisini sevirdi, buna görə də hər üçünün könlü şaddı, ağızları da şirin.

Səmədin gur qara, deyilən gör, mərhum anası Suranın saçlarına oxşayan, dalğah saçları Gülbənizin tətəyinə doğru sallananda, o biri tərəfdən Gülgəzin qara cığaları sallanırdı. Bu vaxt Gülbəniz qısqıncılığını gülüşlə, zarafatla gizlədirdi:

- Ey, ey, saçlarınız görüşdü! - deyib bir ıllı Gülgəzin, o biri ıllı Səmədin başını dala itələyirdi.

Gülgəzin ıllı bir yandan Gülbənizin önlüyünün tətəyinə uzananda, Səmədin ıllı da o biri yandan uzanırdı. Bu vaxt Gülbəniz yenə hər şeyi zarafatla gizlədirdi:

- Ey, ey, ıllıriniz görüşdü! - deyib bir ıllı Gülgəzin, o biri ıllı Səmədin ıllını dala itələyirdi. Sonra saçların, ıllırin görüşü təkrar olunub, "dizlərin görüşü", "ayaqların görüşü" də bunun üstə gəlib, hər üçünün arasında sehrli uşaq oyununa çevrilirdi və kişmiş qurtarana qədər bu oyun davam edirdi".

Nədi bu?! Nə oynudu bu?!

On yeddi yaş ı mirli nıslinin ız-ırköyün balası Səmədimin. On yeddi yaş Qudahlılar nıslinin ız-ırköyün balası Gülbənizin, Məmiş ıllızoğlunun - Göbəlik Məmişin zərifcə, balaca "Qaraçı qızı" - cığalı Gülgəz hələ lap körpəcə qıza oxşayırdı. Və bu kişmiş oyununu o qədər də anlamırdı.

Görün, xəlvətə çəkilib kişmiş yey-yey necə şirin-şirin oynayırdı! Görün nə qışngılər, nə gözəldilər! Necə saf mələkdilər! Çax-çuxum da, Çax-çuxumdan kişmiş almaqdan ötrü növbəyə duran Qonaqlıların da, hamılıqla göz yumurlar, özlərini görməzliyə vururlar ki, mələk balalarının kişmiş yey-yey, ıll-ıll, saç-saç, diz-diz verib oynayırlar!

Niyə dilənmirsiniz, ay qadınlar?! Niyə hücum çəkmirsiniz, niyə öldürmürsünüz mənə?! Qudalı məhləsinə o qəddər alverçi Rus qızı hardan, necə, nə üçün dolub, cənab Kapital?! Çax-çux - Çik-çikinizin bir ayağı xaricdədi. Kişmiş daşımır daha! "İmportni tovar"dan-zaddan da əl çəkib. Kaset daşıyır: "Avropa mədəniyyəti!" kino kasetxanaları açıb Bakının küçə "perexod"larının künc-bucağında! Öpüş! Mini yubka! Anaşa! Nədən ötrüdü bu, cənab Kapital?! Yalnız Dollar yığmaq üçün? Yoxsa, bu bədbəxt, nadan xalqı tamam qəhbəlləşdirmək üçün?! Cavab ver: o miniyubka oyunu oynayan cavanlar güllə qabağına, vətənin qorumağa gedərlərmə?! Budur bax Çax-çux - Çik-çik - casus oyunu! Özü üçün çax-çux eləyir, millət üçün çik-çik!

Kişmişlə başlayan o qəşəng oyun hara gəlirdi çıxdı?!

Oturun, köpəyüşə! Yumruq davaları qurtarıb. Sözə qulaq asın.

"Əlinin görüşün", "Dizlərin görüşün", "Ayaqların görüşün", "Saçların görüşün" göz yumanları çoxdan tanıyırlar fəthlər! Astaca-astaca, "diskoteka"dan-zaddan başladılar, cavanlarınızın beyninin əl uzadıblar! İndi, odur Laçının meşələrin yoluvar!

Soruşa bilərsiniz, neyniyək indi, qəfəsəmi salaq balalarımızı?! Oğlanlı-qızlı, saqqala, çadrayamı bürüyək, Xomeyni kimi? İnsan neyləməlidə, hara cəhənnəmə olmalıdı ki, göz gözə baxmasın, əl əl, diz dizə, ayaq ayağa toxunmasın?! Mümkündümü?

Deyə bilərsiniz mümkün deyil, "diskoteka"da olmalıdı, o birisi də. Oxumuşlarınızın cavabı daha güclüdü: "Fizioloji ehtiyacın qarşısını almaq olmaz!"

Bəs bu nə söhbətdi mənə başlamışam? Əmirliyərin, Qudahlıların, Ələzoğlunun əziz-ərköyün balalarını, sizi, mimi, anamı, özümü niyə təhqir edirəm?!

Cavabım sadədir.

Qalxın birinciyniz başa salın mənə görüm insan insana niyə əl verir?..

Sükut oldu. Sonra orda-burda pısqıladaşdılar:

- Bay! Bu nə deyir, o?!

- Necə yəni "niyə əl verir?!" Məndə təzənəni simlərdə çəkdi:

- Salam, privet, zdrastvuy! Bu, deyək aydındı. Bəs, qızın, gəlinin əlini öpmək nədi, ey Rus? Qəhbəliyə pillə deyilmi qadının əlini əl almaq?! İsticə, ilıqca, yumşaqca əl! Sonra?! Sən babayın əlini öpərdin, gözüyün üstünə qoyardın, ay Qonaqlı, Tahirli, Qurbanlı. İndi niyə belə dadanmısınız bu Nadyalı, Katyalı Şüşəliyə? İncə bilək, zərif əl öpmək

n böyük qəbahət imiş! Qəbahət deyilsən bəs niyə gizlədiyiniz arvad uşaqlarınızdan?! Həmişə, hər yerdə, hər saat, hər dəqiqə gizlətdiyiniz nədi bu? Zibil dönmənin ürəkliyin deyilmi?!

Hardandı sizdə bu?! Nə vaxtdandı bu dərəcədə aydın ikiüzlülük?! Qədim şeydi? Xeyr! İndi ayrı cür deyirəm: o vaxtdandı ki, "Assuriya" - "Suriya" adlandırılan, qanla qidalanan təhriflər ölkəsinin ÜnEv ikən "Ninevi"yə"yə çevrilmiş paytaxtından Bağday ərəzisinə vəhşilər doluşub sizi Elminizdən, Oddan - həqiqətdən ayırıb özünün şüurdan ayrılmış ehtiras vərdişlərinə alışdırdılar, məhz o vaxt ayrıldım mən siz "insan"ırdən. Əbdi Ünə, Saf Ağ İnsan, Bağ, Odu adından danışaram! Dərək eləyirsinizmi ayrılıq bədbəxtliyinizi?! Məndən yox, BağÜndən - "beyin"dən ayrılımsınız, ey BağÜnsüz bədbəxtlər! Odur ki, heç kəsin tanımadığı Eyə - "Yer" Bağ haray təpir:

"Yan bu Oda, yox ol qurtar, ey Təhrif, Bəlkə onda "haray" ələyə döndü!"

"Haray"sınız hamınız, ey Təhriflər. Öz haqqınızda həqiqəti bil-bil, duya-duya, düz yaşamadığınızı məlli-başlı dərək edib bətinizdə haray təpirsiniz; zənn budunun tərpənişindəncə titrəşir xəstəndirilmiş hüceyrələriniz, haray təpirlər ki, "neyniyə, nə təhər olaq ki, belə abırsızlıqla fırlanıb zənnin dalına baxmıyaq?!" Bizə niyə bu qəddər ləyaqətsizik?! Yaxşıca dərək ed-ed ki, belə olmaz, niyə ailələrə soxuluruq, insanın məhəbbət adlanan uca hissini tapdalaya-tapdalaya, evimizə murdar heyvan təki qayıdırıq?! Müqəddəs Odu - Həqiqət işığı irsiyyəti beləcə dərək ed-ed, hələ ana bətnində balalarımızın qanını it qanına çeviririk.

Tərpənişməyin! Çaxnaşmayın! İş-işdən keçib, ay bədbəxtlər!

Fateh gəlir, sənikiləri murdarlayır! Sən də üstlik murdarlayırsan!

Neyləsin indi, hara cəhənnəm olsun Bağından, Elmindən, şüurundan ayrılan bədbəxt?!

İndiki halda, hələlik "ürək" adlı cəhənnəminizə vasil olmalısınız! Çiyinləri Kalaşnikovlu, cibləri Dollarlı, illəri illərdə, dizləri dizlərdə olan bədbəxtlərinizin ehtiraslarını boğmalısınız!

Bəli, şüurlu hasar çəkməlidir fatehliyə, qəhbəliyə! Çax-çux Xalqın fateh skəri olduğunu vaxtında dərək eləyib, qabağına hasar çəkməlisiniz! Bayaq çinarın gövdəsinə döyəcədiyim cənab Kapital da fateh əsgəridir! Bəli! Yəni heç ağlınıza gəlmirmidi düşmənin niyə bu qəddər səxavətli olub,

sizi niyə belə varlandırı, cismani mədəniyyətlərinə, əxlaqi səxavətlərinə görə Şimalın o qarlı-çovğunlu Maqadan şəhərinə sürülən "məlakələr" niyə sizin qucağınıza atır?!

Mən məcburam təhqiramiz danışım. Əmma, əslində, ağır təhqirlər yox, özümüz özümüzə sakitcə deməliyik: saçım Gülgəzin saçına toxunanda başa düşdüm ki, Gülgəzi sevirəm, Gülbənizi yox. Buna görə də Çax-çuxun qızına göz vurmamalıyam, Məsimin nişanlısının tənəyindən kişmiş yeməməliyəm... Əlimin, ayağımın, dodağımın, dizimin və sairəmin mənə dedi-yə sözünü qanmıramsa, eşşəkli mənim fərqim nədir?!

Diksinmə, əmi!

Atam sənin söz öyrətməli imiş. Sən saz - əsağüz sehrindən uzaq olmusan, dərək etməmişən ki, insan Eşqdən yaranır! Mərdarlıq olan yerdə Eşq ölür, deməli insan da yaşaya-yasaya, ayaq üstə cəhənlər ölür!

Nə Alim Səməd Əmirli var burda, nə də ağsaqqal Qudalı Rəhim. Necə yaşadığını, nə üçün yaşadığını, kimi, necə öldürdüyünü bilməyən on yeddi yaşlı Bircə bala - Səməd bala var! Kapitalı nə üçün yıxdığını, millətinin içində terrorçu diktatör doldurub, səni, mənə nə üçün öldürdüyünü bilməyən bir torba ot var! Bir torba tən qız nəvələrinin altmışca nəfər yoğun-yoğun, kərbə-kərbə kürekli balalar - bələlər, var ki, "göy" (uca) əvəzinə "kürək" - "Od rək" deyib hırıldamaqdan həzz alırlar: "Moskvaya nəyə gedirsən?" "Kürəkəyə!..."

Mərdarlıq şəhərində Od rəkilmir, ey mərdar "əkinçilər!" "Göy" -OdEy sözündəndi, Uca Həqiqət deməkdir. OdEylikdən düşüb, mərdarlıq bataqlığında batmısınız, ey "kür", "torun" - "torum" bədbəxtlər!

Mədəd tənəni simlərdən çəkdi və özünü bilmədən, lap ağır yüklü, dördləmli "Baş divaniyə" qayıtdı:

Təhrifin ehtirası şəri-nərpəncəsidir,
Parçalayar-dağıdar, bir kimsəyə rəhm eləməz!

Xəzinəni gizlin saxla, yoxsa qamarlayar udar,
Sən qismət qalır, belə şeyi fəhm eləmez!

Qəzəbin Od vulkanı oyanıb püskürəndə
Tez yazıqlaşar Tohrif, burda da səhv eləməz.

Ey yazıq Saf Gizlinim, bəs deyilmi Saf,
Saf dedin, Demirlərmi Yerdə Saflıq heç bir kəsə nəfəlməz!

* * *

Düstanı dinləyin.

Mirli yeniyetməsi Səmədin ömrünün ən xoşbəxt günləri idi. Ekspeditor Xalıqın rəsmi "faktura" ilə mal payladığı və qeyri-rəsmi "çax-çux" - alver elədiyi üç-para kənddə, o cümlədən Qonaqlıda heç kəs bilmirdi ki, Arazın bu tayı ilə o tayının, Sovet Azərbaycanı ilə Cənubi Azərbaycanın arasında sərhəddin açıldığı gündən, beş il ərzində bu adamın o taya ayaq döyməyi heç də alver üçün deyil, bu get-gəl agent get-gəldi, vaxtilə öldürülmüş Bağlarla - Ağ əmir, Boz əmir Muğannalarla əlaqədardır. Məlum olan ancaq bu idi ki, palıd kötüyünün üstün tərzli daşları düzüləndən sonra Çax-çux yenə "əmirli"rin şeyx qardaşları Ağ əmir, Boz əmir"dən, ya da onlardan qalan oğul-uşaqdan, mülklərdən, vaddələrdən danışacaq və cəməatı asta-asta başa salacaq ki, bu qara, uzunhoqqar Çax-çux, bu daş-tərzli adamı Mirqəzəbin adamıdır, vaxtı çatanda bu taydakı əmirliəri də qətlə çatdıracaq.

Kişmiş almağa yığışanlar bax bu söhbəti eşitməyi yığışdılar, əmi.

Səməd bala isə öz ələmində idi. Hətta o günlərin ən ciddi hadisələri - o tayda Azərbaycan Demokrat firqəsinin məğlubiyyəti, "Şahın bizimkiləri topa tutması" və Azərbaycan Milli Hökumətinin yıxılması da o gur saçlı, möhkəm bədənli, "iz-ərköyün sədr oğlunun" gur hissiyatla dolu "torum"una mane olmurdu.

Üz-gözünü turşutma, ey oxlaq müəssəmisi əmi!

On yeddi yaş heç də az yaş deyil. Səni kişmiş oyununa bağlayan mühitdə az-çox ayıq olsaydın, görərdin ki, gecələr çarpayında şirin rəyalar içində eşləndiyin vaxtlar oraya - əmirli mülkün işıqları söndürülmüş "Emadin" maşınları gəlirdi. Məhərrəm Məhərrəmov, Şaşa Babayev, Mir Cəfər Pişvəri, Sultan əmirli, Məddəd əmirli, Xıız Abı, Çürük Aşıq, Ələskər müllimin və sair bədbəxtlər, onluq lampanın piltisini aşağı çəkib, samovarın dövrəsində baş-baş verib, planet miqyasında baş verən böyük gizlin bədbəxtliklər barədə danışdılar: prezident Ruzvelt heç də öz əcəli ilə ölməyib; Amerika, Böyük Britaniya, Sovetlər İttifaqı adlarında bir-birini düşmənin "mütləfiqlər"nin Tehran müşavirəsində, Stalinin iqamətgahında zəhər verilib Ruzvelt ki, o tay-bu tay Azərbaycanın birləşdirilməsi - "Midiya"nın bərpası baş tutmasın. Bəli, Evrəy Odur idi. O nur Ruzvelt və Bağdayı - qədim ana yurdunu təzə yurdu Amerika qəddər sevirdi və bilirdi ki, Bağdayın bərpası yalnız Evrəy Odur rəlin yox, bütün Odur rəlin - bəşəriyyətin birləşməsi demək

idi; Stalin, Tehrandakı Sovet iqamətgahında mənə bu sehrli Bağday tarixini danışa-danışa, Ruzveltin qəhvəsini özü qarışdırıb, sonra qaşığı ofisiyant zabitin salfetinin arasına qoyurdu, çünki Vissarion yetirməsinin "dolqodeystvuyuşşaya makstura" adlandırdığı zəhər mənə o balaca qaşığın "mikrodeşik"lərinə idi. İlanın hökmü ilə Vatikandan, Moskvadan qızıl seli axıdılıb Cənubumuzun Farsa, Şimalımızın Erməniyə, Qərbinizin Gürcüyə verilməsi üçün hazırlıq görülsün; Bağday adını, Bağ adını, Odun adını bütün planet miqyasında həmişəlik mənə həvə etmək üçün "Türk", "Tat", "Kürd", "Yəhudi" adlananların Odun - "Dəri" kökünü aid nə qalıbsa, hamısı mənə həvə edilsin, Vatikanla SSRİ Elmlər Akademiyası arasında sıx əlaqə, birgə fəhməkdəşliq yolu ilə institutlar yaradıb, adları çəkilən xalqların mütləq terrorla bir-birini qırması üçün nifaq təbliğatı aparılsın. Diqqət yetir, ey bədbəxt "Milli Birlik"; gör nə vaxtdan səpilirmiş bu nifaq toxumu! "Türk oğlusən, köpəy oğlusən!" - ilk dəfə hansı casus monaxın dilindən çıxıb, necə yayılıb, ey "Birlik", bilirsənmi?!

Kişmiş oyunundan başın açılsaydı, o günlərdə son Saf Ağ Elmindən də xəbərdar tutardın, Stalinin Cənubda Milli Hökumət kadrlarını topun altına verdiyindən də xəbərdar tutardın və bu il, min doqquz yüz səksən səkkizinci ilin axırında kütləvi terror planının həyata keçirilməsi üçün topların lülələrinin Azərbaycanca yönəldiyini bilərdin, Şüşəliyə "kənüllü ölüm" gəlmək" əvəzinə, bir vətəndaş və çekist kimi, bu silahları qabaqcadan sındırmaqla məşğul olardın.

Qisası, bugünkü ölümünün səbəbi mənə o kişmiş oyunudu, əmi!

Təşəvvürün gətir ki, İlan hələ o vaxtlar xəbərdardı sənin Varisliyindən, hələ o vaxt "başını otun arasından qaldırıb deyirdi: "Ye, dadlıdı!" Çax-çux Xalıq özü düzəltdiydi o kişmiş oyununu. Ətrafında səni oyundan ayırası insan yoxuydu. Nə Əmin Sultan əmirli insanıydı, nə də atan Məddəd əmirli! Gözün kəlləni çıxmasın. Çox ağırdı dostarım bu parçası!

"Gözünü açıb dünyaya baxanda Səməd özünü kandarında çəmənin-otu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan nəhəng bir otaqda, səhərdən gecə yarıya qədər bu otağa dəstə-dəstə gəlib gedən cəmaat arasında "Əziz-Ərköyün sədr oğlu" kimi, "şəxsən Sultan əmirinin dizinin dibində oturan əmirli yetirməsi kimi", "ordenli bolşevik Qılınç Qurbanın atının türkində gəzən və yetdiyinə yetib, yetmədiyinə bir daş atan doliqanlı" kimi görmüşdü. Nəsillicə alverçi olan və var-dövlətini qorumaq üçün həyat-bacalarında çoxlu it saxlayan Qudalı məhləsinin itlərini döyürdi; əmirliyə açıq-açıqla "düşmənlərim" deyən

Xəlvət Rəhimin atının quyuğunun altına tikan qoyub soncuqladardı; Gülgəzin atası Məmiş Əllozğununa "Göbələk Məmiş" deyib qaçısan Qudalı cavanlarını "deşiklərinə qovardı", Əlin keçənlərinin ağız-burunlarının qanını bir-birinə qatardı; Qudalı cavanlarının atamını Qeybalı, Qonaqlının partkomu Cəfər Əminin - Lüt Cəfərin özündən iyirmi yaş kiçik arvadı Ayra bacının "oraburasına baxanda" Qeybalını "Dantes köpəyöglü" adlandırıb "duel" çağırırdı və dueldə sapandma daş vəzinə mal peyini yığıb, Dantes Qeybalının üz-gözünü, üst-başını batırırdı. Belə dillənliyinə görə Qudalı cavanlar ona "Dəli Səməd" deyirdilər və yəqin ki, elə haqlı deyirdilər. Daim dingildəyib hökmən nə isə eləməyə, hətta gecələr çarpayıda da kişmiş oyunu oynaya-oynaya qaynayıb yorğan-döşəyi, balıncı ızişdirib bir-birinə qatışdırmaq heç də adi, normal adam vəziyyəti deyildi axı, ay mi!

Mən OdAğÜzdə Bağlarımızı, ƏLAğ EySarının özünü də üsyana qalxmışam: necə yəni "beyin təsir olar, təziq olmaz?!" Bu bədi qanuna atan Məddə qul idi, Əmin Sultan da, Xızr Abı da, Çürük Aşıq da. Təziqə beyin zərərdir?! İnsan özü öz mürdərliyini dərk edə-edə saflaşmalıdır?! Bəs kəsində olanda necə?!

Qisası, adam deyildin, mi. Ətrafında da heç kəs yoxuydu. İndi görəcəksən. Dostan davam edir:

"Bezobraziyə Məddə mirlini öldürməyi hazırlaşanda - qırx altıncı ilin dekabrın iyirmi üçündə dünyadan xəbərsiz Dəli Hələ də Gülbənin Önlüyündən kişmiş yeyə-yeyə Gülgəzə tamaşa ediyirdi. Ancaq o günü Çax-çuxun o taydakı şeyx qardaşlar barədə cəmaata danışdığı xəbəri qulağı alanda Səməd, nəhayət, Əlini Gülbənin önlüyündən çəkib, idarəyə - atasının kabinetinə yüyürdü və o gün də birinci dəfə eşitdi ki, demə, Sultan Əmidən başqa Ağ mir, Boz mir adlarında şeyx Əmiləri də varmış".

Atan Məddə mirlidən nə eşitdin o günü, yadımdadı, mi? Xeyr, bütün həyatınla birlikdə sən Məddənin o günü ölüm ayağında danışdığı "ƏlifLam" sirri də dumanı bürünüb. Soruş bu cəmaatdan: "Əlif" nədi? Nuru müəllim - Çoban Nurunun çobanlarından başlamış, başları norka papaqlı, damaqları "Marlbora"lı Əhlikeyf torbalarından, şırqşünaslara, farsistlərə, ərəbistlərə qədər, hamısı bir ağızdan cavab verər ki, Kainat Elminin açarını "Əlif" - ƏİEv, ƏLAğdı, təhrifi "Allah"dı, "İdeal"dı - Od İdi. "Allah"ı - ƏLAğ EySan tanımayan adam yoxdu burda. Əmma hamısı "Birliyin" siridi. Niyə? Çünki sadəcə, bilikli-

nin özülü yoxdu; "Ye, dadlıdı". Budur özül! Bunu deyən nin göstərdiyi kişmiş bağlıdılar bunlar, İLAĞın göstərdiyi Kainata yox!

Qırx altıncı, illi dördüncü illərdə sən necə idinsən, bu "Marlbora" sümürənəldir də indi eləcədiyə, əmi...

Xəlvətin alını, sifəti, boyun-boğazı çalın-çarpaz "lekoplastr"la dolmuşdu. İllərini dodaqlarının qıraqlarındakı qanlı "leykoplastr"ların üstünə qoyub:

- Çürənli, çürənli, - dedi, - Səhər saat onacan nə qədər çürənli yirən çürənli. Gedən gedəcəkdir, yatan yatacaq, qalanlar sən dölinin o dölini nə təhər öldürdüyünü görəcəklər, inşallah! Xızrınız, Çürüyünüz, Səminiz, Şöşünüz-filanınız da maşına basıb rədd olacaqlar burdan.

Rus məhləsiyinin bizim "Birliyin" tələblərinin razılaşdırılmasını qoymasalar, Dəmir direktorunuzdan o birilər də rəsmi sürüncəkklər burdan! Erməniyə verəcəkdir bu torpaqlar! Səz çalanlardan, göylərinin bağlı Bağlardan əsər-əlamət də qalmayacaq! Də danış!

Danış! Sağ-sola sapma! Qəhbəliyinizdən, heyvanlığınızdan danış! Sultanınızdan bir yerdə Qılıncınızın qatilliyindən də danışmalısən!

Doktor Nərimanovu, Lenini, qan çanağı bolşevizmi də ifşa etməlisən!.. Bunu, mənə, böyüdün daha yerli-yataqlı danışar. Niyə qoymursan onu danışmağa?!

Məddətin sənsində yenə də qəhbər hiss olundu:

- Sadəcə, xəstədi. Ağır xəstədi o, ey daş, ey qaya! Dəmədimmi o hələ otuz dörd il bundan əvvəl, kənddə qovulduğu gündən sarsılıb, pozulub. "Vətənsiz" adında dənizdə üzüb, min səhifəlik dissertasiya üstə eşləyib, Elm yayıb EySərin Üünü eşidib. Lakin bədbəxtədi, indi, ey bədbəxt!..

Avqustda sən təkidlə onu çağıranda mən Şövkət Təhiri onun üstünə göndərdim. Şöşünün "Jiquili"si rayondan çıxanda poçta girdim, zəng vurdun, dedim: "Əmi, hebsxanadan qayıdandan sonra Şövkət Təhir içkiyə qurşanıb, özünü məhv eləyir. Mən ona dərslər demişəm, sən onu "Vətənsiz"yə bağla, tədqiqatla məşğul olsun, maariflənsin, içkini tərgitsin". Əminim Şöşünü qarşılayıb, cibində pul qoyub, evin açarını verib, çıxıb gedib İrəvana, səpin haqqında məlumat toplamağa. Qayıdanda görüb Şövkət Təhir kitab şkaflarından tək birindən tək bir cild götürüb. "Sirli dastanlar" cildini. Vətənləyib, görüb "Dədə Qorqud" dəstanı bizim deyilmiş. Vatikanda yazılıb, izi azdırmaqdan ötrü Drezdendə göndərilib. Almaniyaya. Ordan da buraya, Qəbələyə - Orta Asiyaya göndərilib, nə qədər mümkündür yayılıb ki, həqiqi tariximizi - Bağdayımızı, Bağlan-

mızı unudaq... Oturub, tıdqi materialın şərhi vızind bir şeir yazıb Şöşü: "Qorqud Dəddəmdən dərslə aldım, bir sərbəst şeir yazdım..." - və sair. Ə mim İrvandan qayıdanda görüb mənzil boş ara, pıv şüşülər, boş konserv qutularıyla doludu. "tədqiqatçı" isə çırtıq çala-çala, oynaya-oynaya axmaqlayı: "Bir de görüm, ay Səməd, Azərbaycan kimindi, sənindi, ya bu mənindi? A ninnini, ninnini! A ninnini!" Neyləyib mənim Alim Ə mim? Bu altmış yaşlı mötəbər şair Şövkət Tahir ikən "pyanska Şöşüy", "Ninnini Şöşüy" döən axmağuma qoşulub, gedib iki zəmbil dolusu "Skumbriya" konservi, noxud, pıv, ara, alıb, gətirib, bütün sentyabr, oktyabr, noyabr aylarını içib, yatıb, qalxıb yenə içib yatıb! Düzdümü, Şöşü?

Şöşü ağır-ağır başını tırpıdib xırıldadı:

- Düzdü, a ninnini!

Məddə üzünü Xəlvətə tutub səsinə qaldırdı:

- "Ninnini", yəni mənasız!.. İnandınmı ki, ağır xəstədi bu?! Döyülməyi, əzilməyi öz yerində. Ruhən, qəlbdə xəstədi indi Ə mim!

Ninninidi! Yoxdu!

Xəlvət qərrib suallar verdi:

- Niyə? Niyə ninninidi axı, onu niyə danışmırsan? "Skumbriya"sı, noxudu, pıvısi nəyimizə lazım idi bizim, a qoduq? Səndən tələb olunanı niyə danışmırsan?!

Məddənin səsi batqınlaşdı:

- Sözüüm çatmır sənə, ey daş, ey qaya! Deyirəm Elmdən, Həqiqətdən ayrılıb, Ə mim, daş-qaya mühitinə rəhmsizliyindən kütləşib. Daşlara, qayalara tay olub. Qandın?! Öz yetirməsinin adını da bilmir! Öz adını da bilmir indi! Babası Şeyx Məhəmmədin, atası Məddənin, Əmiləri Sultanın, Ağ Ə mirin, Boz Ə mirin adlarını - Odlarını - rütbələrini - "Ə mir" - Ev rəyləklərini də unudub! İçir! Çalışır dərslərini unutsun! Mənim öldürməyimə ehtiyac varmı, ay qansız?!

Zal çaxnaşdı, uğuldadı. - Rəhim kişi! Belə rəhmsizlik olmaz! Kişi can üstədi!

- Ə ləkəbu işdən!..

Xəlvət, barmaqları dodaqlarının qıraqlarındakı qanlı "lekoplaster"lərin üstündə, qaz "peç"inin üstündən qapıya doğru baxdı:

- Soyuq kəsdi bizi! İçəri gələn, qapını örtün!

Məddə başını cürənin üstünə endirib, təzənəni simlərdə çəkib xırıldadı:

Əzizim, su dayandı,
Arx gəlidi, su dayandı...

Xəlvət bərk qəzəblənmişdi:

- "Elə bir ah çəkdim ki, alışdı su yandı!" Mənim yanan ürüyümi
daşa döndürsünüz siz! Bayatı istəmirik! Dəstanını danış!

Ət torbaları da qışqırırdılar:

- Dəstanı de! Bəsdi sağa-sola çəkdiyin! Düz çıxıran apar kotam!
- Dəstanı danış! Yoxsa kəlləni partdadarıq!
- Anqır! Yaxşı anqırırsan! Məddə gözünü silirdi.
- Danışram... Deyirəm bir ah çəkdim, alışdı su da yandı, siz yanmadınız!

Danışram. Qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə, ölümündən bir az əvvəl
sədr Məddə oğlu Səməddə deyirdi:

- "Əmilərin Ağ əmirin Boz əmirin yaxşı oğulları qalıb. Təbrizdə, əmir
bazarının yanındakı mədrəsəməzdə bir yerdə oxumuşuq...

Bir dəfə iyirminci ildə, Ənzəlində, İran Kommunist firqəsinin¹ qurultayında
görüştük. Bir dəfə də iyirmi səkkizinci ildə Tehrandə, o vaxtkı Azərbaycan
Kommunist firqəsinin² gizli yığıncağında. Şeyx Əmilərin kimi oğulları da
etiqadlıdılar. Gümrahdılar. Çünki biz varıq bu tayda.

Bizim başımıza bir iş gəlsə, sınımyacaqlarmı? Partiyanın proqramından
dönmüyəcəklərmiz?!"

Sədr Məddə bu sözləri deyəndə Əziz-Ərköyün balasının gözü "atası - rəhbəri
Stalinin" portretində idi, fikri Gülgəzlə Gülbəzizin yanında! Dünyadan
xəbərsizin xəbəri yoxdu ki, Çax-çux "kişmiş oyunu" ilə "Qızını Muğannaların
gəlinin" çevirib, özünü də bu ailəyə soxmaq niyyətinin baş tutmayacağını başa
düşüb, bacanağı Məhərrəm Abbasoviç ismarıç göndərmişdi ki, "bu qohumluğa
kömək eləsin", Məhərrəm Abbasoviç isə sədr Məddəyə çatdırmışdı ki, Məddə
onun – Məhərrəmin səhvini təkrar etməsin.

Atan bu sirri də açdı sənin o kabinetdə. Sən eşitmədin. Bu faciə bax onda
başlanıb, əmi. Əlin Gülgəzin Əlində, dizin Gülbəzizin dizlərində

¹"İran-Rus" müqaviləsi nəticəsində parçalanmış Azərbaycanı birləşdirmək məqsədilə Nərimanov,
"Hümmət" partiyasının adını dəyişdirib, bütöv "Kommunist" partiyası yaratmaq niyyəti²ndə idi."

²Ənzəlindəki qurultayda Rusların iştirakı birləşməyə mane olduğuna görə Nərimanovun ölümündən
sonra məsləhətləri o tayda gizlin yığıncaqlar keçirirdilər

olmasaydı, aydınca eşidərdin ki, sədr Məddəd sənə təpiniydi: "kişmiş deyil, zəhlərdi o!" - deyirdi.

Bəsdimi bu barədə?

Yox!..

Sədr Məddəd oğluna deyirdi: - iyirminci ildə ənzəlidə niyə birləşmədik? Danışsam da başa düşməzsən. Çünki nə kommunizm barədə təsəvvürün var sənənin, oğul, nə də özünü kommunist adlandıranlar barədə. Mir Cəfər Bağirov Mirqəzəb, Nərimanovun "Lenin və Şərq" kitabını yığışdırıb gizlədib. Çünki Şərqin oyanmadığını təhlükə sayır. Biz deyirik Şərq gedək, elimiz o taydadı. O deyir Şərq geridi, bizim şüarlarımızı qanmaz. Tara nifrət eləyir Mirqəzəb. Sazı qadağan eləyib. Çünki dünyanın əşqi Sazdan havalanıb uçur. Nə uca mənənin kökü Sazdandı. Bütün yer üzü bağlıdır Saza. Düşmənin dəridən çıxır ki, açılmasın bu gizlədilmiş həqiqət! Ortalığa bir Avak çıxardıb Mirqəzəb. Gör nə oxuyur erməni aşığı: "Rəhbərin başına bax, Kaqanoviç yoldaşına bax!.."

Məddəd təzənini simlərdə çəkdi.

- Bəhməni çağıraram indi, Rəhim kişi, "Bağmənin"lə bağlı sözüm.

Məni yox, Bağını öldürürsən sən! Xızr Abını yox, Kainatı sürgünə göndərirsən, vəhşilər dünyasında qalırsan, ey vəhşi!

Məndə dəqiq məlumat var. Yetmiş səkkizinci ildə Bakıya qayıdanda Çax-çux ilk növbədə Mərdənkəndə Kişvər adında köhnə agentini tapıb, ondan öyrənib ki, Xudiyev başda olmaqla, RİK Atamalı ilə prokuror Sayılov, Xaş nəççənniklə məhlə milisionerləri, qisası, Mirqəzəbin, general Persin cinayətləri ilə bağlı adamların hamısı Xruşşovun vaxtında amnistiyaya düşüblər.

Səndən soruşuram indi, sürgündə çürüyənlərimizin övladları bəraət verirlərmi onlara?!

Xəlvət kreslodə silkəlib:

- Dayan! - dedi. - Çox baş-ayaq vurma! Sən əmiyin Bircə balası olduğun kimi Xalq da mənim qardaşımın bircə balasıdır. Türmədənin qayıdanda yüz min qoydum ovcuna. Leypsix mağazasını¹ doldurdu vəqona, gətirdi bu üçpara kəndə satdı, getdi Əlli min "Xudiyev" in - Dudiyevin ovcuna qoydu, Əlli min Atamalı, Əlli min Sayılovun, Əlli

¹ Avropa-Amerika-İngiltərəci və sair antisovet koalisiya məhz Xruşşov hakimiyyətdə gələndən sonra Moskvada, Leninqradda "Leypsaq" və s. şəhər adları ilə adlanan mağazalar açmaq üsulu ilə SSRİ-nin daxilində yol açıldılar; Xəlvət kəşfiyyatçılarını həmin mağazalarla bağlamışdılar.

min dē Gülənovun. Köhnē "Xudiyev dēstəsi" oldu Çax-çux dēstəsi! Burda hakim-mütəqə təşkilatımız "Milli Birlik"dē Xalqın təşkilatıdı. Zəmanəmiz belə gətirib, qadası! Pulnan, zornan həll olunur hər şey. Sizin o "İlahim övladları" küncdə-bucaqda nə qəddər "İLEY, İLEY", "EySar, EySar!" - desələr də, xalq onları yox, imam İli övladlarını tanıyır! İranlı, Turanlı Şii dünyası var bu "Birliyi"nin arxasında, qadası. Fundamental İslam dünyası var! Onun arxasında isə, yaxşı bilirənin ki, rusnan "Qlavniy Yevrey" dayanıb, Evrəy Odının adını "Türk", "müsəlman" eləyib guya qırğından-terrordan gizlədib "öz millətini". Müsəlmanlıq bir yekə hörümçək toru olub, "türk o torun içində gizləndi-gizləndi" əslini yaddan çıxardı. ƏsOd Odını dediyiniz "Cud" -"Cuhud", bu "İrman" - "Erməni", Xəlvət Rəhim isə Evrəy Odını qışqıqca təpikləyib özündən ayırıb, Erməniyənin birləşib, birtərəfdən Rusdan Kalaşnikov alıb, sən deyir: "Mı perestrelyayem vas vsex'." Yəni mən Xəlvət Rəhim aşkar olub, Erməni qardaşımla çiyin-çiyində! Qandın?! Xalq burda olsaydı, belə cavab verirdi sənə "bəraət" söhbətinə. Əmisi arvadının oynama bəraət ver sən! Danış, küçük! Mənim canıma elə od doldurubsunuz ki, odunuzu söndürüb, ocağınızın külünü göyə sovurana qəddər soyumuyacaq canım! Dizi, dodağı, əli, ayağı da de, "gül bənizli Gülbənizimi" də yanaşı qoy qəhbənizni! Məsimi də biabır elə, Xalqımı da, "Kapital"ın qız nəvələrini, "altmışca nəfəri" də. Sestramızdan Rus məhləsini də qoş, heyvan elə, mürdar elə. Neyləyirsən elə, hamısına dözcəm. Danış. O kağızın necə yazıldığını danış, qoduq?

- Danışram... "Əmisi arvadının oynama" ölməli, bəttə. "Vərəsə" ifşa olunmalı! Siz olan dünyada boğuluruq biz. İkimiz də öləcəyik burda, sənə gözəlriyin qabağında. Əmma tələsmə. Özün proqram vermiş: qıyma-qıyma danış, qıyma-qıyma kəs, işgəncə ilə öldür! Proqrama iki yüz faiz əməli eliyəcəm. Oynas Səmədi öldürəcəm, Alim Səmədi dirildəcəm. Qəhbə oğlu Məddədi öldürəcəm, Alim Məddədi dirildəcəm.

Daş gözəlrdə istehzalı işartı əməli gəldi.

- Dirildəmməzsən! "Vərəsə" yoxdu.

Məddə dıksındı.

Bu an Ən gəldi: "Nədən, kimdən qorxdun, Məddə?!"

- Bir də görüm... nə dedin?!

Daş gözəlrdə işartı parıltıya çevrilmişdi.

- Dedim "Vərəsə" yoxdu! Dissertasiyanız "sion"un təhrifliyini açır,

ə sünnü təsdiq eləyir. EyOdun Babanızdan EySarinıza qəddər. Bütün dinləri tapdalayan Bağlarınızı təbliğ eləyib, açıq-açıqına antisionist xətt-

hərəkət yeridir. Katolik kilsəsi qoyarmı onu çıxсын ortalığa?! Dörd aydı burda ölüb qalmısan. Get evində o tərəcələri bax, boşdu hamısı!

Dissertasiya yandırılıb, a bədbəxt! Məhərrəmin evindəki cildlər də ki parça-parça, cırıq-cırıq şeylərdir. Mərt yandırmışam o Xəzinəni, içərimdə quraşdırdığınız Alimi də o Xəzinənin bərabər yandırmışam! Sən özün ölü, Səmədin ölü!.. Nəyinə dirildəcəksən Alimləri?!

Yenə Ün gəlidi: "Özünü itirmə! Biz deyirik sən. De!"

Məddə nəfəsini dərib dedi.

- Səməd də diriləcək, Məddə də, ay bədbəxt!

- Nəyinə?!

- "Vərsən"ynən, ey daş! Daş gözlər ciddiləşdi.

- Yəni başqa "Vərsən" də var?!

- Var, ay yazıq.

- Ola bilməz. Hardadı?

- Deyəcəm... Məclisi nəzər al. Saz məclisidi!

- Yaxşı, oxu. Əmma Bağirova, Avaka-zada sataşma. Nəzər al ki, Erməni özündən ayırmayan "Birlik" oturub bu məclisdə! Bir də...

Pünhanınızın o qəzəl çətin-pərinini qatma bura! Çürük səndən yaxşı oxuyur: "Mənim çürümüşəm, ya zəmanəm?" Öz dəliliyindən oxu sən də! Gizlin şairinizi də yaxşı tanıyırsınız. Onun yazdıqları da qadağan olunacaq!

Məddənin səsi sərtləşdi:

- Gizlinin açıqlığı da var, ey EyOd ikən "Yəhud" a, ƏsOd ikən "Cud" a Ərmən ikən "Erməni" yə, Evərs ikən "Farsa", dönən "Milli birliyi"ni vahid Od rəndən ayıran casusun – sənənin əmrinə yox, Ün əmrinə çalib oxuyuram mən. Əmma sən Tehrifin qəddarlığı qarşısında Ün göndərdən Əlağımızın özü ilə birlikdə bütün Əllər acizdirlər! Çünki silah işlətmir Od r Bəşəriyyəti, həttə erməni kimi quduran övladına da Əl qaldırmır. Siz isə gec-gündüz Kalaşnikovla oynayarsınız! Budur bu "Yer" üzünün bədbəxtliyi! Qulaq as, gör Əlləri necə "ölü"lərə döndərsən, ey Ölü!

Cür "təcnis"lə ağladı, Məddə cürdən betər ağladı:

Hamı Dəli, Dəli deyir sənə, bir Od l deyinən yoxdur, Pünhanın nə çarə qılsın, ey Odsuz yanan Əli?!

Od isiz-dilsizlər hey "dad bidad" qışqırırlar, "Dad"ı dildən necə qovsun Axirətdə qalan Əli?!

İlimi tük görən cəllad girib Elmimin Evinə, Necə ilim desin Elmə Elmi talan olan ilmi?!

Elm-ilim, Alim-ilim, Alim-ilim, ilim ilim, ilim Muğanna ölü olub, ey ilbizsiz qalan ilmi?!

Xəlvət farsistlərin, rəbistlərin göz gəzdirib, mütəssir gözlər görüb qışqırdı:

- İmam iliyə dənli yoxdu bunun! il qənim olsun "İLAĞ", "İLEY" deyəniniz! Uzatma! Konkret de görüm hardadı o birisi "Vərəsə?!"
- OdAğÜz planetində gələnin Ünübədi "Vərəsə"di, ey bədbəxt!
- Nağil adamı deyilməmiş! Nağıdan danış, hardadı?!
- Beynimdədi, ey yazıq... Xızr Abının, Çürük Aşığın beynlərindədi.

Bütün Döli – Odunların beynlərindədi...

- Dayan görüm... Sən bilirsən, mən ayıq adamam... Siz Döli – Odunların barəsində məlumatum sənikində az deyil. Böyük hərfənin yazdığınız Elm Alimi Xəlvət Rəhimdi indi, siz deyirsiniz! Bu qədr əzab-əziyyətimiz iş, özün deyirsən, ondan ötrüdü ki, "Vərəsə" nizin bir yerdə cəhənnəmə vasil olasınız, ya da bütün həmişərilərinizin bir yerdə süpürülüb gedəsiniz o tayınıza. Gedib orda danışasınız bu Odun-modurinizi. Rusiyadı bura! Amerikadan üzü bori, Feerqefilan, bütün xaric dolub mühacir azərbaycanlıyan, "Xəzər" radiosu bar-bar bağırır ki, ruslaşdırırlar Azərbaycanı, Qazağıstanı, Özbəkistanı, Türkmənistanı, Tatarıstanı. Nə olsun?! Faydası nədi?! Oturubsan o pyanska şairlərin, Abıyan, Çürüknin, bu tütünün içində, bu daş, dəmir Xəlvəti yumşaltmaq istəyirsən. Keç o dal otağa, televizoru aç, KPSS-in plenumunun xəbərlərinə qulaq as, gör bir dəfəyə nəç katib çıxardıblar təsərrüfatı dağıtdıqlarına görə! Katiblərin milyonlarını dəmir borulardan, divarlardan çıxartdıran Heydəriniz yox hesabındadı! Biznes zəmanəsi gəlib, ay bələh, siz elə Elm deyirsiniz! Sən mənə de görüm, Döliyin beyni torpağa qarışandan sonra kim eşidəcək "Vərəsə"ni?! Erməni gəlir ey! "Velikaya Armeniya" yaradılır, ay nadan! Bağday nədi, Azərbaycan adı da silinir yer üzündən! Muğ - Bağ nədi, Odun nədi, Törük - Türk adı da qalmıyacaq!.. Danış qurtar! Öldür onu, puldan-paradan götür nə qədr istəyirsən, rədd ol buralardan!

Məddə son beyti bir də oxudu:

Elm-ilim, Alim-ilim, Alim-ilim, ilim ilim, ilim Muğanna ölü olub, ey ilbizsiz qalan ilmi?!

"Məlumatlı" adlandırma, "Alim" adlandırma özünü ey beyni dolu ikən beyni boş cahil! Saf Ağ Elminin astanasında da deyilsən. On səkkiz min "Qalaktika" - Qal Ağda, cəmi Odur boşriyyətinə on səkkiz mindən də dəfələrlə çox əlağ olduğunu dərk ed-edən, yenə də "Bir olan Allah" deyən, üstəlik, "Allahın şəriki yoxdu" oxuya-oxuya, yenə "Əli-allah"lıq eliyənlərin dövrəni qurtarmalıdır. "Allah"ın "şəriki yoxdu"sa imam əlini niyə şərik çıxarırsan, ey "Əli-allah" qansız?! "Cuhud", "cud", "Hud" - "Yəhud" da deyilsən sən, dilini - Od əlini itirmiş "Pers" - "Fars" da deyilsən! Xomeyni nə deməkdi, ey Həməyini itirmiş dilsiz, vətənsiz, millətsiz "alim?!" Evrəyənlərin - "faraon"ların zamanında cahillər yazı göndərdilər Od Ağ Üzdən; oxumusunuz sevimli "Bibliya"nızda: "Na bojyem yazıke napisali", "Səni Tokl aparsın". Yaradan Bağ kəlmələrilə yanaşı işlənin dildi bu dil, ey "alim", "cahil!" "Dəri" deyil, ey "Fars" - mənasız ey diri ikən ölü!..

Məddə "pomost"dan düşdü. Pencəyini çıxarıb çirkli taxta döşməyə tulladı. Cürni pencəyin üstünə atdı. Skelet su içində idi. Qollarında, döşlərində dəşlərlər qabarmışdı.

- Səsinə çıxartma daha! Nə Dəli Səməd ölüb, nə də Od l Səməd.

İkisi də mənim. Xızrın, Çürüyün, Səminin, insana, dünyaya "Ninnini" deyən bədbəxtimin beynləri də məndədi, bütün Dəhlərin də! Fikrimi o yan-bu yana çəksən, o plastrları qopardıb yumrulaşdırıb boğazına təcəmə, nəfəsini dalından alacaqsan. İyili quyu!

İyini yığışdır! Əbədiyyətim qurban vermək bahasına öldürmə səni!..

Xəlvətin çinara necə çırpıldığını xatırladan bu dönüş sükut yaratdı. Məddə bir xeyli ağır-ağır nəfəs alıb, özünü gəlib, pencəyini geyinib, cürnin qayıqını çiyinə keçirdi.

* * *

- Sözümlə Qonaqlı cəmətinə indi.

Dəstanım davam eləyir.

"...Kəndin aralanıb meşə yoluna burulanda, dümdüz yerlə məşin aşmışdı. Cəmət uzun, arası kəsilməyən siqnal eşidib hadisə yerinə töküləndə kişinin hələ nəfəsi üstündə imiş, siqnalı basan da özü imiş. Cəməti görəb əlini siqnalın çəkəndə nə isə demək istəyib. Əmma dili yoxmuş daha. Sultan əmirli xəbərlə tutub gələndə isə meyid soyuyubmuş.

Sultan sarğını açıb, qardaşının gicgahında yaraya baxıb. Ağlamaq vızın el hey köksünü ötürürmüş. "Yaran n derindi, dadaş", - deyir-miş, ondan-bundan soruşmuş ki, niy dilnmirsiniz, niy danışmırsınız, bel dümdüz yerdə maşın niy çevrilib? Necə olub ki, bədənini heç yeri zədələnməyib, tək gicgahı bu cür partlayıb-dağılıb?! Bəlkə qəsd işidi?!. Sultan mirliyə heç kes heç nə dey bilməyib. Ancaq NKVD Gülnovun "zaklyuçeniye"sində sonra aydın olub ki, "Sudüşün çəməni ilə meşənin arasındakı nəmişlikdə Məddə mirli rulu kəskin şəkildə sola - yola doğru burduğuna görə maşın aşıb və aşarkən sağ qapının yuxarı küncü Məddə mirlinin sağ gicgahına batıb, çoxlu qan axmasına və qanaxma nəticəsində ölüm hadisəsinin baş vermişinə səbəb olub".

Bütün bunları Səməd hamıdan sonra bildi. "Cəfər mi" dedi Lüt Cəfər onu kabinetdə, dəmir "peç"nin yanındakı nazik taxtda üzünü milrinin qəbirdə, basdaşları şəkillərinə söykəyib yatan yerdə tapıb oyadıb.

- Qalx, oğlum... Bedbəxtlik olub... Atan avariyyaya düşüb, - deyib.

Sonra qoluna girib, "uzun, arası kəsilməyən siqnal"dən "zaklyuçeniye"yə qədər hər şeyi yerli-yataqlı danışa-danışa və nədənsə tez-tez "qəsd işi yoxdu, qəsd işi yoxdu" dey-deyə onu hadisə yerinə aparıb. Bu vaxt nə maşın orda imiş, nə meyid, nə də cəmaat.

Qan tokülən yeri torpaqlayıb, dövrünə qaratıkan yığıbmışlar ki, ayaq dəyməsin oraya. Qaratıkan yığınının yanında bir saqqız ağacının döşünü balta ilə çapıb hamarlayıb, qızmar dəmiri iri-iri qara hərflər basıbmışlar: "Məddə mirli burda həlak oldu. 23 dekabr 1946-cı il".

Kim yazmışdı bu "həlak oldu"nu?

Siz, ey Qonaqlı cəmaat!

Bilirdinizmi sədrinizi öldürüblər?

Bilirdiniz.

Bəs niyə el yazdınız?! Niyə ört-basdır edəsiniz qəsd işini?!

Mənim yaddaşımın sizinkiindən fərqi bundadır ki, EyOdədi - Uca Yaradan həqiqətdi "yaddaş"ım. Yəni Ündü. Sizin yaddaşınızdan fərqli olaraq, min-min illər vətənin və həttə gələcəyin hadisələrini həkk olunur beynimdə. Göstərilir və həkk olunur. Məsələn, mən hələ indidən açıq-aydın görürəm ki, iki-üç ildən sonra sizin bu "Milli Birliyi"ni "Boz qurd" adı ilə məşhurlaşacaq. Və özünü "Xalq Cəbhəsi"nin əskərləri adlandıranların dəhşətli bandit yığınının da dəhşətli vəhşiləri Qarabağda Xocalı şəhərinin əhalisini qıracaqlar, hırıladaş-hırıladaş, oğulun gözünün qabağında qoca atasının meyidini zorlayacaqlar! Adını da qoyacaqlar ki, "Ermənilər qırdılar, Ermənilər zorladılar". Niyə belə? Çünki

İlana Erməni ilə Türk arasında bədi düşməncilik lazımdı. Ennənilerlə yanaşı sizi də terrorun icraçılmasına çevirib ölkəmizin daxilində bundan da bətr milli ayrılıqlar, şiş, sünnü bədbəxtlikləri yaradacaqlar. Əmma həqiqət gizlin qalmayacaq. Çünki, təkrar edirəm dünyamızda Bağ rütbəsində gələcəyi, keçmiş görən insanlar var!

Dünya miqyasında yüzlərlə qəsd işindən xəbərdaram mən. Uzaq keçmiş görən bədilərimizin bu "fantastika"sını lap adi, sadə sözlərlə çatdırıram sizə. Açıq-aydın qəsd işini "həlak oldu" kəlmələri ilə ört-basdır" eləməyinizin sirri bundadır ki, "Allah" - Əlağı tanıyan, Kainatın sirliğini, o cümlədə öz Ölümsüzlüyünü bilib hər cür qorxudan xali¹ olan SafAğların əksini, siz hamıdan, hər şeydən qorxa-qorxa, homiş, hər yerdə iradənin əleyhinə gedirsiniz. Çax-çuxun çöki daşını tərzinin üstündən qapıb məşının böyrüyü yüyürdüyünü bugünkü kimi görürəm mən. O vaxt siz də görürdünüz. Çax-çuxun "Vüüs"ün qapısını açıb içəri atıldığını da görmüşdünüz. Həmişə qoşa gələnin Qara Zalla San Zalın qışqırılannı, "Öldürəcəklər! Sodri öldürəcəklər köpoyoğlu!" - dediklərini də eşitmişdiniz. Orda, saqqızın yanında Dam Direktor bu Xəlvotin üstün yeriyib: "Öldürdü! O nə nə öldürdü!" - deyəndə, Təftiş Abbasm SafAğ oğlu Qara Zal Xaş nəçonniyin üstün yeriyib "həbs eləyin onu! Xalığı həbs eləyin!" – deyəndə hamınız qınınıza çəkildiniz. Hamınız, ey Qonaqlılar!.. Sədr Məddəd mənə qorxudan xali olduğuna görə kolxoz nizamnaməsinin formal ədalətini həqiqi ədalətə çevirib çörək verirdi sizə; "naturplata"² adlanan dövlət vergisini saxlayıb, vətənlə sizin məkgünlərinizə taxıl, qarğıdalı, yağ, pendir paylatdırırdı.

Siz isə, hamılıqla qorxu əsiri olduğunuza görə Dam Direktorun, Qara Zalın səslərini batırdınız!

Sonra? Sonra nə baş verdi? Gizlin ürək ağrıları, vicdan qışqırtıları: "Belə yaşamaq olmaz! Belə yaşamaq olmaz!" İçərinizdəki boğuldu qaldı bu üsyan, ey yazıq, bədbəxt millət!

Qulaq asın:

"Nə qədər ki, yaxınlaşıb yazını oxumamışdı, Səməd elə bil hələ də yuxulu idi, ayaqlarını yerə basdığını da hiss eləməirdi və həttə Cəfər Əmi - Lüt Cəfərin qəribə pıçıltı ilə danışdığı təfəssilata da bir növ laqeyd idi. Saqqız ağacının üç addımlığında dayanıb o yazını oxuyanda isə birdən-birə boğulmağa başladı".

¹Qorxudan azad vətənin "qorxudan xali" ifadəsi xalqın dilində ən qədim Saf-Ağlardan qalıb.

² Dövlət vergini məhsulun özündən ödəmədən, kolxozçuya məhkəqqı vermək qeyri-rəsmi qadağan idi.

Kim "boğulmağa başladı?"

Boş-boşuna vermirəm bu sualı. Kim "boğulmağa başladı?"

Həmin bu altmış yaşlı, beynin qan sızan skelet Alim, o vaxtkı on yeddi yaşlı, əziz-ərköyün Bircə bala.

O vaxta qədr boğulman-zad vardımı, əmi?

Yoxuydu.

Niyə məhz orda boğulmağa başladın?

Bilmirəm.

Sən necə, Xəlilvət? Hammızdan soruşuram: Niyə məhz orda, o cür faciə içində tək qalanda, ömründə ilk dəfə boğulmağa başladı bu skelet Alim?

Bilmirsiniz.

Dəhşət bundadı ki, mənim bu ilk nəzərdə qeyri-adi danışığımın, təkrar elədiyim bu "bilmirsiniz, bilmirsiniz" sözlərimin altındakı məna çox adidi.

O boğulan da, bu boğulan da saf, uca bir insandı. Xalqına məhbəbbəti, hissiyatı, vəcdi necə ucaymışsa, həttə bədbəxt Yetimlər məhləsinin qapı-bacalarını murdarlayan tən torbalarının o tualetə çevirdikləri yerləri təmizləmək istəyirmiş!.. O saf, gözəl gənci, sədr Məddin yeganə varisini gözəlmiş, təsəlli, ürək-dirək vermək əvəzinə niyə elə gecə dağılmışsınız? Məhkəmə zalında, Xalqın gözü qabağında şahidlik etməkdən qorxmusunuz?!

Bəli!

Bu bir ovuc Qudalıların "Birliyi" - birlikdir. Siz isə özünüzdən başqa heç kəsin taleyini düşünməyən tək-tək qorxaqlar yığınısınız! Sizi biri-birinizdən ayırmaqdan, torpaqlarınıza soxulmaqdan asan nə var?!

Saqqızın yanında o gənc ömründə ilk dəfə, sizin yadlığınızı hiss eləyib!

"Vətənsə" mizi iy basıb! Bu şüşə divarların arasında çala-çala, oxuya-oxuya döndə-döndə danışmışam sizə ki, "Qrek" - "Latın" - "Fars" fəthlərinin, sonra bu dəhşətli üçlüyü qoşulan "ərəb" fəthlərinin, sonra Səlib-Xaç fəthlərinin, sonra İlan Vatikanın gizlin "poslaniye"ləri əsasında Romanovlar fəthlərinin qan-qırğınları sındırıb sizi.

Vaxtilə "Pro Metey" - Evrə OdBağdaylar zəncirlənmişdi. İndi hər bir Türük - "Türk" Odə zəncirlənib! Agentlər mühasirəndə yaşayırsınız. "Əsir" kəlməsi minillikləri gəlib indi Xəlilvətin dilində tən-tənə ilə səslənir!

Mən sizi, İlan əlində silah olan əbəhlərimizi "cahad"a çağırıram. Cəhəlt zorakılığına qarşı zorakılıqdan - ölümdən, torpağa çevrilmək-

dən dənşətli bir şey olmadığını dön-dön təkrar eləyib, sadəcə, öz bətniniz, "ürək" adlanan cəhənnəminizə diqqətli baxmağa çağırıram. Rəod - həqiqət işığı ikən "rək" - "ürək" döndürülən təhrifi saflaşdırmaq üçün bilik verən, idrak verən Elmimiz özü əsir düşüb, işğalçı içində inildəyir, təhrif olmur. Gizlin qışırma, ey "ürək"!!

Mənim "Ninnini" deyən deyir: "Xalq elə bilir sən onu "ürək" vəzin "Rəod" deməyi məcbur etmək istəyirsən, ay bələh. Elə ona, gör millətiyin akademikləri də yeri baxırlar sənə! Yazıçıları, şairləri ağız büzürlər ki, "dil islahatını apararaq indi?!" "l çək Elmdən, a Ninnini!" - deyir. Mən isə əl çəkmirəm və son nəfəsim qədər deyəcəm: "Tarixi bil, ey "ürək!" "Dilinizlə birgə "ürək"inizin də təhrif olduğunu bilin, ey "ürək" Qonaqlılar, "ürək" Təhrillilər, "ürək" Qurbanlılar! Səsinizi səsim qatın, açıq qışqırın ki, belə yaşamaq olmaz! Belə yaşamaq olmaz!..

Urəyinizə diqqətli, fəhmli baxın, görün niyə bu qədər "yazıqlar", "bədbəxtlər" deyirmə? Niyə hamınız bədbəxtsiniz?!

Sadəcə olaraq, həqiqətdən uzaq düşüb, hamınız, hamınız yalanla yaşayırsınız!

Deyirəm, Qarabağın o Cənnəti cəhənnəmə döndürüləcək. İçrinizdə "Vay! Vay!" - deyirsiniz. Əmma biriniz də mənim səsim səslə vermirsiniz! Bundan böyük bədbəxtlik olarmı?! Bakıda, "hökumət evi" deyilən binanın yanındakı o böyük meydanda mitinq keçirirlər. Rusiyadan, KPSS-dən azadlıq tələb eləyəcəklər. Kimlər? Millətimiz? Xeyr, ey sınıqlar, susqunlar, qorxaqlar yığını! Sabah-birisi gün ətraflı eşidəcəksiniz o mitinqlər, tələblər barədə, sevinəcəksiniz. Biz Ün eşidən bədbəxtlərdən başqa heç kəs bilməyəcək ki, tələdi o mitinqlər. Bu "Ulduzlar müharibəsi"ndə bütün Türk respublikaları, o cümlədən Azərbaycan KPSS-in elindən çıxır. Buna görə də KPSS özü təşkil eləyib o azadlıq uğrunda qışqırtıları. Bakıya ordu yeridəcək, sonra ordusunu çıxarıb aparacaq, siz də yenə sevinəcəksiniz ki, ah, axır ki, canımız qurtardı Rusun əlindən, neftimiz, pambığımız özümüzə qaldı... Bəs əslində nə olacaq? Əslində, KPSS-in bu respublikada cəllərdə olan partiya biletləri eləcə qalacaq. Yəni "podpolye"də qalacaq Sovet Əjdahası, bax bu "Birlik"lərdən ibarət "Xalq cəbhəsi" adında yalan milli dövlət yaranacaq, və o dövlət xəlvəti gözleyəcək ki, Sovetlər İttifaqı adlanan "sverxderjovo" dünyanı atom altında qoyub Amerikayı, Avropanyı batrandan sonra yenidən meydana çıxsın Azərbaycanca. Nə olar o vaxt, bilirsənmi, ey bədbəxt millət? Yenə Erməni iş başında, "Türk" - Odur zülm altında?

Bəli!

Tamındınızmi bu "Birliyi", ey bədbəxtlər! Heydərinizi niyə zəhərləyib iflic eləyiblər?! Çünki, sadəcə, Heydərdən başqa bir sahibiniz yoxdur, ey bədbəxtlər! Səməd ə mirli cırıb atıb o "partiya bileti" deyiləni, əmma budur, yenə boğulur. Niyə? Çünki səni laqeydsən onun taleyinə, ey "millət" adlanan, bir-birini laqeyd əsirlər yığnağı!

- Bəsdi! Bəsdi, köpəyöglü!.. - "hökmdar"ın bağirtəsi idi.

- "Millət" dərdi çəkənim bax! Qəhbə oğlu qəhbə! Məddə xeyli susub, gözələrini sildi.

- Gəl dayanaq, Rəhim kişi... Zərrin yarisından qayıdaq. Otuzuncu ildən bu vaxta qəddər xəlvəti yediyin başların sayını artırımyaq. "Vərəsə" batan şey deyil. Sən də, biz də, cəmaat da gedək dincəlik, sabah - dekabrın iyirmi dördündə yığışaq o "kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan" mülkün yerində tikilən mülkə.

Mən çalın oxuyum, "Vərəsə" adlanan möcüzənin sirlərini açım. Mən çoxdan məlumdur ki, KPSS adlanan İlan Vatikan adlanan İlanın təhriki ilə nə qəddər tədbirlər töksə də, canı çıxacaq, "kolxoz", "sovxoz" adlanan əsarət zənciri dağılacaq, məktəblərdə, institutlarda "SSRİ tarixi" əvəzində min bir "xalqa" döndərilmiş Odur xalqı, Odur bəşəriyyəti haqqında həqiqətli tarixi tədris olunacaq. Balalarınızı da indidən yığaq o ə mirli mülkünə, Abı, Çürük, mən, bəlkə elə Şöşü özü do, Elmin lap əlifbasından başlayaq: Od nədi, Odur nədi, Odun nədi? Ünə niyə eşitmirsiniz? Niyə ancaq "Yer" səslərini eşidirsiniz? Yaddaşınız nə vaxt, necə, hansı şəraitlərdə itib?

Hamısının datuşaq. Tamamilə real, doğma OdAğÜz BağOdur planetimizi göstərim sizə. Boli, bəli! Doğma planetimizi!.. ə cəadlarınızı, ata-analarınızı, "o dünya" adlandırdığınızı göstərirəm! Bundan artıq nə istəyirsiniz, Rəhim kişi?! Bu dərdə cəddə qeyri-adi xoşbəxtlik verirəm sənə... "Birlik" nədi?! Milyon, milyard nədi, ay evin yıxılsın?! Razılaş! Belə xoşbəxtliyi özge kim verə bilər sənə? Mən təkəm burda! Nə Abının təqəti var daha, nə Çürüyün, nə də Şöşünün. Təkəm! ə mimi öldürsəm, özüm də öləcəm, Marina dərs keçib, bilir ki, mən olmayacam, tək-tənha qalacaq. Mariya ilə birlikdə, hamımız yetimləşəcəksiniz! Sonra Mariyanın özünü də qəsd eləyəcəksiniz. Bəs sizin özünüzün taleyiniz necə olacaq?

Xəlvətin əlləri dodaqlarının qıraqlarına qalxdı.

- Bəsdi, dedim!.. Bizim taleyimiz çoxdan məlumdur. Mənim məşinlərimin sayını düz demirlər. Üç "Qaz iyirmi dörd" Xalqın üç oğluna bağışlamışam Xalıq türmədə olanda. Birini də bax o skelet qulluq eləyən o qara kişiyə bağışlamışam - Gülnoğlu Molla Gülnə. Xalıqa

oxşadığına gör... Altmış beş maşındı cəmisı. Hamısı da mal daşıyır Moskvaynan respublikaların aralarında!.. OdAğÜz nədi?! Küçük! Dedim nağl adamı deyilməmiş. Rədd el planeti-filam. "Vərəs" nizin də işi qurtarıb. Xalq birbaşa bura uçacaq sabah "Yak sorok" nan. Sizin vaymıza gələcək. Tabutunuzun altına girəcək özü. Danış! Əlli dördüncü ilin avqustunda Bakıdan Səməndən bir yerə rayona qayıdanda vaxtda Xalq necə xəbərlər verdi Sultan Əmirinin evindəni? Sonra Səmənd nə gördü, nə eşitdi, başına nələr gəldi? Danış!.. Nəzər al ki, meşədə maşını sıxıb əzənlər uzaqda deyillər. Bax o dal otaqdaca qulaq asırlar sənə, dilindən nə çıxır, hamısını yazırlar. Bu "Alimi" in Səmisı də əsirdi orda. Eşit, özüm tapşırıq vermişəm o otaqdakilərə ki, mənə (ap pis xətlər yetirənlər də, yerinizdən tərpanmıyın. Ölsə də tərpanmıyın, demişəm, "zaklyu-çeniye" yazın, qol çəkin, basın ağzıbir bu qudurmuşları, Dəli-məliyə!..

Görürsənmi, Xəlvət Rəhim sizi məhv etməkdən ötrü Əli yolunda özünü qurban verməyi də hazırdı! Bütün Qudahların şəhid olmağına razı olaram mən, xaraba Bağdayınız qayıtmasın! Belə "Pars", "Pers", "Fars" - mənasızam mən! Danış, "mağmun", "meymun" oğlu meymun!.. Məni bu cür qana qəltan etməyin də bədsi ki, günə sabah güllənmə kəsilsin sən! Danış.

Səmənd qoşa ovcunda stəkanın üstündən başını qaldırmadan, bir kəlmə: - Qurtar! - dedi.

Məndə təzənəni simlərdə çəkdi.

- Sənin gözərin bir nöqtəyə dikilib, beynin bir nöqtədə ilişib, xarabə plastinka kimi, bir fikrin üstündə fırlanır: "Dözəmmirəm. Dözəmmirəm. Qurtar! Qurtar!"

Mən deyirəm "döz", sən deyirsən "dözəmmirəm". Bağ şəxsiyyətinin ucalığını, Elmi xilas etməyəcəm mən burda, səni yox!

Bakıda müsibətə tapdığım qiymətli bir dərmənin qutusu oğurlanıb. Abının Yemənin torbası boşdu. Üstlik başın da boşdu, əmi: sözüm çatmır sənə. Dərk etməmiş ki, bizi şəhvət düşgünləri, psixi xəstələr yığımı kimi qələmə ver-ver tək Əmirin yox, bütün Bağları ifşa edər bu casuslar "Birliyi". Dal otaqda səsimi yazırlar mənə Erməni Gülənovlar! Sabah, birisigün aparıb qulaq asacaqlar Bakıda, Moskvada, İrəvanda. Özün bilirsən, həqiqi Çekistlər də var onların arasında. Bezobraziyə mühitinin murdarlıqlarıyla bərabər məhv olmağımızın başqa səbəblərini də açmalıyam mən bu hakimsiz, prokurorsuz, vəkilsiz məhkəmədə! Xüsusi təşkil olunub axı bu "yubiley", "illik-filan", ay əmi! OdAğÜz təziq elmir. Biz özümüz həll etməliyik hər şeyi. Daha doğrusu, mən! Tək mən! Dəli Səməndi öldürüb Alim Səməndi diriltməliyim! Döz!

Zalın o başından səs gəlirdi:

- Sən oynayıb öldür qurtarıcıları!

Sənə, soyuq tər içində, gözəlri yumulu, hey başını bulayırdı. Məndə doluxsunmuşdu.

- Özünü qor al! İradəni topla! Yalvarıram, mən!

Zalın o başından qəhəngi eşidildi.

Məndə "pomost"dan düşdü. Cürəsi çiyində yellən-yellən, başı sə-sə, ağır-ağır gedib Xəlvətin qabağında dayandı.

- Sən də yalvarıram... dərmanı ver. Xəlvət özünü yığırdı.

- Hardan bildin dərmanı mənədi?!

- "Birliyi"nin sədrinə. Sən veriblər... Mən sənin cibini görürəm!

- Nə?!

- Biz "Muğ" bədbəxtlər siz Təhrif bədbəxtlərin nəinki ciblərini, hətta yorğanlarının altını da görürük, ey murdar! Rus məhləsinə nəfəs "massajistka" "sestra" gəlir sənin Xəlvət kabinetinə? "Massaj" eliy-eliy məlumat verirlər ki, "İrəni, yəni "İran" adlanan Rusiyaya xüsusi yüklü təyyarələr gedib, sarını "Moskva - Bakı" reys təyyarələrinə ötürürlər, gəlir "Kobra"nın - Çax-çuxun mənzilini yığılaq. Bir nəfərdən sonra, səksən doqquzuncu ilin ilk günlərində başlayaraq, o yük həmin bu Xəlvətin kabinetinə, burdan da Erməni sərhəddinə daşınıb, xaricdən göndirilən "platinə naxosnik"lərə paylanacaq ki, Azərbaycanla doluşub sərgəyşli günləri qırsınlar! Sənin "Birliyi"nin gizli cəmk o banditləri, ey qatil! Ruslar da bu yanda, Qarabağdan Abşeronla köçürülən cavanları qırıb, meydləri də nizə tək cəmlər! Stavropoldan bizim öz Evləy Odurkələrini unudanlardan ibarət "kazak polkları" göndərib Ermənin içrimizə hərəkətini sürətləndirəcəklər ki, qırğınların üstü açılmasın. Sultanın mirliyi hələ ilkin ilərdə xəbərlənmişdi bu külli qırğın planı, mən isə bu dörd ayda, bu Şuşəlidə hər gün deyilib, bax belə ağ sümüyü döndərib sifətim! Budu bax o dal otaqda maqnitafona yazıları, Moskva, İrəvan üçün hazırlanan informasiya. Qoy bilsinlər kimdilər "Muğ"lar! Bilsinlər necə qaytarılacaq tariximiz! Sən özün də çox şey biləcəksən bu gecə. İnan!

Ver dərmanı, ey külli qırğın qatili!.. İkinci dəfə elim dəysə, səlamət qalmıyacaqsan. İmkan ver, heç olmasa, səhər qəddər yaşasın o! Bayaq niyə qan aldın? İstəmədinmi bir az yaşasın, danışsın, özü özünü boğsun öldürsün? İndi mən danışaram, mən öldürürəm onu! Nə fərqi var?!

Xəlvət titrəy-titrəy, boğazını çayla yaşlayıb, altdan dik, diqqətli Məndə baxırdı.

- Sultanın Gülğəzi maşına basıb aparmağının əvəzində külli qırğın-filan danışsın!

- Belə lazımdı! Bu bir. İkincisi, Sultan ə mirlinin maşına basıb apardığı Gülğəz deyildi.

- Nə?!

- Deyirəm Gülğəz deyildi.

Xəlvət üşürəndi.

- Yuxu görürəm mən, nədi, ay cəmaat?! Bu nə danışır?! Min doqquz yüz illi dördüncü ilin mayında Sultan ə mirlinin bu kənddən maşına basıb apardığı zənnin bunun anası Cığalı Gülğəz deyildimi, onun istəkisi deyildimi?!

Bütün pavilyon tüstü içində, dənizə tənəşməyə susurdu. Məddə siqareti külqabına basıb, gah Səmədin yumulu gözlərini, gah "dərmən" tənəbindən xoflanmış Xəlvətə baxa-baxa gərginləşdi. Şişmiş zəli dodaqlar titrədi:

- Əlim çatmır. Çıxart... özün.

Məddə "ampula"ları kitelin qoyun cibində çıxarıb Sestraya verdi. Sestra, quruyub codlaşmış illəri titrəy-titrəy, "ampula"lardan ikisini dalbadal sındırıb "şpris"ə doldurdu, yüyürüb Səmədin qolunu çirəyib, "vena"ya - şah damara yeritdi.

Məddə o yan-bu yana gəzinirdi.

- İndi sakit otur, əmi... Gülğəzli görüşünü də eşitməlisən. Atamın o bədbəxt zənni necə zorladığını da... Dal otaqda oturanların tənəbidi bu, həmdə mənim özümün qərarımdı! Danışacam. Dözməlisən!

Əvvəlcə Çax-çuxun çənini çaqqıldadacam. Görüş, zorlamaya dəxli olmayan çətin-pərin şeylər deyəcək Çax-çux. Sonra görəcəksiniz bir kəlmə də çətin-pərin yoxdu.

Məddə tənənni simlərdə çəkdi.

- Məclis darıxmasın. Yorulanlar getsinlər. Qalanlar peşiman olmayacaqlar. Yağır Məmmədlinin, bu qatillə Çax-çux - çik-çik qatilin o tayda, bu tayda öldürdükləri Elmi necə adi, sadə söz möcüzələri ilə diriltiyimi eşitmək istəyənlər qalsınlar. Hökmən qalın, ey Qonaqlılar, Tahirilər, Qurbanlılar, dünyanızı göstərdim siz!

"...Kupədə Çax-çux Səməddə deyirdi:

- Bu günü gözləyirdim mən, qadası. Avqustun iyirmi ikisidi bu gün. Yadında saxla: iyirmi iki avqust, min doqquz yüz illi dördüncü il, axşam.

Stansiyada dayanhadayanda, altıncı vaqonun kupesində Çax-çux Xalq səni deyir: "Gözün elə şeylər görəcək ki, bu gün, ömründə görməyibən.

Qulağın elə sözlər eşidəcək ki, ömründə eşitməyibən." Fəlci sözü de-

yil bu. Əsasım var mənəm. Çətin gündü bu gün səndən ötrü, qadası. Ata gözündə gördüyün əmin düşüncək gözündən, adamlıqdan çıxacaq, murdar heyvana dönüncək nəzərinde. Dözümlü olmalısan bu gün. Çox dözümlü!.. Bir dəfə sınıbsan. Qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə - avariya günü. Bir də sınısan düşülməzsən. Odu ki, unutma məsləhətim: qabaqca Məsimgilə getməlisən. Gülbənizlə görüşməlisən hökmən. Sonra da, deməli, mənə görməlisən. Gözlüyəcəm ha!.."

Trubkanın qətran iyi, qatı tüstü ilə birgə, kupeyə anlaşılmaz, dəhşətli xof dolub, Səmədin sinəsini tutub nəfəsini daraltmışdı: illərlə səndən gizlənen, şəksiz-şübhəsiz qatil, belə birdən-birə, belə sərbəstcə üzə çıxıb, atanın müsibətindən sonra ata əvəzi əmini də böyük müsibətlər gözlədiyini xəbərləyib, "gözün elə şeylər görüncək ki, bu gün, ömründə görməyibsən" deyirdisə, "falçı sözü deyil bu, əsasım var mənəm" deyirdisə və sən bu adamın nəyəsaslandığını duyurdunsa, bundan necə xoflanmıyasan?!

Çax-çuxu kupədə qoyub düşməyi tələsəndə Səməd aydın olan birçün bu idi ki, səkkiz il bundan əvvəlki, qəbristandakı üzü palçıqlı adam, o cinayətkar - qatil yoxa çıxmışdı, yaşıl şlyapanın altında qara məxmər üzünün qətiyyəti ilə, dəyirmi fənlər gözünün cəsarəti ilə tamam başqa hisslər oyadan, "sənəsi sirlə dolu", çoxbilən bir adam peyda olmuşdu və bu adam, bildiyinin yüzdə birini də açmayıb, hər şeyi nədənsə sonrakı görüş - Badsəbanın daxmasına saxlayıb, ancaq bunu demişdi ki, Səməd öz doğma, əziz əmisini, ata əvəzi himayədarını heç də yaxşı tanımırdı, əmisinin ətrafında baş verən hadisələrdən xəbərsizdi və bilmirdi ki, "Stalin ölən günü əmisi də ölüb, stolun dalında qaraltısı qalıb", üstəlik, dörd ay bundan əvvəl - may ayında başına nə gəlibsə, necə sarsılıbsa, "Sultan əmirli deyilmə mən daha, arşınmalçıyam, gedək bir Gülçöhrə tapaq", - deyib, əmma "uğuru xeyir olmayıb", "Gülçöhrə" əvəzinə kiminsə - başqasının istəklisini" gətirib!.. Qətran iyi ilə, tüstü ilə birgə sinəsini tutub Səmədin nəfəsini daraldan da, əslində, elə bu əcaib evlənmə xəbəri idi ki, onu tamam çaşdırmışdı. Sultan əmini Sultan əmirli eləyən bu deyildimi ki, özünü fədalı sayıb, ailə oğul-uşaq istəməyib, həmişə gözəllikdə, həmişə də ağılda-kamalda tayı-bərabəri olmayan Qıymatı da ailə səadətinə məhrum eləyib, məhz fədalı kimi yaşamışdı! Bu barədə atasından eşitdiyindən əlavə, Səməd özü də yaxşı bilmirdimi ki, əmisinin ailə ilə bərabər şəxsi ev-əşikdən də imtina eləyib, "İnventar RKP" içində qalmağının böyük, ciddi səbəbi vardı: bütün həyatını Kainat Elminə, Bağdaya vermişdi! İndi nə olub, nə baş verib?! Saç-saqqalının ağaran vaxtında birdən-birə bu dəriçiddi

metamorfозaya uğraması mümkündürmü?! Ə gər metamorfoza yoxdusa, bəs Sultan ə mirlini "Sultan ə mirli deyiləm mən daha" deməyi vadar edən nədir? Bəlkə heç deməyib? Səməd nəyi görü inanmalıdır ki, Sultan əminin dilinə, tükürünə bu qəddər yad-yabançı "arşınmalçı" məhz onun öz dilindən çıxıb?! Bu kəlmə ilə birgə bu evlənmə əhvalatının özündən də anekdot iyi gəlirmi? Və elə anekdot iyindən məlum deyilmi ki, Çax-çuxun dili ilə düşməni danışır?! Belə çıxmırmı ki, Xudiyev rədd olub rayondan getsə də, Xudiyev - Dudiyeve dənəsinə kilərin hər sinə bir töhmət yapışdırılsa da, Bezobraziyə heç də fealiyyətdən qalmayıb, vaxtilə ə mir məzənstamından qəbirlərin, başdaşların şəkli vasitəsilə "səslə ittihamnam" düzəltdiyi kimi, indi də başqa cür bir vasitə ilə - qadın-filanla, "başqasının sevgilisi" ilə ittihamnamı düzəldib?!" Diqqət yetir, çalış düşün, dərək elə, gör insana, hətə münasibətin necədi, ey Təhrif! Düşün gör Qudalılar, Güllənovlar da Sultan ə mirli kimi, sədr Məddəd, Qılınç Qurban kimi yaşasaydılar, Mirqəzəb, Pers, Yağır, Çax-çux mühitində necə bir həqiqi birlik yarana bilərdi!

- Saxla... Dayan... - Xəlvət stəkan-nəlbəni qaz "peç"inin üstünə qoydu. - Sən kimi ifşə eləyirən?!

Məddəd yorğun-yorğun, başını yana əydi.

- Hələ ki bizi vurursan! Gizlin işləri danışmalısən sən. Görüşü gözəl yirik biz!

- Fəallaşma, Rəhim kişi. Gözlənilməz şeylər olacaq. Sakit otur... Görüş bir deyil. Elqızımız Gülgəzlə görüş var. Qəhbə Gülgəzlə görüş var! Qəhbə Sultanla görüş var! Bu nitqimin, sazımın, sözümün lent yazısını her yerdə yaymaq, Bezobraziyə mürdarlarına dər demək, Elm vermək ümidiylə çalışacağırəm.

Xəlvət əlini yelləyirdi. - Ay hay! Ay hay! - deyirdi. Sonra ucadan:

- Mənim Möcüz adında bir nəvəm var. Qarmon çalır, şeir yazır...

- Üzünü sağ tərəf çevirdi: - Ordan belə çıx, a bala, o şəri oxu, eşitsin bu bələh.

On yeddi - on səkkiz yaşlarında, qara, gombul bir oğlan pinqvin kimi sağına, soluna basa-basa, farsistlərin, ərəbistlərin arasından çıxıb, Məddədə baxıb, ciddiyyətlə:

- Bir "Gəraylı" çal, - dedi.

Məddəd burda xeyirli bir şey olmayacağını bilsə də, Möcüzə boyun əyib: - Baş üstə, - dedi.

Möcüzə oynaq "Gəraylı" ilə o qəddər də tutuşmayan, asta, qalınaraq, qəmli səslə, birnəfəs oxudu:

BağOdı rı "mehtır" dedi,
"Mehtır"lini kor eyldi,
Kor oğluna qılnc verdi,
At yalına yatan millət.
Qılnc qana bata-bata
Sultanından qisas aldı,
Zınn eyldi xilas oldu,
Gözünü qan tutan millət!
Bilnin sən sus dedi,
Bilməzin qurdsan dedi,
Dönüb öz-özünü yedi,
Diləyin çatan millət!
Xəlvət ol çaldı.

- Qurtar! Ye özünü! - dedi.

Şüşəlinin sağ tərəfində də şarappa-şarap ol çaldılar. Möcüz dönüb yerinə getdi.

Mədd isə "Gəraylı"nın arasını kəsəndən:

- Möcüz ala qarğa kimidi siz quzğun yığnağının içində! - dedi. -

Özünün deyil oxuduğu şeir, mənə bu "ab yaşıl"¹ düşgünü dostumundu. Axırını oxumadı. Qulaq as, oxuyuram.

Bir gün gəlidi, geri baxdı, Gözlərindən sellər axdı, Şöşünü yandırıb yaxdı, Al qanına batın millət!

- Bu heç... O Pinqvin Möcüz səndən qat-qat müdrikdi, ey qatil! Mənə yox, öz babasına cavab verdi o!.. Bu heç. Səbr el... Gülgəzi Sultanın mirlinin çarpayısında görəcəksən. O Gülgəzi ki, Səmədin ürəyinin parçası idi.

- Sən neynirsən?! - Səməd qışqıraraq yumruğunu stola vurdu. - Mədd!

Mədd təzənəni simlədi.

- Döz!.. Əclaf!.. Bax belə əclafam mən, özümün iyirmi yeddi yaş böyük mim əclaf deyirəm. Əclaf deyilsən, ata əvəzi deyilsən, doğma atamsan son mənə. Get güzgüdə özünü bax, sonra gəl mənə bax, gör bir zərrə qədr fərqimiz varmı üz-gözümüzdə, boy-buxunumuzda, ye-

¹ "Ab yaşıl" araq.

rişimizdə, oturuşumuzda-duruşumuzda! Söz-söhbətimiz, beynimiz, təfəkkürümüz, məhbəbbətimiz, nifrətimiz!.. Ha çalışıram kimə sən baxanda başımı yana qıymıyım, mümkün olmur. Baxışımız da eynidi! Yığışdır indi xəlvt dilləri, görüm necə yığışdırırsan! Bütün rayon deyir Səməd Əmirlinin oğludu Məddəd, Sultan Əmirlinin yox! Məmiş Əli zoğlunun qızı Səməd Əmirlinin altında olub, Sultan Əmirlinin yox! Bu ad-sannan, bu şan-şöhrətinə yaşamaq olmaz, əmi! Bu gecə çox şey eləməliyəm mən! Dünya uçub, altında qalmışam. Aylı, ulduzlu dünya yox, bu Xəlvtli, "Badamlı"lı, "Marlbora"lı, ximikatlı, kombinkormlu dünya, çörəyin dadını da itirmiş, kanalizasiyası suyuna qarışmış murdar dünya bütün çirkəbiyənən, zir-zibiliyənin uçub tökülüb üstümə!.. Döz! Döz! Döz! Öldürəcəm, dirildəcəm! Mən də dözməmirəm. Başa düşürsən?! Dözməmirəm! Ya dağıtmalıyam bu dünyanı, Özüm də ölüməliyəm, ya da düzəltməliyəm bu dünyanı, özüm də dirilməliyəm! Kiməm, nəyəm, doğrudan da qabiləmmi bu dünyanı dağıdıb yenidən qurmağa? Heç kəs bilmir. Sən də bilmirsən! Bu gecə biləcəksən!

Kündənin, tüstü içindənin göy vilyur şlyapalı, göy qalstuklu, ərəkəbist, farsist kürəkənlik qismindənin birisi Əlini qaldırdı.

- Bura bax, Məddəd! Necə yəni dünyanı dağıdıb yenidən quracaqsan?! Bu nə safistikadı, axı?! Özünü Hamletə oxşatma! "Sultan", "Güləz"-filan deyilir burada! Onlardan danış! Bir azda çal, oxu də!

Dodağımıza dəyib bu zəhrimardan, mahnı istəyirik!

Xəlvt də bu yandan bağırdı:

- Dəstan! Dəstan!.. Məddəd də səsinə qaldırdı:

- Kürəkənin dəmlənib. Sən isə can ağrısına dözməmirsən. Yumruğunu tən ağzına, qulaq as, öl mənnənin bir yerdə! "...Ürəyinənin parçası idi. Elə ürək parçası ki, o qaranlıqda nəinki boy-buxunundan, hətta qıymağanın altından sallanan cığalarından da tanıya bilirdi və tanıyırdı. Əmma gözünün gördüyünü beyni görmürdü, ağıl kəsmirdi.

Öz səsi ilə zindən elə bil kənardan xırıltı eşitdi:

- Sən kimsən?! Niyə üzümə baxmırsan?!

Bu xırıltı insan səsinə bənzmirdi.

Elqızı bu xırıltıdan diksinib titrəməyə başladı və elə titrəyən-titrəyən ayağa qalxdı. Alovun işığında dəhşətənin böyümüş gözəri parıldıdı. Səməd çamadanı əlində saldı. Bir kəlmə:

- Güləz! - dedi.

Daha heç nə deyə bilmədi..."

Məddə susdu.

Zala da sükut çökdü.

Xəlvət barmaqlarını dodaqlarına sürtürdü, səndə zab vardı:

- Bu tərifi təsdiq olundu. Anan Gülgəz vətən Səmədin altındaymış.

İndi keç o zorlama gecəsinə, qurtaraq.

Məddə başını yana yib, Alim skeletin birdən-birən kəhrəbə rənginə düşüb zəbdən gözəlmiş sifətinə tamaşa edirdi.

- Kəhrəbə üzli oldun, gözəlşdin, gözəl mənim! Körpəliyimdə tez-tez yalvarardın mənə: "Qurbanın olum! Qurbanın olum..." Doğrudan da qurban verirsən özünü mənə. Niyə gəldin bugünün "Birliyin" in, sabahın Boz Qurdunun çağırışına?! Bilmirdinmi ki, bizim hamımızı bir-birimizdən ayırıb yemək üçündə bu təşkilat?!

Məddə ağır-ağır dönüb Xəlvətə baxdı.

- Əgər səndən dönər olsam, nə sibim ah-zar olsun, Rəhim kişi!

Əgər səni adam eləməsəm, düşməni dostə çevirməməsəm, anam Gülgəzin südə mənə haram olsun, Rəhim kişi! "Mehtər" rəmzi altında Bağ Odur deyib, "kor" rəmzi altında Odu deyib dostan yazanımızı qanmamısan, Kalaşnikova sarılmışan. Bax budur havayı olan, mənə sənə deyil. İnan, elə möcüzə yaradacam ki, o xınc-mınc canınla, dörd əl-ayağın üstündə imkənləy-imkənləy gəlib üzünü ayağıma sürəcəksən, əlrimdən öpəcəksən... İndicə danışdığım görüşə o "düşməli gecə" dən min dəfə düşməli idi, ey heyvan! Nədi "təsdiq olunan?" Oynadıqımı, ey heyvan?! Məhbəbə deyilmi təsdiq olunan, ey heyvan?! Anamı indi də sevirsən bu Alim skelet. Əmisi Sultan Əmirinin arvadını! Bunu təsdiq elədim mənə! İnsan sevgisini!..

Səmədin üzünün kəhrəbasında göyərtili mənə gəldi:

- Məddə! Məddə! Düz danışmışsan! Ucalarımı alçaltma, oğul!

Məddə mizrabı simləyə çıxdı.

- Alçaldan alçaldı! Mən sənə haqqında yaranmış təsviri təsdiq eləyirəm burda. Öldürürəm səni, əmi! Öldürməliyəm! Diqqətli ol!

Sən də dinlə ey kürəkən! Kor kürəkən! Hamlet deyiləm mən, yaralı aslanam. Əmma sənə qaynatanı dişimlə yox, təkrar edirəm, sözlə öldürəcəm və sözlə dirildəcəm. Ölü diriltmək Hamletlik deyil, Allahlıqdır!

Davam eləyirəm:

"...Bir vaxt vardı, çöldən evinə qayıdanda əlilə zoğlu hər axşam çiyində bir yaba qaratıqan gətirib, il boyu çəpərinə qalınlaşdırmağa çalışırdı, odur ki, həyat-bacasına həmişə tikan səpələnirdi. Günün nə vaxtı o tərifi getsəydin, görürdin bəpbalaca, ayaqyalın, başıaçıq "Qaraçı gözəl" Cığalı Gülgəz quru yerdə oturub, ayaqlarına dolan tikanları dır-

naqları ilə tərpsə-d-tərpsə ağlayır. Elə o yaşda, o balacalıqda, başı qızıl şsgər papaqlı, ayaqları "Sultan Əminin çəkmiş kimi" qara xrom çəkmişli sədr oğlu da quru yerdə oturub, "Qaraçı gözəli" Cıgəli Gülgəzin ayağını dizinin üstünə qoyardı, "Mənim dişim siçan dişidi" deyib, ağzını o qarayanıq, toz-torpaqlı ayağa söykəyib, tikanları dilinin ucu ilə yaşlaya-yaşlaya, bircə-bircə çıxarıb tüpürürdi. "Bu bir... bu iki... bu üç..."

- Lənət sənə kor şeytan!.. Xəlvət heyrətli çiyinlərini qısıb, o yan-bu yana baxdı. - Tikan nədi, zad nədi?! Bu nə danışır, ay cəmaat!

Məddə növbəti "Prima"-nı Çürüyün qəlyanından yandırıb, "pomost"-dan enib, yenə Xəlvətin üstünə yeridi.

- Canına azar danışırım! Boğazına boğma danışırım! Səməd Əmirinin faciəsini danışırım ki, Xəlvət adında buz dağı Ərsin. "Zorlama gecəsi" dediyiniz o dənşətli gecə o balaca "Qaraçı gözəli"-nin ayaqlarına dolan tikanlardan başlanır. Səbr elə, qanacaqsan. Cavanlıqda "qardaşın" Yağır Məmmədlinin eşşəkliyinə dalınca yorta-yorta Arazın o tayına gedib-gələndə altı cırıq çarıqlarının dabanlarına tikan dolmayıbmi? Yolun ortasında çöküb göz yaş tökə-tökə "yeriyəmmirəm, ay lənət" deyəndə, o vaxtkı nişanlın, indiki mehmanxana müdiri, Erməni haxçıqı Marqo sənə dabanlarını yalaya-yalaya dişlərilən tikanları çıxartmayıbmi!

"Bu bir, bu iki, ay musurman. Bu beş, bu on, ay musurman", - dey-dəy o gündüz-rana sənə bərabər ağlamayıbmı? Bu dörd ayda bu Qəlyanlılara neçə dəfə danışmışan bu Əhvalatı, neçə dəfə demisən:

"Adama oxşayan vaxtlarımız vardı. Marqo "ay musurman", dey-dəy ağlayanda köyrəlirdim!" İndi niyə köyrəlmirsən, niyə daşənməmişən?!

Çünki sadəcə, həyatıyın sahisində beş-on qoyundan, keçidən başqa bir şeyi olmuyan Göbələk Məmiş o cəpəri necə şüursuzcasına qalınlaşdırırsa, sən də o məşinlərin sayını eləcə artırсан, ey şüursuz!

Fəlakət bundadı ki, mən bu şüursuza şüur vermək niyyətindəyəm.

İndi, nəhayət, Bezobraziyenin Əmri ilə, "zorlama gecəsi" adlandırılan o dənşətli gecənin müsibətli bərdə danışa bilərəm.

Müsibət ondan başlandı ki, "Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin ifşasından sonra "şüşənin altındakı teleqramla katalikosların məktubları" Bezobraziyenin Əlində silaha çevrələndə, SSRİ prokuroru Rudenko və general Məhərrəmov kimi güclü dayaqları olduğuna baxmayaraq, Sultan Əmirli inzibati üsullarla mübarizədən Əl çəkib Bezobraziyə murdarlarına Elm vermək niyyəti ilə Qudalı məhləsinə ayaq açdı. Nə dedi, nə danışdı Xaş nəçənəni, prokuror Saylova, RİK Ataməhiyə, Çax-çuxa? Bilirsən, Rəhim kişi. Bilmədiyin budu ki, atam öz səhvini hiss elədikə, yəni söz-söhbətlərinin havayığımı hiss elədikə, "vodka"ya Əl atırdı. Bundan

sui-istifadə elədiniz, o yazığı nəki var içirtsiniz, Rəhim kişi. Göbəllək Məmiş oralarda hər lənib-fırlanırdı, arvadına, qızına təpinirdi ki, "niyə gəlib 1-ayaq vermirsiniz?!" Guya Göbəlləyin özü istəyirdi ki, qızı gəlsin "Kişiyə qulluq eləsin". Əslində isə Əlləzoğluna deyilmişdi bu! "Sultan Əmirli insafa gəlib, qardaşı oğluna icazə verib ki, Göbəlləyin qızını alsın". Məhləyə çağırılanda bədbəxt Cığalı hoppana-hoppana yüyürdü, it xılının içində gül üzlü Gülbəniz bacısını da çağırır, samovara od saldı, Qıllı Qeybalının, Piyli Qayımın içəridə daşdıqları qab-qacağı su kranının altına tokub yudu, quruladı.

Dəhşətli gecəyə şəxsən özün "ağsaqqal" eləyirdin, Rəhim kişi.

Gecə yarıda atamın möhkəm keyfəndiyinə arxayın olanda "Bircə bala"nın Cığalısının əlinə "podnos" verdin. Dedin:

- Qaynatana çay apar.

Cığalı çayı aparanda bədbəxt atamı dümsüklə dilər, dedilər:

- Bax gör kimdi çay verən? Katib baxdı, tanımadı. Dedi:

- Kimdi? Dedilər:

- Gülçöhrədi! Axtardığın Gülçöhrə!

Yazıq Cığalı elə bildi gözəlliyini tərif eləyir. Qızardı, çayı qoydu, eşiyə qaçdı. Bezobraziyə məclisini şaqqultılı gülüş götürdü:

- Gülçöhrədi, Arşınmalçı! Gülçöhrədi!..

Susursan, ey şüursuz qatil! Gərginsən. Qorxma. Hər şey sənin istəyinə uyğun olacaq... Yazıq Cığalı xoşbəxtliyində ölürdü. Bilmirdi ki, bədbəxt "qaynata"nın fədalı ürəyi ölmüşdü, içərisində bu vəhşi Xəlvətdən də vəhşi, yırtıcı bir canavar peyda olmuşdu. Bilmirdi ki, o canavar ayağa qalxanda Çax-çux adında ikinci bir canavar qızın cığalarından yapışb, başını dala qanır bircə şüşə konyakı son damlasına qədər boğazına tökək, leşini maşına atıb, katibin leşini də üstünə atacaq!..

Səməd dik atıldı. Sonra əlini ürəyinin üstünə sıxıb, ağır-ağır yiyilib, ikiqat olub, kresloya çökdü. Məddə misin yanakı baxdı.

- Atılıb-düşmə!

O bir şüşə konyakdan sonra ağ daş evdə, Sultan Əmirlinin həmin yataq otağına doluşub, hırıldaya-hırıldaya çıxdınız. Çax-çux həmişə keyfi saz vaxtlarındakı kimi, ruscaya keçmişdi: "Vsyo! S Sultanom Amirli pokonçeno!" Həmin bu sözlərini həmin gecə Mirqəzəb teleqramında yazdı.

Bədbəxt atam dəhşətli sərxoşluqdan ayılanda anamla bir müddət bir-birinin üzünə baxa-baxa qalıblar. Heç nə başa düşəmmirmişlər. Xəlvət-

İrin oyunlarından sarsılmış üçüncü bir bədbəxt də yataq otağı ilə zalın arasında quruyub qalıbmış: Qılinc Qurban. Qılincini sıyrıb düşüb atamın üstünə ki, "Bircə balayın istəklisini özünə arvad eləyibən, çal qurumsaq!"

Qılinc düz dörd ay asıb-kəsib atamı: "Qaytar qancığı, qaytar!.." Düz dörd ay anam evdə - "cəhənnəmdə", atam aşağıda, tut ağacının altında - "cəhənnəmdə" yatıb. Düz dörd ay bu birisi çarxqlı Göbələk bədbəxt axşamlar Sultan Əmirinin işdən qayıtdığı vaxtlar gedib həyətdə ocaq qalayıb, manqal tütüldükdə ki, guya raykom katibinin qayınatasıdı kişi. Düz dörd ay gecələr səhər qədrə o tutun dövründə gəzin-gəzin gözləyib ki, bəlkə möcüzə baş versin, şan-şöhrətli katib evə qalxıb yorğanın qulağını qaldıra. Belə düşüti, belə faciəni, belə müsibəti mən sizə bağışlaya bilərəmmi, Rəhim kişi?! İyirmi səkkiz aprel küçəsi ilə Kirov prospektinin kəsişdiyi yerdə, Nizami kinoteatrının dalındakı evin ikinci mərtəbəsində, "Çekistlər çekisti" "AdıPünhan" adlanan Əzabkeş generalın mənzilində, Azərbaycanın demək olar ki, bütün rayonlarında, mühacir Muğannaların ailələrində, "Prometey"lər-Evlər OdBağdaylar arasında pərvəriş tapan çekist oğlu çekist Dəli Səmədin yetirməsi, Bircə Balası, Tədqiqatçısı Dəli Mədəd, Xəlvətli rahat buraxarmı?! O dal otaqda oturub mənim səsimi yazan paqonlu Qudalıların arasında yalnız "fəməliyə"ləri sizdən olanları tanyırısanmı, ey şüursuz qatil! Mən yetirmişəm o gizlin Odları! Onların ilidirli cək Alim Səməd! Bütün Bağday Ərazisi miqyasında "Muğanna" adlananlarla yanaşı o dal otaqdakı "Qudalılar" ömürləri boyu bu Əzabkeş Alimi xatırlayacaqlar! Bəs necə?!

Sakit otur! "Oynaş" olçək!

Qulaq as!

O konyaklı gecə bədbəxt, sərxoş Cığalı elə bilib toysuz-filansız evlənir Səməd. Nağıl, fantastika almində, gözləri yumulu təslim olub sərxoş canavara. Gözünü açanda görüb Səməd-zad yoxdu, başqa adamdı, ölü kimi şeydi, döşünib üstünə. Vahimə içində çapalayıb, çıxıb ölünün altından, ayaqyalın, başıaçıq, atılıb qaçır. Qılinc Qurbanın oraya, qapısı taybatay açıq ağ evə getməyindən bir az əvvəl olub bu, qaçır anam, darvazada yaxalamısınız bədbəxti. Çax-çux, Qıllı, Piyli, Xaş nəçnək, Zaks müdiri. Bir də sən, Xəlvət! Bezobraziyə heyvanatı! Saçından yapışır aparıb atmısınız çarpayıya. Zalda yığılıb, səbrlə gözləmisiniz, şüşəsinin altı teleqramlı "Yarımallah" özünə gələr-gəlməz, başının üstünü kəsdirmisiniz ki, "bu sən Gülçöhrən, bu da zaks müdiri. Kəbinini kəsdir, sonra yığış bizdən bu stolun dalında, yoldaşlıq, qardaşlıq məsləhətlərimiz qulaq as". Bax onda başlanıb mənim fəaliyyətim, Rəhim kişi. Anamın bətnində. Anam o canavarı, o meyidi görüb düşütdü gəlində

o d[ə]hş[ət] m[ə]nim canıma-qanıma hopub. Anam o yatağından bir daha qacmağa çalışıb, sizin aranızda çapalayanda m[ə]n d[ə] çapalamışam. Anam Çax-çuxa, s[ə]n[ə] qarğış yağdıranda m[ə]n d[ə] yağdırmışam. Nağıl deyil, elmd[ə] bu, R[ə]him kişi. Atamın qara qanında axan qara qanı idim onda m[ə]n, axıb anamın qara qanına qarışardım. Sultan [ə] mirli yox idi daha, R[ə]him kişi. Cism[ə]n sağ olsa da, yox idi. S[ə]n yox el[ə]mişdin m[ə]nim uca insan - Bağ atamı!

Qorxma m[ə]nd[ə]n. Heç k[ə]s[ə] şikay[ət] yazmaram. Prokuror, hakim pul kis[ə]l[ə]ri s[ə]n pul kis[ə]sini m[ə]suliy[ət] almazlar. M[ə]n s[ə]ni sad[ə]c[ə], öldürüb dirild[ə]c[ə]m. H[ə]l[ə]lik bu b[ə]db[ə]xt skeleti öldürm[ə]kl[ə] m[ə]şğulam.

Kitelin cibind[ə]n çıxan kağızı yada salın: "M[ə]ni Varisim öldürdü. Varisimi d[ə] Varisi öldür[ə]c[ə]k..."

Atam n[ə] vaxt, hansı ş[ə]raitd[ə], nec[ə] yazıb bu söz[ə]l[ə]ri? M[ə]lum olacaq. H[ə]l[ə]lik bu SafAğ Varisin[ə] baxın, alim çekistiniz[ə] baxın, c[ə]maat.

Yumruqlarına baxın!

Tüpürüm s[ə]nin yumruqlarına, ay [ə]mi... [ə] lli dördüncü ilin avqustunda s[ə]n "qardaş qatili" Sultan [ə] mirlini tabutda gör[ə]-gör[ə] Qonaqlının bu s[ə]mtl[ə]rind[ə] vurnuxanda Bakıdan z[ə]ng vurdular, Sultan [ə] mirli getdi. Düşm[ə]n s[ə]nin karlığından, korluğundan istifad[ə] el[ə]yib, [ə]zabkeş generalın bu rayona gönd[ə]rdiyi yegan[ə] kadri - "iki t[ə]r[ə]f[ə] işl[ə]y[ə]n [ə] f[ə]l M[ə]simi" bağlı qapı dalına basdı. "[ə] f[ə]lin arvadı Gülb[ə]nizin [ə]l-qolunu bağlayıb daxmaya tulladı. [ə] lli zoğlunu zirz[ə]miy[ə] saldı. S[ə]h[ə]r saat altıda, y[ə]ni "Yarımallah" rayondan ged[ə]nd[ə] [ə] lli zoğlunun bir [ə]lin[ə] neft qabı, o biri [ə]lin[ə] kibrit verdi, s[ə]nin gözüyün qabağında [ə] mirli mülkün[ə] od vurdu. D[ə]lil[ə]rin Bezobraziyed[ə]n gizl[ə]tdiyi "V[ə]r[ə]s[ə]ni traktorun t[ə]k[ə]rl[ə]rinin altına verdi. S[ə]nin [ə]s[ə]bl[ə]rlin[ə] oynayb [ə]minl[ə] mübariz[ə]y[ə] sövq etdi, döyüş meydanı verdi. Daş [ə]z[ə]l[ə]l[ə]rini, daş yumruqlarını iş[ə] saldın. İki d[ə]f[ə] Sovet İttifaqı q[ə]hr[ə]manı Xalq Qudalını xınc-mınc el[ə]din. "Sultan [ə] mirlinin xançalı Çax-çuxun qanına bulanıb "h[ə]bs üçün" [ə]şyayi-d[ə]lil oldu.

Xızr Abı mülkün x[ə]rab[ə]liyind[ə] dizin-dizin sürün[ə]nd[ə], "V[ə]r[ə]s[ə]ni s[ə]hif[ə]l[ə]rini toz-torpağın içind[ə]n çıxardıb üfur[ə]-üfur[ə], sığallaya-sığallaya köyn[ə]yinin üstün[ə] yığanda heç n[ə] anlamırdın s[ə]n, x[ə]yali xoşb[ə]xtlik [ə]siri olmuşdun ki, nec[ə] el[ə]yib Gülg[ə]zi başa salım, [ə]mimin arvadı olsun, M[ə]d[ə]d doğsun, Sura doğsun, ail[ə] s[ə]ad[ə]ti yaratsın.

Tüpürüm s[ə]nin ail[ə] s[ə]ad[ə]tin[ə], ey m[ə]l[ə]k [ə]mi! M[ə]l[ə]ks[ə]nmi, ey çirkab içind[ə] boğulan "oynaş" SafAğ İnsan?!

M[ə]d[ə]d xırıltı eşidib [ə]misin[ə] baxdı.

Bütün zal S[ə]m[ə]d[ə] baxırdı.

S[ə]m[ə]din başı çiyinin[ə] [ə]yilmişdi. Qolları stolun üstünd[ə]n düşüb sallana qalmışdı. Gülb[ə]noğlunun t[ə]z[ə] doldurduğu samovar [ə]vv[ə]lki kimi guruldasa da, ölüm qabağı xırıltı aydınca eşidilirdi.

"Qaz peçi"nin dalından boz motalpapaq çıxdı; axşamdan bəri orda -"peçin" dalında büzüşüb Özünü göstərməyi, qocalıb meymunsayağı bir şey dönmüş Göbələk illərini başına döy-döy, çırpına-çırpına Səməd doğru cumdu.

- Evimi yıxdın, ay gözümün nuru! Ocağımı qaraltdın! Çəpərimi dağıtdın...

Məddə babasının boynundan yapışb geri itildi.

- Farağat otur, tülkü!.. Ölməli... Heyvanat içində yaşayammaz o daha! Getməli bu dünyadan!..

Atam buna bel bağlamışdı. Təkcə buna!.. Varisiydi... Yeganə Varisi... Nifrətim var mənə bu Varis. Heç kəsi bu qədr sevmirəm. Heç kəs bu qədr nifrət elmirəm. Səbəbini bilmirsiniz hə. Danışmamışam.

Nifrətimin səbəbini indi danışacam. Məhz indi.

Ağlını itirdi. "Vərəsə"ni şərh etmək vaxtı, təhrif insan səviyyəsinə enib, yas yerlərində, restoranlarda, institutlarda "o tay-bu tay" dey-dəy, yeddi yüz illi cildin məzmununu sakit kütləvi tədris proqramından ayırıb üsyançı ruhla bağladı. Bu Yer adlanan xarabada hələ heç kəs, heç kəs tanımadığı Ulu Bağ Səlimin nəslində bir Pünhanın ehtiyat tədris proqramına saldırdığı bir Safə kitabını bu igidimiz bayrağa döndərərək milləti sevən cavanları diledi-divan "sverxçelovek" səviyyəsinə endirdi. Stalin, Mirqəzəb, Pers toxumlarının içəri-rini kin-küdurətə doldurub, cahil düşməni daha da cahilləşdirdi, Xəlvətləri torbalarına dər deyən cahil farsistləri, rəbistləri Muğannaların əleyhinə qaldırdı. Gizlin, dər alimlərdən kim vardı, hamısının canına tırtıtmı saldı. Məmməd Cəfər imzasıyan yazan məşhur Akademik "xi" - AğEy haqqında Türkiyənin aldığı dəqiq tarixi materialları yandırdı, sarsılıb xəstələnədi. Akademik Məmməd Cəfərin yetirmələri, Nizami, Nəimi, Nəsimi mövzusunda məqalələrini gizlətdilər. Farsistlərin, rəbistlərin, "İslam"çıların birgə səyil Füzulini qatı müsəlman elçilər, "şaxsey-vaxsey" casuslarından təxribatçı dəstlər düzəldi. "Bağday", "Bağ" deyən cavanları sıxma-boğmaya saldılar. Məşhur şair Xəlil Rza Ulu-türk¹ ölümə hədələyib "Od r yurdu" şerini qadağan elçilər. Dəlişimiz təxribatçılarla danışmaq, həqiqətimizin, Od r dili həqiqətlərinin

¹1980-ci illərdə Safə Elmi ilə bağlı ziyahlardan yalnız bir qisminin adı çəkilir (müəllif).

müasir boşriyyəti hava, su, çörək kimi lazım olduğumu çatdırmaq vətənin qınlarına çəkildi. Bu məlik bacımız Sestra isə, bizim Dam direktorla yaxınlığımızı danıb, mənim adımla, sonra da Pünhanlarımızın adlarını çiynləri Kalaşnikovlulara və həttə Moskvaya ötürdü. Şəxsən Qorbaçova məktub yazıb, Evreydən xəbərsiz "yevrey" "Təhlükəli Türk millətçiliyi" haqqında məlumat verdi, mənim də "millətçi" damğası vurdu. Bu Şüşülidə, o dal otağa gələn "dövlət nümayəndəliyi"nin qabağında ilan dili çıxartdı bu sakit, ağbırək Sestramız, "Dövlət nümayəndəliyi" isə, Xəlvətin dediyi kimi, "qıyma-qıyma" yedilən bizi - Səməd Əmirinin Yetirmələrini. Son dörd ayda hamı dağıldı Ətrafımdan. Məlum oldu ki, Safağ Elmi, Odu r boşriyyəti haqqında restoran söhbətləri Bezobraziyəni ayıq salmaqdan başqa bir şeyi deyil. Özümüz özümüzün qatili olduq...

Məddə misinin əlini əlinə alıb, nəbzini rutdu. Əyilib, diqqətli üzünü baxdı.

- Eşdirsənmi?

Xırıltıya inilti qarışdı:

- Danış... Qurbanın olum, Məddim... Çalış ki, Heydərl¹ də çatsın hər şey.

Məddə başını endirdi. Astadan:

- Dirilirsən, - dedi. Sonra qara dəri kreslonun yanında stula çökdü.

- Heç kəs yaxın gəlməsin. Sən də, "məlik" Sestramız! Dərmən can verənin əzab müddətini artırır. Yığışdır şprisini, keç yerində otur. Bu qatillə qurtarmışam. İndi siz qatillərdə işim!

* * *

"Sultan və Səməd" dostanı davam eləyir.

Diqqətli qulaq asın.

Təbrizdə, Əmir bazarının yanında babam Şeyx Məhəmməd Əmirin xüsusi bir mülkü varmış. Şeyx Əmirim Ağ Əmirə Boz Əmir orda fədalərin uşaqlarını oxudarmışlar, mülkün özünü də "Fədalə yurdu" deyirmişlər. Bilirsiniz ki, "Vətənsiz" kitabxana həmin Fədalə yurdundan gətirilib. Təbrizdən... Məddə, bir əli misinin nəbzində, o biri əlini stola çırpdı. - Hoppanma, cənab hökmdar! Bəli, ölür! Mən öldürürəm, sən yox. Bayaq dedim qorxma. Mənim imkanım var güllədim səni. Gülləltməyi cəmə. Qatilsən. Əmma gülləltməyi cəmə. İnsansan!.. Hər şeyi dərk edən heç nəyi dərk etməyən qeyri-adi idraksız insan! Hey-

¹ Heydərlə liyev

vansan, mürdarsan, hım dı insansan. Kar, kor insan! EySar ÜnEvi ("İsay") çarmıxa çəkən insan! İ lağ EySarı "Allah"ı çarmıxa çəkən insan! Otur vı qulaq as. Bu qatıl xırıldayacaq, mın danışacam! Belə lazımdı. Alim Sımıdı dirildim indi. Alimliyi qayıdır. Çünki belə əzab içində tıdricı Ün eşitmıy başlayır indi. Bir az sonra OdAğÜzü görçək. Ulu babası Ulu Bağ İ s İMın BağSar SarOdı s SağSan BağSar AğEyi - "Musa ağa"m. Geri sananan ikinci İlliminillik tarix boyunca vı Yeni tarixin min doqquz yüz sıksın sikkiz ili müddətində, Tıhrif bışriyyət mühitində Odları - adları - rütbələri anlaşılmadığına görə hər rütbəsi bir insana döndürülən, İ s İMon ikın "Solomon"a, BağSar ikon "Musa"ya, SarOdı s ikın "SarOddaş"a, "Zırdüşti", SağSan - Sağ İ sÜn ikın "Sasan"a, "Sion"a, BağSar AğEyi ikın "Musa ağa"ya çevrilib, sıksın sikkiz il bundan vıvı "Qazax" qızasında, İncı dırısının girçeyində "Sim rAğ" İşıq gımisinı minib OdAğÜzı qayıdan o bıdı İnsanı görçək. Bıstı boy, ağbınız, ağsaqqal bir qocadır "Musa ağa" - Ulu Bağ.

1797-ci illə 1899-cu illər arasında "Qazağ"ın "Padişahlıq" kındində "Musa ağa" adı altında, kiçik oğlu "Hüseyn ağa"nın himayəsində, nıvısi "Ömr ağa"nın evində qaldığı müddətdə "Muğan" düzündən, hər ailəsi bir guşyı sürülmüş "Muğ"lardan tıcrıd olunduğuna görə lap düşgünləşibmiş. Bununla belə, daimi nızarət altında saxlana-saxlana, gah Tıbriz - böyük oğlu Şeyx Mıhımmıdın - İ sağ BağHımdun seçdiyi yerdə batin olurmuş, gah da Göyçdə, böyük oğlu sayılan "Alı"nın himayəsində, "Süleyman" adı altında qala-qala Elminin daha da batinləşdiyini gör-gör daha da düşgünləşirmiş. 1899-cu ilin axırında Bağ Ata kılrlı Ün göndririr Oğluna ki, İlanla Romanovlar birliyi "Yer" Bağlarının hamısını mıhv edçək, sının orda qalmağın tamam faydasız olacaq... Buna görə dı Bağ Ata İşıq gımisi göndrib, əzabkeş Oğlunu, "Şam Ağa" (Şam AğEyi) nınmızı birgı aparıb.

Bu "Sımıd" bıdbıxt "Musa" bıdbıxtin kötükçisi, ey Tıhriflər!

Tıhrif İnsan Qorbaçov necı inansın ki, bu torpaqda Solomonun, "Moisey"in, "Zoroastra"nın, "Sasan"ın kötükçisi dıfn olunacaq sabah! Heç olmazsa, az-çox hiss elı, ey Qorbaçov casusu ikın Xomeyni casusu Xılvı. Heç olmazsa, az-maz hiss elı ki, bu ağsümük sıftlı insanın "Ruh" - İ rAğ uçuş saatlarında Kainatın "element"lərində - İ İMnılrində tıkrar yaranıb bıdı hıyat qazanacaq.

Vaxtı İ Sultan İ mirlinin dilində eşitmisın "İbıdiyyı" - EvOd EyOd hıqıqtını. Sonra Xızr Abıdan, sonra mındın eşitmisın. İ mma sın elı bıdbıxtsın ki, "maqnit", "san kırıpic" adlandırdığın metalı Sudüşnı daşıtdıranda beynində nısr-ılamı dı qalmır.

SafAğ unudub "sufi"yı bağlanmış şırqşunas kürkünüriyin "Xomeyni maqniti"ndən lap tezliklə məhrum olacaqsan, ey yazıq! Farsistlərin, ərəbistlərin səndən üz döndərəcəklər. Çünki bütün aydınlığı ilə dərk edəcəklər ki, nə "Fars" varmış, nə "Pers!", Evə rə s varmış ki, o da Evə rEy Bağlarının ordusu imiş, indiki "Fars körfəzi" uzununda məskunlaşıb, BağOdEvÜn - "Paxtavan", "Pəhləvan" "Pəhləvi" sərkərdələrin əli altında, Bağdayı Qreklərdən, Suriyalılardan qoruyurmuşlar. "Şırqşunas"ların dərk edəcəklər ki, nə ə bülqasim Firdovsi adında şair var, nə də Firdovsinin "Şahnam" adında dəstanı.

"Qasim"in əsli - Od rəsi AğSimdir: Uca SafAğ İnsan. "Fird ovsi"nin əsli - Od rəsi Evə r Evə sdir: Yaradan Evin İşiq Evi (beyni).

Evə r Evə s o bədbəxt şairin Odu - rütbəsidir.

"Şahnam" yoxdu, "s Ağ ÜnMən" var. Yaradan SafAğ İnsanın Ünü.

Bəs niyə "fars" olub o bədbəxt?

"Qıyma-qıyma" danışacam, ey "maqnit" vurğunu!

Şərtilə olaraq "Firdovsi", "Şahnam" deyək ki, başınız şişməsin.

Bir dəfə Firdovsinin ölümündən yüz il sonra Hindistanda "fars atəşpərist"ləri "düzəldiblər" "Şahnam"ni. Od rə rə yox, məhz "atəşpərist"lər. Yəni Od rə si - Yaradan Həqiqət "Atəş" deyən təhrif dillilər. "Ölümündən yüz il sonra" dedim, yəni on birinci əsrdə. Bağday Sarlarına, ə sAğlara aid olan yerləri pozub, "atəşpərist" "Şah"ları vəsf edən parçalar yazıblar. Çünki Hindistan "Fars"larının təsvüründə həttə "Sasani" - Sağ ə sÜn sülaləsi də Od rə s (Yaradan həqiqət) deyil, "atəşpərist"dir. Buna görə də dəstanın harasında Od rə cə "s Ağ" kəlməsinə rast gəliblərsən, hamısını "Şah" yazıblar. "Şahların adlarını da Od rə cə yox, "deri"sayağı "farsca" yazıblar.

Niyə?

Çünki, sadəcə, Qreklərin əli ilə Hindistanı dəfələrlə foth edən İlanın buyruğu ilə, eyni kökdən olan Evə rEy Od rə rəri ilə Evə rə s Od rə rəri arasında nifaq salmaq, Od rə s "Atəş"li çahşdırmaq, minlərlə təhrif dilli casusların fəaliyyəti nəticəsində EvEyə "vay"a, ə sEvÜnü "Şivən" - "Şivaya" (Allaha) döndərmək lazım olmuş. İlanın bu heyvətdi əməli bu gün də davam etdirilir Hindistanda, çünki bədbəxt Təriklər - "Türk"lər məkamdı Hindistan, ey bədbəxtlər! "Şahnam" məhz buna görə təhrif edilib!

ikinci dəfə Teymurəng "düzəldirib" "Şahnam"ni, "Atəşpərist"lərin yazdıqlarını pozdurub, Od rə Sarlarını vəsf edən fəsilələri yazdırıb.

Niyə?

Çünki o qaniçən fateh, Nəsiminin cahillər arasında əzab-ışğınca çək-çəkli dərslər deməyi nəticəsində, ömrünün axırına yaxın dərk eləyib-

miş Ev rEy Od rliyini - T rikliyi - "Türk"lüyünü. T brizd n alim r, şair r aparıb S m r q nd, "At ş p r st" l rin "Şahnam" y doldurduqları iyirmi min misra v z n q r x c a min l a v e l t d i r i b ! T a r i x d i r b u , e y " F a r s i s t " l r ! R u s a r x i v l r i n d g i z l d i l n t a r i x !

Teymurdan dörd yüz il sonra, on s k k z i n c i s r d i n g i l i s l r " M i d i y a " d a n - B a ğ d a y d a n t r i k d ü ş n l r i m i z i y a x ş t a n ı s a l a r d a , s ı r f f a t e h m ü n a s ı b t i l , T e y m u r u n " T ü r k " l r i n i n y a z d ı q l a r ı n ı a x t a r a - a x t a r a q ı r x m i n s t i r p o z d u r u b l a r , b i r o q d r l a v y a z d ı r ı b l a r . K i m ? A t a s ı i n g i l i s , a n a s ı , c d a d ı i n g i l i s , E v r E y O d l u ğ u n d a n , B i r O d l u ğ u n d a n x b r s i z " B r i t " ş r q ş ü n a s l a r a ! Y a z d ı r ı b l a r k i , " Ş a h n a m " " T ü r k " ü n y o x , " F a r s " ı n o l s u n : c n a b F u n t s t e r l i n q " F a r s " a " m d n i y y t " v e r s i n , v z i n d n e f t a p a r s ı n !

Gedib arxiv rd oxuya bil rsiniz!

Siyas t d a n ı ş m ı r a m , e y m n i " m i l l t ç i " a d l a n d ı r a n S e s t r a m ı z , s i y a s t ç i l r i n y a r a t d ı q l a r ı " s i v i l i z a s i o n " u n b ş i r i y y t i n e c m h v e t d i y i n d n d a n ı ş m a m .

" Q r e k " , " L a t ı n " a y o l d a ş o l u b O d a " K i " d e y n d n s o n r a " İ n g i l i s " q a r d a ş ı m ı z Ü n O d l l s " İ n ğ l i ş " d e y i b , S a r a " s e r " d e y i b , " s e r " i n i n q a r n ı n ı d o l d u r m a q n a m i n F a r s a v e r i b " Ş a h n a m " n i ! Ü n O d l l s o " İ n g i l i s " , Ü n O d l l O d r " İ n ğ i l t r " d e y n " g ö z l d i l l i " t h r i f q a r d a ş ı n F a r s i s " Ş a h n a m " n i a p a r ı b B e r l i n d " D o y l i ç " - O d l l s q a r d a ş ı m ı z a " d ü z l t d i r i b " . r E y l i k l r i n d n , l m n l i k l r i n d n , G u r M n l i k l r i n d n x b r s i z " G e r m a n " a l i m l r i n ! " " D o y l i ç " q a r d a ş ı m ı z d a n s o n r a , n h a y t , " a t a m ı z , r h b r i m i z " S t a l i n , " s o v e t m d n i y y t i " y a r a t m a q n a m i n , y ü z m i n m i s r a l ı q " l a v " " Ş a h n a m " l r i ç r i s i n d n i y i r m i m i n s t r l i k " Ş a x n a m e " ç ı x a r t d ı r ı b , m ü d r i k ş r q ş ü n a s ı m ı z Y e v g e n i y B e r t e l s i n x a l q l a r a m d n i y y t p a y l a y a n s x a v t l i l i i l " Ş a x n a m e " n i T e h r a n a , " Ş a x - i n - ş a x " a h d i y y g ö n d r i b . H r b i g i m n a z i y a t h s i l l i " Ş a h n ş a h " i s , S t a l i n i n h d i y y s i s a s ı n d a " Ş a h n a m " n i y e n i d o n " d ü z l t d i r i b " , B a ğ O d E v i n d n x b r s i z " P a x t a v a n " - " P h l v a n " - " P h l v i " ş ü c a t i i l " Ş a h n a m " s i n i b a y r a q k i m i q a l d ı r ı b , d ü n y a y a c a r ç k i b k i , m n " F i r d o u s i " v a r i s i y m , d ü n y a d a n q d i m m d n i y y t b a n i s i y m , m n s c d e d i n !

Görürsünüz mü n q d r g ü l ü n c d ü r b u " Y e r " m d n i y y t i ? ! " T h s i l " i l l r i n i z h a v a y ı g e d i b , e y " F a r s i s t " l r ? !

D r k e l y i r s n m i , d ü ş ü n ü r s n m i y e t i r d i y i n " ş r q ş ü n a s " l a r k i m , n y x i d m t e l y i r l r , e y ş ü u r s u z " h ö k m d a r ! "

H q i q t d n - O d d a n a y ı r ı l a n Ü n s n e c " i n s " a n o l u b s a , e l c d " n a s " - " n a t s i y " o l u b , E v r l s - " P e r s " O d r i m m n d n a y ı r ı l ı b d i l i n " d r i " d e y n d n s o n r a , r Ü z ü m m n d n a y ı r ı l ı b ö z ü n " R u s " d e y n d n b r i r Ü z ü - İ ş ı q m n a s ı ç a t m ı r s i z !

İndi de görüm, ey şüursuz, Firdovsi kim oldu? Ev r Ev s? Xeyr! Ev r Ev s n "Fird ov si", "Fird ousi" adında şair var bu "Yer" adında tñhrifxan d, qñhbñxan d, tñstñxan d, n "Firdovsi"nin "Şahnam si!"

SafAğ Elmini bax bel yeyirsiniz, ağ günl r çıxırsınız, ey özl r özl rini yey n qurdlar - canavarlar!

Nñhñg, kor-kobud b d nli, mñk sif tli, alagöz Mariya - "Mñry m ana" hiss olunmadan dal otaqdan çıxıb, qonaqlarına tñmiz nimç paylaya-paylaya gedib, qayıdanda Sestranın bil yini öz güclü pñnc sind sıxıb gñtirib, M d d d n gizlin, S m d yeni "ukol" vurdurmuşdu. M d d öz sür kli nitqind n o vaxt ayıldı ki, xırılı kñsilmişdi, S m d hñtta, qollarını stolun üstün qaldırıb, yanağını sol ñlinin üstün söyk yib, göz l rini açıb, bir növ sakit nñs alırdı. M d d xeyli tñccüblñnib, duruxub, ñmisin doğru yildi.

- El bil yaxşılaşdın!..

S m d in üzünd tñbñssüm bñnz r işartı mñl gñldi.

- Çıraaq sönm z d n vñvñl ışık saçar, ñzizim, dedi. - S n danış, danış!.. Çalmağ, oxumağ da unutma. Eşidim son dñf!..

M d d dik ldi.

- "Fird ou si" ñhvalatını bildiniz. Bel di bizim dünyamız!.. Firdovsid n sonrakı n görk mli SafAğ Alimi "Nizami"nin "Xñms" sind rñmz l r nec anlaşılmaz ş k l salıblarsa, "Nizami" d n sonrakı n görk mli SafAğ Alimi "Nñimi"nin "Cavidnam" sind, "Nñimi" d n sonrakı n görk mü SafAğ Alimi "Nñsimi"nin "Divan"larında Od r sözl rini, Bağ, Sar Odlarını - adlarını - rñtb l rini d el c dñyişdirib l r: "dñri" sini - Od r sözl rini büsbütün çıxarıblar! Cñhal tñt mñcñss mñsi "Fars"ın sEvÜn vñzindñ iş l n "zñban"nda "dñri soymaq" Od r Dilini pozmaq mñnasında iş lñnir. Cñhal tñtin dñhş tñtin baxın ki, "Hüruf"i adı altında gizl nñn SafAğ Elmi on beşinci ñsrin ilk ill rind S m r qñnd d n Misr q d r zñlm ti - cñhal ti qovduğ halda, Misir sultanının Nñsimi haqqında hökmünd ki "dñrisi çıxarılsın" sözl rini hñm d hñqiqi mñnada dñri soymaq kimi başa düşölüb, ey "Fars" mñnasız!

"Fars" "maqnit"i nñ üçün gönd rilir, qandınmı?! Heç olmasa hiss el dinmi ki, "Yer" adlanan bu qñhbñxan n, tñstñxan n ehtiraslarına bağlanmaq mñhz fanilikdi, çürüm k, torpağa qarışmaqdı, ey Od rBağa yad"torpaq!"

"ñ bñdiyy t" - EvOd EyOd bu SimOd Alimin sabahında, OdAğ-Üzd di! "Firdovsi" - Ev r Ev s d OdAğÜzd di. Mñhz Ev r Ev s

adında şair yəyləşib orda, Alim şairlərin arasında, öz evində, "Yer"də yazdığı yirmi min misrasının yirmi mini də, əzbər bildiyi təhrif dilli "Şahnam"si də beynində.

"Söhrab" adında hökmdarı - Sarı da var o "Şahnam"nin, "Rüstəm Zal"ı da. Rüstəm Zalı böyüdüb təbiyi elədiyi "Səyavuş" kimdi, "Şahnam"də tez-tez "at"a, "it", "siçan"a çevrilən adamlar kimdilər və nədilər?!

Bilirsinizmi, ay t torbaları?! Casus şərqləşən alimləriniz açıqlarını siz "Şahnam" rəsmilərini? Xeyr, açmazlar!

Dəlimiz Dam direktor ləskər müəllimən, bu SimOd bədbəxtdən, Xızrnan Çürükdən, qismən də Səmi ilə Şöşüdn başqa bir köpəyöglü bilmir hələ mən nə üçün danışaram bu ilan "möcüz"lərini və nə deyirəm.

Mən deyirəm: nə alimlər qanılar "Şahnam" nə olan şeydi, nə tərcüməçilər, nə də oxucular. Yəni siz, ey bədbəxtlər! Nə də "Azərbaycanın ən gözəl guşələrində hər bir sinə bir "villa" tikdirdiyiniz "farsist", "ərəbist" professorlarımız bilmirlər! Səhərdən axşama, axşamdan səhərə qədər Sudüşən çəməninə manqal tüstülə-düstülə Firdovsinin "dəri" dilində sitat qışqırırsınız o "alim"lərinizin hüzurunda! Moskvanın "Leypsix" mağazasında satıcı "sestra"larınıza "Şaxname" başşlayıb "Drevnyaya Persiya" qışqırırsınız! İlinizdə "koptorq çeki"¹ cibinizdə bazar milyonu, dilinizdə "dəri" dili, "döstan Firdovsi!"

Bütün başqa döstanlarımız kimi, "Fars şedevri" adlanan o əslin əslisi də başdan-ayağa rəsmilərdən ibarətdi.

İndi açacam o "at"a, "it", "siçan"a çevrilən adamların sirrini.

İlanm məkri ilə "Qrek" - "Latin" - "Fars" birliyinin "parçala, hökmran ol" hökmü ilə "İr+an", "Tur+an" adlandırılan "Türk" razisində sərhəddən-sərhəddə keçəndə "ləskər" - əski r "at"a dönüb çapır, "it" dönüb iz düşür, "siçan"a dönüb yerin yarığına girir ki, "Söhrab"dan "Rüstəm Zal"a xəbərlər çatdırsın.

Söhrab şahdan?

Yox, ey "zoban" təhriflər!

"Şah" yoxdu, sağ var, Yaradan Saf Ağ İnsan.

"Söhrab" yoxdu, Sağ rEv var.

"Söhrab şah" - Sağ rEv sağdı.

¹ Alver halinin ləlin keçdiyin görə, Sovet dövləti "importny tovar" - xarici mal almaq üçün xüsusi "çek" satırdı.

"Rüstəm Zal" - o rə sOdMon o sə ldi. Yaradan o lin Yaradan İşıq Həqiqəti! o ski o rlar "at"a, "it", "siçan"a dön-dön Sağ o rEv o s-Ağdan o rə sOd o sə l - "Rüstəm Zal"a xəbərlər aparırlar ki, "Səyavuş"u - o səy Ev si - Yaradan Evin Uca Yaradamını, yəni SafAğ Elmini həl Sağ o rEv - İşıq Evinə qaytar. Yəni onuncu əsrə Din pəncəsində məhv gedən Sağ o sÜn "Sasan" dövlətini bərpa elə. Budur "Şahnam" həqiqəti: bütün dənistan bu fikrin üstündə qurulub.

Tarixdə nə "Söhrab" adında "şah" olub, nə də "Rüstəm Zal" adında "pəhləvan", ey bədbəxt "farsist"lər! "Zal" - o sə l - Yaradan o l, (diqqət yetirin) Bağ Atanın o li - Oğlu EySardı! "Qalaktika"mızın - QalAğımızın o lağı - "Allah"ıdı! "Səyavuş" - o səy Ev si əsirlikdən yalnız "Zal" - o sə l - Yaradan o l - EySar qaytara bilər. EySar! "Səyavuş"u - o səy Ev si - Yaradan Evin Uca həqiqətini yalnız "Zal" - o sə l - EySar bərpa edə bilər. "İr+an"la - o rlərlə "Tur+an" - Od rlərlər arasında hər bə - zor - silah yox, "Zal" - o sə l - Yaradan o l - o lağı EySar - "Allah" işləməlidir!

Budur "Şahnam" həqiqəti! Ayrılmışları birləşdirmək cəhdi! Bəs sizin "Birliyi"ni nəyə xidmət eləyir, ay "Şi" - ayrı bədbəxtlər?!

Yalnız SafAğ Elmini öyrənənlər məlumdur ki, "Firdovsi" niyə deyir: "Rüstəm Zal Simurğun yuvasında böyüyüb". Nəsi oxucu çiyini çəkir: "Bu nə fəsanı de belə?! Necə yəni Simurğun yuvasında böyüyüb?!" Rəmlərlə bələd oxucu isə vətəncdən bilir ki, "Simurğ" -Sim rAğ gəmisinin yuvası Kainatdı!

Cibində KPSS bileti gəzdirən Təftiş Abbas oğluna o lağının rəmzi adını qoyub, ey kar-korlar: "Zal" - o sə l!

"Zal"ımız - o sə limiz - Yaradan o limiz - o lağımız - "Allah"ımız otuz dörd yaşına qədər bu "Yer" - Ey rə olub deyən şagirdlərimiz deyirik: "Yer" - Ey r Kainatda deyilmi, ey Kainatı "bu dünya"ya, "o dünya"ya bölməni "ins"an?! Bildinmi o lağdan nə üçün ayırıblar səni, niyə Şi - ayrı eləyiblər?! Halbuki, "şi" də o səyin - Uca Yaradanın təhrifidir.

Məddə köksündə zərqli döyüntülər hiss edirdi; birdən duruxub, yenə xırıltı eşidib, qəhərdən boğula-boğula gəmisinin şüurunun üstündə olub-olmadığını bilməyə çalışanda Sestranın səsinə eşitdi:

- Necə qəddarsan sən, Məddə! Palaç tı! İzverq!

Bu sə, bu sözlər bir neçə dəfə təkrar olunandan sonra birdən çılğın qışqırta çevrildi:

- Ubiytsa! Svoloç! On je otets tvoy! "Oynaş!, ne oynaş", vse je rodnoy otets! Vsem izvestno, çto on tvoy otets!

Şüşli çaxnaşdı. Zərif üzlü, ala gözlü, ağbirçək Sestranın bu qəddər ağrı" zərblər vuracağım nə Şüşli gözlüyirdi, nə də Məddə özü. Gözlərini Sestra ilə Xəlvətin arasında sürütlər gəzdirib, zərblənin, əslində Xəlvətdən gəldiyini başa düşüb, dənşətli təhqirdən ürəyində döyüntülərin məlali-baş tapdıqlara döndüyün fikir vermədən, lap asta, yorğun səslə, gözlənilməz sözlər dedi:

- Necə dəyişdirim mən səni, ey müqəddəsim "oynaş" damğası vuran! "Ata"nın deyil axı, ay qancıq!

Sestra diksinib dala çəkildi. Məddə ağlayırdı:

- Qulaq as!

"...Qədim Rus dövlətinin tarixi"ni kim yazıb?

İkinci nəfər, Evlərdən xəbərsiz, russkoyazıçını "Yevrey" yazıb! Bütün "SSRİ xalqları", başda KPSS-in Siyasi Bürosu olmaqla, o ikinci nəfər kar-kor "Yevrey"ə inanıb deyirlər "axır ki, tariximiz yazıldı!"

Dinlə, ey "Rus" məhləsi! Diqqətli dinlə:

Gör nə yazıblar: "Şimal ölkələrində geniş xalq kütlələrinin Rus dövləti haqqında təsvirlərini düzgün əks etdirən Skandinaviya eposunda Rus dövlətini "Qard arika", yəni möhtəşəm binaları, hədsiz sərvətləri, çoxlu malları olan şəhərlər ölkəsi adlandırılır və deyilir ki, "Rus knyazlarına - konunqlara¹ xidmət göstərmişlik şan-şöhrət və dövlət qazanmaq olar".

Nədi bu? Soruşuram, gər "Skandinaviya" əhalisi qədim "Rus" dövlətini "möhtəşəm binaları, hədsiz sərvətləri, çoxlu malları" olan şəhərlər ölkəsi "Qard arika" - GurOd ər Ağ² addandırarsa və "Şimal ölkələrində geniş xalq kütlələri"nin təsviri də belədisə, siz buna niyə etiraz eləyirsiniz, ey ikinci nəfərdən ibarət "Rus Dövləti tarixi" yarananlar? Niyə fəxr eləmirsiniz bu tarixlə?!. Təhrif "Skandinaviya" "dilləri GurOd ər Ağuma "Qard arika" deyib, bu öz yerində, bəsləz mənim "Möhtəşəm binaları olan şəhərlər ölkəmin" qədimdən də qədim

¹"Ko nun(g)" Odündən, Həqiqət Ünəşidən insan mənasında şüurlu uzaqlaşdırılmış, düzəlmə sözdür.

²"Qard" və "qorod" - GurOdun. "arika" - Ağın təhrifidir. Öz GurOdlarından (vilayətlərində) qovulduqca Odları Şimalda yeni-yeni GurOdlarda məskunlaşdılar. "Rus" (ərz) - rəy - "Rusiya", GurOd ər Ağ da sonradan yaranıb təkrarən itirilmiş ərazilərdir.

tarixini niyə "Kiyev"dən başlayırsınız?! "Kiyev" - OdEv və "Nov qorod" - ÜnEv GurOd nəhəng dövlət tərkibində iki balaca şəhər olubsa, hansı mötəbər məxəz əsasında iddia edirsiniz ki, bu şəhərlər "Rusun iki mühüm mərkəzi olub?!" Əgər yazdığınız kimi, "eramızın ilk sirlərində" həli əsası "Rus" kökündən olan "Ros" (ə rÜz) "Rosoman" (ə rÜzMən) adları daşıyırdılarsa, "Rus dövləti" yalnız doqquzuncu əsrdə Kiyevlə Novqorod şəhərlərinin birləşməsindən sonra yarandı?! Bağdayla müharibənin ardınca "Rus" ərazisində şəhərləri xarabazara döndərən "Alenksandr Makedonski"ni, İlanın fəxri fatehini niyə gizlədirsiniz? Sizin hansı mədəniyyəti birliyiniz var o İlanla?! "Rosomon" - "RusMən" - ə rÜzMən sözündən, öz ana dilinizdən niyə, niyə titrətməyi düşürsünüz?! "Roks Alan" - ə rOd s ə lÜn sözlərinin şərhini niyə gizlədirsiniz, ey SafAğ məxəzlərinə, öz əcdadlarına göz yuman təhriflər?!

Dünyaya yaymısınız ki, "Aleksandr Makedonskiyə ne bıl v Barde. Makedonskiyə ne voeval s Rossiyyə".¹

"Nizami - anaxronizm." Bəs-bütün tarixdən ibarət olan "Xəmsə"nin "İsgəndərnamə" qisminin tarixiliyini gizlətməklə, "Bərdə" - Birodu gizlətməklə, "xi" - AğEy məskəni, AğÜz vilayətini gizlətməklə nə qazanırsınız? Bu sualın cavabında da "qızıl" sözü gəlir!

Təkrar, təkrar, təkrar eləyin, ey bədbəxt cavanlar! Təkrar eləyin, Nizaminin sözlərini: "yeddi vilayətdən yeddi yüz min ordu ilə" İsgəndərin qabağına çıxan Ki(n)tal - Od l - bədi Bağ "Atilla" bədi "Dəri" - Od r qoruyan ə rÜz - "Rus" dövləti "anaxronizm"dir?! Skandinaviya eposunda "möhtəşəm binaları, hədsiz sərvətləri olan Rus dövləti"ni "yalan"dır, "Kiyev"lə "Nov qorod" şəhərlərinin birləşməsindən sonra "yaranan" Rus dövləti doğru?. Planetin bütün tarixçiləri bağırırlar ki, "Rus tarixi"ni Kiyevdən yox, dünyanın başlanğıcından başlamaq lazımdır. Arxivlər doludur bu sözlərlə! Bu da yalan?! Evlərimdə nə xəbərsiz ikilə "Avram"ın yaratdığı tarix doğru?!

Od l - "İtaliya" imiş! ə r l ə rim l - "Rom ul", "Roma", "Rim" imiş! Ün s Od r "Nestor" imiş! BağOd r ə rAğ "Patriarx" imiş. "Rim" də Bağdayı təmsil edən BağBağÜn - "Papaqan", "Papaq", "Babək" imiş! Təhrifin miqyasına bax, ey "Rus" məhəlsə! "Nestorun" möhtəşəm şəhərlər ölkəsində yaydığı ə r ə lAğ - (ə lAğ işığı) "Religiya" imiş! ÜnEv GurOd "Novqorod" imiş! OdEv "Kiyev" imiş! ÜnEv GurOdla OdEvin əski rələri

¹ Y.Bertclsin ifadəsidir.

il quldar "Vizantiya"nın üstün gedn OdEy s lAğ "Knyaz Oleq" imiş!.. Öz ilil öz xalqını tñhrif edib İlanın quluna çevirib vñzind qızıl yığan "Avram"ın İlan mñxñzlñri şasında quraşdırdığı "qñdim Rus dövlñti tarixi" tarix deyil, ey "Rus!" OdEy s lAğ - "knyaz Oleq" "Vizantiya"da mñğlub olub. Mñcburñn yürüş gedibmiş ki, bñlk Bağday Od rñrinin köhno mokañlarından heç olmasa bir qismini qaytarsın, Şimalla Cñnub arasında llaq üzölmñsin. Bñli, mñğlub olub. Yüz min monax "Bibl"ñ silahlanıb düşüb GurOdun - "Qorod"un canına. "Türk" dilindñ nñ varsa, hamısını yandırıb, "Bibl" soxublar rÜzün, Ev rEyn onsuz da tñhrif dilli ağzına!

Eşidirsñmi, ey "Rus" mñhlñsi? Mñndñn niy aytrñblar sñni qanırsanmı?!

"İzverq" demñ mñnñ, "Sestra"! Evindñki "ikona"da birinci sırada duran, EySarñ Qrek KeSanna satan, EySann BağOd r tñyin elñdiyi¹ SimÜñn - "Simon"un gözñrini ovduran "Patriarx" "Pavel"inizdi izverq! EyOd Od rñrini "İudey"lñrñ döndñrñn, özñrini "Yevrey" qñmñ verib Ev rEy Od rñrini bütün planetd Vatikana xidmñt mñcbur edñn "Papa"nızdı izverq! Döñ-döñ tñkrar edin, ey cavanlar! rñrim - "Rim"dñn başlamış Od - "Ki" - "Kin" - "Çin" rñrazisinin uçqarlarına qñdñr, BağSar - "Misr"dñn, rñrAğ "İraq"dan başlamış SarÜcAğ - "Sñl-cuq" rñrazilñrinin "UcRum", "Sibir" (ñsEvñ rEy) - Subir² uçqarlarına qñdñr yeridilñn "dil" siyasñti nñticñsindñ Tñrik - "Türk" olan xalqm ñksñriyyñti ñslindñn-kökündñn ayrılıb. "Tarix"imizdñ "Xanlıqlar dövrü" deyilñn bir ifadñ yaranıb. "İzverq"ın fñaliyyñtinin bñhrñsinñ baxm: Bakı xanlığında "Türk", "ñrñb", "Fars" dillñri qarışığında, Quba xanlığında rñrimEy (Od r), Fars dillñri qarışığında danışıblar! Şñki xanlığında bir cür qarışıq dildñ danışıblar! Xalq o qñdır avamlaşıb ki, mñn "Bakı"nın ñsli - BağOddu, "Quba"nın ñsli OdBağdı, "Şñki"nin ñsli ñsOddu deyñndñ, hñtta hñqiqñtimizñ az-çox bñldñ olanlar da üz-gozlñrini turşudurlar: "Nñ olsun ey?! OdBağ olmasın "Quba" olsun, nñ mñnası var?!

Mñna budu ki, adı rñOdñ l olan "Osmanlı" qardaşım özünñ "ñrdal" deyñndñ bu Alim SimOd boğula-boğula qışqırıb: "Necñ yñni "ñrdal", ey ÜñÖñü³ qardaşım?! Necñ dözürsñn bu tñhrifñ - tñhñqrñ?! Adını - Odunu - Hñqiqñtini itirñn Torikdñn nñ qalır?!

¹ SimÜñ BağOd r "ikona"larda "Pyotr" adlandırılıb.

² Qreklñrin tñziqi altında Ulu Bağ ñsñ İMñnin mñclisinin hökmü il Odñ l ("Atilla") Bağdayın sonuncu - beşinci vilayñtini tñrk edib öz ñrSarları ("rñsar"ları) vñ Odñ rñrñn böyük bir qismi ilñ birlikdñ ilk dñfñ "Sibiv"dñ mñskunlaşmışdı.

³ Türkiyñnin mñşhur dövlñt xadimi.

Bayaq Möcüz mənim miskin dostum Şövkət Tahirin şerini dedi, "Koroğlu" dənstanı haqqında həqiqət öldü.

Sənin üzündə rişxəndli təbəssüm vardı onda, farsistlərin, ərəbistlərin də için- için hırıldaşırdılar.

Məddə - BağOd o hırıltını qulaqardına verəmmir. Qulaq asın!

EySarıımız "Türk"ün öz Od - həqiqət kökünü qayıtmasını tələb edir. Odur ki, "Yer"ə vaxtaşın yeni-yeni "dəstan"lar - Od s OdÜnlər göndərir. Yaradan Həqiqətin Həqiqət Ünü - Od s OdÜn deyir: "Yer"də Od yoxdu, "at" saxlayan, "Alı" var. BağOd r yoxdu, "mehtər" var. Od r yoxdu, "Kiş" - "Kor" var. Od r Ağ lı yoxdu, "Kor oğlu" var. ÜnOd r AğÜn yoxdu, "Nigar xanım"lar. EyEv s yoxdu, "Eyvaz" var. s Ağ OdÜn yoxdu, "Aşıq Cünun" var. Aşıq Cünun sazını çalsın, qoşmalarımı oxusun, kor oğullarıma şərh eləsin ki, "Yer"də Gur Od yoxdu, "Qır at" var, Od r Odu yoxdu, "Dür at" var. Od l yoxdu, "Dəli" var. Od s l yoxdu, "Kiş s l" - "Keç l" var. Həm s yoxdu, "Həməz" var. Ağ l Ün s yoxdu, "qılınç" var. "Allah"ımın - l Ağımın - EySanmın Ünü eşidilmir. "Cünun"um - OdÜn l - "Alı" "dəstan" deyir, dərk edən yoxdu.

"Dənstanımın elə məqamı çatıb ki, indi daha diqqətli olmağa çağırıram bu "Badamlı" məclisini.

Vaxtı çatıb, hamı bilməli ki, Ermənilərin çuğulluğu nəticəsində Peterburqdan "Türk", "Fars", "ərəb" dillərini, "Quran"ı, SafAğrmzərini bilən xüsusi adamlar göndərmişlər ki, "Naxçıvan" - "İrəvan", Göyç, "Qazax-Borçalı", AğBabalı aralarında gizlin tədrislə məşğul olan Şeyx ləni tapıb öldürsünlər. Ün eşidən SafAğ Alimi Şeyx l isə təhlükəni vətəncdən bildiyini görüb, gecənin birində evi tərk eləyib, öz tədris sahələrində axırıncı dəfə gəzə-gəzə "Koroğlu" dənstanının bütün qollarını son dəfə öz şagirdlərinə qələmə aldırıb BağOd r ləni "Meh-tər Alı" OdEyÜn s Odu (Günş Həqiqəti) vətəndə "dəniz atı" deyib. Altı qitəli "Yer"in sahibi Ulu Bağ s l mən - "Süleyman padşah"ın Odunu - adını "altı ayaqlı dəniz atı" rəmzində gizlədib. "Dəniz atı" "dəniz"dən çıxıb, "mehtər Alı"nın otardığı ilxıda bir madyanı sürüb. O madyandan iki qulun olub vətə sair. "Koroğlu" "dəstanı"nın başlanğıcı, dediyim rəmzlər "Aşıq Alı"nın ömrünün son aylarından yadigarıdır. O yadigarları mən öz ömrümün son günündə yadigar kimi danışacam indi...

l mim baxma, Rəhim kişi.

Mən bax: "Koroğlu bayatısı" oxuyuram:

Koroğlunun çın qalası,
rış dayanıb nalısi,
Düşmənimin qıvisi,
Heç o da yalnız olmasın.

"Koroğlunun bərk qalası" deməyib "Aşıq Alı" - s Ağ lı, "çın qalası" deyib. Çünki şhrlri, kndlrı tırk etməy mcbur olan xalqımız dağlarda çınd-dumanda gizləndirdi. "Aşıq Alı"nın öz taleyi də "Koroğlu" - Od r Ağ l taleyi idi.

"Düşmənimin ın qıvisi, heç o da yalnız olmasın" deyib, sizin Fars-pərst, ruspəst "folklorçu"larınız gör necə dəyişdiriblər o məlik İnsanın sözlərini: "Ördək ilın qaz balası, heç o da yalnız olmasın". Nədir bu?! Niyə belə gülənc hala salıblar o ali sözləri?! Səbəbi kindir, Rəhim kişi! Əsrlər aşılarmış kindir ki, indi səni mən "düşmənimin ın qıvisi" eləyib. Əmma mən son qıviyə də yalnızlıq diləmərim, "Koroğlu" dstanın ın savaysı, ın lru "aşiq" dilində yazıb, vicdansızcasına təhrif eləyib çapa verən Mirqəzəb kadrına - "folklorçu professor" Təhməsiblə onun adını təmiz saxlamağa çalışsan "folklorçu" yetirmələrin də yalnızlıq diləmərim! Yalnızlıq xiffətdi, fərhəssizlik, ruhsuzluq, ümitsizlikdi!

Diqqətli ol. Tam Koroğlunu!

Tarixçilərimiz Koroğlunu on yeddinci əsr Cəlalilər üsyanının başçısı eləyiblər. Deyirlər Cənubi Azərbaycanlıdı Koroğlu. Şəkil çəkiblər, başına keçə papaq qoyublar, ayağına çarıq geyindiriblər Koroğlunun. Yəni xalqın rəmzinə - özünü "Alı kişinin oğlu" tək zırpı, kobud bir insana çeviriblər: "Plov yeyəndən sonra bığını silkələyəndə bığıdan tökülən düyüdən toyuq-cücə yeyib doymuş!.." Guya xalqa xoş gəlmək üçündü bu. Bəs əslində nədi? Od əliyində uzaq, avam Türkü kökündən uzaqlaşdırıb, "korun oğlu"na çevirmək cəhdidir. İkinci qism kinililər deyirlər Kürddü Koroğlu. "Əslin kürddü, haramzadə!" - oxuya-oxuya GurOd Od rlrilo "Tərik" - "Türk" dillilrin arasında nifaq sahlr. Guya məhz "Kürd"lüyün görə Koroğlu Paşaları, Xanları qırıb çatır. Üçüncülər deyirlər "təki türkmən"di. Yəni qoyun sürüsünün qabağınca gedən keçidi, Osmanlılar isə bir dağ aşınmını Çənli bel adlandırıblar. Deyirlər Koroğlu bütün "Türk xalqlarının qılnc qəhrəmanı!"

Tanımlar özələrini Tərik Od rlr: "Beş qurddan yaranmışıq biz", "Türk" güclü deməkdi; "Türk" Qılncı ilə tanınır", "Türk fatehdi". Məsəl var: "Öz adımlı qoyum səni, qalasan yana-yana!.."

Sestranın bu dıfıki qışqırtısını Xlvı t öz dilində tıkrar etdi:

- Ölürlər.. Ölürlər, ay qatıl!

Mıdd isə, birdən-birə ağır-ağır çalmağa, oxumağa başladı:

Titrlər yir illərim, tor görür gözümlə,¹

Mınnı qocalmışam, ya zımanımı?!

Cür el gözəl nılmdən dı susdu və sükut içində bu dıfı Mıddin heybdi qışqırtı şüşləri cingildədi:

- Çiyinləri Kalaşnikovlu "qılnc qıhrımanları"sınız hamınız. Elminizi, zımanınızı, özünüzü görmüylən, korlar millətiniz! Sil mənada Tırıksiniz, mınası olmayan "Türk"sünüz! Öldünüzü?! Bir şey qana bildiniz-dirildinizmi?! Tıkrar edirm:

"Türk" fateh olmayıb heç zaman. Böyük kksriyyəti öz vətəninə kınarda tıhrif olan bədbəxtidir! "Atilla" fəth etməyib "Avropa"nı - Evlərlə Bağını, Qrek-Latin ordularından, qan tökməkdən, bədiyyətinə itirmək tıhlükəsindən qaça-qaça gedib məskunlaşıb öz qədim Tırlırların məskunlaşdıqları torpaqlarda. Bəli!

Tıkrar, tıkrar, tıkrar edirm: Koroğlu Qılnc qıhrımanı deyil, ey Tırlırlar! Şerlərini oxuduğun o yanan Pünhanımız xüsusi sıl yazıb, tarixi faktlarla sübut eləyib ki, həttə o qanıqlı Teymurlıngimiz dı qarşısı alınmaz hadisələr nəticəsində yürüşlər eləyib öz torpaqlarımıza! Həttə İldırım Bı yazıd dı fateh deyil, kksin, Xaç yürüşlərinin qarşısını alan müdafiçidir! Həttə "Konstantinopol"u fəth edən məşhur Fatehimiz dı fateh deyil, kksin, qədim Bağdayının torpaqlarını Qrek-Latınlardan azad edən xilaskardır!

"Çin siddi"nin "Türk" Tırlı müqavimət üçün çəkilməyi fatehlərin uydurmasıdır! Silind Qreklər qarşısı o sidd!

Qaydıram "Koroğluya".

Mın dıfı demişəm, mın birinci dıfı deyirm: Saf Ağ Elminin bütün "distan"ları - Od s OdÜnlərin başdan-ayağa rımdı.

Koroğlu qocalıb, ildən-ayaqdan düşüb. Dəlilrindən, Nıgarından ayrılıb. Yolun ağına düşüb gedir. Haraya, niyə getdiyini özü dı bilmir. Bir kişiylə rast gəlir, xəbər alır ki, o çiyindəki nədi? Məlum olur ki, "tufəng"di, tı zı çıxıb, qılncsız-filansız, uzaqdan-uzağa öldürür adamı. Koroğlu inanmır buna, deyir vur o öküzü öldür qıraqdan. Kişi öldürür

¹"Görmür gözəlrim" olmalıdır. "Aşıq Alı"nın Ündən aldığı qoşmada Koroğlu məhz "kor"dur: dıyımış zımanını görmür.

öküzü. Koroğlu başa düşür ki, zəmanəsi qurtarıb. Sazını köynəkdən çıxarıb başlayır haray təpməyi ki, "tufəng çıxdı, mərdlik getdi, ay haray".

Nədi bu?

Adi, sadə hekayə?

Bəs bu adi, sadə hekayənin altında nə var?

Dəhşətli bəşəri faciə var, Rəhim kişi.

"Yer"də zamanın, mühitin zorakılığı, cahilliyi bədi insan Od r Ağ lı qocaldıb ölümlü insana çevirib. "Kor"oğlu "kor"un "Öküz"ü - "Kif si" - Od si - Yaradan həqiqəti öldürən "zəman"dən - əsməndən başı çıxmır. Qanmır ki, əsmən - Yaradan Bağ yox, "kor"oğludu qocalan, ölüm məhkum olan!

EySar öz "Dəlir"ini - Od lörini yenidən "Çənli bel"o - gözə görünməyi - batinliyi, "Koroğlu"nu - Od r Ağ lın SafAğ həqiqətinə çağırır. Yəni Od r Od rliyində qalır.

Budur "dostan"ın mənası.

Bədbəxtliyimizin bircə səbəbi var, ey Qonaqlılar, Tahirililər, Qurbanlılar: OdAğÜzdən ayrılımsınız! Oduki, özünüzü Od rliyinizi görməyi kor oğullarsınız! "Aşıq Alı" EySann Ününü eşid-eşid yazıb, "Koroğlu"nu "aşıq"larımıza əsərlərimizə verib ki, danışsınlar, şərh eləsinlər, savadsız qalan xalq içində elmimiz bərpə olunub insanı "Heydər" - EyOd r babamızla övladlarına bağlasın, siz isə şək-şübhə ilə baxırsınız üzüm ki, "Alı hara, Ün hara?!" Təkrar edirik, bədi Ulu Bağ əsl l-Mənin, "Comərd", "Süleyman", "Musa ağa" adları altında gizlənməyi vadar edilmiş BağSarımsızın bu taydakı Oğludu Şeyx lı - "Aşıq Alı". Bağ Oğlu Bağdı. Sizdən fərqi nə idi? Gizlin beyni - Bağ Ünü vardı. "Səməd" - SimOdun yazdığı həqiqəti tamam sərfənzər eləyənələr, Nəminin, Nəsiminin haqqında uydurmaların müəllifləri deyirlər:

"Hürufilər insanı Allah səviyyəsinə qaldırırdılar".

"Nəim" (i) - Ünüm ikən, "Nəsim"(i) - Ün sim ikən, yəni hər ikisi insan və Bağ ikən, hər ikisinin şagirdləri - Od rilər də insan və əlağ ikən "bir olan "Allah" - mif səviyyəsinəmi qalxırdılar, ey "şərqşünaslar?!" əlağı, öz irsini dərk edə bilməyən alimibəməllər "Aşıq Alı"nın Elmini də dərk etməmirlər!

Məşhur "Ustadnamə"sindən bircə sətrə qulaq asın:

"A", "B" dedim, "iki" saydım, "B" oxudum.

"A" - "lif" - ləvdi. "B" - Bağdı ("A", "B" dedim, yəni ləv, Bağ Atanın Evinin lı Bağdı dedim). "İki" - "EyKi" (saydım), yəni EyOd - Uca Həqiqət dedim, B - Bağ oxudum".

Aydın deyilmi ki, "Aşıq Alı" adı ilə tanıdığınız o "adi" "aşiq" da "hürufi"di, SafAğdı! Firdovsinin, Nizaminin, Nəiminin, Nəsiminin davamçısıdı! Yəni SafAğ Silsiləsi Alimlərinin ən bətinlərindəndi!

Alının yetirməsi Ələskərin - AdıPünhan Əsə ƏləsOdun sətrinə qulaq asın:

"ƏləsTüdənin "B" "Əli" dedim, nə xoş kəlamdı yuküm".

Ələs - Yaradan Əldi. Bağ Atanın yaradan Əli - EySar. "T" - Oddu. ƏləsOd - Yaradan Əlin həqiqətidi. "B" - Bağdı. "B Əli" - Bağ Əldi, yeni EySar. Ələskər deyir: "ƏləsTüdənin - Yaradan Əlin həqiqətindənin danışib "Bağ Əli" dedim, yəni "EySar" dedim, görün "yüküm" - Elmin necə xoş kəlamdı".

Bildinizmi ki, "Aşıq Ələskər" adı ilə tanıdığınız o "adi" "aşiq" da "hürufi"di - SafAğ Alimidi?! Firdovsinin, Nizaminin, Nəiminin, Nəsiminin davamçısıdı! Yəni "Ələskər" - ƏləsOdun rədo Silsilə Alimidi!

Görürsünüzmü, İlan "Din", "Religiya", döşü "xaç"lı "patriarx", başı Əmmaməli "imam" zülmətində sərslərində Elm necə "podpolya"ya gedir, necə "çəkist" olur! "Mandatam poşadı net", cənab Sestra!" Qeyri-bərabərlik, zülm düşməni Mayakovski Nizaminin "Xəmsə"sindəndən dərs almışdı, ey Rus məhləsi: Rus dili imkan vermişdi ki, o bədbəxt də "Dəli" - Odun l - Dil həqiqəti ucalıqına qalxsın, bu bədbəxt "Səməd" - SimOd kimi, o da üsyan istədi və məhv oldu!

Sizin bu "Birliyi"nin, sabahkı açıq "Boz qurd" canavarlarının dilində Bağday - "Az ər bay¹ (vay) can" ərəsisində həşəmtli bir bəllə gəlir. Adını hamınız eşitdiyiniz, "şərqşünaslıq"da bəs-bütən təhrif edilmiş "Şeyx Səfi"ni, "Heydər"li, "Şah İsmayıl"ı yada salın. Əzabkeş Əsə "Səfa" - SafAğ ikən "Şeyx Səfi"nin şair nəvəsi "İsmayıl"ı kim "Qızıl-başa" - "Şi"yə döndərirdi?! "Türk" adlandırılan qardaşlarının üstün müharibəyə kim qaldırdı onu?! Həmincə İlanın Kərəbləyi, Hacı rütbələri altında gizlənməmiş Vatikan casusları on beş yaşlı beyni qan "İsmayıl"ın səvəlliyini gizlədib hər gün, hər gün "Sən Şi'sən! Sən Şi'sən!", "Sən Türk deyilsən, "müsəlman Türk" sənənin düşməni" deyər-deyər törətmədi lərmə Çaldıran müharibəsi qırğını, ey kar-kor "şərqşünas"lar?! Aranızda bircə nəfər düşüncə varmı ki, SafAğ "Divan"ı müəllifi "Şah İsmayıl" ismi Pünhan Əsə səvəllikən niyə "Səfi" - "Səfəvi" adlanan təhrif dövlət yaratdı və o "Səfəvi" adlananlar nə səbəbdən o tay-bu tay "Muğan"a - Bağlara hücum çəkib dörd yüz min "Muğ" - Bağ qırdılar?!

¹ "Vay" və "Bay" sözləri xalq içində eyni mənada işlənir.

Xəlvt Astaradan bir bizburun molla gətirib. Bu ötən dörd ayda gecələr burda mənə, Şöşüyü qabaq-qınşır oturub ara qura-vura azı beş min dəfə deyib: "Sultan Səlim Əli min Şi qırn!" Şöşü gülür: "Ninninisən, a Ninnini!" Mən susurdum. Çünki o bizburunun bu təbliğatının nəticəsini görürdüm. Tək bir dəfə dedim: "Bəs o dördcə yüz min Muğu niyə demirsən, ey casus belə-filan?" Bir dəfə də özümü saxlıyamayıb stuldan itədim, başı taxtaya çırpıldı, çoxlu qan axdı. Qanını göründü özünü itirdi, tir-tir əsdi bizburun: "Dəymə mən!" - dedi, yalvardı. "Şah İsmayılın özünü də elə o Kərbəlayı, Həci casuslar öldürüblər, özlərinə Səfiyə deyiblər", - dedi.

Budur sizin sifətiniz! Bağdayın ən qədim dövrlərdən bu son əsrlərə qədər nə qədər şan-şöhrətli, müdrik şahları, sultanları olub! Bizburun mollağın niyə mənə o bədbəxt təhrif İsmayılı, mənə o casuslar hakimiyyəti təbliğ eləyirsə və siz bunu sabah-birisigün dilinizin əzbərinə çevirib, bütün tariximizi danacaqsınızsa, axırımız nə olacaq, ey Təhriflər?!

Məndə nəfəsini dərib, ağır təmkinlə "hürufani"¹ çalmağa başladı.

- İndi vidalaşaq, ey Təhriflər.

Gözləri Əminin ağsümük üzündə göyümtül çalan gözlərinin dərinliyindəki yaşillığa dırındı. Cürənin qara sinəsinə iri-iri damlalar töküldü. Xəlvt kresloda titrəyib ayağa qalxdı:

- Öləb axı!.. Çalma daha!.. Sən nə təhrif əmioğlusan Şi!..

Məndə gözlərini sildi.

- Kəs səsinə! Bircə saat bundan əvvəl "oynaş" oğlu idim! Dilini dəyişdirdim, Rəhim kişi. Hələlik bununla kifayətlənək... Dəstanım qurtardı.

Dal otağın qapısı açıldı. Qara geyimli, boz sifətli, çiyi "Kalaşnikov" avtomatlı, ucaboy, zəhmli bir oğlan yaxınlaşıb "pomost"-da ayaq saxladı. Səmi idi: Səmədin Torsində olan yeganə oğlu.

Səminin səsi də zəhmli, qorxunc idi:

- Qalxın, rədd olun burdan!

Məndənin də heybətlə qışqırtı qopdu:

- Qırılmalısınız! Əmma Xəlvtin səsinə insan səsi eşitdim. Sükutunuzda peşimançılığa oxşar bir şey görünür. Səmi, Əlini çək tətikdən.

Sən yaşamalısan, Kalaşnikovla yox, sözlə öldürüb, sözlə diriltməlisən cəhaləti!

"Pomost"-dan endi, stollardakı "Badamlı"ları bircə-bircə götürüb di-varlara çırpacaq, pavilyonun bütün şüşələrini sındırıb tökdü. Sonra

¹ El arasında "rufani". "ruhani" adlanır. "Aşıq" s Ağ Kamandar "həqiqət" deyirdi.

qayıdıb, əmisini qucağına götürdü, ağsümük üzünü meydin ağsümük üzünü sıxıb, şüşə parçalarını xınca-xınca çıxıb, kəndə doğru uzaqlaşdı. Şüşəlinin dəmir skeletinə ətrafında, çinarın çılpaq budaqlarının altında heç kəs tərpənmirdi, heç kəs dillənmirdi. Heç kəsin xəbəri yoxdu ki, ağsümük üzünü meydin ağsümük üzünü sıxıb, səhərin alatoranında yol-iz seçmədən səndəlləy-səndəlləy gedən Məddəd özü də indi meyd kimi, ağılı, hissini, duyğusunu itirmiş ölü kimi bir şeydi. Bərkiyib daşa dönmüş beynində yalnız bir fikrə, hissə bənzəyər bir qığılcım göz açıb, Sultan əmirinin, Məddəd əmirinin, Sura, Torksin əmirinin qəbirlərinin sırasında, təzə qəbirdə özünü - əminin Bircə balasını, Varisini, Tədqiqatçısını da əmisi ilə yanaşı görürdü; üç para kəndin cəmaatundan hələ heç kəsin xəbəri yoxdu ki, qucağında meyd aparının özü də meyd idi. Üç para kəndin cəmaatı ilə birlikdə, bütün "Yer"də hələ heç kəsin xəbəri yoxdu ki, həmin bu vaxt, sazaqlı dekabr səhərinin alatoranında Eyərin BağOddan azmış "Bakı", "Bakı", "Baku" adlanan "kor" millət şəhərində, "Hüsü Hacıyev" küçəsi ilə "Həzi Aslanov" küçəsinin kəsişdiyi yerdəki binanın mənzillərində birində heç kəsin anlamadığı bir bədbəxt Odəl oturmuşdu, gecələr saat on ikidən səhər saat yeddiyə qədər OdAğÜz BağOd r planetində nənə ziz, nənə doğma insanın - EySarının səsinə dinləy-dinləy yazdığı bu əsəri ilə "Yer" bəşəriyyətinə lənət oxuya-oxuya deyirdi: "İsa", "İsus" adlandırdığın EySarla, BağSar AğEyin - "Musa ağa"nın nəslində "Muğanna" arasında rabitə yaranıb, ey Ünsə - "insan"! Oxu bu əsəri, dəhşətli gəl, ay qatıl! Aylı və anla ki, "bədiyyət" fəsan deyil, EvOd EyOddur - Həqiqət Evinin Uca həqiqətidir, ey EvOda "bədd", EyOda "iyyət" deyən bədbəxt! Oxu bu əsəri - Yaradan İşığı, Odu dərk et, təhrif "beynin"lə, çürük bəddəninlə döyüş, saflaş, bəddi ol. Öz EvOdÜnündə - öz "bəddən"ində, Eyərin rində bəddi! Sənin ana dilində "na bojyem yazıke" deyirəm: insan bəddi yaşaya bilər. Odu dərk etsən, bəddi yaşayacaqsan, ey cahil, "Simə rAğ", "GurOd" adlarında Kainat gəmilərini, Ulu Bağ əslimni, EySar Ünevə, Evərimi, EySan, Bağlarını, Bağ Atamı görəcəksən. Uca Odlarınla - cəadrlarla birgə OdAğÜz BağOd r OdAğÜzdə Ey rə uçaçaqsan. Bütün Kainatın bəddi sakini olacaqsan. Bundan böyük xoşbəxtlik olarmı, ey Odsuz - həqiqətsiz bədbəxt "kor" - Od r?!

Əlavə xəbərlər: İşıq gəmilərinin "Yer"ə enməyini lap az qalıb.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....	4
Süleyman padşahın xəzinəsi.....	6
Xəzinə üstündə yatan ilan.....	196
Kainat sakinləri.....	340
Ölüm-dirim.....	444

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Gülliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter sahifələyicisi:	<i>Əlbəkr Kərimov</i>

Yığılmağa verilmişdir 14.09.2004. Çapa imzalanmışdır 01.03.2005.
Formatı 60x90¹/₁₆. Fiziki çap vərəqi 33,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 40.

Kitab "PROMAT" mətbəxində çap olunmuşdur.